YAŞAR NURİ ÖZTÜRK

BÜTÜN ESERLERİ: 43

ARAPÇILIĞA KARŞI AKILCILIĞIN ÖNCÜSÜ

İMAM-I ÂZAM EBU HANÎFE

(ESAS FİKİRLERİ GÖLGELENEN ÖNDER)

Yeni Boyut

13.BASKI

"Peygamberinden sonra ihtilafa düşen bir ümmetin bâtılı temsil edenleri, hakkı temsil edenlerine daima galip gelir."

Âmir bin Şerâhil

"Bir gaza elli hacdan daha kıymetlidir."

İmamı Âzam

"Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil."

İmamı Âzam

"Eğer dünya ve âhirette Allah'ın velilerinden maksat bilginler değilse, Allah'ın velisi yok demektir."

İmamı Âzam

"Özgürlük gücü, iki zıddın varlığını gerektirir. Özgürlük gücünün yarattığı hiçbir fiil yoktur ki, kendi zıddını da yaratmamış olsun."

İmamı Âzam

"Kur'an'ın tercümesi yapılamaz' demek, 'Kur'an'ın mânâsı yoktur' demektir."

İmamı Âzam, Kadı Abdülcebbâr ve Gazi Mustafa Kemal

Arapçılığa Karşı Akılcılığın Öncüsü

İMAMI ÂZAM EBU HANÎFE

(Esas Fikirleri Gölgelenen Önder)

PROF. DR. YAŞAR NURİ ÖZTÜRK
İstanbul Üniversitesi
İlahiyat Fakültesi
eski dekanı

ONÜÇÜNCÜ BASKI

Yeni Boyut

İSTANBUL - 2009

Yeni Boyut: 45
Birinci Baskı: Ağustos 2009

İsteme Adresi
yeniboyut@yeniboyut.com

Telf: 0216 469 40 76-77
Faks: 0216 469 40 78

ISBN
978-975-6779-50-7

Editör
Mustafa Tahir ÖZTÜRK

Kapak Tasarım
Bülent ENGEZ

Sayfa Tasarım
Ayşe ERGÜL

Baskı
www.secilofset.com
0212 629 06 15

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ VEYA BU KİTABIN ÖZETİ **9**

Birinci Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN YAŞADIĞI DEVİR, HAYATI, ŞAHSİYETİ

Yaşadığı Devir **27**
Yaşadığı Yer veya Nifak Bölgesi **40**
Soyu ve Hayatı **46**
İmamı Âzam'ın Yetişmesi, Hocaları ve Öğrencileri **50**
Hümanist ve Rahmet Bilge **61**
Minnetsiz ve Cömert Bilge **66**
İmamı Âzam'ın Eserleri **71**

İkinci Bölüm
EMEVÎ ARAPÇILIĞININ İSLAM'A TASALLUTU

Arabizm mi, İslam mı? **83**
Emevî Arapçılığının İlk Hamlesi **88**
Emevîlerin Yarattığı Şer: Saltanat Dinciliği **102**
Sahabe ve Tâbiûn Nesline Zulüm **104**
Emevî Zulmüne Tepkinin Yarattığı Hayat Tarzı: Zühd **116**
Kur'an'ı İncilleştirme, Dini Yahudileştirme **123**
Gazaların Yağmalama Aracına Dönüştürülmesi **126**
Siyasetin Zulüm ve Ahlaksızlık Üzerine Kurulması **130**
Camilerin Beyin Yıkama Ocağı Olarak Kullanılması **132**

Üçüncü Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN ARAP ASILLI OLMAYIŞININ YARATTIĞI SONUÇLAR

Mevâlî (Köleler) veya Istırabın Yücelttikleri **143**
Mevâlî'ye Zulüm veya Emevîlerin İnsanlık Suçu **158**
Kur'an'ın 'Ezilenler' Kavramı ve Mevâlî **164**
Mevâlî'nin Bayraklaşmış İsimleri **170**
Yaratıcı Istırap Gerçeğinin Düşündürdükleri **177**
Mevâlî'nin Ölümsüzlük Sırrı: Hüccet Yaratmak **179**

Dördüncü Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN SİYASAL MÜCADELESİ VE ŞEHİT EDİLİŞİ

İmamı Âzam'ın İsyan Ahlakı 185
Firavunları Kim Yarattı? 189
Özgürlük ve Bağımsızlık Aşkı 195
İslam'ın İdeolojileştirilmesine Karşı Çıkış 199
Şehit Edilişi veya Sonsuzluğa Geçiş 216
Ortak Paydanın Değiştirilmesi 219

Beşinci Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN DİN FELSEFESİ VE FIKIH TARİHİNDEKİ YERİ

İnanç Sisteminin Mimarı 223
Fıkıh Yaratan Ekolün Babası 226
Akılcılık ve Gerçekçilik: R'ey 234
Aklın İşletilmesinin Bir Görünümü Olarak Kıyas 242
Kamu Yararının Öne Alınması veya İstihsan 245
Ortak-Evrensel Değerlerin Öne Alınması veya Örf 252
İmamı Âzam Fıkhında İcma Kavramı Var mı? 257

Altıncı Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN SAHABE KUŞAĞINDAKİ ÖNCÜLERİ

Hazreti Ali 271
Hazreti Ömer 279
Hazreti Âişe 298

Yedinci Bölüm
İMAMI ÂZAM'I FARKLI KILAN DEĞERLER

Uydurma Hadislere Karşı Çıkış 317
İnsan Rableştirmeye Karşı Çıkış 338
Din ile Şeriatin Eşitlenmesine Karşı Çıkış 347
İbadeti İmanın Ayrılmaz Parçası Saymaya Karşı Çıkış 350
Kavgaların Din Gerekçesiyle Yapılmasına Karşı Çıkış 355
Alkollü İçkilere Farklı Bakış 357
Kadın Özgürlüğüne Öncülük 364
Ehlibeyt Haklarını Savunmadaki Özgün Tavrı 367

Sekizinci Bölüm
İMAMI ÂZAM'IN EN BÜYÜK FIKIH DEVRİMİ: KUR'AN'IN TERCÜMESİYLE İBADETE FETVA

Ana Dilde İbadet Meselesinin Esası 371
Kur'an'ın Tercümesi ile Namaz 374
Ne Dediğini Anlamadan Kılınan Namaz Geçerli mi? 380
Arapçılığın Saptırmaları 383
Kur'an Okumadan Namaz Kılınır mı? 391

Dokuzuncu Bölüm
İMAMI ÂZAM'A YÖNELTİLEN BAŞLICA İTHAMLAR

Sünnete, Hadislere ve Sahabeye Karşı Çıkış İthamı 401
Peygamber'i Dışladığı İthamı 404
'Kur'an Mahluk Olduğuna İnandığı İthamı 406
Mürcie Mezhebine Mensubiyet İthamı 409
Tövbeye Davet Edildiği ve Bunu Reddettiği İthamı 414
Cehmîlik, Yahudilik, Müşriklik İthamı 416
Aleyhinde Neler Söylediler? 418

Onuncu Bölüm
İMAMI ÂZAMA YÖNELTİLEN DÜŞMANLIKLAR

Kırk Başlı Düşman 429
Emevîler veya Arapçılık 438
Abbasî Yönetimi 440
Saltanat Yandaşı Ulema 442
Gelenekçilik 446
Meslektaş Hasedi 454
Hurafecilik 459

Onbirinci Bölüm
İMAMI ÂZAM KONUSUNDA ÜSTÜ ÖRTÜLEN GERÇEKLER

Tarihî İkiyüzlülük 463
Ehlisünnet'in Önderi Değil mi? 464
İmamı Âzam mı, Buharî mi? 468
Selefe Saygının Neresindeyiz? 477
İmamı Âzam'ın Tanıttığı İslam'ın Temel İbadeti 480

Onikinci Bölüm
TÜRK CUMHURİYET DEVRİMİ'NİN İMAMI ÂZAM'LA ZİHNİYET PARALELLİĞİ

Tarihin Diyalektiği Nasıl İşler? **483**
İmamı Âzam ve Cumhuriyet Öncülerinde Ortak Payda **487**
Onur, İsyan ve Bağımsızlık **490**
Riyadan Uzaklık **494**
Akılcılık **496**
Ana Dilde İbadete Öncülük **498**
Arabizme Karşı Mücadele **510**
Dinciliğe Karşı Mücadele **513**
Kadına Özgürlük **515**
Evrensel Bir Hukuk Anlayışının Getirilmesi **516**

SONSÖZ VEYA BU KİTABIN GÖSTERDİKLERİ **519**
KAYNAKÇA **529**
KARMA DİZİN **537**

ÖNSÖZ VEYA BU KİTABIN ÖZETİ

Elli yılı aşkın bir zamanın, hayat alanında ve kitap sayfalarında verdiğimiz mücadelesiyle ulaştığımız gerçeklerden biri de şudur:

İslam'ın yozlaştırılmasına karşı (özellikle Arapçı yozlaştırmaya karşı) mücadelenin fikir öncüsü İmamı Âzam Ebu Hanîfe, eylem öncüsü ise Gazi Mustafa Kemal Atatürk'tür.

Bu satırları yazan adamın, bu anlayış noktasına gelişinin serüveni çok ilginçtir.

Aynı zamanda en büyük hocam olan babam bana dört sevgi aşıladı:

1. Kur'an sevgisi,
2. İsyan (veya özgüven) sevgisi,
3. İmamı Âzam sevgisi,
4. Atatürk sevgisi.

Babam, bilinçli ve sadık bir Hanefî idi. Yıllar boyu elinden üç kitap düşmemiştir: **Kur'an-ı Kerim, Mülteqa, Mevqûfât.**

'***Mülteqa***', Hanefî fıkhının, babamın yetiştiği çevrede en çok kullanılan Arapça fetva kitabı idi. '***Mevqûfât***' ise Mülteqa'nın Osmanlıca bir şerhi idi. Babam, fetvalarını hep bu iki kitaptan verirdi. Bizzat kendisinden ders olarak okuduğum kitaplardan biri de **Mülteqa**'dır.

İmam-Hatip okulunda okuduğum yıllarda saçlarımı uzatmak gibi bir tutkum vardı. Ve bu yüzden okul idaresi ile sürekli sıkıntı yaşardım. Trabzon'un en gözde camilerinde '**Küçük Hoca**' adıyla yaptığım konuşmalar sayesinde okulun '**onur öğrencisi**' olmuştum; halktan çekindikleri için beni fazla hırpalamaya cesaret edemezlerdi ama bu saç meselesine de tamamen göz yummazlardı. Bu yüzden canım çok sıkılırdı. Bir gün babama '**saç meselemi**' anlattım ve ekledim:

"Bazıları bu saçlarım yüzden beni 'isyancı, zındık' ilan ediyor."

Cevabı şu oldu:

"Sen ne ki, oğlum! Bunlar İmamı Âzam Efendimiz'i bile zındık ilan etmişlerdir. Sana sataşanlar işte o damarın adamlarıdır. Her devirde böyle hortlarlar. Aldırma."

İmamı Âzam, kafama, yüreğime, ruhuma işlenmişti. Benliğimin ta derinlerinde karar vermiştim: Bir gün İmamı Âzam'ı iyice araştıracak, hayatını ve fikirlerini yazıp anlatacaktım.

Babam, kendisinin aynı zamanda hocaları olan büyük dedelerimin yolunu izleyerek geçimini ticaretten kazanan bir insandı. Dinden gelen geçime '**zehir**' derdi. Geçimi ticaretten kazanmanın önem ve anlamını anlatırken de '**İmamı Âzam Efendimiz'i** örnek gösterirdi.

Benim hayatımın istikamet pusulası ve en büyük yaratıcı ihtilali olan bir şey daha yapmıştır babam. Şunu söylemiştir:

"Oğlum! Gazi Mustafa Kemal, fikriyatı ve icraatıyla İmamı Âzam Efendimiz'in hasretine cevap olmuş, onun istediklerini yapmıştır. Ama İmamı Âzam'ı anlamayanlar Atatürk'ü de anlamadılar."

Yıllar süren çalışmalarımız babamın haklı olduğunu gösterdi. Araştırmalarımız bizi şu noktaya taşıdı:

İmamı Âzam'la Atatürk birbirini tamamlayan iki dehadır.

İmamı Âzam, bugün bir yandan onun mezhebini öven, öte yandan onun zihniyet ve idealini hayata geçirmek isteyenleri din dışı ilan eden Emevî dincilik simsarlarının anlattıkları şahsiyet değildir. En azından, sadece o kadar değildir.

Bu insanlar, İmamı Âzam'ın, işlerine gelen yanlarını anlatmaktalar. İmamı Âzam'ı ölümsüz kılan esas kısımlar üstü örtülmüş veya gölgelenmiş halde bir kenara itilmektedir.

İmamı Âzam konusunda dile getirilmesi gereken en önemli gerçek şudur:

İslam dünyasının **'fıkıh yaratan mezheb'**inin kurucusu olan, bugünkü Türkiye'de de **'dokunulmaz, tartışılmaz'** kabul edilen **İmamı Âzam** (ölm. 150/767), yaşadığı günlerde, **'dindışılık', 'dini tahrip etmek', 'Peygamber'in sözlerine ve sünnetine kafa tutmak', 'Mürcie, Cehmiyye gibi sapık mezheplere mensup olmak', 'kâfir'** olmakla itham edilmiş hatta **'Yahudilik'**, **'müşriklik'** ve **'deccallık'**la suçlanmıştır.

İmamı Âzam, sadece devrinin hurafe yobazları tarafından değil, iktidar yandaşı uleması tarafından da ağır biçimde eleştirildi. Eleştirenler içinde **İbn Ebî Leyla** (ölm. 148/765), **Süfyan es-Sevrî** (ölm. 161/777), **el-Allâf** (ölm. 235/849), **Nevbahtî** (ölm. 311/ 924), **Ebul Hasan el-Eş'arî** (ölm. 324/-935), **İbn Hibbân** (ölm. 354/965), **Şeyh Müfîd** (ölm. 413/-1022), **Hatîb el-Bağdadî** (ölm. 463/1070) gibi büyük isimler vardır.

Bu ünlülerin bazıları kıskançlık yüzünden, bazıları saltanata yaranmak için, ama bazıları da onun sapıklığına gerçekten inandıkları için İmamı Âzam'ı itham etmişlerdir. Dahası var:

İmamı Âzam, Ehlisünnet'in dokunulmaz ilan ettiği ve eserini 'Kur'an'dan sonra en büyük din kaynağı' saydığı Buharî (ölm. 256/869) **tarafından da 'sapık mezhepli, güvenilmez adam' ilan edilmektedir.** (Buharî, ***et-Târîhu'l-Kebîr***, Ebu Hanîfe bahsi).

Buharî, İmamı Âzam'ı, dolaylı bir ifadeyle, kâfir olarak ölmüş ilan edebilmektedir. (Buharî; ***Kitabu'z-Zuafa ve'l-Metrûkîn***, ilgili mad.; İbn Abdi'l Berr; ***el-İntika***', üçüncü bölüm)

Muhaddis **Nesaî** (ölm. 303/ 915) **de İmamı Âzam'ı hadiste 'güvenilmez' ilan etmektedir.** (Nesaî, ***Kitabu'z-Zuafa ve'l-Metrûkîn***, ilgili mad.)

Onu bir yandan; **Ebu Hâtim er-Râzî** (ölm. 277/890), **Küleynî** (ölm. 329/940), **Şeyh Müfîd** (ölm. 413/1022) gibi Şiî imamlar, **Ebu Hüzeyl el-Allâf** (ölm. 235/849) gibi **Mutezile** imamları suçlarken, bir yandan da Ehlisünnet çevresinin birçok imamı suçlamıştır.

Hadis alanında **Şiîlerin Buharîsi** sayılan **Küleynî**, ünlü eseri ***el-Kâfî***'de İmamı Âzam'a lanet okuyor. Sebebi, İmamı Âzam'ın,

Hz. Peygamber dışında eleştiri üstü insan kabul etmemesidir. Gerçekten de İmamı Âzam, Hz. Ali'yi sahabenin en büyüğü görmek, onun evladının haklarını kutsal bilmekle birlikte, tartışma üstü kişilik vasfını Hz. Ali'ye de vermemektedir. Çünkü İmamı Âzam bunu yaptığı takdirde Kur'an'ın ruhuna aykırı davranmış olacağını bilmektedir.

Bir hakka saygı başka şeydir, o hakkı tanrılaştırmak başka şey. İslam birincisini ister, ikincisini reddeder. Ama **Küleynî**, İmamı Âzam'ın bu tezini, **Hz. Ali**'ye de hakaret saymakta, Hz. Ali ve evladı uğrunda hayatını vermiş bu Büyük İmam'ı korkunç bir mezhep taassubuyla lanetlemektedir. (Küleynî, **el-Kâfî**, Usûl kısmı, 1/57-58)

İmamı Âzam, en yakın meslektaşları olan '**ulema**' (örneğin, ünlü **İbn Ebî Leyla**) tarafından da itham edilerek hedef gösterilmiş ve yönetimin başındakilerle kurulan işbirlikleriyle hapishanelerde işkencelere uğratılmış, sonunda da **Abbasî halifesi el-Mansûr** tarafından zehir içirilerek (veya dövülerek) şehit edilmiştir. İmamı Âzam, bu kaderi açısından bakıldığında, '**İslam Dünyasının Sokrat**'ı sayılabilir.

Dinciliğin en ağır zulmüne uğrayıp sonra da dinciler tarafından putlaştırılan büyük ruhların en tipik örneklerinden biri İmamı Âzam'dır.

İmamı Âzam'a yapılan zulmün ibret verici yanlarından biri de şudur:

Kendisinden 150 yıl sonra yaşamış meslektaşlarından biri, hadisçi **İbn Hibbân** (ölm. 354/965), '***Kitabu'l-Mecrûhîn***' adlı eserinde, İmamı Âzam'ı '**itikadı bozuk**' ilan ederken, iddialarını, İmamı Âzam hakkında görülen bazı rüyalara dayandırmaktadır.

ÜRPERTEN İFTİRALAR

Bu satırların yazarının da mensubu bulunduğu **Ehlisünnet mezhebinin en büyük İmamı sayılan Ebu Hanîfe, en büyük iftiralarla karalanmış en büyük mağdur ve mazlumlardan biridir.** İnsan vicdanını sızlatan bu iftiraların ayrıntılarını, elinizdeki kitabın ileriki sayfalarında göreceksiniz. Burada birkaçını verelim:

Ona saldıranların 'bayraklaşmış isimler'inden biri olan ünlü tarihçi **Hatîb el-Bağdadî** (ölm. 463/1070), '***Târîhu Bağdad***'ında İmamı Âzam'a ayırdığı yerde şöyle diyor:

"Onun hakkında, dinin hem esaslarına hem de fürûatına ilişkin şenaatleri (çirkin söz ve davranışları) yüzünden çok sözler söylenmiştir. Gerçek şu ki, Ebu Hanîfe, bütün ilmî kudretine rağmen, bizim bu eserimizde tanıttığımız ulema gibi örnek alınacak türden bir insan değildir." (Hatîb el-Bağdadî, 13/371-372)

Meslektaşı **Kadı Şerîk** onu şöyle itham ediyor:

"Ebu Hanîfe, Allah'ın kitabından iki ayeti inkâr etti. Ebu Hanîfe imanın artıp eksilmeyeceğini iddia etti. Ve o, namazın Allah'ın dininden bir parça olmadığını sandı." (Hatîb, 13/372)

Aynı **Şerîk**, bir gün bir tartışma sırasında İmamı Âzam'a şöyle haykırıyor:

"Elime imkân geçse senin kelleni uçururum." (Hatîb, 13/374)

Ünlü sûfî-müfessir-muhaddis **Süfyan es-Sevrî** (ölm. 161/777) de saldıranlardandır. Şöyle diyor:

"Bu ümmet içinde, Ebu Hanîfe'den daha uğursuz birini analar doğurmadı." (Hatîb, 13/386)

Aynı Süfyan şunu da söyleyebilmiştir:

"İslam bünyesine, Ebu Hanîfe'nin yerleştirdiği şerden daha büyük bir şer yerleştirilmedi." (Hatîb, 13/397)

İmamı Âzam'ın ölüm haberini getiren adama şöyle diyor **Süfyan es-Sevrî:**

"Toplumun büyük kesimine musallat olan bir beladan bizi kurtaran Allah'a hamt olsun. Ümmetin fitne kaynağı yok oldu." (Hatîb, 13/423)

Ünlü fakîh **Evzâî** (ölm. 157/773) şöyle saldırıyor:

"Ebu Hanîfe İslam'ın can damarlarına musallat oldu ve onları birer birer parçaladı."

Aynı **Evzâî**, İmam'ın ölüm haberi kendisine ulaştığında ise şöyle diyecektir:

"Elhamdülillah! Yaşamaya devam etseydi, İslam'ın can damarlarını parçalamaya devam edecekti." (Hatîb, 13/398)

PEYGAMBER'İ DIŞLAYAN BİR DECCAL OLDUĞU İDDİASI

İmamı Âzam güya dermiş ki, **"Eğer Peygamber'le aynı zamanda yaşasaydık o benim birçok sözümü alırdı."**

Muhammed bin Mesleme adlı meslektaşına sordular:

"Ebu Hanîfe birçok şehre gittiği halde Medine'ye neden hiç gitmedi?"

Cevap şu:

"Peygamberimiz, Medine'ye veba ile deccalın giremeyeceğini söylemiştir de ondan. Ebu Hanîfe deccallardan bir deccaldır." (Hatîb, 13/395)

Meslektaşı ve Mâlikî mezhebinin kurucusu **İmam Mâlik** (ölm. 179/795) çok ağır saldırıyor:

"Analar, İslam'a, Ebu Hanîfe'den daha fazla zarar veren birini doğurmadı."

Aynı **İmam Mâlik** şunu da söyleyebiliyor:

"Ebu Hanîfe'nin bu ümmet içinde yarattığı fitne, İblis'in fitnesinden daha zararlıdır. Böyle olmasının iki sebebi var: Birincisi, Ebu Hanîfe'nin Mürcie mezhebinden oluşu, ikincisi ise Ebu Hanîfe'nin sünneti işe yaramaz hale getirmesidir." (Hatîb, 13/396)

Yine **İmam Mâlik** söylüyor:

"Ebu Hanîfe'nin yaşadığı bir beldede yaşamak caiz değildir." (Hatîb, 13/400)

Şu söz de **İmam Mâlik**'in:

"Ebu Hanîfe dine tuzak kurup hile yaptı. Dine tuzak kuranın dini olmaz." (Hatîb, 13/400)

İbn Seleme onun adına şöyle bir kafiye düşürüyor:

"O, Ebu Hanîfe değil, Ebu Cîfe'dir." Yani **leşin babası.** (Hatîb, 13/407)

İbn Aınmâr şöyle diyebiliyor:

"Bir konuda şöylesi mi doğru, böylesi mi diye kuşkuya düşersen, o konuda Ebu Hanîfe'nin ne dediğine bak; gerçek onun dediğinin tam aksidir." (Hatîb, 13/408)

Fakîhlerden **Abdurrahman bin Mehdî** (ölm. 198/813) şunu ekliyor:

"İslam bünyesinde, deccal fitnesinden sonra zuhur eden tek fitne Ebu Hanîfe'nin görüşleridir." (Hatîb, 13/396)

TÖVBEYE DAVET EDİLDİĞİ VE BUNU REDDETTİĞİ İDDİASI

İmamla ilgili en zalim iddialardan biri de, onu dolaylı biçimde **'kâfir'** ilan eden şu iddiadır:

"Ebu Hanîfe, defalarca tövbeye davet edildiği halde buna olumlu cevap vermemiş ve o hal üzere ölüp gitmiştir."

Ebu Hanîfe hangi gerekçeyle tövbeye çağrılmış?

Arap-Emevî engizisyoncuları tarafından üç sebep gösteriliyor:

1. Kur'an'ın mahlûk olduğu yolundaki görüşü,
2. Zındıklık.
3. Kâfirlik.

Süfyan es-Sevrî gibi bir büyük isim şunu söyleyebilmiştir:

"Ebu Hanîfe, zındıklığından dönmesi için iki kez, kâfirliğinden dönmesi içinse defalarca tövbeye çağrıldı." (Hatîb, 13/382-383)

Yine büyük isimlerden biri olan **Ebu Davud Süleyman es-Sicistanî** (ölm. 275/888) şöyle diyor:

"İmam Mâlik, Şâfiî ve İbn Hanbel, Ebu Hanîfe'nin dalâlet içinde olduğunda ittifak etmişlerdir." (Hatîb, 13/383-384)

Yani ünlü üç büyük Ehlisünnet mezhebinin kurucu imamlarının üçü de, bugün, Ehlisünnet'in en büyük imamı kabul edilen Ebu Hanîfe'nin dalâlet içinde olduğunda ittifak etmişlerdir! Ne durumda olduğumuzu, halimizi, zihniyet ve şahsiyetimizi bir düşünün!!!

İMAMI ÂZAM BİR İSYAN VE EYLEM ÖNDERİDİR

İmamı Âzam hangi sebepler yüzünden ve kime ne yaptı da bu ağır itham ve zulümlere uğratıldı?

Saltanat dinciliğine sorarsanız, İmamı Âzam'ın en büyük suçu, Arapçı saltanatları sözlü uyarıyla yetinmeyerek onlara karşı eyleme geçmesidir.

İmamı Âzam'ı hedef haline getiren, ondaki 'isyan ve eylemcilik' karakteridir. Fikirleri, karşı çıkışları, ithamları bakımından İmamı Âzam'la tıpa tıp aynı görüşlere sahip olan anıt bilgin **Hasan el-Basrî**yi düşünün. İmamı Âzam'dan kırk yıl önce ölmüş bulunan bu aşılmaz otorite-sûfî önder, tıpkı İmamı Âzam gibi **Mevâlî**'dendir, yani Arap asıllı olmayan bir bilgedir. Fikirleri ve etkileriyle Emevî Arabizmine korkulu rüyalar yaşatmasına rağmen, üstüne gidilmemiş, hapse atılmamış, işkenceye uğratılmamıştır. Emevî yönetimi onu uzaktan takiple yetinmiştir. Çünkü **Hasan el-Basrî** (ölm.110/728) tüm eleştirilerini şöyle bir sonuca bağlıyordu:

"Emevîler, Allah'ın bir musibetidir ama onlara kılıçla karşı çıkmak doğru değildir; işi Allah'a havale edip beklemek gerekir."

Emevî zorbaları için bu yeterli olmuştur.

İmamı Âzam ise zorbaların üstüne üstüne gitmiş, Arap-Emevî dinciliğine karşı kılıç kullanmak gerektiğini söylemekle de yetinmemiş, Arabizme karşı başlatılmış bütün isyanları parasıyla, gücüyle maddeten ve fiilen desteklemiştir.

İşte İmamı Âzam'ın farkı da büyüklüğü de buradadır ve bu farka bugünkü '**İmamı Âzam taraftarları' (!)** tek kelimeyle temas etmemektedir. Onların anlattığı İmamı Âzam, doğup büyümüş, okuyup yetişmiş, çalışıp kazanmış, okutmuş, öğretmiş, kuş sütü kuru üzüm ile beslenerek eller üstünde yaşamış, çağdaşlarının övgülerini almış ve nihayet, her fani gibi ölüp gitmiş bir 'fakîh' portresi taşıyor. Oysaki durum hiç de öyle değildir.

Çektiklerinden, çilelerinden, hapishanelerde uğradığı işkencelerden, yıllarca kırbaç altında inletilmesinden, en yakın meslektaşları tarafından sırf iktidar sahiplerine yaranmak için zındık ve kâfir ilan edilmesinden, yetmiş yaşında olduğu bir zamanda zehirletilip şehit edilmesinden tek kelimeyle bahis açılmamaktadır.

İmamı Âzam; kanın, dehşetin, zulmün, acıların ve işkencelerin berzahları içinde yaşamış bir fikir ve devrim önderidir. Bir önderi, kanıyla ödediği bir faturanın arkasındaki fikir ve imana temas etmeden anlatmak mümkün müdür, mümkünse insanî ve vicdanî *midir*?

İmamı Âzam'la ilgili gölgeleme ve saklama operasyonu yüzünden İmamı Âzam'ın çilesini çektiği idealleri, tarihe bıraktığı ölümsüz mesajları gün ışığına çıkamamakta, yok olup gitmektedir.

İmamı Âzam, İslam dünyasının Sokrates'idir demiştik. **Sokrates**, Atina putperestlerinin içirdiği zehirle hayata veda etmişti; İmamı Âzam ise Arap-Abbasî saltanatının başındaki **zorbaların** içirdiği zehirle öldürüldü. Bu bakımdan iki anıt ismin kaderi aynıdır. Fark şurada:

Batı, Sokrates'i yaşatılması gerektiği şekilde yaşatıyor; Müslüman Doğu ise İmamı Âzam'ı yaşatılması gereken şekilde yaşatmıyor, yüceltme adı altında her gün öldürüyor.

İmamı Âzam'ı şehit eden, sonra da onun esas fikirlerinin üstünü örten eski ve yeni saltanat dinciliğinin tasallutlarını, elinizdeki kitabın sayfalarında sanıyorum kahırlanarak okuyacaksınız. Ve şunu idrak ve itiraf noktasına geleceksiniz:

İslam, Hz. Peygamber'den hemen sonraki Arap müdahalesiyle yozlaştırıldı. Bu yozlaşmanın hemen ardından ilk arındırma,

İmamı Âzam eliyle oldu.

İlk dönemde yani oluşum ve yerleşme döneminde Hz. Peygamber'e karşı çıkan zihniyetlerle, **arındırma dönemi** olan ikinci dönemde İmamı Âzam'a karşı çıkan zihniyetler aynıdır.

Müslüman dünya, 'Üçüncü Arındırma Dönemi'ni Mustafa Kemal Atatürk'le yaşadı. Bu dönemin öncüsü olan zat, aynı zamanda bir teşkilatçı deha olduğu için meseleyi teoride bırakmadı, icraatıyla hayata geçirdi. Hiç kimse ona, devrimlerinin faturasını canıyla ödetemedi. Tam aksine o, İmamı Âzam ve benzerlerinin intikamını da alan bir önder oldu.

İşe İslam dünyası açısından baktığımızda şunu söylemek zorundayız: İslam ümmeti bu üç dönemin üç öncüsüne de nankörlük etmiştir: Bu nankörlük, Hz. Peygamber'e, onun Ehlibeytini katletme şeklinde; İmamı Âzam'a, din dışı ilan etme, işkence ve öldürme şeklinde; Atatürk'e ise mirasını ve kendini din dışı ilan etme şeklinde uygulandı.

İMAMI ÂZAM'I FARKLI KILAN DEĞERLER

İmamı Âzam'ı maddesiyle şehit ettiren, mânâsıyla ise ölümsüz kılan değerler ve sebepler şunlardır:

1. Kur'an'ın istediği 'aklın işletilmesi'ni ve aklın egemenliğini dinin esas amacı olarak öne çıkardı,

2. Zulme karşı isyan ve ihtilalin dinin talebi olduğunu gösteren eylemli bir aydınlığın öncülüğünü yaptı,

3. Arapçı-zorba Emevî ve Abbasî yönetimlerine karşı çıktı ve bu yönetimlere karşı kılıç kullanılması için fetva verdi, kılıç kullananları maddeten de destekledi,

4. İslam'ın Arap ideolojisine dönüştürülmesine karşı çıktı,

İmamı Âzam, Emevî saltanatına uyarlanmış bir din hayatını yaşamaktansa yaşamamayı Kur'an'ın ideallerine uygun bulmaktadır. Böyle bir dinin söz konusu olduğu bir yerde bir tek ibadet-

ten söz edilebilir: **Zalim yönetime ve despotlara karşı savaş.** Bu söylemden intikam almak için, Emevîler, İmamı Âzam'ı, '**sarhoş olmayacak kadar alkollü içkinin serbest olduğu, namazsız bir din**' icat etmekle de suçlamışlardır.

5. Her Müslümanın kendi ana diliyle ibadet edebileceğine, bunun için de Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınabileceğine fetva verdi,

6. Uydurma hadisleri reddetti; bunun bir uzantısı olarak, hadis diye nakledilen sözlerin Kur'an'a ve akla aykırı olanlarının Peygamberimize isnat edilmesine karşı çıktı,

7. İnsan rableştirmeye karşı çıkarak Hz. Muhammed dışında eleştirilmez kişi, Kur'an dışında eleştirilmez kitap kabul etmedi,

8. Din ile şeriatin eşitlenmesini Kur'an'a aykırı buldu ve bu eşitlemeye karşı çıktı,

9. Batı'dan bin küsur yıl önce laikliğin temellerini atıp ilk müjde ışıklarını yakan şu iki fikri öne çıkardı:

a) İbadeti imanın ayrılmaz bir parçası sayarak dindarlığı insanlar arası ilişkilerde bir ölçü haline getiren anlayışa karşı çıktı. Kur'an'a dayandırdığı şu ilkeyi savundu:

"İbadetler imanın olmazsa olmaz bir parçası değildir."

b) Kavga ve savaşların din gerekçesine dayandırılmasına karşı çıktı. Kur'an'a dayandırdığı şu ilkeyi savundu:

"Azmışlarla savaş azmışlık ithamıyla yapılmalıdır, kâfirlik ithamıyla değil."

'**Dinin temsilcisi**' ve '**daha dindar olma**' iddiasının kavga ve kan sebebi yapılmasının önüne geçmek, Asrısaadet nesli için bile mümkün olamamıştır. Bu kavganın insanı kemirmesini önlemede sadece iki çare vardır:

1. Din meselesini peygamberin kotarması,

2. Laiklik.

Din meselesini, dinî hayatı peygamber kotardığında o dini hiç kimse ve hiçbir kuvvet insan aleyhine kullanamaz, istismar edemez. Çünkü ortada Cenabı Hakk'ın denetiminde söz söyleyen ve din adına her sözü tartışma üstü olan bir lider vardır.

Peygamber ortadan çekilince bu yapı bozulmakta, din adına '**en iyi söz benimki**' diyebilecek bir yığın insan çıkmaktadır. Ve tarih gösteriyor ki, böyle bir süreç başladığında ne dinin buyrukları ne aklın ve tarihin gerçekleri işe yaramaktadır. Kitleleri güden çıkarlar, hırslar, inat ve saplantılar, egoizmler veya gaflet ve dalâletler olmaktadır.

İnsanlığın çektiği büyük ıstıraplarla anlaşılmıştır ki, dinin kahır aracı olmaktan çıkmasını sağlayan tek çare laikliktir. Aksi halde din, mensuplarının birbirini yeme aracı olmaktan çıkarılamaz.

İşte, **laiklik**, dinin bu hale getirilmesini önlüyor. **İmamı Âzam**, bu noktayı tarihte ilk ve en iyi yakalayan dehadır. Savaş meşru hale gelmişse savaşılır ama bunu birinci sınıf dindarlarla ikinci sınıf dindarların din-iman kavgasına dönüştürmek insana da dine de imana da zulümdür. İnsanlık bu zulümden çok çekti. Dahası: İnsanlığın bu zulümden çektiği acıların en büyüğüne ne yazık ki, gerçek dindarlar mâruz kaldı.

Engizisyon tarihi bunun belgesidir; bizim '**dincilik**' tarihimiz de bunun belgesidir.

10. Ehlibeyt'i (Peygamberimizin torunlarını) savunmayı ve sevmeyi bir mezhep meselesi olmaktan çıkarmanın öncülüğünü yaparak mezhep taassubuna darbe indirdi.

Büyük İmam, Peygamber evladını savunma uğruna hayatını feda ettiği halde hiçbir zaman Şiî mezhebine geçmedi. **Bir yandan Ehlisünnet mezhebinin en büyük imamı olmak, bir yandan da Ehlibeyt için canını verebilmek, tarihin sadece İmamı Âzam'la tanıdığı bir anlayıştır.** Ve sanıyoruz, İslam'ı gerektiği şekilde anlamanın can damarı da buradadır.

İmamı Âzam, Şiî inançtaki "**Halifelik Hz. Ali evladınındır ve Allah bu soydan kıyamete kadar halife olacakları belirle-**

miştir" şeklinde bir iman meselesi yaptıkları anlayışa tamamen karşı olmasına rağmen Hz. Ali evladının hilafeti için mücadele etmiştir. Çünkü o, bu işte Hz. Ali evladını ehliyet sahibi görüyordu.

İmamı Âzam'ın Ehlibeyt için mücadelesi bir mezhep meselesi değil, zulme karşı, adalet ve liyakatin yanında olma mücadelesiydi.

İmamı Âzam'ın Ehlibeyt hakları konusundaki 'mezheplerüstü' tutumu, Ehlibeyt meselesinin, o arada Türkiye'deki **Alevîlik ve Alevîler** meselesinin çözümünde ihtiyaç duyulan reçetenin ipuçlarını da önümüze koymaktadır.

11. Hukuk alanında bireyin özgürlüğünü şaşmaz bir ilke olarak öne çıkardı,

12. Kadının evlenmede kimsenin velayet ve vesayetine muhtaç olmadığını ilan edip kadın özgürlüğünün yolunu açtı; böylece geleneksel fıkhın temel kabullerinden birini yıktı,

13. Din hizmetinin rızık aracı yapılmasına karşı çıkarak din ulemasının geçimini dine bağlayan anlayışı yıktı. Kendi geçimini ticaretten kazanarak getirdiği bu anlayışı hayatıyla örneklendirdi.

14. Alkollü içkilere geleneksel anlayıştan çok farklı baktı; şarap dışındaki içkilerin haram olmasını, sarhoş olacak kadar içme kaydına bağladı,

15. Riyakârlığı en büyük yıkım olarak gören anlayışının bir gereği olarak, fikir ve mücadele hayatında takıyyeciliğe asla tenezzül etmedi; sözünü hiç esirgemeden tam ve açık söyledi.

Sapıklığından, dalâletinden, İslam'a kötülüklerinden, hatta kâfirliğinden şikâyet edilen Ebu Hanîfe, bir gün gelmiş, İmamı Âzam yani 'en büyük önder' ilan edilmiştir.

BİZ NE YAPMAK İSTİYORUZ?

Biz, bu kitabımızla, İmamı Âzam gerçeğinin örtülen yanını ortaya koymak istedik. Bu eserde, bir insanlık görevi olarak yerine getirilen bir şey daha var:

İmamı Âzam'ın tarih tarafından oniki asır sonra hasretine cevap verildiğine hatta belki de intikamının alındığına dikkat çektik. İmamı Âzam ile Atatürk arasında münasebet kuran son bölüm, bu görevin yerine getirildiği bölümdür. O bölüm dikkatle okunduğunda şu gerçek apaçık görülecektir:

Tarih önünde, İmamı Âzam ile Mustafa Kemal Atatürk'ün savundukları ve uğrunda tavizsiz bir mücadele verdikleri değerler sadece benzer değil, tamamen aynıdır.

Kırk yıla yakın süredir devam eden çalışmalarımız bize şunu göstermiştir:

Tarih, Atatürk'e, İslam imanının bir evladı olarak, İmamı Âzam ve benzeri fikir öncülerine yapılan zulümlerin hesabını sorma görevi de yüklemiş görünüyor. Büyük Atatürk bu görevi hakkıyla yerine getirdi. Atatürk, tarihin verdiği bu onurlu görevi yerine getirirken elbette ki bir 'ilahiyatçı', bir 'din büyüğü' olarak iş yapmadı. Böyle bir sıfata gerek de yoktu. Tarih, bu tür görevleri genelde, kendine özgü esrarlı yöntemlerini kullanarak yaptırmaktadır. Atatürk örneği bunların en çok dikkat çekenidir.

Biz, şuna bütün ruhumuzla inanmaktayız:

Atatürk, İmamı Âzam gibi mazlum dahilerin hem hasretlerine bir cevaptır hem de onların intikamının alınmasını isteyen tarihin talebine bir cevaptır.

İmamı Âzam; **Arapçılık, akıl ve bilim düşmanlığı, hurafecilik** eliyle zulüm ve hakarete uğratılmıştı. **Atatürk**'ün yıktığı ve canını yaktığı kötülükler de işte bunlardır. **Atatürk**'ün her biri bir büyük devrim niteliğindeki icraatı, bir anlamıyla da İmamı Âzam'a zulmedenlerin tümüne sorulmuş hesaplar görünümündedir. Gerçek bu olduğu içindir ki, Atatürk'e düşman olanların, zihniyet ve kimlik yapıları bakımından İmamı Âzam'a düşman

olanlarla aynı niteliklere sahip olduklarını görürüz. Ve gayet net olarak şunu da görürüz:

Atatürk'e düşmanlığın gerekçeleriyle İmamı Âzam'a düşmanlığın gerekçeleri büyük çoğunlukla değil, yüzde yüz aynıdır.

Bu **Önsöz**'ü bitirmeden bir noktaya daha dikkat çekmek isterim:

Bu eseri, İmamı Âzam gerçeğini iyi düşünmeden okuyanlar, bizim **'Arap düşmanlığı'** yaptığımızı zannedebilirler; hele bize karşı iyi niyetli değillerse. Böyle düşünenler, büyük bir günaha girmiş olurlar. Çünkü biz, **İslam imanının evladıyız ve Müslüman Araplar, bizim iman kardeşlerimizdir.**

Evet, bu eserde eleştirilen bir 'Arap' var ama onun sadece adı Araptır, ruhu başka bir şeydir.

Emevî'den sadece bizler değil, Arap da şikâyetçidir.

Sözü şöyle bağlamak istiyorum:

Büyük ruhların hasretlerine cevap getirilmesine yönelik tarihsel diyalektiğin fark edilmesinde küçük bir katkımız olursa bundan onur ve gurur duyarız.

Prof. Dr. Yaşar Nuri Öztürk
Bodrum, 2009

Birinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN YAŞADIĞI DEVİR, HAYATI, ŞAHSİYETİ

YAŞADIĞI DEVİR

İmamı Âzam Ebu Hanîfe'nin hayatının büyük kısmı Emevîler döneminde, az bir kısmı da Abbasîler devrinde geçti. Bu demektir ki o, bu iki Arap hilafetinden birincisinin bütün iniş çıkışlarını, ikincisinin de belli bir döneminin iniş çıkışlarını gördü. Bu iki devirde onun için değişmeyen tek şey oldu: Uğradığı baskılar, zulümler, işkenceler, hapisler, itham ve iftiralar.

Bütün zamanların en büyük dehalarından biri, İslam fıkıh tarihinin ise en büyük dâhisi olan İmamı Âzam'ın yaşadığı devir, en büyük zulümlerle en büyük yaratıcı hamlelerin iç içe ve yüz yüze olduğu bir devirdir. İmamı Âzam'ın hayat ve eserini en güzel anlatanlardan biri ve Arap asıllı bir yazar olan **Ebu Zehre**, İmamı Âzam'ın yaşadığı dönemin genel çerçevesini şu satırlarla çiziyor:

"Ebu Hanîfe dünyaya gözlerini açtığı zaman Emevî hükûmetinin en şiddetli ve en zalim idaresini gördü. Başka bir deyimle, Emevî zorbalarından Haccâc bin Yûsuf es-Sekafî idaresinde yaşadı. Haccâc öldüğü zaman Ebu Hanîfe onbeş yaşlarındaydı. Bu yaş, idrak etme ve kavrama yaşıdır. Emevîlerin sert ve şiddetli idaresini gördü. Bunlar, bir Mevâlî çocuğu olan bu genç üzerinde derin tesirler bıraktı. Emevî devleti hakkında hükmünü vermesinde bunların tesiri oldu. Yaşı ilerledikçe bu hükmü de kuvvetlendi, çünkü Emevîlerin Peygamber Ehlibeyti'ne yaptıklarını gözüyle gördü. Hatta Emevîlerin zulmüne kendisi de uğradı. Ona baskı yaptılar, hapse attılar, onların elinden Mekke'ye kaçarak Beytullah'a sığınmak suretiyle kurtulabildi."

"Abbasî devleti, işte böyle korkunç bir devirden sonra emniyet ve hürriyet getirmek vaadiyle iktidara gelmişti. Ebû Hanîfe'nin ümidi büyüktü. Onların şefkatli ve merhametli bir idare kuracaklarını umuyordu. Onlar birçok zulüm ve felaketten sonra bu mevkie gelmişlerdi. Ebu Hanîfe, onların merhamet elinin uzanmasını beklemişti. Bu ümitledir ki, es-Seffâh'a

özgür iradesiyle, seve seve bîat etmişti. Fakat Ebu Cafer Mansûr'un devri gelince iş değişti. Mansûr, devleti şiddet ve cebir direkleri üstüne oturtmak istedi; yumuşaklık ve anlayış nedir bilmedi. Ehlibeyt'e işkencelerin en kötülerini reva gördü; onların bilginlerini zından kuytularına tıktı. Hz. Ali taraftarlarının kanları harp ve kavga olmadığı halde akıtılır oldu. Ebu Hanîfe, Mansûr yönetiminin, Emevî idaresinin devamından başka bir şey olmadığını gördü. Değişen, sadece isim ve tabela idi. Abbasîlerle arası bu yüzden açıldı. Nihayet ona da işkence ve eziyet başladı ve ölümü de bu yüzden oldu." (Ebu Zehre, 74)

İmamı Âzam, **tâbiûn** devrinin yani sahabeden hemen sonraki kuşağın insanıdır.

Hicrî 80, Mîladî 699 yılında, Irak topraklarının en ünlü kentlerinden biri olan **Kûfe'de doğdu**; Hicrî 150, Mîladî 767 yılında **Bağdat'ta öldü**. Daha doğrusu, Abbasî halifesi Mansûr (ölm. 158/775) tarafından, bir rivayete göre, atıldığı hapishanede zehirletilerek, bir başka rivayete göre ise halifelik sarayında, bizzat Mansûr'un eliyle zehirlenerek şehit edildi.

Kaynakların büyük çoğunluğu İmamı Âzam'ın birkaç sahabe ile görüştüğünü yazmakta ve bu sahabelerin isimlerini de vermektedir. Şu dört sahabî ile görüştüğü ise ittifaka yakın bir kabuldür: **Abdullah bin Ebî Evfa** (ölm. 87/705), **Sehl bin Sa'd** (ölm. 88/706), **Enes bin Mâlik** (ölm. 93/711), **Ebu Tufeyl Âmir bin Vâsile** (ölm. 102/720).

İmamı Âzam'ın **Enes bin Mâlik**'le görüştüğünde, düşmanlarının itirazı hariç, tarihçiler arasında ihtilaf yoktur. Düşmanlarına gelince, onlar Büyük İmam'a **'tâbiûndan olma seçkinliği**'ni vermemek için tek cümlelik bir afarozla onun sahabe ile görüştüğünü inkâr ediyorlar.

ZULÜM VE DEHŞETİN SALTANATI: EMEVÎLER DÖNEMİ

İmamı Âzam, hayatının 52 yılını Emevîler, 18 yılını da Abbasîler devrinde geçirdi. Bu devrin genel karakter ve icraatı, **'İslamın Araplaştırılması ve Peygamber Ehlibeytine zulüm'** olarak özetlenebilir. **Ebu Zehre** bu özeti çok güzel yapmıştır:

"Emevîlerin, halifelik makamına müslüman toplumun büyük kitlesinin özgür iradesiyle seçtiğini söylemeye kimsenin hakkı yoktur. Bunun içindir ki Emevî dönemi boyunca kargaşalar, kavgalar ve çalkantılar sürüp gitmiştir. Kalpler kinle kaynamıştır. Emevî halifelerinin çoğu, Müslümanlar arasında büyük mevki ve itibar sahibi olan zatlara işkence ve kötülük etmekten çekinmemişlerdir. Yezid; Medine halkı kendisine karşı çıktığı için bu Peygamber Kenti'ni ordusuna mubah kıldı. Dinin yasak ettiği şeyleri helalmiş gibi işlediler. Hz. Hüseyin, İslam'da meşru yönetim nizamına ve esaslarına uymadığı için Yezid'i tanımamış, ona karşı çıkmıştı. Yezid'in ordusu onu hunharca şehit etti. Hz. Peygamber'e yakınlığına, dindeki mevkiine hiç bakılmadan kanı döküldü. Kız kardeşleri yani Hz. Peygamber'in kerimesi Fâtıma'dan doğma kızlar esir muamelesi yapılarak Yezid'e götürüldü. Emevî devletinin sonlarına doğru Hz. Ali ile Hz. Fâtıma'nın çocuklarının ve soylarının katledilmesi sürdürüldü. Zeyd bin Ali öldürüldü. Oğlu Yahya ve Yahya'nın oğlu Abdullah da öldürüldü. Bu da yetmedi; sanki bir Peygamber sünnetiymiş gibi, Hz. Ali'ye cami minberlerinden lanet okutuldu. Bu melun töreyi Yezid'in babası Muaviye başlattı." (Ebu Zehre, 73)

İmamı Âzam'ın doğduğu tarih olan Hicrî 80 ile öldüğü tarih olan Hicrî 150 arasında iktidara gelen halifelere ve dönemlerine kısaca göz atmakta yarar görüyoruz.

EMEVÎ DÖNEMİ HALİFELERİ

Emevî halifelerinin iktidara geliş tarihleri listesi için, anonim bir eser olan ***Ahbâru'd-Devleti'l-Abbasiyye***'nin 411-412. sayfalarına bakılabilir.

1. Abdülmelik bin Mervân (65-86/684-705 arası):

Mervânî soyundan gelen Emevî halifelerinin ilki olan **Mervân bin el-Hakem**'in yerine geçen Abdülmelik bin Mervân, iktidarının son altı yılını İmamı Âzam'ın doğuşundan sonra geçirmiştir.

İç ve dış kargaşalarla dolu bir dönemdir. **Abdullah bin Zübeyr'in Emevî iktidarına muhalefeti** devam etmektedir.

Abdülmelik bin Mervân, Bizanslılarla boğuşmayı durdurup iç karışıklıklarla başa çıkmak için Rumlara birçok mal ve büyük miktarda para vererek onları durdurdu. (Yakubî, Tarih, 2/269)

'Zalim' lakabıyla meşhur olan Irak valisi **Haccâc** onun tarafından atandı ve Irak'ta yirmi yıl, genel vali olarak görev yaptı. Bu Emevî valisinin döktüğü sahabe ve tâbiûn kanlarının hesabını yapmak bile güçtür.

2. Velîd bin Abdülmelik bin Mervân (86-96/705-714 arası):

Hicrî 87 yılında Ömer bin Abdülaziz'i Medine valiliğine getirdi. Velîd'in, Emevîleri ilk günden beri sevmeyen **Medine halkına özel bir kini vardı.** Halifeliğe gelişi üzerine Medine halkına hitap ederken söze şöyle başlıyor:

"Siz, ey Medine halkı! Siz, ihtilafların ve günahların halkısınız." (Yakubî, Tarih, 2/285)

Velîd'in kini, elbette ki Hz. Peygamber'e kininden geliyordu. Nitekim Medine'ye atadığı valisi **Ömer bin Abdülaziz**'e oradaki **Mescidi Nebevî**'yi (Peygamber Mescidi'ni) yıkmayı emretmiş ve Emevîlerin 'râşit halifesi' diye anılan Ömer bin Abdülaziz de Mescidi Nebevî'yi, **'çevresindeki odaları mescidin içine katmak'** bahanesiyle yıkmıştır. Bilindiği gibi, o odalar (hucurât) Hz. Peygamber'in ikamet ettiği odalardı.

Böyle olduğu içindir ki Medine halkı bu odaların yıkılmasına şiddetle karşı çıkmış, ama başarılı olamamıştır. Karşı çıkışını çok pahalıya ödeyenler olmuştur. Bir örnek olarak ünlü sahabî **Abdullah bin Zübeyr'in oğlu Hubeyb**'i gösterebiliriz. **Hubeyb**, vali Ömer'e gidip şöyle çıkışmıştı:

"Allah iyiliğini versin, ey Ömer! Bu senin yıktığın, Kur'an'ın ayetlerinden biridir ki, Yüce Allah onda şöyle demektedir: 'Odaların arkasından sana seslenenlere gelince, onların çoğu aklını çalıştırmamaktadır.' (Hucurât, 4) **Ömer buna çok kızmış ve Hubeyb'e yüz kamçı vurdurmuştu. Bununla da yetinmemiş, soğuk bir kış günü olmasına rağmen Hubeyb'in üstüne su döktürmüş ve onun donarak ölmesine sebep olmuştu."**

"Ömer, ileriki zamanlarda, 'râşit Ömer' haline geldiği günlerde Hubeyb'e yaptıklarını hatırlayacak ve 'Ben Hubeyb'e bu-

nu nasıl yaptım!' diye vahlanacaktır." (Yakubî, 2/284)

3. Süleyman bin Abdülmelik (96-98/714-716 arası):

Hz. Ali'nin torunu **Ebu Hâşim Abdullah bin Muhammed bin Ali**'yi, Emevîlere yakışır bir kalleşlikle o zehirletti. Ebu Hâşim, Şam'a gitmiş, halife Süleyman'ı ziyaret etmişti. Uzun uzun sohbet ettiler. Bundan sonrasını tarihçi **İbnül-Esîr**'den dinleyelim:

"Süleyman, bu sohbette Abdullah'ın ilmini, irfanını görmüş, onu kıskanmakla kalmamış, ondan korkmuştu. Sohbet bitip ayrıldıklarında onun arkasına bir casusunu taktı. Casus, yolun bir yerinde, Abdullah'ın içtiği süte zehir katarak onu zehirledi."

Zehir etkisini bir süre sonra gösterdi ve Abdullah Hicrî 99'da yani Süleyman ile aynı yılda öldü. (İbnül-Esîr, ***el-Kâmil fi't-Tarîh***, 5/44, 53)

4. Ömer bin Abdülaziz bin Mervân (99-101/717-719 arası):

'Emevîlerin Râşit Halifesi' diye ünlü olan bu zat, gerçekten bir günah çıkarma timsalidir. Dedeleri Emevî kodamanlarının yaptıklarının büyük bir insanlık suçu olduğunu tarihe duyurmuş ve onlara mensup biri olmanın acısını ve utancını derinden hissetmiştir. İslam tarihi, bütün mezhepleri ve milletleriyle, onu saygıyla anmaktadır.

ÖMER'İN EN BÜYÜK İCRAATI VE BU İCRAATIN YARATTIĞI İBRET TABLOSU

Ömer bin Abdülaziz, ikibuçuk yıllık kısa hilafet döneminde gerçekten büyük işler yaptı. Bunların ikisi çok önemli ve anlamlıdır. Hilafete geldiğinde ilk işi, soy bakımından kendisinin de içlerinde bulunduğu Mervânîlerin kodamanlarını toplayıp onlara şunu söylemek oldu:

"Ey Mervânoğulları! Araştırdım ve gördüm ki, ümmetin bütün servetinin yarısı veya üçte ikisi sizin elinizdedir."

İşin nereye varacağını anlayan Mervânî kodamanlar sözün tamamını söylediler:

"Başımızı cesedimizden ayırmadan servetimize dokunamazsın. Ne babalarımıza nankörlük ederiz ne de çocuklarımızı yoksulluğa iteriz." (İbnül-Cevzî, ***Sîretu ve Menâkıbu Ömer bin Abdülaziz***, 136)

Ömer, böylece, tarihe şunu söylemiş oldu: Bu Emevîler, İslam ümmetini soyup soğana çevirmişler, kitleye ait olması gereken bütün servetlere el koyup halkı perişanlığa itmişlerdir.

Ömer'in ikinci büyük icraatı, Peygamber Ehlibeyti'ne, özellikle Hz. Ali'ye, İslam'ın mâbedinden yapılan laneti durdurması olmuştur. Bilindiği gibi, **Emevî yönetimleri, İslam Peygamberi'nin evladını katletmekle yetinmemiş, İslam mâbedi olan camilerde, hem de Cuma hutbelerinde Ehlibeyt'e lanet okutup cemaate 'âmin' dedirtmiştir. Ebu Zehre** şöyle yazıyor:

"Emevîler devrinde, minberler üzerinde Hz. Ali'ye lanet okumak bir sünnetmiş gibi zorunlu hale getirilmişti. Bu dindışılığı Ebu Süfyan'ın oğlu Muaviye başlatmıştır. Müslümanlar bunu fena gördüler. Hatta Hz. Peygamber'in eşlerinden Ümmü Seleme Muaviye'ye bir mektup göndererek şöyle demiştir: 'Minberlerinizden Allah'a ve Peygamber'e lanet okuyorsunuz. Çünkü Hz. Ali'ye ve onu sevenlere lanet okuyorsunuz. Ben şahitlik ederim ki, Allah da Peygamber de Ali'yi sevdi.' Bu minberlerde lanet okuma bid'atı sürüp gitti, nihayet Emevîlerin âdil halifesi Ömer bin Abdülaziz bu âdeti iptal etti."(Ebu Zehre, 73)

Tarihin en büyük ibret tablolarından birine tam bu noktada rastlıyoruz. Peygamber evladına İslam mâbedinden lanet okunurken ayağa kalkmayan bir ümmet, bu lanete gerçekten müstahak olan Emevî despotu Muaviye'ye lanet okutulması gündeme geldiğinde buna karşı çıkmış ve uygulamaya geçilmesini önlemiştir. Tarihçi **Zübeyr bin Bekkâr**, yine bir tarihçi olan amcası **Mus'ab bin Abdullah ez-Zübeyrî**'den naklen şunu kayda geçiriyor:

"Abbasî halifesi **Me'mûn**, Muaviye'ye lanet okutmayı düşündüğünde, baş kadı **Yahya bin Üksüm** şu gerekçeyle onu bu fikrinden vazgeçirdi:

"Ey müminlerin emiri! Kamuoyu bunu tahamülle karşılamaz.

Özellikle Horasan halkı. En iyisi siz halkı alışageldiğiyle baş başa bırakın. Siyaset ve tedbire en uygun olan böylesidir."

Ve Me'mûn, fikrinden vazgeçti. (Zübeyr bin Bekkâr, el-Muvaffakıyyât, 46)

Ömer bin Abdülaziz, Emevîlerin, İslam'a aykırı olarak, müslüman olmuş gayri Arap unsurlardan (Mevâlî'den) almaya devam ettikleri cizyenin bu unsurlardan tahsiline de son verdi. Böyle bir uygulamanın devlet gelirlerini çok düşüreceğini ve işin çok zorlaşacağını ileri süren valilerine şöyle yazıyordu Ömer:

"Allah'a yemin olsun ki, gönlüm, insanların toptan müslüman olmasını ve benim ve sizin kendi emeğimizin kazancıyla yaşamak zorunda kalmamızı istiyor." (Ebu Nuaym, Hilye, 5/305; Cemal Cevde, 171)

Ömer'in bu üç icraatı, Emevîler tarafından **'sünnete aykırılık, sünneti bozmak'** şeklinde tanıtılmış, Ömer'e saldırılar, bu ithama dayandırılmıştır. Onlar ayrıca, haram servetlerine dokunan Ömer'i, Kur'an'ın **'sıla-i rahim'** (akrabaya yardım ve yakınlık) emrini işlemez hale getirmekle de suçladılar. **Ömer bin Velîd bin Abdülmelik**'in bu ithamı dillendiren mektubuyla Ömer bin Abdülaziz'in ona cevaben yazdığı mektup ibret ve dehşet satırlarıyla doludur. (bk. İbnül-Cevzî, ***Sîretu ve Menâkıbu Ömer bin Abdülaziz***, 133-135)

Emevî güdümlü tarihçiler eserlerinde çok açık şekilde zikretmeseler de Ömer bin Abdülaziz'in, **Emevî kodamanlarınca zehirletilerek öldürüldü**ğünü yazan kaynaklar yok değildir. (Wellhausen, Arap Devleti ve Sukûtu, 146-147)

İslam Medeniyeti Tarihi adlı ünlü eserin sahibi Mısırlı **Corci Zeydan** (ölm. 1914) şöyle yazıyor:

"Ömer bin Abdülaziz Emevîlerin emlak sahibi olmalarını yasaklamıştı. Emevî kodamanları bu yasağa uymayınca, onların ellerindeki mallara el koydu. Bunun üzerine, Emevîler, Ömer'in hilafet zamanının uzamasından ve hilafetin ellerinden gitmesinden korkarak onun hayatına son verme yönüne gittiler ve halifeyi zehirleyerek öldürdüler. (Corci Zeydan, İslam Medeniyeti Tarihi, 1/81)

5. Yezid bin Abdülmelik bin Mervân (101-105/719-723 arası).

6. Hişam bin Abdülmelik bin Mervân (105-125/723-742):

En uzun`süreli Emevî halifesi bu Hişâm olmuştur. Son derece katı kalpli, zalim, ahlaksız, küstah ve küfürbaz bir adamdı. **Yakubî** onun için **'Rahmetten uzak kalmış adam'** tâbirini kullanmaktadır. (Yakubî, Tarih, 2/328)

Kur'an'ın mahlûk olduğunu söyleyen **Ca'd bin Dirhem**'i kurbanlık koyun gibi boğazlattı. Kader konusunu Emevîler gibi anlamadığını söyleyen **Gaylan bin Yunus**'un önce ellerini ve kollarını kestirdi, ardından da boynunu vurdurdu. (İbnül-Esîr, 5/263)

7. Velîd bin Yezid (125-126/742-743 arası):

Velîd bin Yezid, 'fâsık halife' diye anılır. Emevîlerin hangisi fâsık değildi ki! Ama bu Velîd bin Yezid'de her türlü pislik vardı. O, Muaviye'nin oğlu **Melun Yezid'e çok benzerdi.** Bu ikisi, soylarının en rezillerindendir. Hacca gidip **Kâbe'nin damında şarap içmek** istediğini ilan etmiştir. Ancak bu melanetini sergilemeye imkân bulamadan hilafete gelişinin ilk yılı sonlarında öldürüldü.

Ehlibeyt ulemasından **Zeyd bin Ali bin Hüseyn**'in başını kestirdi; günlerce asılı tuttuktan sonra yaktırıp küllerini Fırat nehrine döktürdü. Zeyd'in oğlu Yahya'yı da saklandığı Horasan'da yakalatıp öldürttükten sonra başını kestirip ağaca astırdı. Neyse ki Ebu Müslim o sırada bir baskın yapıp Yahya'nın başını ağaçtan indirdi, cenaze namazını kılıp defnetti.

Ebu Müslim, Yahya'nın öldürülmesinde katkısı olanların tümünü öldürdü. (İbnül-Esîr, 5/271-273)

8. Yezid bin Velîd bin Abdülmelik (126-127/743-744 arası):

Lakabı **Nâkıs Yezid**'dir. İyi bir şairdi.

Bu **Yezid**, amcası oğlu **Velîd**'i öldürerek halife oldu. Amcaoğlunun başını sokaklarda dolaştırmamasını rica etmelerine rağmen Velîd'in başını bir mızrağın ucuna geçirip Şam sokaklarında dolaştırdı. Bütün zamanını eğlence, içki ve avlanmakla geçirir-

di. Fakat o makam ona da yar olmadı. Beşbuçuk ay gibi kısa bir süre halifelik yaptıktan sonra henüz otuz küsur yaşlarında iken vebadan ölüp gitti.

Bir rivayete göre ise yerine geçen kardeşi İbrahim tarafından zehirletilip öldürülmüştür. (Yakubî, 2/336; İbn Kesîr, 5/287-289) Dönemi, büyük sıkıntıların, ıstırapların kol gezdiği bir dönem olmuştur. Bu dönemde, isyanlar, Emevîlerin uykularını iyiden iyiye kaçırmaya başlamıştır.

9. İbrahim bin Velîd bin Abdülmelik (127/744 yılı):

Hilafet makamında sadece 4 ay kaldığı söylenir. Dört veya yedi gün kaldığı rivayetleri de vardır. Soyundan **Mervân bin Muhammed** isyan ederek onu tahtından indirdi. O da kaçarak canını kurtardı. Daha sonra da gelip bîat etti.

İbrahim, ilk Abbasî halifesi **Seffâh** tarafından 132 yılında öldürülen Emevîler arasında can verdi.

10. Mervân bin Muhammed bin Mervân (127-132/744-749 arası):

'Himar' (eşek) diye anılan bu Emevî halifesinin, hilafete gelişi üzerine ilk yaptığı işlerden biri, amcası oğlu Velîd'i öldüren **Yezid bin Velîd**'i mezarından çıkararak cesedini asıp sallandırmak olmuştur.

Eşek Mervân, Abbasî Seffâh'ın orduları karşısında fazla dayanamadı; önce Şam'a, oradan da Mısır'a kaçtı. Seffâh'ın askerleri onu izlemeye devam ettiler. Nihayet, **Bûseyr** adlı mevkide girdiği bir çarpışmada **Seffâh**'ın askerlerince öldürüldü. Başı kesilerek, **Abdullah bin Ali**'ye gönderildi. Abdullah kesik başa bir süre baktıktan sonra meşgul olduğu işlerine daldı. O arada bir kedi gelip kesik başın sarkan dilini kopardı ve çiğnemeye başladı.

Durumu biraz sonra fark eden Abdullah bu ibret verici manzara karşısında çok ünlü olmuş şu sözü seylemiştir: **"Zaman bize, Mervân'ın, bir kedinin ağzına düşen dilinden başka hiçbir ibret tablosu göstermeseydi bu bile bize yeterdi."** (Süyûtî, Tarîhu'l-Hulefa, 296)

İşte, Emevîlerin, **'Peygamber'in halefi'** sıfatıyla oturdukları hilafet makamında tarihe bıraktıkları manzaralar bunlar. Ve Emevî bu!

Emevîlerin, Arapçılığı İslam'ın ve Peygamber'in üstüne çıkardıklarını herkes bilip itiraf eder de bu dindışılığa karşı tavır koymaz. Tavır koyanlar **Mevâlî** çocukları oldu. En başta da İmamı Âzam.

İslam'ı ve Peygamber'i ortak payda olmaktan çıkaran Emevîler'in zulüm ve melanetleri karşısında sus pus olan anlı şanlı ulema, Peygamber'e isnat edilmiş hadis patentli yalanları dışladığı için İmamı Âzam'ı neredeyse, hâşâ, 'Peygamber düşmanı' ilan etmeye kalktılar. İşte İmamı Âzam'ın aleyhinde olanların imanları ve şahsiyetleri buydu.

Özetlersek, İmamı Âzam, Emevîlerin en görkemli zamanlarını gördüğü gibi onların çöküş zamanlarını da gördü. Bu ikinci dönemde, Abbasîlerin Emevîleri yıkmak için canla başla çalıştıklarına tanık oldu. Peygamber soyuna zulmeden Emevîlerin yıkılması için, Peygamber soyundan olan Abbasîlere açık veya gizli hep destek verdi.

ABBASÎLER DÖNEMİ

Abbasî halifelerinin iktidara geliş tarihleri listesi için, anonim bir bir eser olan ***Ahbâru'd-Devleti'l-Abbasiyye***'nin 412-414. sayfalarına bakılabilir.

"Ebu Hanîfe, Abbasîler devrini büyük bir mutluluk ve sevinçle karşılamıştır. İlk halife Seffâh'a bîatı münasebetiyle yaptığı konuşma da bunu gösteriyor. Geçmişte çektiklerine bakıldığında ondan beklenen de buydu. Ama sonraki zamanlarda, beklediklerinin aksi çıkacaktır."

"Abbasîler, aslında Hz. Ali taraftarlarının devleti olarak ortaya çıktı. Ali taraftarlarının davetine dayanarak kuruldu. Onlara bu hak, Hz. Ali'nin torunlarından geçti. Ayrıca, Abbasîler Hz. Ali'nin ailesi olan Hâşimîler'dendir. Amca oğulları olan Hz. Ali evladına karşı, her gün artan bir şefkatle hoş muamele yapmaları lazım gelirdi. Onlardan beklenen, Ehlibeyt'in hakkına

riayet etmeleriydi. Sonra onlar, Hz. Ali evladının, intikamını alacaklarını sürekli duyuruyorlar, onlara zulüm edenleri haklayacaklarını tekrarlıyorlardı. Ehlibeyt'in velileri ve hamileri olduklarını, onların şehitlerinin kanlarını istemek hakkının kendilerine ait bulunduğunu söylüyorlardı. Ebu Hanîfe'nin böyle bir devletin kurulmasıyla mutlu olması çok doğaldı. Bunun içindir ki onların iş başına gelmeleri üzerine onları yücelten bir konuşma yapmış, meslektaşı fakîhleri de onlara destek verıneye, itaat etmeye teşvik etmişti." (Ebu Zehre, Ebu Hanîfe, 36)

İmamı Âzam'ın hayatı müddetince iki Abbasî halifesi hüküm sürdü: Seffâh ve Mansûr.

İlk Abbasî halifesi Seffâh, ilk hitabesini yapıp indiğinde yanında yürüyen en yakın adamı **Davud bin Ali**, şunu söylüyordu:

"Ey insanlar! Allah'a yemin ederim ki, Tanrı Elçisi ile şu an bîat ettiğiniz halife arasında sadece bir tek halifeniz olmuştur: Hz. Ali." (İbnül-Esîr, 5/416)

Bu sözler, büyük ihtimalle o anda orada bulunan İmamı Âzam'ı rahatsız etmiştir. Çünkü o, Ali'nin üstünlüğünü bilip itiraf etmekle birlikte Ebu Bekir ve Ömer'e saygıyı da asla ihmal etmiyordu. Şimdi ise onların yok sayıldığını görüyordu.

1. Ebul Abbas es-Seffâh (132-136/749-753 arası):

İlk Abbasî halifesi olan bu zat, kan dökücülüğü ile ünlüdür. Zaten **'Seffâh'** lakabını da o yüzden almıştır. Ona, İmamı Âzam'ın doğup büyüdüğü Kûfe'de bîat edildi.

Seffâh, Hicrî 136'da, kardeşi **Ebu Cafer Mansûr**'u yerine bırakarak öldü.

2. İmamı Âzam'ın Katili Halife: Ebu Cafer el-Mansûr (136-158/753-774 arası):

Abbasîlerin devlet olarak tam oluşumunu sağlayan ikinci halife **Ebu Câfer Mansûr**'un dönemi aynı zamanda tercüme faaliyetlerinin de başlatıldığı devirdir. Mansûr, üzerine gidip öldürdüğü **Emevîlerin Irak genel valisi İbn Hübeyre**'den sonra, kendisini iktidara taşıyan en önemli adam olan **Ebu Müslim el-Hora-**

sanî'yi de 137/755'te bir suikastle öldürttü. Bunun üzerine çıkan isyan ve karışıklıkları da bastıran Mansûr, bu arada, adını kutsal ilan ederek iktidara geldikleri Ehlibeyt soyundan birçok insanı da katletti.

Bunları söyleyen Süyûtî şunu da ekliyor:

"Abbasîlerle Ali soyu arasına fitneyi ilk sokan, Mansûr'dur. Mansûr'dan önce bu iki soy bir ve tek hareket ederlerdi. Mansûr, Hz. Ali evladıyla birlikte hareket eden ilim adamlarının da birçoğunu ya katletti yahut da işkencelerden geçirdi. Ebu Hanîfe bunlardan biridir. Mâlikî mezhebi imamı Mâlik bin Enes de Mansûr'un düşmanlığını kazananlar arasındadır."

"Mansûr, ünlülerden Süfyan es-Sevrî ve Abbâd bin Kesîr'i, 158 yılında Mekke'de hapse attırdı. Aynı yıl hacı olmak üzere Mekke'ye doğru yola çıktı. Halk, onun Mekke'ye ulaşmaması için dua etmeye başladı. Çünkü Mekke'ye ulaşırsa hapisteki o iki âlimi öldürteceğinden korkuluyordu. Gerçekten de, Mansûr Mekke'ye ulaşamadı. Yolda tutulduğu bir karın ağrısından ölüp gitti." (Süyûtî, Tarîhu'l-Hulefa, 303-304).

Sanskritçe, Süryanca, Kıptîce ve eski Yunanca'dan eserler Mansûr döneminde Arapça'ya tercüme edilmeye başlandı. Bu faaliyetlerde başı gayrimüslimler çekmiştir. **İbn Mukaffa'** (daha sonra Müslüman olmuştur), **Yuhanna bin Bıtrîk, Corcîs bin Cebrail, Patrik Sergios** gibi isimler bunların önde gelenleridir.

Bu mütercimler içinde **İbnül-Mukaffa'** gerçekten ibret dolu bir hayatın sahibidir. İran asıllı ve Zerdüştî oğlu Zerdüştî olan **İbnül-Mukaffa'** (ölm. 142/759), Arap edebiyatının en büyük isimlerinden biridir. Filozofik edebiyatçılığı ile seçkin bir yere sahip olan İbnül-Mukaffa', Emevî valisi Haccâc'ın vergi tahsildarlarından biriydi. Yanlış bir icraatı yüzünden Haccâc'ın zulmüne uğrayarak kolu sakat bırakıldığı için **'çolak'** anlamında **Mukaffa'** diye anılır olmuştu.

Yunan metinlerini önce Farsça'ya, sonra da Arapça'ya çeviren İbnül-Mukaffa', Mansûr'un hizmetinde çalıştığı günlerde müslüman da olmasına rağmen, devlet yönetimini ve Mansûr'u uyaran yazıları, özellikle çok ünlü eseri **Kelîle ve Dimne**'deki masal

yollu anlatımları tenkit sayıldığı ve **Arapları küçük gören tavırları olduğu için öldürüldü.**

Tabiî benzeri olaylarda olduğu gibi, kamunun gözünde geçerli bir bahane olarak **'zındıklık'** ithamıyla suçlandı. **'İran milletinin en zekisi'** diye anılan ve Arap dilini de Arap ediplerinden daha iyi kullanan İbnül-Mukaffa'ın, Arap gururunun beslediği kıskançlığın şerrinden kurtulması beklenemezdi.

Nitekim kurtulamadı ve açık sözlülüğünün faturasını hayatıyla ödedi. Onca hizmet verdiği **Mansûr, Basra valisi Süfyan bin Muaviye**'ye gönderdiği emirle onu parça parça doğrattı. Ünlü filozof-edibe eskiden şahsî kini de olan Süfyan, onu bir hamama hapsedip feci şekilde öldürdükten sonra parçalarını, bir rivayete göre bir kuyuya attırdı; bir rivayete göre ise yaktı.

Halife Mansûr, korkunç derecede kinci ve o derece sadist bir adamdı. Bunun için olacak, Emevîlerin zulüm ve sadizm sembolü valileri Haccâc'ı takdirle anardı. Hatta bir yerde, Haccâc gibi bir valiye sahip olamadığından yakınır. (bk. Zübeyr bin Bekkâr, **el-Muvaffakıyyât**, 37-38)

Mansûr, öldürmekle yetinmiyor, düşmanlarının ölümünü **işkenceli ölüm** haline getirmekten de zevk alıyordu. Bunun örnekleri çoktur. İşte bir tanesi:

Hâlid bin Seleme bin el-Âs, Abbasîlerin aleyhinde çalışanlardan biriydi ve Mansûr'a hakaret ederdi. Abbasîlere karşı savaşan Emevî valisi **İbn Hübeyre**'nin yanında yer almıştı. **İbn Hübeyre** ve taraftarları, o sırada veliaht olan Mansûr'un emrindeki askerler tarafından Vâsıt'ta mağlup edilince bu Hâlid, Mansûr'un önüne getirildi. Mansûr bu Hâlid'in önce dilini kesti, acılar içinde bir süre kıvrandırdıktan sonra da boynunu vurdu. (İbn Sa'd, 6/347)

YAŞADIĞI YER VEYA NİFAK BÖLGESİ

"Halk; büyüğün, doğrunun ve samiminin ne olduğunu bilmez. Daima yalan söyler."

Nietzsche

BİTMEZ DİYALEKTİĞİN KENTLERİ

Fıkıh ihtilaflarının teknesi olan Kûfe de, siyasal-itikadî mezhep çekişmelerinin teknesi olan Basra da Irak topraklarının şehirleridir. **Ebu Zehre**, Irak'ın bu **'ihtilaflar bölgesi'** karakterini şu satırlarla dile getiriyor:

"Irak muhitinin bir özelliği de muhtelif fırkaların, mezheplerin yatağı olmasıdır. Şia'nın aşırı kolları ve mutedilleri oradadır. Mûtezile oradadır. Cehmiyye, Kaderiyye, Mürcie vs. hep orada çıkmıştır. Bu itibarla orada her zaman canlı bir fikir hareketi mevcut idi. Zaten Irak eski zamandan beri çarpışan aklî cereyanların kümelendiği bir yerdi." (Ebu Zehre, 75)

"Ebu Hanîfe'nin doğduğu yer olan Kûfe, Irak'ın büyük şehirlerinden biriydi. Belki o zamanki Irak'ın iki büyük şehrinden ikincisiydi. Irak'ta muhtelif milletler, kavimler, eğilimler vardı. Orası eski medeniyetlerin yatağıdır. Süryaniler orada yayılmıştı. İslam'dan önce oralarda mektepler kurmuşlardı. Bunlarda Yunan felsefesi, İran hikmeti okunurdu. Irak'ta İslam'dan önce inanç meselelerinde birbiriyle mücadele halinde bulunan Hıristiyan mezhepleri vardı. İslamiyet'ten sonra da çeşitli milletler ve dinler burada mevcuttu. Ara sıra kargaşalıklar, fitneler oluyordu. Siyasal fırkalar birbirleriyle çarpışıyor, akîdeler yöntem mücadelesi yapıyordu. Görüştükleri sahabeden aldıkları ilmi neşreden müctehit tâbiûn da oradaydı. Din ilminin berrak menbaları orada kaynıyordu. Birbirleriyle çekişen taifeler, birbiriyle çarpışan düşünceler, görüşler hep oradaydı." (Ebu Zehre, 20)

İster fıkıhtan bakın, ister akaidden, ister tasavvuftan, ister tefsirden, Irak bir **'nifak ve şıkak bölgesi'**dir. Hz. Ali, Kûfe halkına hitaben yaptığı bir konuşmada şöyle diyor:

"Peygamberinizin Ehlibeyt'i size geldiğinde onlara nasıl muamele ettiniz? Şunu yaptık, bunu yaptık diyeceksiniz. Bunları demeye hakkınız yoktur. Onlara önce yandaş göründünüz, sonra yan çizip kaçtınız. Daha sonra da gelip aklanmak istediniz. Sizin için aklanmak söz konusu değildir." (Belâzürî, 2/409)

Şu hitap da Ali'nindir:

"Ey Irak halkı! Siz, gebe kalıp sonra da düşük yapan bir kadın gibisiniz." (İbn Ebil-Hadîd, Nehcü'l-Belâğa Şerhi, 6/114)

Zalim vali **Haccâc**, Arap edebiyatının zirve hitabelerinden biri sayılan ünlü hutbesini, **Abdülmelik bin Mervân** tarafından Irak valiliğine atandığında, Kûfe'de okumuştur. Minbere çıkar, orada bile elinden bırakmadığı yayına ve oklarını koyduğu kaba dayanarak bir süre sessizce durur ve nihayet söze şöyle başlar:

"Ey Irak halkı, ey parçalanmaların, bölünmelerin ve dinden çıkmaların halkı! Ey ahlakî rezilliklerin halkı! Şunu bilin ki, müminlerin emiri ok torbasını önüne koyup okları teker teker gözden geçirdi de onların işe en yarayanı, en öldürücüsü olarak beni buldu ve sizi vurmak için beni vali yaptı. Beni sizin başınıza bir kırbaç ve bir kılıç olarak getirdi. Ama artık kırbaç dönemi bitti, kılıç dönemi başladı." (Yakubî, Tarih, 2/273)

Peygamber evladından gelen **12 İmam'ın altısı, kılıç veya zehirle bu ihanet bölgesinde katledildi.**

Peygamber torunu **İmam Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn** (ölm. 122/739), kardeşi **Ebu Cafer bin Ali** ile istişarede bulunduğunda Ebu Cafer ona Kûfe ile ilgili şu sözleri söylüyor:

"Kûfelilere meyletme, çünkü onlar aldatan, entrika ve hileye başvuran insanlardır. Deden Ali onlar yüzünden katledildi, amcan Hasan onlar yüzünden yaralandı, baban Hüseyin onların ihanetleri yüzünden şehit edildi. Peygamber Ehlibeyt'ine onların topraklarında sövülüp sayıldı. Yarın bir gün Kûfe'nin ortasında seni de asacaklarından korkuyorum." (Mesûdî,

Mürûcu'z-Zeheb, 3/217; Ebu Zehre, el-İmam Zeyd, 55)

Zeyd bin Ali'nin çevresinde kırk bin civarında insan toplanmış, ona bîat etmişlerdi. İş, çarpışmaya geldiğinde Zeyd'le aralarında şu konuşma geçti:

Kûfeliler-Ebu Bekir ve Ömer hakkında ne diyorsun?

Zeyd-Onlar hakkında sadece hayırlı sözler söylerim. Onlar, bizim hakkımız olan hilafete getirildiler ama icraatları Kur'an ve sünnete uygun oldu, hayırlı işler yaptılar.

Kûfeliler-Peki, o halde neden bu mücadeleyi yapıyorsun?

Zeyd-Bugünküler başka. Bunlar zalim ve icraatları İslam'a uygun değil.

Bunun üzerine etrafından dağılıp gittiler. Emevî ordusuna bir avuç insanla karşı koymak zorunda kaldı. (Mesûdî, Mürûcu'z-Zeheb, 3/62) Ne var ki, **Zeyd bin Ali**, Emevîlere isyanda kararlıydı. Çünkü o, Emevîlerin yönettiği bir ülkede insanca bir hayatın yaşanabileceğine inanmıyordu. Onlara isyan etti ve bunu hayatıyla ödedi.

MUHAMMED'DEN İNTİKAM VEYA HÜSEYİN'İN KANI

İhanet bölgesinde kol gezen ve gezmeye bugün de devam eden nifak ve şıkak (parçalanma), **Hz. Hüseyin**'e ihanetle başladı.

Eğer insan namus ve haysiyetine yaraşır bir dürüstlükle konuşacaksak şunu söyleyeceğiz: Hz. Hüseyin, dedesi Son Peygamber Hz. Muhammed'den intikam almak isteyen Arapçı-Emevî şuuraltının şer çocukları tarafından katledildi. İşin esası budur. Bu esası öteye beriye çekip sulandıran bugünkü Arapçı-Emevîciler, İslam'a ve Müslümanlara ihaneti siyaset sayabilirler ama tarih onları da elbette yargılayacaktır.

Ahlaksızlık, imansızlık ve Arapçılığın sadık ve melun temsilcisi **Yezid**, babası **Süfyanî Muaviye** tarafından veraseten halifeliğe atanınca bütün Müslümanlar buna karşı seslerini yükseltmeye başladılar. Fiilen ilk karşı çıkış ise Irak'tan, özellikle Kûfe'den geldi.

Hz. Hüseyin, Yezid'in bîat çağrısına ret cevabı verip Medine'ye gidince, Kûfeliler, Hz. Hüseyin'e hilafete geçmesi için mektuplar yazmaya başladılar. Bununla da yetinmeyip Medine'ye bir teklif heyeti gönderdiler.

Hüseyin, durumu yerinde incelemesi için amca oğlu **Müslim bin Aqîl**'i Kûfe'ye gönderdi. Müslim bir dostunun evine yerleşerek Hüseyin adına bîat almaya başladı. 30 bin civarında insanın bîat ettiği kaydediliyor.

Yezid bu haberi alınca, gelişmelerden sorumlu tuttuğu **Kûfe valisi Nûman bin Beşîr**'i görevden alarak yerine Basra valisi **Ubeydullah bin Ziyad**'ı getirdi. Yeni valinin görevlerinden biri de Müslim'i etkisiz kılmak, gerekirse öldürmekti.

Bu arada Müslim, epey mesafe katetmişti. Bir ara yeni valinin köşkünü kuşatma teşebbüsünde bile bulundu. Ne var ki, Kûfe'nin nüfuzlu kişileri valinin yanında yer aldı. Bunu gören halk Müslim'in çevresinden dağılmaya başladı. Müslim, birkaç saat sonra yanında sadece otuz-kırk kişinin kaldığını gördü. Bunun üzerine kentin dışında bir kadın yakınının evinde saklanmak zorunda kalan Müslim, ihbarlar üzerine yakalandı ve Hicrî 60 yılının 9 Zilhicce günü öldürüldü. Kûfe halkının kendisine ihanet ettiğini Hz. Hüseyin'e bildirme imkânı bile bulamamıştı. (Müslim'in bu başarısız serüveni için bk. Belâzürî, ***Ensâbu'l-Eşrâf***, 2/334-343)

Hz. Hüseyin olup bitenlerden habersizdi. Kûfe'ye doğru yola çıktı. Onbinlerce insanın kendisine bîat ettiğini sanıyordu. Yolda kendisini uyaranlar olduysa da kimseyi dinlemedi. Kendisini uyaranlar içinde ünlü şair **Ferezdak** (ölm. 110/728) da vardı. Ferezdak'ın Hz. Hüseyin'i uyarmak için söylediği söz, tarihin en ünlü ve en gerçekçi sözlerinden biridir. Şöyle dedi **Ferezdak:**

"Ey Hüseyin, geri dön! Kûfe halkının kalbi seninle olabilir ama kılıçları Emevîlerledir."

Özelde Kûfe halkı için geçerli olan bu tespit, genelde bütün kalabalıklar için geçerlidir. İman ve haysiyet paydası düşük kalabalıklar, en yüce değerlerin taşıyıcısı insanları önce öldürür, sonra da oturup ağlarlar. İnsanoğlunun en onursuz ve beyinsiz

ağlayışı, işte bu ağlayıştır. **İbn Sa'd**'in ***Tabaqât***'ındaki kayda göre, Hz. Hüseyin'in oğlu Ali Zeynelâbidîn şöyle demiştir:

"Kerbela katliamından sonra biz melun Yezid'e teslim edilmek üzere götürülürken Kûfe halkı yol kenarlarına dizilmiş ağlıyordu. Ben, yanımdakilere şöyle dedim:

"İşte bizim katillerimiz bu insanlardır; şimdi de bizim için ağlıyorlar."

Ferezdak'ı dinleyen Hz. Hüseyin ona, **"Takdir Allah'ın, O ne dilerse o olur"** diye cevap verdi ve yoluna devam etti. Bir süre sonra Kûfe'den gelmekte olan bazı kişilerden **Müslim bin Aqîl**'in öldürüldüğünü, Kûfe halkının bîatten caydığını öğrenince geri dönmek istedi ama bu kez de Müslim'in oğulları karşı çıktı.

Hüseyin, isteyenlerin ayrılabileceğini söyleyerek Kûfe'ye doğru yürümeye devam etti. Beraberindekilerin büyük bir kısmı ayrılıp gittiler. Geriye ailesiyle yetmiş civarında sadık dostu kaldı.

Vali Ubeydullah'ın tayin ettiği ordu kumandanı **Hür bin Yezid**, bin kişilik bir kuvvetle Hüseyin'i uzaktan izlemekteydi. Hüseyin'in Kûfe'ye yaklaştığını haber alan **Ubeydullah**, esas orduyla Hüseyin'in üzerine yürümek üzere, **Rey valisi Ömer bin Sa'd bin Ebî Vakkas**'ı görevlendirdi.

Ömer, büyük sahabîlerden **Sa'd bin Ebî Vakkas**'ın oğluydu. Peygamber torununa kılıç çekmek istemedi. Ancak valinin **"Ya bu işi halledersin yahut da görevinden ayrılırsın"** tehdidi üzerine geri dönmekten vazgeçip Hüseyin üzerine yürüdü. Hüseyin, Ömer'e, kendisinin aldatıldığını, izin verilmesi halinde ailesiyle birlikte geri döneceğini söylediyse de **"Ya Yezid'e bîat edersin yahut da seninle çarpışırız"** cevabını alınca Yezid'e asla bîat etmeyeceğini söyledi.

Sonrası malum. Susuz ve çaresiz bırakılan ailesi ve arkadaşlarıyla acılar içinde kıvrandırıldıktan sonra katledildi; başı kesilip Yezid'e gönderildi. **Kûfe ve Kûfeli ihaneti**, Hz. Peygamber'in **'cennet çiçeğim'** diyerek öpüp bağrına bastığı Hüseyin'i yok etmişti.

Bu kahırlı olayda en ibret verici noktalardan biri de seçkin bir sahabî çocuğu olan **Ömer bin Sa'd**'in, mevki ve makam kaygısıyla imanını satmasıdır. Mevkiinden olmamak için Peygamberi'nin evladına, hem de dünyanın en melun ve aşağılık zaliminin yardakçısı olarak kılıç çekip kanlarını döktü. Dahası var:

Kerbela katliamından sağ kalarak kaçanların bazıları sağa sola sığınmışlardı. Hain Ömer bin Sa'd, bir genelgeyle şunu duyurdu: **"Hüseyin'in adamlarından bir baş getirene bin dirhem ödül verilecektir."**

Öte yandan, Hz. Ali'nin amca oğlu **Abdullah bin Cafer**'in iki küçük çocuğu kaçıp **Abdullah bin Kutbe et-Tâî**'nin karısına sığınmışlardı. Kadın bu çocukları kocasına teslim edip şu ricada bulundu: **"Bunları götürüp Medine'deki ailelerine teslim et."** Bu alçak adam, kadın çocukları kendisine teslim eder etmez ikisini de boğazlayıp başlarını Ömer bin Sa'd'e götürdü. Ve iki bin dirhemlik ödülü aldı. Tarihçi İbn Sa'd, o çocukların babası Abdullah'ın, haberi duyduğunda, gözyaşları içinde şöyle konuştuğunu bildiriyor:

"Çocuklarımı iki bin dirhem için öldürdü; onları bana getirseydi ben ona iki milyon dirhem ödül verirdim."

İşte, Emevî'nin yarattığı ve bizim **'saltanat dinciği'** diye andığımız bela böyle dehşet verici bir beladır. İmamı Âzam bu belaya karşı mücadelenin en muhteşem timsali ve öncüsü olarak bütün zamanların minnet ve şükranına hak kazanmış bir ruhtur.

'Sahabe çocuğu' (!) Ömer bin Sa'd, layık veya müstahak olduğu karşılığı fazlasıyla buldu: İmam Hüseyin'in intikamını almak için savaşan **Muhtar es-Sekafî** (ölm. 67/687) tarafından iki oğlu ile birlikte öldürülüp önce ağaçlara asıldı, sonra da yakıldı. Kardeşi Muhammed ise **Deyrülcemâcim**'de Emevî Firavunu **Haccâc** tarafından katledildi. (İbn Sa'd, 3/ 137)

SOYU VE HAYATI

İmamı Âzam, Arapça bir unvan. En büyük imam, en büyük önder demek. Biz de onu bundan sonra daha çok **'Büyük İmam'** diye anacağız.

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre, Ebu Hanîfe, Hicrî 80 yılında Kûfe'de müslüman bir ailenin çocuğu olarak dünyaya geldi.

Mevâlî'den olduğu yani Arap olmadığı tartışmasızdır. Tartışmalı olan, Acem veya Türk aslından olup olmadığıdır. Bazı kaynakların, onun dedesinin yaşadığı kent olarak **Belh, Nesa, Tirmiz** ve **Enbar**'ı göstermelerini dikkate aldığımızda Türk asıllı olduğuna hükmedebiliriz. Ancak soyla ilgili bütün bu tartışmaların İmamı Âzam bahsinde anlamlı olduğunu söylemek doğru olmayacaktır.

İmamı Âzam, insanlığın ortak evladıdır; onu soya, bölgeye, iklime hapsetmek insanlık adına ayıp olur. İlle de bir soy belirlenecekse, belgelerin bizi götürdüğü yer iki ihtimalin buluştuğu yerdir: **İran asıllı olmakla Türk asıllı olmak.** Daha doğrusu, belgelerin bizi götürdüğü tartışmasız gerçek, İmamı Âzam'ın Arap asıllı olmadığı, yani bir Mevâlî çocuğu olduğudur. İmamı Âzam'ın soyu meselesesinde bu tartışmasız gerçek bize yetiyor.

Babası Sâbit'in, Ebu Hanîfe doğduğu sırada hür bir insan olduğu kesin, ancak daha önceki zamanda köle olup olmadığı tartışmalıdır. Kaynakların büyük çoğunluğu, baba Sâbit'in, İmamı Âzam'ın doğumundan önceki yıllarda, **Benu Qafal** adlı bir ailenin kölesi olduğunu, daha sonra âzatlandığını yazmaktadır. İmamı Âzam'ın torunu Ömer'in, dedesi hakkında verdiği bilgiler de, baba Sâbit'in bu aile ile ilgisini teyit etmektedir.(Dâiretü'l-Maarif, Ebu Hanîfe mad.)

Sâbit, doğan oğluna **Nûman** adını koydu. Daha sonra bu ad Ebu Hanîfe künyesiyle künyelendi. Torunu **Ömer bin Hammâd**'ın

verdiği bilgilere göre, İmamı Âzam'ın dedesi **Zota** veya **Zevta**, Horasan'ın fethi sırasında esir edilmiş bir **Belhli** idi. Daha sonra oradan Irak'a getirildi; orada müslüman oldu ve oğlu **Sâbit**, ondan sonra doğdu.

Zota'nın müslüman olup olmadığı tartışmalıdır ama İmamı Âzam'ın torunu Ömer'in verdiği bilgiler onun Türk illerinden **Kâbil** civarına getirildiğini tartışma üstü kılmaktadır. **Dâiretü'l-Maarif**, torun Ömer'in verdiği bu bilgileri pekiştiren şu satırları eklemektedir:

"Bu **Zota** kelimesinin, Afganistandaki **'Zetta'** adlı bir kabilenin adının Arapçalaşmış şekli olması mümkün görülmelidir. Nitekim bu kabile bugün Afganistan'da **'Cet'** adıyla hâlâ mevcuttur."

Ebu Hanîfe'nin, hocası Hammâd'ın kürsüsüne oturduğu günden itibaren yanında samimiyetle çevrelenen ve onun fikirlerini ve mezhebini Türk illerine yayan öğrencileri hep **Horasan** ve **Belh** civarından olmuştur. İmamı Âzam'a saldıranların bazıları, bu gerçekten duydukları rahatsızlığı, **Belh**'i, zaman zaman **'Mürcienin Kenti'** diye anarak ifade etmişlerdir. Sebep, bir **Mürcie** saydıkları Ebu Hanîfe'nin en yakın fikirdaşlarının o kentten çıkmasıdır.

Belh Kadısı Ebu Mutî, Silm bin Sâlim, Ebu İshak ez-Zeyyât gibi ünlü fakîh-kadıların tümü **'Belhî'** lakabı taşımaktadır ve tümü Horasan bölgesinde faal olmuştur. Bu insanların ve daha nice benzerlerinin, İmamı Âzam'ın Arapçı düşmanları nezdindeki adları **'Mürcie mensubu'** dur. Yani bu ünlü kadılar, üstadları Ebu Hanîfe gibi, **Mürcie** nitelemesiyle suçlanmışlardır. Ebu Hanîfe ile ilgili yazan bazı ulema, Horasan ve Belh halkının Ebu Hanîfe'ye olan bu bağlılıklarını **'hastalık çapında düşkünlük'** olarak niteleyebilmiş ve öfkeyle karşılamışlardır.

Horasan bölgesinin İmamı Âzamcı bu tutumu, Hicrî üçüncü yüzyılın ortalarına kadar bütün canlılığıyla sürmüştür. Tabiî, Horasan civarı Ebu Hanîfe bağlılarının **Mürcie** ithamıyla suçlanmaları da aynı zamana kadar sürmüştür. Çünkü onlar, üstadları Ebu Hanîfe'nin, aklı nakle (dinsel rivayetlere) üstün tutan anlayışını, Horasan ve Maveraunnehir bölgelerinde sadakatle temsil etmekte ve yaşatmaktaydılar. Bütün bu faaliyetlerin

ve bu İmamı Âzam bağlılığının arkasında, bir soy birliği gerçeğinin de bulunduğunu söylemek abartma olmaz kanısındayız.

Ebu Hanîfe'nin bu etkisini ve bu temsilini, Hicrî beşinci yüzyılın ortalarında **Rey**'deki **Tuğrul Bey Medresesi**'nde daha belirgin biçimde görmekteyiz. Bu Türk medresesini, yine Türklerin eliyle kotarılan ve Hicrî iki ve üçüncü yüzyıllarda etkisini doruğa çıkaran **'Horasan Hanefiyye Medresesi'**nin verimli faaliyetleri hazırlamıştır. Şunu da ekleyelim ki, bu medreseye, İmamı Âzam'ın fikirlerini sabote etmek üzere giren bazı kötü niyetlilerin bulunduğunu gösteren kanıtlar vardır.

Nûh bin Meryem (ölm. 173/789) diye bilinen ve yalancılığı ile ünlenen hadisçi-fakîh bu sabotajcı casuslardan biri gibi görülüyor. İmamı Âzam'ın öğrencilerinden biri olan bu zat, hocasının devrim yaratan fikirlerinden biri olan **'Kur'an'ın tercümesiyle namaza cevaz'** fikrinden döndüğünü iddia etmiş, bu iddiasını kabul ettirmek için bir hayli uğraşmıştır. Ancak, bu iddia o yalancının şahsında kalmış, hiçbir Hanefî otorite tarafından paylaşılmamıştır.

Bu konudaki ayrıntıları ve günümüz Arapçı dincilerinin, anılan sahtekârın bu hezeyanını bilgisiz kalabalıkları kandırmak için zaman zaman nasıl kullanmaya kalktıklarını kitabımızın **Sekizinci Bölüm**'ünde ele alacağız. Şimdilik şu kadarını söyleyelim ki, bu iddia, Arapçı dincilerin, meseleleri bilmeyen halkı kandırmak için sağda solda telaffuz ettikleri bir hezeyandan öteye gidememiştir.

KÜNYE MESELESİ

'Hanîfe'nin, hanîflerin veya hanîfliğin babası' anlamlarındaki **Ebu Hanîfe künyesi** İmamı Âzam'a neye dayanılarak verilmiştir? **Hanîfe** adlı bir kızı olmadığı kesin biliniyor. Tek eşli olduğu anlaşılan Ebu Hanîfe'nin tek çocuğu, oğlu Hammâd idi. Önce şunu söyleyelim ki, bu **'Ebu Hanîfe' künyesi "yirmi civarında büyük fakîhe verilmiş bir künyedir ki bunların en meşhuru, fakîhlerin imamı, bilginlerin en fakîhi, ümmetin kandili, mezheplerin baş tacı Kûfeli Nûman bin Sâbit hazretleridir."** (Fîrûzâbâdî, el-Kaamûs, hanîf mad.)

Künye meselesinde iki ihtimalden söz edilmiştir:

1. Hanîfe, İmamı Âzam'ın sürekli kullandığı bir hokkanın Irak dilindeki adı idi. Bu hokkaya nispetle böyle künyelenmiştir.

Bu iddianın dil ve tarih bakımından belgeye dayandırılması mümkün olmamıştır.

2. Hanîfe, hanîf kelimesinin dişilleştirilmiş bir kullanımıdır.

Bu görüş, İmamı Âzam'ın fikir ve şahsiyetine uygun olması yanında dil açısından da tutarlıdır. Gerçekten de, **hanîf** sözcüğünün sonuna eklenen 'Ta' **(Tâu't-Te'nîs)** kelimeye hem **'hal'** anlamı hem de çoğulluk anlamı kazandırmaktadır. Büyük dilci **Zeccâc** (ölm. 311/923) tarafından işaret edilen (bk. İbn Manzûr, Lisânü'l-Arab, ilgili mad.) birinci şekle göre, Ebu Hanîfe'nin anlamı, **'Hanîfliğin Babası'**, ikinci şekle göre ise **'Hanîflerin Babası'** olacaktır. İki şekil de, İmamı Âzam'ı ifadede isabetlidir. Ve bize göre, doğrusu da budur. İmamı Âzam'ın imanına, mücadelesine, fikrine, tarihsel misyonuna ve kişiliğine yakışan anlam bu anlamdır. (Hanîfliğin Kur'ansal yapısı, bu eserin ileriki sayfalarında incelenecektir.)

Onun unvanı isminden, ismi unvanından daha anlamlı ve muhteşemdir. **O, hem İmamı Âzam yani 'En Büyük İmam'dır hem de 'Ebu Hanîfe yani 'Hanîflerin ve hanîfliğin babası'dır. Hz. İbrahim, semavî dinler tarihinde 'Hanîflerin Babası'dır; İmamı Âzam da İslam tarihinde 'Hanîflerin Babası'dır.**

Ebu Hanîfe, müslüman ve hür bir babanın oğlu olarak doğdu. Ne var ki, dedesinin başlangıçta köle olması Ebu Hanîfe'nin Araplar katında köle çocuğu muamelesi görmesine, sürekli horlanmasına sebep olmuştur.

Kaynakların ittifakla belirttiğine göre, **baba Sâbit, Hz. Ali ile görüştü** ve onun hayır duasını aldı.

İmamı Âzam, orta boylu, güzel yüzlü, az konuşan ama konuştuğunda çok etkili ve belîğ konuşan bir kişiydi. Diyalektiği çok kuvvetliydi; tartışmayı çok severdi.

İMAMI ÂZAM'IN YETİŞMESİ, HOCALARI VE ÖĞRENCİLERİ

İmamı Âzam, tâbiûndan yani sahabeden sonraki nesildendir. Onun yedi veya dört sahabe ile görüştüğü rivayetleri vardır. Bizzat kendisine dayanan bir rivayet, yedi sahabe ile görüştüğünü kayda geçiriyor. (Süyûtî, ***Tebyîzu's-Sahîfe***, 61-62)

Düşmanları onun, bırakın sahabeden rivayeti, sahabeyi görme imkânına bile kavuşmadığını iddia etmektedirler. Mesela, **Ebul Hasan Darekutnî** şöyle konuşuyor:

"Ebu Hanîfe, Enes bin Mâlik'ten ne bir rivayette bulundu ne de onu gördü. Ebu Hanîfe sahabeden hiç kimseye kavuşmadı." (Hatîb el-Bağdadî, Ebu Hanîfe bahsi)

Tarihen tutarsız bir iddiadır bu. Ebu Hanîfe'nin sahabeden en azından **Enes bin Mâlik** (ölm. 93/711) ile görüştüğü, ona saldıranlar dışındaki ulemanın ittifakıyla kabul edilmektedir. Hatîb el-Bağdadî gibi, Ebu Hanîfe'ye saldırı ve hakaretin sembolü olmuş bir kişinin bu ittifakı etkisiz kılmak için didindiği açıktır.

Tarihçi, özellikle hadis tarihinde otorite sayılan **Şemsuddin ez-Zehebî** (ölm. 748/1347) ***Tedrîbu'r-Râvî***'sinde Enes'in yanına şu sahabîleri de eklemektedir: **Ebu Saîd Amr bin Hureys** (ölm. Kûfe, 85/704), **Abdullah bin Ebî Evfa** (ölm. 87/705), **Sehl bin Sa'd** (ölm. 88/706), **Ubeydullah bin Üneys.**

İmamı Âzam'ın sahabeden hiç kimseyi görmediği yolundaki iddia, kin ve hasedin tahrik ettiği bir iddiadır ve yalandır. Bu meyandaki sözler, Büyük İmam'a buradan bir itibar gelmesini önlemek için kin ve kıskançlıkla sarfedilmiş sözlerdir. (bk. Hârisî, ***Mekânetü'l-İmam Ebî Hanîfe beyne'l-Muhaddisîn***, 51)

İmamı Âzam bazı sahabîlerle görüşmedi demek başka şeydir, onlardan rivayette bulunmadı demek başka bir şeydir. Kaynakların incelenmesi bizi şu gerçeğe götürüyor: Büyük İmam, bazı

sahabe ile görüştü, ama **Enes bin Mâlik** (ölm. 93/711) hariç, onlardan rivayette bulunmadı; çünkü yaşı küçüktü. Yaşın küçüklüğü rivayette bulunmaya engeldir ama sahabe ile görüşüp tâbiûndan olmaya engel değildir.

HOCALARI

Ebu Hanîfe'nin hocaları bahsinde birçok kaynakta uzun bir liste verilir. Bu liste dikkatle incelendiğinde bunların birçoğunun, Ebu Hanîfe'nin hocaları değil, kendilerinden hadis rivayet ettiği söylenen kişiler olduğu anlaşılır. Ebu Hanîfe bu şahıslardan hadis rivayet etmiştir veya etmemiştir, tartışılır. Ancak rivayet etmiş olsa bile bu, anılan insanları **'Ebu Hanîfe'nin hocaları'** listesine koymamızı gerektirmez.

Biz, İmamı Âzam'ın hocaları derken kendilerinden ders aldığı, en azından kendileriyle müzakerelerde bulunduğu kişileri anlamaktayız. Burada önem sırasına göre sıralayacağımız kişiler işte bu niteliğe sahip olan kişilerdir.

1. Hammâd bin Ebu Süleyman (ölm. 120/737):

En etkili ve en uzun süreli hocası **Hammâd** idi.

Irak fıkıh ekolünün kurucularından biri olan Hammâd, fıkhı felsefî temellere dayandıran, fıkıhta sistematik özgür düşünce yolunu açan ilk kişidir. Benzeri büyük ilim ve fikir öncüleri gibi o da **Mevâlî**'dendir.

Aslen Isfahanlıdır. Tıpkı öğrencisi İmamı Âzam gibi, varlıklı ve çok cömert bir insandı. Herkese, özellikle ilim erbabına bol ikram ve ihsanda bulunur, ama kimseden hediye kabul etmezdi. Bu yüzden olacak, tıpkı öğrencisi Ebu Hanîfe gibi, meslektaşları tarafından çok kıskanılmıştır. İmamı Âzam'a yapılan hakaretlerde kullanılan hemen bütün gerekçeler Hammâd için de kullanılmıştır. Özellikle **Mürcie mezhebine mensubiyet** ithamı.

Mürcieye mensubiyet ithamı ortaya çıkınca çevresindekiler bir bir dağıldı. En yakın dostları bile, yönetimin takibine uğramamak için onunla gizli gizli görüşme yolunu seçiyorlardı. Meslektaşı **Ma'mer** bir gün ona şöyle diyor:

"Arkadaşların arasında metbû (kendisine tâbi olunan) kişi idin; ama onlara ters düşerek bu mevkiini kaybedip tâbî (başkalarını izleyen) kişi durumuna düştün. Neden yaptın bunu?"

Cevap verdi Hammâd:

"Hakta tâbî olmak, bâtılda metbû olmaktan hayırlıdır."

Bu vesileyle işaret etmemiz gereken bir gerçek daha var: Hammâd, tıpkı öğrencisi Ebu Hanîfe gibi, düşmanlarının bile görmezlikten gelemeyeceği bir fıkıh anıtı idi. Ona sövenler bile ondan müstağni kalamamıştır. Mürcie ithamından sonraki dönemde, herkesin onunla gizli görüşme yolunu seçtiğini görüyoruz. Süfyan es-Sevrî diyorki, **"Hammâd'a gitmezlik edemiyorduk ama bunu çevremizden saklıyorduk."** (Kal'aci, Fıkhu Hammâd, 17)

Sara hastalığına müptela idi. Bazen, ders sırasında sara nöbeti gelirdi. Nöbet geçince kalkıp abdest alır, dersine devam ederdi. (Kal'aci, Fıkhu Hammâd, 7)

2. Muhammed Bâqır (ölm. 114/732):

12 İmam'dan biri ve **Ali Zeynelâbidîn**'in oğludur.

Ebu Hanîfe ile ilk görüşmeleri Medine'de oldu. **Muhammed Bâqır**, bazı rivayetlere göre, **Muhammed bin Ali bin Hüseyin**, (Muvaffak el-Mekkî, Menâkıbu Ebî Hanîfe, 143-144; Kerderî, Menâkıb, 221-222) onu kıyası ısrarla kullanması yüzünden eleştirince aralarında şu konuşma geçti:

Muhammed Bâqır-Dedemin dinini ve hadislerini kıyasla değiştiren sen misin?

Ebu Hanîfe-Böyle bir şey yapmaktan Allah'a sığınırım!

İmam Bâqır-Sen bu işi yaptın.

Ebu Hanîfe-Sen, sana yakışır şekilde bir otur, ben de bana yaraşır şekilde oturayım. Sen benim için, ceddin Hz. Peygamber gibi hürmete layıksın.

İmam oturur; Ebu Hanîfe de onun önünde diz çöker. Ve söze başlar.

Ebu Hanîfe-Size üç soru soracağım, siz de cevap verin. Birincisi şu: Erkek mi zayıftır, kadın mı?

İmam-Kadın.

Ebu Hanîfe-Peki, kadının mirastaki payı ne kadar?

İmam-Erkeğinkinin yarısı kadar.

Ebu Hanîfe-İşte bu taksim şekli senin dedenin esas aldığı şekildir. Eğer ben kıyasla onun yolunu değiştirseydim, kadın için iki, erkek için bir hisse verirdim, Çünkü kadın daha zayıf ve korunmaya muhtaçtır. Bir de şunu söyleyin: Namaz mı üstündür, oruç mu?

İmam-Namaz.

Ebu Hanîfe-Bu da senin dedenin esas aldığı anlayıştır. Eğer ben kıyasla değiştirme yapsaydım, hayızlı günlerinde namazını kılamayan kadınların temizlendikten sonra o namazları tıpkı oruçtaki gibi kaza etmelerine fetva verirdim. Şunu söyleyin: Sidik mi daha pistir, meni mi?

İmam-Sidik daha pistir.

Ebu Hanîfe-Eğer ben dedenin yolunu kıyasla değiştirseydim meniden değil de sidikten gusül gerektiğini söylerdim. Ben, kıyasla dini değiştirmekten Allah'a sığınırım.

Bunun üzerine **İmam Bâqır** ayağa kalktı, Ebu Hanîfe'yi kucaklayıp alnından öptü. (Ebu Zehre, 64-65; Kerderî, Menâkıb, 221-222; Muvaffak el-Mekkî, Menâkıbu Ebî Hanîfe, 143-144)

Abdülbaki Gölpınarlı, Şia'nın baş muhaddisi **Küleynî**'ye dayanarak (Küleynî, el-Kâfî, Usûl, 26-27) bu gerçeği atlıyor ve İmamı Âzam'ın, kıyası kullanmamak üzere **Cafer Sadık** tarafından uyarıldığını ama bu uyarıyı dinlemediğini söylüyor; böylece, dolaylı yoldan onu Ehlibeyt imamlarına kulak asmamakla itham ediyor. (Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik, 206)

Ebu Zehre bu meseleyi ve İmamı Âzam'la **İmam Bâqır** (veya İmam Cafer Sadık) arasında geçen bu konuşmayı, Cafer Sadık'ı incelediği eserinde de ele almıştır. Orada da görüyoruz ki,

İmamiyye Şiası, yukarıda verdiğimiz konuşmayı **Cafer Sadık-İmamı Âzam** arası bir konuşma olarak gösteriyor ve Kur'an'dan alınan mukayeselerin bizzat Cafer Sadık tarafından İmam'ı Âzam'ı paylamak için yapıldığını iddia ediyor. **Zübeyr bin Bekkâr** (ölm. 256/869) da **el-*Muvaffakıyyât*** adlı ünlü eserinde olayı bu şekilde vermektedir. (bk. el-Muvaffakıyyât, 75-76)

Ebu Zehre evvela Küleynî'nin bu iddiasına itiraz ediyor. Şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'den gelen nakillerde, konuşmanın İmam Muhammed Bâqır'la Ebu Hanîfe arasında geçtiği ve yapılan mukayeselerin bizzat kendisi tarafından yapıldığı söylenmektedir. Ebu Hanîfe bu mukayesesiyle göstermek istemiştir ki nassın bulunduğu yerde kıyasa gitmemekte, nassa bağlı kalmaktadır. Biz bu noktada, Küleynî'yi değil, mukayeseyi Ebu Hanîfe'ye nispet eden arkadaşlarını dinleriz. Çünkü onlar Ebu Hanîfe'yi Küleynî'den daha iyi tanırlar. Ayrıca Küleynî, İmamı Âzam çapında bir fakîh değildir ki onun beyanlarını esas alalım. Küleynî (ölm. 329/941), **İmamiyye mezhebinin şaşmaz kabullerini Cafer Sadık'a isnat etme gayretiyle konuşuyor. Buradan bizim itirazsız alacağımız şudur: Gerek İmam Bâqır gerekse Cafer Sadık, Ebu Hanîfe'nin adıyla eşleşmiş olan kıyasa karşı çıkıyorlar."**

"Şöyle veya böyle, Cafer Sadık'ın sözü bizatihi sünnet değildir. O sözler, hüküm vermede Kur'an ve sünnete herhangi bir ekleme yapmak istemeyen bir kişinin tavrını sergilemektedir. Ancak unutulmaması gerekir ki, bizler Cafer Sadık'a (veya başka bir Ehlibeyt imamına) masumiyet izafe etmediğimiz gibi, İslam'la ilgili bütün bilgilerin Cafer Sadık'a verilmiş olduğunu da kabul etmiyoruz. Evet, İmamiyye Şiası'na mensup kardeşlerimiz bizim bu anlayışımızı nasslara uygun bulmayabilirler. O zaman da bize düşen şunu söylemek olur: Onların inancı onlara, bizim inancımız bize. Yeter ki birbirimizi günahkârlıkla, kâfirlikle itham etmeyelim." (Ebu Zehre, ***İmam Sadık***, 232-233)

Ne yazık ki, Ebu Zehre'nin ifadeye koyduğu bu dengeli, hoşgörülü ve sonuç olarak da Kur'an tevhidine yakışır tavır, İmamiyye Şiası'nın avukatı gibi konuşan **Küleynî** tarafından göste-

rilmemiştir. **Küleynî**, kendisinden iki asır önce yaşamış ve hayatını Ehlibeyt'in hukukunu savunmak için vermiş büyük selefini, akıl almaz bir talihsizlik göstererek lanetlemiş ve bu konuda çok **'uğursuz bir gelenek'** başlatmıştır.

3. Ata bin Ebî Rebâh (ölm. 115/733):

İmamı Âzam, müfessir sahabî **İbn Abbas**'ın bıraktığı ilmi Ata ile İbn Abbas'ın kölesi İkrime'den aldı. Ata da İkrime de Mevâlî'dendir.

Bu **İkrime**, İbn Abbas'ın ölümü üzerine, onun oğlu tarafından dört bin dinara satılmaya kalkılınca şu iğneleyici sözü söyledi: **"Senden hayır gelmez; babanın ilmini dört bin dinara satıyorsun."**

İbn Abbas'ın oğlu satıştan derhal vazgeçti.

4. Katâde bin Diâme (ölm. 118/736):

Gözleri görmeyen bir zat idi ama hadis, tefsir ve fıkıhta anıt isimlerden biridir. Hayatını **Kûfe** ve **Basra**'da geçirdi. Tıpkı İmamı Âzam gibi ağır ithamlara mâruz kalmıştır. **Kaderî** olduğu (yani kader meselesinde Emevîlerin dikte ettiği şekilde inanmadığı) yolundaki itham bunların en bilinenidir.

5. Ebu Abdullah Nâfi' (ölm. 120/737):

Büyük İmam, fakîh sahabî **İbn Ömer**'in ilmini onun âzatlısı Nâfi'den aldı. Görüldüğü gibi Nâfî de Mevâlî'dendir.

6. Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn (ölm. 122/739):

12 İmam'dandır. İmamı Âzam, Emevîlere karşı isyanını maddeten ve manen desteklediği ve iki yıl kadar öğrencisi olduğu rivayet edilen bu hocası için şöyle der: **"Zamanında ondan daha fakîh, ondan daha bilgili, daha süratle cevap veren bir kimse görmedim."**

Ebu Zehre, İmamı Âzam'ın bu zat ile görüşüp bazı müzakerelerde bulunduğu ama onun öğrencisi olmadığı kanısındadır. (Ebu Zehre, Ebu Hanîfe, 63-64; İmam Zeyd, 237-239)

7. Ebu Muhammed Abdullah bin Hasan (ölm. 145/762):

Hadiste üstat sayılır. Emevîlerin râşit halifesi **Ömer bin Abdülaziz** (ölm. 101/719) ile dostluğu vardır. Abbasî halifesi **Seffâh**'la da iyi geçinmiştir. Ama Seffâh'tan sonra gelen **Mansûr** onu hiç sevmemiştir. Kendisine ve ailesine gün yüzü göstermedi. Bir kısmını sürdü, bir kısmını hapislere tıkıp orada ölümlerine sebep oldu. Mansûr, onu ve oğullarını elleri bağlı olarak Medine'den Hâşimiyye'ye kadar yürüttü. Ağır hakaret ve eziyetlerle hapse tıktı ve hepsi orada öldü. Veya öldürüldü.

Abdullah bin Hasan'a reva görülen bu zalim muamele, **Ebu Hanîfe**'nin Abbasîlerle münasebetlerinin kaderini etkilemiştir. **Ebu Zehr**e'yi dinleyelim:

"Muhammed Nefsü'z-Zekiyye 145 senesinde Medine'de Ebu Cafer Mansûr'a karşı ayaklandı. Horasan halkı ve diğer bazı yerler de ona sadakatle bağlı ve taraftar idiler. Fakat bunlar uzakta idiler. Sadakat ve sevgi bakımından ona bağlı olmakla beraber kuvvetçe ona yardım yapamıyorlardı. Rivayete göre, Muhammed Nefsü'z-Zekiyye ile bir olup Abbasîlere karşı çıkmanın meşru olduğu hakkında İmam Mâlik Medine'de fetva vermiştir. Ona, 'Bizim boynumuzda Mansûr'un bîatı var' dendiğinde o, şu cevabı verdi: 'Siz o bîatı zor altında vermiştiniz. Baskı altında olanın verdiği bîat geçerli değildir.' Halk İmam Mâlik'in bu sözü üzerine Nefsü'z-Zekiyye'ye bîat ettiler. Mâlik evinden çıkamıyordu. Fetvasının hesabını verdi: Kendisine dayak atıldı, işkence yapıldı."

"Ebu Hanîfe'nin durumu Mâlik'den daha dehşetli idi. Derslerinde ihtilalcilere yardım yapmayı açıkça söylüyordu. Ebu Hanîfe'nin halife Mansûr'u tenkid ettiği ve derslerinde Nefsü'z-Zekiyye'ye açıkça destek verdiği kesindir."

"Onun, Zeyd bin Ali Zeynelâbidin'le alakası vardı. Cafer Sadık'la aralarında samimi bir bağlılık mevcuttu. Muhammed Bâkır onunla temas halinde idi. Yukarıda da işaret ettiğimiz gibi o, şehit edilen Muhammed Nefsü'z-Zekiyye'nin ve İbrahim'in babaları olan Abdullah bin Hasan'ın talebesi idi. Öyle ise onlara son derece sadakatle bağlı olmasında, onların başına gelen felaketlerden çok acı duyduğuna dair haberlerde hayret edecek bir şey yoktur." (Ebu Zehre, 38-39)

Ebu Hanîfe'nin Abbasîlere karşı kesin tavır alışı, hocası Abdullah ve ailesine yapılan bu gaddar muamele üzerine olmuştur. Büyük İmam, bu olaydan sonra Mansûr aleyhine açıkça konuşmaya başladı.

8. Hişâm bin Urve (ölm. 146/763):

Sahabeden **Zübeyr bin el-Avvâm**'ın torunudur. Hem dedesi Zübeyr'in hem babası Urve'nin hem de amcası sahabî **Abdullah bin Zübeyr**'in bilgilerini İmamı Âzam'a aktarmıştır. Bilindiği gibi, **Abdullah bin Zübeyr**, Emevîlere karşı çıkmanın da sembol isimlerinden biridir.

9. Cafer Sadık (ölm. 148/765):

12 İmam'dan. Muhammed Bâkır'ın oğludur. **Cafer Sadık** için şöyle diyor Ebu Hanîfe:

"Ondan daha fakîh kimse görmedim."

İMAMI ÂZAM'IN DERS HALKASI

Ebu Hanîfe'nin en etkili ve en uzun süreli hocası, hiç tartışmasız, Hammâd bin Ebu Süleyınan'dır. Onun dersine 18 yıl devam etti. 22 yaşından 40 yaşına kadar.

Hammâd, Hicrî 120 yılında vefat etti. Ebu Hanîfe tam kırk yaşındaydı. Vefat üzerine hocasının ders halkasının başına oturdu ve ömrünün sonuna kadar yani tam otuz yıl bu halkada fıkıh okuttu.

Ebu Hanîfe, Hammâd'a devam ettiği süre içinde daha birçok hocadan dersler aldı. Sık sık **Kâbe**'yi ziyarete gider, orada epey bir süre kalır ve Mekke'de oturan ilim adamlarından yararlanırdı. Bu arada Medine'yi de ziyaret eder, oradaki ilim adamlarıyla da tartışma ve sohbetlerde bulunurdu. **İmam Cafer Sadık** ve İmam **Muhammed el-Bâqır**'dan yararlanması da bu seyahatler münasebetiyle Medine'de geçirdiği zamanlarda olmuştur. Şunu da ekleyelim: Emevî valisi **İbn Hübeyre**'nin hapishanesinden bir bahane ile çıktığında, oraya tekrar dönmemek için doğruca Mekke'ye gitti ve Hicrî 130'da gittiği Mekke'den Abbasî halifesi Mansûr'un Irak'a egemen olduğu 136 yılında döndü.

"Bütün bunlardan anlaşılıyor ki o, üstadı Hammâd'ın derslerine devamla beraber diğer fakîh ve muhaddisleri de görmüştür. Nerede bulunursa bulunsunlar tâbiûnu arar bulurdu. Bilhassa fıkıh ve içtihatta seçkin olan sahabeyle buluşmuş olan tâbiîleri mutlaka arar bulurdu. Kendisi diyor ki; 'Hz. Ömer'in, Hz. Ali'nin, Abdullah bin Mes'ûd'un, İbn Abbas'ın fıkhını onların arkadaşlarından aldım.' Eğer beraberliği sadece hocası Hammâd'la kayıtlı olsaydı bu görüşmeleri yapamazdı." (Ebu Zehre, 27)

Bazı kaynaklar şu bilgiyi de vermektedir: Ebu Hanîfe, Kûfe'ye gelip halktan bîat alan Abbasîlerin ilk halifesi Ebul Abbas **Seffâh**'a bîat edenler arasındadır. Bu bîatın gerçekten verilip verilmediği tartışmalıdır ama **Seffâh**'ın 132'de halife olduğu tartışmasızdır. O halde Ebu Hanîfe, 130'da gittiği Mekke'den Mansûr'un başa geçtiği 136'da değil, 132'de dönmüş olmalıdır.

Ebu Zehre bu tereddüdü açmakta ve şöyle bir çözüm getirmektidir:

"Bence bu iki rivayetin arasını bulmak mümkündür. Şöyle ki, Ebu Hanîfe İbn Hübeyre yüzünden Mekke'ye gidip İbn Hübeyre ve hükümeti Irak'tan çekilinceye kadar orada oturdu. Daha sonra memleketinde kalmak niyetiyle Kûfe'ye geldi. İşte bu sırada Ebul-Abbâs Seffâh'la görüştü. Ve yukarıda geçtiği üzere, ona bîat etti. Fakat Irak ve civarında fitneler tamamıyla sönmüş değildi. İşler tam bir sükûnet ve istikrar bulmamıştı. Onun için yine Mekke'ye döndü. Olabilir ki, Mekke ile Kûfe arasında, işleri icabı, birkaç defa gelip gitmiştir ve bu gidişlerinden birinde Seffâh ile görüşmüştür." (Ebu Zehre, 35)

Ebu Hanîfe'nin ilmî seyahatlerinden birçoğunun Hicaz bölgesine yapıldığını ve bunun kayıtlara **'hacca gitmek'** şeklinde geçtiğini de unutmayalım. İlk hac seyahati 96 yılındadır. Daha sonra 101, 106, 110, 120 yıllarında da hacca gittiği bilinmektedir. Bu seyahatlerde o **İmamı Mâlik, İbn Cüreyc, Ata** gibi ünlüler başta olmak üzere birçok din bilgini ile görüşmek ve fikir alışverişinde bulunmak imkânı bulmuştur. (Hârisî, Ebu Hanîfe, 49)

ÖĞRENCİLERİ

İmamı Âzam'ın yüzlerce öğrencisi olduğunu biliyoruz. Bu öğrencilerin en ünlüleri, önem sırasına göre, şunlardır:

Muhammed bin Hasan eş-Şeybânî (ölm. 189/805):

İmamı Âzam fıkıh ve felsefesinin en önemli temsilcilerinden biri, belki de birincisidir. Tıpkı hocası gibi, Mevâlî'dendir. İmam Mâlik'ten de dersler almıştır.

Hanefî fıkhının 'olmazsa olmaz' kaynakları sayılan ve genel adları ***'Zâhiru'r-Rivâye'*** olan ***el-Asl, ez-Ziyâdât, el- Câmiu'l-Kebîr, el-Câmiu's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebîr, es-Siyeru's-Sağîr*** adlarıyla anılan külliyatın yazarıdır. Harunurreşid döneminde bir süre **Rakka** kadılığı da yapmıştır.

Züfer bin Hüzeyl (ölm. 158/775):

Isfahan valisi Hüzeyl'in oğlu olan Züfer, İmamı Âzam'ın en ünlü üç talebesinden biridir. Hocasının **'kıyası en iyi uygulayan öğrencisi'** olarak ünlüdür. Basra kadılığı da yapmıştır. İmam Cafer Sadık'tan da ders okuduğu kaydedilmektedir. (Şebüsterî, Ashabu'l-İmam es-Sadık, 1/596)

Ebu Yusuf Yakub bin İbrahim (ölm. 182/798):

Künyesiyle tanınmıştır. Büyük İmam'ın en ünlü öğrencisidir. İmamı Âzam'a karşı samimiyetinden kuşkumuzu bu eserde değişik vesilelerle ifade ettiğimiz Ebu Yusuf, yönetimlere yandaş bir fakîhti. İmamı Âzam onu hem eğitmiş hem de barındırıp doyurmuştur. Buna rağmen, en kritik siyasal meselelerde hocasının aleyhinde konuşmaktan çekinmemiş, hatta onu âdeta jurnalleyen tavırlar takınmıştır. **Halife el-Mehdî** döneminde kadılık yapmış, **Harunurreşid**'in ihdas ettiği **kadılkudatlık** (kadılar kadısı) görevine ilk getirilen de o olmuştur.

Hanefî fıkhının yayılmasında ve sistemleşmesinde en önemli rolü oynayanlardan biridir. ***Kitâbu'l-Harâc***'ı, alanının aşılmamış eseridir. Eski hocası **İbn Ebî Leyla** ile İmamı Âzam'ın farklı görüşlerini anlatan ***İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leyla*** ile, ***Kitabu'l-Âsâr*** adlı eserleri de ünlüdür.

Vekî' bin el-Cerrâh (ölm. 129/812):

En önemli öğrencilerdendir. Babası, Kûfe'nin beytülmal eminiydi. **Harunurreşid**'in kadılık görevini kabul etmedi. Hac dönüşü Mekke ile Kûfe arasındaki **Feyd** mevkiinde vefat etti.

Hafs bin Gıyâs (ölm. 195/811):

Bağdat ve Kûfe'de 15 yıl boyunca kadılık yaptı.

Hasan bin Ziyâd (ölm. 204/819):

Kûfe kadılığı yapmıştır. Ama daha çok eğitici olarak ünlüdür. Derslerine **Harunurreşid** ve **Me'mûn** gibi ünlü halifeler de devam etmiştir. ***Mücerred*** ve ***Müsned*** adlı eserleriyle de bilinir.

Esed bin Amr el-Becelî (ölm. 190/806):

Bağdat ve **Vâsıt** kadılıklarında bulundu.

Ebu Isme Nuh bin Ebu Meryem (ölm. 173/789):

İmamı Âzam'ın ünlü ama şaibeli öğrencilerinden biri de budur. Tıpkı Ebu Yusuf gibi, ilk derslerini İmamı Âzam'ın baş düşmanları arasında sayılan **İbn Ebî Leyla**'dan almıştır. Daha hocasının sağlığında **Merv** kadılığına getirildi. Hadisçiler nezdinde **'yalancı'** diye tanınan bu zat, İmamı Âzam hakkındaki yalan bir isnadıyla da ünlüdür. İmamı Âzam'ın, **"Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınır"** fikrinden döndüğünü iddia eden ve bu yolla Türk illerinde fesat yayan tek kişi budur.

HÜMANİST VE RAHMET BİLGE

İmamı Âzam, imanı imtihan edilen büyük ruhlardan biridir. Bu imanda sebat ve sadakati yüzündendir ki, bu imandan yoksun olanlar tarafından 'kâfir' ilan edildi. Ama o büyük ruh, kendisine bu en büyük zulmü yapanlara bile şefkatle yaklaşıyor. Kendisine soruyorlar:

"Senin kâfir olduğuna hükmedenler hakkında senin hükmün nedir?"

Cevabı şu:

"Onların yalancı olduklarını söylemekle yetiniyorum. Ama onları kâfir ilan etmiyorum, onları sadece yalancılıkla itham ediyorum. Çünkü onlar Allah'ı inkâr etmiyorlar, beni inkâr ediyorlar. Bu, benimle onlar arasında bir iştir. Beni inkâr edeni, bana yalan isnatta bulunanı kâfirlikle itham edemem. Beni inkârcılıkla suçlayarak yalana batan bir adamı Allah'ı inkâr edenler için kullanılacak bir tâbirle niteleyemem. Çünkü Cenabı Hak bizlere şu emri vermiştir: 'Bir zümreye şahsî düşmanlığınız sizi, onlar hakkında adalet dışı davranmaya itmesin."

"Bana bu ithamı yapan kişi, 'Ben Allah'tan da Allah'ın dininden de uzaklaşmam ama senin dininden uzaklaşıyorum; çünkü senin dinin Allah'ı inkârdır. Senin ibadet ettiğinden de uzaklaşıyorum, çünkü sen şeytana ibadet ediyorsun' dese bile onu kâfir olarak itham etmem. Çünkü o benim hakkımda yalan söylüyor, din ve Allah hakkında değil." (İmamı Âzam, ***el-Âlim ve'l-Müteallim***, 35-36)

Onun bu meselelerde esas aldığı ilke şu ölümsüz sözüyle gökkubbeye kazılmıştır:

"Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil" (el-Fıkhu'l-Ebsat, 54)

Büyük İmam, bu sözünü aldığımız eserinin bir yerinde yine bu konuya değiniyor ve Peygamberimizin şu sözünü naklediyor:

"Ümmetimin en şerirleri 'Ben cennetteyim, cehennemde değil' iddiasında bulunanlardır."

İmamı Âzam devam ediyor: "Peygamberimiz şunu da söylemiştir:

"Filanca cennette, falanca cehennemdedir diye hükmedenlere lanet olsun! Ümmetimin cennette veya cehennemde olduğuna hükmetmeyin; bırakın mahşer günü onlar hakkında hükmü Allah versin. Çünkü Allah şöyle buyurmuştur: 'Kullarımı cennete veya cehenneme göndermeye kalkmayın. Bekleyin, ben onlar hakkında mahşer günü hükmedeyim de menzil ve mertebeleri o zaman belli olsun." (el-Fıkhu'l-Ebsat, 57-58)

HZ. ALİ'DEN GELEN NASİP

Bu idrak, İmamı Âzam'a, büyük bir hürmet ve mahabbetle bağlı olduğu **Hz. Ali**'den gelen bir nasiptir. O **'konuşan Kur'an'** Ali, kendisine kılıç çekmiş, evladını katletmiş Emevî zalimlerine her nasılsa âlet olmuş insanlardan söz ederken **'bâğî kardeşlerimiz'** tâbirini kullanıyor. Azmak, terör sergilemek anlamındaki **'bağy'** kökünden bir sıfat kullanıyor. İmamı Âzam'ın buyurduğu gibi, azgınlığa saptıkları için savaştığı insanları sadece 'azgınlık'la itham ediyor; onların dinine-imanına asla dil uzatmıyor.

Hz. Ali, o azmışları 'kardeşlerimiz' diye değil de 'kâfirler' diye niteleseydi onların tarih önündeki durumları ne olurdu acaba?! Ama Ali bunu yapmaz, yapmadı. **Ali'den ruh ve ufuk almış olan İmamı Âzam** da yapmadı. İkisi de azmışların zulümleriyle can vermiş olmalarına rağmen böyle bir şey yapmadılar. Bize şu idrakin ölümsüz örneklerini verdiler:

Birisi veya birileri senin düşmanın olabilir, seninle savaş halinde olabilir; ama bu sana onları 'kâfir' ilan etme hakkını vermez.

Eğer, özelde İslam tarihi, genelde de dinler tarihi, bütün kutsal metinlerce korunması istenen bu ilkeyi korumuş olsaydı dinler

bugün insanoğlunun hayatına bir kaos olarak değil, bir rahmet ve mutluluk olarak girmiş olacaktı.

Ne yazık ki, bunun tam tersi olmuştur. Sebep ise yine ne yazık ki, dini temsil ettiğini söyleyenlerin azmasıdır.

İmamı Âzam, yukarıda verdiğimiz sözünde 'azmak' anlamındaki **'bağy'** kelimesini kullanmıştır. Ne ilginçtir ki, bu kelime, Bakara Suresi'nin mucize devrimlerden birini getiren 213. ayetinde kullanılan ve insanlığın kavgalarının arkasında dini temsil edenlerin bulunduğuna vurgu yapan söylemde kullanılan kelimedir.

Büyük İmam'ı eleştirenler arasında yer alan **Abdullah bin Mübarek** bir başka eleştiriciye, **Süfyan es-Sevrî**'ye şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe gıybetten öylesine uzak ki, düşmanlarının bile gıybetini ettiğini duymadım." (Heytemî, el-Hayrâtü'l-Hisân, 143, dipnot 2)

O, sadece hakka saygının değil, nezaket ve inceliğin de sembol şahsiyetlerdendi. Dostlarından biri ona bir hediye getirmişti. Mukabil hediye olarak ona, getirdiğinin kat kat üstünde bir hediye gönderdi. Dostu şöyle dedi:

"Böyle yapacağını bilsem o hediyeyi sana getirmezdim."

Dostuna cevabı:

"Öyle söyleme! Üstünlük, işi ilk yapanındır ve o sensin." (Heytemî, el-Hayrât, 82-83)

Açık sözlülük ve yüreklilikle tevazuu muhteşem biçimde birleştiren bir kişilik yapısına sahipti. Kendinden emin ama ilmin inat kabul etmeyeceğinin idraki içinde bir üstat.

Bir mesele tartışılırken söz **Hasan el-Basrî**'ye gelmişti. İmamı Âzam, o meselede Hasan el-Basrî'nin hatalı olduğunu söyleyince karşısındaki adam haykırdı:

"Sen, Hasan el-Basrî için hata etti nasıl dersin, ey fahişenin çocuğu!"

İmamı Âzam sadece şunu söyledi:

"Vallahi Hasan hata etmiş. Allahım! Göğsü bize karşı sıkışan kişiye karşı bizim göğsümüzü geniş tut." (Hatîb el-Bağdadî, 13/352)

Bir gün, verdiği bir fetvayı hatırlatarak kendisine şöyle dediler: **"Bu verdiğin fetva şüphe götürmez bir hakikattir."** Cevabı şu oldu:

"Vallahi, bilmem. Belki de şüphe götürmez bir bâtıldır." (Ebu Zehre, 56)

Kendisine hakaretler edip sonra pişman olan birisi ondan ricada bulundu: **"Bana hakkını helal et!"** Cevap verdi:

"Cahil halktan bana, bende olmayan şeyleri isnat ederek hakkım altına girmiş olanlara hakkımı helal ediyorum. Aynı şeyi yapan ulemaya ise hakkımı helal etmiyorum; onlarla hesaplaşacağız. Çünkü ulemanın bu tür davranışları sonraki zamanlara kötü örnekler bırakır." (Süyûtî, Tebyîz, 135-136)

Pazarlarda kantarcılık yapan gariban bir komşusu vardı. Hemen her gece şarapla demlenir sonra da şu şarkıyı tekrarlar dururdu:

"Harcadınız beni ey yosmalar, harcadınız. Sonu çirkin bitecek bir gün için, bir yarığı kapatmak için."

Bir gece, şehir güvenlik görevlileri adamı götürüp hapse tıktılar.

Ebu Hanîfe durumu öğrenince, hiç yapmadığı bir şeyi yaptı: Şehrin emniyet müdürüne gitti. Görüşmek istediği haber verilince müdür çıkıp kapıda karşıladı ve bir isteği olup olmadığını sordu.

Ebu Hanîfe, **"Dün gece tutukladığınız filan komşumu serbest bırakmanızı rica ediyorum"** dedi. Güvenlik müdürü, **"Böyle bir insan için bir kişiyi serbest bırakmak yetmez"** dedi ve o gece tutuklanan bütün suçluları serbest bıraktı.

Kantarcı komşu, teşekkür için geldiğinde Ebu Hanîfe onun her gece seslendirdiği şarkıyı okumaya başladı. Adam, duygulandı ve şunu söyledi: **"Sen bizi harcamadın, sen bizi kurtardın, ko-**

rudun." (İbn Abd Rabbih, ***el-Ikdü'l-Ferîd***, 6/15; Saymerî, 51)

Yaşadığı günlerde, ilmi ve irfanı gibi nezaket ve zerafeti de hep istismar edildi; efendiliğine de karşılık bulmadı. Efendiliği de tıpkı cömertliği ve ilmi gibi, hep nankörlükle karşılandı. Meslektaşı ünlü fakîh-muhaddis **A'meş** (ölm. 148/765) hastalanmıştı. Ziyaretine gitti. Sohbet sırasında şu gönül alıcı sözü de sarf etti A'meş'e:

"Sana ağırlık vereceğimi düşünmeseydim her gün iki kez ziyaretine gelirdim."

A'meş'in çirkin ve kaba karşılığı şu oldu: **"Ey amcaoğlu! Sen, evindeyken bile bana ağırlık veriyorsun, nerede kaldı günde iki kez yanıma gelmen!!!"** (İbn Abd Rabbih, el-Ikd, 2/296)

MİNNETSİZ VE CÖMERT BİLGE

"Ey büyük Güneş! Aydınlatacak bir şeyin olmasa bahtın ne olurdu?!"

Nietzsche

İmamı Âzam'ın kimseye minnet etmeyen ama herkese ikram ve yardımda bulunan kişiliği, düşmanlarının bile övdüğü özelliklerinden biridir. Meslektaşlarından biri olan **Abdülcebbar el-Hadramî** şöyle diyor:

"Sohbetine katılanlara, meslektaşlarına ve arkadaşlarına ikram hususunda Ebu Hanîfe'den daha cömerdi görülmemiştir." (İbn Abdilberr, el-İntiqa, 134)

Babadan gelen ticarî bir yeteneği vardı. Hayatı boyunca ticareti hiç bırakmadı. İpek ticaretinde önde gelenlerden biriydi. Bu işi, sadece yaşadığı kentte değil, ülke çapında yapıyordu. **Kûfe**, o dönemde, Orta Asya ve İran üzerinden gelen hacıların ortak geçiş yolları üzerindeydi; canlı bir ticarî hayata beşiklik ediyordu.

Kûfe'nin bu konumu, orada, mescitlerin hemen yanına bir biçimde yerleşen ve din duygularını öne çıkarıp halktan **'sadaka ve iane'** adıyla para toplayan dinci unsurların artmasına da etki etmiştir. Bu **'Allah rızası ve Müslümanlara yardım'** teraneli para toplama, o gün daha çok Şiî unsurların elindeydi ve onlar bu paraları, Ehlibeyt imamlarının isimlerini kullanarak toplamaktaydılar. (Bu konuda bk. Massignon, Hitatu'l-Kûfe ve Haritatuha)

Ayrıca, Hz. Ömer'in valilerinden Emevî yandaşlığıyla ünlü **Muğîre bin Şûbe, faizciliğiyle de şöhret yapmış Sakîf kabilesine mensuptu. Bu valinin Kûfe'ye gelişiyle faiz muameleleri, bu ticaret kentinde hızla gelişmiştir.**

İmamı Âzam'ın ticarette ortakları ve çalışanları vardı. Kendisini tamamen ilme verip hocası Hammâd'ın ders halkasının başına geçtikten sonra ticarî hayatını iyiden iyiye ortaklarına bırak-

mıştır. Bu ortaklar arasında **Hafs bin Abdurrahman** adlı tüccara özellikle dikkat çekilir. Kaynaklar İmamı Âzam'ın şehirlerarası ticareti nasıl yaptığından çeşitli vesilelerle söz etmektedir. (Örnek olarak bk. Sibt İbnül-Cevzî, ***el-İntısaar ve't-Tercîh li'l-Mezhebi's-Sahîh,*** 459) Onun hayatını en geniş yazanlardan biri olan **Muvaffak el-Mekkî** şöyle diyor:

"Cumartesi gününü ailesine ayırmıştı. O gün ne ilim meclisine gelir ne de alışverişe giderdi. Ev ve bahçe işlerine bakardı. Sair günlerde, kuşluk vaktinden ikindiye kadar zamanını alışverişte geçirirdi. Cuma günleri dost ve yakınlarına evinde ziyafet verirdi. Onlara çeşit çeşit yemekler hazırlatırdı."

Ebu Zehre bu bilgiyi şöyle tamamlıyor:

"Ebu Hanîfe, varlıklı bir ailede yetişti. Babası ve dedesi tâcirdi. Onların yünlü ve ipekli kumaş ticareti yaptıkları anlaşılıyor. Bu ticaret çok kârlı bir işti. Ebu Hanîfe, atalarından kalan bu işi sürdürdü. Gençliğinde çarşı-pazara gidip gelirdi. Zamanını ulemanın derslerine ayırmazdı. Şa'bî'nin ona ilim meclislerine devamı önermesi üzerine ulema meclislerine ve ilme sarıldı. Ancak bütün rivayetler onun ticareti bırakmadığını söylemektedir. Ticareti ölümüne kadar sürdürmüştür."

"Ticaretinin sağladığı kazançla ulemaya mürüvvet gösteriyor, onların ihtiyaçlarını karşılıyordu. Onları başkalarına muhtaç olma durumundan çıkararak ilmin şerefini koruyordu."

"O, dış görünüşe de ehemmiyet veriyor, dışının da içi gibi temiz olmasına dikkat ediyordu. Elbisesine itina gösterirdi. Elbisenin en iyisini giyerdi. Kıyafetlerini özenle seçerdi. Çok güzel kokular kullanırdı. Ebu Yusuf'un dediği gibi, ta uzaktan güzel kokusu duyulur, geldiği belli olurdu."

"Kılık kıyafeti perişan ama parası olan bir adama şöyle demiştir: 'Sen Hz. Peygamber'in şu hadisini duymadın mı: 'Allah, verdiği nimetin eserini kulunun üzerinde görmeyi sever.' Sen şu halini değiştirmelisin ki, dostların senin için kederlenmesin." (Ebu Zehre, 28-30)

Öğrencisi **Ebu Yusuf** şöyle diyor:

"Onun gelmekte olduğunu kullandığı parfümlerin yaydığı kokulardan anlardık."

Deri giysileri, özellikle yabanî hayvan derisinden giysileri çok severdi. Değişik renk ve desende giysiler kullanırdı. Sesi çok güzeldi. Zaman zaman şarkılar söylerdi.

Onun hayatını ilk yazanlar arasında bulunan **Saymerî** (ölm. 436/1044) Ebu Hanîfe'nin orta boylu bir insan olduğunu, yüzünde sürekli hüzünlü, ağlamaklı bir ifade bulunduğunu kaydediyor. Yine Saymerî'ye göre, Ebu Hanîfe, sık sık şu dizeleri tekrarlardı:

"Gam ve keder olarak şunları bilmek yeter:
Allah'a gerçekten layık iş yapamayız biz,
Ve kim demiş, insan bu dünyada rahat eder!" (Saymerî, Ahbâru Ebî Hanîfe, 47)

Yakın dostlarından biri onun için şöyle diyor: **"Birisi ona üç gün sonra kesinlikle öleceğini söylese iş ve eylemine, ibadet ve taatine bu haber üzerine ekleyecek bir şeyi olmazdı."** (Saymerî, aynı yer)

Yani o hep yarın ölecekmiş gibi Allah ile beraberlik içinde oldu, hiç ölmeyecekmiş gibi çalıştı. Meslektaşlarından **Muhammed bin Muqâtil** onunla **Süfyan es-Sevrî'**yi karşılaştırırken, Süfyan'ın zora dayanamadığını, onun ise her zorluğu sabırla karşıladığını anlatmak için şöyle diyor:

"Istırapla yüz yüze geldiğinde kaçanla, ıstırapla yüz yüze geldiğinde sabredeni bir tutamazsın." (Saymerî, 49)

En büyük zevklerinden biri de, çok sevdiği annesini Ramazan geceleri yanına alıp camilere götürmekti. (Saymerî, 63) Bir yerde şöyle diyor Ebu Hanîfe:

"Yapıp ettiklerimden doğacak sevabı üçe ayırıyorum: Biri bana, biri anneme, biri de hocam Hammâd'a." (Saymerî, 63)

Bütün bunlar onun ilim ve irfanda olduğu kadar hayatın güzelliklerini, nimetlerini değerlendirmede de seçkin bir kişiliğe

sahip olduğunu göstermektedir. Böyle olunca da, akranları, meslektaşları tarafından kıskanılmasını doğal karşılamak gerekir. Şunu da doğal karşılamak gerekir:

Bu düzeyde ve ruhta **büyük insanlar, en büyük kıskançlıkları, hatta en büyük ihanet ve hıyanetleri en çok iyilik ettiklerinden görürler. Sanırız, büyük ruhların değişmez kaderine ilişkin değişmez yasalardan biri de budur.**

Ticaretten sürekli kazandı ve kazandığının büyük bir kısmını sürekli dağıttı. Özellikle ilim peşinde koşanlara ikramı çok boldu. Evlenmek isteyip de maddî imkânsızlık yüzünden evlenemeyenlerin nikâhlarını kıydırır, evlerini kurar, onları hayata hazırlardı.

İlim erbabından kendisini ziyarete gelenlerin yoksullarına yardım için bir yol seçmişti: Ayrılacakları zaman onlara, seccadelerinin altına bakmalarını, orada kendilerini bir emanetin beklediğini söylerdi. Onlar seccadeyi kaldırdıklarında ihtiyaçları olan paranın oraya konduğunu görür, alıp giderlerdi.

Oğlu **Hammâd**, Kur'an okumayı öğrenip Fâtiha Suresi'ni ilk okuduğunda ona ders veren hocaya, beş yüz dirhem gibi alışılmadık rakamda bir parayı hediye olarak göndermişti. Öğretmen şaşırmış, **"Ben ne yaptım da bu kadar parayı verdiniz?"** diye sorduğunda Ebu Hanîfe'den şu cevabı almıştı:

"Benim çocuğuma kazandırdığın, benim verdiğimden çok daha büyüktür. Mümkün olsa sana daha fazlasını da verirdim." (Tevhîdî, el-Basaair ve'z-Zehâir, 9/214)

Bağdat ulemasından tanıdıklarına her yıl önemli miktarda para gönderir, şu ricada bulunurdu:

"İstediğiniz kadarını kendinize, istediğinizi başkalarına harcayın. Ve sakın bana teşekkür mecburiyetiniz olduğunu düşünmeyin. Bu size verdiklerim, Allah'ın benim elimle yerine ulaştırılmak üzere bana emanet ettiği şeylerdir."

Yakın çevresinden **İbrahim bin Uyeyne** bir borcunu ödeyemediği için hapse atılmıştı. Arkadaşları, İbrahim'i kurtarmak için gerekli olan dört bin dinarı toparlamak üzere faaliyete geçtiler.

Durumu öğrenen Ebu Hanîfe, toplanan paraların sahiplerine iade edilmesini istedi ve gerekli paranın tümünü kendisi verdi.

Cömertliği dillere destandı. Bunu bilen bazı hiciv şairleri ondan para sızdırmak için kendisini hicvederlerdi. (Bir örnek olarak bk. İbn Abd Rabbih, el-Ikdü'l-Ferîd, 5/304) Onun kimseden hediye kabul etmeme özelliğine, bilhassa yöneticilerden ihsan kabul etmeme ilkesine ilişkin anekdotlar, fıkıh tarihinin seçkin sayfalarına vücut vermiştir. Bir tanesini verelim:

Halife Mansûr, ikinci bir hanımla evlenmek istiyordu. Karısı karşı çıktı. Çekişme uzadı. Halîfe dedi ki karısına, "Kimi dinlemek istersen söyle, onu çağırayım, dinle, ikna ol." Kadın, Ebu Hanîfe'yi dinleyeceğini söyledi. İmamı Âzam, hilafet sarayına çağrıldı. Mansûr, bir Müslüman erkeğin kaç kadınla evlenebileceğini sordu; Ebu Hanîfe, "Dört kadın alabilir" cevabını verdi. Ama hemen şunu ekledi:

"Allah bu izni, kadınlar arasında tam adaleti sağlama şartına bağlamış, bu mümkün olamazsa bir tane ile yetinmeyi emretmiştir. Bize düşen, Allah'ın önerdiği edebe uyarak tek kadınla yetinmektir."

Hanım sultan çok mutlu olmuştu. Ebu Hanîfe saraydan ayrıldıktan sonra arkasından çok kıymetli bir hediye gönderdi. İmamı Âzam, sultan hanımın hediyesini, yanına şu notu ekleyerek geri çevirdi:

"Biz, yaptığımızı Allah'ın dinini savunmak için yaptık; birilerine yakın olmak veya dünyalık elde etmek gibi bir arzumuz yoktur." (Heytemî, el-Hayrât, 112)

İMAMI ÂZAM'IN ESERLERİ

Tıpkı o devirdeki diğer meslektaşları gibi Büyük İmam da sistematik eser yazmamıştır. Fikirleri ve fetvaları sonradan sistematik hale getirildi. O devrin bütün ulemasının tavrı, tarzı budur. Rahmetli **Ebu Zehre**, bu konuda söylenmesi gerekeni çok güzel söylemiştir. Şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'nin, babları tertiplenmiş fıkha göre düzenlenmiş bir eseri bilinmiyor. O asrın ruhuna ve zamanın akışına uygun düşen de budur. Zira kitap yazmak onun ömrünün son günlerine kadar yaygın değildi. Bu iş, onun vefatından sonra yayıldı. Müctehitler sahabe devrinde fetvalarını ve ictihatlarını tedvin etmekten çekinirlerdi. Hatta Hz. Peygamberlerin hadislerini bile yazmadılar. Çünkü ortada dinî esaslara dair yazılı kitap olarak yalnız Kur'an-ı Kerim'in bulunmasını arzu ediyorlardı. Kıyamete kadar geçerli olan ışık oydu. Sonra ulema, hadisleri, fetvaları ve fıkhı yazmaya mecbur oldu. Medine fukahası, Abdullah bin Ömer'in, Hz. Âişe'nin, İbn Abbas'ın fetvalarıyla onlardan sonra Medine'den gelen tâbiûnun fetvalarını toplamaya başladı. Onlara bakıyorlar, onlara göre hüküm veriyorlardı. Iraklılar da Abdullah bin Mes'ûd'un, Hz. Ali'nin, Kadı Şureyh'in ve diğer Kûfe kadılarının verdikleri fetvaları topladılar. İbrahim Nehaî'nin fetvaları da bir mecmua halinde toplanmıştır. Ebu Hanîfe'nin üstadı Hammâd'ın da böyle bir mecmuası vardı."

"Ebu Hanîfe'nin talebeleri onun nezareti altında ve bazen onun gözden geçirmesi suretiyle onun sözlerini yazmışlardır." (Ebu Zehre, 167-168)

"Biz, Ebu Hanîfe'nin fıkhını ancak onun talebeleri yoluyla öğrenebiliyoruz. Onlara bu yolu hazırlayan odur. Üstadlarıyla birlikte bir fıkıh meselesini müzakere yaparlar, meseleyi halledip bir karara bağladıktan sonra onu yazarlardı. Fakat burada üç noktayı göz önünde tutmamız lazım:

"Birincisi: Ebu Hanîfe'nin arkadaşlarının, onun fıkhını zikretmeleri, bizzat kendisinin kendi fıkhını hiç yazmadığını göstermez. Ebu Hanîfe'nin kendisinin yazdığı bazı risaleleri elimizde mevcut."

"Ebu Hanîfe yaşadığı yüzyılın en büyük kıyasçısı idi. Hatta muhalifleri onu kıyasta aşırı derecede ileri gitmekle itham ediyorlar, kıyaslarıyla sünnetten ayrıldığını, İslam müctehidi sınırını aştığını bile iddia ediyorlar. Biz İmam Muhammed'in kitaplarını okuduğumuzda orada sebep ve illetleri, hüküm çıkarma tarzı beyan edilmiş çok az kıyas bulabiliyoruz."

"Ebu Hanîfe'nin istihsanları nerede? O ki, 'İstihsan yapıyorum' dediği zaman hiçbir öğrencisi onun karşısında diyecek bir şey bulamaz, teslim olurdu. Çünkü bu istihsanlarda büyük bir idrak, keskin bir basiret vardı. Kıyaslarına karşı onlar da kıyas yaptıkları halde istihsanlarına asla ulaşamazlardı." (Ebu Zehre, 171)

İMAMI ÂZAM'IN ESERLERİ DENİNCE...

Ebu Hanîfe'nin fikirlerinin tartışmasız kaynağı, onun öğrencilerinin eserleridir. Çünkü Ebu Hanîfe, fikirlerini derslerinde öğrencilerine takrir ediyordu; öğrencileri de bu fikirleri notlar halinde yazıya geçiriyordu. Bu notlar daha sonra kitaplaştırılmıştır. Bu noktada, baş öğrencisi **Muhammed bin Hasan**'ın ***Zânir'ür-Rivâye*** adıyla anılan külliyatı birinci derecede kaynak olma özelliğini taşıyor. Bu külliyât, ***el-Asl, ez-Ziyâdât, el-Câmiu'l-Kebîr, el-Câmiu's-Sağîr, es-Siyeru'l-Kebîr, es-Siyeru's-Sağîr*** adlarıyla kitaplaştırılmıştır. Ebu Hanîfe'nin en önemli öğrencilerinden biri olan **Ebu Yusuf**'un eserlerini de bu kategoriye dahil etmek gerekir.

Ebu Hanîfe'nin içtihatlarında kullandığı hadisleri ihtiva eden ve **'Müsnedu Ebî Hanîfe'** diye anılan hadis mecmuası da öğrencileri tarafından derlenmiştir. Hanefî fıkhının tartışmasız, ilk ve ana kaynakları işte bu eserlerdir. Hanefî mezhebinde rehber ve kriter kaynaklar bunlardır. Bunların dışında kalan kaynaklar, İmamı Âzam'ın bizzat kendisine isnat edilenler de dahil, tartışmasız-kriter eserler değildir. Çünkü onların içinde (örneğin, **el-**

Fıkhu'l-Ekber'de) Ebu Hanîfe'ye sonradan isnat edilen düşünceler vardır ve bunun böyle olduğu ortak kabullerden biridir.

O halde, İmamı Âzam'ın eserleri olarak geçen kitap ve risalelerin içerdiği fikirleri de hem bu ana kaynaklara hem de Büyük İmam'ın tarihe mal olmuş mücadelesinin verilerine giderek tashih etmek zorundayız.

İmamı Âzam'a nispet edilen kitap ve risâleler şunlardır:

1. el-Âlim ve'l-Müteallim:

İmam'ın inançla ilgili görüşlerinin, kendi kaleminden çıkmış en güvenilir kaynağı bu eserdir. Soru-cevap şeklinde düzenlenmiş bu eser, yukarıda verdiğimiz ölçülere uygun olduğu için **'İmamı Âzam'ın eseri' unvanına 'en layık' metindir.**

2. el-Fıkhu'l-Ebsat:

Akaide dair bir eserdir. Oğlu **Hammâd** ile öğrencisi **Ebu Yusuf** tarafından yazıya geçirilmiştir.

3. er-Risâle:

Bu metin, Ebu Hanîfe'nin, fikirdaşı **Basra Kadısı Osman el-Bettî**'ye yazdığı uzun bir mektuptur. Kendisine yöneltilen itham ve iddialara cevaplardan oluşan bu metin de itikadî meselelere değinmektedir.

4. el-Vasıyye:

İnanç konularına ilişkindir. Osmanlı müelliflerinden **Beyazîzâde** tarafından ***İşârâtü'l-Merâm*** adıyla şerhedilmiştir.

5. el-Kasîdetü'n-Nu'maniyye:

İmamı Âzam'a nisbet edilen bir na't olup Hz. Peygamber'i övmektedir. Epey sayıda tercüme ve şerhi vardır.

6. el-Fıkhu'l-Ekber:

Ebu Hanîfe'ye nispet edilen bu eser üzerinde özellikle durmak gerekiyor. Çünkü bu eser, Ehlisünnet inancının manifestosu ve özellikle inanç kaidelerinin kaynağı olarak gösteriliyor. Ne yazık

ki, bu eser, İmamı Âzam'ın tarihsel olay ve belgelere dayalı tartışmasız fikirlerinin bazılarına ters düşen tespitler taşımaktadır. Bu tespitler, İmamı Âzam'dan çok, ona karşı çıkanların, özellikle **Buharî**'nin fikirleri olarak belirginleşiyor. Nitekim, bu eserin Buharî'ye ait olduğunu söyleyen kaynaklar vardır.

Fıkhı Ekber konusunda karşı çıkılamayacak nokta şudur: **Büyük İmam'ın bu eserine sonradan bazı fikirler sokulmuştur.** Bunun böyle olduğu, ittifaka yakın bir kabuldür.

BİR YAZARIN SAPTIRMASI

Diyanet İslam Ansiklopedisi'ne **Mustafa Uzunpostalcı** tarafından yazılan Ebu Hanîfe maddesinde yer alan bir iddia, anılan ansiklopedide sıkça rastladığımız saptırmalardan biridir ve gerçek dışıdır. Maddenin Ebu Hanîfe'nin eserleri kısmında şöyle deniyor:

"el-Fıkhu'l-Ekber, akaide dair olup Ehlisünnet'in görüşlerini özetlemiştir. Başta I. Goldziher olmak üzere bazı şarkıyatçılar bu eserin Ebu Hanîfe'ye nisbetini sahih görmezlerse de kitabın ona ait olduğunda İslam âlimleri görüş birliği içindedir."

Hayır, asla öyle değildir. Böyle bir görüş birliği asla olmamıştır, yoktur. Madde yazarı, ya bilmiyor yahut da gerçekleri saklıyor. **'Ehlisünnet inancı'** adı altında Emevî kabullerini, Emevîlerin tarihte en büyük düşmanlarından biri olan İmamı Âzam'ın adı altında Ehlisünnet'e yamatmak için farkında olmadan **'bühtan adına avukatlık'** yapıyor. Bu konu, İslam fıkhının otoritelerinden **Muhammed Ebu Zehre** (ölm. 1974) tarafından ele alınmış ve bizim de katıldığımız tespitlere ulaşılmıştır. Önce üstat Ebu Zehre'yi dinleyelim:

"Ulema bu eserin Ebu Hanîfe'ye nisbetinin doğruluğunda ittifak etmiş değildir. Hatta Ebu Hanîfe'nin en hararetli taraftarları olan ve onun eserlerinin sayısını ziyadeleştirmek isteyen muhipleri bile bu hususta ittifak halinde değildirler. İbn Bezzâzî (namıdiğer, Kerderî) Menâkıb'ında, Fıkh-ı Ekber ve el-Âlim ve'l-Müteallim hakkında konuşurken şöyle diyor: 'Ebu Hanîfe'nin tasnif edilmiş bir kitabı yok diyecek olursan, ben de cevaben derim ki, bu Mûtezile'nin sözüdür. Onların iddia-

ları Ebu Hanîfe'nin İlmi Kelam'a dair eseri olmadığını söylemektir. Bunun da yolu, Fıkh-ı Ekber ve el-Âlim ve'l-Müteallim adlı eserlerin onun olmadığını ortaya atmaktır. Çünkü bunlarda Ehlisünnet inançlarının büyük kısmını açıklamıştır. Halbuki Mûtezile onu kendilerinden göstermek hevesindedir. Mûtezile imamları, 'Bu kitap Ebu Hanîfe'nin değil, Buharî'nindir' derler."

"Bezzâzî bu kitabın Ebu Hanife'ye nisbetinde ulemanın çoğu ittifak etti diyor. Bütün ulema ittifak etti demiyor. Demek oluyor ki, kitabın ona nisbeti ulemanın bir kısmınca şüpheli görülüyor." (Ebu Zehre, 161-162)

Ebu Zehre gibi, İslam fıkhı ve Ebu Hanîfe konusunda tartışmasız otorite sayılan bir bilgin böyle diyor; okumadan yazdığı anlaşılan **Uzunpostalcı** bunun tam tersini söylüyor.

Diyanet Ansiklopedisi halk kitlelerinin, başındaki 'Diyanet' sözüne bakarak güvendiği bir ansiklopedidir ve gerçekten de değerli bir kaynaktır. **Uzunpostalcı** ve benzerleri Türk halkının bu ansiklopediye güvenini ağır biçimde sarsmıştır.

el-Fıkhü'l-Ekber'in tümüyle İmamı Âzam'a aidiyetini şüpheli görenlerden biri de biziz. Biz bu eserin Ebu Hanîfe'ye sonradan nispet edildiğine, en azından içine onun görüşlerine uymayan görüşlerin sokulduğuna kesin gözüyle bakıyoruz. Çünkü **el-Fıkhu'l-Ekber**'deki birçok fikir, İmamı Âzam'ın, hayatı pahasına savunduğu, tarihî belgeler ve olaylarla tespit edilmiş bulunan fikirlerinin tamamen aksinedir.

Bu fikirler İmamı Âzam'a değil, söylendiği gibi, onun baş düşmanlarından biri olan Buharî'ye ait fikirlerdir.

Nitekim, **el-Fıkhü'l-Ekber**'in Buharî'nin eseri olduğu yolunda Mûtezile imamlarının iddiaları vardır ve bizce, bu iddia ciddiye alınması gereken bir iddiadır. En azından, şunu söylemek borcundayız:

Buharî, bu esere, fikirlerine karşı olduğu İmamı Âzam'ı kendisine benzetmek için gerekli gördüğü düşünceleri sokmuştur.

FIKH-I EKBER'E SONRADAN SOKULAN FİKİRLER

Sahabenin Tümünün Udûl Olduğu Meselesi:

Udûl olmanın iki anlamı var: Bilimsel, geleneksel. Bilimsel anlamıyla udûl; âdil, yalandan uzak olan demektir. Geleneksel anlamıyla ise masum ve yanılmaz olmak demek.

Bir kere İslam'ın tevhit inancı, Peygamberler dışında hiçbir insana, 'udûl' sözcüğünün taşıdığı anlamların hiçbirini layık görmez. Böyle bir iddia ve inancı **şirk** görür. Hatta **masumiyet anlamında bir udûllük, peygamber için bile söz konusu edilemez. Kur'an'ın peygamberler için öngördüğü udûllük, onların peygamberlik görevi açısından Allah'ın korumasında oldukları, insanî açıdan ise sürçmelerinin Cenabı Hak tarafından vahiy aracılığıyla düzeltildiği merkezindedir.**

İmamı Âzam'ın, sahabeyi, hem de tümünü udûl saydığı yolundaki iddia ise bu mazlum imama yapılabilecek iftiraların en büyüklerinden biridir. Bu iftira, Büyük İmam'a hem Şia'nın aşırı grupları tarafından hem de Ehlisünnet'in Emevîcileri tarafından atılmıştır. İmamı Âzam'ın, sahabenin tümünün udûl olduğuna inandığını iddia eden **Şiî-Hurufî yazar Abdülbaki Gölpınarlı**, iddiasını, **el-Fıkhu'l-Ekber** adlı tartşmalı kitaba dayandırıyor. Gölpınarlı'nın iddiası şu: İmamı Âzam'a göre, sahabenin, oluk oluk kan akmasına, on binlerce insanın katledilmesine sebep olan bütün kavgaları-savaşları bir içtihat hatası yüzündenmiş, bu içtihadı yapanlar içtihatlarında hatalı da olsalar tümü sevap kazanırmış. (Gölpınarlı, Tarih Boyunca İslam Mezhepleri, 206)

Bu iddialar tarihen de dinen de yanlış ve saptırmadır. İmamı Âzam, bu fikirlerde olsaydı aksi bir mücadele uğruna başını vermezdi. O, bu fikirlerin tam tersine inanmış ve bu inancı uğruna şehit olmuştur. **Gölpınarlı** ve benzerleri samimi davranmıyorlar, maske kullanarak İmamı Âzam'a duydukları mezhepçi kinlerini takıyyeci bir taktikle tatmine çalışıyorlar.

Gölpınarlı ve benzerlerini rahatsız eden mesele şudur: İmamı Âzam, sahabeden hiç kimsenin udûl olduğuna inanmıyor. Gölpınarlı ve fikirdaşlarını rahatsız eden budur. Çünkü İmamı Âzam, Ali'nin de udûl olduğunu kabul etmiyor. O da hata ede-

bilir. İmamı Âzam, Peygamberler dışında udûl kişi kabul etmiyor. İşte, Şiî ekipleri kızdıran, burasıdır. Nitekim Şiîlerin Buharîsi sayılan **Küleynî**, İmamı Âzam'ı lanetlerken onun, Ali'yi de dokunulmaz saymadığını dile getirmektedir.

Gölpınarlı'nın dilinin arkasında yatan budur. Ama bunu Türkiye gibi bir coğrafyada açıkça söyleyemiyor, lafı dolandırıyor.

Sözün özü şu: Şiîler diyor ki, **"Muaviye ve benzeri zalimleri udûl saymayın; bu çok hayırlı olur, ama bizim tensip ettiğimiz sahabîlerin tümünü udûl sayın."**

Ehlisünnet perdesi altında Emevîcilik yapan zihniyet diyor ki, **"Peygamber evladını katleden, hilafeti hanedan saltanatına çeviren, Hz. Ali'ye İslam mâbedinden yıllarca lanet okutup cemaate âmin dedirten Muaviye ve benzerleri de dahil bütün sahabeyi udûl yani masum sayın."**

İmamı Âzam ise şöyle düşünüyor:

"Peygamber dışında hiç kimse masum değildir. Hiç kimse eleştiri üstü olamaz. Sahabe içinde en büyük saygıyı duyduğum, hakları için canımı verdiğim Ali bile tartışma üstü tutulamaz, tutulursa bu şirk olur."

İşte bu noktada tel kopuyor ve Ehlibeyt için başını vermiş İmamı Âzam, Şiî taassup tarafından insafsızca lanetleniyor. Ehlisünnet'in bazı Emevîcileri ise İmamı Âzam'ı kendi yanlarında göstermek için onun eserine, ona ait olmayan fikirleri sokarak onu kendi zihniyetlerine âlet idiyorlar.

Gölpınarlı, İmamı Âzam'a örtülü saldırısını kıyas kavramı münasebetiyle de sürdürüyor. İmamı Âzam'ın, kıyas meselesinde **İmam Cafer Sadık**'ı dinlemediği doğru değildir. İmamı Âzam hakkında yayılan dedikoduları duymuş olan İmam Cafer Sadık ve diğer bazı Ehlibeyt imamlarının onu, **"Kıyası dine neden soktun; kıyası ilk kullanan İblis'tir'** diye azarladıklarını nakleden kaynaklar vardır. Ancak bu kaynaklar aynı yerde bize şunu da bildirmektedir:

Ebu Hanîfe, kendisinin kullandığı kıyasın İblis'in kullandığı anlamda bir kıyas olmadığını, dinin talebi yönünde **'esas sebebi**

arama' gayreti olduğunu, Kur'an'dan ve kendi içtihatlarından örneklerle ortaya koyup Ehlibeyt imamlarının onayını almıştır.

İlham ve Keramet Meselesi:

Fıkhı Ekber'deki keramet ve ilham anlayışı da İmamı Âzam'ın anlayışına aykırıdır. Ehlisünnet geleneğinin Kur'an'a aykırı bu keramet anlayışı, belli ki, **'sonraki zamanların uyarlamaları'** çerçevesinde kitaba eklenmiştir.

Re'y ehli oluşun dışlayacağı ve elbette ki toslayacağı sakatlıklardan biri de **'keramet'** inancıdır. Gerçek şu ki, **keramet**, İslam tarihi boyunca, vahyin ve aklın verilerini dışlamanın din maskesi giydirilmiş kavramı olarak kullanılmıştır.

İmamı Âzam, başkalarını bağlayan kanıt anlamında evliya kerameti diye bir değere inanmamaktadır. Ona göre, keramet ve genel olarak bütün harikuladelikler sadece bunlara sahip olan kişiyi bağlar.

İmamı Âzam'a nispet edilen ***el-Fıkhu'l-Ekber***'deki bunun aksini ifade eden cümlelerin sonradan yamatıldığında kuşku yoktur. Çünkü İmam Âzam'ın bütün hayatı ve icraatı onun, keramet simsarlığına karşı çıkışına kanıttır. Keramet simsarlığının en çok istismar ettiği noktayı yıkarak suyu baştan kesen Ebu Hanîfe, kendisine nispetinde kuşku bulunmayan eseri ***el-Âlim ve'l-Müteallim***'de, **'kalp okuma kerameti'**nden söz etmenin bir şirk olduğuna vurgu yapıyor ve bu iddianın müslüman toplumlara verdiği zararı şöyle açıklıyor:

"İnsan için, kalplere yol bulmak mümkün değildir. Kalplerde dönüp duranları bir Allah bilir bir de kendisine vahiy gönderilen peygamber. Vahyin bildirmesi dışında bir yolla kalplerdekini bildiğini iddia eden, Âlemlerin Rabbi olan Allah'ın ilmine sahip bulunduğunu iddia etmiş sayılır. Böyle bir iddiayla ortaya çıkan kişi için cehennem ve küfür ithamı vacip hale gelmiştir." (İmamı Âzam, ***el-Âlim ve'l-Müteallim***, 30)

İmamı Âzam, Kur'an'ın atıf yaptığı ve mensuplarını gönderdiği temel adreslerin başında ilmin geldiğini sürekli duyurmuştur. Bu temel adrese gidilmesini engelleyecek bütün bahaneler, desiseler ve gerekçeler onun saldırısına uğramıştır. **Onun dost oldu-**

ğu değerler, akıl, ilim ve gayrettir. Bir yerde şöyle diyor:

"Eğer dünya ve âhirette Allah'ın velilerinden maksat bilginler değilse, Allah'ın velisi yok demektir." (Heytemî, ***el-Hayrâtü'l-Hisan***, 114) Şu söz de onun:

"Öğrenmeye artık ihtiyacı kalmadığını sanan, kendi haline ağlasın!" (İbn Hallikân, Vefeyâtü'l-A'yân, 5/408)

Hilafete Geliş Sırasını Üstünlük Ölçüsü Sayma Meselesi:

Fıkhı Ekber, Râşit Halifeler'in iş başına geliş sırasını onların manevî üstünlüklerinin de sırası kabul etmektedir. Bu anlayış da İmamı Âzam'ın fikriyatına tamamen aykırıdır. Bir kere, İmamı Âzam, sahabe arasında bir derecelendirme yapmamaktadır. Hz. Ali'yi, meziyetleri, ilmi, irfanı bakımından çok sevip saymakta, önder kabul etmektedir ama bu yaklaşımını bir din emri gibi matematik ifadelerle kaideye bağlamamaktadır. Yani onun Hz. Ali'ye sevgi ve saygısı Şia'nınki gibi bir iman ve itikat meselesi değildir; bir şahsî kanaat meselesidir. Oysaki, Şia fıkhındaki yaklaşım **Hz. Ali** lehine, **Fıkhı Ekber**'deki üstünlük sıralaması ise **Ebu Bekir, Osman** ve **Ömer** lehine bir iman meselesi olarak ortaya konmuştur. Böyle bir yaklaşım Kur'an'ın ruhuna aykırıdır; putperestlik şaibeleri taşıyan bir yaklaşımdır.

Ebu Hanîfe'nin diğer halifelere saygısı elbette ki tartışmasızdır, ama onların seçim sırasını manevî üstünlüklerinin de sırası saymak İmamı Âzam'ın hiçbir anlayışına, hiçbir ilkesine uymaz. Böyle bir yaklaşım, İmamı Âzam'ın İslam anlayışına uymaz.

Sünnet ve cemaat ilkesinin en önde savunucusu ve hatta yaratıcısı sayılan Medine halkı, **Râşit Halifeler** diye belletilen dört kişiden biri olan üçüncü halife **Osman**'ın Müslüman mezarlığına gömülmesine izin vermemiştir. Halife; köleleri, kızı ve çok yüksek mevkilere getirdiği akrabası **Mervân bin el-Hakem**'in katılımıyla götürülüp bir Yahudi mezarlığına gömülmüştür. Sonra da kalkmış, Emevî devrinin dayatmacı fıkıh ve kelam kitaplarına **"Halifeler sıralaması efdaliyetin de göstergesidir; İmamı Âzam da bu fikirdedir"** yalanını sokmuşlardır.

İkinci Bölüm

EMEVÎ ARAPÇILIĞININ İSLAM'A TASALLUTU

ARABİZM Mİ, İSLAM MI?

İslam, Kureyş tarafından öteki Araplara, öteki Araplar tarafından da Arap olmayan Müslümanlara üstünlük taslama aracı yapıldı.

Anonim bir deyiş

Emevîler döneminde, **"İslam'ın Araplık ile bir tutulması o kadar ileri gidiyordu ki, kimse bir Arap soyuna dahil olmadan veya böyle bir soya katılmadan Müslüman olamıyordu."** (Julius Wellhausen, Arap Devleti ve Sukûtu, 11)

Emevîlerin İslam'ı Araplaştırmasının baş sorumlusu elbette ki kendileridir ama bu yapılandırmanın Emevîler dışında dayanakları da vardır. Bakıyoruz, **Hz. Ömer** gibi bir büyük muvahhit bile Arapçılık tutkusundan tam kurtulamamıştır.

Kaynakların tetkiki gösteriyor ki, Ömer'de Arapların üstünlüğü yönünde bir kanaat vardır. Yönetiminin özellikle ilk zamanlarında ganimetlerle devlet gelirlerinden Mevâlî'ye ayırdığı pay, Arap asıllılara verdiğinden azdır. Bu, onunla ilgili eleştiri konularından biridir. Bu eleştirilere şu yolda cevap vermiştir:

"Fatihler bu toprakların aslî sahipleridir; onlar bu toprakları bileklerinin gücüyle kazanmışlardır. Dolayısıyla onların alacağı pay, ikincil unsur olan Mevâlî'den daha fazla olacaktır."

Ömer,'in icraatı dikkatle incelendiğinde onun, Arap Yarımadası'nı Müslüman olmayan Araplar'dan temizlemeyi esas alan bir anlayışa sahip olduğu anlaşılıyor. O, bu anlayışının bir gereği olarak **Yahudileri Şam civarına, Necran Hıristiyanlarını ise Irak'ın Kûfe kenti yakınlarına sürmüştür.**

Ömer'in bu icraatı, Hz. Ali ve Emevîlerin 'râşit' halifesi sayılan Ömer bin Abdülaziz'in icraatıyla çelişmektedir. **Hz. Ali** ve **Ömer bin Abdülaziz**, devlet gelirlerinden pay vermede Arap-Arap olmayan ayrımı asla yapmıyorlar, böyle bir ayrımı İslam'a aykırı

buluyorlardı. (Cemal Cevde, el-Arab ve'l-Arz, 86, 137 ve ***el-Evdâu'l-İctimaiyye ve'l-Iktısadiyye li'l-Mevâlî fî Sadri'l-İslam***, 136-138, 141)

İtiraf etmek zorundayız ki, Hz. Ömer'in Arapçılığı vardır. En çok sevdiği dostu ve baş danışmanı olan **İbn Mes'ûd** gibi bir fakîh sahabî, bir kadınla uygunsuz vaziyette yakalanan bir Kureyşli adamı kırbaçlattığı için onu âdeta azarlayarak şöyle demiştir:

"Duyduğuma göre, Kureyş'ten bir adamı kırbaçlatmışsın!" (Kalaci, İbn Mesud, 13-14)

Ömer, bundan daha ağır bir uygulamayı **'Arapların dahilerinden'** ve sonraki dönem sahabîlerin en ünlülerinden sayılan **Basra valisi Muğîre bin Şûbe** (ölm. 50/670) için de işletmiştir. İbn Sa'd, İbn Asâkir ve İbn Hallikân gibi tarihçilerin bildirdiğine göre, Muğîre, valiliği sırasında, **Ümmü Cemil binti Amr** adında evli bir kadınla zina halinde yakalanmış ve bu durum dört tanıkla ispatlanmışken, Ömer, muhakeme usulüne ve tanıkların ifadelerine müdahale ederek Muğîre'yi kurtarmıştır. Ömer, sonraki zamanlarda Muğîre'yi her gördüğünde ona şöyle hitap ederdi: **"Seni her gördüğümde gökten başıma taş yağmasından korkuyorum."**

Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi gibi dinî imajı olan bir eserin Muğîre'yi anlatan maddesinde, anılan zina suçunun ispatlanamadığı için Muğîre'nin beraat ettiğinin yazılması esef vericidir ve gerçek dışıdır. Suç ispatlanmıştır ama Ömer buna rağmen Muğîre'yi recmden kurtarmıştır. Daha sonra da, Kûfe valiliğine getirmiştir. Kaderin cilvesine bakın ki, Hz. Ömer'i katleden terörist Ebu Lü'lüe, bu Muğîre'nin özel hizmetinde çalışan bir köle idi.

Süfyanî Muaviye'nin enişte si ve danışmanı da olan Muğîre, Muaviye'ye, kendisinden sonra oğlu Yezid'i halife olarak atamasını öneren kişi olarak da bilinir. Onun zinası ile ilgili muhakeme zabıtları, İslam tarihinin en utanç verici sahnelerinden bazılarını önümüze koyan zabıtlardır ama o sahnelerin ayrıntılanması bu eserin işi değildir. Muğîre ile ilgili olarak şunu da ekleyelim:

İmamı Âzam'dan tek bir rivayete yer vermeyen, bununla da yetinmeyip Büyük İmamı 'güvenilmez adam', 'zındık', hatta 'kâfir' ilan etme cüretinde bulunan Buharî, eserinde bu Muğîre'den dokuz hadis rivayet etmektedir. Aynı rivayetler Müslim'de de vardır.

Arapçılık ortak paydası, işte böylesine belirleyici bir güç olarak tarihe yön vermiştir. Ne var ki bu yön veriş, insanlığın ve Müslümanların hayrına değil, yıkımına sebep olmuştur.

İrtidat veya ridde olayları diye bilinen olaylar üzerine Hz. Ebu Bekir isyancıların bir kısmını öldürmüş, bir kısmını da köle haline getirmişti. Kaynakların bildirdiğine göre, Hz. Ömer, hilafete geldiğinde bu köleleştirilen eski mürtedlerin Arap asıllı olanlarının tümünü âzat edip serbest bırakmıştır. Onun bu konudaki sözü çok ünlüdür. Demiştir ki, **"Ya yüsteraqu arabun: Hiçbir Arap köleleştirilemez."** (Belâzürî, Fütûhu'l-Büldân; Nedvî, Ömer, 389)

Ne gariptir ki, Hintli yazar **Süleyman en-Nedvî**, ikinci **Halife' nin bu icraatını, "Ömer, Arabistan'da köleliği tamamen ilgaya muvaffak olmuştur"** şeklinde yorumluyor. Oysaki Ömer'in amacı köleliği ilga değil, köleleştirilmiş Arapların mürted olanlarını bile özgürleştirmektir. Eğer iş, Nedvî'nin tutarsız tevilinde göstermeye çalıştığı gibi olsaydı, Ömer'in sözü şöyle olmak gerekirdi:

"**La yüsteraqu insanun:** Hiçbir insan köleleştirilemez."

Ömer **'insan'** dememiş, **'Arap'** demiştir. Nedvî'nin tevilleri bu gerçeği değiştiremez. Ömer, kendi döneminde düzenlenen divanlarda devlet yardımı yapılacak olanları listeletirken bunun nesep esasına göre yapılmasını istemiştir. Bunun amacı, Arap kabilecilik anlayışına göre öne alınması gerekenlerin rahatça belirlenmesinin sağlanmasıdır. Nitekim Ömer, devlet yardımının miktarını belirlerken de bu nesep sıralamasını esas almıştır. (Cemal Cevde, 179)

Hz. Ömer'in İslam devletini oturttuğu temeller konusunda yazan Alman tarihçi **Wellhausen**'ın aşağıdaki satırları bir gerçeğin ifadesi olarak kabul edilmelidir:

"Hz. Ömer, İslam devletini, fetihler hukukuna uygun olarak itaat altına alınanlar üzerinde bir 'Arap imperyumu' (Arap egemenliği) olarak kurmuştu. Devleti, Arap harp asaleti ile sadece vergi ödeyen gayriarap köle (veya yarıköle Mevâlî) sınıfların farkı üzerine oturttu. Fakat bu, sağlam bir temel değildi." (Wellhausen, Arap Devleti ve Sukûtu, 145)

Bir başka ürpertici örnek, yine bir büyük sahabî olan **İbn Abbas**'tır. Bir ilim ve irfan anıtı olan ve Emevî zalimi Haccâc tarafından işkenceyle öldürülen **Saîd bin Cübeyr**'le aralarında şu dehşet ve ibret dolu konuşma geçiyor:

İbn Abbas-Kimlerdensin?

Saîd bin Cübeyr-Benu Esed'lerden.

İbn Abbas-Araplarından mı, Mevâlî'sinden mi?

Saîd-Mevâlî'sinden.

İbn Abbas-O halde, şöyle söyle: 'Ben, Benu Esed'in, Allah'ın lütfuna uğramış olanlarındanım. (İbn Sa'd, 6/256; Zehebî, Sîre, 4/411; Cemal Cevde, 181)

Demek istiyor ki, senin onların kölesi olman, Allah'ın lütfuna mazhar olman demektir.

Arap, kendi ırkından bir câriye ile Arap olmayan bir cariyeden evlilik dışı çocuğu doğduğunda, câriyenin künyesini Arap olup olmamasına göre belirliyor. Doğuran câriye Arap asıllı ise ona **'ümmü'l-benîn'** (çocukların anası) deniyor. Eğer Arap asıllı değilse onun künyesi **'ümmü veled'** (çocuk doğuran kadın) oluyor. Ve İbn Abbas gibi bir sahabî zat şunu söyleyebiliyor:

"Ümmü veledler senin koyunların, beygirin hükmündedir." (Cemal Cevde, 181)

Haccâc, Kûfe halkına hitabında onları tahkir ederken şu ifadeyi kullanıyordu:

"Ey devşirmelerin çocukları, ey kırbaçların köleleri, ey ümmü veledlerin doğurdukları!" (Câhız, el-Beyan, ve't-Tebyîn, 1/394; İbn Abd Rabbih, 4/115, 6/130)

İmamı Âzam'a saldıranların bazıları, onu tahkir ederken Büyük İmam'ın, **'Arap asıllı olmayan ebeveynin çocuğu'** konumuna atıf yapmaktalar. Meslektaşı **Ebu Uyeyne** şöyle diyebiliyor:

"İnsanların hal ve tavırları çok mutedil ve düzgündü. Ne zaman ki, Kûfe'de Ebu Hanîfe, Basra'da Osman el-Bettî, Medine'de Rebîa zuhur etti, işler bozuldu. Bu adamlar kim diye bir araştırdık, gördük ki bunların tümü ümmetin ihtida etmiş kölelerinin çocuklarıdır." (Cemal Cevde, 183)

Daha dehşet verici tablolar var. İnsanın bütün kanını donduran bir tanesini daha verelim. Arapçılık ve Araplık tutkusunu bir hastalık gibi taşıyan, dili müslüman, beyni ve yüreği müşrik tiplerden biri olduğu anlaşılan **Ebu Bekr eş-Şeybânî** adlı urûbe tutkunu, şu halüsinasyonunu bir keramet gibi anlatıyor:

"Şeyban oğullarından ve amcamın çocuklarından bir kısmıyla esir edilmiştik. Yanımızda Mevâlî'den bazıları da vardı. Amcam oğullarıyla mevâlîden kişilerin boyunlarını çukur bir arazide vurdular. Kendisinden başka tanrı olmayan Allah'a yemin ederim ki, Arap asıllı amcam oğullarının kanı, Mevâlî kişilerin kanından farklıydı. Amcam oğullarının kanı aktığında toprak tarafından emildi ve toprak bembeyaz oluverdi. Köle çocuklarının kanı akıtıldığında ise kan, toprağın üstünde donup kaldı." (Câhız, el-Beyan, 3/60-61; İbn Abd Rabbih, 4/45, 413; Cemal Cevde, 188)

EMEVÎ ARAPÇILIĞININ İLK HAMLESİ

Emevîlerin Müslümanların kaderine egemen olma noktasına gelmeye yönelik ilk hamleleri sinsi bir hamledir. Bu hamle, iyi niyetleri istismar şeklinde sahnelenen bir hamledir ve üçüncü Halife Osman 'ın hilafete gelmesi üzerine gerçekleştirilmiştir. Şunu da ifade etmeliyiz ki, Hz. Ömer'in, Emevîlerin şerrini uyandırmamak ve **Hz. Ali**'yi şımartmamak' gibi gerekçelerle **Muaviye** ve benzeri Emevî kodamanlarına payeler veren icraatı da, amacının tamamen tersine bir gelişmeyle Emevîleri güçlendirmiştir.

Her zaman bir Arapçı yanı olan Hattaboğulları ailesi, Hz. Ali'ye karşı sürekli olumsuz tavır sergilemiştir. Hz. Ömer'in iki oğlu (Zeyd ve Ubeydullah) **Sıffin** savaşında Ali'ye karşı Muaviye'nin yanında çarpıştılar ve orada öldüler. Ömer, sadece Hz. Ali ve ailesine değil, Ali'nin mensup bulunduğu Hâşimî soyunun tümüne karşı olumsuzdu. Hilafeti döneminde bu aileden hiçbir kişiye valilik, komutanlık gibi bir devlet görevi vermemiştir. Emevîleri rahatsız edeceğini bildiği için, böylesi görevleri mesela **Bedir gazilerine** de vermemiştir. Ömer bunu, **"Ben onları bu işlerle kirletmedim"** diyerek açıklamaya çalışsa da bu asla inandırıcı değildir. Çekindiği, Emevîlerin hır çıkarmasıdır ve bir de **'Ali'nin şımarması'** kaygısıdır. **Bedir**, Emevî soyunun kodamanlarının katledildiği bir savaştır ve özellikle **Ebu Süfyan** ve ailesi bu savaşa özel bir kin duymaktadır. Unutmayalım ki, **Harre** katliamında sahabe neslinden on bin kişiyi katlettiren Muaviye oğlu **Yezid**, 'zafer' haberi kendisine ulaştığında sevinç çığlıkları içinde **'Bedir savaşının intikamı'**na yollama yapan şu şiiri okumuştur:

"Keşke Bedir savaşında Müslümanlar tarafından öldürülen büyüklerim bugünleri görselerdi! Hâşimoğulları, saltanat için peygamberlik oyunu oynadılar. Yoksa gökten gelen haber de yok vahiy de yok."

Ömer, kendi içtihadına göre, Bedir'e duyulan kini tahrik etmek istememiş ama ne yazık ki tarih o içtihadın baştan sona hata olduğunu göstermiştir. Çünkü o içtihat Müslümanların felaketine yol açıp tarihin seyrini şer yönüne çevirdi.

EBU SÜFYAN'IN ATILIMI

İslam devletini ve Müslümanların kaderini eline geçirmek üzere Emevîlerin ilk atılımını Müellefetü'l-Kulûb'dan **Ebu Süfyan** yapmıştır. İslam'ın ilk gününden itibaren kılıcından müslüman kanı damlayan azılı İslam düşmanı **Ebu Süfyan**, unutmayalım ki, Emevî hanedan saltanatının kurucusu olan Muaviye'nin de babasıdır.

Ebu Süfyan, Kur'an'ın 'şeytan' diye nitelediği şerir kişidir. Tefsirlere onca Emevî müdahalesine rağmen şunu biliyoruz ki, Taberî'den Elmalılı'ya kadar bütün müfessirler, Kur'an'ın **Âli İmran 175.** ayetinin **Ebu Süfyan** ve dostları hakkında indiğini beyan etmişlerdir. Anılan ayet şöyle diyor:

"İşte size şeytan. O yalnız kendi dostlarını korkutur/sizi kendi dostlarıyla korkutur. Eğer inananlarsanız onlardan korkmayın, benden korkun!"

Bu ayet, Ebu Süfyan'ın Mekke fethi sırasında korkudan kurtulmak, ganimetten pay almak maksadıyla dilinden açıkladığı Müslümanlığında asla samimi olmadığının ve olamayacağının tanrısal kanıtıdır. Allah onu **şeytan** diye nitelemişse, onun hiçbir iman iddiası gerçek olamaz. Ve hiç kimse onun gerçek bir mümin olduğunu iddia edemez. Ne yazık ki, bırakın bu iddiayı, **Emevîci hadis tâcirleri**, kitaplarında **'Ebu Süfyan'ın Fazîletlerine Dair'** fasıllar açmışlardır. Onun oğlu ve Emevî hanedanının kurucusu **'Muaviye'nin faziletlerine dair'** bablar da vardır. Dahası, **Uhud**'da **Hamza**'nın ciğerlerini söktürüp çiğnediği için, sahabe neslinin **'Âkiletü'l-Ekbâd'** (ciğer yiyen kadın) diye andığı **Hind**'in (Ebu Süfyan'ın karısı) 'faziletlerine dair' bölüm koyanlar bile vardır. Ama, Hind tarafından ciğerleri sökülüp çiğnenen, gözleri kulakları, burnu kesilip gerdanlık yapılan **Uhud şehidi ve Peygamber ordusunun başkumandanı 'Hz. Hamza' nın fazîletlerine dair'** bir bölüme bu kitaplarda rastlayamıyoruz.

Bu kitaplar Hamza'yı 'cenazeler' ile ilgili bölümlerde anmaktadırlar.

Yani bu uydurma hadis tacirleri, Müslümanların kader savaşları olan **Bedir** ve **Uhud**'da, müşriklerin başkomutanı olan Ebu Süfyan'ın faziletlerini (!) kitaplaştırmayı gerekli görürken, aynı savaşlarda Müslümanların en büyük cengâveri ve komutanı olan **'Hz. Hamza'nın faziletlerine dair'** kayda geçirecek hiçbir şey bulamamışlardır. Oysaki Hz. Hamza'yı ebedîleştiren Kur'an ayetleri ve Peygamber sözleri bütün kaynaklarda sıralanmıştır. Sıralanmıştır ama Emevî meddahlarının misyonları, bunları açığa çıkarmak değil, gizlemektir. Emevî, İslam'ı yozlaştırma ve Hz. Muhammed'den intikam alma oyununu işte böyle oynamıştır. Tam bir 'şeytan' ustalığıyla. **Âli İmran 175**, bu oyunun bir şeytanî beceriyle oynanacağını, Ebu Süfyan'ı **'şeytan'** diye nitelendirerek çok açık bir şekilde ifade etmiştir. Ne yazık ki, sonraki zamanlarda bu Kur'ansal beyyinenin üstü örtülmüş veya sözle telaffuz edilmişse de gereği yapılmamıştır.

Kur'an'ın mucize ihbarı aynen gerçekleşmiştir: Ebu Süfyan'ın, Mekke fethi sonrası hayatı, onun İslam düşmanlığının sinsi ama güçlü bir biçimde devam ettiğini göstermektedir. Nitekim, **Hz. Ali** ona bir gün bunu açıkça söylemiştir. **"Hz. Ali, Ebu Süfyan'ın İslam konusunda samimi olmadığını gayet iyi biliyordu. Çünkü Kur'an'ın ana nüshasının kâtibi Hz. Ali idi. Peygamberimiz bütün ayetleri Hz. Ali'ye teker teker tefsir etmişti. Hangi ayetten kimlerin, hangi olayların kastedildiğini Hz. Ali'ye anlatmıştı. Bu itibarla, Hz. Ali için mübhem hiçbir ayet yoktu."** (Akın, 48)

Ebu Süfyan, Ebu Bekir'e bîat edildiği sırada hemen Hz. Ali'ye koşup ona şöyle dedi: **"Bu hak sizin. Elini ver bîat edeyim ve yanında yer alayım."** Ali, döndürülen fitnenin farkına varmıştı. Cevabı şu oldu:

"Biz o senin peşinde olduğun işe bulaşacaklardan değiliz. Biz, Hz. Peygamber'e verdiğimiz söz üzerindeyiz."

Ali'den bir sonuç alamayan Ebu Süfyan, hemen Peygamber amcası Abbas'a koşup şöyle konuştu: **"Ey Abbas! Kardeşinin mirasına sen herkesten daha layıksın. Uzat elini bîat edeyim.**

Ben bîat edince halk aksine bir iş yapmaz." Abbas güldü ve şu cevabı verdi:

"Hey gidi Ebu Süfyan! Ali'den sonuç alamayınca bana geldin, değil mi?" Ve Ebu Süfyan hüsrana uğramış vaziyette geri döndü. (Zübeyr bin Bekkâr, el-Muvaffakıyyât, 462-463)

Bu Ebu Süfyan, aslen Benu Ümeyye soyundan olan **Osman bin Affân**'ın halifeliğe getirildiği gün de onun huzuruna çıkıp, bu akrabasına şöyle seslendi:

"Ey Ümeyye oğulları! Hilafet Teym, Adî kabilesinden size geçti, Emevîleşti. Artık ona bir daha bırakmamak üzere yapışın. Top oynayan çocuğun kaptığı topa yapıştığı gibi yapışın ona. Tanrı'ya yemin olsun ki, ne cennet var ne de cehennem. Hepsi şu yönetim makamından ibaret. Hep onun hasretini çekiyordum. Şimdi elinize geçti. Artık onu çocuklarınız için bir mirasa dönüştürün. Yeryüzü saltanatının direklerini Emevî hanedanı haline getirin."

Bu sözler üzerine Osman, **Ebu Süfyan**'ı şöyle azarladı: **"Allah senin cezanı versin, çekil git buradan!"**

Osman, cennet ve cehennemi inkâr eden akrabası **Ebu Süfyan**'a çok öfkelendi. Çünkü Osman, Ebu Süfyan'ın aksine, cennete de inanıyordu, cehenneme de. Aynı Ebu Süfyan, Osman'ın halife seçilmesi üzerine, **Uhud Şehidi** ve Peygamber amcası **Hamza**'nın kabrine gidip kabrin üstüne çıktı ve zıplamaya başladı. Hem zıplıyor hem de şöyle haykırıyordu:

"Dinle Hamza! Dün, tepemize vura vura kılıçla aldığınız şey bugün bizim çocuklarımızın eline geçti. Artık o mevkide onlar keyif yapmaktadır." (Ebul-Ferec el-Isfahanî, ***el-Eğânî***, 6/323, 355-356; İbn Asâkir, Tehzîb, 6/409; Askerî, Âişe, 1/293)

Ne yazık ki, Osman, huzurundan kovduğu Ebu Süfyan'ın isteklerini, başka gerekçelerle de olsa aynen yerine getirdi. Devleti, akrabası Emevîlerin istilası altına soktu. Ve Emevîler, aynen Ebu Süfyan'ın söylediği gibi, süt çocuğunun memeye yapıştığı gibi devlete yapıştılar ve bir asrı aşkın bir süre Müslümanları zulüm altında inlettiler, sahabe nesli müslüman camiadan onbinlercesinin canına kıydılar. Peygamber evladını bile katlettiler.

Bununla da yetinmeyerek, saltanatlarını dinleştirmek için İslam inancına müdahale edip dini saltanat aracı olarak kullandılar. İslam'ı bir ideolojiye dönüştürüp İslam adı altında bir **'saltanat dinciliği'** oluşturdular. Müslüman ümmet, bu saltanat dinciliğinin ektiği zehirli tohumların ürettiği kahır faturalarının ceremesini bugün hâlâ ödemektedir. Hem de **Ehlisalîb**'in tasallut ve tahakkümü altında inleye inleye...

HALİFE OSMAN'IN EMEVÎCİ İCRAATI VE BUNUN YOL AÇTIĞI FELAKET

Tarih, imkânları ve mevkii Halife Osman kadar sömürülen devlet adamına çok az tanık olmuştur. Emevî zihniyeti, burada da tarihin en insafsız ve şeytanî tavrını sergilemiştir. Daha çok Süfyanî Muaviye'nin şahsında belirginleşen bu siyaset mantığı şöyle işler: **Önce felakete sürükle sonra istismar et.** Emevî kodamanları, soy bakımından kendilerinden biri olan Halife Osman'ı yanlış icraata sürükleyip mahvettiler, sonra da sırtından saltanat devşirdiler. Büyük bir şair ve cengâver olan **Ebut-Tufeyl Âmir bin Vâsile** (ölm. 100/718) ile Muaviye arasında geçen şu konuşma işte bu bakımdan büyük bir ibret tablosudur:

Muaviye-Ey Ebut-Tufeyl, Osman'ın katilleri arasında sen de var mıydın?

Ebut-Tufeyl-Hayır, ben onlardan değilim, ama orada olduğum halde Osman'a yardım edemedim.

Muaviye-Ona yardım etmene engel olan neydi?

Ebut-Tufeyl-Ensâr ve Muhacirlerden hiç kimse ona yardım etmedi.

Muaviye-Ama etmeliydiler. Bu Osman'ın hakkıydı.

Ebut-Tufeyl-Peki, sen neden ona yardım etmedin? Koca Şam halkı ve ordusu senin yanındaydı.

Muaviye'nin bu soruya cevabı, Neronik ve namert siyasetin bir tanımı gibidir. Şöyle dedi Ebut-Tufeyl'e: **"Onun intikamının takipçisi olmam ona yardımın ta kendisidir."**

Ebut-Tufeyl, bu şeytanî cevap karşısında güldü ve şöyle dedi:

"Seninle Osman'ın durumu şairin şu sözündeki durumu andırıyor: **"Ölümümden sonra beni övmen hiçbir işime yaramaz. Hayatımda derdime deva olacak hiçbir şeyi bana vermedin."** (Zübeyr bin Bekkâr, el-Muvaffakıyyât, 139)

Osman'ın, Emevî istilasına kapıyı aralayan icraat tablosu şu:

Anne bir kardeşi **Velîd bin Ukbe**'yi, daha sonra bir başka akrabası olan **Saîd bin Âs**'ı Kûfe'ye, dayısının oğlu **Abdullah bin Âmir**'i Basra'ya vali yaptı.

Kûfe'ye vali yapılan **Velîd**'in babası **Ukbe bin Ebu Muayt**, Bedir Savaşı sonrasında başı bizzat Hz. Peygamber tarafından vurdurulan azılı bir İslam düşmanıydı. Velîd, âdeta, babasının intikamını alacak bir mevkie getirilmiş oluyordu.

Osman, Peygamber'e ihanetle irtidat edip Mekke'ye kaçan, sonraları Peygamberimizin affına uğrayarak canını kurtaran **Abdullah bin Sa'd bin Ebu Serh**'i (Osman'ın süt kardeşi) Mısır valiliğine getirdi. Allah'ın hikmetine bakın ki, Osman'ın katledilmesine giden yolu açan olayların büyük kısmı, bu Abdullah'ın kötülükleri yüzünden çıkmıştır.

Osman, amcasının oğlu **Mervân bin el-Hakem**'i ise devlet kâtipliğine getirdi. Oysaki bu Mervân, Hz. Peygamber tarafından Taif'e sürülmüş ve ilk iki halife dönemi boyunca bu sürgün cezası kaldırılmamıştır. Osman, Hz. Peygamber tarafından verilen ve ilk iki halife tarafından aynen korunan bu cezayı kaldırıp Mervân'ı Medine'ye getirmekle kalmamış, önceki icraata kafa tutarcasına, bu melun adamı devletin kilit noktalarından birine oturtmuştur.

Bu Mervân'ın daha sonra Emevî saltanatının kurulmasına giden yolun parke taşlarını döşediğini ve bunun İslam ümmetine nasıl bir bela getirdiğini tarihin tanıklığıyla biliyoruz.

Bu Mervân, **Cemel**'de Hz. Ali'ye karşı savaştı ve esir düştü. Serbest bırakılması için Hz. Hasan ve Hz. Hüseyin'in şefaatine sığındı ve Ali tarafından serbest bırakıldı. Hasan ve Hüseyin, babalarına, **"Bu adam sana bîat edecek"** dediklerinde Ali, bir

mucize ihbar gibi duran şu sözleri söyledi:

"Osman'ın ölümünden sonra bana bîat etmemiş miydi? Onun bîatına ihtiyacım yok. Onun eli hain bir Yahudi'nin elidir. Eliyle bîat etse de ağzıyla sövüp durur. Dikkat edin! Bu adamın, ilerde, köpeğin burnunu yaladığı zaman kadar kısa bir devlet başkanlığı olacak. O, dört gebeşin babasıdır. Bu ümmet onun ve çocuklarının yüzünden çok zorlu günler geçirecek."

Aynen öyle oldu: **Mervân, dokuz ay halifelik yaptı.** Dört gebeş oğlundan **Abdülmelik** halife oldu; **Bişr** Irak'a, **Muhammed** Cezire'ye, **Abdülaziz** ise Mısır'a vali atandı. (İbn Ebil-Hadîd, Nehcü'l-Belâğa Şerhi, 6/128)

Mervân'ın, Hz. Peygamber tarafından **Taif**'e sürülmesi ve cezasının birçok isteğe rağmen affedilmemesi başlıbaşına bir mucizedir. İlk iki halife bu mucizeye saygılı olmuş, Osman ise bu saygıyı kırmıştır. Onun bu icraatı, haklı olarak büyük bir uğursuzluk sayılmıştır. Bir başka uğursuzluk göstergesi ise Hz. Peygamber'in mühürünü bir kuyuya düşürmesi ve o mühürün bir daha bulunamamasıdır.

Kûfe valisi yaptığı **Saîd bin Âs**, Irak'ın en verimli yerleri olan ve öncelikle oraları fetheden gazilerin hakkı olması gereken toprakları **"Sevad-ı Irak Kureyş'in bahçesidir"** diyerek kendi kabile yandaşlarına ikrama kalktı. Bu kabileci, kinci adamların adalet dışı icraatı öteki kabilelerin taassubunu tetikledi. Cahiliye dönemi kabilecilik hırs ve güdüsü yeniden canlandı.

Emevîleri her türlü melanetlerine rağmen devletin en iyi yerlerine getirdi. Özellikle maliyeyi onlara teslim etti. Onun bu icraatı, **Amr bin Zürâre** tarafından halka şöyle anlatılıyordu:

"Ey insanlar! Osman, bilip durduğu halde hakkı terk etti. Sizin en hayırlılarınızı bir kenara itip en şerir insanları başınıza getirdi."

Akrabası olan Muaviye'nin valilikteki gücünü takviye etti. Onu yeni yetkilerle donattı ve onu devlet yönetiminde bir tür ortak konumuna getirdi.

Osman'ın en şerir akrabasından biri de **Velîd bin Ukbe bin Ebu Muayt** idi. Hz. Peygamber bu adamın cehennemlik olduğunu bildirmiştir. Mes'ûdî'nin bir kaydından öğreniyoruz ki, Hz. Ali'nin kardeşi **Aqîl bin Ebu Talip** bir tartışmaları sırasında bu Velîd'e şöyle demiştir: **"Sen de biliyorsun ki, senin baban Ürdün Yahudilerindendir."** (Mes'ûdî, Mürûc, 2/345)

Osman, işte bu Velîd'i, Kûfe valiliğinde tam beş yıl tuttu. Velîd, şarap ve eğlence düşkünüydü. İşi gücü şarap meclisleri tertip edip çılgınca eğlenmekti. Hemen bütün tarihçiler onun bu berbat yanına dikkat çekmektedir. Tarihçi **Yakubî**, onun sabahlara kadar içip eğlendiğini, sonra da kalkıp camiye gittiğini yazmaktadır. O, bu huyunu bazen dinin mukaddeslerine hakaret ifade eden sahnelerle yaşıyordu. İşte bir tanesi:

Bir sabah Kûfe camiine sarhoş vaziyette namaza gelmişti. Namaz boyunca cemaatin arasında durup namaz bittikten sonra cemaate dönerek, **"Size biraz daha namaz kıldırayım mı?"** diye sordu. Halk daha cevap vermeden mihraba geçiverdi ve imamlığa başladı. Kıraat yerine şarap ve eğlence ile ilgili bir şiir okudu. Secdeye vardığında ise şu şiiri mırıldanıyordu:

"Şarap sun bize ve sen de iç!"

Ön safta bulunanlardan **Attâb es-Sekafî** haykırdı:

"Allah senin belanı versin! Seni bizim başımıza vali gönderenin halifeliğinden ne hayır gelir!?"

Halk, Velîd'i tutup dışarı çıkardı. Mesûdî, Belâzürî ve hatta bir Emevîci olan İbn Abd Rabbih'nin kayıtlarına göre, halk, bu durumun Halife'ye bildirilmesini isteyen bağrışmalarla yürümeye başladığında bazıları şöyle diyordu:

"Şikâyetiniz neye yarayacak?! Halife bu kardeşine zarar verecek bir şey yapmaz."

Tarihçi **Ebul Ferec** şunu bildiriyor:

"Kûfe halkından bir adam, Velîd'i şikâyet etmek üzere Medine'ye gidip Halife Osman'ın huzuruna çıktı ve dedi ki, 'Velîd' in arkasında namaz kılmak zorunda kaldım. Kendisinden şarap kokuları geliyordu. Bize dönüp şöyle dedi: 'Biraz daha

sevap kazanmak için namaz kılalım mı?' Osman bu şikâyeti dinledikten sonra şikâyetçi adamı kırbaçlattı. Halk şöyle bağırıyordu: 'Sapığa ceza vermeyi bırakıp onun sapıklığına tanıklık eden adamı kırbaçlatıyorsun. Bu nasıl şey?!"

Tarihçi Belâzürî şunu ekliyor:

"Ebu Zeynep, Cündeb bin Züheyr, Ebu Habîbe el-Gıfârî ve Sa'b bin Cüsâme, Velîd'e ilişkin şikâyetleri iletmek üzere Osman'ın huzuruna çıktıklarında sahabeden Abdurrahman bin Avf da oradaydı. Şikâyetçilere şunu sordu: 'Bu adam delirdi mi de böyle yapıyor?' Dediler ki, 'Hayır delirmedi, sürekli sarhoş oluyor.' Halife bu tanıkları azarlayıp tehdit ettikten sonra Cündeb'e dönerek şöyle dedi: 'Sen benim kardeşim Velîd'i şarap içerken gördün mü?' Cündeb cevap verdi: 'Şarap içerken görmedim, içtiği şarapları kusarken gördüm. Hatta parmağından düşen yüzüğü yerden alacak durumda olmadığı için yüzüğünü yerden ben aldım. İşte o yüzük, buyurun."

"Bunun üzerine Halife dedi ki, 'Size ne onun şarap içmesinden?' Dediler ki, 'Bu şarabı biz Cahiliye döneminde içerdik; İslam bunu yasak etti.' Bunun üzerine sinirlenen Osman, adamları göğüslerine vura vura makamından dışarı çıkırdı. Onlar bunun üzerine şikâyetlerini Hz. Ali'ye ilettiler. Ali, halife'nin yanına gidip onu şöyle payladı: 'Kötülüğü yapanı cezalandırmak yerine kötülüğü sana haber verenleri mi cezalandırıyorsun?!"

"Aynı şikâyet Hz. Âişe'ye de iletildi; o da Ali'nin söylediği sözlerin aynısını söyledi. İlave olarak, Osman'a ağır sözlerle hakaret etti. Sesi dışarıda toplananlar tarafından duyulmuştu. Onların bazıları Âişe'yi onaylarken bazıları şöyle konuşmaya başladı: **'Kadınlar kim oluyor da bu işlere karışıyorlar?!'** O arada Osman da oraya gelip Âişe'yi şöyle payladı: **'Sana ne bu işlerden? Senin görevin evinde oturmak."**

"Toplanan halkın bir kısmı Âişe'nin, bir kısmı Osman'ın tarafını tutan sözler söyledi. Nihayet ortam hararetlendi; topluluk ayakkabılarıyla birbirine saldırmaya başladı."

Osman bu olaylara kayıtsız kalamadı. Velîd'i Kûfe valiliğinden azledip hızlı bir Emevîci olan **Saîd bin el-Âs**'ı atadı. Saîd,

Kûfe'ye geldiğinde ilk işi, Velîd'in hutbe okuduğu minberi yıkayıp temizlemek oldu. Ona göre, Velîd, **'bizatihi pislik'** bir adamdı.(Mes'ûdî, Mürûcu'z-Zeheb, 2/346; Askerî, Âişe, 122-127)

Belâzürî'nin **Ensâb**'ında ve Mes'ûdî'nin Mürûc'unda Halife Osman'ın, akrabasını devletin başına nasıl musallat ettiğine ilişkin ürpertici kayıtlar var.

EBU ZER VE AMMÂR'IN DRAMI

Düşünülsün ki, Hz. Peygamber'in en sevdiği insanlardan biri ve ilk müslümanlar arasında seçkin bir mevkiin sahibi bulunan **Ebu Zer el-Gıfârî** (ölm. 32/652), Muaviye'yi eleştiriyor diye Osman'a gammazlandığında Halife tarafından âdeta bir terörist muamelesine tâbi tutuldu. Muaviye'ye talimat veren Osman, Ebu Zer'i çulsuz bir hayvanın sırtında ve serseri bazı insanların refaketinde Medine'ye celp etti. Osman, huzuruna gelen Ebu Zer'e hakaretler yağdırarak şöyle dedi:

"Benim aleyhimde konuşuyormuşsun. Bu şehirden hemen çıkıp git ve bir daha buraya dönme."

Hz. Peygamber'in **"Güneş bu yeryüzünde Ebu Zer'den daha dürüst bir insan üzerine doğmamıştır"** diyerek şanını yücelttiği **Ebu Zer**, **'sevgilim'** diye andığı Peygamber'in kenti Medine'yi hemen terk edip **Rebeze**'ye yerleşti ve ölünceye kadar orada sürgünde yaşadı.

Hz. Peygamber ona şöyle demişti:

"Ey Ebu Zer! Sen yalnız yaşar, yalnız ölürsün."

Gerçekten öyle oldu. **Ebu Zer**, sürgün hayatında kulübevari bir evde yapayalnız yaşadı ve yapayalnız öldü. Oradan geçen bir kervan fark edip defnetmeseydi cesedi ortada kalacaktı. İşte, Halife Osman'la başlayan Emevî icraatının Peygamber ashabına (hem de en seçkinlerine) yaptıkları muamele hep böyle olmuştur.

Osman'ın dehşet verici icraatından bir diğeri de ilk Müslümanlardan ve İslam'ın ilk şehidi bir kadının oğlu olan **Aınmâr bin Yâsir**'in başına gelenlerdir. Mervân bin Hakem'in jurnali

üzerine huzura çağrılan Ammâr'a şu talihsiz sözlerle hitap etti Osman:

"Ey Sümeyye denen karının çocuğu! Sen, bizim aleyhimizde yalanlar söylüyorsun."

Ve görevlileri çağırıp ileri yaşlarına gelmiş Ammâr'ı yere serilinceye kadar dövdürdü. Bununla da yetinmedi Osman, yere serilmiş Ammâr'ın üstüne binip cinsiyet organlarını tekmeledi. Nihayet karnına vurduğu bir tekmeyle karnını patlattı. Ammâr bayıldı. Biraz kendine geldiğinde de ayaklarından ve başından tutup kapının önüne attılar.

Bir gün boyu o halde yerlerde debelendi. Osman'ın **'Sümeyye karı'** diye andığı Sümeyye, İslam'a aile boyu ilk inanan bir ev halkının annesi ve Mekke kodamanları tarafından imanı yüzünden şehit edilen 'ilk İslam şehidi'dir. Hiç kimsenin kuşkusu yoktur ki, Ammâr, babası Yâsir ve annesi Sümeyye İslam uğruna büyük işkencelere uğratılan ilk insanların başında gelmektedir. Kur'an onların hatırasını sonsuzlaştırmış, onları **'imanları uğruna ezilip horlananlar'** (müstaz'aflar) olarak kayda geçirmiştir.

'Peygamber'in sevgilisi' unvanını almış **Ebu Zer** gibi, **Aınmâr** gibi sahabîlere, uydurma bir hadisle **'aşere-i mübeşşere'**den (cennetle müjdelenenlerden) olduğu iddia edilen Osman'ın reva gördüğü vahşet ve dehşet işte buydu.

Benzeri bir muameleye, yine büyük sahabîlerden olan **Ubâde bin Sâmit** mâruz kaldı. Komutan olarak görev yaptığı Şam civarında, Muaviye'nin gizlice şarap ticareti yaptığını tespit edip Halife'ye bildirdiği için, Osman'ın elinden çekmediği kalmadı. Osman, **Ubâde**'den şunu istedi:

"Bizi eleştirme ve bizim emrimiz dışına çıkma."

Ubâde'nin cevabı açık ve net idi: **"Peygamber'in bize öğrettiği şudur: Yaratan'a isyan pahasına yaratılmışa boyun eğmek olmaz."**

Olayı nakleden Diyarbekrî, Emevicilik gayretiyle bir itirazda bulunarak, Ubâde bin Sâmit'in bu iddiaları, Muaviye'ye eski

bir kininden dolayı ortaya attığını söylüyor. (Diyarbekrî, Tarihu'l-Hamîs, 2/269-270)

TEFSİRLİ KUR'AN NÜSHALARININ YAKILMASI

Halife Osman, Hz. Ebu Bekir zamanında bir araya getirilen Kur'an'ı altı nüsha halinde istinsah ettirdikten sonra sahabe elindeki diğer Kur'an nüshalarını yaktırdı. Oysaki o nüshalarda Peygamber'in getirdiği bazı açıklamalar, sahabenin ayetlere yaptığı önemli tefsirler not olarak eklenmişti. Bu not-tefsirler İslam'ın anlaşılması bakımından son derece önemliydi. Kur'an'dan sonra en önemli kaynak bunlardı.

MÜSLÜMAN MEZARLIĞINA GÖMDÜRMEDİLER

Halk, zulüm ve talancılıkla suçladığı halife Osman'ın defnine izin vermiyordu. Katledildikten üç gün sonra geceleyin, Hz. Ali'nin aracılığı ile defnedilebildi. Halk ellerinde taşlar yollara çıkmış, cenazeyi taşlamak üzere bekliyordu. Hz. Ali, saygınlık ve dirayetini kullanarak bu taşlamayı da önledi.

Cenazeye Osman'ın üç kölesi, bir kızı ve bir de **Mervân bin Hakem** katılmıştır. Osman'ın kızı bu tablonun yarattığı dehşet karşısında haklı olarak feryat edip bağırmaya başlayınca, etraftan taşlar atılmaya ve Hz. Âişe'nin Osman'a hakaret için kullandığı şu kelime yükselmeye başlamıştır: **"Na'sel, na'sel!.."** Yani 'ahmak bunak, ahmak bunak!' (Taberî, Tarih, 35. yıl olayları; İbnü'l-Esîr, el-Kâmil, 3/76; Askerî, Âişe, 1/172-173)

Daha da ilginci, Medine halkı, özellikle Medine'nin esas yerlileri olan **Ensâr**, Osman'ın, Müslümanların gömülü bulunduğu **Bakî'** mezarlığına defnedilmesine izin vermemiştir. Bakî'in bitişiğinde ve Bakî'den bir duvarla ayrılan **Haşşukevkeb** adlı bir **Yahudi mezarlığı** vardı. Osman oraya defnedildi. Daha sonraki zamanda, Haşşukevkeb'le Bakî' arasındaki duvar, Muaviye tarafından yıkılıp Osman'ın da gömülü bulunduğu Yahudi kabristanıyla Müslümanların mezarlığı olan Bakî' birleştirildi. Ve o günden sonra "Osman Bakî' mezarlığına defnedilmiştir" sözü yaygınlaştırılarak defnin yarattığı utanç tablosu örtüldü.

Osman'ın arkada bıraktığı servet korkunç bir servetti. İbn Sa'd'e göre, Osman, otuz milyon beşyüz bini kendi özel hazinesinde olmak üzere, otuz milyon altıyüz elli bin dirhem (birkaç ton altına denk) para, Ebu Zer'in bir kulübede yaşamak zorunda bırakıldığı Rebeze'de bin develik bir sürü ve bin köle bıraktı.

Emevîlerin İslam'ın ve Müslümanların kaderine egemen olmak için Osman'ı kullanma taktikleri, Osman'ın canından olması ve fitnenin Müslüman camiayı bir zehirli ur gibi sarmasıyla sonuçlandı. Emevîlerin en şeytanî şahsiyeti olan Muaviye, bu zehirli urun bünyeyi sarmasını bir fırsat olarak değerlendirdi ve Müslüman toplumu kaosa biraz daha sokarak hilafeti yani devlet yönetimini eline geçirdi.

Sonrası malum: **Hilafet**, Emevîlerin babadan oğula miras bıraktıkları bir şer ve fesat kurumuna dönüştü. Bu fesat kurumu, bin yılı aşkın bir zaman çekilen ıstıraplar ve yozlaşmaların ardından İslam'ın ve Müslümanların yakasından, **Mustafa Kemal Atatürk**'ün eliyle düşürülecektir.

EMEVÎ-HAÇLI İŞBİRLİĞİ

Emevîlerin İslam'a ihanetleri sadece kendi zulüm ve tahripleriyle sınırlı değildir. Onlar, çağımızdaki Haçlı işbirlikçisi dincilerin de öncüleri ve prototipleridir.

Emevîlerin bu işbirlikçilik tahriplerine en yaman örneklerden biri, **Hişâm bin Abdülmelik** zamanına kadar Emevîlerin devlet hizmetinde bulunan ve esasında bir kilise casusu olan **Yuhanna ed-Dimaşkî** adlı kişidir. **Ebu Zehre** şunları yazıyor:

"Yuhanna, İslam'ın eleştirilmesinde gerekçe yapılabilecek olan çok evlilikten, talâktan, hulleden bahsediyor, sonra da Peygamberimiz hakkında yalan ve iftiralarla şüpheler uyandırmaya gayret ediyordu. Ve mesela, 'Hz. Peygamber'in Zeyneb binti Cahş ile aşk hikâyesini uyduruyor. Sonra, 'Hacerul-Esved'i takdis etmek Haçı takdis etmek gibidir' diyordu."

"O yalnız bu kadarla da yetinmiyor. Tartışmacılara, Müslümanları kader, insan iradesi, iradenin hürriyeti meselelerine dalmaya sürüklemelerini öğretiyordu. Böylece Arapların zih-

nini karıştırıyor, onların aklını tartışmaların çöllerine salıyor. Onlar arasında bir sürü fırkacılık, sapıklık, bohemlik uyandırıyor. Ne yazık ki, bunları yapan Yuhanna, Emevî hükümdarlarının kendisine kucak açtığı, hem kendisini ve hem de babasını saraylarında besleyip yetiştirdikleri bir adamdır." (Ebu Zehre, 77-78)

Halife Velîd bin Abdülmelik bin Mervân (Hicrî 86-96 arası), Medine'deki Peygamber Mescidi ile çevresindeki **'peygamber eşi hücreleri'**nin yıkılmasını ve bunların yerine yeni bir mescit yapılmasını Medine valisi **Ömer bin Abdülaziz**'den istediğinde, durumu o günkü Bizans kralına bildirip yeni mescidin yapımı için yardım rica etmiştir. Kral bu yardımı seve seve ve beklenenin çok üstünde yaptı. Gönderdiği birçok kıymetli eşyanın yanında yüzbin de altın bulunuyordu. Halife bu paranın tümünü vali Ömer'e gönderdi. Ömer bu parayı kullanarak, yıktığı Peygamber Mescidi'nin yerine Hicrî 90 yılında tamamladığı mescidi yaptı. (Yakubî, 2/284)

EMEVÎLERİN YARATTIĞI ŞER: SALTANAT DİNCİLİĞİ

"Muhammed'in mirasını bizim dışımızda birileri yiyor."

Hz. Ali

Arap-Emevî hanedanının dine ve insanlığa yaptığı kötülük, sadece İslam'ı Araplaştırması ve sahabe kuşağına zulmetmesi değildir; aynı zamanda dini bir saltanat aracı haline getirmek üzere yozlaştırıp bir Arapçı siyaset ideolojisine dönüştürmesidir.

Kur'an'ın getirdiği din, insan için bir dindir ve insanın Allah'a yaklaşmasını, daha iyi insan olmak için gönül ve ahlak değerlerini geliştirmesini esas alır. Emevî'nin 'İslam' adı altında oluşturduğu din ise insana rağmen bir dindir ve Arapçı iktidarların saltanatlarını dokunulmaz kılmayı esas alan din maskeli bir saltanat ideolojisidir. Emevî, bu ideolojiyi yaratmak için her şeyi yapmıştır. Vicdan, iman, insanlık, merhamet, hukuk gibi değerlerin hiçbirini dikkate almadan... El koyduğu dinin peygamberinin ailesini zehirleyerek veya hançerleterek katletmekten bile çekinmemiştir.

Gerçek şu ki, Emevî Arabı, İslam'ın inanç açısından en büyük düşmanı sayılabilecek herhangi bir gayrimüslim ekip ve zihniyetin bu dinin peygamberine ve mensuplarına yapmadığı ve yapamayacağı kötülükleri yapmıştır. Emevî, bu haliyle, insanlık tarihinde de dinler tarihinde de eşi-emsali görülmemiş şer ve zulümlerin temsilcisidir. Din üzerinden saltanat ve çıkar devşirmenin prototipi, öncüsü, kuramcısı ve uygulayıcısı da Emevîlerdir. Bu gerçeklerin bizi götürdüğü bir başka gerçek vardır:

Bütün zamanlarda ve günümüzde din üzerinden siyaset yapmaya tenezzül eden, yani saltanat dinciliği yapan her ekip ve zihniyet otomatik olarak Emevîci olmak, Emevî dincisi olmak, Emevî'nin oluşturduğu saltanat İslam'ını savunmak zorundadır. Emevîyi taklit etmeden hiç kimse saltanat dinciliği yapamaz,

din üzerinden siyaset yürütemez.

Bu böyle olduğu içindir ki, bugün Ortadoğu'da, o arada Türkiye'de din üzerinden siyaset yapanların tümü aynı zamanda Emevî İslamı'nı din yapmaktadır. Hatta Emevî İslamı'na karşı asırlardır savaştığını söyleyen Şiî câmia bile, dini ideolojiye dönüştürüp bir saltanat aracı olarak kullanmaya kalktığında İslam adına dünyanın önüne çıkardığı anlayış, **Ehlibeyt İslamı** olmaktan çıkıp **Emevî İslamı** haline gelmektedir.

Hiç kimse, "Hem saltanat dinciliği yani din üzerinden siyaset yapabiliriz hem de Emevî İslam'ına karşı çıkabiliriz" diyemez. Böyle bir iddia akla gelebilecek bütün gerçeklere aykırı olur; eşyanın doğasına aykırı olur.

SAHABE VE TÂBİÛN NESLİNE ZULÜM

"Peygamberinden sonra ihtilafa düşen bir ümmetin bâtılı temsil edenleri, hakkı temsil edenlerine daima galip gelir."

Âmir bin Şerâhil

Emevîlerin Peygamber torunlarını nasıl yok ettikleri tarihin kahır ve ıstırapla hatırladığı gerçeklerden biridir. **Hz. Hasan, Muaviye** tarafından karısına zehirletilerek öldürüldü. Hz. Hüseyin ise birinci bölümde de gösterdiğimiz gibi, **Muaviye**'nin oğlu **Yezid**'e bîat etmediği için tüm aile bireyleriyle birlikte kılıçtan geçirilip başı kesildi; o baş şehir şehir dolaştırıldı.

Emevîlerin, Peygamber Ehlibeyti'ne duydukları kin ve düşmanlık tarihte eşi görülmemiş bir kudurganlıktadır. Hz. Ali torunlarından **Zeyd bin Ali** (ölm. 122/739), İmamı Âzam'ın da desteklediği isyanının ardından Emevîlerle savaşırken, melun hanedanın ordusu savaş türküsü olarak, İslam Peygamberi'nin kızı Hz. Fâtıma'ya sövüyorlardı. Hz. Peygamber'in **"Benden bir parçadır, onu öfkelendiren beni öfkelendirmiş olur"** dediği Hz. Fâtıma'ya.

Savaş bittiğinde **Zeyd bin Ali** mağlup olmuş, şehit edilmişti. Oğlu Yahya, babasının cesedini kimsenin göremeyeceği bir yere defnedip üstünü ağaç dallarıyla örterek sakladı. Ama ne çare! Emevîler mezarı buldu, İmam Zeyd'in cesedini çıkardı, o şehit cesede, tıpkı Cahiliye dönemi putperest dedelerinin **Uhud**'da **Hz. Hamza**'ya yaptıkları gibi, **müsle** yaptılar. Yani gözünü, kulağını, burnunu, dudaklarını vs. tek tek kestiler. Sonra da, organları koparılmış çıplak cesedi, Emevî halifesi **Hişâm bin Abdülmelik bin Mervân**'ın emriyle götürüp Kûfe'de astılar.

Halife, bununla da yetinmedi; İmam Zeyd'in, bütün organları koparılmış cesedinin yakılmasını ve küllerinin rüzgâra savrulmasını emretti. Zeyd'in arkasından oğlu Yahya da katledildi.

İşte Emevî kodamanlarının Hz. Muhammed Ehlibeyt'ine duydukları kin ve düşmanlık böyle bir şeydi.

Daha sonra Abbasîler başa geçecek ve aynı şeyleri Emevîlere yapacaklardır. Onların mezarlarında bulabildikleri kemiklerini tek tek çıkarıp yaktıracaklardır. (Ebu Zehre, İmam Zeyd, 63-65)

Tam bu noktada, rahmetli **Ebu Zehre**'nin kayda geçirdiği bir ibret tablosunu biz de hatırlatalım. Hz. Hamza'ya Uhud'da **müsle** yapıldığını söylemiştik. Bu müsleyi yaptıran, Emevî saltanatının kurucusu ve Ehlibeyt düşmanlığının sembolü olan **Muaviye**'nin azgın anası **Hind** idi. O aziz şehidin ciğerlerini söktürerek ağzına alıp çiğnemiş, Hamza'nın kesilmiş organlarından yaptığı gerdanlığı Mekke'ye götürüp putperest yandaşlarına hediye etmişti. **Hz. Ali** ve **Hz. Âişe**, işte bunun içindir ki, Muaviye'den, **'Ciğer Çiğneyen Karının Oğlu'** (İbnü Âkileti'il-Ekbâd) diye söz ederlerdi.

Hamzaya yapılan vahşî müsle üzerine Hz. Peygamber cengâver amcası için **"Şehitlerin efendisi, Hamza ve bir de azmış-zalim sultanlara karşı hakkı dile getirdikleri için şehit edilenlerdir"** buyurmuştu. (Ebu Zehre, İmam Zeyd, 66) Hz. Peygamber'in bu sözü, **İmam Zeyd** açısından tam bir mucize haber mahiyetindedir. Çünkü o, azgın-zalim Emevî sultanına karşı hakkı savunarak şehit edilmiş ve tıpkı Hz. Hamza gibi müsleye mâruz bırakılmıştır.

Vicdan kulaklarınıza şunu da iletelim:

Şehitler serdarı Hz. Hamza ve Uhud şehidi arkadaşlarının yattığı 'Uhud Şehitliği', Muaviye tarafından 'Medine'ye su getireceğim' gerekçesiyle dümdüz edilmiştir. Su kanalı tam Hz. Hamza'nın yattığı yerden geçirilmiştir.

Bir ibret tablosu daha:

İmamı Âzam düşmanlığıyla öne çıkan ünlü hadisçi Buharî, kitabında 'Muaviye'nin fazîletlerine dair' bölüm açtığı halde, Hamza'nın fazîletlerine dair bir bölüm açmamıştır. O büyük 'Şehitler Serdarı', hadis kaynaklarında sadece 'cenaze' bahislerinde anılmaktadır.

Ebu Zehre, bu kanlı ıstırap tablolarını önümüze koyduktan sonra şu muhteşem tespiti tarihin ve bizim kulağımıza fısıldıyor:

"Bu konularda şu gerçeği bilmen yeterlidir: Hz. Hüseyin, Süfyanî devlet eliyle şehit edilmişti, onun torunu İmamı Zeyd de Mervânî devletin eliyle şehit edildi."

Katil halifelerin ikisi de Emevî soyudur ve ikisi de Kur'an'ı indiren kudret tarafından Kur'an'ın içinde lanetlenmiştir. Kur'an bu soya **'Şecere-i Melûne'** (lanetlenmiş soy) diyor:

"Sana gösterdiğimiz o rüyayı da Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o soyu da insanları sınamak dışında bir sebeple göndermedik. Biz onları korkutuyoruz ama bu onların kudurganlığını artırmaktan başka bir katkı sağlamıyor." (İsra, 60)

Ebu Zehre'nin altını çizdiği bir noktanın biz de altını çizelim: Emevî Hişam'ın İmam Zeyd'e düşmanlığının sebeplerinden biri de şudur: **İmam Zeyd**, akılcılığın tarihsel ekolü olan Mûtezile mezhebine saygı duymakta, onun akılcı fikirlerini öne çıkarmaktaydı.

Elinizdeki eser, bir tarih kitabı değildir; İmamı Âzam'ı anlatmayı esas alan monografik bir eserdir. Bununla birlikte, esas eserini kanıyla yazan bir önder olan İmamı Âzam'ın layıkıyla tanınması için onun hayat ve şahsiyetiyle doğrudan bağlantılı noktalarda bir tarihçi gibi davranmayı ihmal etmedik. Bunun içindir ki, Emevî'nin sahabe neslinden binlerce insanı hunharca katletmesinin acı belgelerini önümüze koyacak olan olaylara, örneğin, **Harre** olayına temas edeceğiz. Ama bundan önce, özellikle bazı seçkin sahabîlerin uğradığı Emevî dehşetine örnek oluşturan birkaç işkence ve cinayet olayından bahsetmek istiyoruz.

Hucr bin Adî (ölm. 51/671) **ve oğulları Ubeydullah ile Abdurrahman'ın katli:**

Asrısaadet'in en seçkin simalarından bir sahabî ve Emevî'nin sahabe cinayetlerinde ilk kurban olan **Hucr bin Adî**, saygınlığı ve ürettiği iyilikler yüzünden **'Hucru'l-Hayr'** (hayırların Hucru veya Hayırlı Hucr) diye lakaplanmıştır. Dürüstlüğü ve zulme karşı mücadelesiyle ünlüdür. Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer devrinin hemen bütün fetihlerine katılmıştır. Hicrî 16 yılında yapılan

Celûla savaşında ordunun sağ kanadına kumandanlık eden oydu. (Belâzürî, ***Fütûhü'l-Büldân***, 161) **Nehrevan** savaşında ise ordunun sol kanat kumandanı idi. (İbnül-Esîr, Üsdü'l-Gâbe, 1/461)

Cemel ve Sıffîn'de Hz. Ali'nin kumandanlarından biri olarak savaştı. Sıffîn'nin ardından Ali onu, dört bin kişilik bir kuvvetle, **Dahhâb bin Kays**'ı takip etmek üzere gönderdi.

Hz. Ali'nin şehadetinden sonra Kûfe'ye yerleşen Hucr, Emevîlerle mücadelesini, tıpkı İmamı Âzam gibi, kötülüklere karşı eleştiri şeklinde oradan sürdürdü. İlk eleştirisi, Emevî valisi **Muğîre bin Şûbe**'nin minberlerden Hz. Ali'ye lanet okutmasına karşı oldu. Muğîre'den sonra vali tayin edilen namıdiğer **Ziyad bin Ebîh** (Babasının çocuğu, piç Ziyad), Hucr ile anlaşmak ve onu susturmak istediyse de başarılı olamadı. Bunun üzerine, Muaviye, Ziyad'a, Hucr ve arkadaşlarını yakalayarak Suriye'ye göndermesini emretti. Hucr ve on küsur arkadaşı yakalanıp Suriye'ye gönderildi ve Şam yakınlarında bizzat Hucr'un fethetmiş olduğu **Merci Azrâ** mevkiinde hapse atıldı.

Muaviye, Hucr ve arkadaşlarına, Ali'ye lanet okumaları şartıyla serbest bırakılacaklarını söylediyse de onlar bunu reddettiler. Bunun üzerine hepsi öldürüldü. **Hz. Âişe**, Hucr'a dokunulmaması için Muaviye'ye bir mektup göndermişse de, rivayete göre, **Abdurrahman bin Hâris**'in taşıdığı bu mektup Emevî zorbasına ulaştığında Hucr öldürülmüş bulunuyordu. **Hucr**, katledilmeden önce zincirlerinin çözülmesine karşı çıkmış ve mezarına o zincirlerle ve kanı yıkanmadan konmayı istemiş, gerekçe olarak da **"Muaviye ile ilahî huzurda bu halimle hesaplaşacağım"** demiştir. (İbnül-Esîr, anılan eser, 462)

Hucr'un katledilmesi, Emevî zorbalarını bile hüzünlendirmiştir. Hatta Emevîlerin Horasan valisi **Rebî bin Ziyad**'ın, Hucr'un ölüm haberi üzerine şöyle yakardığı ve ardından da ruhunu teslim ettiği rivayet edilir:

"Allahım! Rebî kulunun senin katında küçük bir değeri varsa onun ruhunu hemen burada al!"

Hz. Ömer'in oğlu Abdullah, Hucr'un ölüm haberini aldığında

çarşıda idi. Haber üzerine hüngür hüngür ağlayarak dizlerini dövmeye başlamıştır. (İbnül-Esîr, aynı yer) Ne yazık ki, bütün bunlar, Emevî'nin melun zulmünün sürüp gitmesine engel olamamış, Hucr'un arkasından onun iki oğlu, **Ubeydullah** ve **Abdurrahman** da tıpkı babaları gibi, Ali'yi lanetlemedikleri gerekçesiyle öldürülmüşlerdir.

Emevî sadizmi ve onun tarihe bıraktığı lanetli siyaset mirası işte böyledir; tatmin nedir bilmez.

İbn Sa'd'in yazdığına göre, Âişe, **Muaviye**, Medine'de kendisini ziyarete geldiğinde, Hucr'un şehit edilmesini hatırlatarak Muaviye'ye ağır hakaretlerde bulunmuştur. Bilindiği gibi, önceleri Muaviye'ye destek vermiş olan Âişe, kardeşi **Muhammed bin Ebu Bekr**'in, Muaviye tarafından öldürülüp yakılması üzerine tavrını değiştirmiştir.

Müslümanların başında yirmi yıl gibi uzun bir süre ateş yakmış, hilafeti hanedanlık sistemine çevirmiş, Peygamber ailesinin ve arkadaşlarının kanını hiç acımadan akıtmış bu zorbanın yüzüne haykırdığı sözler, ziyaretine geldiği sırada Medine'de söylenmiştir. Şöyle diyor Muaviye'ye:

"Sen buraya sıkılmadan, utanmadan nasıl geldin? Burada seni birine katlettirmek mümkün değil miydi?"

Pişkin zorbanın Hz. Âişe'ye verdiği cevap şu oldu:

"Sana burada nasıl davranıyorlar, sen onu söyle. Hâşim oğullarıyla aramızdaki işleri bize bırak. O işleri Allah'ın huzurunda halledeceğiz."

Âişe, Muaviye'nin zulmüne vurgu yapmak için şöyle konuştu:

"Hucr bin Adî Şam'da öldürülürken sen neredeydin? Allah'tan korkmadan o sahabîyi nasıl öldürttün?"

Muaviye, hiç utanıp arlanmadan, **'Hucr'un öldürülmesinde ümmetin hayrı bulunduğunu'** söyleyebilmiş ve işlediği cinayetlerin suçunu başkalarının üstüne yıkma şeytanetini burada da işleterek şöyle demiştir: **"Onun ölümünde benim bir kusurum olamaz. Kusur, onun aleyhinde tanıklık yapanlarındır."** Yani onlar tanıklık yaptı, ben de öldürttüm. (İbn Hanbel'den naklen,

Nedvî, Âişe, 158-159)

Muaviye yalan söylüyordu. Hz. Ali ve oğullarının yakın dostu olan Hucr'e büyük kini vardı. Onu bir bahane ile yakalattı, öldürttü ve mezarını kendi eliyle kazarak gömdü. (İbn Sa'd, 6/217-220)

Hucr, büyük bir iman ve eylem adamıydı. İman ve idealleri uğruna **Hz. Hasan** gibi bir benliği bile eleştirmiştir. Hz. Hasan, Muaviye ile anlaşıp halifeliği ona terk ettiğinde buna ilk karşı çıkan Hucr oldu. Şöyle çıkıştı Hasan'a: **"Bu yaptığın yüzünden adaletten çıkıp zulme girdik. İçinde bulunduğumuz hakkı terk edip eleştirdiğimiz bâtıla yaklaştık."** (Belâzürî, Ensâb, 3/365)

Peygamber mirasına ihanet etmiş ve İslam'ın can damarlarını bir bir parçalamış bu Emevî, **Sıffîn Savaşı**'nda adamlarının katlettiği büyük sahabî **Ammâr bin Yâsir** için de aynı şeytaneti işletmişti. İlk Müslümanlardan ve Hz. Ali'nin en yakın arkadaşlarından biri olan Ammâr, Muaviye'nin askerleri tarafından öldürüldüğünde, zorbanın adamlarından biri ağlıyor ve şöyle diyordu: **"Mahvolduk, cehennemi boyladık. Ben, Hz. Peygamber'in Ammâr için, 'Seni bir azmış eşkıya taife öldürecektir' dediğini dinlemiştim"** Muaviye şu şeytanî karşılığı verdi: **"Onu biz öldürmedik, onu bu savaşa iten kimse, o öldürdü."** Yani Ali öldürdü. Muaviye'nin bu Süfyanî hezeyanı Ali'ye iletildiğinde o şöyle demiştir:

"Eğer Ammâr'ı ben öldürdümse Hamza'yı da Hz. Peygamber öldürmüştür. Çünkü Hamza'yı Uhud'da müşriklerle (Muaviye'nin babası ve yandaşlarıyla) çarpışmaya gönderen Hz. Peygamberdi." (Diyarbekrî, Tarihu'l-Hamîs,)

Benzeri bir iblis taktiği, yine bir Emevî uşağı olan **Ubeydullah bin Ziyad** tarafından Kerbela katliamından sonra sergilenmiştir: Kerbela katliamında sağ kurtulabilenlerden biri olan çocuk yaştaki **Ali bin Hüseyin** (Ali Asgar), elleri boynuna bağlanarak Yezid'in komutanlarından İbn Ziyad'ın önüne götürüldüğünde **Ubeydullah bin Ziyad** ona sordu: **"Deden Ali'yi Allah katletti, değil mi?"** Ali cevap verdi: **"Dedemi bilmem ama, kardeşim Ali Ekber'i Kerbela'da sizin adamlarınız öldürdü." Ubeydullah** kükredi: **"Hayır! Onu da Allah öldürdü."** (İbn Sa'd, 5/212)

Emevî'deki Neronik kurnazlığın bundan daha yaman bir dillendirilişi olamaz. Hz. Âişe, Muaviye'nin kişiliğinde bütün Müslüman câmiaya hitap edercesine şunu da söylemiştir:

"Hz. Peygamber, Merciazrâ mevkiinde bazı kişilerin öldürüleceğini ve bu cinayetin Allah'ı ve gök ehlini öfkelendireceğini söylemiştir."

Kümeyl bin Ziyâd (ölm. 63/682):

Tabiûn devrinin en büyük ilim ve irfan âbidelerinden biri ve Haccâc zulmüne karşı verdiği mücadelede şehit olanların ilkidir. Bu zat, tasavvuf tarihinde de seçkin bir mevki işgal etmektedir. Onu yakalatıp önüne getiren **Haccâc** şöyle haykırdı: "Deliller aleyhine. Sen, halife Osman'ın katlinden de sorumlusun." Kümeyl, şöyle seslendi:

"Senin değerlendirdiğin deliller elbette benim aleyhime olur, Sakîfli herif! Ne söyleyeceksen söyle ve karşımda, dişlerini parlatarak aç kurt gibi sırıtma. Ne yapacaksan yap, bir an önce Allah'a kavuşmak istiyorum. Biliyorum ki ölümüm sonrasında seninle hesaplaşacağız."

Ve Kümeyl şehit edildi. (Kümeyl için bk. İbn Sa'd, 6/179; İbnül-Esîr; el-Kâmil, 3/183, 4/481-482)

Abdurrahman bin Ebî Leyla (ölm. 83/702):

Tâbiûn neslinin önde gelenlerinden biridir. Sahabîlerin bile kendisinden ders aldıkları kabul edilmektedir. Hz. Ali'nin en yakın arkadaşlarından biriydi. **Cemel, Sıffîn ve Nehrevân savaşlarında Ali'nin yanında olmuştur.**

Haccâc melunu bu seçkin insanı tutuklatıp önüne getirtti ve ona, Hz. Ali'ye lanet okumasını emretti. O bunu yapmadı. Haccâc bu bilgin insana ağır işkenceler yaptı, ama yine bir sonuç alamadı. Abdurrahman, nihayet, Ali taraftarı **Abdurrahman bin el-Eş'as** ile Haccâc arasındaki **Düceyl** savaşında şehit oldu.

Enes bin Mâlik (ölm. 93/711):

Sahabîlerin ünlülerindendir. Küçük yaşlarından itibaren Hz. Muhammed'in hizmetine girmiş olmakla da ünlüdür. O, işte bu

yanıyla, sahabîler arasında ayrı bir yere sahiptir. O, Hz. Peygamber'e hizmet gibi bir şerefi taşıdığı için sahabîler ondan zaman zaman dua isterlerdi. İşte bu Enes, Emevî zulmünün şiddet ve dehşetini göstermede tipik bir örnektir. **Emevîlerin Irak genel valisi Haccâc**'ın bu sahabîye eziyetleri öylesine yoğunlaşmıştı ki, Enes şöyle demek zorunda kalmıştı:

"Eğer efendim (Hz. Muhammed), ölümü istemeyi yasaklamasaydı, Allah'tan, ruhumu kabz etmesini niyaz ederdim."

Abdülmelik bin Mervân devrinin Hicaz valisi **Haccâc**, Hicaz bölgesini kanla sulayıp Kâbe'yi de tahrip ettikten sonra, bu yaptıklarına karşılık, **Irak** valiliği ile de ödüllendirilmişti.

Enes bin Mâlik, Emevîlere, özellikle Haccâc tavrına karşıydı. Haccâc onu, oğlunun bazı davranışlarını da bahane ederek yakaladı ve çeşitli işkencelerden sonra boynuna pranga vurdurup Basra sokaklarında dolaştırdı. (Enes ve serüveni için bk. İbn Sa'd, 7/17-26, İbnül-Esîr; ***Üsdü'l-Gaabe***, Enes b. Mâlik maddesi). Haccâc, böylece, bizzat Hz. Peygamber'e hizmet etmiş bir sahabîye bile acımadığını, gerektiğinde her türlü zulme başvurabileceğini göstermiş oluyordu.

Haccâc'ın Peygamber Ehlibeytine, özellikle Hz. Ali'ye kini akıl almaz türden bir kindir. Ali'yi sevdiğini bildiği insanları avlayıp işkenceden geçirmek veya öldürmek onun kuduz çapta tutkularından biriydi. Kaynaklar bu kuduz tutkunun çok dramatik örneklerini önümüze koymaktadır. İşte bir tanesi:

Saîd bin el-Müeseyyeb (ölm. 94/712):

Bu ünlü zâhit bilgin, **Emevî Abdülmelik bin Mervân**'a bîate çağrıldığında: **"Bir düşüneyim"** demişti. Bunun üzerine yakalandı, kırbaçlandı, üstübaşı parçalandı ve nihayet zincire vurularak sokaklarda dolaştırıldı. Bu sırada, kendisini tanıyan bir Emevî kadın şöyle bağırdı: **"Bu zillet ne, ey Saîd?"** Saîd şöyle seslendi:

"Biz, esas zillet olan Abdülmelik'e bîatten kaçınarak bu hali seçtik."(Saîd bin el-Müseyyeb için bk. İbn Sa'd, 5/119-143; Ebu Nuaym, Hilye, 2/161-175)

Saîd bin Cübeyr (ölm. 95/713):

Özellikle tefsir ve hadis alanında ünlü olan **Saîd bin Cübeyr**, eğilmez başı ve şehitliği ile müslüman nesillerin gönlünde destanımsı bir yere sahip olmuş kişilerdendir. Emevî zulmüne açıkça karşı çıktı. **Zalim Haccâc**'ın hiçbir meddahlık ve itibarı onu Emevî yandaşı yapamadı.

Hasan el-Basrî'nin Haccâc zulmüne karşı idareli bir dil kullanmasını eleştirmiş, şöyle demiştir: **"Allah Hasan'a rahmet etsin; İslam'da takıyye yoktur."** (Belâzürî, Ensâb, 7/366)

Ölümüne karar verildiğinde ona şöyle dedi **Haccâc**:

"Seni öyle bir ölümle öldüreceğim ki, geçmiş ve geleceklere ibret olacaksın."

Saîd güldü. Haccâc sordu: **"Ne gülüyorsun?"** Saîd'in cevabı şu oldu:

"Allah karşısındaki cüretine ve bunca zulmüne rağmen Allah'ın sana hâla imkân vermesine gülüyorum."

Ve işkence başladı. Bir süre sonra sesi güçlükle duyulan Saîd'in şöyle mırıldandığı duyuldu: **"Ölüm anım yaklaştı. Bırakın da iki rekât namaz kılayım."** Haccâc kükredi: **"Kıl, fakat Müslümanların kıblesine dönerek değil, Hıristiyanların kıblesine dönerek."** Saîd gösterilen tarafa döndü. Ve şu ayeti okudu:

"Doğu da, Batı da Allah'ındır. Nereye dönerseniz dönün, Allah'ın yüzü ile karşılaşırsınız." (Kur'an, Bakara, 115)

Katledildiğinde 49 yaşındaydı. Başı kesildikten sonra ayak takımından talancılar ayaklarındaki zincirleri almak istediler. Zincirleri sökmekle uğraşmayıp ayaklarını baldırlarından keserek zincirleri çıkarıp aldılar. Saîd'in kesik başı köpeklerin çadır direkleri arasında yuvarlayarak oynamasına terk edilmişti. (Belâzürî, Ensâb, 7/365, 370)

Kaynaklar bize şu ilginç tabloyu çizmektedir: Haccâc ölürken canı bir türlü çıkmıyordu. Dalıp dalıp ayılıyor ve şöyle diyordu: **"Saîd bin Cübeyr bırakmıyor ki öleyim. Yakama yapışmış: 'Beni ne hakla öldürdün?' diye soruyor."**

Uzun bir can çekişmeden sonra **cehennem yolculuğuna çıkan Haccâc** rüyada görüldü. Şöyle diyordu: **"Öldürdüklerimin her biri beni bir kere öldürüyor, yeniden diriliyorum; fakat Saîd beni yetmiş kere öldürdü."**(Saîd için bk. İbn Sa'd, 6/157-265; Belâzürî, Ensâb, 7/372; Ebu Nuaym, 4/272-273)

Emevînin sahabe nesline reva gördüğü korku veya zulmün ana hatları, işte böyle. Buna, **'Arabın Arap olmayanlara zulmü'** de diyebiliriz. O devrin ünlü bilgin zâhidlerinden biri olan **Mücâhid bin Cebr** (ölm. 103/721) şöyle diyor: **"Arapları her gördükçe ürker, vahşet ve dehşete düşerim. Onları yakından tanıyorum ve biliyorum ki dinlerinden çok uzağa düşmüşlerdir. Namaza durdukları zaman ruhsuz cesetler gibidirler."** (Mücâhid ve sözleri için bk. Ebu Nuaym, 3/279-310). Bu **'ruhsuz cesetler'**, o günün müslümanına şu sözleri söyletecek bir yönetimin başındaydılar:

"Biz ateşe düşmüş bir topluluğuz. Bu ateşten bizi ancak ve ancak Allah kurtarır." (Hicrî 90'da ölen 'Ulâ bin Zeyyâd'ın bu sözü için bk. Ebu Nuaym, 2/242-249)

Bir başka örnek, Hicrî 11'de ölen **Atıyye**'dir. Bu ilim ve irfan temsilcisi zatın, sakalları kesilerek halk önünde dolaştırıldığını görüyoruz. Sebep şudur: Ona 'Hz. Ali'ye sövüp Emevîleri övmesi' söylenmişti. O bunu yapmadı."(İbn Sa'd, 6/304)

DEHŞET KATLİAMI: HARRE OLAYI

Emevî zulmünün sahabe kuşağını kahreden neronik icraatından biri ve belki de en büyüğü, tarihe **'Harre Vakası'** diye geçmiş bulunan katliamdır. Hicrî 63 (27 Zilhicce), Miladi 683 yılında 27 Ağustos'ta meydana gelen ve İslam tarihinin en ibret verici, en ürpertici olaylarından biri olan **'Harre Vakası'**, Emevî saltanat dinciliğinin işlediği bir sahabe katliamıdır.

Emevî Arapçılığına karşı çıktıkları için, Peygamber kenti Medine'de, 80 küsuru sahabî olmak üzere, yaklaşık **on bin kişi katledildi.** Cinayetlerine ödül olarak **'Peygamber kenti, üç gün boyunca Emevî katillerine mubah kılındı.'** Yani canilere, istedikleri her şey serbest ilan edildi. Bu serbestlik üzerine, yaklaşık **900 kadının ırzına geçildi.** Bu tecavüzden doğan babası belir-

siz çocuklara, İslam kaynakları, **'Harre Evladı'** demektedir.

Meskenleri yağmalanan sahabîlerden birisi olan **Ebu Said el-Hudrî**'nin evinde kaldırmaya değer bir şey yoktu. Bunun üzerine o nezih sahabînin sakallarını tel tel yoldular... (İbn Kuteybe; ***el-İmâme ve's-Siyase***, 1/180-190)

Medine halkı, yönetimin zulüm ve ahlaksızlıklarına karşı çıkarak Yezit'in halifelik (devlet başkanlığı) makamından inmesini istemişti. Bunu, hilafete isyan sayan **Yezit**, Emevîlere bağlılığı ve Peygamber evladına kiniyle öne çıkmış olan **Müslim bin Ukbe** (ölm. 63/683) komutasında büyük bir ordu oluşturarak Medine üstüne saldı. Şunu da hemen belirtelim ki, Yezit'in babası **Muaviye** (ölm. 60/679), oğluna bıraktığı vasiyette, Medine ile başı derde girdiğinde **Müslim bin Ukbe**'yi devreye sokmasını önermişti. **Melun Yezit**, vasiyeti yerine getirdi ve Müslim, Medine üzerine yürüdü.

Yezit ordusundaki asker sayısı beş bin ila yirmi dokuz bin arası rakamlarla ifade ediliyor. Sahabî katili komutan Müslim'in yanında yer alan beş yüz kişilik özel birlik Rumlardan seçilmişti. Onlara karşı çıkan Medine halk kitlesinin sadece imanları, iradeleri ve bir de şehit olma arzuları vardı. Teçhizatları, silahları son derece basit kılıç, pala ve sopalardı. Medineliler, Hz. Peygamber'in **Hendek Harbi** sırasında kent çevresinde kazdırdığı hendeklerden yararlanmayı düşündüler ama bu onların Emevî ordusu tarafından imhasını önleyemedi. On bin civarında insan katledildi. **Hudeybiye**'de, hatta **Bedir**'de Peygamberimiz'in yanında savaşmış sahabîlerden en sona kalmış olanların Harre katliamında şehit oldukları kaydediliyor.

Katliam, yağmalama ve ırza tecavüzlerin ardından, halife (devlet başkanı)Yezit için bîat tazelemeye geçildi. Katil komutan Müslim şu emri verdi:

"Bîat şu şekilde olacaktır: **'Yezit'in kulu ve kölesi olarak bîat ettim.'** Bazıları buna karşı çıkarak: **"Allah'ın kitabı ve Peygamber'in sünneti üzere bîat ederim."** diye ısrar etti. Bu şekilde bîat önerenlerin tümü katledildi. Müslim, kestiği sahabe başları ile esir sahabîleri Yezit'e gönderdi. Yezit bunların karşısına geçip **Uhud** günü intikam şarkıları söyleyen **İbnu's-Sib'arî**'nin,

Bedir'de öldürülen müşriklerin intikamının alındığını ifade eden bir şiirini okudu. Bunun üzerine, kendini tutamayan bir sahabî haykırdı: **"Dinden çıkmış oldun!"** Yezit cevap verdi: "**Ben hiç de o kanaatte değilim."**

Müslim, Medine başarısının ardından hemen Mekke üzerine yürüdü. **Abdullah bin Zübeyr**'in Kâbe'ye sığındığını bahane ederek **Beytullah'ı mancınıkla tahrip etti, daha sonra da ateşe verdi.**

Harre olayında mazlum Medinelilere komutanlık eden kişi **Abdullah bin Hanzala** idi. Bu Abdullah, Hicrî 2 yılında **Uhud Savaşı**'nda şehit olan ve Peygamberimiz tarafından **'meleklerin yıkadığı şehit'** diye anılan Hanzala'nın oğludur. Hanzala'nın çocukları **'meleklerin yıkadığı kişinin çocukları'** diye anılırdı.

Yezit en büyük ödülleri, bu Abdullah'ı öldüren askerlere verdi. Tarihçi İbn Sa'd (ölm. 230/844), bu askerlerin bir süre sonra aynı Yezit'in emriyle öldürüldüğünü yazıyor. Bu tam bir Emevî taktiğidir:

Önce, özendirme olsun diye ödül, sonra, konuşmasınlar diye ölüm...

Harre günü, yağmalama sırasında lohusa bir kadının evine giren Yezit askerleri, çocuğunu emziren kadına bağırdılar: "Kıyıda köşede ne var ne yok çıkar!" Kadın, "Hiçbir şeyim yok," diye inleyince, kucağından çocuğu kaptılar ve duvara çarptılar. Yavrunun beyni duvarlara yapıştı. Bu çocuk, Medineli sahabî **İbn Ebî Kebeşe**'nin çocuğu idi. (Harre olayı için özellikle bk. İbn Sa'd; Tabaqât, 4/283; 5/65-68; İbn Kuteybe; el-İmame ve's-Siyase, 1/184; İbn Abd Rabbih; el-İkdu'l-Ferîd, 4/390)

EMEVÎ ZULMÜNE TEPKİNİN YARATTIĞI HAYAT TARZI: ZÜHD

Emevîlerin sahabe ve tabiûn kuşaklarına, özellikle bu kuşakların Mevâlî kesimine yaptıkları zulümlerin yarattığı dehşet, korku ve ümitsizlik, kitleleri içine kapanmaya, dünyaya sırt dönmeye, dünya nimetlerini önemsiz görmeye sevk etti. Başını yine Mevâlî unsurların çektiği büyük **zühd hareketi** (sonraki adıyla tasavvuf) bu şartların itişiyle bu dönemde doğup kök saldı ve tarihin diyalektiğine uygun olarak büyük tasavvuf mirasını doğurdu.

Hicrî 150 yılları yani İmamı Âzam'ın öldüğü yıl civarında kurulduğu kaydedilen **ilk tekkenin** önde gelen isimleri, kendilerini, Emevî dünyaperestliğine karşı bir feragat hayatının temsilcileri anlamında **'zâhid'** unvanıyla andılar. Onların hayat anlayışlarının kurumsal ve kavramsal adı ise **'zühd'**dür.

Zühd devrinin, öne çıkan zâhidlerinden bazıları şunlardır: **Hasan el-Basrî, Üveys el-Karanî, Saîd bin el-Müseyyeb, Saîd bin Cübeyr, Habîb el-Acemî, Urve bin Zübeyr, Mutarraf bin Abdullah, İbn Sîrîn, Ferkad es-Sebehî, Muhammed bin Vâsi', Mâlik bin Dînar vs.**

Bu devrin ve hareketin önder ismi, aynı zamanda tasavvufî hayatın prototipi sayılan **Hasan el-Basrî**'dir. Denebilir ki, Hz. Ali'nin sahabîler içindeki mistik mevkiini, tâbiûn içinde Hasan el-Basrî temsil etmektedir.

Hasan el-Basrî'nin belirgin nitelikleri arasında Emevîlere düşmanlık, zühd hayatını seçkin bir kadroya öğretme ve din metinleri üzerinde ilk mistik yorumları yapma, ön sırayı işgal eder. O, kudretli hitabetine iki tip insanı, daha başka bir ifadeyle iki zümreyi muhatap kılmıştır: Birincisi, genel konuşmalarına tanık olan her kategoriden insanın oluşturduğu zümre. İkincisi, bizzat Hasan tarafından seçilmiş ve mistik incelikleri bilen

dostlar zümresi... Bu ikinci zümre, Hasan'ın özel zamanlarda açtığı sohbetlere katılan mistik bir gruptu.

Sûfî gelenek, özellikle tarikat çevreleri, **Hasan el-Basrî**'yi Hz. Ali tarafından hırka giydirilmiş bir kişi olarak gösterir. Ne var ki bu iddianın tarih açısından doğruluğunu savunmak oldukça zordur. Çünkü, Ali ile Hasan'ın görüşmüş olmaları mümkün olsa bile, bu hırka giyme keyfiyetini kabule götürecek vesika niteliğinde olaylardan haberdar değiliz.

Hasan el-Basrî'nin düşüncelerini onun vaazlarından ve mektuplarından öğreniyoruz. Bir örnek olarak, **Halife Ömer bin Abdülazîz**'e yazdığı ve zühd hayatının temel çerçevesini gösteren ünlü mektuplardan birinin özetini verelim:

"Bil ki, derin düşünce, hayra ve hayır üzere davranmaya iletir. Kötülükten pişman olmaksa, kötülüğü terke götürür. Ölüme mahkûm şey, maddeten çok da olsa, ölümsüz şeylere denk olamaz. Kendisini uzun bir rahatlığın izleyeceği geçici darlık ve zorluklara tahammül, kendisini sürekli mahrumiyetlerin izleyeceği bolluk ve refahtan çok daha iyidir. Hile ve tuzakları aklı çelecek şekilde süslenmiş bu aldatıcı, bu yalancı ve hain dünyadan sakın. O, kendisine sarılanları, süslü ve fakat ihanete hazır bir gelin gibi, aldatır ve perişan eder. O, kendisini arzulayanları, kendi arzuları içinde mahveden bir kahpedir... Kendini ondan koru. O, dokunulması hoş, fakat zehri öldürücü bir yılana benzer."

"Dünya denen bu aldatıcının kötülüğüne delil ararsan Allah'ın onu peygamberlerine ve dostlarına nasıl uzak tuttuğuna bak. Bak ve gör ki, Allah dünyayı, peygamber ve salih kullar dışındakilere bağışlamıştır. Onlar bu bağışla şaşırmış, hem kendilerini hem de Muhammed Mustafa'yı unutmuşlardır... Bak ve gör ki, Muhammed Mustafa açlıktan karnına taş bağlamış, Allah'ın seçkin kulları, dünya denen yalancıyı, her görüldüğü yerde kokusundan burunlar tıkanan bir leşe, bir pisliğe benzetmişlerdir..." (Mektup için bk. Ebu Nuaym; Hilye, 2/134-140)

Hasan'ın bu sözleri, dolaylı bir yoldan, Emevîlerin izledikleri materyalist hayatın tanıtımını da yapmaktadır.

EMEVÎ DÜNYAPERESTLİĞİNE TEPKİ: ZÜHD HAYATI

Zâhidler devri mistik hayatının temel özellikleri **zühd, korku** ve yabancılaşmalara **tepki** olarak özetlenebilir. (Zühd kavram ve kurumu hakkında geniş bilgi için bizim ***'Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar'*** adlı eserimizin **'Zühd ve Zâhidler Devri'** bölümüne bakılabilir.)

İslam mistisizmi, başlangıçta bir zühd hareketi olarak görüldüğü için erken bir devirde bu hareket etrafında, Mevâlî'nin öncülüğünde zengin bir edebiyat oluştu. **Emevîler**in, fetihler vasıtasıyla yükselen refah seviyesi karşısında ashabın hayat tarzına ters düşen bir tutum içine girmeleri üzerine tâibûn neslinin ileri gelenleri zühdü bir hayat anlayışı ve kendileri için ayırıcı bir nitelik olarak benimsediler. Hareket, Basra'dan Kûfe ve Horasan'a kadar yayıldı.

Zühdü konu alan eserlerin de Hicrî 1. asırdan itibaren yazılmaya başladığı söylenebilir. Bunların başında, Hicrî 92'de vefat eden **Zeynülâbidîn Ali bin Hüseyin**'in kaleme aldığı ***'es-Sahîfe fi'z-Zühd'***ü ile aynı devrin ünlülerinden **Sâbık bin Abdullah el-Berberî**'nin (ölm.100/718) şiirlerini ve **Hasan el-Basrî**'nin bu konuyu işleyen mektuplarını görmekteyiz.

Ali Zeynülâbidîn'in **es-Sahîfe**'si, mutlu bir talih sonucu, **el-Küleynî**'nin ***el-Kâfî'***si içinde bize kadar ulaşmıştır. Hicrî 181'de ölen büyük zâhid ve muhaddis **Abdullah bin el-Mübâ-rek**'in ***'Kitâbu'z-Zühd ve'r-Rakaak'***i de bu konunun bize ulaşan ilk ve hacimli eserlerindendir. Muhaddis ve tarihçi **Esed bin Mûsa el-Umevî** (ölm. 212/827) ve büyük fıkıh imamı **Ahmed bin Hanbel** (ölm. 241/855) tarafından yazılan ve ***Kitâbu'z Zühd*** adını taşıyan eserleri de zikredersek zühdün, o zamanlarda çok geniş bir ilgi alanına sahip bulunduğu kolayca anlaşılır.

Arap-Emevî saltanatının yarattığı **'korku imparatorluğu**'nun da itişiyle zâhidler devrinin mistik hayatına hâkim olan unsurlar arasında görülen **korku** (havf veya haşyet) iki görünüm arzeder: Psikolojik ve sosyolojik. Birincisi, zâhidin Allah karşısındaki ruhsal tavrıdır. Gerçekten de bu devir mistiklerinde korku, çok ileri derecede gelişmiş bir duygu olarak dikkat çekmektedir.

Bu konunun en kıymetli örneklerini biz **Ebu Nuaym Isfahanî** (ölm. 430/1038) tarafından yazılan ünlü ***Hilyetü'l-Evliya***'da bulmaktayız.

Korkunun bu devirdeki 'sosyolojik' görünümü ise dünyaperestliklerinden az önce söz ettiğimiz **Emevîlerin** İslam'ı yozlaştıran ve sahabe nesline uygulanan dehşetlerinden kaynaklanmaktadır.

Korku ve gözyaşı, Emevîler asrında, Hz. Peygamber'e uygun hayatın yozlaştırılması, **Arapçı yönetimin zulümleri**, dünyaperestliğin egemen olması gibi sebeplerle iyice belirginleşti. Korkunun dinsel-mistik hayatın hâkim unsuru haline gelişi, bütün **Emevî** idaresi boyunca dikkat çekiyor. Sebep, **Emevî** zulmü ile Emevî yönetiminin İslam'ı saptırması ve müslüman toplumu ümitsizlik ve karanlığa itmesidir. Hicrî 103'te ölen fakîh bilgin **Âmir bin Şerâhil eş-Şa'bî** bu noktada temel sebeplerden birine şu şekilde temas ediyor:

"Peygamberinden sonra ihtilafa düşen bir ümmetin bâtılı temsil edenleri, hakkı temsil edenlerine daima galip gelir." (Ebu Nuaym, Hilye, 4/318)

Emevî devri, bâtılı temsil edenlerin galibiyeti devriydi ve bu, Peygamber terbiyesi görmüş sahabeyi ve onların terbiyesi altında yetişmiş tâbiîleri derin bir kedere sürüklemişti. Zâhidler devrinin bu derin korku psikolojisinin mistik ve şairane bir ifadesini, ilk zâhidlerden **Atâ bin Abdullah** (ölm. 82/701) şu yakarışında önümüze koymuştur:

"Rabbim! Dünyada gurbetime, kabirde yalnızlığıma, huzurunda uzun zaman sürecek kıyamıma acı."(Ata için bk. Ebu Nuaym, Hilye, 6/215-226)

Böylesine derin ve kuşatıcı bir korku anlayışının zorunlu sonuçları halinde karşımıza ağır perhiz ve çile denemeleri çıkıyor. Gerçekten de, o devir zâhidlerinin girdikleri perhizler akıllara durgunluk verecek kadar ağırdır.

Zâhidler devrinin korkuyu destekleyen temel unsurlarından biri de, **yoksulluk**tur. Emevîlerin bir biçimde el koyduğu dünya nimetlerinden Mevâlî'ye fazla bir şey kalmıyordu. Onlar da, bu yoksulluğu kendileri için sonsuzluk azığına çevirmenin çareleri-

ni arıyorlardı. Zühd hayatı o çarelerin başında gelmekteydi. Gerçekten de, bu devir zâhidleri, yoksulluğu Allah'a varmanın vazgeçilmez unsurlarından biri olarak görmektedirler.

Üzerinde olduğumuz devrin korku açısından da baş temsilcisi **Hasan el-Basrî**'dir. Hasan, dostu sahabîlerin bir bir öldüğüne tanık oldukça ortalığın **Emevî** azgınlarına iyice kaldığını görüyor ve hüznü büyüyordu. Günler geçtikçe yalnızlığı biraz daha artıyordu. Hasan'ın hüzün ve ürpertisindeki derinliği anlamak için yakın dostlarının onunla ilgili sözlerini okumak lazım. Bir dostu şöyle diyor Hasan için:

"Sanki sürekli mahşer yerindeydi ve sanki hep orada gördüğü tablolardan söz ediyordu."

Zâhidler devrindeki **korkunun sosyolojik sebepleri** üzerinde gereğince durmak bütün **Emevîler** devrinin İslam'ı yozlaştırma, zulüm, şımarıklık, azmışlık halinde ortaya çıkan tablolarını bir bir çizmekle mümkün olur. Ancak meseleyi o genişlikte ele almanın yeri bu eserin sayfaları değildir. (Merak edenler, bizim ***'Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar'*** adlı kitabımızı okuyabilirler)

Emevîlerde, Arapların üstünlüğü iddialarıyla, Arap saltanatı kurma faaliyetlerinin öne çıktığı bilinen bir gerçektir. Ne var ki bütün üstünlük iddialarının yanında şu gerçek inkâr edilemiyordu: **İslam ilimlerinin tümünde önderlik Mevâlî'de olduğu için, onlar karşısında düştükleri aşağılık kompleksini, baskıyı artırarak ödünlemeye çalışan Emevîler, sallandıkça battıkları bir bataklığa girmiş haldeydiler.**

YABANCILAŞMALARA KARŞI ÇIKIŞ

Zâhidler devri mistiklerinin **yabancılaşmalar** ve yozlaşmalara karşı çıkışları da, az önceki sosyolojik korku ile bağlantılıdır. Karşı çıkış, Emevîlerin Kur'ansal hayatı saptırmalarına bir tepkidir. Bu tepki, o devir mistikleri adına kaydedilecek en önemli gelişmelerden biridir.

Emevî dünyaperestliğine tepki olarak doğan tasavvuf, Fransız düşünürü **Garaudy**'nin güzel deyişiyle, **'İmanın destanlaşması'**dır. (Garaudy; ***Promesses de l'Islam***, 47) Tasavvufun bu

karakterine en güzel örneklerin bir çoğunu anılan tepkide görebilmekteyiz. Bu tespit bizi, tasavvufun ortaya çıkışını birtakım dış etkilere, özellikle Hıristiyanlık'ın etkisine bağlayan **Nicholson, Zaehner** ve **Adam Mez** gibi oryantalistlerin iddialarını (Adam Mez, ***el-Hadâretu'l-İslamiyye fi'l-Karni'r-Râbi'***, 2/22-26) tashihe muhtaç sözler olarak görmeye sevkediyor.

Gerek kanlı olaylar, gerekse diğer karışıklıklar, câhidler devrinin samimi müslümanlarını büyük ıstırapların kucağına itmiştir. Varlıklarını selâmette tutmaya çalışan Mevâlî Müslümanlar, çeşitli rüzgârların allak bullak etmeye başladığı İslam gerçeklerini korumak ve savunmak için de yoğun bir gayret sarfetmişlerdir. Çünkü Emevîler, İslam inanç esaslarını ve müslümanın günlük hayatını kendi saltanat dinciliklerine uygun bir yapıda sistemleştirmenin peşindeydiler ve bu yolda kendilerine hizmetçilik edecek saltanat yandaşı ulema bulmakta fazla zorluk çekmiyorlardı.

Din ilimlerinin tedvininden söz ettiğimizde, fıkıh ve ilmi kelamda öncülüğü İmamı Âzam'ın yaptığını hemen söylemeliyiz.

Tercüme hareketlerinin, özellikle Hicrî 132-198 arası devam eden birinci devresi Yahudi-Hıristiyan dönmelerince yürütüldü. İlk tercüme eser veren zat, eski bir Zerdüştî olan ünlü **İbnül-Mukaffa**'dır. Bu İranlı zat, sonradan müslüman olmasına rağmen, Arapçılığa karşı bir siyaset izlediği için **zındıklıkla** itham edilip feci şekilde öldürülmüştür. Tarihçi **Mes'ûdî** (ölm. 346/-957), **İbnül-Mukaffa'**dan söz ederken, "Bu adam ve benzerleri tarafından yapılan tercümeler yüzünden zındıklık alıp yürümüştü." diyor.

İlk tercümeler arasında **Aristo**'nun, Kur'an düşüncesine büyük bir darbe olan risaleleri ve **Öklit**'in eserleri de vardır.

Halife Mansûr devri (H.136-158) ayrıca İranlıların üstünlük iddialarının, **Emevîlerin** Arap olmayan unsurları aşağılayan tutumlarına tepki olarak alıp yürüdüğü bir zamanı çerçeveler. Az önce andığımız **İbnül-Mukaffa'**, Araplara yönelttiği küfür ve alaylarla da ünlüdür. (Bu konuda bk. De Lacy O'leary; İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, 57-65).

Arap aleyhtarlığı giderek **Şuûbiyye** denen bir fırkanın doğuşuna vücut verdi. **Şuûb**, Arapça'daki **şa'b** kelimesinin çoğulu olup milletler anlamındadır. Bundan türeyen **şuûbiyye** deyimi ise çeşitli milletlere mensup olan ve bu mensubiyeti bir tür **milliyetçilik** anlayışı içinde ortaya koyan hareket demektir.

Elimizdeki tarihî örnekler, o devir fakîhlerinin büyük bir kısmının, bir keşmekeş ve dünya hırsı içinde olduklarını gösteriyor. İmamı Âzam'ı bir kenara koyarsak bu devrin siyasal yolsuzluklarına, yabancılaşmalarına kaldırılan başlar arasında fakîh adlarına rastlamakta büyük zorluk çekeriz. Fakîhlerin büyük çoğunluğu, yönetici kadroların eğilimlerine âlet olmuş görünüyor.

Ne yazık ki, bu insanlar, dünya ile sonsuzluk arası seçim yapmak durumunda kaldıklarında genellikle birinciyi seçmişlerdir. **İmamı Âzam**, bu noktada çok önemli bir istisnadır. Ne yazık ki bu istisnalığının faturasını çok pahalı ödemiştir.

KUR'AN'I İNCİLLEŞTİRME, DİNİ YAHUDİLEŞTİRME

Emevî Arapçılığının İslam ve Müslümanlara karşı zulümlerinden biri de bu saltanat dinciliğinin İslam'ın düşmanlarıyla Müslümanlar aleyhine işbirliği yapmasıdır. Bu işbirliğini başlatan da, Emevî saltanatını kuran Muaviye'dir. Daha sonra bütün Emevî halifeleri bu yolu bir biçimde izlemiş, Hıristiyan ve Yahudi unsurlarla sürekli işbirliği içinde olmuşlardır.

Harre'de on bin civarında sahabe ve tâbiûn topluluğunu, Yezid'e bîatte kusur ettikleri gerekçesiyle katleden Emevî komutan **Müslim bin Ukbe**'nin yanında yer alan beş yüz kişilik özel birlik, Müslümanların o günkü en azılı düşmanı **Bizans** ordusundan, **Rumlardan** seçilmişti.

KUR'AN'IN İNCİLLEŞTİRİLMESİ

Siyaset ve saltanat dinciliğinin bugünkü bütün kötülükleri gibi, Kur'an'ın İncilleştirilmesinin öncüsü de Emevîlerdir. Bu İncilleştirme, İslam aydınlarının tarih boyunca kullandıkları bir deyişle **'İsrailiyyâtın tefsirlere sokulması'**dır. **İsrailiyyât**, Yahudi-Hıristiyan din mirasının tümünü ifade eden bir terimdir. Bu tâbiri, **'Kitabı Mukaddes geleneğinin verileri'** olarak anlamamız gerekir.

İsrailiyyâtın Kur'an tefsirlerine sokulmasıyla başlayan İncilleştirme, günümüzdeki Ehlisalîp işbirlikçisi din cemaatleri tarafından çok daha ileri götürülmüş ve mesela ikibinli yılların Türkiye'sinde, **ABD**'nin yönettiği **BOP** (Büyük Ortadoğu Projesi) meyanında Kur'an'ın içine İncil ayetlerinin doldurulmasıyla çok ileri bir aşamaya ulaştırılmıştır.

Kur'an ayetleriyle, İncil'in parçalarını (Pavlus'un mektupları dahil) iç içe sokarak yeni bir **'ortak kutsal metin'** oluşturma çalışmaları, Türkiye'nin en ünlü ve güçlü dinci cemaatinin bir ilahiyat profesörü tarafından gerçekleştirildi.

Ve bu faaliyet yürütülürken, bu satırların yazarı tarafından fark edilip beş buçuk saat süren tarihî bir televizyon programıyla deşifre edilerek Türk milletine duyuruldu. Ve o programın ardından da bu faaliyet askıya alındı.

Bu faaliyetin amacı, **ABD** tarafından **'Ilımlı İslam'** adı altında, **Vatikan** tarafından ise **'Dinlerarası Diyalog'** yaftasıyla sürdürülen **'İncilleştirme ve Hıristiyanlaştırma'** projesine destek vermekti.

Bu konunun ayrıntılarını, ileride yayınlanacak olan ***'Yakın Tarihimizde Molla-Papaz İşbirliği'*** adlı eserimizde vereceğimiz için burada bu kadarla yetiniyoruz.

HADİS UYDURMA FELAKETİ

Emevîlerin İslam'a ve Müslümanlara yaptıkları uzun vadeli kötülüklerin en büyüğü, hadis uydurmaya öncülük ve organizatörlük etmeleridir. Emevî yöneticilerin başlattığı bu büyük kötülük, İslam'ın can damarlarını tıkamaya veya parçalamaya hâlâ devam etmektedir ve sanıyoruz kıyamete kadar da devam edecektir. Bugün gelinen noktaya baktığımızda şunu söylemek bir gerçeğin ifadesi olacaktır:

Emevî Arabı, kılıcıyla mağlup edemediği Hz. Muhammed'i, uydurma hadisler yoluyla mağlup etmeye uğraşmıştır.

İslam'ın ve Kur'an'ın Yahudi-Hıristiyan kutsal metinleri istikametinde şekillendirilmesi önce **hadis uydurma** yoluyla gerçekleştirildi. Hadis uydurmacılığının öncülüğünü Yahudi hahamların yaptığını, bu eserin ilgili bölümünde ayrıntılarıyla anlatmış bulunuyoruz.

Kur'an, hadise benzemez. Ona uydurma ayet sokmak mümkün değildir. Kur'an'ı İncilleştirme veya Tevratlaştırma amacına ulaşmak için daha sinsi ve daha ustalıklı bir yol bulmak gerektiğini anlayan Yahudi-Hıristiyan çevreler, bu yolu, **'Kur'an tefsirlerini İsrailiyât verilerine göre şekillendirmek'** olarak belirlemişlerdir.

İslam tarihçisi ve tarih felsefesinin kurucusu olan **İbn Haldûn** (ölm. 808/1405), ünlü eseri ***Mukaddime***'nin **Kur'an ilimlerine**

ayırdığı bölümünde, bu meselenin esasını şöyle veriyor:

"Rivayetlere dayalı Kur'an tefsirleri tutarlı-tutarsız, makbul-makbul olmayan her şeyi içeriyordu. Bunun sebebi şudur: Araplar, kitap ve ilimle barışık bir topluluk değillerdi. Onlara egemen olan, bedevîlik ve ümmîlikti. Varoluşun sebepleri, yaradılışın başlangıcı, varlık mertebelerinin incelikleri gibi konularda insan olarak meraklarını tatmin etmek istediklerinde Ehlikitap insanlara (Yahudi ve Hıristiyanlara) sorular sorar, onlardan yararlanırlardı."

İslam tarihçilerinin ilki sayılan **İbn İshak** (ölm. 151/768), eserinde Ehlikitap ulemasını **'ilk ilim erbabı'** diye anmaktadır. (Yaqût el-Hamevî, ***Mu'cemu'l-Üdeba***, 18/8)

İbn Haldûn, şöyle devam ediyor:

"Müslüman Arapların andığımız konulardaki meraklarını gidermede yararlandıkları Yahudi ve Hıristiyan din adamlarının ünlüleri Ka'b el-Ahbâr, Vehb bin Münebbih ve Abdullah bin Selam idi. Kur'an tefsirleri bu kişilerin rivayetleriyle doldurulmuştur. Müfessirler bu kişilerin nakillerini tefsir kitaplarına doldurmada dikkatsiz davranmıştır. Bu nakillerin tümü, ya Tevrat'tan aktarmaydı yahut da bu Yahudi dönmesi hahamların hadis adıyla uydurdukları yalanlardan oluşmaktaydı."

"Tarihçi ve müfessirler çoğu kez, bu nakil ve hikâyelerin tutarlısını tutarsızından, doğrusunu eğrisinden ayırmadan, genel ilkelere müracaat etmeden, mukayeseler yapmadan, rivayetleri akıl ve hikmet süzgecinden geçirmeden, varlığın genel kanunlarına uygunluk, gözlem ve basiret kıstaslarını işletmeden, Ehlikitap ulemasına güvenerek tefsirlere doldurmuşlar ve böylece haktan saparak vehimler ve yanlışlar vadisinde şaşırıp kalmışlardır." (İbn Haldûn, ***Mukaddime***, 407-411; Ebu Reyye, 119)

Hadis uydurma felaketinin işleyiş biçimiyle ilgili ayrıntıları bu eserin **Yedinci Bölüm**'ünde okuyacaksınız.

GAZALARIN YAĞMALAMA ARACINA DÖNÜŞTÜRÜLMESİ

Asrısaadetin tek ilham kaynağı Hz. Peygamber, tek kurumu **cami** idi. Bütün meseleler Hz. Peygamber'in huzurunda ve camide halledilirdi. Hz. Peygamber'in genellikle camide verdiği buyruklar, hayatın her alanında uygulanırdı. Kısacası, mürşit Hz. Peygamber, emirleri tebliğ yeri cami, eğitim ve hizmetin yürütüldüğü alan bütün yeryüzü idi. Tasavvuf tarihinde bir dönüm noktası olan Türk mutasavvıf-bilgini **İbrahim Kuşadalı** (ölm. 1845), üzerinde olduğumuz konuda şöyle diyor:

"İlk zamanlarda sülûk (Allah'a varış yolculuğu) gaza ile idi. Tanrısal isimlerin birer vird olarak zikredilmesi bile sözkonusu değildi. Peygamberimizden sonra, ülke kavgası ortaya çıktı ve sülukûn gaza yolu ile yerine getirilmesi çözüntüye uğradı. Böyle olunca, istirahata ve gizlice ibadete halel getirmemek üzere büyük evlerde, kırlarda gönüldaşlar toplantısı halinde seyrusülûka geçildi. Giderek bu yerlerde de türlü fesat ortaya çıktığı için, tekkelerin ihdasına dair manevî işaret geldi." (Öztürk, Kuşadalı İbrahim, 130-132, 274-276)

Kuşadalı'nın, tasavvuf tarihinde ilk kez rastladığımız bu tespitinden şu sonuçlar çıkıyor: İlk zamanlarda, yani Hz. Peygamber devrinde seyrusülûk gaza ile oluyordu. Bütün hayat bir 'Allah'a varış' eğitimi haline getirilebilmişti. Yeryüzü, Hz. Peygamber'in gözetiminde işleyen bir tekke gibiydi. Sonra; gazalar, ülke kavgası yani toprak fethetme sevdası haline geldi ve Allah için cihat ruhu karardı. Bunun üzerine, samimi Allah yolcuları manevî eğitimlerini kırda-bayırda veya gizli yerlerde sürdürme yönüne gittiler. Bir süre sonra bu durum da yeterliliğini kaybetti ve işte o sırada, bugün tekke diye andığımız kuruluş ortaya çıktı. Daha doğrusu böyle bir kuruluş zorunlu hale geldi.

Kuşadalı'nın bu beyanları ile somut olarak hangi tarihî olaya yollama yaptığını bilmiyoruz. Esasen burada somut bir olaydan

çok, bir olaylar serisinden bahsetmek gerekir. Meselenin esası, gazaların tanrısal hedeflerinden saptırılmış olmasıdır.

Emevîler devrinde, Kuşadalı'nın işaret ettiği olguya örnek olacak gelişmeleri de görmekteyiz. Emevîler, her alanda olduğu gibi, gazalar alanında da tam bir sapma içinde oldular. Savunma savaşı yapmak yerine, kendi çıkarları için fetihler yapıyorlardı. Nitekim **bu devirde bazı sahabî ve tâbiîlerin, Emevî yöneticilerince açılan seferlere katılmak istemediklerini görmekteyiz.** Kuşadalı'nın **"Gazalar toprak kavgası haline getirildi"** şeklinde ifadeye koyduğu kanaat o devir câhidlerinin birçoğunda görülmektedir.

Boynuna zincirler vurularak Basra sokaklarında dolaştırılan Peygamber hizmetlisi **Enes**, öldürüleceği sırada namaz kılmak için müsaade istediğinde kıbleye dönmesine izin verilmeyen bir **Saîd bin Cübeyr**, Hz. Ali'ye sövmediği için sakalları kesilen bir **Atıyye** ve o insanları örnek alanların, Emevîler tarafından açılan seferlere **'Muhammedî gaza'** olarak bakmaları beklenemezdi. Bu, bizim bir tahminimiz veya Kuşadalı'nın ortaya attığı bir varsayım değildir. O devir olaylarını veren kaynakların gözden geçirilmesi, Kuşadalı'nın isabetini hemen gösterecektir. Bir iki örnek verelim: O devir câhidlerinden biri olan **İbrahim et-Teymî** (ölm. 92/710) bir gazaya katılmak üzre hazırlıklar yapmaktaydı. Yanına sokulan ünlü âlim-câhid **Şaqîq bin Seleme** (ölm. 83/702) ona şöyle dedi:

"Ne diye gazaya çıkıyorsun? Gaza ederek o insanları Haccâc idaresi altında yaşamaya mı zorlayacaksın? Şunu bil ki, onların Haccâc idaresi dışında kâfir olarak yaşamaları, bu adamın idaresi altında müslüman olarak yaşamalarından daha hayırlıdır." (Ebu Nuaym, 4/210-219)

Şimdi vereceğimiz örnek ise konumuz bakımından eşsiz bir anlam ifade etmektedir. İmamı Âzam'ın doğduğu yıl ölen bilgin-câhid-gazi **Cübeyr bin Nüfeyr** anlatıyor:

"Hicrî 28'de Kıbrıs fethedildiği zaman Ebud Derda'ya (bu zat sahabe içinde zühdüyle seçkinleşmiştir) **baktım; ağlıyordu. Hayret içinde sordum: 'İslam'ın ve Müslümanların şeref duyup sevindikleri böyle bir günde neden ağlıyorsun?' Bana şu**

cevabı verdi: 'Görünüşte güçlü, mülk ve saltanatı yerinde olsa da, Allah'ın emrini terkeden bir ümmetin Allah katında değeri bir hiçtir."

Bu konuşmanın ne gibi tehlikelere işaret ettiğini anlamak için, adı geçen fethin, **Emevî** saltanatının kurucusu **Muaviye** devrinde gerçekleştiğini söyleyelim. Adı geçen fetih gerçekleştiğinde Muaviye, ganimetleri Tarsus'a getirdi. Toplanan bütün ganimeti bir yere yığıp gazilere şöyle dedi:

"Ganimet üçe bölünecektir: Biri sizin, biri sefere katılan gemilerin, biri de Mısırlı Kıptîlerin."

Taksim, sahabîlerce haksız bulunmuştu. İlk itiraz, sahabenin en büyüklerinden biri ve ilk Müslümanların önde gelenlerinden olan **Ebu Zer el-Gıfarî**'den yükseldi:

"Bizler, Hz. Muhammed'e bîat ederken şu sözü verdik: Hiçbir haksızlık karşısında susmayacak, hak yola ters düşmeyeceğiz. O halde senin bu yaptığın haksızlık karşısında da susmayacağız, ey Muaviye. Gemilere hisse ayırmak ne demek? Gemilerin bizzat kendileri bizim ganimetlerimiz arasındadır. Sonra, Kıptîler'e pay ayırmak da ne oluyor? Kıptîler bizim ücretle çalıştırdığımız insanlar değil mi?"

Tartışma bu minval üzere devam etmiştir. (Bu olay için bk. İbn Sa'd, 7/440; Ebu Nuaym, 5/133).

Tartışmaya başka kimler, nasıl bir yaklaşımla katıldı? Bunu tahmin etmek hiç de zor değildir. Biraz önce, **Ebud Derda** gibi bir sahabînin olaya nasıl baktığını gördüğümüze göre, tartışmanın seyrini net bir biçimde anlayabiliriz. Görülmektedir ki, Muaviye, gemilere ve Kıptîlere pay adı altında ganimetin büyük bir kısmını gazilerden kaçırıp daha sonra kendi özel hesapları için kullanacaktı. Kur'an, bunu yapanları dini inkâr etmekle itham ediyor. (bk. Mâûn Suresi) Bu, Muhammedî gaza ruhunun çok belirgin bir ihlali ve **Kuşadalı**'nın ifadesini kullanırsak **'gazayı, ülke fethedip çıkar sağlama aracı yapmak'** değil de nedir?

Son bir örnek olarak da şunu kaydedelim: Hicrî 105'te ölen müfessir-muhaddis-zâhid **Tâvus bin Keysân**, öğrencilerine şu tavsiyede bulunuyor:

"Kendi ruhunuzu kurtarmak için çalışın, başka değil. Şunu bilin ki, bu topluluktan tanrısal emanet kaldırılmıştır."(İbn Sa'd, 5/537-542; Ebu Nuaym, 4/3-23)

Emevî yönetimlerinin, İslam inkılabını yozlaştıran ve hedefinden saptıran dünyaperest tutumları, bir zamanların sülûk alanı olan gaza meydanlarını, sefil arzuların, hırsların tatmin alanları haline getirince, yalnız Allah'a varmak için yaşayanlar, ruhlarına başka barınaklar aradılar ve **tekke** denen mekânı benimsediler. Asrısaadet ağırlıklı mistik hayatla, tekke devrine geçişin kesiştiği noktada dikkatimizi çeken bu olgu, ileriki tarihlerde, daha başka coğrafyalarda da gözümüze çarpacaktır. Osmanlı İmparatorluğu'nun kuruluşuna öngelen yıllarda, Allah'a varmayı bu imparatorluğun egemen olması için çalışmakla eş değer tutan **Bektaşî dervişleri**; kuruluş ve yükseliş yıllarının ardından bu tutumlarını değiştirdiklerinde, gerekçe olarak şöyle konuşuyorlardı:

"Biz, tımar hatırı için insana kılıç çekmeyiz."

Bu gerekçe, **'gazaların ülke fethine âlet edildiği'** yolundaki gerekçeyle tam bir eşitlik arzetmektedir. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Öztürk, ***Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar***, 123-128)

Ölümü öncesinde tek vasiyeti, gasp edilmemiş bir toprak parçasına defnedilmek olan İmamı Âzam'ın, Emevî'nin yaptığı savaşlara başka türlü baktığını söyleyebilir miyiz?

SİYASETİN ZULÜM VE AHLAKSIZLIK ÜZERİNE KURULMASI

Emevîlerin gelenek haline getirdikleri talancı ve yalancı siyaset onların güdümündeki ulema tarafından dinleştirilerek ümmetin akaidini formüllendiren kitaplara sokuldu. Bu formüllerden biri şöyledir:

"Halife-sultan, zulüm ve ahlaksızlık gerekçesiyle de azledilemez." (**Akâidü'n-Nesefî** ve onun şerhi olan **Akâidu Teftezânî**)

Ömer Nesefî'nin ***el-Akaid***'i ile ona yazılan **Teftezânî** şerhi ***'Şerhu 'l-Akaid',*** İmamı Âzam iman ve fikriyatına tamamen aykırı kabullerle doludur.

Zulüm ve zorbalığı, talan ve yalanı meşrulaştıran bu Kur'an dışı formül ne yazık ki, **Ehlisünnet** akidesinin manifesto kitapları içinde asırlardan beri okutulmaktadır. Hem de aynı zamanda Hanefî fıkhının bir kabulü olarak. Oysaki Ehlisünnet'in baş imamı sayılan Ebu Hanîfe bu anlayışın tam tersini savunduğu için işkenceler altında can verdi.

Ebu Hanîfe, zulüm ve ahlaksızlığa bulaşmış halife-sultanın bırakın azlini, kılıçla indirilmesini bir iman meselesi ve temel ibadet olarak görüyordu. Bu İmamı Âzam, az önceki Ehlisünnet'in imamı nasıl oluyor diye sormayacak mıyız?

Bunu neden yaptılar? Çünkü bütün Emevî vali ve halifeleri (biri müstesna) ahlaksız ve zalimdi. Bir Emevî olan **Üçüncü Halife Osman**'ın seçkin valilerinden biri ve anne bir kardeşi olan **Velîd bin Ukbe** sabaha kadar içip eğlenir, sabah namazında camiye gidip **"Size namazı ben kıldıracağım, emîr benim"** diye cemaate baskı yapardı. Mihrapta kustuğu zamanlar vardır. Onun azlinden sonra Kûfe'ye atanan valinin ilk işi, Velîd'in namaz kıldırdığı mihrabı yıkayıp temizletmek olmuştur.

Muaviye'nin veraset yoluyla hilafete getirdiği **Yezid**, Peygamber evladını katlettirip bununla övünecek kadar imansız, baldızlarıyla, hatta kendi kızıyla yatacak kadar ahlaksız, onbinlerce masum insanı katlettirecek kadar zalim bir melundu.

Velîd bin Yezid, Kâbe'nin damında şarap içmeye yemin etmiş bir azgındı. Aynı Velîd, halka sarhoş ve cünüp halde iken namaz kıldırmıştır. Aynı Velîd, Kur'an'a duyduğu öfkeyi ifade için onu oklarla parçalamış ve arkasından, Kur'an ve Allah ile alay etmek için şu şiiri okumuştur:

"Ey Kur'an! Mahşer günü Rabbinin huzuruna çıktığında, 'Velîd beni parça parça etmişti' dersin, olur mu?" (Diyarbekrî, Tarîhu'l-Hamîs)

Emevî Arapçılığının yerine Abbasî Arapçılığını getiren Abbasîlerin de tamamına yakını benzeri ahlaksızlıklara müptela idi. Bu düzenin yaşayıp gitmesi için dinden bir koruyucu-kılıf bulunmalıydı. Onu buldu ve manifestonun içine koydular:

"Halife sultan, ahlaksızlık ve zulüm gerekçesiyle bile azledilemez."

O zaman şunu söylemeliyiz:

İslam dünyasında siyasetin zulüm ve ahlaksızlık üzerine oturmasına dinî meşruiyet kazandıran da Emevî'dir. Emevînin dinleştirdiği bu zulme karşı Ehlibeyt'in yanında savaşan ilk fıkıh öncüsü ise İmamı Âzam'dır.

CAMİLERİN BEYİN YIKAMA OCAĞI OLARAK KULLANILMASI

İslam Peygamberi'nin hadisleri içinde, cami artışını, cami süsleme tutkusunun yükselmesini dinin iflası olarak gösteren sözler vardır. Bu sözleri dikkate alarak ve İslam'ın resmî mâbet fikrine karşı olduğunu, bütün yeryüzünün secdegâh ilan edildiğini de unutmayarak saltanat dinciliğinin en büyük yıkım devri olan Emevî dönemini incelediğimizde ibret dolu tablolarla karşılaşmaktayız.

Dinin ruhu çürütüldükçe cami sayısı artmaktadır:

Yozlaşma yoğunlaşınca, samimi müminler yeni çareler aramakta, ilk çare olarak da tekkeler ihdas edilmektedir. Ne var ki, saltanat dinciliği, bir zaman sonra bu tekkeleri de camilere benzetmekte, onları da güdüme alıp birer beyin yıkama kurumuna dönüştürebilmektedir.

Saltanat dinciliğinin despotları, cami ve tekkeleri bir tür **'gardiyansız hapishane'** olarak kullanmakta, kitlenin dinsel tatminini bu mekânlarda yerine getirip hayatın diğer alanlarında kendi despotizmlerinin atını koşturmaktadırlar.

İslam'ın yozlaşma çığırlarından birinin ifadesi olan **Ilımlı İslam** dönemi de İslam ülkelerinde camilerin artışıyla belirginleşen bir dönemdir. Hatta, **Ilımlı İslam** uydurma dininin bir tür kurucuları olan Hıristiyan süper güçler, bu cami artışına destek vermekte, daha çok insanın bu camilere dolmasını teşvik ve tahrik etmekteler. Nitekim bu tür desteklerin, Emevîler döneminde Bizans'tan geldiğini bu eserde göstermiş bulunuyoruz.

İlk ve en yıkıcı yozlaşmanın öncüleri olan Emevîlerin camilere, cami hayatına, cami âdap ve erkânına her şeyden çok önem verdiklerini görüyoruz. Emevîler, halkı camilerde toplamak,

onları orada daha çok tutmak ve sanal bir mutlulukla avutmak için ellerinden ne gelirse yaptılar.

Emevîler, Müslümanlığı bir tür 'camide yaşamaya' dönüştürdüler:

Kur'an'ın da camilerde okunmasını temel ibadet haline getirdiler. Bu işin öncülüğünü Haccâc'ın yaptığını, Arapçı olmayan fakîhlerin bid'atlara karşı çıkan eserlerinde görmekteyiz.

Emevîler, fıkıh kaynaklarını, camileri istedikleri kıvamda çalıştırmak üzere düzenlettiler. Bu düzenlemeyi desteklemek için çok sayıda hadis uydurttular. Bu düzenlemeye uygun olarak camilere doldurdukları halkı, orada mümkün mertebe uzun süre tutmayı kurallaştırdılar. Mevâlî'nin imamlık yapmasını yasaklayarak camide konuşacak kişilerin kendileri için tehlike yaratmasını baştan önlemişlerdi. Çoğu Emevî ajanı olan **'Araplardan seçilmiş imam ve hatipler'** vasıtasıyla halkın beynini yıkadılar.

Kur'an ve Peygamber'in asla onaylamayacağı yeni bir 'cami dini' oluşturdular:

Bu yapay dini kullanarak camiyi **'siyasetin yön verici mekânı'** haline getirip kitleleri oradan istedikleri yönde sevk ve idare ettiler. Mevâlî aydınları bu **'Emevî camii'**ni ibadet mekânı olarak kullanmıyordu. Onlar bu camileri dershane ve fikrî müzakere yerleri olarak değerlendirdiler. İbadethane anlamında camiye gelince, çöplükleri bile bu camilere tercih ettiklerini söylüyorlardı. O devrin ünlü fakîhlerinden **Şa'bî**'nin şu sözü, camiler konusunda Mevâlî'nin yaşadığı ikilemi anlatması bakımından tarihe ışık tutacak değerdedir. Şöyle diyor **Şa'bî** (ölm. 103/721):

"Öyle bir zaman geldi ki, benim için şu Kûfe mescidinden daha sevimli bir mekân kalmadı. Oysaki bugünün çöplükleri bile bu mescitten daha hayırlıdır." (İbn Sa'd, 6/175; Câhız, el-Beyan ve't-Tebyîn, 2/69; İbn Abdrabbih, el-Ikdü'l-Ferîd, 2/478)

İlk zamanların, bu tür camilerden kaçmak için sığınak gibi kullanılan tekkesi, sonraki zamanların yönetimlerince, camilerin akıbetine uğratıldı ve **tekkeler de saltanat dinciliği adına birer beyin yıkama yuvasına dönüştürüldü.**

EMEVÎ CAMİCİLİĞİNİN İSLAM DIŞI UYGULAMALARI

Emevî despotizmince gerçekleştirilen cami düzenlemesinin fıkıhtaki yansımalarına birkaç örnek verelim:

1. Cemaatle namazın âdeta olmazsa olmaz bir din emri haline getirilmesi:

Bu konuda, cemaatle kılınan namazın tek başına kılınandan **'yetmiş kat fazla sevap'** kazandırdığı yolunda hadisler uydurulmuştur.

2. Yakınında cami bulunan kişinin namazını evinde kılmasının dine aykırı olduğu iddiası:

Bu yalan da uydurma bir hadisle dinleştirilmiştir. Oysaki gerçek bunun tam tersidir: Kur'an, namaz ve niyazların evde yapılmasını önermektedir:

"Evlerinizi kıble yapın, namazı orada yerine getirin!" (Yûnus, 87)

Gerçi bu buyruk, **Hz. Mûsa**'nın toplumuna hitap eden bir buyruktur ama bütün ümmetler için anlam ifade etmediği söylenemez. Ayette, **kıble** ve **salât** kelimelerinin aynen kullanılmış olması da anlam boyutunu yakalamak bakımından önemlidir.

Anlaşılan odur ki, Kur'an vahyi, insanların mutluluk ve esenlik konusunda çekirdek mekânları olan evlerinin temel ibadetlerin ikincisi olan (birincisi, mânasını anlayarak Kur'an okumak) namaz için **esas mekân** olarak korunmasını istemektedir. Elbette ki, **cuma namazında cemaatin kalabalık olması bir tercih sebebidir.** Bu göstergeyi geçerlilik ve yeterlilik şartı haline getirmek, Kur'an'ın ve ibadetin ruhuna aykırıdır. Geçerlilik şartı olarak cemaatin yani üç kişinin bulunması yeterlidir.

3. Hutbeyi cumanın farzı olarak göstermek:

Hutbe, cumanın farzlarından biri değildir, Peygamberimizin bir sünnetidir. (Hasan el-Basrî'nin aynı görüşü için bk. Kal'aci; ***Fıkhu'l-Hasan el-Basrî***, 1/379-380) Cuma namazını düzenleyen Kur'an ayetleri hutbe diye bir yükümlülüğe değinmemektedir.

4. Hutbelerin dinlenmesinin farzlaştırılması:

Hutbeyi dinlemenin cumanın şartlarından olduğu yolunda hiçbir dinsel dayanak yoktur. Bu, Emevîlerin fıkıh kitaplarına sokturdukları bir dayatmadır. Beyni yıkanacak cemaati camide dut yemiş bülbül gibi tutmanın bir taktiğidir.

5. Hutbelerin uzatılması:

Hadis kaynaklarının açık beyanına göre, Hz. Peygamber'in hutbesi sadece birkaç cümleden ibaretti. Emevîler, halkı camide daha uzun süre tutup, minberlerden yaptıkları propagandaları daha çok dinletmek için hutbeleri alabildiğine uzattılar. Hutbe dinlemeyi de farzlaştırarak, halkı, ajanlarının yaptığı beyin yıkama ve propaganda konuşmalarını Allah'ın vahyi gibi dinlemek zorunda bıraktılar.

6. Hutbelerin cuma namazının ardından okunması sünnetinin değiştirilip namazdan önceye alınması:

Sünnete uygun olan, cuma hutbesinin, tıpkı bayram hutbeleri gibi, namazdan sonra okunmasıdır. **Hutbenin namazdan önce okunması bir Emevî bid'atıdır** ve ne yazık ki kurallaşmış, dinleşmiştir. (Bu bid'atı ilk başlatanın kimliği hakkındaki tartışma için bk. **İbn Hemmâm**; el-Musannef, 283-285) Hutbeler üzerinde oynanan bu oyunu ünlü Hanefî fakîhi **Serahsî**'nin eseri ***el-Mebsût***'tan izleyelim:

"Resul ve dört halife döneminde hutbeler namazdan sonra okunurdu. Emevîler bunu namazdan önceye aldılar. Çünkü onlar hutbelerinde helal olmayan şeyler söylerlerdi. Halk bunları dinlememek için namazdan sonra camiyi terk ederdi. Hutbeyi, farz olan namazdan önceye aldılar ki halk onları mecburen dinlesin." (Serahsî; ***el- Mebsût***, 2/37)

Serahsî, Emevîlerin hutbeleri namazdan önceye aldıkları yolundaki bilgiyi bayram namazları bahsinde vermektedir. Başta **Türkiye Diyanet İşleri** sözcüleri olmak üzere, geleneği dinleştirenler, **"Emevîlerce yeri değiştirilen hutbeler sadece bayram hutbeleriydi"** diye bir karşı çıkış sergilemişlerdir.

Serahsî'nin, değiştirildiğinden yakındığı hutbelerin sadece bayram hutbeleri olduğunu söylemek aklen ve naklen inandırıcı ola-

maz. Emevîler, Hz. Peygamber'in hutbeyi cuma namazından sonra okuma sünnetini, halk kendilerini dinlemeden çıkıp gitmesin diye değiştirmiştir. Serahsî bunu açıkça söylüyor. Emevîlerin bu icraatı yılda iki kez okunan bayram hutbesi için olabilir mi? Hayır, yılda 52 kez okunan cuma hutbesi içindir. Zaten Serahsî, 'hutbeler' demektedir; bayram hutbeleri değil. Konunun bayram namazları başlığıyla açılan bölümde verilmesini bahane ederek, değiştirmenin sadece bayram hutbeleriyle ilgili olduğunu söyleyip Emevîlerin günahını hafifletmeye kalkmak bir Emevî avukatlığıdır. Kaldı ki, Serahsî'nin özet olarak verdiği bilginin başka kaynaklarda ayrıntıları vardır. Ve Buharî başta olmak üzere, **Kütübi Sitte** de bu kaynaklar arasındadır. Ucuz Emevî avukatlığını bırakıp o kaynaklara bakmak gerekir.

İbn Kesîr (ölm.774/1373), tefsirinin **Cumua Suresi'ni açıklayan bölümünde** Kütübi Sitte'den Ebu Davud'a dayanarak bildiriyor ki, Hz. Peygamber, hutbeleri Cuma namazından sonra okurdu. (İbn Kesîr; Tefsir, Cumu'a, ayet, 11: 4/367-68)

Aynı gerçeğin, Buharî'nin kaydında da dile getirildiğini görüyoruz. (Buharî, Cumua, 26) Demek oluyor ki, **Diyanet İşleri** ve bazı gelenekperestler, ya cehaletlerine yenik düşerek yahut da Emevî avukatlığı yapmak için olayı saptırıyorlar.

Kaynakların hutbe ile ilgili bu beyanı bize şunu da göstermektedir: **Hutbe, cumanın farzı değildir. Olsaydı, sahabîler farzı kılar kılmaz camiyi terk edemezlerdi ve Emevî kodamanları da hutbenin yerini değiştirme ihtiyacı duymazlardı.** Halkın kendilerini bir sürü gibi dinlemelerini sağlamak ve sağlamlaştırmak için **"Hutbeyi Kur'an dinler gibi dinlemek gerekir"** dayatmasını ilmihallere soktular. İşi iyice sağlama bağlamak için bir de şöyle bir hadis uydurdular: **"Hatip minbere çıktığında artık ne namaz kılınır ne de kelam edilir."** (Elbânî; ***el-Ahâdîs ez-Zaîfa***, 1/199)

Peki, ne yapılır? Emevî ajanı Arap imamlar dinlenir ve bir de Hz. Ali ve evladına lanet okunur!!!

Uydurmacılar öylesine şaşırmışlar ki, uydurdukları hadis içine kendilerini ele verecek kanıtı koyduklarının farkında bile olmamışlar: Hz. Peygamber, hatibin minbere çıkmasından nasıl söz eder? Onun mescidinde minber diye bir şey yoktu. Hut-

belerini hep cemaatin içinde ayağa kalkarak, ileriki yaşlarında ise bir hurma kütüğüne dayanarak okumuştur.

7. Hutbede öğüt olarak Kur'an dışında bir şeyler okumak:

Hutbede eğer cemaate öğüt verilecekse bunların Kur'an ayetlerinden seçilmesi sünnetin gereğidir. (Müslim, Nesaî, İbn Hanbel) Allah'tan daha iyi ve daha güzel kim öğüt verebilir?

Hutbelerde Peygamberimizin sünnetini işletip öğüt olarak Kur'an ayetleri okutulmalıdır. Bunun hiçbir zorluğu yoktur. Hatipler, halkın anlayacağı bir dil ile yapılmış Kur'an tercümesinden seçtikleri öğüt yüklü bir veya birkaç ayeti cemaate okuyup hutbeyi bitirsinler. Onun bunun yazdığı sözleri cemaate dinletmeyin. Böyle devam ederse her hatip kendi işine gelen şeyleri söylemeye başlar ve bir zaman gelir ki camiler politik nutukların atıldığı parti lokallerine döner.

Ne yazık ki bu uyarımız bugüne kadar dinlenmedi. Peygamberimizin açık bir sünnetinin dışlanması sürüyor.

8. Hutbeden önce müezzinlerin ezan (iç ezan) ve bazı ayetler okumaları, salât ve selam getirmeleri:

Bunlar da, halkı camide biraz daha fazla tutmak için dinleştirilmiş Emevî bid'atlarındandır. (Bu konuda geniş bilgi için bk. Ebu Şâme, 265-270; Ali Mahfûz, 168)

Bayram hutbelerinden önce tekbir getirilmesi de aynen böyle bir bid'attır. (Ali Mahfûz,179)

9. Cuma namazının, çeşitli bahanelerle 16 rekâta çıkarılması:

Cuma namazı bahsinde en büyük ve en tehlikeli Emevî dayatması budur. Çünkü bu bid'at, dinde ziyadeciliğin kötü bir görünümüdür ve dinde ziyadecilik örtülü bir şirktir.

Hz. Peygamber dinde ziyadeciliği 'şirretlik' olarak nitelendirmiştir.

Cuma namazı Hz. Peygamber tarafından her zaman iki rekât olarak kılınmıştır. Bunun önüne ve sonuna çeşitli adlar ve gerekçelerle eklenen diğer rekâtların tümü bid'attır. Bu ekleme

namazlar şunlardır: **1. Cuma'nın farzından önce kılınan iki veya dört rekât, 2. Cumanın farzından sonra kılınan on rekât:** Bunun ilk dördü, **'cumanın son sünneti'** diye bir uydurma adla kılınmaktadır. Ondan sonraki dört rekât, **zuhr-i âhir** adıyla kılınmakta, son iki rekât ise **vaktin sünneti** uydurma adıyla eda edilmektedir.

Hz. Peygamber, farz dışındaki namazları camiye sokmamış, evinde kılmıştır. Bunu naklederken **'evinde'** sözcüğünü atlayarak Hz. Peygamber farzdan önce şu kadar, farzdan sonra da şu kadar kıldı diye bir oyun sergileniyor.

Hadis ve fıkhın ilk ve en önemli kaynaklarından olan ve Emevîlere karşı olduğu için eserini, Buharî'den yaklaşık elli yıl önce yazdığı halde ismi hiç anılmayan **İbn Hemmâm** (ölm. 211/826), ***el-Musannef***inin **'Cuma'dan Önce ve Sonra Namaz Kılmak'** adıyla açtığı bölümünde şunu bildiriyor:

Hz. Peygamber'in cumadan önce veya sonra cami içinde kıldığı hiçbir namaz yoktur. Cumadan önce evinde iki rekât kıldığı rivayeti var ki bu da ortaklaşa kabul edilen bir rivayet değildir. (İbn Hemmâm, 3/ 65, 246-248)

10. Cuma namazı için yönetimin izin verdiği bir caminin şart tutulması:

Siyasetçilerin, halkı kontrol için koydukları bir şarttır. Bırakın izinli camiyi, cuma kılmak için herhangi bir cami, hatta belirli bir mekân şartı bile yoktur. İzinli cami şartına, siyasal-yönetsel mantık içinde olumlu bakılabilir. Ama bunu din emri haline getirip ilmihal kitaplarına yazarsanız o zaman **buna uymak değil, karşı çıkmak din olur.** Özellikle günümüzün özgürlükçü dünyasında bunu yaşatmaya kalkmak, İslam'a kötülüktür. Yapılması gereken, cuma namazını herkesin istediği yerde kılabileceğini halka duyurup göstermektir.

Cuma, adından da anlaşıldığı gibi, cemaatle kılınan bir namazdır. O halde, cemaat nerede bir araya gelirse (camide, evde, iş yerinde, kırda-bayırda, deniz kenarında, garajda vs.) cuma orada kılınabilir.

Cemaat kaç kişidir? Cemaat şartının doğması için fıkhın genel kuralı olan **imam dışında üç kişinin varlığı** yeterlidir. On, yirmi, kırk vs. gibi rakamlar fıkıhçıların kendi görüşleridir, dinden hiçbir dayanağı yoktur.

11. Görevli imam bulunmasını şart koşmak:

Bu da, cemaati yönlendirmek üzere seçilmiş imamların propagandalarına zemin hazırlayan bir Emevî dayatmasıdır. **İslam, ibadette lider fikrine karşıdır.** Toplanan Müslümanlar, eğer namazlarını cemaatle kılmak isterlerse içlerinden en uygun gördükleri birini imamlık için öne geçirirler. Eğer içlerindekilerden biri bilgili, iyi Kur'an okuyan vs. gibi meziyetlere sahipse elbette onu yeğleyeceklerdir. Ama bu da bir 'olmaz ise olmaz' şart değildir.

Cumada da durum aynıdır. **Cuma kılmak için toplanmış cemaatten biri imam olur. İmamlık yapmak için görevli olmak, mektepli-medreseli olmak, bilgin olmak gibi şartlar yoktur. Mevcut kişilerin içinde en iyi Kur'an okuyan kimse o imam olur.**

12. Üst üste üç cuma kılmayanın büyük günah işlediği (bazı rivayetlere göre, imansız gideceği) yolunda bir yalanın hadis adı altında ortaya sürülmesi:

Bu da, insanların 'beyin yıkama' operasyonundan uzun süre uzak bırakılmamasını sağlamak için başvurulan bir Emevî taktiğidir. Dinin bütün verilerine aykırı, zalim ve müşrik bir dayatmadır. Çünkü kişilerin imanı hakkında vahye dayanmayan yollarla hüküm koymaktadır.

13. Camide daha fazla kalmanın, bir namazdan sonra öteki namaz vaktini camide beklemenin çok büyük sevap kazandıracağı yalanının uydurulması:

Bu konuların ayrıntıları için bizim ***İslam Nasıl Yozlaştırıldı*** kitabımıza bakılabilir. Bütün bunlar, halkı camilerde mümkün olduğunca uzun süre tutup Emevîlerin iyi yetiştirilmiş propagandacılarının telkinlerine, beyin yıkama operasyonlarına muhatap kılmak için yapılmıştır.

Cami âdeta, saltanat dinciliğinin hapishanesine dönüştürülmüştür. Emevîlerin Irak valisi sahabe katili **Haccâc,** bütün camilere Kur'an nüshaları koydurup halkın camide oturarak Kur'an okumasının çok büyük sevap olduğunu yandaşı ulema aracılığıyla yaymıştır.

Neden her yer de değil de camide?!

Öte yandan aynı camilerde yıllar boyu, Hz. Ali ve evladına lanet okutularak cemaate âmin çektirildi. Bu melun Emevî âdetini kaldırdığı için **Ömer bin Abdülaziz**'e yöneltilen itham ise Emevî melanetinin doruk göstergelerinden biridir. Ömer için şu itham dolaştırılmıştır:

"Sünnete aykırı davrandı, sünneti bozdu."

Bu lanetli Emevî teranesi, bugünün dincileri tarafından da aynen dolaştırılmakta, uydurmalara karşı çıkan herkes **'sünnete aykırı davranmak'** ithamıyla suçlanmaktadır.

Sahabe nesli bu yapılanları bildiği içindir ki, Emevîlerin camilerine, cemaatine katılmamayı esas almıştır. Ünlü sahabî **Enes bin Mâlik**'in tavrı ve sözü bu noktada çok anlamlıdır. Camilere ve cemaate gitmeyen Enes'e bunun sebebi sorulduğunda onun cevabı şu olmuştur:

"Emevîlerin yozlaştırınadıkları bir tek şu namaz kalmıştı. Nihayet onu da yozlaştırdılar. Efendimiz Hz. Peygamber'in bize öğrettiği namazla bu Emevîlerin namazları aynı şey değildir."

Üçüncü Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN ARAP ASILLI OLMAYIŞININ YARATTIĞI SONUÇLAR

MEVÂLÎ (KÖLELER) VEYA ISTIRABIN YÜCELTTİKLERİ

"Nimetler Tanrı'dan geliyor, ıstırap ise Tanrı'nın ta kendisidir."

Hallâcı Mansûr

Tarihçi Corci Zeydan'ın da ifade ettiği gibi, İmamı Âzam, Arapları ve Arapça'yı sevmezdi. (Corci Zeydan, ***İslam Medeniyeti Tarihi***, 3/134) Tabii ki Araplar da onu hiç sevmezdi. Karşılarına dikildiği Emevîler sevmediği gibi, iktidara gelmelerinde büyük destek verdiği Abbasîler de sevmedi. Çünkü bu iki hanedanın ikisi de sonuçta Araptı ve Arapçı idi.

İmamı Âzam'ın mensup bulunduğu Mevâlî'nin durumu, tümden böyledir. Arap onlar için zulüm, ikiyüzlülük, kamu malı talanı, din tahribi ve dehşetin sembolüydü, Arapça ise bu zulüm ve dehşeti dokunulmaz kılmak için kutsal ilan edilen bir dildi. Bunun içindir ki, bir anlamıyla da **'Arabizm karşıtlığının markası'** konumunda olan Mevâlî kavramını çok iyi tanımadan İmamı Âzam'ın kişiliğini ve misyonunu layıkıyla tanıyamayaz.

İslam tarihinin (hatta belki de insanlık tarihinin) en önemli, en hayatî kavramlarından biri de **Mevâlî** kavramıdır. Bu kavram; sosyolojik, tarihsel bir kavram olarak gözükmesine rağmen, İslam düşüncesinin bütün alanlarıyla bir biçimde ilgilidir.

Önce kavramın dil ve tarih yapısını tanıyalım. **Mevâlî**; dost, destekçi, yardımcı veya köle anlamına gelen **'mevla'** sözcüğünün çoğuludur. Mevla kelimesi İslam öncesi devirden beri sürüp gelen **vela** ilişkisini belirleyen kelimedir. İslam öncesi dönemde **vela**, türü ve kuruluş biçimi ne olursa olsun, köle ile efendisi arasındaki ilişkinin adıydı. Bu kelimeden türeyen **mevla**, İslam tarihi kaynaklarında daha çok köleler, özellikle âzatlanmış köleler anlamında kullanılır. Ancak kelime aynı zamanda kölenin efendisi anlamını da taşıyor. Bu iki anlamı ayırmak için âzat edilene **mevle'l-esfel** (aşağı durumdaki mevla), âzat edene

mevle'l-âlâ (yüksek durumdaki mevla) denmektedir. Kelime, bir tarih terimi olarak **mevâlî** şeklinde çoğul olarak kullanıldığında daima köleleri ifade etmektedir.

Kur'an, **vela** kavramını kullanmış ama onun özünü değiştirmiştir. Bu değiştirme, Hicret sonrasında Medine'de Hz. Peygamber tarafından gerçekleştirilen **'Muhacirler ile Ensâr'ı kardeşleştirme'** olayında çok belirgindir. O kardeşleştirmede, Cahiliye döneminin vela ilişkisinde esas alınan **'hilf'** (anlaşma, yeminleşme) yerine iman kardeşliği (el-uhuvvetü'l-İslamiyye) konmuştur. İlke şudur:

"Onlar ki, inanıp hicret ettiler, mallarıyla, canlarıyla Allah yolunda cihat ettiler; onlar ki hicret edenleri barındırdılar, onlara yardım ettiler, işte onlar birbirlerinin dostlarıdır." (Enfâl, 72)

Bu ayette **'dostlar'** diye çevirdiğimiz kelime karşılığında **'evliya'** sözcüğü kullanılmıştır ki vela kökünden gelen ve **'İslamî vela ilişkisiyle birbirine bağlı olanlar'** demektir. Başka bir deyişle, **Cahiliye dönemindeki kabile taassubuna oturan vela ilişkisi, Kur'an tarafından bir değişime sokularak iman kardeşliği esasına oturtulmuştur.** Cahiliye devri **vela** ilişkisinin şartlarını taraflar belirler. Bu tarafların biri daima ve değişmeden köledir. Efendisi onun köleliğini sona erdirse bile o köledir. Değiştirme onu sadece **'âzadlı köle'** (mevla) kılacaktır. Kaldı ki, âzatlı köleler (mevâlî), Arap olan efendisine nispetinin sona ermesini çoğu zaman istememiştir. Çünkü o efendiye nispet, sayısız maddî yarar sağlamaktadır.

Emevî, Arap efendinin sağladığı yararı İslam'ın sağlamasına asla izin vermemiştir. İşin bel kemiği burasıdır. Ne yazık ki, **'tarikatlar dönemi İslamı'**nda Kur'an'ın, iman kardeşliğine oturttuğu bu **vela** ilişkisi, üzerindeki **'İslamî cila'** korunmakla birlikte, temelli bir değişikliğe uğratılarak yeniden **'hizip kardeşliği'** esasına oturur hale getirilmiştir. Fark şudur ki, Cahiliye dönemindeki kabilenin yerini bu ikinci dönemde **tarikatlar** (kısmen de **mezhepler**) almıştır.

Kur'an açısından bakıldığında, Cahiliye dönemi kabile taassubuna dayanan vela kavramı ile tarikatlar dönemi tarikat

taassubuna dayanan vela kavramı arasında işin özü bakımından hiçbir fark yoktur. İkisi de İslam imanının yerine başka bir nesneye imanı koymaktadır. Bu nesne bazen kurum (tarikat), bazen de kişi (şeyh veya pîr) olmaktadır.

Bir İslam tarihi terimi olarak **Mevâlî, Emevî ve Abbasî dönemlerindeki (özellikle Emevîler dönemindeki) Arap asıllı olmayan bütün Müslümanları ifade eder.** Bu anlam, Mevâlî kavramının daha ilk adımda nasıl bir dehşetin göstergesi olduğunu kanıtlamaktadır. Çünkü bu kavram, Arapların, İslam'a giren başka milletlere nasıl baktıklarını göstermektedir. Gerçek şu ki, **"Arap olmayanlardan birçok kimse, savaşmadan veya herhangi bir barış antlaşması yapmadan önce Müslümanlığa girmişti. Bunlar, tamamen hür oldukları halde onlara da mevâlî denmektedir."** (Demircan, ***Arap-Mevâlî İlişkisi***, 48)

Mevâlî-Arap ilişkileriyle ilgili çalışmaların ortaya koyduğu sonuçlar, bu konuyla ilgili eser verenlerden biri olan **Dr. Cemal Cevde** tarafından şöyle özetlenmiştir:

"Araplar, Mevâlî'yi hakir görüp horlamış ve onlara 'alt sınıf' muamelesi yapmıştır. Bu cümleden olarak, Emevîler Mevâlî'yi İslam ordusuna sokmamıştır. Emevî döneminde İslam ordusu saf Arap bir ordudur. Bunun bir uzantısı olarak Mevâlî'ye harp ganimetlerinden ve devlet gelirlerinden pay verilmemiştir. Bu payların dağıtılmasında kullanılan ordu sicillerinde Mevâlî'nin adı yoktur. Bazı Araplar, harplerde kendilerine hizmet etsinler diye yanlarına aldıkları mevâlîye, bahşiş türünden bir miktar ganimet verebilmişlerdir."

"Müslüman olan köleler, bir arabın mevlası yani kölesi olmaya devam etmiş, dahası, bunlardan tıpkı gayrimüslimler gibi, cizye ve haraç alınması sürdürülmüştür."

"Emevî devleti tam bir Arap devleti idi. Böyle olduğu içindir ki Arap unsur, Mevâlî unsura karşı belirleyici imtiyazlara sahip kılınmıştır. Mevâlî'nin eşitliği söylemleriyle iktidara gelen Abbasî devletinde de durum değişmemiş, devlet yine tam Arap devleti olmuştur." (Cemal Cevde, **el-Evdâu'l-İctimaiyye ve'l-Iktısadiyye li'l-Mevâlî fî Sadri'l-İslam**, 80-81)

Mevâlî-Emevî ilişkilerini inceleyenlerin iki ana yoldan birini tuttuğunu görmekteyiz:

1. Arapçılığı esas alıp Mevâlî'ye yapılanları mâzur ve meşru göstermek için didinenlerin yolu,

2. İslamcılığı esas alıp Arapların Mevâlî'ye kötülük ettiklerini itiraf ederek Emevîler aleyhine tespitler yapanların yolu.

Muhammed Bedî Şerif birinci kısma, **Muhammed Tayyib en-Neccâr** ikinci gruba örnektir.

Bizi bu eserde **Muhammed Bedî Şerif** tipi yazarlar ilgilendiriyor. Çünkü tarihsel belgelere ve tarihin tanıklığına ters söylemlerle öne çıkarak, hâlâ Emevî propagandası yapanlar onlardır.

Emevîlerin İslam'ı yozlaştırıp kavmiyetçilik adına Mevâlî'ye zulmettikleri, tarihin tescil ettiği bir gerçektir. Bunu tekrar etmek sürpriz olmaz. Sürpriz ve şok yaratan söylem, Emevîler lehine bugün bile öne çıkarılan söylem olur. Bunun için biz bu eserin ileriki sayfalarında **Bedî Şerif**'in Arapçılık gayretinin bir eleştirisini yapacağız.

İslam'da Emevî yılları ve Emevîlerin Mevâlî ile ilişkileri konusunda yazan **Arapçı yazarlar**, açık şekilde Emevî taraftarlığı yapmış, bahaneler yaratarak Mevâlî'ye yapılan Arapçı zulümleri bir biçimde mâzur hatta zaman zaman meşrû göstermekten çekinmemişlerdir. Emevîlere avukatlık gayretinde onlara taş çıkartanlar ise ne şaşırtıcı tecellidir ki, **'Arap asıllı olmayan Arapçılar'**dır. Yine şaşırtıcı bir gerçektir ki, bunların önemli bir kısmı Türkiye'dedir.

Şunu itiraf etmeliyiz: **İslam dünyasının en hararetli ve gayretli Arapçı-Emevîci hatip ve kalemşörleri Türkiye'den çıkmaktadır.** Bunlar bazen, ırkçı Arapçıları bile hayrete düşürecek Emevî avukatlıkları yapabilmekteler. Eserimizi okuyanlar, bu **'Arapçı avukatlar'**ın hünerlerini ve bizim onlara yönelttiğimiz eleştirileri, muhtelif sayfalarda göreceklerdir.

Arap asıllı Emevîci yazarların (örneğin, Muhammed Bedî Şerif'in) Arapçılık heyecanları, Mevâlî ile ilgili eserlerinin daha ilk sayfasına koydukları ithaf cümlelerine yansımaktadır. Bedî

Şerif, **Nazi Almanyası** günlerinde hazırladığı Emevîci-Arapçı eseri ***'es-Sırâ' Beyne'l- Mevâlî ve'l- Arab***'ın giriş sayfasına şu ithaf cümlesini koymuştur: **"Damarlarında Arapçılık kanı depreşen bütün Araplara ithaf..."**

Andığımız yazar, Arapçılık gayretini daha da ileri götürerek, Mevâlî'nin İslam dinine onu yıkmak için girdiğini, Kur'an ilimlerinde otorite konumuna gelmelerinin esas amacının da bu yıkma işinde başarılı olmayı sağlamak maksadına yönelik olduğunu söylemek gibi bir büyük günah işliyor. Tarihe, İslam'a, Mevâlî'nin yetiştirdiği ilim, irfan ve düşünce anıtı insanlara yapılabilecek en büyük iftiraya imza atıyor. (bk. Bedî Şerif, 53-55)

Bedî Şerif, Emevî idaresinden çok sonraki zamanlarda ortaya çıkan **Bâtınıyye** fırkası ve **Bâtınîlik**'i de Mevâlî'nin **'İslam akîdesini tahrip'** planlarından biri olarak göstermek suretiyle, başka bir puslu atmosfer yaratıp Emevî melanetini orada da gizliyor. (bk. Anılan eser, 63-65) Oysaki İslam'a zararlarından söz edilen Emevî ve onlara karşı mücadele veren aziz Mevâlî kuşağı, Hicretin ikinci asrı sonlarında, yani Bâtınîlik fesadı ortalığa yayılmadan çok önce tarihsel misyonlarını tamamlamışlardır. Bunun içindir ki, mesela, **Endülüs Emevîleri**'nin bizim ve benzerlerimizin eleştirdiği Emevî ile isim benzerliği dışında ortak bir yanı yoktur.

Bir İslam tarihi terimi olan **'Mevâlî'**, Emevîlerin son yılları ve Abbasîlerin ilk dönemiyle sınırlı bir kavramdır. İslam öncesi dönemdeki vela akdiyle oluşan mevâlî ile iktidarını Abbasîlere kaptıran **'esas Emevîler'**den sonraki, **'Arap olmayan müslümanlar'** kavramı başka bir şeydir; başka bir zeminde, başka kıstaslarla değerlendirilmelidir.

Arap yazarların bir kısmı ve onların İslam dünyasının orasına burasına yayılmış **'Arapçı hizmetkârları'**, kavram kargaşası yaratarak Emevîlerin kötülüklerini mâzur göstermek için tarihin her dönemindeki **'Arap olmayan müslümanlar'**ı Mevâlî ilan etme oyunu oynuyor. Bu oyunu oynayanlara göre, mesela, 309/921 yılında öldürülen **Hallâc el-Mansûr** da Birinci Dünya Harbi öncesinde Araplara istediklerini vermeyen Osmanlı generali **Enver Paşa** da İslam'ı Araplaştırma oyununa son veren **Mustafa Kemal Paşa** da Mevâlî'dendir. Ve İslam'ı yıkmak için

görünürde müslüman olmuşlardır. (Bedî Şerif, 70-71)

Saptırmanın böylesi çok az görülmüştür. Mevâlî'yi itham altına sokacak tuzak ifadeler kullanarak sisli-puslu bir ortam yaratıp Emevî kötülüklerini bu puslu hava içinde meşrulaştırmaya kalkmak, doğrusu, ancak Emevî günahına ortak olanların tevessül edebileceği bir hayasızlıktır. İmamı Âzam'ı tekfire kadar giden düşmanlığın esas iddiası da budur. İleriki sayfalarımızda ayrıntılarıyla göreceğimiz gibi, bu şerir iddiaya göre, **İmamı Âzam**, İslam'a onu yıkmak ve bozmak için giren **'köle çocukları'**ndan biridir.

Arapçı-Emevîci **Bedî Şerif**, kitabının sonlarına doğru zıvanadan iyice çıkıyor. Bu zat, Emevî-Mevâlî çekişmesini bir tür müslüman-sahte müslüman çekişmesi halinde günümüze kadar taşımakta ve mesela, İngilizlerle işbirliği yaparak Osmanlı'ya ihanet eden **Mekke Şerifi Hüseyin** ile Osmanlı devleti arasında 1915-1916'da yaşanmış ihtilafı Emevî-Mevâlî ihtilafının bir devamı gibi göstermektedir. (Bedî Şerif, 219-235) Gerçek şu ki, **Bedî Şerif** gibiler, çok açıkça söyleyemeseler de, tarih boyunca ve bugün, **Türkleri hep 'Mevâlî' olarak görmüşler** ve ne garip kaderdir ki, tarihin hemen her döneminde bu 'Mevâlî'ye karşı' Haçlı güçlerle daima işbirliği kurmuşlardır.

Bedî Şerif'e göre, Arap Yarımadası'ndaki **Vahhabî hareketi**, Mevâlî sapıklığına karşı tevhidi savunan bir tür Emevî hareketidir. (Aynı eser, 140-145)

Mevâlî kimliğinin iki ana başlığı vardır:

1. Mevle'l-ıtaqa,
2. Mevle'l-muvâlât.

Mevle'l-ıtaqa, önce köleleştirilip sonra müslüman olma durumunu, **mevle'l-muvâlât** ise önce müslümanlaştırılıp sonradan köleleştirme durumunu ifade etmektedir. **Mevle'l-muvâlât**ın sağladığı efendilik, bu köleler üzerindeki hakkı tıpkı bir mal gibi satma imkânı verir.

İmamı Âzam'ın yaşadığı **Kûfe** daha çok birinci unsurların doldurduğu kent idi.

MEVÂLÎ'NİN ANAKENTİ OLARAK KÛFE

İslamcı fetihler sırasında en büyük müslümanlaştırma hareketinin **Kâdisiye Harbi** (Hicrî 15, Miladî 636) sırasında olduğu ortak kabullerden biridir. Kâdisiye, Irak topraklarında Necef'in batısında, **Kûfe**'ye 39 kilometre kadar uzaklıkta bir mevkinin adıdır. Arap-İran orduları 15/636 yılında burada karşılaştı ve sahabeden **Sa'd bin Ebî Vakkâs** komutasındaki Arap-İslam ordusu, **Rüstem** komutasındaki İran ordusunu perişan etti. Ve İran kapıları Arap-İslam ordularına açıldı. Nitekim, **Kâdisiye**'den bir yıl kadar sonra, 16/637'de gerçekleşen **Nihavend** savaşında kazanılan zaferle **Sasanî İmparatorluğu** yerle bir edilip tarihe gömülmüştür.

Arap ırkının üstünlüğü yönünde (ne yazık ki) bir kanaati olduğu anlaşılan **Hz. Ömer**, İran'ın çökertilmesi üzerine Irak ve civarındaki verimli topraklara iskân edilecek Arap askerlerin karşılaşacakları temel sıkıntılardan birinin iklim meselesi olduğunu fark etmiş, kuru iklime alışmış bu askerler için mevcut şehirlerin elverişli olmadıklarına hükmederek yeni şehirler kurulmasını esas almıştır.

Hz. Ömer, Arap unsurların yerli halkla karışmasını bir yozlaşma olarak görüyor ve bunu önlemeye çalışıyordu. Araplar onun için üstün unsurdu. Devlet yönetimi ve askerliğin başında olmaları gerekiyordu.

Ömer'in, daha sonra Osmanlı'da Türk unsur için işletilen bu tutumu, Arapları askerlik ve yönetime âdeta hapsetmiş, sanat, zanaat, ilim ve teknik alanlar giderek Mevâlî unsurların tekeline geçmiştir. Osmanlı da Türk unsuru bu şekilde askerlik ve ziraate hapsetmiş, sanat, ticaret ve teknik alanlar gayrimüslim unsurların tekeline girmiştir.

Basra ve **Kûfe**, Ömer'in işte bu anlayış ve kararı üzerine kurulan şehirlerdir. **Basra**, Hicrî 16-17 yıllarında **Utbe bin Gazvân**, **Kûfe** ise Hicrî 17-18 yıllarında **Sa'd bin Ebî Vakkas** tarafından kuruldu. Bu kente vali olarak atanan Sa'd, valiliğinin beşinci yılında hazine malından aşırdığı (gulûl suçu işlediği) gerekçesiyle halife Ömer tarafından azledilmiş, yerine ünlü sahabî **Ammâr bin Yâsir** atanmıştır.

Hemen ekleyelim ki, Kûfe halkı Hz. Ömer'in atadığı tüm valilere bir biçimde karşı çıkmış, onları gammazlamış ve ikinci halife döneminde 4 vali değiştirilmiştir. **Kûfe** halkının huyu yeni halife **Osman bin Affân** döneminde de sürmüş, bu halifenin başta olduğu süre içinde de Kûfe valisi yine dört kez değiştirilmiştir. **Hz. Ali**, hilafete geçince, ünlü kumandanı **Mâlik el-Eşter**'in çok iyi tanıdığı ve halkı üzerinde etkili olduğu Kûfe'yi başkent yapmıştır.

Kâdisiye harbinin akabinde Müslümanlığı kabul eden unsurların, özellikle dört bin civarındaki **Deylemliler**'in bir yerde iskân edilmesi gerekiyordu. Kurulmakta olan **Kûfe** yakınlarına iskân edildiler. Bu unsurlar, İslam kılıcı altında Müslümanlığı kabul etmişlerdir ama içlerinde daima bir **'kurtarıcı mehdi'** hasreti yaşatmışlardır. Araştırmalar, mehdi-mesih inancının İslam'da belirginleşmesinde, kültür düzeyleri hayli yüksek olan bu **Deylemliler**'in etkisinin de büyük olduğunu göstermektedir. Zaman içinde müslümanlaşan diğer gayri Arap unsurlar da Irak topraklarında, özellikle Kûfe'de yerleşmeyi tercih ettiler. Ve bir zaman geldi ki, **Kûfe, Mevâlî'nin kümelendiği bir kent oldu.** Kentin yirmi bin civarındaki nüfusunun tamamına yakını Mevâlî'dendi. Taberî'nin bildirdiğine göre, **Abdülmelik bin Mervân** zamanında, **İbnül-Eş'as** kumandasında Emevîlere isyan eden ikiyüz bin kişilik ordunun yarıdan fazlası Mevâlî'dendi.

ARABİZMİN MEVÂLÎ ÜZERİNDEN İSLAM'A İHANETİ

Mevâlî ilk zamanlarda, Arap-İslam fetihleri sırasında esir düşüp köleleşen, sonra da sahipleri tarafından âzat edilen insanları ifade ederken, daha sonraları, İslam dinine bir biçimde girmiş gayri Arap bütün unsurların ortak adı olarak kullanıldı. Müslüman halklar dendiğinde iki şey anlaşılır oldu:

1. Araplar,
2. Mevâlî.

Birinci kısım, açıkça ifade edilmemekle birlikte, **'esas müslüman, birinci sınıf müslüman veya efendi müslüman'** anlamındaydı. Bu anlayışın vücut verdiği zulüm ve dehşet tabloları gerçekten ürperticidir. Zihniyetini ve ruhunu Emevî'den alan

dincilik her devirde, bir biçimde bu **'sınıflı müslümanlık'**ı mutlaka yaratır. Parti ayrılığını, tarikat ayrılığını, kıyafeti, türbanı, sarığı, sakalı vs. bu sınıflı Müslümanlığı yaratmak için ısrarla ve insafsızca kullanır, kullanmaktadır.

İkinci kısımdaki Müslümanları, Arap asıllı Müslümanlardan kat kat fazla hale gelmiş olmalarına rağmen, **yarı köle Müslümanlar** olarak görme tutkusu devam ettirilmiştir. Hatta bu insanlara yarı-müslüman, yarı-gayrimüslim muamelesi yapılmıştır. Mesela, Emevîlerin Irak valisi **Haccâc**, fıkhın hâkim ilkelerine göre, İslam'a girenlerden kaldırılması gereken **cizye** vergisini Mevâlî'den almaya devam etmiştir. Halife **Ömer bin Abdülaziz** (ölm. 101/720) tarafından kaldırılan bu vergi, Ömer'in ölümünden sonra tekrar konmuştur. İş bu kadarla da kalmadı:

Araplar, Mevâlî'yi sürekli horlamış, tahkir etmişlerdir. Bir kere, Mevâlî ezelden ebede köle gibi algılanmakla bırakılmamış, bu insanların Tanrı ile münasebetlerinde de Araplar tarafından sürekli kalite kontrolü yapılmıştır. Bu kalite kontrolü, şimdiki zamanlarda, Arapçı ve Arapçacı siyaset dincileri tarafından da yapılmaktadır. Örneğin, Türkiye'de durum budur.

Mevâlî unsurların kendi dilleriyle ibadet etmelerine yasaklar konmuştur. Bugün hâlâ sürdürülen bu yasak, bazılarının sandığı gibi dinsel kaynaklı değil, Arap dinciliğinin bir dayatmasıdır. Yani İslam'ın değil, Arabizmin buyruğudur.

Aynı dayatma ve tahkirler günlük hayatın diğer alanlarında da görülmekteydi: Umumî yemeklerde Araplar yemek yerken, Mevâlî sofraya oturamaz, ayakta beklerdi. Hiçbir Mevâlî mensubu künye kullanamazdı. Çünkü künye kullanmak Araplarda asalet ifade etmekteydi. Mevâlî mensupları künye yerine, çoğu alay ve tahkir ifade eden lakaplarla anılırlardı. Mesela tabîûn devrinin tartışmasız en büyük ilim ve fikir önderi sayılan **Hasan el Basrî**, Araplar tarafından **'siyah sarıklı'** diye anılırdı.

Mevâlî'ye namazlarda imamlık yapma hakkı da verilmiyordu. Emevîlerin en zalim ama en güçlü valisi **Haccâc, Said bin Cübeyr** gibi bir ilim ve irfan anıtını Kûfe'ye kadı ve imam yapmak istediğinde Arap kodamanlar buna şiddetle karşı çıkmışlar ve bu işlerin Arapların hakkı olduğunu öne sürmüşlerdir. Ne var ki,

karşılarında kendilerinden daha zalim birisi vali sıfatıyla durduğu için fazla ileri gidememiş, atamayı kabul etmek zorunda kalmışlardır. (Cevde, 161) Daha sonra, bu Saîd, işkenceyle öldürülecek ve infaz sırasında Haccâc ona şunu da söyleyecektir:

"Arap eşrafın onca itirazına rağmen seni Kûfe'ye kadı ve imam yaptım ama sen benim aleyhimde konuşmaya devam ettin."

Bir Arap, Mevâlî bir imamın arkasında namaz kıldığında bu onun muhteşem bir tevazu örneği gösterdiğine kanıt sayılırdı. (İbn 'Abd Rabbih, 3/326, Demircan, 89) İmamlıkla ilgili bu tutumlarını dinselleştirmek isteyen Emevîler diğer konularda olduğu gibi burada da hadis uydurma yoluna gitmişlerdir. İşte bir tanesi:

"Namazı ancak şu üç şey bozar: Namaz kılana bir köpeğin, bir eşeğin ve Mevâlî'den birinin dokunması."

Bu hadisin uydurma olduğu tarafsız ilim adamlarınca söylenmişse de Emevî yanlısı kaynaklar bu sözün uydurma hadis olduğuna dair bir kayıt düşmeden onu Hz. Peygamberin bir sözü olarak naklederler. (bk. İbn Abd Rabbih, 3/326, Demircan, 89-90)

Mevâlî'den bir erkeğe bir Arap kız nikâhlanamazdı. Böyle iki insan bir biçimde evlenmiş olsa bile bu evlilik kentin valisine veya kadısına ihbar edildiği takdirde vali bu evliliği iptal ediyordu. Mesela **Basra kadısı Bilal bin Ebî Bürde** bir Mevâlî çocuğu olan **Abdullah bin 'Avn** ile Arap asıllı olan karısının evliliklerini iptal etmiş ve **Abdullah bin Avn**, bir ilim ve irfan temsilcisi olmasına bakılmadan kırbaçlanmıştır. (İbn Sa'd, 7/261; Ebu Nuaym, 3/37-44; İbn Hacer, Tehzîbu't-Tehzîb, 5/348; Demircan, 83)

Bir Arabın Mevâlî'den bir kızla evlenmesi bile çok sonraki zamanlarda mümkün olmaya başlamıştır. Ancak bu imkânın kullanılması için evlenilecek kızın babasından değil efendisi olan Araptan istenmesi gerekiyordu. Eğer kız, babasından veya kardeşlerinden istenmiş ve evlilik bu suretle doğmuşsa ihbar durumunda evlilik iptal ediliyordu. Eğer evlenenler cinsel ilişkiye girmişlerse bu ilişki evlilik dışı ilişki sayılıyor ve eğer bu ilişkiden bir çocuk doğmuşsa bu çocuk da gayri sahih nesepli çocuk olarak kabul ediliyordu. (İbn Abd Rabbih, 2/74, 3/36; Bedî

Şerif, 28, Demircan, 85)

Ehlibeyt imamlarından ve İmamı Âzam'ın bütün varlığıyla desteklediği eylemci fakîhlerden biri olan **Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn** (ölm. 122/739) bize şunu anlatıyor:

"Arapların kibir ve şımarıklıkta öne çıknışlarına sordum: 'Arap olmayan bir erkeğin Arap asıllı bir kadınla evlenmesini nasıl değerlendirirsiniz? Böyle bir evlilik helal midir, haram mı?' Bu soruya bir kısmı helal dedi, bir kısmı haranı." (Ebu Zehre, İmam Zeyd, 93)

Sokaklarda bir Mevâlî mensubu bir Arabın önüne geçemezdi, onunla aynı hizada yürüyemezdi. Bir Arap, Mevâlî'den birinin arkasında namaz kılmaktan çekinirdi. Çünkü Mevâlî ile bu tip yakınlaşma ve kaynaşmalar Araplar arasında zillet, küçüklük ve zaaf sayılmaktaydı.

Mevâlî'nin askerlik ve ordu hizmetlerinde kullanımını gösteren bazı örneklerin arka planını iyi görmemiz gerekir. Askerlik hizmetlerinde kullanılan Mevâlî daha çok piyade olarak ve ölümün kesin görüldüğü noktalarda devreye sokulmaktaydı. Alman yazar **Wellhausen** bu durumu, ortaçağdaki şövalyeler ile onların savaşlarda kullandıkları uşaklarının sergilediği ilişkiye benzetmektedir.(Wellhausen, **Arap Devleti ve Sukûtu**, 116; Demircan, 116)

Mevâlî'nin bazı devlet görevlerine, zaman zaman valiliklere getirildiklerini görmekteyiz. Ancak bu onlara değer verildiğinden değil, şu üç zorunluluktan doğmaktaydı:

1. Mevâlî'nin devlet işlerini, özellikle yabancılarla münasebetleri iyi bilmeleri, diplomatik ve yönetsel tecrübeye sahip olmaları: Devletçilik ve devlet teşkilatı ile ilgili kavram ve kurumların oluşum ve uygulamasının öncüleri Mevâlî'dir. Özellikle divan teşkilatı Mevâlî tarafından kurulmuş ve uzun yıllar işletilmiştir. Emevîlerin sadık adamlarından biri olan **Ziyad bin Ebîh** şunu söylemek zorunda kalmıştır:

"Harac vergileriyle ilgili işlerde bürokrat olarak çalışacakların vergi toplama işini iyi bilen Mevâlî'den seçilmesi gerekir." (Yakubî, Tarih, 2/279; Cemal Cevde, 118)

Divan teşkilatının yazışmaya büyük ihtiyaç duyulan resail ve hâtem kısımlarında Mevâlî'nin istihdamı hemen hemen kaçınılmazdı; çünkü bu divanlar güzel yazı yazmayı ve yabancı dil bilmeyi gerektiriyordu. Mevâlî ise Arapçayı iyi bilmenin yanı sıra, yabancı dilleri de çok iyi bilen insanları arasında barındırıyordu. (Cemal Cevde, 120) Yani bu alanlarda üstünlük Mevâlî'nin elindeydi.

2. Arapların haksızlıklara araç yapmada kullanacak vali ve üst düzey bürokrat, özellikle iyi yabancı dil bilen bürokrat bulmakta sıkıntı çekmeleri,

3. Devlet görevlerine getirdikleri Mevâlî mensuplarının suistimale, haksızlığa araç olmaya müsait olduklarını belirtmeleri, Arap emellerine hizmete âmade olduklarını açıkça beyan etmeleri.

Bunlara rağmen, devlet hizmetlerinde kullanılan Mevâlî mensuplarının kendilerine ihtiyaç kalmadığında azil, sürgün hatta bazen de ölümle bertaraf edildiklerini görmekteyiz. Bunun en çarpıcı örneği, Emevî saltanatını tarihe gömen kumandan Ebu Müslim el Horasanî'nin Abbasî halifesi **Mansûr** tarafından hain bir oyunla katledilmesidir. İkinci büyük örnek İmamı Âzam'dır. Tıpkı Ebu Müslüm gibi bir Mevâlî çocuğu olan İmam-ı Âzam, Emevîlerin yıkılmasında büyük rol oynamasına rağmen işi bittiği kanaatine varıldığı için yine Abbasî Halifesi Mansûr tarafından zehirletilerek katledilmiştir.

'İşi biten Mevâlî'nin bertaraf edilmesinin aile boyu örneği', Abbasîlere hizmette anıtlaşan **Bermekîler**dir. İran asıllı bu önemli diplomat aile Abbasî hilafetine çok önemli hizmetler verdikten sonra işlerinin bittiği kanaatine varılmış ve **Harunureşid** tarafından bir gecede bir kısmı hapsedilerek bir kısmı da katledilerek bertaraf edilmiştir.

Mevâlî'nin, girdikleri dinin ilkelerine aykırı olarak mâruz bırakıldıkları bu kötülükler, onları Arap yöneticilere karşı kin ve nefretle doldurdu. Ve Mevâlî, Arapları artık İslam'ın değil, Arapçılığın temsilcileri ve dayatıcıları olarak görmeye başladı. Daha doğrusu işin esasının bu olduğunu görme noktasına geldi. Bu noktaya gelişin ardından, **acıların ve ıstırapların pişirdiği**

Mevâlî'de iki ana tavır egemen olmuştur:

1. Sosyal-siyasal mevkilerin sahibi olamamanın telafisi için ilim, fikir, güzel sanatlar, ticaret, el sanatları gibi alanların hemen hemen tümünde öne geçme gayretlerini yoğunlaştırma,

2. Araplara her konuda aykırılık.

Tam bu noktada, Emevî Arapçılığına karşı mücadelenin Arap asıllı öncüsü olan **Hz. Ali**'nin müstaz'af Mevâlî'ye şu öğüdünün yaratıcı anlamına dikkat çekmek isteriz. Şöyle diyor onlara:

"Ey Mevâlî zümresi! Bu Araplar sizi Yahudi ve Hıristiyanlar menzilesinde görüyor. Kızlarınızla evleniyorlar ama sizin onların kızlarıyla evlenmenize izin vermiyorlar. Sizden aldıklarının karşılığını size vermiyorlar. O halde ticaret yapın, Allah sizin için bereketi oradan göndersin. Ben, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğuna tanık oldum: 'Rızık on bölümdür; bunun dokuzu ticarettedir." (Küleynî, el-Kâfî, 5/318; Cemal Cevde, 114)

Ticaret, Mevâlî'yi, İmamı Âzam örneğinde görüldüğü gibi, menkul servetler zengini yapmakla kalmadı, ileriki zamanlarda büyük arazilere sahip olma imkânına da kavuşturdu. (bk. Cemal Cevde, 123-124)

Kısacası, ezilmişlik kahrından büyük bir lütuf çıktı ve bu lütuf, ileride göreceğimiz gibi, Mevâlî'yi ilim, edebiyat, kültür, el sanatları, ticaret gibi alanların hemen tümünde üstün konuma getiren bir zafere yol açtı. Ezilip horlanmışlık ayrıca, kısa bir süre sonra, Mevâlî'nin Arap-Emevî zorbalığına karşı isyanları ve Emevî devletini yıkmaya yönelik siyasal tertiplere destek vermeleri şeklinde bir karşı çıkışa da zemin hazırladı.

Artık Mevâlî, Arap-Emevî devlet ve nüfuzunu yok etmeye yönelik bütün tertip ve hareketlerde rol alıyordu. Bu rol alanlar içinde, kitabımızın konusu ve aslen bir Mevâlî çocuğu olan **İmamı Âzam** da vardır. O, bu işin daha çok fikir ve fıkıh tarafının öncülüğünü yapmaktaydı. Ancak tüccar bir ailenin tüccar oğlu olan İmamı Âzam'ın, bu isyan hareketlerine bir miktar da para desteği verdiğini biliyoruz.

Biz, işte bu yüzden, İmamı Âzam'ı, zulme ve onun kurumsallaşması olan **emperyalizme karşı da mücadele veren bir fikir önderi** olarak kabul ediyoruz.

EMEVÎ'YE KARŞI ÇIKIŞIN FİİLEN BAŞLAMASI

Mevâlî'nin Arap-Emevî saltanatına ve İslam'ı Araplaştırma faaliyetlerine fiilen ilk karşı çıkışı, **Muhtar es-Sekafî** (ölm. 67/687) tarafından Kûfe'de başlatılan ve halifeliğin (dolayısıyla devlet yönetiminin) Hz. Ali evladının hakkı olduğunu ileri süren isyana katılmasıyla gerçekleşmiştir. Muhtar'ın muhafız birlikleri ve savaşçılarının çoğu Mevâlî'den oluşuyordu.

Mevâlî daha sonra, Basra'da Haccâc'a karşı ayaklanan **Abdullah bin Cârûd**'un yanında yer aldı. Ama hepsinden önemlisi, Mevâlî, **İbnül-Eş'as**'ın 82/701 yılındaki isyanına yüz bin kişilik bir kuvvetle destek verdi.

Soğ halkı, 110/728 yılında, 'Müslüman olmalarına rağmen cizye vergisine tâbi tutulmalarına isyan' etti. Aynı sırada, Araplarla eşit haklar isteyerek ayaklanan **Hâris bin Süreyc**'in isyanı çıktı. Mevâlî bu isyanların ikisine de destek verdi.

Hicrî 122, Miladî 740 yılında, **Hz. Ali** evladından **Zeyd bin Ali** önderliğinde Kûfe'de gerçekleşen ve bizzat İmamı Âzam'ın da desteklediği isyan da önemlidir. Bunu, Abdullah bin Muaviye'nin başlattığı isyan izledi.

Emevî zorbalığı bu isyanlarla sarsılarak, **Ebu Müslim Horasanî**'nin Hz. Ali evladı adına başlattığı ve Emevî hilafetini yıkarak zafere ulaştırdığı büyük harekete karşılık veremeyecek hale getirildi. Emevî Arabizmine karşı elde edilen bu zaferin Mevâlî sayesinde sağlandığı, bütün tarihçilerin ortak kanısıdır.

Bununla birlikte, Mevâlî'nin anakenti olan Kûfe'nin merkez alındığı hareketler her şey demek değildi. Mevâlî'nin Arap dinciliğini sarsan eylem ve isyanları, **Kuzey Afrika** ve **Endülüs**'te de yankılandı. Kuzey Afrika ve Endülüs'te yerleşik **Berberî Müslümanlar** da Arap dinciliğinin baskısı altında idiler. Onlar da oralarda isyanlar çıkardı. Emevîlerin Kuzey Afrika valisi **Yezid**

bin Ebu Müslim, Mevâlî Berberîler'den İslam fıkhının buyruklarına aykırı olarak cizye vergisi almaya kalkınca Berberîlerin çıkardığı bir isyanda öldürüldü. 122/740 yılındaki bu isyanı, Endülüs Berberîleri'nin 124/742 yılındaki isyanı izledi.

Bilindiği gibi, İspanya'yı İslam haritasına katan, bir Mevâlî çocuğu olan ünlü Berberî kumandan **Târık bin Ziyad**'dır. Bu işi Berberîlerden oluşan ordusuyla yapmıştır. Ne var ki, Arabizm, diğer yerlerde bütün Mevâlî unsurlara yaptığını Endülüs'te de Berberîlere yapmış, onları yarı köle muamelesine tâbi tutmuştu.

Mevâlî'nin Araplarla eşitlik uğruna verdiği mücadele ve döktüğü kanlar amacına varmış, eşitsizlik ortadan kaldırılmıştı ama bu kez de Araplara üstünlük anlayışına dayandırılan bir karşı hareket başlamıştı. **Şuûbiyye** denen bu gayrı Arap milliyetçi hareketi irdelemek, elinizdeki eserin amacı dışında kalmaktadır.

MEVÂLÎ'YE ZULÜM VEYA EMEVÎLERİN İNSANLIK SUÇU

"Hıyanet olarak hainlere yardakçı olmak yeter."

Hasan el-Basrî

İslam, Allah dışında bir varlığa teslimiyeti insan hayatından söküp atmak için geldi. Ne var ki, Emevîler, Kur'an'ın istediği **'Allah'a teslimiyet'**i, **'Araplara teslimiyet'**e dönüştürdü.

Arap kabile şuuru İslam tevhidine asla teslim olmadı. Yer yer maskesini veya kisvesini değiştirdiyse de hep devam etti. Ve etmektedir. İslam tarihi araştırmalarının otorite isimlerinden Alman tarihçi **Julius Wellhausen**'ın şu satırları bir sataşma değil, derin bir gerçeğin ifadesidir:

"Arapların Suriye ve Elcezire steplerinde yani yeni muhitlerinde de değişmedikleri görülüyor. Ne İslam ne de Hıristiyanlık onları, kabilelerini ve intikamlarını her şeyin üstünde tutmaktan alıkoyamamıştır. Cehennemi, gururlarından vazgeçmeye tercih etmişlerdir. Vicdan azabını ise ancak iş işten geçtikten sonra hissetmişlerdir. Onlar, bu yeni topraklarda, Cahiliye devrinde anavatanlarında yaptıklarından daha gaddarca hareket etmişler, daha büyük ve daha düşüncesizce cinayetler işlemişlerdir. Esir aldıkları kadınların karınlarını deşebilmişlerdir. İktidar mücadelesi bittikten ve barış kurulduktan sonra bile bu vahşi harekât İslam başkentinin kapılarında, halifenin gözleri önünde ve bazen de onun otoritesini kötüye kullanmak suretiyle sürüp gitmiştir." (Wellhausen, ***Arap Devleti ve Sukûtu***, 98)

Emevî zihniyetinin bugünkü devamı olan dincilik de İslam'ı, kendi saltanatı lehine kitleleri köleleştirme aracı olarak kullanmaktadır. Modern dincilik, Allah'a teslimiyeti, tarikatlar aracılığıyla önce Arap'a teslimiyete, sonra da siyaset dinciliğinin baronlarına teslimiyete dönüştürmektedir. Kur'an'ın insan ha-

yatından kovmak istediği **'Allah ile aldatmak'** zulmü, Emevî devrinde öyle işliyordu, bugün ise böyle işliyor.

Sahabe devrini izleyen tâbiûn devrinin ve o devri izleyen tebeuttâbiîn döneminin hemen hemen bütün bilginleri, edipleri, filozofları Mevâlî'dendir. Bu durum, gücü ve yönetimi elinde bulunduran Arapları çıldırtıyordu. Bu çıldırışın hangi noktalara vardığını gösteren bir anekdot verelim. Ünlü hadisçi ve Emevî yandaşı **Zührî** naklediyor: "Halife Abdülmelik bin Mervân'ın yanına gitmiştim; aramızda şu konuşma geçti:

Halife-Nereden geldin ey Zührî?

Zührî-Mekke'den.

Halife-Oradakilerin önderi kim?

Zührî-Ata bin Ebî Rebâh.

Halife-Ata, Araplardan mıdır, Mevâlî'den mi, ey Zührî?

Zührî -Mevâlî'dendir.

Halife -Mekkelilere neyi ile öncü oldu?

Zührî -Dindeki vukûfu ile.

Halife -Yemenlilerin önderi kimdir?

Zührî -Tâvûs bin Keysân.

Halife -Araplardan mıdır, Mevâlî'den mi?

Zührî -Mevâlî'den.

Halife-Mısır halkının önderi kimdir?

Zührî -Yezid bin Ebî Habîb.

Halife -Araplardan mıdır, Mevâlî'den mi?

Zührî -Mevâlî'den.

Halife -Şam halkının efendisi kim?

Zührî -Mekhûl eş-Şâmî.

Halife -Araplardan mıdır, Mevâlî'den mi?

Zührî -Mevâlî'den. Nubyalı bir köledir, **Hüzeyl** kabilesinden bir kadın tarafından âzatlanmıştır.

Halife -Cezîre halkının önderi kim?

Zührî -Meymûn bin Mihran.

Halife -Araplardan mıdır, Mevâlî'den mi?

Zührî -Mevâlî'den.

Halife -Horasan halkının önderi kim?

Zührî -Dahhâk bin Müzâhim. O da Mevâlî'dendir.

Halife -Basra halkının önderi kim?

Zührî -Hasan el-Basrî. O da Mevâlî'dendir.

Halife -Vay be! Peki, Kûfe halkının efendisi kim?

Zührî -İbrahim en-Nehaî.

Halife -O da mı Mevâlî'den?

Zührî -Hayır o, Arap asıllıdır.

Halife -Oh be! Beni biraz ferahlattın. Allah'a yemin olsun ki, ey Zührî, şu Mevâlî, Araplara efendi oldu da minberlere çıkıp onlara kendisini dinletiyor.

Zührî -Ey müminlerin emiri! Bu mesele dinde vukûf meselesidir. O vukûfa sahip olan öne geçer, o vukûftan yoksun olan kaybeder." (Tevhîdî, ***el-Basaair ve'z-Zehâir***, 8/85)

Evet, güç ve mevkiler Araplarındı ama Allah, ıstırabın çocukları olan Mevâlî'yi ölümsüz değerlerin sahibi kılmıştı. 'Kesret' (sayı çokluğu) Araplarındı ama 'kevser' yani ölümsüz değerler çokluğu, ıstırap ve ezilmişliğin çocukları olan Mevâlî'nindi.

Hz. Peygamber bunu daha baştan görmüş ve bu varoluş kanununun kendinden sonraki zamanlarda ortaya çıkaracağı ilk tabloyu şöyle ifade etmişti:

"İlim, Ülker yıldızlarında asılı olsa Fars oğullarından bazı kimseler onu oradan uzanıp alırlar." (Buharî, Müslim, Taberânî)

Fars Oğulları, Mevâlî'nin en büyük isimlerini yetiştirmiş olan İranlılardır. O dönemde, Arap olmayan Müslümanlar sadece İranlılar olduğu için Hz. Peygamber bu ifadeyi kullanmıştır. Esasen, **Fars** tâbiri, Acem tâbirinin eşanlamlısıdır ve **Acem**, Arap olmayan tüm milletlerin ortak adıdır.

Tam bu noktada, hem Hz. Ömer dehasına kanıt oluşturan hem de tarihin en önemli diyalektiklerinden birine ışık tutan bir anekdotu kayda geçireceğiz. Hz. Ömer, Arapçılık adına ve biraz da **Benu Ümeyye** (Emevîler) şerrinden uzak kalmak için koruduğu ve en önemli valiliklerden birine getirdiği **tek gözlü Muğîre bin Şu'be**'ye bir gün şöyle diyor:

"Ey Muğîre! Kazaya uğradığın günden beri, şu sakat gözünle hiç görebildin mi?" Muğîre, "Hayır, hiç görmüyorum" cevabını verince Ömer şöyle konuşur:

"Allah'a yemin ederim ki, Ümeyye Oğulları'nın İslam'a bakışları tıpkı şu senin kör gözünün baktığı gibidir. Onlar bu çarpık bakışlarıyla İslam'ı da kendilerini de çarpıttılar. Bu çarpık bakışları yüzünden nereye gideceklerini, nereden çıkacaklarını bir türlü bilemediler. Allah, yüz kırk veya yüz otuz yıl sonra Hicaz ve Irak'tan bir ekip çıkaracak ve onlar doğru bakış gücünü İslam'a yeniden kazandıracaklar." (Zübeyr bin Bekkâr, ***el-Muvaffakıyyât***, 494; İbn Ebil-Hadîd, ***Şerhu Nehcu'l-Belâğa***, 3/805)

Ömer'in bu muhteşem sezgisi, **İmamı Âzam** dehasının tarihteki yerini ve önemini göstermesi bakımından da son derece önemlidir. Ömer'in işaret ettiği sonuç, inkâr edilemez biçimde şuydu: İslam coğrafyalarının tümünde ilim ve fikir çevrelerini **Mevâlî** yani Arap olmayan unsurlar oluşturuyordu. **Muhammed Ebu Zehre**, İmamı Âzam'ı anlatan **'Ebu Hanîfe'** adlı eserinde, Emevîler devrinde ilimle meşgul olanların çoğunun Mevâlî'den oluşunun sebeplerini şöyle açıklıyor:

"Çeşitli sebepler bir araya gelerek ilmi, Mevâlî'nin nasibi kılmıştır. Bu sebeplerin bazıları şunlardır:

1. Emevîler devrinde hâkimiyet ve idare Arapların elinde idi. Harple, fetihlerle meşguliyet onların tekelindeydi. Bunlar onları ilimle meşgul olmaktan alıkoydu. Araştırmaya, incelemeye vakit bulamadılar. Mevâlî ise boş vakit buldular, ders ve mütalaaya koyuldular; araştırmalar yaptılar. Baktılar ki hâkimiyetleri kaybolmuş, başka yoldan şerefe ermek istediler. O da ilim ve irfan yoludur. Mahrumiyet bazen kemale, yüksek ideallere sahip kılar. Mevâlî'de de durum böyledir. Maddî üstünlük Arapların elinde olsa da Arap-İslam fikir mirasının egemenliği Mevâlî'nin olmuştur.

2. Sahabe, büyük ölçüde Mevâlî istihdam etmiştir. Sahabeye hizmette çalışan bu insanlar akşam sabah daima ashabın yanında bulunur, onlardan ayrılmazlardı. Ashap, bu kölelerin Hz. Peygamber'den öğrendiklerini onlardan öğrenirlerdi. Böylece sahabe devrini izleyen dönemde ilim erbabı Mevâlî denen bu insanlar oldu. Onun için tâbiûn devri ulemasının büyük çoğunluğu Mevâlî'dendir.

3. Bu Mevâlî, kültür ve ilimde ileri gitmiş eski milletlere mensupturlar. Onların fikirlerini yoğurup geliştirmek, düşüncelerine ve hatta bazen akîdelerine bile bir istikamet vermek hususunda bunun tesiri olmuştur. İlme düşkünlük onların yaratılış ve tabiatlarına uygundu.

4. Araplar sanat erbabı değildiler. İnsan bütün varlığını ilme verirse ilimle meşguliyet onun için bir sanat halini alır. İbn Haldûn (ölm. 808/1405) **bu hususta uzun boylu konuşarak der ki, 'Zamanla, bu ilimlerin hepsi, öğrenmeye ihtiyaç hissettiren melekeler haline gelip sanatlar arasına girdi. Önceden de belirttiğimiz gibi, sanatlar medenî insanların harcıdır. Araplarsa insanların bunlardan en uzak olanlarıdır. Onun için ilimler medenîliğin bir parçası olarak gelişmiştir. Bedevîler bu ilimlerden uzak kalmıştır."** (Ebu Zehre, Ebu Hanîfe, 18-19)

Mevâlî söz konusu olduğunda her düzeyde Arabın İslam'ı ikinci sıraya, Araplığı ve Arapçılığı birinci sıraya aldığını görmekteyiz. Bunun istisnaları parmakla sayılacak kadar azdır. İbnül-Esîr'in ünlü eserinde şu satırları okuyoruz: **"Mus'ab bin Zübeyr, Muhtar es-Sekafî'nin askerlerinden bir kısmını esir etmişti. Bu esirlerin Arap asıllı olanlarını serbest bırakırken**

Mevâlî'den olanlarının tümünü katletti." (İbnül-Esîr, el-Kâmil, 2/225; Bedî Şerif, 26)

Emevîlerin Mevâlî'ye nasıl ve ne zamandan beri zalimce baktıklarını anlamak için, Emevî saltanatının kurucusu Muaviye'nin **'Mevâlî'ye karşı tedbir'** olarak öne çıkardığı görüşü hatırlatmamız yeter. Muaviye, **Ahnef bin Kays** ve **Semüre bin Cündeb** ile yaptığı görüşmede Mevâlî'nin artan sayısının yarattığı tehdide karşı şu çözümü önermektedir: **Mevâlî'nin kitle halinde imhası.** Muaviye'nin bu görüşü **Ahnef** tarafından reddedildiği için hayata geçirilememiştir. (İbn 'Abd Rabbih, 3/ 326-327; Demircan, 77)

Muaviye'nin yarattığı bu korkunç tablo Nazilerin dehşet felsefesini çok andırmaktadır.

KUR'AN'IN 'EZİLENLER' (MÜSTAZ'AFLAR) KAVRAMI VE MEVÂLÎ

Mevâlî'nin, Arap-Emevî İmparatorluğu'nu yıkan siyasal ve askerî zaferi, onun tarihe bıraktığı esas büyük zafer yanında hiçbir şey değildir. O **'esas zafer'**, Mevâlî'nin ilim, fikir, hukuk, sanat ve edebiyat alanındaki aşılmamış, erişilmemiş başarısıdır ki, biz onu tarihin ve Tanrı'nın ıstıraba, alın terine ve samimiyete verdiği ödül olarak görüyoruz.

İslam tarihinde ıstırabın mutlak yaratıcılığına üç dönemde tanık olmaktayız:

1. Asrısaadet,
2. Mevâlî'nin İslam kültür ve ilimlerinin kuruluşunu sağlayan faaliyetleri dönemi,
3. Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı dönemi.

Bu dönemlerin birincisinin lideri **Hz. Muhammed**, ikincisininki **İmamı Âzam**, üçüncü döneminki ise **Gazi Mustafa Kemal Atatürk**'tür. Bu üç yaratıcı dönem, ne yazık ki, İslam ümmetinin üç büyük nankörlük ve hıyanetiyle karşılaştı:

1. Peygamber Ehlibeyti'ne ihanet,
2. İmamı Âzam'a ihanet,
3. Mustafa Kemal'e ihanet.

Bu üç dönem, Kur'an'ın varlık ve oluşun motor gücü olarak gördüğü **müstaz'afların işlevsel olduğu dönemler**dir. O halde, Kur'an dilinde, hem Asrısaadet'in hem de bütün zamanların yaratıcı gücü olarak öne çıkarılan **müstaz'aflar** (horlanıp ezilenler) kavramını tanıyalım.

YARATICI ATILIMLARIN YARATICI ENERJİSİ: EZİLİP HORLANMA (İSTİZ'AF)

Müstaz'afûn (tekili: müstaz'af) kelime ve kavramını tanımak için Kur'an'da bunun ilkesel tanıtımını veren **istiz'af** sözcüğünü ele almak gerekir.

Kur'an-ı Kerim'in en önemli kavramlarından biri olan **istiz'af, za'f** kökünden gelir ve 9 yerde geçer. **Za'f**, büyük bilgin **Râgıb**'ın da belirttiği gibi beden, ruh veya konumda güçsüzlük demektir.

Hz. Peygamber, **Tâif Günü**'nde, yani taşlanarak kanlar içinde bırakıldığı o kahırlı günde, Cenabı Hakk'a yakarırken, halk katındaki za'fından yakınmakta ve Allah'tan kendisine yardım etmesini dilemektedir. O duada kullandığı temel sözcük, **istiz'af** sözcüğüdür. İyiye ve güzele çağırdığı **Tâif** halkının ayak takımı tarafından taşlanıp kanlar içinde bırakıldığı o müthiş günde, yakarışına şöyle başlıyor Hz. Peygamber:

"Allahım! İnsanlar nezdindeki za'fımdan, ezilmişlik ve horlanmışlığımdan sana sığınırım!"

İstiz'af, Kur'ansal bir terim olarak, güçsüz, zayıf ve küçük görerek ezmek, horlamak ve sömürmek demektir. Bunun karşıtı bir anlam taşıyan terim, yine Râgıb'ın söylediği gibi **istikbârdır**. Yani kendini büyük, erişilmez ve güçlü görerek başkaları üzerinde egemenlik kurmak.

Kur'an, hayat ve oluşun insanlık sahnesindeki görünümünü, özellikle peygamberlerin temsil ettiği iman ve ışıkla onların karşısına dikilen inkâr ve karanlığın mücadelesini bir **istiz'af-istikbâr çatışması** olarak göstermektedir. Bu çatışmada Yaratıcı Kudret'in, istiz'afı temsil edenler yanında yer aldığı da Kur'an'ın açık beyanları arasındadır. **A'raf 137.** ayete göre, Allah, yeryüzünün doğularına ve batılarına istiz'afa mâruz kalanları hâkim kılmak ister. **Kasas Suresi 5.** ayet, Yaratıcı Kudret'in, müstaz'afları bir **motor** güç olarak devreye soktuğunu ve oyunu sürekli onlar lehine kullandığını gösteriyor:

"Ve biz istiyoruz ki, yeryüzünde ezilip horlananlara bağışta bulunalım, onları önderler yapalım, onları mirasçılar haline getirelim."

Anlaşılan o ki, **Kur'an, oluş diyalektiğinin temeline ezilen-ezen didişmesini yerleştiriyor.** Ve bize gösteriyor ki, en büyük peygamberler de dahil bütün yaratıcı ruhlar istiz'afa mâruz bırakılmışlardır. (Âraf, 75, 150)

İstiz'afa uğratılanlara Kur'an **zaîf** (çoğulu: zuafa) ve **müstaz'af** (horlanan) demektedir. Müstaz'aflar için savaş vermemek, insanoğlunu Allah karşısında çetin bir sorgulama ile yüz yüze getirecektir. (Nisa, 75)

Müstaz'afûn, Kur'an kaynaklı bir tarih terimi olarak, İslam'ın ilk yıllarında putperest Mekkeliler tarafından zulüm ve işkence altında inletilen **yoksul ve kimsesiz Müslümanları ifade eder.** İslam tarihi kaynakları, inanmaktan başka suçu olmayan bu çaresiz müminlerin, acımasız işkenceler altında ezilmelerini ve nihayet hayatlarını yitirmelerini göz yaşartıcı tablolar halinde vermektedir. (Müstaz'aflar için bk. İbn İshak, paragraf 233-245; İbn Hişâm, 1/317-320; Öztürk; Asrısaadet Şehitleri, ilgili bölüm)

Müstaz'af kavramı, Asrısaadet'teki görünümle sınırlı değildir. Zaten, genel kural olarak, hiçbir ayetin anlamı ve çerçevesi, iniş sebebiyle sınırlı değildir. Bu demektir ki, istiz'af, devir ve şartlara göre yeniden belirlenecektir. Bir devrin müstaz'afları kölelik altında inlerken öteki devrinkiler **kapitalizmin veya komünizmin zulmü** altında inleyebilir. Hatta, saptırılan ve bir despotizm aracına dönüştürülen **demokrasi** aracılığıyla yaratılan tipik **'korku imparatorlukları'**, yine tipik bir **'müstaz'aflar zümresi'** yaratabilir. Tarihin en büyük dehşet iktidarının sahibi olarak bilinen **Naziler** kadrosu ve onların başı olan **Hitler** çağdaş demokrasi söylem ve imkânlarıyla iktidar olmuştur.

İkibinli yıllardan itibaren dinci iktidarlarla yönetilen Türkiye de bu bakımdan önemli bir örnektir. Son yılların Türkiye'sinde, çarpıtılan demokrasinin yarattığı Meclis çoğunluğu kullanılarak böyle bir **'müstaz'aflar zümresi'**nin yaratıldığı, genel kabul olma noktasına gelmiştir. Unutulmasın ki, iki binli yılların başından itibaren iktidarı eline geçiren ve dış süper güçlerle (ABD ve AB) işbirliği halinde çalışan siyaset kadroları, tarafsız gözlemcilerin araştırmalarında, bir korku imparatorluğu yaratmakla itham edilmekteler.

Bu **'korku imparatorluğu'**nun yaydığı dehşet ve tehdidin, Türkiye dışındaki tecellilerini sık sık gözlemleyenlerdeniz. Birçok ülkedeki Türk temsilcileri (büyükelçiler, başkonsoloslar, konsoloslar, bunların yardımcıları ve personeli) görev yaptıkları ülkeye gelip konferans veren, panel veya kongrelere katılan en

seçkin Türk bilim ve fikir otoritelerinin toplantılarına katılamamaktadırlar. Bu toplantıların siyasal olmaması, konuşmacının kendi branşında bilimsel değerlendirmeler yapması hiçbir fark yaratmamaktadır. Konuşmaya gelen ilim ve fikir adamlarının baştaki iktidarı eleştiren tavırlarının, sözlerinin olduğu yolundaki söylenti, dehşet ve korku engelini yaratmaya yetmektedir. Türkiye'nin bu dış temsilcileri, anılan insanları dinlemeye gittiklerinde bunun, **'korku imparatorluğu'**nun, istihbarat servislerindeki gizli ve medyadaki açık ajanları tarafından merkeze rapor edileceğini ve bunun ardından başlarına çok kötü şeylerin geleceğini bilmektedirler.

Müstaz'af meselesinde omurga kavram, ezilip horlanmadır. Bu da iki değeri dikkatlere sunar: **Emek ve inanç.** Zamanı, mekânı, sistemi, rengi ve deseni ne olursa olsun, müstaz'af şu üç sebepten biri, ikisi veya üçü yüzünden ezilip horlanmaktadır:

1. İnancı yüzünden,
2. Irkı, soyu yüzünden.
3. Emeği sömürülsün diye.

Bunların bazen biri bazen de tümü belirleyici olur. Genelde ilk ikisi belirleyici olmaktadır.

Demek olur ki, **Marksizm'in, diyalektiğin omurgasına koyduğu 'emek' veya 'artı değer', ezen-ezilen çelişkisinin sadece bir boyutudur. Kur'an, buna iki boyut daha eklemektedir. Değişmeyen gerçek, diyalektiğin bir ezen-ezilen polaritesi halinde ezelden ebede yürüdüğü ve yürüyeceği gerçeğidir.**

DİN GEREKÇELİ İSTİZ'AF VEYA ENGİZİSYON

En büyük müstaz'af kitlelerden biri de, zulümlerini Allah'a ve dine fatura eden **Engizisyon papazlarının** perişan ettiği kitleydi.

Kur'an, ezen-ezilen diyalektiğine bir de **'din eksenli ezme gerekçesi'** eklenmesin diye, dindarlığı insanlar arası ilişkilerde bir değer olmaktan çıkarmıştır. Çıkarmasaydı, **'daha dindar'** daha az dindar olanı horlayıp ezecekti. Yani yeni bir istiz'af alanı yaratılmış olacaktı.

Kur'an bu alanının doğmasını önleyecek tedbirleri almıştır ama İslam tarihi bu tedbirleri, geleneksel dinci anlayış yönünde ve onun lehine etkisiz kılarak **'dindar-dindar olmayan'** zıtlığını yerleştirmiş ve egemen kılmıştır. İki binli yılların başlarında hem de **Atatürk Cumhuriyeti'**nin yürürlükte olduğu bir ülkede **'dindar cumharbaşkanı'** taleplerinin **Büyük Millet Meclisi**'nde telaffuz edilmesi, böyle bir kutuplaşmayı meşrulaştırma talebinin dışavurumudur. Bu talep meşrulaşırsa, bunun Kur'an açısından sonucu şudur:

Din perdesi altında dinsizlik.

Müstaz'afların yaradılış düzeni içindeki yerlerini ve Son Peygamber ümmeti bünyesindeki mevkilerini Hz. Peygamber kendi dilinden vermiştir:

"Allah bu ümmete zayıflarının duaları, niyazları, samimiyetleri hürmetine yardım eder."

"Şu bir gerçek ki, siz, içinizdeki zayıflar hürmetine rızıklandırılır, yardım görürsünüz." (Nesaî, cihad 43)

Kur'an, hiçbir din, ırk, renk ve bölge ayrımı yapmadan, müstaz'aflara yardımı insanın onur ve iman borcu olarak görür. Bu yardım için, gerektiğinde savaşa bile girilecektir. (Nisa, 75)

İslam tarihinin ilim, düşünce ve kültürde kurucu dehaları olan Mevâlî'nin, otorite oldukları alanlarda iki temel nitelikleri dikkat çekmektedir:

1. Fıkıh meselelerinde aklı öne çıkarmak yani re'y ile hükmetmek,

2. Siyasal ve fikrî meselelerde Emevîlere karşı çıkmak.

Mesela **Ata bin Ebî Rebâh** (ölm. 115/733), **re'y** ile hükmederdi, yani akılcı idi. Buna paralel olarak, siyasal yapılanmada da Emevîlere karşı çıkıp onlarla çarpışan **Abdullah bin Zübeyr**'in yanında yer aldı ve o çarpışmalarda bir elini kaybetti.

Emevîlere karşı çıkan bütün önderler, Mevâlî'nin **'müstaz'af'** niteliğine daima vurgu yapmışlardır. Hatta bunlar içinde bu vurguyu, Kur'an'ın kullandığı **'müstaz'af'** tâbirini aynen kullanarak

yapanlar vardır. Emevîlere karşı mücadelesiyle ünlü **Muhtar es-Sekafî** (ölm. 67/687), kendisine katılanlardan bîatı şu şekilde alıyordu:

"Allah'ın kitabı, Peygamber'in sünneti, Hüseyin ve Ehlibeyt'in intikamını almak ve müstaz'afları savunmak üzere..." (Taberî, Tarih, 5/606, 6/67; Cevde, 160)

Aynı imanın bir başka öncüsü olan **Zeyd bin Ali**, taraftarlarından şöyle bîat alıyordu:

"Allah'ın kitabı, Peygamber'in sünneti, zalimlerle savaş, müstaz'afların ıstırabına son vermek, mahrum bırakılanlara haklarını iade, ganimetlerden hakkı çalınanların paylarını geri almak, zulümleri durdurmak, ateşlenen fitneleri söndürmek, Ehlibeyt'e karşı harp açanlara yardım etmemek üzere bîat..." (Belâzürî, ***Ensâbu'l-Eşrâf***, 3/434)

MEVÂLÎ'NİN BAYRAKLAŞMIŞ İSİMLERİ

İbrahim en-Nehaî (ölm. 96/714):

Peygamber eşi Hz. Âişe'nin himaye ettiği kişilerden ve öğrencilerinden olan İbrahim en-Nehaî, **'Irak fıkhının babası'** olarak anılır.

Ebu Hanîfe'nin hocası Hammâd'ın üstadı ve Irak fıkhının, özellikle **re'y ve kıyas ekolünün öncüsü** sayılan **İbrahim en-Nehaî**, İslamî dönemde Irak'a gelip yerleşen Yemenli bir ailenin çocuğu idi. Genel kanı, onun Arap asıllı olduğu merkezindedir. Bunun en önemli belgelerinden birini, **Tevhîdî**'nin ***'el-Basaair ve'z-Zehâir'*** adlı ünlü eserinde nakledilen ve Emevîler lehine hadis uyduracak kadar Emevî yandaşı olan **Zührî** ile Emevî halifesi **Abdülmelik bin Mervân** arasında geçen bir konuşmada buluyoruz. (bk. Tevhîdî, anılan eser, 8/85) Bazı kaynaklar ise Nehaî'nin dedesinin, tıpkı Ebu Hanîfe'nin dedesi gibi, âzatlı bir köle olduğunu bildirmektedir.

Tartışılmaz gerçek şudur: **Nehaî**, hayatı boyunca Emevîler ve Arabizmle mücadele etmiş bir fakîhtir. Bir yerde, Emevîlerin maskeli bir siyasetle insanları nasıl kandırıp uyuttuklarını şöyle anlatıyor:

"Emevîler, tatlı sözle okşama siyasetine bürünerek kendilerini gizlediler." (Tevhîdî, anılan eser, 9/182)

İmamı Âzam'ın aksine o, çok yoksul bir insandı. Bir gözü de görmezdi. Buna rağmen, Emevî zorbalarına âlet olmamak için hiçbir devlet görevi kabul etmedi. Geçimini, eğitim karşılığı gelen ücretlerle kiraladığı toprak parçalarında yetiştirdiği sebze ve meyvelerin satışından sağlıyordu. **Nehaî, sadece ilim ve irfanıyla değil, madde karşısındaki teslim olmaz tavrıyla da büyük bir ruhtu.**

İmkânları çok yetersiz olmasına rağmen, temiz ve güzel giyinmeye özen gösterirdi. Birçok insan onu bu giyim kuşamındaki

titizlik yüzünden zengin sanırdı. Nehaî'nin bu ruh ve şahsiyet özellikleri daha sonra onun iman ve ilim torunu sayabileceğimiz İmamı Âzam'a aynen geçecektir. İmamı Âzam, bir yandan Nehaî'nin bu giyimde titizlik huyunu sürdürecek, öte yandan, hocasının hocası bu bilgenin, yoksulluk yüzünden çektiği sıkıntıları anımsayarak, ticaretten kazandığı önemli paraların büyük bir kısmını, bu tür ilim yolcuları için cömertçe harcayacaktır.

Nehaî'nin, Arap-Emevî zulmüne karşı sert bir mücadele verdiği tartışmasızdır. Bunun içindir ki, bütün hayatı, Emevîlerin takip ve tazyikleri altında geçti. Rahat kalabildiği tek yer, derslerini okuttuğu mescit idi. En çok çektiği Emevî despotu ise Irak valisi **'Zalim'** lakaplı **Haccâc** (ölm. 95/714) oldu.

Haccâc'ın ölüm haberi geldiğinde şükür secdesine kapandı, sevinç gözyaşları döktü. Ne yazık ki, bu sevinci kursağında kaldı; diğer Emevî zorbaları ona kötülüklerini artırdılar. Haccâc'dan birkaç ay sonra, saklandığı evde öldü.

Irak fıkıh ekolünün kurucusu sayılan bu fıkıh anıtının, ilim ve ışık saçtığı insanlar, Emevîlerin korkusundan cenazesine bile katılamadılar. Yakınlarından 7-8 kişi nâşını alıp gece el-ayak çekildikten sonra defnetti.

Emevî krallığının kurucusu **Süfyanî Muaviye**'nin halifelik makamını elinde tuttuğu günlerde doğmuştu, yine bir Emevî halifesi olan **Velîd bin Abdülmelik**'in hilafeti zamanında ve onunla aynı yıl öldü.

Hasan el-Basrî (ölm. 110/728):

İslam ilim ve fikir mirasının hemen bütün alanlarında anıtlaşmış bir öncü olan **Ebu Saîd Hasan el-Basrî** de Mevâlî'dendir. Irak'ın fethi sırasında esir edilerek Medine'ye getirilen köle bir anne-babanın çocuğudur. Kendisinin de sahabeden **Zeyd bin Sâbit**'in âzatlı kölesi olduğu rivayet edilir. (Kal'aci, Hasan el-Basrî, 1/7)

Annesi **Hayre**, Hz. Peygamber'in eşlerinden **Ümmü Seleme**'nin kölesi idi. Ümmü Seleme onu âzatladı. Hasan, annesinin bu hizmet günlerinde Peygamber eşi Ümmü Seleme'nin yakınında bulundu, onun ilgi ve şefkatini gördü; hatta bir rivayete göre,

ondan süt emdi. Böyle bakılınca Hasan el-Basrî **Hz. Peygamber'in süt evladı** olarak görülebilir.

Kaynaklar onun uzun boylu, geniş omuzlu, gür ve uzun saçlı, erkek güzeli bir insan olduğunu yazmaktadır. İmamı Âzam'dan kırk yıl önce ölmüş bulunan Hasan, Büyük İmam'ın isyancı ve eylemci karakterini bir kenara koyarsak, onun bütün özelliklerini taşıyan bir şahsiyet yapısına sahipti. Ortak özellikleri şöyle özetleyebiliriz:

1. Emevî Arabizmine karşı çıkış,

2. Akılcılık,

3. Emevîler eliyle oluşturulan Kur'an dışı kader anlayışına karşı çıkış,

4. Emevî yönetiminin teklif ettiği görevleri kabul etmemek.

Hasan, Arap-Emevî zulmünün **Sıffîn**, **Kerbela** gibi kanlı ihanet ve dehşet eylemlerine tanık oldu ve bu tanıklığın yarattığı acıları derinden yaşadı. O acılar, onu gerçi eylemli bir tavrın içine sokamadı ama o, eşsiz hitabeti, güçlü ilmi ve saygınlığın doruğuna yükselmiş dervişçe yaşayışı ile Emevîlere karşı çıkan ekip ve eylemlere çok güçlü bir destek verdi.

İnsanların en kötüsünün, zalimlere destek verenler olduğunu söyleyen Hasan, İslam ümmeti içinde bu destekçilere örnek olarak Emevî kralı Muaviye'nin iki yardakçısını gösteriyor: **Amr bin el-Âs** ve **Muğîre bin Şûbe**. (İbn Sa'd, 7/53, 163-164, 176)

Hasan, Emevî zorbaları ile onların yandaşı ulema tarafından oluşturulan ve İslam akaidine sokulan Kur'an dışı **'kader'** anlayışına savaş açtı. İnsanın bütün eylemlerinden sorumlu tutulması gerektiğini, başa gelenleri Allah'ın takdiri diyerek meşrulaştırmanın dine aykırı olduğunu en gür sesiyle haykırdı.

Emevî Arabizmine fikir ve inanç planında büyük darbe vurmuş olmasına rağmen, isyan eylemlerine fiilen ve maddeten katılmamış olması, onu Emevîlerin tasallutundan kurtarmıştır. **Hasan, halkı tehlikeye atmamak duygusunda son derece ileri gitmiş bir insandı.** Emevîlere karşı sergilenecek bir isyanın, yüzde hesabıyla kitlenin aleyhine olacağını düşünüyor, böyle bir eylemli isyan yerine, fikir ve siyaset yoluyla karşı çıkışı tercih edi-

yordu. Bu konuda bizzat kendisinin ifadeye koyduğu ilke şuydu:

"Güvene ulaşıncaya kadar seni korkutan kimse, korkuyla karşılaşıncaya kadar sana ümit veren kimseden daha hayırlıdır." (Câhız, ***el-Beyan ve't-Tebyîn***, 3/163)

O, mücadelesini daha çok **aydınları**, ulema çevresini dikkatli olmaya, yardakçılıktan uzak kalmaya çağırmak şeklinde yürütüyordu. Onlara şunu söylemekteydi:

"Hıyanet olarak hainlere yardakçı olmak yeter."

Birikim sahibi insanları çeşitli adlar altında **'meclisler'** oluşturarak siyasal faaliyet yapmaya çağırıyordu. Bu sayede, kırılamayacak güç birlikleri oluşturulacağına inanmaktaydı. Onun bu tespit ve teklifi, günümüzdeki **sivil toplum kuruluşları**nın bir müjdelenmesi olarak görülebilir. Emevîlerin kapılarında yaltaklık ve yamaklık yarışı yaptıklarını gördüğü 'ulema' yaftalılara sürekli şunu söylemiştir:

"Her ümmetin bir putu vardır; bu ümmetin putu da altın ve gümüştür."

Hasan'a göre, bir toplumun zalim yöneticilerin tasallutu altına girmesi, aydınların görevlerini yapmamalarının ürünüdür. Görevin ihmalini sağlamada kullanılan **'büyük put'** ise 'altın ve gümüş putu'dur. Hasan'ın bu **'büyük put'**la ilgili bir tespiti daha var ki, bu tespit, onu, sadece **'tasavvufî hayatın prototipi'** saymamızı haklı göstermekle kalmaz, **Türkmen lirizmi**nin ölümsüz dehası **Yunus Emre**'nin de öncüsü saymamızı haklı kılar. Ölümden çok korktuğunu söyleyen birine verdiği şu cevap, **Yunus Emre** (ölm. 1320) dizelerinden biri gibidir.

"Ölümden elbette korkarsın, servetini arkanda bırakacaksın. Servetini senden önce göndermiş olsaydın; gönderdiğin servete kavuşmak seni sevindireceği için ölümden korkmazdın." (Câhız, ***el-Beyan ve't-Tebyîn***, 1/264)

Zamanın üstüne çıkan **Yunus Emre**'nin **Hasan el-Basrî**'den yedi asır sonra gökkubbeye yazdığı şu beyit de aynı gerçeğe Türkmen lirizmiyle parmak basmıyor mu?

"Gitmez gönülden darlık,
Elde oldukça varlık."

Emevîler, dilini ve kalemini **'en keskin kılıçtan daha tehlikeli'** gördükleri bu **'siyah sarıklı'**yı (Haccâc'ın Hasan'a taktığı lakap) uzaktan izlemekle yetindiler.

Haccâc, **'Siyah Sarıklı'** yoksul Mevâlî çocuğunun en çok hitabet gücünden korkuyordu. Çünkü Haccâc, büyük bir hatipti. Hasan el-Basrî de büyük bir hatipti. Oysaki, örneğin, İmamı Âzam, ilim ve fikirdeki eşsizliğine rağmen Arapçayı aksanlı konuşurdu. (İbn Abdrabbih, el-Ikd, 2/482) **İmamı Âzam**'da erişilmez olan, hitabet değil, diyalektik, mantık ve derinlikti. Kaldı ki o, Arapları da Arap dilini de sevmiyordu.

Hasan, hitabetin nasıl büyülü bir güç olduğunu iyi bilenlerdendi. Basra'nın varoşlarında sıralanmış kamış ve hasır kulübelerden birinde oturan köle oğlu köle Hasan'ın, bu yoksullukla o erişilmez hitabet gücünü birleştirmesi, **Haccâc**'ı çılgına çeviriyordu. Mevâlî'nin bu esrarengiz hatibine hıncını ve hasedini şöyle ifade ediyordu Haccâc:

"Basra'nın kamış kulübelerinde o siyah sarıklıdan daha hatibi görülmemiştir. Onu hiç kimse o istemeden konuşturamaz. O, dilediğinde konuşur, dilediğinde susar." (Câhız, el-Beyan ve't-Tebyîn, 1/398)

Hasan, İmamı Âzam gibi bir hukuk dehası değildi. O, gerçi fıkhî konularda da söz sahibiydi ve günlük hayatın çeşitli meselelerine ilişkin fetvalar veriyordu ama bunu bir fakîh tavrıyla değil, **Louis Massignon**'un haklı olarak belirttiği gibi, bir manevî üstat, bir sûfî mürşit edasıyla, mistik içebakışı harekete geçirerek yapıyordu. (Massignon, ***Essai sur les Origines de Lexique Tecnique de la Mystique Musulmane***, 186)

Akılcılık da, bütün Mevâlî önderler gibi, Hasan el-Basrî'de de egemendir. Nitekim bu egemenlik yüzündendir ki, Hasan, akılcılığın öncü kurumu sayılan **Mûtezile** mezhebine mensup sayılmaktadır. Hatta Hasan'ı bu mezhebin kurucusu sayanlar vardır. Mûtezile'nin önemli kollarından biri olan **Hasaniyye** onun adına izafetle anılan bir koldur.

Gerçek şu ki, Hasan el-Basrî, şu veya bu mezhebe mal edilemeyecek kadar engin, mezhep taassubuna feda edilmeyecek kadar da yüce bir şahsiyettir. Asırlar üzerinde kurduğu haklı otoritesi, her fırkanın onu kendinden göstermesine sebep olmuştur ve bunda yadırganacak bir taraf da yoktur.

Hasan el-Basrî, akılcılığını, hadislerin sağlamlığını tespitte de kullanmıştır. **İbn Kuteybe**'nin eserinden bir örnek verelim. Hasan'a çok da iyi gözle bakmayan İbn Kuteybe, eserinin **'Gözlem ve Akıl Kanıtının Reddettiği Bir Hadis'** başlığını taşıyan bölümünde, Hasan'ın, sahabe içinde 'yalancı' diye damgalanmış olan **Ebu Hureyre**'nin rivayet ettiği bir hadisi alaylı bir şekilde nasıl reddettiğini yazıyor ve Hasan'ın tavrını destekliyor.

"Ebu Hureyre'den bir rivayete göre, Peygamberimiz buyurmuş ki, 'Güneş ve Ay, kıyamet günü iki öküz biçiminde cehenneme konacaklar ve orada ağlayacaklar." Ebu Seleme bin Abdurrahman bu hadisi Basra camiinde Ebu Hureyre'den naklen rivayet edince Hasan şöyle dedi. 'Demek öyle! Peki, günahları neymiş de cehennem de yanacaklar?" (İbn Kuteybe, ***Tevîlu Muhtelifi'l-Hadîs***, 252-253)

Ata bin Ebî Rebah (ölm. 115/733):

Mevâlî'nin anıt isimlerindendir. Hem çolak hem de topaldı. İleri yaşlarında gözlerini de yitirdi. Mekke'nin Arap gururunu en ileri seviyede taşıyan aristokratları onu iyice horlamışlar ama ilminden yararlanmayı da asla ihmal etmemişlerdir.

Onu iyice horladılar çünkü o hem Mevâlî'dendi hem **re'y** ile hükmederdi. Yani hem akılcı idi hem de Emevîlere fiilen karşı çıkanlardandı. O dönemde, **horlanmak, işkence görmek, zındık veya kâfir ilan edilmek, hatta öldürülmek için başka sebebe ihtiyaç var mı?** Araplar onun kıymetini ölümünden sonra anlamış olacaklar ki, bir gün bir halk kalabalığına **"Ata hakkında ne dersiniz?"** diye sorulduğunda onlar şöyle diyeceklerdir:

"O tıpkı âfiyet gibiydi. Kaybetmeden önce kıymetini bilemedik." (İbn Abd Rabbih, el-Iḳdü'l-Ferîd, 3/169)

Emevîlere karşı, **Abdullah bin Zübeyr**'in yanında çarpıştı ve bu çarpışmada bir elini kaybetti.

Hammâd bin Ebu Süleyman (ölm. 120/737):

İmamı Âzam'ın en büyük hocası olan ve Mürcie mezhebinden sayılan **Hammâd bin Ebu Süleyman** da Mevâlî'dendi. Bu bilgin hakkında İmamı Âzam'ın hocaları bahsinde bilgi verilmiştir.

Irak fıkhında Mevâlî egemenliği onun eliyle başlamıştır. Yine Mevâlî'den olan iki büyük fakîh, **Hakem bin Uteybe** (ölm. 113/731) ve **Habîb bin Ebî Sâbit** (ölm. 119/737) de onun yanında sayılmalıdır.

Sara hastalığı da bulunan Hammâd, son günlerinde gözlerinden rahatsızdı.

Arap asıllı ulema, Mevâlî'ye hep hakaret gözüyle bakardı. Onlardan biri olan Zührî (ölm. 124/741), Mevâlî'yi kötülemek için şunu diyebiliyor:

"Hıristiyanlara, şu Mevâlî çocuklarından daha çok benzeyen bir topluluğa rastlamadım." (İbn Abdilberr, Beyanu'l-İlm, 1098)

Mevâlî'nin değişik alanlardaki anıt isimler listesine şu ölümsüzleri de ekleyebiliriz: **Mücahit bin Cebr** (ölm. 103/721), **Tâvus bin Keysân** (ölm. 106/724), **İkrime** (ölm. 107/725), **Meymûn bin Mihrân** (ölm. 117/734), **Amr bin Dînâr** (ölm. 126/-743), **Vâsıl bin Âta** (ölm. 132/149), **Ebu Müslim el-Horasanî** (ölm. 138/755), **Sîbeveyh** (ölm. 180/796), **Mâ'mer bin el-Müsennâ** (ölm. 210/825),

MEVÂLÎ VEYA YARATICI ISTIRAP GERÇEĞİNİN DÜŞÜNDÜRDÜKLERİ

Mevâlî, kudret yaratamadı ama hüccet yarattı. Onun için zamanın üstüne çıkıp ölümsüzleştiler. Emevîlerse sadece kudret yaratan zümreydi; onun için yok olup gittiler. Öyle anlaşılıyor ki, bu noktada, **Nietzesche** tarafından ifade edilen ve kalabalık tarafından asla fark edilemeyecek olan şu varoluş gerçeği işlemektedir:

"Şunu öğrendim ki, insana iyilik yapmak için fenalık yapmak lazım."

İnsanlık, Yahudi kavmine, fenalık yapmak suretiyle iyilik yaptı. Onları ıstırabın erdirici bela değirmeninde öğüte öğüte insanlığın bütün alanlarda dehalarını çıkaracak kıvama ulaştırdı. Bu öyle bir kıvam ki, aklın izah edebileceği bütün zıtları bünyesinde toplayabiliyor, en ters uçların en yüksek değerlerini kucağında taşıyabiliyor. Bir bakıyorsunuz, altmış yıllık bir zaman dilimi içinde, ateist materyalizmin **Marx**'ı da ondan çıkıyor, ruhçuluğun felsefedeki babası sayılan **Bergson** da. Bugün dünya süper güçlerini, bu demektir ki bütün dünyayı 20 küsur milyonluk bir Yahudi kitlesi yönetmektedir. Neden ve nasıl? Cevap açıktır:

Yahudi kavmi, yaklaşık dört bin yıldır ıstırap çekiyor. Geldiği yere işte bu ıstırapla geldi; ayaklarını uzatıp yatarak değil.

İslam dünyasına gelince, 23 yıllık **Asrısaadet** ile **Mevâlî** zümrenin yüz küsur yıllık yaratıcılık dönemini ve bir de yaklaşık on yıllık **Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı** dönemini istisna edersek, İslam tarihinde yaratıcı ıstırabın iş gördüğü dönem hemen hemen yok gibidir. Harp ve darplerin varlığı ve çokluğu bu söylediğimizi tekzip edemez. O harp ve darplerin büyük kısmı yaratıcı ıstırapla ilgisi olmayan **toprak kavgası**, istila veya

tasallut savaşıdır. En iyi ihtimalle sıradan savunma savaşlarıdır. Bu tür savaş ve kavgalar yaratıcı ıstırap demek değildir. Bunlar, "Bugün bize yarın size" türünden gelip giden boğuşmalar ve hesaplaşmalardır ki, tümünde birbirinin imkânlarına musallat olmak niyet ve gayreti esastır.

Yaratıcı ıstırap, müstaz'afların çektiği ıstıraptır. Savaşmak, mutlaka müstaz'af olmak değildir. Bir kavim veya zümre savaşmadan da müstaz'af olabilir. Belirleyici gerçek, ezilip horlanırken yaşanan acının insanın iç âleminde bir yaratıcı enerjiye dönüşmesi ve bir gün gelip bütün kayıtları, setleri yıkarak evren ve insanın hayalindeki bilim ve hikmet fetihlerini gerçekleştirmesidir.

Yaratıcı Kudret, bu fetihleri kılıç ve barutun iyi kullanılmasına değil, yaratıcı çilenin çekilmesine bağlamıştır. Toprak fethetmeyi her şey sananlar, bir gün esas fethin, yaratıcı ıstırabın getirdiği fetih olduğunu anlamakta, ama o gün, **'gerçek fatihler'**in tutsağı haline gelmekten kurtulamamaktadırlar. Burada söz konusu olan, kılıç ve barutla elde edilen **kudret**le yaratıcı ıstırabın kazandırdığı **hüccet**in (bilim ve fikir üstünlüğünün) mukayesesidir.

Hüccet ile kudret arasında şöyle bir ilişki vardır: **Her hüccet aynı zamanda kudrettir ama her kudret aynı zamanda hüccet değildir.** Bugünkü Arap-İslam dünyasının, hiçbir yaratıcılık gerektirmeyen petrol parasına dayalı bir kudreti var, ama yararlandığı bütün değerler hüccete sahip olanların yarattığı değerler olduğundan, **petrolün yarattığı kudret, hüccetin yarattığı kudrete sürekli yenik düşmektedir.**

MEVÂLÎ'NİN ÖLÜMSÜZLÜK SIRRI: HÜCCET YARATMAK

"Hüccetle galip gelmeyi kudretle galip gelmeye tercih ederim. Kudretle galebe ölümlüdür; hüccetle galip gelmenin ise zevali yoktur."

Halife Me'mûn

Hüccet, kelime anlamıyla kanıt demek. Kur'an dilinin aşılmamış ustası **Râgıb el-Isfahanî** (ölm.502/1108), hüccetin, tanrısal kitaptaki kullanımını bize gösterirken ölümsüz eseri ***el-Müfredât***'ta şu yolda konuşuyor:

Kur'an'da, türevleriyle birlikte 20'den fazla yerde geçen **"Hüccet, tartışılan veya amaçlanan şeyi apaçık ortaya koyan tanık, kanıt ve gösterge demektir."**

Kur'an, kendi mensuplarına şu emri veriyor:

"İnsanların elinde, sizin aleyhinize bir hüccet bulunmasın. Onların zulme sapanları müstesna..." (Bakara, 150; ayrıca bk. Nisa, 165)

Kur'an'ın dikkat çektiği incelik şu: Eğer hüccetle galip iseniz, sizi ancak zulme başvurarak susturma yoluna gidebilirler. Ama bu yol, geçici, aldatıcıdır. Uzun vadede, hüccete sahip olan kazanır. **Ölümsüz egemenlik, hüccetindir.** O halde, insan için önemli olan, hüccet önünde yenik düşmemektir. Kudret önünde yenik düşmek, insanı küçültmez.

Başlık altındaki sözün sahibi ve Abbasîlerin en seçkin halifesi olan **Me'mûn** (ölm. 218/833), tâbir yerinde ise **'kısmen Mevâlî'** idi. Arap asıllı olmayan câriye bir anneden doğmuştu. **Harunurreşid** gibi, güçlü ve itibarlı bir halifenin oğlu olmasına rağmen, annesinin Arap asıllı olmaması yüzünden, egemen Arapçılık onu horlamış ve bu horlamanın etkisi altında kalan babası

tarafından veliahtlığı, kardeşi **Emin**'den sonraya bırakılmıştır.

Emin (ölm. 198/813), anne ve baba tarafından Arap asıllı idi. Bu bakımdan kudreti vardı. Ama hücceti sıfırdı. İlimsiz, irfansız, dirayetsiz bir adamdı. **Me'mûn**'dan önce dört yıl müddetle oturduğu hilafet makamının hakkını veremediği için, hem kendini hem de başına geçtiği Abbasî devletini rezil etmiştir.

Onun arkasından halife olan Me'mûn, aynı devleti güç ve ihtişamının doruğuna çıkararak İslam tarihine, eşine az rastlanan bir onur dönemi bıraktı. Çünkü **Me'mûn, kudretle değil, hüccetle seçkinleşen bir halife idi. Yani o, kral filozof veya filozof kraldı.**

Me'mûn, fikir tarihine **'Beytül Hikme'** (hikmet-felsefe ocağı) denen o bereketli düşünce kurumunu hediye eden ve bu yolla yüzlerce düşünce adamına yol açan kişidir. Eski Yunan metinlerinin Arapça'ya çevrilmesinin öncülüğünü yapan da odur. Bunun bir anlamı da, **Batı rönesansının mayasını çalan büyük ruhların başında gelenlerden birinin de Me'mûn olduğudur.**

Me'mûn, İslam tarihinin yüz aklarından biri. Din tüccarı kara yobaz onu hiç sevmez. Çünkü Me'mûn, akla dosttur; kara yobaz ise her şeyden önce akla düşmandır. Me'mûn, insanın çıkabileceği kudret sınırının ucuna kadar gelebilmişlerden biri. Ama o, bilgi-ışık-düşünce ve sevgi ile doruklara çıkmayı yeğliyor. Kral Me'mûn, filozof Me'mûn'u öne çıkarıyor ve bize önemli bir ders veriyor: Madde ihtişam ve kudretini değil, bilgi-ışık gücünü seçin, ona güvenin, onunla yücelin. Çünkü ölümsüz olan odur.

Ölümsüz olan, kudret değil, hüccettir.

Burada insanlığa, Kur'an vahyinin en çarpıcı mesajlarından birini duyuralım:

Kur'an; hangi başlık, renk ve desenle olursa olsun, Allah'a inananlar arasında, Allah'ın karşılıklı hüccet olarak kullanılmasını yasaklamıştır. (Şûra, 15-16) Bir insanın Allah'a imanı varsa, o insanı susturmak için Allah'ı kanıt olarak kullanamazsınız.

Hüccete karşı kudreti kullanmanın sembol ismi, **Hz. İbrahim**'in nurunu narla (ateşle) boğmaya çalışan **Nemrut**'tur. (Bakara,

258) **Nemrut, hücceti kudretle boğmaya çalışırken, atalarının dinleştirilmiş kabullerinden destek alıyordu.** (En'am, 80-83) Kur'an'dan öğreniyoruz ki, Allah daima hüccet kullanır. Yani bilgi, düşünce ve hikmetin eşlik ettiği kudreti:

"De ki, 'En mükemmel hüccet Allah'ındır." (En'am, 149)

"Allah hep geometri kullanır" diyor **Platon**. Bu, Allah'ın rastgele, tutarsız iş yapmadığı anlamındadır. **Platon**, gerçeği çok güzel yakalamış. Allah hep geometri kullandığı içindir ki **"En mükemmel hüccet Allah'ındır."**

Hüccetin omurgasında bilgi-bilim var. Bunun içindir ki, hüccet haline dönüşemeyen kudretler batmaya mahkûmdurlar. Altı asırlık **Osmanlı İmparatorluğu** batmadı mı? Battı, çünkü batma sürecine girdiği dönemde omurgasında kudret vardı, hüccet değil. Hüccet, onun elinden çıkmış, buharı sanayie tatbik edenlerin eline geçmişti. O, fesle-serpuşla, potinle ve hangi tarikatın sikkesinin cennet alâmeti (!) olduğunu tartışmakla meşguldü. Yani abesle meşguldü. **Hüccet, abesle meşgul olanların yurduna uğramaz.** Çünkü böylesi yurtlara pislik siner. Kur'an öyle demiyor mu: **"Allah, aklını işletmeyenlerin üstüne pislik atar."** (Yûnus, 100)

Osmanlı'nın yerine geçen Cumhuriyet'te kurucu mimarın esas dayanağı kudret değil hüccet idi. Bir defa, **Kurtuluş Savaşı bir hüccet belgesidir.** O savaş, kudretle değil, hüccetle kazanıldı. Mazlumluk, iman ve ıstırap en büyük hüccetlerdir. İsrailoğulları'nı bugünkü 'yenilmezlik' noktasına taşıyan, onların dört bin yıla yakın bir süre çektikleri ıstırap oldu. Hemen her alanda hüccete sahip hale gelmeleri o ıstırap sayesindedir.

Istırap sadece hüccet değil, hüccet yaratan hüccettir.

Unutulmaması gerekenlerden biri de şu gerçektir: Bir dinin mensupları, özellikle savunucuları, hüccet yerine kudrete (hele hele şiddete) sığınmaya başlamışlarsa o dinin insanlık sahnesindeki yeri ve etkisi depreme mâruz kalmış demektir. Dinlerin tarihlerinde, müminlerin mazlum oldukları dönemler daima yükselme ve yücelme dönemleridir. **Mazlum, kudrete değil hüccete sığınan insandır.** Şiddet ve dehşete bel bağlayanlar, insan tabiatının sadece nefretine mâruz kalırlar. İslam'ı sahneden kovmak

niyetinde olanların istedikleri de budur.

Kur'an'ın öğrettiği cihat bir hüccet savaşıdır; kudret savaşı değil. Emevî saltanat dinciliği, cihadı bir hüccet savaşı olmaktan çıkarıp kudret savaşına dönüştürdü. Sonra bir zaman geldi ki, hüccete öncelik ve öncülük tanıyanlar kudretin cihadıyla böbürlenenleri yerle bir ettiler. Bu yerle bir olma hali devam ediyor. Çünkü Müslümanların elinde henüz hüccet üstünlüğü yok. Petrol ve şiddet, hüccet üstünlüğü değildir.

Peygamberlerin hüccetlerinin temelinde, Kur'an'ın açık beyanıyla, **'ilim'** vardır. Şimdi, eşsiz hikmet ve ibretlerle dolu şu tabloya bakın: Kur'an, düşmanları olan putperest gelenekçilere karşı peygamberlere şunu söyletiyor:

"Eğer doğru sözlüler iseniz bana ilim getirin/ilimle gelin!" (En'am, 143; Ahkaf, 4)

Peygamberlere karşı çıkan putperest tabucuları ise şöyle konuşturuyor:

"Eğer doğru sözlülerseniz bize atalarımızı getirin/atalarımızın kabullerinden kanıt getirin." (Dühan, 36)

Ve Kur'an, bu azgın kudret taslayıcılığın arka planını gösteriyor:

"Onların hüccetleri, 'Bize atalarımızdan kanıt getirin' demekten öte bir şey olmamıştır." (Câsiye, 25)

Kısacası, Kur'an'a göre, isabet ve doğruluğun tek belgesi vardır: Bilgi ve düşünceden oluşan kanıt. Kur'an buna **hüccet** veya **bürhan** diyor. **Bürhan**'ın karşısına dikilen şeye **bühtan** denir. Meleklerin imtihanında onları insanın gerisinde bırakan değerin bile ilim yani bürhan olduğu ifade edilir. İnsanın sahip kılındığı bürhana karşı şeytanda bühtan vardır. Yani yalan ve iftira. (Bakara, 31-34) Ne ilginçtir ki Kur'an, bilgi ve düşünce üstü olan vahyi bile, insanlık dünyasına indiği andan itibaren **'ilim'** diye anmaktadır. (Bakara, 145)

Dördüncü Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN SİYASAL MÜCADELESİ VE ŞEHİT EDİLİŞİ

İMAMI ÂZAM'IN İSYAN AHLAKI

"Bir gaza elli hacdan daha kıymetlidir."

İmamı Âzam

İmamı Âzam, kudretin insanda vücuda getirilişini (yaratılmasını) Allah'ın fiili olarak, vücuda getirilmiş bu kudretin kullanılmasını ise insanın fiili olarak görüyordu.

Yine ona göre, kul bu kullanıma başvurmadan Allah'tan bir şey isteyemez. İşin özeti ve esası budur. **Kader** kavramı bahane edilerek bunun dışında söylenenlerin tümü, her anlama çekilebilecek belirsiz söylemlerdir. Nitekim İmamı Âzam bunun farkındadır ki, kader meselesinde son sözü, **"Bu konuyu fazla kurcalamayın, altından kalkamazsınız"** mealinde olmuştur.

İslam'a, Emevî yandaşı ulemanın soktuğu **'Kur'an dışı kader anlayışı'**, esası bakımından Emevîlere ve benzeri saltanatlara isyanı önlemede bir tür **'kutsal çare'** idi. O halde bu **sahte kader anlayışına karşı çıkanın ilk işi, zulme isyan olacaktır.** İmamı Âzam da bu anlamda bir isyancıdır. Zaten **düşmanlarının onu ithamda kullandıkları en önemli suçlamalardan biri de 'ümmeti isyana teşvik' suçlamasıdır.**

O, isyanını ilim ve fikirde bizzat, siyasal alanda ise dolaylı desteklerle yerine getirmiştir. Onun, değerli bulduğu tüm isyanları hem fikren hem de maddeten desteklediğini görüyoruz.

BİR HANÎF AHLAKI OLARAK İSYAN AHLAKI

Kur'an'da İsyan:

İsyan kökünden türeyen kelimeler Kur'an'da 30 küsur yerde geçer. Bunların 20 küsuru fiil halinde kullanımdır. **İsyan** kelimesi, **Isfahanlı Râgıb**'ın da beyan ettiği gibi, değnek-sopa anlamın-

daki **asa** kelimesiyle aynı köktendir. Ve **isyan, bir şeyi asa ile engellemek anlamındadır.** Kelime, daha sonra, geçirdiği değişim ve gelişimle, her türlü karşı çıkma anlamında kullanılmıştır.

Biz burada, şu ana kadar işaret edilmemiş bir noktaya dikkat çekmek istiyoruz: Hz. Mûsa'nın serüveni anlatılırken kullanılan **asa** (değnek, sopa) kelimesi, eğer isyan anlamında alınırsa-ki bu, dil bakımından mümkündür-bu büyük peygamberin en büyük mucizesi, Allah'a ve onun elçisine isyanla damgalanan Firavun'a karşı isyan etmek olur. Kur'an bunu kendi terminolojisi içinde, Firavun'un yardakçısı büyücü ve yöneticilere karşı **Mûsa'nın asası** ifadesiyle vermiştir.

Mûsa'nın en büyük mucizesi onun asasıdır. Acaba bu, bir değnek midir, yoksa asa kelimesinin esas delâleti olan isyan mıdır? Mûsa'nın asasının Firavun'un sihirbazlarının bütün hünerlerini yalayıp yutmasıyla sembolize edilen nedir? **"Firavunun hünerli sihirbazlarıyla sembolize edilen teknik-askerî gücü, Mûsa'nın asası ile sembolize edilen isyan ve karşı çıkış gücü mağlup etti"** diyebilir miyiz? Biz, diyebileceğimiz kanaatindeyiz. Eğer böyleyse en büyük mucizelerden biri de, zalimlere karşı isyan olacaktır.

İsyan ahlakının tarihteki en seçkin temsilcilerinden biri olan **Gazi Mustafa Kemal**'in, **"Hz. Muhammed'in en büyük mucizesi, komuta ettiği Bedir Savaşı'dır"** mealindeki söz ve yaklaşımı, tam bu noktada muhteşem bir fark edişin ifadesi olarak karşımızdadır. İsyan konusunun ilginç noktalarından biri de şudur: Kur'an hem Âdem'in (insanın) hem de şeytanın Allah'a ters düşmesini isyan olarak nitelendiriyor:

"Âdem rabbine isyan etti." (Tâha, 121)

"Şu bir gerçek ki, şeytan, Rahman olan Allah'a karşı âsi olmuştur." (Meryem, 44)

O halde, **oluşun sadece eksi kutbunda değil, artı kutbunda da, yaratıcı ve hür benliğin kıvılcımını isyan tutuşturuyor.** Kur'an, bu isyanın ilk kez Allah'a karşı sergilendiğini ve bağışlandığını söyleyerek (bk. 2/37; 20/122) isyanın varlığından değil, isyanda ısrar etmekten şikâyetçi olduğuna vurgu yapmaktadır. **Âdem'in zellesi** ve sonra bağışlanması, yaratıcı-hür benliği elde etmede

isyanın gerekliliğini; şeytanın inadı ise, isyanı ilahlaştırmanın yanlışlığını anlatmaktadır.

Yapmak için yıkmakla, yıkmayı kutsallaştırmak aynı şey değildir. Peygamberler de onlara karşı çıkanlar da birer isyancı idiler. Hz. Mûsa da Firavun da birer âsi idi. Ama Mûsa, iyiye ve güzele isyan edene isyan içindeydi. Bu yüzden onun isyanı mucize, Firavun'un isyanı hüsran olmuştur. Bütün yaratıcı ruhlar, derece derece birer âsidir. Mevcuda isyan etmeyen benlik varoluş sırrını yakalayamaz.

İsyanı tanımayan ruh, alışkanlığa ve geleneğe yenik düşer. Alışkanlık ve gelenek yaratıcı gücün afyonudur. Ölümsüzlüğün kandilini yakan ve kubbeye zaman üstü ses, renk, desen ve ahenk bırakanlar, her alanda, isyan öncüleridir. **Yaratıcı ruhta isyan, öncelikle mevcuda, alışılmışa, dayatılan kabullere isyandır.** Mevcuda isyan, insanoğlunun en çetin işidir. Bunun içine anababaya karşı çıkmak gibi zorluklar bile girer.

Mevcuda isyanın tanrısal sembolü **Hz. İbrahim**'dir. **Yaratıcı irade yönündeki yürüyüşte her oluş bir İbrahim gerektirir.** Mevcut, en iyi şekliyle bile, yerinde duruş, çürüyüştür. **İleri geçmek; duranı itmek, onun üstüne basmakla olur. İşte bu, isyandır.** Ve ileri gidenler, çürümeyi bekleyenlerin bağırtılarıyla sürekli rahatsız edilirler.

Yürüyen ruhun her anı, bir öncekine isyandır. Çünkü yürüyen ruh "her an yeni bir iş ve oluştadır." (Kur'an, 55/29) **Yaratıcı isyan, günahı tanıyan fakat ona esir olmayan ruhun tavrıdır. Yıkıcı isyansa, günaha ve tahribe kul olmayı amaç edinen saplantıdır. Birincisi peygamberlerin, ikincisi onlara düşman ruhların isyanıdır. Oluş, bu iki isyanın sürekli düellosudur.** İnsanlığın büyük evladı **Hallâc**, **Tavâsîn**'inde bu nükteye dikkat çekerken şöyle diyor:

"Ahmed (Hz. Muhammed) ile İblis'ten başka hiç kimseye iddiacı olmak yaraşmamıştır. Şu var ki, İblis'in gözden düşmesine karşı Ahmed için gözün gözü açıldı. İblis'e, 'Secde et!' dendi, Ahmed'e, 'Bak!' İblis secde etmedi, Ahmed de sağa-sola bakmadı."

Yani ilk anda ikisi de emre karşı isyan sergiledi. (Hallâc'ın bu sözleri ve geniş izahı için bk. Öztürk; **Hallâc-ı Mansûr ve Eseri**, 109-111)

Kur'an, isyan konusunda iki tehlikeden sakındırmak istiyor: **İsyanı hiç tanımamak ve isyanı ilahlaştırmak.** Birinci hal melek-insan hayaline esir olmaktır ki Kur'an, insanın yaradılış gerçeğine aykırı olan bu kabule değer vermez. (bk.2/30; Ahzâb, 72) Ne ilginçtir ki, meleklerden söz eden ayetlerden biri, onları, **"Kendilerine emrettiği hususlarda Allah'a isyan etmezler"** (Tahrîm, 6) diye tanıtıyor. Oysaki insan, **zalim ve kan dökücü** olarak nitelendirilir. **İnsan, isyanı tanıyan ve kullanan bir varlıktır ve bu yüzden üstündür.** Hz. Muhammed bu gerçeği ifade ederken şöyle diyor:

"Eğer günah işlemeseydiniz Allah sizi yok eder, yerinize günah işleyen bir topluluk getirirdi." (Müslim, tevbe 11; Tirmizî, cennet 2)

Bu söz, din dilinde bir adı da **günah** olan isyanın hayat ve oluştaki yerine dikkat çeken mucize bir beyyinedir. (İsyan konusunda ayrıntılar için bizim 'Kur'an Açısından Şeytancılık' adlı eserimize bakılabilir.)

İsyan kavramını günümüz İslam dünyası bağlamında değerlendirirsek şunları söyleyebiliriz:

İslam dünyası büyük isyanlara ve büyük âsilere muhtaçtır.

Kur'an'a göre, en büyük engeli aşmak, boynumuzu bukağılayan tabuları kırmaktır. Bunu ancak büyük hamlelerin yaratıcısı dev âsiler yapabilir. Ne yazık ki İslam dünyası, bukağılarını kırmak için isyan etmek yerine saltanat ve mide uğruna savaşıyor. Onun kavgaları Kur'an'ın amaçlarına yönelik değildir. Olsaydı dünyanın kaderi çoktan değişirdi. Genelde tüm dünya, özel olarak da İslam dünyası gerçek İbrahimlere muhtaçtır.

İnsanoğlunun yetiştirdiği en büyük benliklerden biri olan **İmamı Âzam, isyanıyla sonsuzlaşan ruhlardandır. Onun yaratıcı isyanını kutsamayı onur biliriz.**

FİRAVUNLARI KİM ÜRETTİ?

Kur'an'a göre, Firavunları üretenler, zalimlere uşaklık edenlerdir.

İmamı Âzam, Müslüman ümmetin Firavun yaratan zihniyeti sona erdirmesini, İslam imanının temel icabı olarak görmektedir. Bu imanı hayata geçirecek dirayet yoksa hiçbir ibadet bir anlam taşımayacaktır. Bir Kur'an mümini ve mütehassısı olarak İmamı Âzam şunu elbette ki çok iyi bilmekteydi:

Hiçbir zalim, kendisine sessiz kalan bir kitlenin dolaylı desteği olmadan yaşayamaz. Hele, din, zulme uşaklık aracı yapılmışsa Firavunların bir biçimde ve değişik adlar altında zuhur etmesi kaçınılmazdır.

Kur'an'dan öğrenmiş bulunuyoruz ki, mazlum bildiğimiz birçok halk aslında pasif zalim oldukları için ezilip horlanmışlardır. **Mazlum gerçek mazlumsa zalimin uzun süre egemen olması söz konusu değildir.** Zulüm, din veya dinsizlik adı altında uzun süre devam ediyorsa bunun sebebi zalimlere uşaklığı hüner sanan bir halkın, en azından bir satılmışlar ekibinin varlığıdır. Bu ekip, **'pasif zalimler ekibi'**dir.

Pasif zalimlik; zulme başkaldırması gerekirken, küçük çıkarlar veya gizli imansızlıklar yüzünden zalimlere karşı sessiz kalan, böylece onlara dolaylı destek veren kişi veya toplumların sıfatıdır. Kur'an'ın bu noktadaki tezi şudur:

Aktif zalimlerin birçoğunu, pasif zalimler, yani zulme bir biçimde uşaklık edenler yaratmıştır.

Kur'an'ın bu anlamda devrim yaratan tespitlerinden biri de Zühruf Suresi'nin 54-56. ayetlerinde verilmiştir. Ne yazık ki, bu devrim yaratan ayetlerle ilgili olarak, klasik müfessirlerin ne

dediğini öğrenmek için otuza yakın tefsiri karıştırdığımda ayetlerin mesajıyla ilgili en küçük bir açıklama göremedim. Yüzyılımızın büyük müfessirlerinden biri olan Türk müfessiri **Elmalılı Hamdi Efendi** (ölm.1942) de **'susmayı yeğleyenler'** arasındadır. Bu ayetlerin sadece tercümelerini vermekle yetinmiş, tek kelimelik yorum getirmemiştir.

Neden sustular?

Klasik tefsirlerin büyük kısmı, Arabizmin İslam'a ve Müslümanlara egemen olduğu dönemde yazıldı. Anılan ayetlerin mesajını o dönemde bütün açıklığıyla ortaya koymak ölüm fermanını imzalamakla eşanlamlıydı. Nitekim, icraatı ve fetvalarıyla bu ayetlerin mesajını hayata geçirmeye kalkan İmamı Âzam, bunun faturasını hayatıyla ödemiştir. Sonraki dönemlerde ise hem Emevî-egemen anlayış dinleşmiş olduğu hem de dinin saltanat aracı olarak kullanımı devam ettiği için bu ayetlerin mesajı yine örtülü tutulmuştur.

Bu ayetlerin devrim niteliğindeki mesajı üzerinde hakkıyla konuşmak için dinin saltanat aracı olmaktan çıkarılmış olması gerekir. Aksi halde, o mesajı telaffuz eden, o coğrafyadaki yönetime veya yönetimlere isyan etmiş sayılır. Hem o mesajı açıklamak hem de isyan etmiş sayılmamak ancak **laik** bir sistemin egemen olduğu ülkede mümkündür. Biz, **"Kur'an, laikliği sadece hoş gören bir kitap değildir, laikliği bizzat isteyen bir kitaptır"** derken ne sürçilisan ediyoruz ne de birilerine hoş görünme havasına giriyoruz. Söylediğimiz aynıyla hakikattir ve imanımızın bize yüklediği bir görevin ifasıdır.

Şimdi, Zühruf 54-56. ayetlerin mesajını açık şekilde ortaya koyalım. Firavunları yaratan halkların uşaklık psikolojilerini deşifre edip bu psikolojinin Allah'ı nasıl öfkelendirdiğini, pasif zalimlerden intikam alma kararına nasıl vardırdığını ifade eden bu ayetler, emperyalizmin hapishanesine dönüştürülmüş mâbetlere hapsolmayı din sanan bir kitlenin Allah tarafından, Allah'ın düşmanı gibi algılandığını göstermektedir. Demek ki, **mâbede, mescide abone olmak Allah katında her şey demek değildir. Bunun içindir ki Kur'an, iki tür namazdan söz etmektedir:**

1. İnsanı Allah'a yaklaştıran, mirac hükmünde namaz,
2. İnsanı Allah'ın düşmanı haline getiren lanetli namaz. (Mâûn Suresi, 4-7)

Kur'an'a saygımız varsa bu namazların ikisini de gündem yapmalıyız. Birini sakladığımızda biz de Kur'an'ın lanetine çarpılırız. Çünkü bu iki namazın birini sakladığımızda namazın gerçek anlamını kavramamız mümkün olmaktan çıkar.

ZÜHRUF SURESİ DEVRİMİ

Tam bu noktada, Zühruf Suresi'nin 54-56. ayetlerine dikkat çekmeyi gerekli görmekteyiz:

"İşte, Firavun, toplumunu böyle küçümseyip horladı da onlar da ona itaat ettiler. Çünkü onlar yoldan sapmış bir toplum idiler. Onlar bizi bu şekilde öfkelendirince, biz de onlardan öç aldık; hepsini suya gömüverdik. Onları, sonra gelecekler için bir selef ve bir örnek yaptık."

Bu ayetleri, tefsir kurallarını **(semantik ve hermenötik incelikleri)** dikkate alarak değerlendirdiğimizde şu gerçeklerin altını çizmemiz gerekiyor:

1. Firavunların horlayıp ezmesi ile toplumun ona itaati arasında bağlantı vardır. O itaat olmasaydı bu horlayıp ezme de olmayacaktı.

2. Firavunun horlayıp ezmesine isyan yerine itaatle karşılık verilmesi Allah'ı öfkelendirmiş, bunu yapan kitleden intikam alma kararına vardırmıştır.

Firavunları yaratanların bu ruh yapıları ve kişilikleri Yûnus Suresi 83'te de anlatılmıştır:

"Firavun ve kodamanlarının kendilerine kötülük etmelerinden korktukları için, kavmi arasından bir gençlik grubu dışında hiç kimse Mûsa'ya inanmadı. Çünkü Firavun, o toprakta gerçekten çok üstündü ve gerçekten sınır tanımaz azgınlardan biriydi."

Anlaşılan o ki, Kur'an, bir kitlenin içinden birileri zalimlerle

işbirliği yapmadıkça o kitlenin, zulüm ve istilaya yenik düşmeyeceği kanısındadır. Kur'an, Zühruf 54. ayette kullandığı kelimeyi kullanarak kendisini tebliğ eden Peygamber'e şu emri vermektedir:

"Gerçeği hakkıyla göremiyor olanlar seni asla küçümsemesin/ezip horlamasın!" (Rûm, 60)

Muhammedî müminler, ezip horlayanlara sessizce itaat edemezler. Bu itaat varsa ne cami bir işe yarar ne de namaz. Bu bilindiği içindir ki, emperyalist sömürgeciler bir ülkede, kendilerine isyan yoksa cami sayısının artmasından asla rahatsız olmazlar. Emevîler de rahatsız olmamışlardır. Tam aksine, sömürdükleri ülkelerde cami sayısının artmasını, halkın camilerde daha çok toplanmasını teşvik ederler. Emevîler de teşvik etmişler, halkın camilerde daha uzun süre kalması için ellerinden geleni yapmışlardır. Çünkü böylesi camiler sömürünün gardiyansız hapishaneleri gibidir. Sayıları arttıkça sömürenlerin işi kolaylaşır.

Mesele gelip gelip şurada düğümleniyor: **Hz. Muhammed, özgürlüklerin ve esaret tanımamamın sembolü müdür yoksa daha çok namaz kılmanın, daha görkemli sarık sarmanın sembolü mü?** Kur'an, birinci şıkkı onaylıyor. Hz. Peygamber bu şıkka göre yaşadı ve onu miras bıraktı. Emevî, bu mirası yozlaştırıp **'özgürlüklerin Peygamberi'**ni **'daha çok namaz kılmanın, daha görkemli Arap sarığı sarmanın sembolü'** haline getirdi.

Bu saptırma ve yozlaştırmaya ilk büyük isyan İmamı Âzam Ebu Hanîfe'den geldi. Arap fistanı ile Arap saltanatlarını dinleştirenler İmamı Âzam'ı **'namazsız ve isyancı bir din'** kurmakla suçladılar. İmamı Âzam, Hz. Peygamber'i özgürlüklerin ve esaret tanımamanın sembolü olarak öne çıkarmanın faturasını başıyla ödedi. Ve Büyük İmam'ın ardından İslam tarihi asırlarca Emevî zihniyetiyle yürüdü. Ta **Mustafa Kemal**'e kadar.

Mustafa Kemal, **İmamı Âzam'ın hedefine vardırılamamış isyanını hedefine vardırdı. Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı**'nın esas anlamı, bizce budur. **Mustafa Kemal**, Hz. Muhammed'i, yeniden, 'esaret tanımamanın sembolü' ilan etti. Tıpkı **İmamı Âzam** gibi, İslam'ın temel ibadetinin **'zulme karşı çıkış'**

olduğunu dünyaya duyurdu. **'Hz. Muhammed'in en büyük mucizesinin özgürlük savaşı Bedir Harbi'** olduğunu da Müslümanlara duyurdu. Ne yazık ki **Mustafa Kemal**'in çevresini saran **'dalkavuklar ekibi'** ve onlara daha sonra çıkarları uğruna iltihak eden **saltanat dincileri**, Mustafa Kemal'in bu **'aslî mesaj'**-ının üstünü örttüler, onu, bu mesajın tam tersi bir anlayışın öncüsü gibi tanıttılar. **Mustafa Kemal**'in tepelediği **Haçlı Batı** da, önce dalkavuklara, sonra da dincilere bu yolda tüm desteğini verdi.

Gerçek şu ki, **emperyalistler, ezip sömürmek istedikleri toplumların direnen unsurlarını bir tür 'insanlık düşmanı' gibi tanıtmakta, onları faşizmle, despotizmle, insan haklarını ihlalle, aşırı devletçilikle, evrenselliğe karşı çıkmakla suçlamaktadırlar.** Onca ilmine, irfanına, bütün fıkıh ekollerinin babası sayılmasına rağmen **İmamı Âzam'ı işkenceler altında katletmelerinin sebebi de işte budur. Yani, zulme ve zalimlere örtülü destek anlamına gelecek uşaklığa yanaşmaması...**

Türk Kurtuluş Savaşı'nın öncülerini, özellikle **Mustafa Kemal**'i aynen böyle suçlamışlardır. Ve bugün, emperyalizmle işbirliği zilletine tenezzül edenler de Mustafa Kemal'i aynı **Haçlı lügati** kullanarak suçlamaktadırlar. Şunu da unutamayız:

Ahzâb 57. ayete göre, **"Allah'a ve Peygamber'e eziyet edenler lanetlenmişlerdir."** Peygamber'e eziyeti anlamakta zorluk çekilmez ama "Allah'a eziyet nasıl olur?" diye sorulmaktadır. Zühruf 55. ayet bu sorunun cevabını getiriyor. Orada kullanılan **'âsefûnâ'** kelimesi **'bizi üzdüler, öfkelendirdiler'** anlamındadır.

Demek ki, zalimlere pasif destek yani onlara yamaklık, Allah'a eziyet etmektir. Allah bundan öylesine rahatsız olmaktadır ki bunu bir intikam sebebi sayıyor.

Zalimlere itaat, Allah'ı öfkelendiren tek kötülüktür. Hûd Suresi 59. ayet bunu, **'inatçı zorbaların emrine uymak'** şeklinde tanımlıyor.

İMAMI ÂZAM, MEHMET AKİF VE MUSTAFA KEMAL'DE BEDİR HARBİ'NİN YERİ VE ANLAMI

Bu büyük benliklerin üçünde de temel düşman zulüm, üçünde de imanın temel belirişi ve temel ibadet, zulümle mücadeledir. Zulüm anabaşlığı altına şirkin her türünü (riyakârlık, insan putlaştırma, ecdatperestlik) sokmak zorundayız. İmamı Âzam da Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran irade de (özellikle Atatürk) bu zulüm türlerinin tümüne karşı mücadele vermiştir.

Üçü de, ibadetleri imandan bir parça görmeyen anlayışlarını, zulme karşı mücadelede kırmaktalar. Zulme karşı mücadelesi olmayan bir imanı sağlam iman saymamaktalar. Üçü de **'onur ve istiklal mücadelesi bitinceye kadar seccadeyi dürme'**nin gerektiğine inanmaktadır.

Atatürk'ün, İmamı Âzam'dan âdeta miras gibi alıp benimsediği **'zulme karşı mücadele'** zihniyeti onu, Hz. Peygamber'in temel özelliğinin **'esaret tanımama'** ve temel mucizesinin de **Bedir Savaşı** olduğu fikrine götürmüştür. Gerçekten de **Mustafa Kemal**'in bu din-iman ve Peygamber anlayışı tam bir **İmamı Âzam** idraki sergilemektedir.

Zulme karşı çıkışın Bedir Savaşı ile irtibatlandırılması da İmamı Âzam kaynaklıdır.

Hz. Ali evladından **Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn** , Hicrî 121 yılında, **Hişam bin Abdülmelik**'e karşı ayaklandığında, İmamı Âzam onun bu zalim yönetime isyanını Peygamberimizin **Bedir Savaşı**'na benzetmiş ve o idrakle desteklemiştir.

İmamı Âzam'dan 13 asır sonra verilen **Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı'nın bir tür İmamı Âzam'ı olan Mehmet Akif Ersoy, Bedir Harbi ile Türk Kurtuluş Savaşı arasında iman ve zihniyet bakımından olduğu kadar, savaşı veren askerlerin kişilik yapıları ve tarihî rolleri bakımından da irtibatlar kurmuştur.** Türk şiirinin en büyük ustalarından biri olan Akif, **Çanakkale Şehitleri**'ni destanlaştırdığı ölümsüz şiirinde, Çanakkale'yi geçilmez kılan Mehmetçiklerin iman ve misyonlarını şu dizelerle tanıtmıştır:

> **"Ne büyüksün ki, kanın kurtarıyor tevhidi,**
> **Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi."**

ÖZGÜRLÜK VE BAĞIMSIZLIK AŞKI

İmamı Âzam, şahsiyet olarak sosyal hayatta, ilim ve fikir adamı olarak fıkıhta özgürlük ve bağımsızlıktan yana taraf olmuş, içtihatlarını bu yönde yapmış, fetvalarını bu yönde vermiştir.

O, bildiğimiz gibi, Mevâlî'den bir bilgindi. **Mevâlî, bir anlamıyla da, kölelikten gelen, kölelikten kurtulmasına rağmen, Arap gururunun hegemonyası yüzünden hayatı boyunca köle muamelesi gören insan demektir.** Bir Mevâlî çocuğu için hayatın en büyük nimeti, Allah'ın en büyük lütfu, özgürlüktür. Bu, herkes için bir kere doğru ise Ebu Hanîfe için bin kere doğrudur. Çünkü o, Mevâlî çocuğu olmasına ilaveten yaradılış ve kişilik olarak da özgürlük aşıkıdır. Onun için, özgürlükten yoksun kalmak pahasına bir hayat hayat değildir. Özgürlük ve bağımsızlık yoksa ölüm tercih edilmelidir.

İmamı Âzam uzmanı **Ebu Zehre** şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe, hür bir adamdı. Bunun için, kendi hürriyetini koruduğu gibi başkalarının hürriyetini de takdir ederdi. Buna bağlı olarak, fıkıh meselelerini hallederken aklı yerinde insanların tasarruf haklarına ve iradelerine hürmet etmeğe son derece önem verirdi. Hem toplumun hem de yönetimin bireyin özel hayatına karışmasına karşı çıkmıştır. Elverir ki, birey, dinin veya toplumun bir değerini tahrip etme noktasına gelmesin."

"Bakıyoruz, o, akıl bâliğ olan kıza evlenme konusunda tam salahiyet veriyor. Velisi bu kıza asla karışamıyor. Bu meselede dört mezhep imamı içinde yalnız o böyle düşünüyor. Yine o, kişilerin 'sefih, bunak, borçlu' gibi gerekçelerle hacır altına alınmasına izin vermiyor." (Ebu Zehre, 344)

"Reşit olan kimse malında tasarruftan menedilemez. Böyle bir kızın velisi onun üstünde hiçbir sulta kuramaz. Ebu Hanîfe, bu fikriyle dört mezhebin imamları içinde tektir. Yine öteki

fakîhlerin aksine, sefihlerin, borçluların hacır altına alınmasına da karşı çıkmıştır." (Ebu Zehre, 344-346)

Ebu Hanîfe, insanın beyanını, aksi ispatlanıncaya kadar, hükme esas almaktadır. Bu anlayışını gayrimüslimler için bile yürütmüştür. Bilindiği gibi, Kur'an'da adları geçen **Sâbiîler**'in hangi dinden oldukları tartışıldığı gibi, putperest olup olmadıkları da tartışılmıştır. İmamı Âzam Sâbiîlere Hıristiyan muamelesi yapar; onların kadınlarıyla evlenmeyi, kestikleri etlerin yenmesini helal sayar. Bu hükmünü, Sâbiîlerin, kendilerini Hıristiyanlığın bir mezhebi olarak tanıtan beyanlarına dayandırmaktadır. Sâbiîlere putperest muamelesi yapan fakîhler ise onların sözleriyle içlerindekinin birbirine uymadığını söyleyerek hüküm vermektedirler. Yani Sâbiîleri içlerinde sakladıklarını iddia ettikleri niyetleriyle yargılamaktadırlar. (bk. Serahsî, ***Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr***, 1/149)

BAŞKALARINA MUHTAÇ OLMADAN YAŞAMAK

İmamı Âzam'ın özgürlüğünü koruyabilmesi biraz da kimsenin ihsanına muhtaç olmamasına dayanıyor. **Ebu Hanîfe, hayatını ilim ve ticaretle geçirdi. Rızkını ticaretten kazandı, kazancının bir kısmıyla ilmini de insanlık için harcadı.**

Ticaret ona bir yandan güç ve imkân verdi, bir yandan da başına dertler açtı. Çünkü Ebu Hanîfe, geçinmek için hilafet makamının vereceği görevlere muhtaç olmadığından teklif edilen tüm görevleri reddetti. Bu, hilafet makamını ona karşı öfkelendirmiştir.

Ebu Hanîfe, ticaretten elde ettiği maddî güç sayesinde Emevîler'le mücadeleye destek verdiği için de halifelerin düşmanlığını üzerine çekti. Denebilir ki, onun başına dertler açan ve sonunda da ölümüne sebep olan, bu başı dikliğin verdiği gururdur. İmamı Âzam o gururdan zerre kadar fedakârlık etmedi. Bu sebeple, bir yandan meslektaşları olan ulema tarafından kıskanılmış, bir yandan da minnet borcu altına girmediği yönetimler tarafından düşman ilan edilmiştir.

Ebu Hanîfe'nin bu, **'dünyalık için kimseye temenna etmeme'** meziyeti, tıpkı onun akılcılığı gibi, kendisini izleyen Hanefî

fakîhlerinin birçoğu tarafından aynen korunmuştur. Hanefî fıkhının en büyük teorisyenlerinden biri, belki de birincisi olan **el-Kerhî** (ölm. 340/952) bu açıdan çok saygın hatıralar bırakmıştır.

Kerhî, amelî fıkıhtaki akılcılığını da İmamı Âzam'ı izleyerek gösterdi. Tıpkı İmamı Âzam gibi, kadılık kabul etmedi, hediye almadı. Onun öğrencisi ve Hanefî fıkhının dev isimlerinden biri olan **el-Cassâs** (ölm. 370/980) da aynı yolu izledi: Hediye kabul etmedi, kadılık görevi üstlenmedi.

Kerhî, hayatının son zamanlarında felç olmuştu. Arkadaşları, onun geçimini rahatlatmak için, aralarında anlaşarak, devrin yönetiminden (Seyfuddevle el-Hemedânî'den) yardım almaya karar vermişlerdi. Bunu öğrenen **Kerhî** şöyle dua etti:

"Allahım! Rızkımı, hayatım boyunca koruduğum tarzın dışında bir yoldan verme!"

Arkadaşları, **Seyfuddevle**'den 10 bin dinarlık büyük bir yardım alıp geldiler ama onları karşılayan, Kerhî değil, onun ölüm haberi oldu.

İSLAM'IN ARAP İDEOLOJİSİNE DÖNÜŞTÜRÜLMESİNE KARŞI ÇIKIŞ

KUR'AN'A GÖRE ARAPLAR

Arapları ifade için Kur'an'da, **a'râbî** (Arap) veya **arab** sözcüklerinin çoğulu olan 'a'râb' kelimesi kullanılmaktadır.

Kur'an, Arapları ifadede başka bir sözcük kullanmamakta ve Arapları çok olumsuz sıfatlarla anmaktadır. Sonraki Arap dilcileri, Kur'an'ın bu tavrını etkisiz kılmak için olacak, **a'rab** ve **a'rabî** sözcükleriyle tanıtılan Arapların **bâdiye Arapları**, yani Arapların köylü tipleri olduğu yolunda bir söylenti geliştirmişlerdir. Bu da ayrı bir Arapçılık belirişidir ve ötekisinden daha vahimdir. Çünkü bunda Arapçılığa ilaveten köylü olanlara hakaret vardır.

Allah, kötülüğü köylülüğe bağlamaktan münezzehtir.

Doğrusu şu ki, Kur'an'ın Araplarla ilgili söylemlerinin yarattığı sıkıntıya bir tepki olarak geliştirildiği anlaşılan bu yaklaşım kaş yaparken göz çıkarmıştır. Ne yazık ki bu tavır, Arap dili sözlüklerinin birçoğunda yer almaktadır. (Örnek olarak bk. İbn Manzûr; ***Lisanu'l-Arab***, arb maddesi) Sonraki dönemlerin bu söylemi esas alınırsa, **"Kur'an'da, şehirli Araplar hangi sözcükle ifade edilmiştir?"** sorusu sorulur ve tabiî, cevapsız kalır. İşin gerçeğini, Kur'an dilinin aşılmamış ustası **Isfahanlı Râgıb** söylemiştir: Ona göre, Kur'an'da kullanılan **a'rab** sözcüğü Arap ırk ve insanını tümden ifade eden sözcüktür. Şöyle diyor **Râgıb**:

"Arab, İbrahim'in oğlu İsmail'in zürriyetinin adıdır. A'râb kelimesi de, esasında bu arab kelimesinin çoğuludur." (Râgıb, ***el-Müfredât***, arb. maddesi)

Bunu kaydeden **Râgıb**, **a'rab** sözcüğünün daha sonraki zamanlarda bâdiye Araplarını ifadede kullanıldığını söylemektedir ki,

bizim biraz önce değindiğimiz gayretin bir sonucudur. Kur'an, Arap ırkını veya Arap toplumunu ifade için başka bir kelime kullanmadığına göre, **a'râb** sözcüğü Arap ırkına mensup insanların tümünü ifade edecektir. Öteki iddiaların bilimsel, tarihsel bir tutarlılığı olamaz.

Kur'an'da **a'râb** kelimesi, geçtiği 10 yerin biri hariç, daima olumsuzluğun, kötülüğün, ikiyüzlülüğün, cimriliğin, kaypaklığın taşıyıcısı olarak kullanılmaktadır. (Bu kullanımların ayrıntıları için bk. Öztürk, ***Allah ile Aldatmak***, 152-158)

MESELENİN ESASI

İslam'ın Arap saltanat ideolojisine dönüştürülmesi çabaları **Benu Ümeyye**'nin yani Emevîlerin kabile halinde İslam'a girişleriyle başlamıştır. Emevîler dendiğinde, öncelikle şunu hatırdan çıkarmamamız gerekir:

Emevîlerle soy bakımından amca çocuğu olan Peygamber'in kök ailesi **Hâşimîler** arasındaki güç ve itibar kavgası İslam'dan önceki döneme dayanır. Hz. Peygamber'in mensup olduğu Hâşim ailesi **Kâbe**'nin hizmetçileri olarak öne çıkmışlardır. Buna mukabil, Emevîlerin atası sayılan **Ümeyye bin Abdüşşems** ve ailesi Mekke'nin siyasal-askerî koruma işlerini kotarmakla ünlü oldular. Yani bu iki 'kardeş' ailenin Hâşim'e mensup olanları ruhta, ölümsüz değerlerde öncü iken, öteki kardeş aile **Benu Ümeyye** madde gücünü temsil etmiştir.

Benu Ümeyye, Hâşim ailesinin manevî nüfuz ve kudretini daima kıskanmış, sahip olmak isteyip de olamadığı değerlerin taşıyıcısı kardeş aileyi sürekli başarısız kılmaya çalışmıştır. İki aile arasındaki bu rekabet ve Emevîlerin ruhsal önderliğe duydukları haset, Son Peygamber'in Hâşim ailesinden çıkmasıyla doruk noktaya yükselmiş, bu yükselişin yarattığı derin kıskançlık, Emevî ailesinden **volkanik bir kin** halinde İslam'a yöneltilmiştir. İslam'ın ve Hâşim ailesinden gelen Peygamber'in başarısız olması için canla başla çalışan, kılıcından yirmi küsur yıl sürekli müslüman kanı damlayan **Ümeyye Oğulları**, sonuçta bükemedikleri bileği öpmek ve İslam'ın zaferi önünde boyun eğmek zorunda kalmışlardır. Ama eski kin, damarlardan asla te-

mizlenmemiştir.

Emevî hanedanının bir bütün olarak İslam'a girmesi, İslam'ın tamamlandığı zamanı ifade eden **Mekke Fethi** günlerindedir. O güne kadar bütün güçleri ve kılıçlarıyla İslam'ın karşısında olan Emevîler, yeni dinin zafere ulaştığını gördüklerinde yapacak başka şeyleri kalmadığını anladılar ve Peygamber'in cömert bağışlarına da dayanamayarak Kelimei Şahadeti telaffuz ettiler.

Kur'an, şuraya kadar anlatmaya çalıştığımız olguların tarih diyalektiği açısından ne anlama geldiğini, kendine özgü üslupla insanlığa duyurmuştur:

Mekke Fethi'nin ardından, cömertçe verilen ganimetlere dayanamayarak ekip halinde İslam'a girdiğini söyleyenlerin adı, bu dine girenlerin ortak adı olan '**mümin**' ve '**müslim**'den ayrı tutulmuş, onlara kendilerine özgü yeni bir ad konmuştur: **Müellefetü'l-Kulûb.**

YÜREKLERİNE GÜVENİLMEYENLER: MÜELLEFETÜ'L-KULÛB

Müellefetü'l-Kulûb, Kur'an'ın temel kavramlarından biridir. **Müellefetü'l-Kulûb**, kalpleri İslam'a ısıtılanlar veya İslam'a zararları dokunmasın diye mal ve imkânlarla doyurulup hoş tutulanlar demek.

Emevî'nin Müslümanlığı Müellefetü'l-Kulûb Müslümanlığıdır.

Müellefetü'l-Kulûb İslamı, karşısında sürekli teyakkuzda bulunulması gereken **'sözde İslam'** demektir. **Müellefetü'l-Kulûb İslamı** tarih boyunca hep bu çerçevede kalmıştır, bugün de böyle olmaya devam etmektedir.

Emevîler, hilafete el koyup Müslümanların başına geçtikleri günden itibaren artık **'kalplerinin ısıtılması'** işini bizzat kendileri istedikleri gibi yaptılar. Daha açık bir ifadeyle, İslam'ı kendi hesaplarının ve saltanatlarının aracı haline getirdiler. İşte, bizim **dincilik** dediğimiz kavram ve kurum tam bu noktada belirginleşip tanımına ulaşıyor. **Dincilik, İslam'ın değerlerini Allah'ın rızasını elde etmek için değil, birer maske ve araç gibi kulla-**

narak, dünyalık, siyasal ve ekonomik çıkar, özellikle yönetim erki elde etmek için devreye sokan tarihî bir sektördür. Bu sektör, Emevî'nin oluşturduğu, işlettiği, örneklendirdiği, kurumsallaştırıp sonraki kuşaklara bıraktığı dehşet verici bir sektördür.

Emevî, bu sektörü kalıcı ve dokunulmaz kılmak için, anlayışını dinin akait sistemi içine sokmuş, dini bu anlayışa göre sistemleştirip dondurmuştur. Öyle dondurmuştur ki, mesela, Kur'an'ın buyrukları üzerinde içtihat yapıp yeni şartlara göre yeni yorumlar getirebildiğiniz halde, Emevî'nin dokunulmaz kıldığı **'yapay dinin değerleri'** üzerinde en küçük bir operasyon yapamazsınız. Sistem böyle kurulmuş, böyle kabul ettirilmiştir.

İSLAM'IN ARAPLAŞTIRILMASINA ÜÇ MÜDAHALE

İslam'ı Araplaştıran müdahale Emevîler'den gelmişti. Onlar İslam'ı kendilerinin efendiliğine, egemenliğine, sömürü ve işgallerine bir 'kutsal araç' halinde kullandılar. Gerçekte İslam imanıyla hiçbir ilgileri yoktu. Müslümanların bugün İslam adı altında yaşadıkları din, büyük ölçüde Arap-Emevî yapımı bu **'saltanat dini'**dir.

Müellefetü'l-Kulûb olan Emevîler döneminde, din perdesi altındaki gayretler hiçbir zaman İslam adına olmamıştır. Onlar bu dinin içinde yer alarak, bu din yüzünden yitirdikleri itibar ve egemenliklerini yine bu din sayesinde elde etmek için kararlı ama sinsi bir şekilde sürekli çalıştılar. Ve sonuçta başarılı oldular. İslam inkılabının çilesini çekmiş ilk müminleri, Peygamber'in aile çevresi de dahil, saf dışı ederek Müslümanların bütün nimetlerine el koymayı başardılar. Peygamber'in torunlarını zehir ve kılıçla yok ettikten sonra İslam'ın ve Müslümanların kaderine mutlak hâkim olma noktasına geldiler.

Emevî İslamı'na tarih içinde **hayatî önemde antiarabik üç müdahale**ye tanık olmaktayız. **'Din adına antiarabik ilk müdahale'**, İmamı Âzam'dan gelmişti. O, teşkilatçı-devletçi bir dahi olmadığı için müdahalesi fikir planında kaldı, kurumsallaşıp hayata geçemedi. Dahası, fikrin sahibi olan İmamı Âzam, fikrinin faturasını hayatı ile ödedi.

Antiarabik ikinci müdahale yine İslam'ın içinden, ama bu kez

teşkilatçı bir liderden geldi ve hayata geçirildi. Biz bununla **Mustafa Kemal** müdahalesini kastediyoruz. Bu müdahalenin fikrî yapısına baktığımızda, onun İmamı Âzam'ın fikri olduğunu görüyoruz. Yani bu müdahalenin fikir yanı İmamı Âzam'ınkinin aynıdır. Fark, yorumun bu kez kurumsallaştırılıp hayata kazandırılmasıdır. Böyle bakıldığında, **Mustafa Kemal** devrimlerini, İmamı Âzam'ın temel fikirlerinin hayata geçmesi, Atatürk'ü de İmamı Âzam'ın hasretine cevap getiren bir fikirdaşı olarak görebilmekteyiz.

Mustafa Kemal, elbette ki bir ilahiyatçı değildi. İşini bir siyasetçi ve devlet adamı olarak yaptı, ama yaptığı işin tarih diyalektiği açısından mahiyeti budur. **Mustafa Kemal**, yaptığı işin, Müslümanların hayrına, emperyalizmin zararına olduğunu, devrimlerinin dinin gerçeğiyle asla çelişmediğini, tam aksine, yaptığı işin Kur'an ve Peygamber'in amaçlarına tamamen uygun bulunduğunu sürekli ifade etmiştir. Yani din meselesinde kaçak güreşmemiş, misyonunun İslam verileri açısından savunmasını yapmıştır. Bunu şöyle de ifade edebiliriz:

Atatürk, İslam ve din konusunda, bugünkü sözde Atatürkçülerin yaptığının tam aksini yapmıştır. Ne yazık ki, Atatürk'ü İslam dışı göstermede ortak çıkarları olan **saltanat dincileri** ile dine karşı olan **münkir takımı, Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı**'nın bu gerçek çehresini karartmış, Türk halkını, Müslümanları ve hatta bütün dünyayı aldatmışlardır. İslam düşmanı Haçlı emperyalist odaklar da bu karartmada saltanat dincileriyle **münkirler** zümresine sürekli destek vermiştir.

İslam'a **üçüncü antiarabik müdahale**, ne yazık ki Müslümanlardan değil, **Ilımlı İslam** adı altında, **Hıristiyan Batı** emperyalizminden geldi. **BOP** veya **Ilımlı İslam müdahalesi** tamamen din içerikli bir müdahale olduğu halde siyasal-sosyal bir müdahale kılıfıyla sahnelenmiştir. Bu müdahalenin ikinci özelliği, İslam içi bir ıslaha değil, İslam'ı sahneden kovmak isteyen bir imhaya yönelik olmasıdır.

Ilımlı İslam müdahalesi antiarabiktir ama aynı zamanda antiislamiktir.

Mustafa Kemal'in müdahalesi antiarabiktir ama antiislamik

değildir. Mustafa Kemal müdahalesinin amacı, Hıristiyan emperyalizmi aleyhine Müslümanlara hizmettir. Ilımlı İslam müdahalesinin amacı ise Müslümanlar aleyhine Hıristiyan emperyalizmine hizmettir. Batı bunu bildiği için, **Mustafa Kemal** mirasını tahrip etmek istemektedir.

İşte, bugün Orta Doğu'nun da müslüman dünyanın da Türkiye'nin de en hayatî sorusu burada düğümleniyor: **Batı'nın dediği mi doğru, Mustafa Kemal'in dediği mi?** Bu soruya herkes kendine göre bir cevap vermektedir. Tartışılmayacak gerçek şudur:

Eğer Emevî yapımı sözde İslam, **Bin Ladin** ve benzeri radikal Arapçı-dinci unsurlar elinde Batı'yı rahatsız eden bir **'terör ideolojisi'**ne dönüştürülmemiş olsaydı **Ilımlı İslam** adlı müdahale de olmayacak ve Arap-Emevî tarzı geleneksel İslam devam edip gidecekti. Bin küsur yıllık bir bâdireler tarihinden sonra, İslam'a yeni bir müdahale yapıldı ve bu müdahale doğrudan doğruya gayrimüslim güçlerden geldi.

Eğer İslam'ın kendi bağrında taşıdığı ve işletilmesini istediği **içtihat** (bilim ve fikir uğraşı) ve **tecdît** (yeniden yapılanma) kurumları müslüman aydınlar tarafından işletilmiş olsaydı **Ilımlı İslam** denen Haçlı müdahaleye ne gerek kalacaktı ne de gerekçe bulunacaktı. İslam'ın iç dinamikleri işletilmediği için dışarıdan kotarımla gerçekleşen **Ilımlı İslam** müdahalesinde Müslümanlar için talihsizlik şuradadır: Bu ikinci dönem müdahale de tıpkı Emevî müdahalesi gibi, İslam'ı Kur'an dışı bir din olarak sürdürmeyi esas almış bulunuyor. Yani, **Emevîlerin Müslümanların kaderine egemen oldukları günden bu yana, İslam, Kur'an'ın dini asla olamadı. Bugün de olamıyor.**

ALLAH'A TESLİM OLMA YOLU MU, İNSANI TESLİM ALMA ARACI MI?

Gerçek din ve dindar için bu sorunun cevabı şudur: **"İslam, Allah'a teslim olmanın yolu-yöntemidir."** Dincilik için ise aynı sorunun cevabı şöyle olacaktır: **"İslam, başkalarının bize teslim olması için kullanılacak kutsal bir araçtır."**

İslam'ın bizzat Kur'an tarafından belirlenen anlamı, **'barış ve**

esenlik için Allah'a teslim olmak'tır. Emevîler bunu, '**Arap-Emevî saltanatının yaşaması için saltanatı elinde tutanlara teslim olmak'** şekline dönüştürdüler. İslam'ı Arap ideolojisine çevirmeyi amaç edinmiş Emevî despotizmi için din, kendinden olmayanları **mevâlî** yani köleler haline getirmenin aracıdır. **Dini bu şekilde bir maske-araç olarak kullanan anlayışa biz 'dincilik' diyoruz.** Bu konuda bizim ***'Dine İhanetin Öteki Adı: Dincilik'*** adlı eserimizin okunmasını öneririz.

Emevî Arap, dindar asla olmadı; o sadece dinci oldu. Bugünkü dincilik akımlarının tümünün ilham kaynağı, fikir babası ve prototipi, Emevîler ve Emevî zihniyetidir.

Emevî'ye göre, bütün Arap olmayanlar köledir. Âzatlı veya âzatsız köle. Kimisi gerçekten âzatlıdır kimisi ise sözde âzatlıdır. **Türk milleti**, Araplar önünde, asırlarca sözde âzatlı köleler oldu. **Türk milleti** (ırken Türk, Kürt, Çerkes, Abaza, Laz vs. tüm halklar), örtülü bir self emperyalizmle, Arap ideoloji ve çıkarları önünde kendini asırlardır köleleştirmiştir. **Emevî-Arap için Arap olmayanların tümü aynı zamanda ümmîdir.** Emevî-Arap zihniyetine göre, **ümmî**, Arapçayı okuyup yazamayandır.

ABBASÎ ARAPÇILIĞI

Emevî hanedanının doksan küsur yıllık saltanatını yıkan ama özünde yine Arap asıllı olan **Abbasîler**, iş başına gelir gelmez, eski propagandalarındaki söylemleri unutup tıpkı Emevîler gibi, Arabizmi yeniden öne çıkardılar. Değişen sadece hanedan oldu. Arap-Emevî hanedanı gitti, Arap-Hâşimî hanedanı geldi. Abbasîlerin temsil ettikleri İslam'ın bir **'İran tandanslı İslam'** olduğu yolundaki daha çok Batılı oryantalistlerin öne çıkardığı tez, tarihsel vakıalara uymayan bir tez idi. Bu tez bugün terkedilmiştir. Anlaşılmıştır ki, Abbasîler, Arabizme karşı İrancı bir doktrin getiren hanedan değildi.

Abbasîler, Emevî Arabizmine karşı Abbasî Arabizmini getiren hanedandır.

Abbasîlerin en ünlü halifesi **Harunurreşid**'in oğullarından en dirayetlisi olan **Me'mûn**'un, annesi Arap asıllı olmadığı ve akılcılığı öne çıkardığı için nasıl horlanıp geriye itildiğini bilmekte-

yiz. Devlet adamlığı niteliği neredeyse sıfır olan kardeşi **Emin** (ölm.198/813) ise anne ve baba tarafından Arap olduğu için, bütün yetersizlik ve düşüklüklerine rağmen halifeliğe getirildi. Ne var ki, içki ve eğlence âlemlerinden devletle meşgul olmaya vakit ayıramadığından, 4 yıllık hilafeti, Abbasî devletinin perişanlığından başka hiçbir işe yaramadı.

Zor durumlara düşürülen devleti toparlayıp yeniden yükselişe geçirense horlayıp arka plana ittikleri **Me'mûn** (ölm. 218/833) oldu. **'Filozof kral'** diye niteleyebileceğimiz Me'mûn, Abbasîlerin her bakımdan en ileri ve aydınlık döneminin halifesi olmuştur. Onun devri, ayrıca, İslam tarihinde **'akılcılığın resmîleştirildiği dönem'** olarak da anılmaktadır. Gerçekten de **Me'mûn, İslam tarihinde akılcılığın temel ekolü sayılan Mûtezile mezhebini, 212/827'de yayınladığı bir emirnameyle devletin resmî mezhebi ilan etmiştir.**

Harunurreşid, devlete verdikleri hizmetlerle Abbasîleri yükselişin doruklarına taşıyan **Bermekî** ailesini de, Arapçıların fesatları sonucu bir gecede darmadağın etmişti. Kiminin boynunu vurdurdu, kimini hapishaneye tıktı. Sebep belli: **Bermekîler, İran asıllıydı.**

Arap asıllı olmamanın yarattığı horlanma ve itilmenin hiçbir meziyet ve hizmetle telafi edilemeyeceği gerçeğinin en tartışılmaz kanıtı ve canlı belgesi ise şahsiyeti ve eserleriyle, İmamı Âzam'dır. **İmamı Âzam**, yıkılmalarında büyük rol oynadığı Emevîlerin yerine geçen Abbasîlere de karşı çıktı. Ve onların eliyle öldürüldü. Neden? Çünkü **İmamı Âzam, Abbasîlerin de bir başka Arabizm dayattıklarını kısa sürede gördü ve onlara verdiği desteği geri çekip aleyhlerine döndü. Onlar da bunu fark ederek Büyük İmam'ı şehit ettiler.**

"Abbasî halifeleri, yerlerini aldıkları Emevî halifeleri gibi dünyevî zihniyet ve temayülde oldukları halde, etrafa karşı dindar ve zâhit görünmeyi ihmal etmiyorlardı." (Şerare Yetkin, Abbâsîler, Diyanet Vakfı İslam Ansiklopedisi maddesi)

OSMANLI'NIN HATASI, MUSTAFA KEMAL'İN DEHASI

Anlaşılan o ki, İslam tarihi, Emevî ve Abbasî dönemlerinde yani **Muaviye**'nin işe el koyduğu 41/661'den son Abbasî halifesi **Müsta'asım**'ın öldüğü 656/1258 tarihine kadar yani yaklaşık 650 yıl Arap zihniyet ve saltanatının egemenliği altında kalmıştır. Mısır Abbasîlerini temsil eden halifeler, sadece birer dinsel sembol konumunda oldukları için onları bu tespitin dışında tutuyoruz.

Türkler'in devreye girmeleriyle, yani siyasal ve askerî gücün Arap olmayan bir milletin eline geçmesiyle İslam'ın Arap hegemonyasından çıkması beklenirdi. Ama bu olmamıştır. Çünkü Emevîler, bunun olmaması için kendi anlayış ve ideolojilerini dinin akaidi içine koyarak kutsallaştırmış, dokunulmaz kılmışlardı. Arabizm lehine gerekli bütün tedbirler alınmıştı. Bu dokunulmazlık zırhı, **Selçuklu** ve ilk Osmanlı dönemlerinde kısmen delindi. 13. yüzyılda Anadolu'da vücut bulan ve **İbn Arabî, Hacı Bektaş Veli, Mevlâna Celaleddin, Yunus Emre** (biz bunlara **Erkânı Erbaa: Dört Rükün** diyoruz) dörtgeninde şekillenen sûfî zihniyetli Türkmen yorumlu İslam, bu 'kısmen delinme'nin ürünüdür. Bu ürün yeşerip meyvelerini tam veremeden, Osmanlının tarihî hatası yolu kesti. O hata şuydu:

Yavuz Sultan Selim (ölm. 1520), Mısır'da bir dinsel liderlik sembolü halinde duran halifeliği alıp İstanbul'a taşıdı ve Arap hegemonyası dönemi yeniden başladı. Bu ikinci dönemde hegemonya, Türklerin kendilerine uyguladıkları **self-emperyalizmle** yürüdü. Yani iktidar Türklerde idi ama egemenlik, kültür ve din yoluyla yine Araplarda idi. Emevî- Arap İslam'ı, bu kez Osmanlı'nın büyük gücü ve dirayetini de arkasına alarak yeniden kan kazandı. Yani Arap-Emevî ideolojisine dönüştürülmüş **sözde İslam** yeniden ve daha da güçlenmiş olarak devreye girdi.

Tarihin akışını İslam'ın ve Müslümanların aleyhine değiştiren bu Osmanlı hatasının vebali kelimelerle ifade edilemeyecek kadar yıkıcı oldu. Müslüman tarihin bu en kahırlı gerçeğini, ilk fark eden müslüman lider **Gazi Mustafa Kemal** olmuştur. Şöyle diyor:

"Türk tarihinin en mutlu devresi, hükümdarlarımızın halife

olmadıkları zamandır. Bir Türk padişahı, hilafeti her nasılsa kendisine mal etmek için nüfuzunu, itibarını, servetini kullandı. Bu, sırf bir tesadüf eseriydi. Peygamberimiz, ashabına dünya milletlerine İslamiyet'i kabul ettirmelerini emretti, bu milletlerin hükûmetleri başına geçmelerini emretmedi. Peygamberimizin zihninden böyle bir fikir asla geçmemiştir. Hilafet demek, idare, hükûmet demektir. Hakikaten vazifesini yapmak, bütün müslüman milletleri idare etmek isteyen bir halife buna nasıl muvaffak olur?!"

"Bütün İslam milletleri üzerinde ulvî ve ruhanî vazifesini yapan tek halife fikri hakikatten değil, geleneksel din kitaplarından çıkmış bir fikirdir..." (Sadi Borak; Atatürk ve Din, 91-92)

Atatürk'ün bu tespiti, tarihin doğruladığı bir tespittir ama bu tespiti, İslam meselesiyle uğraşan en seçkin bilim adamlarının birçoğu bile bu netlikte ifade edememiştir.

Mevâlî'nin yaratıcı gayretleriyle yükselme çizgisine geçme hamlesi yapan İslam tarihi, Mevâlî'nin, özellikle İmamı Âzam'ın ezilmesiyle başarısız kaldı. Arabizmin yürüttüğü düz gidiş veya **sürünme çizgisi** Müslümanların kaderine egemen olmaya devam etti. Bu düz gidiş, Türklerin devreye girmesiyle tekrar yukarı çıkış sürecine girdi. Ne yazık ki, **Yavuz Sultan Selim**'in hilafeti İstanbul'a getirip, dinsel sembol olan bu kurumu, yeniden iktidar erkine dönüştürmesiyle, **Arabizm yönünde düz gidiş** tekrar başladı. Ve ta **Atatürk**'e kadar sürdü.

Atatürk'ün başlattığı yeni zihniyet ve yükseliş süreci çok kısa oldu. Atatürk, kendisinden rahatsız olan Hıristiyan emperyalizmiyle bu emperyalizmin İslam dünyasındaki işbirlikçileri tarafından İslam dışı ilan edilip etkisizleştirilince, İslam üzerindeki Arabizm hegemonyası yeniden sahneye oturdu. Ancak beklenmedik bir şey oldu:

Arabizm dönemi, eskisinden çok farklı olarak, gayrimüslimlere karşı ürettiği 'Şiddet İslamı' ile Batı'nın egemen güçlerini ciddî biçimde rahatsız etti.

Batı, işte bu bâdirenin yarattığı sıkıntıyı aşmak için **Arapçı İslam'ı tasfiye etme ihtiyacı** duydu. Tasfiye yapılacaktı ama bu

her şey demek değildi. Şiddet üreten Arabik İslam'ın yerine konacak **'yeni İslam'**, Batı'yı rahatlatmalı ama Müslümanların uyanmasına ve yükselmesine asla yaramamalıydı. Bu noktada en büyük tedirginliği Atatürk mirası yaratıyordu. Çünkü Atatürk mirası, özünde müslüman bir liderin mirası olarak, tıpkı Muhammedî miras gibi, zulme ve emperyalizme karşıydı. Batı bundan ciddî biçimde rahatsızdı. Bunun içindir ki, bu **'en yeni dönem'**de Batı, iki şeyi aynı anda yapmak ihtiyacı duydu:

Batı'nın; bir yandan kendini rahatlatacak **'uysallaştırılmış ve Arabizmin şiddetçi zihniyetinden uzaklaştırılmış bir İslam'** oluştururken bir yandan da uzun vadede Müslümanların uyanmasına yol açma ihtimali olan Atatürk'ü ve mirasını tasfiye etmesi gerekiyordu. Yani bu siyaset, bir taşla iki kuş vurma siyaseti olmalıydı. Böyle bir siyasetin yürütülebilmesinin olmazsa olmaz bir şartı vardı:

Türkiye'de, Batı ile işbirliği kuracak dinci unsurların aynı zamanda Atatürk düşmanı olmaları gerekiyordu. İkibinli yılların başlarında bu şart da yerine getirildi. Türkiye'nin, Atatürk mirasından rahatsız olan en büyük dinci cemaati, **Papalık** ve **ABD** ile uzlaştırıldı ve bu uzlaşının siyasal iktidara dönüşmesini sağlamak üzere, **Batı'ya teslimiyeti tereddütsüz imzalayan bir siyasal kadro öne çıkarılıp iş başına getirildi. Bu yeni işbirlikçi kadro, Batı'nın müslüman coğrafyalarda (Orta Doğu'da) yürütmeye başladığı BOP stratejisinin 'eşbaşkanı' olarak görev yapmayı açıkça kabul ve ilan etti.**

Batı ve onun Türkiye'deki bütün yandaşları (anamuhalefet partisi içindeki unsurlar dahil), bu deklarasyon üzerine, işbirlikçi siyaset kadrosuna her türlü yardımı yaptı. İşbirlikçi iktidarın sürmesi için her türlü manipülasyon ve yapılandırma, Batı emrindeki iç ve dış **'toplum mühendisleri'** tarafından gerçekleştirildi. **Batı, bu yeni işbirlikçi kadroyu kullanarak hem Türkiye'yi yönetti hem İslam'ı ve İslam dünyasını yeni stratejilerine göre şekillendirdi.**

Bize göre, Türkiye'deki **Ilımlı İslam** süreci ve **Ilımlı İslam**'ın mahiyeti kısaca budur.

"Türkiye ve Orta Doğu, içine sokuldukları 'Hıristiyan projesi

Ilımlı İslam' sürecinden ne zaman çıkabilir?" sorusu son derece hayatî bir sorudur; ancak bu sorunun, şu an itibariyle net bir yanıtı yoktur.

ANTİARABİZMİN KOD ADI: EHLİBEYT SEVGİSİ

İmamı Âzam'ın yaşadığı dönemde Arapçılığa karşı çıkışın kod adı, Ehlibeyt sevgisi, merkezi ise Kûfe'dir. Bu karşı çıkışın her eğilimi kucaklayan saygın temsilcisi ise İmamı Âzam'dır.

Karşı çıkışın bir de askerî-silahlı öncüsü vardır: **Ebu Müslim Horasanî**. Ebu Müslim ile İmamı Âzam'ın münasebetlerinden söz eden bir bilgiye henüz sahip değiliz. Ancak, bu ikisinin, Emevîler'e karşı isyanın sembol isimlerinden olan **İbrahim bin Muhammed**'i desteklemede birleştiklerini biliyoruz. Biri fikrî, ötekisi siyasal ve askerî bu iki öncünün kaderleri şaşırtıcı bir paralellik arzetmektedir:

İkisinin de Arap olmadığı kesindir. İksinin de Türk veya İran asıllı oldukları bilinmektedir. İkisi de, iktidara getirdikleri Abbasîlerin hıyanet ve cinayetlerinin kurbanı olarak öldürülmüşlerdir: Ebu Müslim 137'de, İmamı Âzam 150'de,

İkisi de Abbasî halifesi Ebu Cafer el-Mansûr tarafından sergilenen namert oyunlar sonucu öldürülmüştür. Biri misafir olarak çağrıldığı sarayda hançerletilerek, ötekisi, fetva sormak üzere davet edildiği aynı sarayda zehirletilerek.

İmamı Âzam, Peygamber Ehlibeyti'ne sadece vicdanı ve aklıyla değil, ilmî kişiliği ile de bağlıydı. Evet o, Şiî mezhebine mensup değildi ama onun en büyük ilim, ilham ve idrak kaynağı Ehlibeyt imamları idi. İmamı Âzam, Ehlibeyt imamlarını şaşmaz ve taviz vermez bir sadakatle sevdi, onlar için en sonunda canını da verdi ama hiçbir zaman Şia mezhebinin herhangi bir koluna intisap etmedi. **Onun mücadelesi kimin yanında ve ne için olursa olsun, intisabı daima ilme olmuştur.**

İmamı Âzam için Ehlibeyt meselesi, bir mezhep meselesi değildi; onun çok üstünde, ötesinde bir meseleydi. Belki bir iman meselesi değildi ama en azından bir insanlık ve onur meselesiydi.

İmamı Âzam, hilafetin, Peygamber Ehlibeyti'nin yani Hz. Ali evladının hakkı olduğuna inanıyor, bu hakkın onlardan gasp edilerek alındığını iddia ediyordu. Ancak onun bu inanç ve anlayışı bir mezhep saplantısı değildi. O, **Ehlibeyt imamları da olsa, hilafet makamına gelişin ilk şartı olarak seçimi öngörüyordu.**

İmamı Âzam, yaşadığı devrin bütün hilafet yönetimlerini, özellikle Emevî yönetimini bir zulüm ve İslamdışılık icraatı olarak görmüştür. İmamı Âzam, Hz. Ali ve evladının bütün tavır ve davranışlarında haklı olduklarını, onlara karşı çıkanların tümünün de âsi, azgın ve binnetice fâsık olduklarını kabul eden bir anlayışa sahiptir. Hilafetin Peygamber evladına ait olduğu fikrinden hiçbir cayma ve kayma göstermemiştir. Bu anlayışının bir icabı olarak **Emevî halifelere bîat etmediği gibi, Abbasî halifelerine de bîat etmemiş, onların verdikleri görevleri de reddetmiştir.** Ve bu kararlılığını hayatı pahasına sürdürmüştür.

Ebu Hanîfe'nin, ilk Abbasî halifesi es-Seffâh'a bîat ettiği yolundaki rivayet doğru olsa bile, bu bizim söylediğimizi değiştirmez. Büyük İmam, Ehlibeyt'in hukukunu koruyacağına inandığı Abbasîleri güçlendirmek için onlara destek anlamında bu bîatı vermiş olabilir. Ancak Abbasîlerin icraatını gördükten sonra bu desteğini hemen geri çekmiş ve onlara karşı başlatılan isyanların yanında yer almıştır. Yani bîatını geri çekmiştir. Nitekim hayatına son verilmesi ikinci Abbasi halifesi olan el-Mansûr'un eliyledir.

Gerçek şu ki, tıpkı Emevîler gibi, Abbasîler de, İslam-Peygamber-Ehlibeyt sacayağını ortak payda olmaktan çıkardılar. Bunların ikisi için de ortak payda Araplık ve Arapçılık oldu.

Bağlı olduğu **Mürcie** anlayışının da icabı olarak, İmamı Âzam, hilafete en dürüst kişinin geçmesini esas alıyordu.Ve ona göre, Ehlibeyt önderlerinden daha dürüstünü bulmak söz konusu değildi. İşte İmamı Âzam'ın tarihe bıraktığı uyarı ve mesajların en büyüklerinden biri budur.

O, Hz. Ali'nin sahabenin en üstünü olduğu inancını da taşımaktadır. İmamı Âzam'a nisbet edilen ***el-Fıkhu'l- Ekber*** adlı eserdeki, üstünlüğü hilafetteki sıraya bağlayan ifadelerin İmamı

Âzam'a nispetini mümkün görmüyoruz. Bu yoldaki ifadelerin, daha bazıları gibi, ***el-Fıkhu'l Ekber***'e sonradan sokulduğu açıktır. Çünkü Büyük İmam'ın bütün hayatı ve icraatı o eserdeki ifadelerin aksini kabulü gerektirmektedir. İmamı Âzam uzmanlarının bu konuda bugün ulaştıkları ortak kabullerden biri de budur.

Büyük İmam, **yönetimin zulümlerine, özellikle Ehlibeyt'e yapılan kötülüklere gerekirse kılıçla karşı çıkılmasını savunmuştur.** Esasen, o, yaradılışı itibariyle cerbezeli, tartışmayı, kavgayı seven biriydi. Emevîler bunu biliyordu. Büyük İmam'ı, Müslümanları birbirine kılıç çekmeye teşvik etmekle itham ettiler. (bk. Hatîb el-Bağdadî, 384-386) Saltanat dincisi sözde ulema da, tarih boyunca olduğu gibi, bu tezgâha destek verdi.

Emevîlerin en şerir tiplerinden ve Peygamber icraatına aykırılığın sembol isimlerinden biri olan **Mervân**'ın Irak valisi **İbnü Hübeyre**, İmam'a en ağır kötülükleri yapanların başındadır. Onu hapse atıp her gün kırbaçlatan ilk despot odur. Hapiste kırbaçlandığı günlerde ziyaretine gelenler onu teselli için konuştuklarında o şöyle diyordu:

"Beni acılara gark eden yediğim kırbaçlar değil, gördüğüm işkence yüzünden annemin çektiği ıstıraptır." (Hatîb el-Bağdadî, 13/327)

EMEVÎ KARŞITI İSYANLARA DESTEK

İmamı Âzam, Emevî karşıtı bütün isyanlara destek vermiştir. Bu desteği, daha sonra, Emevî Arapçılığını bir başka kisve altında yürüttüklerini gördüğü Abbasîlere karşı başlayan isyanlara da verdi. Çünkü onun desteği, filan veya falan hanedana değildi, aklı ve adaleti çiğneyerek Arapçılığı egemen kılmak isteyen azgın yönetimlere karşıydı.

Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn İsyanı:

Emevîler'in akıl düşmanı zalim yönetimlerine isyan eden İmam **Zeyd bin Ali Zeynalâbidîn** (Hz. Hüseyin'in torunu) Emevî halifesi **Hişam bin Abdülmelik** yönetimine başkaldırdığında İmamı Âzam onu hem fetvalarıyla hem de parasıyla destekledi.

Elbette ki bu ilim ve irfan anıtının isyanlara kılıcıyla katılması beklenemezdi. Gerçi o, bu isyanlara kılıçla katılmayı da istemiş olacak ki, katılmamasını bazı mücbir sebeplere bağlamak ihtiyacını duyuyor. İmam Zeyd bin Ali'nin Emevîlere karşı verdiği savaşı, Hz. Peygamber'in **Bedir**'de Mekkeli müşriklere karşı verdiği savaşa benzeten İmamı Âzam, şöyle diyor:

"O savaşta fiilen yer alamadım çünkü halkın bana teslim edilmiş emanetleri vardı; onları İbn Ebî Leyla'ya teslim etmek istedim, kabul etmedi. Savaşta ölürüm de bu emanetler zayi olur diye korktum. Bununla birlikte, eğer Kûfe halkının İmam Zeyd'e, tıpkı Hüseyin'e yaptıkları gibi, ihanet etmeyeceğinden emin olsaydım her şeye rağmen yine katılacaktım. Çünkü onun hakkın önderliğini yaptığını biliyordum. Ama ona malımla destek vermekten geri kalmadım." (Belâzürî, Ensâb, 3/435; Kerderî, Menâkıb, 267-268; Ebu Zehre, İmama Zeyd, 74)

İmam Zeyd'in isyanı bastırıldı; kendisi alnından oklanarak şehit edildi. Cesedi gizlice defnedildiyse de mezarın yerini öğrenen birisi Emevîlere haber verdi. Ceset mezardan çıkarıldı, başı gövdesinden ayrılıp Emevî valisine gönderildi. Gövdesi ise Kûfe'nin bir meydanında asıldı. (Belâzürî, Ensâb, 3/446) İmam Zeyd'in oğlu **Yahya** da aynı şekilde alnından oklanarak şehit edildi. Onu şehit eden cani, üstünde başında ne varsa soyup aldı. Sırtındaki basit gömleği bile.(Belâzürî, Ensâb, 3/455-456) Yahya'nın da başı gövdesinden ayrılıp vücudu asıldı.

Abbasîler iktidara gelip vaat ettiklerine ters bir gidişle Arapçılık yapmaya başlayınca Büyük İmam, onlara karşı da savaş açtı. Bir hemşehrisi İmamı Âzam'a sordu:

"Hacca mı gideyim, Abbasî halefesi Mansûr'a karşı ayaklanan İbrahim'e destek mi vereyim; hangisi daha hayırlıdır?

Ebu Hanîfe'nin cevabı, onun bütün imanını, felsefesini ve mücadelesini anlattığı gibi, göğüslediği çilelerin sebep ve gerekçesini de ortaya koyucu nitelikte müthiş bir sözdür. Şöyle diyor soruyu sorana:

"Bir gaza elli hacdan daha kıymetlidir."

Yine aynı konuda bir kadın kendisine sordu: **"Benim oğlum,**

isyan eden İbrahim'in yanına gitmek istiyor, bense buna engel olmak istiyorum. Siz ne dersiniz?" Cevabı: **"Ona engel olma!"**

Ebu Hanîfe, halkı İbrahim'e yardıma teşvik eder, ona tâbi olmalarını söylerdi. Muhammed bin Abdullah bin Hasan, Ebu Hanîfe'nin yanında anılınca gözlerinden yaşlar boşanırdı.

İmamı Âzam'ın, Emevîlere karşı çıkarılan isyanların tümüne fikir ve para desteği verdiğinde hiçbir tartışma yoktur. Hocası **Abdullah bin Hasan**'ın oğulları **Muhammed Nefsü'z-Zekiyye** ve **İbrahim**, **Mansûr**'a karşı ayaklandığında ikisine de açıkça destek verdi.

Hicrî 145 yılında Abbasîlere'e karşı iki isyan başlatıldı. Biri Medine'de, ikincisi Irak'ta. Medine'deki isyanın başında **Muhammed Nefsü'z-Zekiyye**, Irak'takinin başında ise kardeşi İbrahim vardı. Medine'deki isyan, **İmam Mâlik** tarafından fetvalarla desteklenmiştir. İmamı Mâlik bu desteğinin cezasını hapis ve işkenceyle ödedi.

Ebu Hanîfe, anılan isyanların ikisine de açık destek verdi. Onun desteği, sadece fetva desteği olmakla kalmıyor, maddî katkı da içeriyordu. Çünkü İmamı Âzam, öteki fakîhlerden farklı olarak tüccardı, para sahibi bir insandı. Ebu Hanîfe bu isyanlara diplomatik destekler de vermiştir. Mansûr'un en önemli kumandanlarından biri olan **Hasan bin Kahtabe**'nin, onun telkinleriyle Mansûr'un ordusundan ayrıldığını bilmekteyiz. Halife Mansûr, bütün bunları, özellikle kumandanı **İbn Kahtabe**'nin İmamı Âzam'ın telkinleriyle kendisinden koptuğunu öğrenmişti. **Bezzâzî**'nin bildirdiğine göre, **İbn Kahtabe** ordudan ayrılınca Mansûr, yakın çevresine şunu sordu. **"Hangi fakîhlerle görüşüyor bir araştırın bakalım."** Araştırdılar ve sonucu Mansûr'a ilettiler: **"İbn Kahtabe, Ebu Hanîfe ile görüşüyor."**

İmamı Âzam'ın bu iki önemli isyana böylesine açık biçimde destek vermesi, özellikle öğrencilerini çok tedirgin ediyordu. Ünlü öğrencisi **Züfer**, onun bu tutumundan çok rahatsız olduklarını ve kendisini uyardıklarını şöyle dile getiriyor:

"İbrahim Basra'da başkaldırdığında Ebu Hanîfe ona açıkça destek veriyordu. Hocamıza şöyle dedim: 'Vallahi, sen böyle devam edersen bizim boynumuza da ip geçirecekler."

Mansûr, Ebu Hanîfe'nin bu tutumunu elbette ki not etti. İsyanlar bastırılıp **Nefsü'z-Zekiyye** ve kardeşi İbrahim öldürülünce Ebu Hanîfe'nin defterini dürme işine el attı. İsyancı kardeşlerin babaları ve Ebu Hanîfe'nin hocası olan **Abdullah bin Hasan** da hapiste ölmüştü.

Mansûr, ilk iş olarak, Ebu Hanîfe'yi devlet hizmetine alıp bazı kirli işlere bulaştırarak halk nezdindeki itibarından yoksun bırakmayı denedi. Ebu Hanîfe bunun farkındaydı; hiçbir görevi kabul etmedi. Kendisini tamamen ilme, derslerine verdi. Dersler esnasında yeri geldikçe Abbasî yönetimini eleştiriyordu ama eskisi gibi işin üstüne üstüne gitmiyordu. Mansûr, Ebu Hanîfe'yi ciddî şekilde takibe almıştı. O sırada **Musul'da bir isyan** baş gösterdi. Mansûr, Ebu Hanîfe'den yine kuşkulandı. Emin olmak için şöyle bir yol izledi: Ünlü fakîhleri toplayıp onlara şunu sordu:

"Musul halkı bana bîat ederken, 'Eğer isyan edersek kanlarımız ve mallarımız sana helal olacak' diye bîat ettiler. Şimdi bu şarta uygun olarak onların kanlarını dökeceğim. Ne dersiniz?"

Ebu Hanîfe dışındakiler, **"Bîattaki şarta uygun olarak canlarını alabilirsin"** diye fetva verdiler. Ebu Hanîfe aksi fikirdeydi; şöyle dedi:

"O bîatte, sahip olmadıkları bir şeyi şart konusu yapmışlar. Sen de onların şartını dikkate alarak sahip olmadığın bir şeyi mukabil şart konusu yapmışsın. Can, hiçbirinizin malı değildir. O, sadece Allah'ın elindedir. Hiçbiriniz Allah'ın sahip bulunduğu bir şeyi taahhüt konusu yapamaz. Böyle olduğu için de o bîatta ne onların şartı geçerlidir ne de seninki."

Halife, kendisini yerle bir eden bu cevap karşısında yıkıldı ama hiddetini tuttu, politik davrandı. Ebu Hanîfe'ye dedi ki, **"Tamam, haklısın ama isyancılar ellerini kollarını sallayarak dolaşsınlar diyemeyiz. Ben senin fikrine katılıyorum, ama sen de memleketine dön, halifenin utanmasına, eşkıyanın rahat dolaşmasına sebep olacak bir şey söyleme."** (Bezzâzî, Menâkıb, 2/17; Ebu Zehre, 40-41)

İmamı Âzam'la halife Mansûr arası ilişkiler, böyle karşılıklı takipler ve örtülü tehditlerle geçebilirdi. Ne var ki, İmamı Âzam bu tür ikiyüzlülük siyasetlerine teslim olacak bir karakterde değildi. Bağdat'a döndü ve tekrar konuşmaya başladı.

"Ebu Hanîfe, verdiği cevaplarda yumuşak değildi. Tatlı sözlerle idarei kelam etmiyordu; hileye başvurarak işin içinden sıyrılmak yolunu seçmiyordu. Neticesinin ne olacağına hiç aldırış etmeden hakkı cesaretle söylüyordu. Karşısına çıkacak en kötü ihtimali göze alarak belalara sabır ve tahammüle hazırdı." (Ebu Zehre, 47)

Halife, Ebu Hanîfe'yi susturabilmek ümidiyle bir **'hediyeler gönderme süreci'** başlattı. Bu hediyeler son derece değerli, ağır hediyelerdi. Ve içlerine çok güzel câriyeler bile konduğu oluyordu. Ebu Hanîfe, değerli hediyeleri **"Ben bunları hak edecek bir hizmet yapmadım"** diyerek, câriyeleri de **"Ben artık ihtiyarladım, benim neme câriye!"** diyerek geri çeviriyordu.

Ebu Hanîfe teslim alınamamıştı.

ŞEHİT EDİLİŞİ VEYA SONSUZLUĞA GEÇİŞ

İlim ve aydınlık adamı, yanında yer aldığı siyasetçi veya devlet adamının ya uyarıcısıdır, yahut da işbirlikçisi. İmamı Âzam işbirlikçi olamayacağına göre, uyarı görevi yapacaktı. Ama onu hizmete çağıranların onun uyarılarına kulak vermeyeceklerini biliyordu. Geriye ne kalıyordu? Onlara yardakçılık, onlarla işbirliği. Ebu Hanîfe işte bunu yapmadı. Onun hayatını en geniş yazan müellif olan **Muvaffak el-Mekkî** bize şunu da bildiriyor:

Emevîler onu kırbaçlatacakları zaman, halka duyuru yapıyorlardı. Halk toplanınca 10 ila 120 kırbaç arası bir cezayı uyguluyorlardı. Cezanın bitimiyle serbest bırakmıyorlardı. Kentin kalabalık yerlerinde ibret için dolaştırıyorlardı.

Bunları yazan Mekkî şu ilginç sonuç cümlesini yazıyor:

"İmamı Âzam, saltanat erbabının işkencelerini âhiret azabına tercih etti." (Mekkî, 433-435)

Bu konuda iman ve ilkesinin ne olduğunu, kadılık görevi kabul eden öğrencisi **Ebu Yusuf**'a öğütlerinde, dolaylı olarak açıklamıştır. **'Ebu Yusuf'a Vasiyet'**inde şöyle diyor:

"Sultanların zulüm ifade eden icraatlarının sergilendiği sahnelerde yer alma. Eğer sultanların senin hakkı savunan sözlerine göre hareket edeceklerini bilirsen o zaman yanlarında bulunabilirsin. Onlar helal olmayan işleri yaparken yanlarında bulunup da onlara engel olamazsan halk senin susmana bakarak onların iyi işler yaptığını zanneder." (İbnu Nüceym, el-Eşbâh ve'n-Nazâir, 468)

Mukadder gün nihayet geldi. Bütün zamanların en büyük hukuk dehalarından biri olan İmamı Âzam, artık sonsuzluğa kanatlanacaktı. Gerisini **Saymerî**'den dinleyelim:

"Halife Mansûr, Kûfe valisi İsa bin Mûsa'ya şu emri verdi:

'Ebu Hanîfe'yi yakalayıp Bağdat'a gönder!' Ertesi sabah Ebu Hanîfe'yi, Bağdat'a gitmek üzere vali ile vedalaşmaya giderken gördüm. Yüzü korkudan morarmıştı. Bağdat'a gitti ve orada öldü. Yetmiş yaşındaydı. Kendisine bir şerbet içirdiler ve onun üzerine can verdi. Mansûr'un önüne çıkarıldığında Halife ona bir şerbet takdim etti. Ebu Hanîfe içmek istemedi ise de Mansûr zorlayarak içirdi. Ebû Hanîfe, ayrılıp gitmek istedi. Mansûr nereye gitmek istediğini sordu. Ebu Hanîfe şu cevabı verdi: 'Senin beni göndermek istediğin yere gidiyorum.' Doğruca hapishaneye gitti ve biraz sonra da orada öldü." (Saymerî, 92-93)

Ebu Hanîfe ile ilgili ilk kaynaklardan biri olan **Saymerî**'nin bu kaydına göre, İmamı Âzam'a zehir, Mansûr'un sarayında bizzat Halife'nin eliyle içirildi, ardından hapse tıkıldı ve orada aynı gün veya birkaç gün içinde şehit oldu. Aynı Mansûr, öldürdüğü Ebu Hanîfe'nin cenazesine gelip namazına katılacaktır. Her devrin birçok zalim ve kahpe siyasetçisi gibi...

İmamı Âzam'ın halife Mansûr tarafından bizzat zehirlenerek veya zehirletilerek öldürüldüğü bütün kaynaklarda yazılı olmasına rağmen, Arapçılığın sonraki dönem avukatları, cinayeti, **'bir ihtimal öldürüldü'** havasına sokarak işin içinden sıyrılmaya çalışmaktadırlar. Çünkü İmamı Âzam'ın şehit edildiğini söylediklerinde bu şehadetin nedeni ve niçini gündeme gelecek, bu sorulara verilecek cevaplar ise doğal olarak İmamı Âzam'ın esas mesajını irdelemeyi gerektirecektir. Eski ve yeni Arapçılık avukatları bu irdelemeye yanaşmak istemiyorlar. Bunun için de **"İmamı Âzam Hazretleri büyük bir fakîhti, yaşadı, sıkıntılar çekti ama nihayet görevini yapıp rahmete kavuştu"** türünden ikiyüzlü lakırdılarla işi savsaklamaya, iman ve davasını şehitlikle taçlandırmış bir önderi sıradan bir **'molla'** durumuna in-dirgemeye uğraşıyorlar.

İmamı Âzam'ın öldürüldüğü, bu cinayet, onca baskıya, onca despotik müdahaleye rağmen onu anlatan eserlerin tümünde kayda geçirildiği halde bu oyunu oynamaya kalkanların ilim ve irfan kıratlarına iyi bakmak gerekmektedir. Tarihin vicdanı kadar tarihin tüm kayıtları da göstermektedir ki, İmamı Âzam, Mevâlî'ye zulmü bir tür din-iman haline getiren akıl ve özgürlük düşmanı despotlar tarafından öldürüldü. Muvaffak el-Mekkî, şu dehşet verici tabloyu da kayda geçirmiştir:

"Ona, içinde zehir bulunan bir kadeh sundular, 'İçmeyeceğim' dedi. İçeceksin' dediler, 'İçmeyeceğim' dedi. Tekrar ısrar ettiklerinde şöyle konuştu: 'Onun içinde ne olduğunu biliyorum; kendi canıma kastedecek değilim.' Bunun üzerine onu tutup hareketsiz hale getirdiler ve zehirli içeceği ağzına boca ettiler. Sonra da serbest bıraktılar. İmam oradan çıkıp Bağdat'ta konakladığı yere geldi. Esas kenti olan Kûfe'ye gitmesine izin verilmedi. En fazla altı gün geçmişti ki, kaldığı yerde ruhunu teslim etti." (Mekkî, Menâkıb, 432; 435, 436)

Mekkî şunu da ekliyor:

"Allah bilir ama Ebu Hanîfe'nin, Mansûr tarafından verilen bir dayak cezasının ardından öldüğü de söylenir."

Şöyle veya böyle, ruhunu teslim edeceğini anladığında secdeye kapandı ve ruhunu o halde teslim etti. (Kerderî, Menâkıb, 301) Kaldığı yerden çıkarıldığında yanında bulundurduğu tek şeyin bir Kur'an mushafı olduğu görüldü. (Mekkî, 436, 438) Vasiyet niteliğinde tek isteği oldu Büyük İmam'ın:

"Beni gasp edilmemiş bir toprağa defnedin!"

Çünkü, Arapçı hilafetlerin **'cihat'** adı altında onun bunun toprağına musallat olduğunu biliyor, o tasallutun el koyduğu bir toprak parçasında yatmak istemiyordu. Vasiyetine uygun bir toprak parçası bulundu: **Hayzeran** mevkiindeki mezarlığa defnedildi.

Cenaze namazını **Bağdat Kadısı Hasan bin İmâre** kıldırdı. Ve mezarı başında şunu söyledi:

"Allah'ın rahmeti seni kucaklasın! Sen bizim için, eskilerin halefi idin. Ama senin yerini alacak bir halef yok. İlimde öyle bir halef çıksa bile ruh büyüklüğünde sana halef olacak biri çıkamaz." (Saymerî, 86)

Hayzeran mezarlığındaki kabri üzerine yirmi gün boyunca halk tarafından namazlar kılındı. (Saymerî, 93)

İSLAM'IN VE PEYGAMBER'İN ORTAK PAYDA OLMAKTAN ÇIKARILMASI

Abbasîlerin de Emevîler gibi, İslam'ı ve Peygamber'i ortak payda olmaktan çıkardıklarının tartışılmaz kanıtı, **Ebu Müslim el-Horasanî** (ölm. 137/755) ile **İmamı Âzam**'ı ortadan kaldırmalarıdır. Emevîleri yıkmada **Ebu Müslim**'den siyaset ve askerlikte, İmamı Âzam'dan ise ilim ve fikirde yararlanan Abbasîler işleri bitince onüç yıl arayla ikisini de ortadan kaldırdılar.

Araplar, İslam yerine önce Araplığı ortak payda yaptılar. Bu onları Mevâlî'ye düşman etti. Daha sonra bununla da yetinmeyerek Arap asıllı sayılmasına rağmen, Peygamber'i ortak payda olmaktan çıkardılar. Bu da onları İmamı Âzam ve Ebu Müslim gibi Ehlibeyt aşıklarına düşman hale getirdi. **Mevâlî, Araplara karşıydı ama Peygamber Ehlibeyti'ne bağlıydı.** Eğer Abbasîler, Emevîlerin aksine, Peygamber evladını ortak payda ve üstün değer saysalardı İmamı Âzam ve **Ebu Müslim**'i baş tacı ederlerdi. Etmediler, çünkü bu iki büyük isim, Ehlibeyt'e aşık olmalarına rağmen Arapçılığa karşıydılar. Bu da onların, Abbasîlerin Emevîlerle ortak paydası olan Arapçılık adına ezilmelerini gerektiriyordu. İkisini de ezdiler.

Ebu Müslim el-Horasanî, tartışmasızdır ki, Emevî saltanatını askerî ve siyasî yönden yıkan siyasetçi ve komutandır. Ve bu işi, Arap asıllı olmayan unsurlarla yapmıştır: İranlılar ve Türklerle. **Ebu Müslim**'in siyaset dehası, Arapların, 'ortak düşman' saydıkları Mevâlî unsurlara (İranlılar ve Türklere) karşı birleşmelerine engel olmuştur. Ebu Müslim, başarılı siyasal taktiklerle Arapları birbirine düşürüp tümünü mağlup etti. Ve tabiî çok büyük ölçüde Arap kanı akıttı.

Ebu Müslim'in ortadan kaldırılmasına karar veren ikinci Abbasî halifesi **Ebu Cafer el-Mansûr**, Ebu Müslim'e yönelik birçok cinayet hamlesinde başarısız oldu. Sonunda, bütün zalim idarecilerin başvurduğu yola, **kalleşlik ve kahpelik yoluna başvurdu:**

Ebu Müslim'i, en yakınlarını araya koyarak, başkente çağırdı, onu ağırlamak, ona şükranlarını göstermek istediğini söyledi. Ve bütün yiğit ve cesur adamların zaafı olan **'kendine aşırı güven'**e yenik düşen Ebu Müslim, Halife'nin sözlerine güvenerek Bağdat'a gelip saraya girdi. Bir büyük hata daha yaptı:

Halife'ye saygı ve güveninin bir göstergesi olarak silahlı kuvvetlerini kentin dışında konuşlandırdı. Mert adamların namertlere güveninin faturasını ödeyeceğinden habersizdi. Büyük bir törenle saraya alındı. İzzet ve ikramla ağırlanırken, arka tarafta gizlenmiş katillerin hançerleriyle silahsız ve savunmasız, katledildi.

Halife, **Ebu Müslim**'in cesedini Dicle nehrine attırdı. Başkaldırma eğilimi içinde olabilecek kumandanlarını da büyük rüşvetler vererek susturdu. Camilerde bir hutbe okutarak Ebu Müslim'in hilafet makamına itaatsizlik gösterip devleti sıkıntıya soktuğu için öldürtüldüğünü ilan etti. Unutmayalım ki, Muaviye'nin oğlu, ikinci Emevî halifesi **Melun Yezid** de, Hüseyin'in katledilmesini bu gerekçeyle açıklamaya çalışmıştı.

Aynı kalleş oyun, aynı kalleş damarın uzantıları olan **Sadrazam Damat Ferit**, şeyhülislam lakaplı **Dürrîzâde** ve yine 'şeyhülislam' lakaplı **Mustafa Sabri** hainleri tarafından bin küsür yıl sonra **Mustafa Kemal**'e oynanmak istendi. Ne var ki, **Mustafa Kemal**, teşkilatçı bir deha olarak, sarayın tuzağını fark ettiği için İstanbul'a gelmemiş, Ebu Müslim'in uğradığı alçak hıyanete uğramak gibi bir felaketle karşılaşmamıştır.

Ebu Müslim, koca bir imparatorluğu yıkmış bir kumandan ve devlet katında en büyük itibara layık bir asker olmasına rağmen, dünyalık namına hiçbir şey biriktirmemiş, imanını para ve servet aracı yapmamıştı. Öldürüldüğünde arkaya en küçük bir dünyalık bırakmadığı tarihin tanıklığıyla sabittir.

Ebu Müslim'den geriye kalan, Fâtıma ve Esma adında yetim ve yoksul iki kız çocuğuydu.

Beşinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN DİN FELSEFESİ VE FIKIH TARİHİNDEKİ YERİ

İNANÇ SİSTEMİNİN MİMARI

"Ebu Hanîfe'nin yazdıklarını okumadan hiç kimse fıkıhta derinlik kazanamaz."

İmam Şâfiî

İmam Şâfiî'nin, tarihçi **Saymerî**'nin kitabından alarak (Saymerî, 87) başlığın altına koyduğumuz sözü, bir meslektaşın övgüsü değil, tarihin tanıklık ettiği bir gerçeğin ifadesidir. İmamı Şâfiî'nin büyüklüğüne yakışır şekilde ifade edilmiş bir gerçektir.

İmamı Âzam'ın hayatını ve özelliklerini anlatan eserlerden birinin sahibi olan **İbn Hacer el-Heytemî** (ölm. 974/1567), onun, meslektaşlarına üstünlüklerini sıralarken şu üç özelliğin altını da çizmektedir:

1. İmamı Âzam, fıkıh ilmini ilk tedvin eden, bugünkü sistematik yapısına ulaştırıp bablara, fasıllara, kitaplara ayıran kişidir. İmamı Mâlik, Muvatta' adlı eserinde onun sistemini takip etmiş, daha sonraki bilginler de bu konuda İmamı Âzam'ın yolunu izlemişlerdir.

Onun mezhebi, Hindistan, Anadolu, Maveraünnehir gibi, diğer mezheplerin giremediği coğrafyalara girme başarısını göstermiştir.

2. İmamı Âzam, diğer ulemanın aksine, hem kendi geçimini kendi eliyle sağlamış hem de diğer ulemaya maddî yardımlarda bulunmuştur. İmamı Âzam, hayatında hiçbir zaman hediye kabul etmemiştir.

3. İmamı Âzam, mazlum, mahpus ve mesmûm bir bilgindir. Yani zulme uğramış, hapsedilmiş ve zehirletilerek öldürülmüştür. (Heytemî, ***el-Hayrâtü'l-Hisân***, 67)

Hem itikadî hem de amelî mezheplerin en büyüklerinin imamı olan İmamı Âzam, İslam mezhepler fıkhının kurucusudur.

İmamı Âzam inanç esaslarını sistemleştiren Kelam İlmi'nde de öncüdür. Yani o, Ehlisünnet mezhebinin sadece amelî fıkıh imamlarından biri değil, aynı zamanda itikadî mezhep imamlarının da önderidir, onların da en büyüğüdür. Nitekim onun **el-*Âlim ve'l-Müteallim, el-Fıkhu'l-Ebsat*** ve ***el-Fıkhu'l-Ekber*** **adlı eserleri amelî mezhep kitapları değil, doğrudan doğruya İlmi Kelam'a dair eserlerdir.** ***el-Fıkhu'l- Ekber***, sonraki zamanlarda içine İmamı Âzam'a ait olmayan bazı görüşler katılmakla birlikte, kendisinden sonraki itikadî mezhep kitaplarının ana kaynağıdır.

Bir kere şunu unutmayalım: İmamı Âzam'ın yaşadığı dönemde **'fıkıh'** tâbiri sadece amelî meseleleri değil, İslam'ın inanç felsefesini de içerecek bir anlamda kullanılıyordu. Nitekim, İmamı Âzam'ın İslam inanç esaslarını sistematize eden eserlerinin adlarında **'fıkh'** kelimesinin yer aldığını görüyoruz: **el-Fıkhu'l-Ekber, el-Fıkhu'l-Ebsat** gibi…

Onun, başında otuz yıl üstat olarak kaldığı Kûfe okulunu sadece fıkıh okulu olarak görmek yanlıştır. İmamı Âzam'ın, **hocası Hammâd**'dan devralarak başına geçtiği Kûfe okulunun devrim niteliğindeki fikirleri, amelî fıkıhtan çok **Kelam İlmi**'ne ilişkindir. Ekleyelim ki, bu Kelam da siyasal meselelere ağırlık veren bir Kelam'dır.

Ehlisünnet inancının itikadî mezhep imamlarının en büyüğü sayılan **"Ebu Mansûr Matürîdî** (ölm. 333/944) **İmamı Âzam'ın akaid ve fıkıh alanındaki görüşlerini benimseyerek onun gıyabî talebesi olmuş, akaid alanındaki yöntemini geliştirerek 'Sünnî Kelam İlminin Kurucusu' vasfını kazanmıştır."** (bk. Bekir Topaloğlu, Ebu Mansûr Matürîdî'nin ***Te'vîlatü'l-Kur'an*** adlı eserine giriş. 1/XII)

Sadece **Kûfe**'de değil, başta **Basra** olmak üzere Irak'ın tüm şehirlerinde, Mekke'de, Medine'de konuşlanmış bütün mezhep mensuplarıyla sürekli tartışmaları olmuştur. Bu tartışmaların çok azı amelî fıkha ilişkindir; hemen tamamı **İlmi Kelam**'a yani İslam'ın teolojik felsefesine aittir. O, bu faaliyetleriyle bir fakîhten çok bir Kelam âlimi portresi çizmektedir.

Bir Ebu Hanîfe uzmanının şu sözleri, İmamı Âzam konusunda

gerçeğin güzel bir tespiti olarak kabul edilmelidir:

"İslam tarihinde adından söz edilen Ebu Hanîfe'yi Kûfeli bir fakîh olarak görmekle gerekeni yapmış olamayız. İmamı Âzam'ın, birçok İlmi Kelam mezhebine ilham veren ve bu mezheplerde öne çıkmış birçok fikrin ve eserin kendisine nispeti bilinen bir sembol şahsiyet oluşunun önemini göz ardı edemeyiz." (Ahmet Paketçi, Ebu Hanîfe, ***Dâiretül Maarif el-İslamiyye*** mad.)

İmamı Âzam'ın kanıyla yazdıklarını bir kenara koysak bile onun büyüklüğünü yine de sadece fıkıhtaki yeriyle sınırlamak büyük haksızlık ve isabetsizlik olur. Bir kere şunun altını çizelim: **Sadece ilim ve fikir vadisinde kaldığımızda İmamı Âzam'ın esas büyüklüğü fıkıhta değil, İlmi Kelam'dadır.**

Bu noktada şunu da hatırlayalım: İmamı Âzam'ın bütün gençlik yılları, fıkhın fürûatına ilişkin tartışmalardan çok, akaide ilişkin tartışmalarla doludur. O, bu **tartışmalarda bir amelî fıkıh üstadından çok bir İlmi Kelam üstadıdır.** Tartıştığı egemen konular imamet, kader, iman gibi siyasal yönü ağır basan İlmi Kelam konularıdır. Onun aklı öne çıkaran tavrı, amelî fıkıhtan önce Kelam alanındaki taklide aykırılığıyla belirginleşir.

İmamı Âzam'ın, siyasal mücadeleler tarihi içindeki yeri fıkıh tarihindeki yerinden çok daha büyüktür. Çünkü bu yer, İmamı Âzam'ın kanıyla yazdığı eserinin yükseldiği yerdir. Arapçı Abbasî hilafeti, onu fıkıh veya kelamdaki görüşleri yüzünden şehit etmemiştir; siyasal tavrı ve fikirleri yüzünden şehit etmiştir.

Bir tarihî şahsiyetin kanıyla yazdığı destan, onun mürekkeple yazdığı kitapların altında ve gölgesinde bırakılamaz.

O halde, İmamı Âzam bahsi açıldığında ele alınacak ve hükme esas yapılacak ilk alan, bu **'kanla yazılan alan'**dır. Bu bilindiği içindir ki, muarızları onun siyasal mücadelesine, bu alandaki yeniliğine, eşsizliğine fazla temas etmezler; onu fıkıh tarihinin kalıpları içine sıkıştırarak esas büyüklüğünü gözden kaçırırlar.

FIKIH YARATAN EKOLÜN BABASI

"İnsanlar fıkıhta Ebu Hanîfe'nin çocukları gibidir."

İmam Şâfiî

İmamı Âzam, inanç fıkhındaki öncülüğüne ilaveten amelî fıkhın da babasıdır. Diğer bütün fıkıh ekolleri ondan sonradır ve tümündeki **'sistematik'** diyebileceğimiz yapı onun mirası ve metodu üzerine yükselmiştir. Hz. Ali'nin Nehcü'l-Belâğa'sına yazdığı anıt şerhle tarihe geçen **İbn Ebil-Hadîd** (ölm. 656/1258), anılan eserinde bütün fıkıh ekollerinin bir biçimde Hz. Ali'ye bağlandığını ifade ederken burada köprü rolünü Ebu Hanîfe'nin oynadığına dikkat çekerek şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'nin arkadaşları Ebu Yusuf, Muhammed ve ötekiler, fıkhı, üstadları Ebu Hanîfe'den aldılar. Şâfiî, fıkhı, Ebu Hanîfe'nin öğrencisi Muhammed bin Hasan'dan aldı. Böylece onun fıkıh kaynağı da Ebu Hanîfe oluyor. Ahmed bin Hanbel de fıkhı imam Şâfiî'den aldı. Böylece onun kaynağı da Ebu Hanîfe oluyor." (İbn Ebil-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâğa, 1/28)

Açık veya sinsi düşmanları (veya muarızları), onu önce **'amelî fıkhın temsilcilerinden biri'** olarak belirliyor, sonra da bu alandaki yerini ve mevkiini tartışmaya açıyorlar. Bu tartışmayı, onun fıkıhta bir yeni değil, eskinin taklidi olduğu iddiasıyla birleştirerek sinsi bir taktikle, işi şu noktaya getirmek istiyorlar: **"İmamı Âzam öyle önemli biri değildi."** Bazıları bu yanlış değerlendirmeyi, mezhep taassubunun itişiyle de yapabiliyor. Hintli Müslüman düşünür **Şah Veliyullah Dehlevî** (ölm. 1762), İmamı Âzam'dan söz ederken şöyle bir tespit yapabiliyor:

"Ebu Hanîfe, İbrahim en-Nehaî ve arkadaşlarının mezhebini esas almıştır. İbrahim'in mezhebine çok az muhalefeti vardır. İbrahim'in mezhebinden hüküm çıkarmada çok usta idi. Bu şekilde hüküm çıkarına yollarını çok iyi bilirdi. Daha çok fürûata yönelmişti. Eğer bizim bu söylediğimizin gerçekliğini

belgelemek istersen İbrahim Nehaî ve akranının görüşlerini, İmamı Âzam'ın öğrencilerinden İmam Muhammed'in, Abdurrezak ve Ebu Şeybe'nin kitaplarından alıp bir araya getir, sonra bunları Ebu Hanîfe'nin mezhebiyle kıyasla; göreceksin ki Ebu Hanîfe bunlardan farklı çok az şey söylemiştir. Ebu Hanîfe, bu 'çok az kısım'da da diğer Kûfeli fakîhlerin görüşleri dışına çıkmamıştır." (Dehlevî, Hüccetullah el-Bâliğa, 1/307-309)

Dehlevî, İmamı Âzam'a sataşmayı bu kadarla da bırakmamış, onun öğrencisi İmam Muhammed'i bahane ederek de onu 'önemsiz' göstermeye gayret etmiştir. Deminki sözlerine şöyle devam ediyor:

"Ebu Hanîfe'nin öğrencilerinin eser verme, öğretme bakımından en değerlisi İmam Muhammed idi. İmamı Muhammed önceleri Ebu Yusuf'un fıkhı üzere amel etti, sonra Medine'ye gidip İmamı Mâlik'ten onun Muvatta' adlı eserini okudu. Sonra geri dönüp kendi mezhebinin görüşlerini tek tek Muvatta'daki görüşlere uygun hale getirdi. Muvatta'da bulunan hükümlerde başka görüşe yer vermedi. Muvatta'da yer almayan hükümlerde ise sahabe ve tâbiûn fakîhlerini izledi. İmamı Muhammed ve İmam Ebu Yusuf, tıpkı Ebu Hanîfe'nin yaptığı gibi, İbrahim Nehaî ve arkadaşlarının fıkhını esas almıştır." (Dehlevî, aynı sayfalar)

Bir Mâlikî olan **Dehlevî** burada Ebu Hanîfe'yi 'önemsiz' göstermede iyice ileri gidiyor, onun öğrencilerinin bile işe yarar taraflarını İmam Mâlik'ten aldıklarını, İmam Mâlik'te bulunmayan noktalarda ise Ebu Hanîfe'ye değil, başkalarına dayandıklarını söylemek gibi tutarsız ve yakışıksız bir küçümseme sergiliyor. Ne yazık ki, Dehlevî bunu yapmakla **dağa kafa tutan tavşan** durumuna düştüğünün farkında olamıyor. Dehlevî ve benzerlerine sormak lazım: Eğer böyle ise yani İmamı Âzam, **Nehaî** ve **Hammâd**'ın bir mukallidi ise İmamı Âzam'ın düşmanları ve muarızları neden bu karşıtlıklarını Nehaî ve Hammâd'a değil de ona yöneltmişlerdir? Neden o fikirlerin kahır faturasını kanıyla ödeyen, Nehaî veya Hammâd değil de İmamı Âzam olmuştur?

Dehlevî'nin bu bakış açısı (veya ithamları) doğrudan veya dolaylı olarak, birçok Ebu Hanîfe karşıtı tarafından değişik vesile-

lerle ifadeye konmuştur. Bunları zikreden Ebu Zehre, özetleyerek vereceğimiz şu değerlendirmeyi yapıyor:

"Ebu Hanîfe, Irak fıkhını olgunlaştırmış, onu zirvesine taşımıştır. O, hazır bulduklarıyla yetinmemiştir. Evet, o, öncekilerin başladığı yoldan yürümüş ama başkaları gibi yarı yolda kalmamış, yolun sonuna kadar gitmiştir. Şüphesiz ki, Ebu Hanîfe'nin fıkıh mantığını olgunlaştırmada İbrahim Nehaî'nin büyük etkisi vardır. Onun fıkıh gözünü Nehaî açmıştır. Ama Ebu Hanîfe de bir çığır açmış, özgün kıyaslar ve kanıtlar getirmiştir." (Ebu Zehre, 199)

İmamı Âzam, **60 bin mesele çözmüştür** deniyor. Bunu, ona düşmanlığıyla bilinen **Hatîb el-Bağdadî** kaydediyor.

Henüz vuku bulmayan meseleler hakkında verilen fetvalar anlamında kullanılan takdîrî fıkıh da İmamı Âzam tarafından yaratılmıştır. (Ebu Zehre, 202-203)

Şunu da unutmamalıyız: Ebu Hanîfe veya çağdaşı herhangi bir fıkıh üstadının sisteminden, metodundan, kural ve ilkelerinden söz ettiğimiz zaman, bundan, onların önceden yazılmış bir sistem dairesinde çalıştıklarını anlayamayız. Bunun anlamı, bu üstadların fürûatta vardıkları sonuçların, onlar tarafından esas alınan bir yöntem çerçevesinde elde edildiğidir. Bu yöntemin yazılı sistem halinde kitaplara geçirilmesi sonraki zamanlarda, öğrenciler tarafından gerçekleştirilmiştir.

Ancak bazıları bunu, **"Onların sistemi falan yoktu, kazuistik fakîhler olarak önlerine gelen meseleyi şöyle veya böyle çözüyorlardı. Sistem ortaya koyan ve bu sisteme göre çalışan fakîhler, oluşum döneminden sonraki fakîhlerdir"** şeklinde anlamakta ve büyük bir hata yapmaktalar.

Sistem vardır ama yazılı değildir; fakîhin zihnindedir. Üstat o sistemi, milimetrik şaşma yapmadan izler. Ama başkası ondan yararlanamaz; çünkü yazılı değildir.

O halde, **'sistem sonradan oluşturuldu' sözü, sistemin icat edildiğini değil, zihinde izlenen sistemin yazılı hale getirilmesini ifade edecektir.** Ebu Hanîfe'nin binlerce hükümde esas aldığı yazılı olmayan bir sistemi vardı. Öğrencileri bunu

biliyorlardı. Üstadlarının hangi hükmü hangi esasa ve kurala göre verdiği onlara gizli değildi. Daha sonra, üstadlarının izlediği bu esaslar ve sistem kaybolmasın diye onu yazılı hale getirdiler. Elinizdeki kitap, bir fıkıh tarihi veya fıkıh tahlili kitabı olmadığı için biz, işin bu yanına bundan fazla girmeyeceğiz. Bu bahsi, bu alanın bir uzmanından aktaracağımız şu özetle noktalayalım:

"Hanefî fıkhında bireylerin hak ve hürriyetlerinin korunmasına ayrı bir önem verildiği, çatışma halinde kişilik haklarının ön planda tutulduğu, bu anlayışın özellikle Ebu Hanîfe'nin içtihatlarında baskın olduğu görülür."

"Çağdaş İslam hukukçularından Muhammed Yusuf Mûsa, Ebu Hanîfe'nin fıkhını şöyle özetliyor: Ebu Hanîfe fıkhının; ibadet ve muamelâtta kolaylık, fakir ve zayıf tarafı gözetme, kişinin hukuksal işlemlerini imkân dahilinde geçerli sayma, fertlerin hürriyetini ve kişiliğini gözetme, devlet otoritesinin devlet başkanınca temsili şeklinde beş esasa dayandığını belirtelim."

"Hanefî fıkhında diyanî (dinle, ibadetle ilgili) **hüküm-kazaî** (hukuka ilişkin) **hüküm ayrımının bir hayli uygulama alanı bulduğu, bu yaklaşımın özellikle muamelât alanında belirgin şekilde sürdürüldüğü ve bir işin hukukî geçerliliğinin dinî geçerlilikten ve değer hükümlerinden ayrı olarak ele alınmaya çalışıldığı görülür."** (Ali Bardakoğlu, Hanefî Mezhebi, Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesi)

BİR MEZHEP OLARAK HANEFÎLİK

İslam dünyasının en yaygın mezheplerinden biri olan Hanefîlik, adını İmamı Âzam'ın künyesi olan Ebu Hanîfe'deki **Hanîf** sözcüğünden almıştır.

Hanefîlik, **"Hicrî ilk iki yüzyılda Irak bölgesinde Kûfe merkezli olarak başlayan ve daha sonraki yüzyıllarda giderek gelişip yaygınlaşan fıkhın metodoloji, doktrin ve sistematiğinin oluşmasında en büyük paya sahip bulunan İmamı Âzam Ebu Hanîfe'ye nisbetle adlandırılan mezheptir."** (Ali Bardakoğlu, anılan mad.)

Ebu Hanîfe, mezhep imamlarının tarihsel açıdan en kıdemli olanıdır. Tarihen ona en yakın mezhep olan Mâlikîlik'in kurucu imamı **İmam Mâlik**'in ölümü Hicrî 179 yani Ebu Hanîfe'den 29 yıl sonradır. **İmamı Mâlik**'i İmam **Şâfiî** izler ki onun ölüm tarihi Hicrî 204'tür. Dördüncü büyük mezhep olan Hanbelîlik'in kurucusu **Ahmed bin Hanbel**'in ölüm tarihi ise 241/855'tir. O halde, **Ebu Hanîfe, İslam mezhepler fıkhının babası, öncüsü durumundadır. Onun vücut verdiği fıkıh ekolü, 'ekol yaratan ekol' dür.**

Hanefîlik, fıkıh tarihi sahnesine, nakil ve geleneği öne alan, hiçbir sistemi ve metodu bulunmayan, önüne gelen meselelere eski rivayetlerden bulduğu örneklere dayanarak çözüm getirmeye çalışan ve bunu dine sadakat olarak algılayıp anlatan Medine fıkıh ekolüne karşı **akıl** ve **re'yi** (özgür düşüncenin ürettiği görüşü) esas alan bir fıkıh anlayışı olarak çıkmıştır.

İmamı Âzam'ın ismiyle özdeşleşen **"Irak fıkıh ekolünde, oluşumun ilk dönemlerinden itibaren göze çarpan en belirgin özellik, Müslümanların o gün için karşılaştıkları veya çözümünü merak ettikleri meselelere, Kur'an ve sünnete dayalı bilginin re'y ve içtihadla zenginleştirilmesi suretiyle cevap aranması, aklî muhakeme ile dinî bilgi ve hüküm üretme usulüne nassların izin verdiği ölçüde ağırlık verilmesi olmuştur. Hanefî fıkhının da hareket noktasını teşkil eden bu geleneğin oluşmasında, hoca-talebe ilişkisi içinde devralınan ilmî metot ve geleneğin payı kadar bölgenin kendine has şartlarının da etkisi vardır."** (Ali Bardakoğlu, anılan mad.)

Genelde İslam tarihinin, özel olarak da fıkıh tarihinin yirminci yüzyılda en büyük araştırıcılarından biri sayılan Pakistanlı bilgin **Prof. Dr. Muhammed Hamidullah** (ölm. 2002), Ebu Hanîfe'nin ders halkasını **'fıkıh akademisi'**, ders ve sohbet arkadaşlarını da **'kodifikasyon heyeti'** olarak nitelendirmektedir. Hanefî fıkhında tartışmasız otoritelerden sayılan **Zâhid el-Kevserî** (ölm. 1952), bu özellikleri dikkate alarak Hanefî mezhebini **'şûra mezhebi'** olarak nitelemiştir. (Kevserî, ***Fıkhu Ehli'l-Irak ve Hadîsühum***, 109) Bu fıkıh akademisinde kararlar, uzun tartışmaların ardından alınır ve yazıya bundan sonra geçirilirdi. Meselelerin ortaya getirilişi bir **kazuistik hukuk yaklaşımı** ile olurdu ama sonuçların tarihe bırakılması bu tartışma ve geliş-

tirme aşaması yaşandıktan sonra gerçekleşirdi. Bu olgunun merkezinde şahsiyet, dirayet ve dehasıyla, hep İmamı Âzam olmuştur.

"Ebu Hanîfe'nin hocası olan Hammâd bin Ebu Süleyman'ın 120/738'de ölümünden bir süre sonra, Ebu Hanîfe'ye hocasının yerine ders halkasının başına geçmesi teklif edilmiş, Ebu Hanîfe de bunu ancak hocasının ders halkasından en az on kişinin böyle bir meclise bir yıl boyunca devam etmesi şartıyla kabul edebileceğini bildirmişti. Onun bu şartı ileri sürmesi, hem öteden beri devam edegelen ilmî geleneği koruma hem de bu ilim meclisini içtihat şûrası şeklinde düzenleme arzusunu gösterir. Öte yandan, Ebu Hanîfe, daha önce tek bir halkadan ibaret olan meclise yeni halkalar ilave ederek fıkıh araştırma ve eğitimini amaç ve içerik bakımından zenginleştirmiştir." (Bardakoğlu, anılan mad.)

İmamı Âzam'ın işte bu niteliklere sadık kalarak oluşturduğu **ilim halkası tam otuz yıl sürmüş** ve İslam fıkhı bu halkada sistemleştirilip bütünlüğüne ulaştırılarak tarihe ve Müslüman câmiaya emanet edilmiştir. Ebu Hanîfe ilim meclisinin, onca düşmanlıkla kendisini suçlayanların bile itiraf etmek zorunda kaldıkları önemli niteliklerinden biri de oraya otuz yıl içinde binlerce fıkıh öğrencisinin devam etmiş olmasıdır.

İmamı Âzam'ın bu halkaya katılan meslektaşlarına, geleneğin bellettiği şekilde, **'Ebu Hanîfe'nin öğrencileri'** denmemiş, Ebu Hanîfe idrak ve anlayışına uygun yeni bir isimlendirmeyle **'Ebu Hanîfe'nin arkadaşları'** (Ashâbu Ebî Hanîfe) denmiştir. Hemen ekleyelim:

Ebu Hanîfe'nin hayat ve menâkıbını yazanlardan biri olan **Bezzâzî** (ölm. 827/1424), ünlü ***Menâkıb***'ında, bu büyük fıkıh dehasının ilim meclisine devam eden değişik derecelerde sekizyüz fakîhin isim listesini vermektedir.

"Verilen dağılım dikkatle incelendiğinde imamın o günkü İslam dünyasının birçok bölgesinden öğrencisinin bulunduğu, Mısır ve Suriye'den çok az, Mekke, Medine, Yemen, Bahreyn, Musul gibi şehir ve bölgelerden sınırlı sayıda öğrencisi varken öğrencilerinin yarıya yakınının Kûfe, Basra ve Bağdatlı olduğu, geriye kalan önemli bir kısmının da Ahvaz, İsfahan, He-

medan, Rey, Cürcân, Nese, Merv, Buhara, Semerkant, Belh, Hârizm gibi Irak'ın doğusundaki önemli merkezlere mensup bulunduğu görülür. Bu öğrencilerden önemli bir kısmı daha sonra kendi bölgelerinde ders halkaları oluşturarak talebe yetiştirmiş veya kadı olarak görev yapmış, neticede doğrudan veya dolaylı olarak Ebu Hanîfe merkezli Irak fıkhının özellikle İslam'ın yeni yerleşmekte olduğu alanlarda tanınmasını ve yayılmasını sağlamıştır. " (Bardakoğlu, anılan mad.)

Hanefî fıkhının gelişmesinde, bu mezhepten fakîhlerin her devirde en önemli kadılıklara getirilmelerinin de katkısı olmuştur. İslam tarihinde **'kâdılkudatlık'** (kadıların kadısı) mevki ve unvanının ilk kez bir Hanefî fakîhe, İmamı Âzam'ın öğrencisi **Ebu Yusuf**'a verildiğini de hatırlayalım.

Onca ithama, hatta tekfire (kâfir ilan edilmeye) mâruz kalan bir fıkıh öncüsünün ekol ve öğrencilerine bu itibarın arkasında ne vardı? Elbette ki Hanefîlerin, toplumu bunaltan problemleri çözmedeki büyük yetenek ve ustalıkları vardı. Bu da onların bağlı bulundukları fıkıh ekolünün her tarafa yayılmasına imkân hazırladı. Bu olgu, bazı yörelerde Hanefî fıkhı tedrisinin Şâfiî devlet reisi ve kumandanların öncülüğünde himaye görmüş olmasını da izah eder. Mesela, bir Şâfiî kumandan olan **Selahaddin Eyyübî** (ölm. 589/1193) Kahire'de, Hanefî fıkhının tedrisi için bir okul açmıştır.

Hanefî mezhebinin yayılmasında Türklerin rollerini de kaydetmek gerekir. Mesela, mezhebin Suriye'de yer bulması Hicrî beş, Mîladî onbirinci yüzyılda **Selçuklular** sayesinde olmuştur.

"Selçuklu Hükümdarı Tuğrul Bey'in Nişabur, Isfahan, Hemedan gibi Hanefîliğin nisbeten az tanındığı yerlere Hanefî kadı ve imamlar tayin ettiği ve ülke genelinde Hanefîliğin güçlenmesinde önemli payının bulunduğu kaydedilmektedir. 1805'te Mehmet Ali Paşa zamanında mahkemelerde hükümlerin Anadolu ve Rumeli'de olduğu gibi sadece Hanefî mezhebine göre verilmesi esası getirilmiş ve bu uygulama yirminci yüzyılın başına kadar sürmüştür." (Bardakoğlu, anılan mad.)

Yirminci yüzyılın modern hukukla tanışma sürecinin bunalımlı atmosferinde Müslümanların rahat nefes almalarını ve modern

dünyadaki gelişmelere dinleri bünyesinden çözümler üretmelerini sağlamada, aklı önde tutan zihniyetiyle yine Hanefî fıkhı devrede olmuştur. Bu noktada tarihin en dikkat çeken örneği olan ve modern hukukla tanışıp İslamî değerleri feda etmeden onunla barışma başarısını gösteren Türkiye Cumhuriyeti'nin Hanefî ağırlıklı bir coğrafya ve onun devrimci kurucusu **Gazi Mustafa Kemal**'in Hanefî bir müslüman olduğunu da unutmamalıyız.

Prof. Dr. Ali Bardakoğlu'nun şu satırları bu noktada gerçeğin çok güzel bir ifadesi olarak kabul edilmelidir:

"Son yüz-yüzelli yıl içinde İslam dünyasındaki kanunlaştırma örnek ve önerileri, mesela Osmanlı Devleti'nin himayesinde hazırlanan Mecelle-i Ahkâm-ı Adliye, Mısır'da Kadri Paşa'nın hazırladığı Mürşidü'l-Hayrân adlı çalışma veya çeşitli İslam ülkelerinde özellikle şahıs, aile, miras, vakıf gibi özel hukuk alanlarında yapılan kanunlaştırmalar veya bu yöndeki hazırlıklar, Hanefî fıkıh doktrininin çağımız pozitif hukukuna yansımasını göstermesi açısından önemlidir. Ancak modern dönemde hem İslam hukuku çerçevesinde yapılmaya çalışılan kanunlaştırma denemelerinde hem de İslam hukukuyla ilgili araştırma ve yayınlarda konular fıkıh mezhepleri arasında, hatta Batı hukuku da göz önünde bulundurularak telifçi ve mukayeseli bir metotla ele alındığından, günümüzde Hanefî hukuk doktrini, İslam hukuk doktrini için zengin bir malzeme sunmaktadır." (Bardakoğlu, anılan mad.)

Bütün bunlar, yaşadığı devrin en büyük zulümlerine mâruz bırakılmış mazlum İmamı Âzam'a tarihin ve Tanrı'nın bir ödülü olarak değerlendirilebilir.

AKILCILIK VE GERÇEKÇİLİK: R'EY

"Benim kitaplarıma dayanarak konuşan kişinin, neyi nereden aldığını belirlemeden benim adıma fetva vermesi meşru değildir."

İmamı Âzam

İmamı Âzam'ın, başlığımızın altına koyduğumuz sözü (İbn Abdilberr, el-İntiqa, 145) ilim ve fikirde ucuzculuğa, inanç ve dinde taklitçiliğe karşı oluşun veciz bir ifadesidir.

Ebu Hanîfe'ye saldıranların istismar ettikleri en önemli olgulardan biri onun **re'y ehli** oluşu, yani geleneğin kabullerini esas almaktan çok, ihtiyaçları ve şartları tahlil ederek kendi aklıyla karar vermeyi esas almasıdır.

Büyük İmam'ın kullandığı ve İslam fıkıh tarihinde öncüsü olduğu **kıyas** da bu re'y başlığı altında ele alınmalıdır ve genelde öyle yapılmıştır. Çünkü **re'y de kıyas da son tahlilde aklın işletilmesinin ürünüdür. Bu ürün, aklı, bir yandan hadis adlı rivayetlere karşı öne çıkarırken, bir yandan da Kur'an ayetlerini yorumlayıcı olarak devreye sokmaktadır.** İmamı Âzam, bir fakîh düşünür olarak iki gerçeği öncü ve belirleyici bilmiştir:

1. Maslahat (kamu yararı, insan hayatının gerektirdikleri),

2. Din hayatında zorluğun bertaraf edilmesi. (Ayrıntılar için bk. Ebu Zehre, 285).

Bu bölümde ele alacağımız re'y, kıyas, istihsan ve örf, bu iki 'belirleyici ilke'nin işletilmesinin sonuçlarıdır.

İmamı Âzam'ı tanıtmada âdeta temel kavram olan ve düşmanları tarafından onun aleyhine kullanılan **re'y**, esasında sahabenin 'neden ve niçin'i devreye sokan akılcı simalarını tanıtmada kullanılan tâbirlerden biridir. Ne var ki, İmamı Âzam'ı kötü-

lemeyi meslek edinmiş olanlar bu gerçeği saklamakta ve **re'y** tâbir ve terimi tarih sahnesine ilk kez Büyük İmam tarafından çıkarılmış gibi bir hava yaratmaktadırlar. Rahmetli **Kâmil Miras**'ın söylediği gibi, **"fakîhler arasında re'y ve kıyas ehli dendiğinde, Irak fakîhlerinden Ebu Hanîfe ve arkadaşları anlaşılır."** (Kâmil Miras, Tarih-i İlm-i Fıkh, 21) Oysaki, re'y ve kıyas, sadece Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının yöntemleri değildir. Bütün fakîhler, bu yöntemlere bir biçimde başvurmuşlardır. Bu yöntemleri sahabe nesli de kullanmıştır. Hatta bu yöntemlerin öncüleri bazı fakîh sahabîlerdir. **İbn Sa'd** (ölm. 230/844), sahabenin fıkıh ve fetva konusundaki yaklaşımını anlatırken şu satırlara yer vermektedir:

"İlk halife Ebu Bekir, önüne bir fıkhî mesele geldiğinde bunu sahabenin re'y ve fıkıh ehli olanlarıyla müzakere etmeyi esas alırdı ve bu konuda Ensâr ve Muhacirlerden bazı kişileri, Ömer'i, Osman'ı, Ali'yi, Abdurrahman bin Avf'ı, Muaz bin Cebel'i, Übey bin Ka'b'ı, Zeyd bin Sâbiti çağırırdı. Bu insanlar, Ebu Bekir devrinin fetva ekibiydi ki halkın fetva almak ihtiyaçlarını gidermede bu ekibe başvurulurdu. Ebu Bekir devri böyle geçtiği gibi Ömer devri de böyle geçmiştir. Ömer de bu ehil insanları istişareye çağırmaktaydı." (İbn Sa'd, Tabaqât, 2/350)

Bu istişareler sonucunda ne olurdu? Bazen bir fikirde birleşilirdi bazen de birleşme olmazdı, birkaç fikir belirirdi. Ve herkes kendi fikrini takip ederdi. Bakıyoruz, **İbn Abbas** gibi bilge bir sahabî, çok sevdiği, öncü kabul ettiği **Hz. Ali** gibi bir ilim ve hikmet anıtı sahabîye 70 civarında meselede muhalefet ediyor. (Bu meseleler için bk. Kal'aci, ***Fıkhu İbn Abbas***, 17).

İbn Abbas ile Ali, 'necesten taharet'in namaz için şart olup olmadığı konusunda bile farklı düşünebilmişlerdir. **Ali**'ye göre, namazın şartlarından biri de **necesten taharet** yani vücudun fıkıhta belirlenen pisliklerden temizlenmiş olmasıdır. İbn Abbas buna karşı çıkıyor, necesten tahareti bir bedensel mesele olarak görüyor ve namaz gibi ruhsal bir niyazın bedenin bazı pisliklerıyle yapılamaz hale gelmesini kabul etmiyor. Ona göre, necasetten taharet namazın şartı değil, geleneksel bir uygulamadır. (Kal'aci, Fıkhu İbn Abbas, 23, 26) Yine Ali, ölü yıkayan bir insanın gusül yapmasını gerekli görürken, İbn Abbas tam ter-

sine, bunu mekruh görmektedir. İbn Abbas'a göre, böyle bir uygulama ölen insanı pis ilan etmek, sonuç olarak da ona saygısızlık olur. (Kal'aci, aynı eser, 24)

Aynı İbn Abbas, hemen hemen tüm sahabîlerin aksine, **Kur'an okumak için cenabetten temizlenmiş olma** şartına da karşı çıkıyor. Ona göre, cünüp bir insan bile Kur'an okuyabilir. (Kal'aci, aynı eser, 27)

İbn Abbas, insanları İslam'a sokmak için **ikrah** (baskı, zorlama) uygulanmasına da karşı çıkmıştır. İkrahı, Bakara Suresi 256. ayete aykırı bulmaktadır. İbn Abbas, Yahudi ve Hıristiyanların elinde bulunan müslüman ana-babadan olma çocukların zorla İslam'a sokulmasının istendiğini, Hz. Peygamber'in de buna izin verdiğini, Bakara 256. ayetin bunun üzerine inerek bu uygulamayı yasakladığını bildirmektedir. (Kal'aci, Fıkhu İbn Abbas, 124) Bu demektir ki, Bakara 256. ayet, baskı ve zorlama konusunda Hz. Peygamber'i bile tashih eden bir ayettir. İbn Abbas'ın ikrah konusundaki tavrı gösterir ki, **o, insanları 'müslümanlaştırmak' gerekçesiyle harp ilan etmeyi de İslam'a aykırı bulmaktadır.**

Bütün bunların özeti şudur: **İbn Abbas, Hz. Ali de dahil, hiçbir sahabîyi taklit etmiyor.** Bazen, tüm sahabîlerin ortak görüşü olan bir fikre tek başına karşı çıkıyor. Kim ne derse desin, hangi uygulamayı yaparsa yapsın o, Kur'an ayetlerini esas alarak kendi içtihadını kendisi yapıyor. Demek ki, ilk halifeler döneminde **re'y**, fıkhın omurga kavramı olarak devrede idi. İmamı Âzam'ın yaptığı, bu omurga kavramı, yeni şartların icaplarına göre yeniden işler hale getirmesi ve sistematik fıkıh bünyesinde bir ilkeye dönüştürmesidir.

Arap dili lügatlerine bakarsanız **re'y** sözcüğünün bir anlamının da **akıl** olduğunu görürsünüz. **Re'y, kelime olarak akıl, terim olarak akılcılık anlamında alınmalıdır.**

İmamı Âzam'a akılcılığı yüzünden yöneltilen eleştiriler tam bir linç havasına dönüştürülmüş, akılcılığın bir din tahribi olduğu dağa taşa yazılmıştır. İddia ve saldırılar sadece ulema ve aydınlar mahfilinde kalmamış, halk tabakalarına yayılmıştır. Sistemli propagandalarla İmamı Âzam'ın bir din tahripçisi olduğu, Pey-

gamber ve sahabeden gelen yolu bozduğu, hadisleri dışladığı, hatta Peygamber'den daha bilgili olduğunu iddia ettiği propagandası kitleler arasında yaygınlaştırılmıştır. **Irak** topraklarındaki kölelerin dillerinde bile İmam'ı hicveden, tahkir eden şiirler dolaşır olmuştur. İşte bir tanesi:

"Bana söylediklerinde yalancılık etmişsen, Ebu Hanîfe ve öğrencisi Züfer'in yalancılık günahlarını düşün. Azgın bir biçimde kıyascılık yaptılar, ümmetin yolundan, Peygamber'in sünnetinden uzaklaştılar. Ülke başıboş kaldı da böyleleri keyiflerince at koşturdular. Ve nihayet, bozgun ortalığı sardı, artık başka bir şey beklemeyelim." (İbn Abdilberr, ***Câmiu Beyani'l-İlm***, 2/897)

İmam Mâlik gibi bir insan, hasedinin itişiyle olacak şunu söyleyebilmiştir:

"Ebu Hanîfe bu ümmetin karşısına kılıçla çıksaydı, şu kıyas ve re'y yoluyla verdiği zarardan daha az zarar verirdi." (İbn Abdilberr, aynı eser, 2/1079)

İmamı Âzam için kullanılan **'re'y ehli'** tâbiri, karalamak için kullanılan bir tâbirdir. Bu tâbirin arkasından, genellikle şu karalama ilavesi gelir: **'Hadis konusunda zayıftı.'** Mesela, ünlü tarihçi **İbn Sa'd** (ölm. 230/844) o dev eserinde Ebu Hanîfe'ye sadece üç beş satır yer ayırmakta ve anılan **'özel mesajlı ifadeler'**i kullanarak bahsi kapatmaktadır. (İbn Sa'd, ***et-Tabaqât***, 6/368)

Re'y ehli olmak, aynı zamanda, hadis konusunda titiz olmak, zayıf hadisleri kanıt kabul etmemektir. Hadisleri; zayıfını, sağlamını ayırmadan dinin bir numaralı kaynağı yapmaya çalışanlar bunu bildikleri için İmamı Âzam gibi, hadis konusunda titizliğiyle meşhur olmuş bilginleri **'hadiste zayıf'** göstererek itibardan düşürmek şeklinde bir taktik geliştirdiler. Bu taktiği güdenlere göre, hadislerin akıl ve Kur'an'a uygunluğunu temel ölçüt yapanlar, bunu **'hadiste zayıf oldukları için'** (!) yapmaktadırlar. Yani re'y ehline saldıranlara göre, hadiste **'kuvvetli olmak'**, önünüze gelen 'hadis' patentli her sözü Peygamber'in sözü olarak kabul etmekle eşanlamlıdır.

Bu mantığa göre, Hz. Peygamber'e yüz elli yıl uzak olan İmamı Âzam **'hadiste zayıf'** iken, Hz. Peygamber'e ikiyüz elli altı yıl uzak olan **Buharî** hadiste kuvvetli, hatta **'en kuvvetli'** kişidir. Dahası var: Buharî, Hz. Peygamber'e kendisinden yüz küsur yıl daha yakın olan İmamı Âzam'ı **'hadiste güvenilmez kişi'** ilan edebilmektedir. Bu anlayış, din, akıl, idrak, mantık ve tarih açısından kabulü mümkün olmayan bir anlayıştır. Daha doğrusu bu, bir 'anlayış' değil, şeytanî bir taktiktir. Arap-Emevî saltanatıyla onun yandaşı 'ulema'nın geliştirdiği bu taktik, İslam'ı yozlaştırarak Arap ideolojisine dönüştüren Emevîlerin en şeytanî taktiklerinden biridir ve bu taktiğin kahrını en çok çeken de İmamı Âzam olmuştur.

İmamı Âzam'a sonraki dönemde saldıranların âdeta önderi olan **Hatîb el-Bağdadî**, Büyük İmam'a ayırdığı sayfalara, onu suçlarcasına şu cümle ile başlamıştır: **'Re'y ehlinin önderi.'** Bunun pratik anlamı şudur: **"Bu adam bizim işimize yarayan birisi değildir."** Birkaç satır ilerde ise İmamı Âzam'ın bir Hıristiyan babanın çocuğu olduğu kayda geçirilmiştir. **Hişâm bin Urve** (ölm. 146/763), onun re'y fikrine karşı çıkarken şunu söylüyor:

"Beniisrail içinde her iş yolunda gidiyordu. İstikamet tamdı. Ne vakit ki ümmetin kölelerinin çocukları ortaya çıkıp re'y ile iş görmeye başladılar, her şey bozuldu; helâk oldular." (Hatîb el-Bağdadî, 13/394)

Re'yin en ileri aşamasında, akılcılığın sembol mezhebi olan **Mûtezile**'yi görmekteyiz. Ama yönetimler, özellikle **Emevîler, Mûtezile ile uğraşmamış, Mûtezile imamlarına dokunmamışlardır. Abbasîler** de öyle. Tam aksine, hilafet makamı Mûtezile'yi sürekli korumuş, öne çıkarmıştır. Sebep nedir? Yani neden Mûtezile'ye öyle de İmamı Âzam'a böyle? Sebep, **Mûtezile**'nin siyasal kavgaya girmemesi, bütün mücadelesini felsefî zeminde söz ve kalemle yapmasıydı.

Mûtezile, yönetimleri rahatsız edecek hiçbir tavır sergilememiştir. Böyle olunca da yönetimler de Mûtezile'yi koruyup kollamıştır. Halbuki, fikir açısından ne Emevîlerin ne de Abbasîlerin Mûtezile ile uyuşması mümkündür. Ne var ki, siyasal uyuşma bütün pürüzleri yok etmiş, birbirine taban tabana zıt Mûtezile-hilafet hiçbir zaman ciddi kavgalara girmemiştir.

RE'Y EHLİ NE DEMEKTİR?

Daha çok, 'kişisel görüş' anlamında kullanılan re'y, geleneksel kabullerin dışına çıkmak, bu kabullere ters ama yaşanan günün ihtiyaçlarına uygun görüş veya fetva demektir. Bu şekilde görüş bildirip fetva verenlere **ehlü'r-re'y** denmiştir.

Re'y ehlinin karşı çıktığı varsayılan temel kategorik değer **'güvenilmez hadis**'tir. **Ancak buradaki 'güvenilmez' tâbirini Ebu Hanîfe'nin kıstaslarıyla belirlemek gerekir. Geleneksel anlayışın hadisin sağlamlığını belirlemede esas aldığı 'sened' (riayetçiler zinciri) sağlamlığı, İmamı Âzam için yeterli değildir. Büyük İmam'ın belirgin niteliklerinden biri de, önüne gelen hadisin sened sağlamlığına ilaveten, hatta ondan da önce metnin yani içeriğin de sağlamlığını aramasıdır.**

İçerik (metin) sağlamlığının mihengi akıl ve Kur'an'dır.

Senedi ne kadar sağlam olursa olsun, Ebu Hanîfe bir hadise itibar etmek için onun anlamının Kur'an'a ve akla aykırı olmamasını şart koşmaktadır. Özellikle iman konularıyla ceza hukuku alanında. İmamı Âzam, bu anlamda sağlam bulmadığı rivayetlere hiç çekinmeden **'hezeyan'** damgası vurabilmiştir. Onu 'sünnete aykırılık'la suçlayanları çıldırtan olgulardan biri de budur.

Re'y ehli, zayıf rivayetlere karşı ana başlık olarak işletilen aklı, alt başlıklar olarak da **içtihat** ve **maslahatı** (kamu yararını) öne çıkarmaktadır. Ancak, bu tespit, re'yin genel durumu için geçerlidir. İmamı Âzam bahsinde bundan fazlasını söylememiz gerekir: **İmamı Âzam söz konusu olduğunda re'yin anlamı kısaca ve açıkça şudur: Aklın, nakle karşı öne çıkarılması.**

İmamı Âzam'a yöneltilen eleştirilerin en ağırları bu noktada belirginleşir. Onu, sünnete değer vermemekle, hatta Peygamber'e lakaytlıkla itham edenlerin hareket noktası bu, **'hadise karşı çıkış'** meselesidir. Büyük İmam'ı ağır biçimde eleştirenlerden biri olan **Evzâî** (ölm. 157/773) şöyle diyor:

"Biz Ebu Hanîfe'yi, re'yi kullandığı için kınamıyoruz; re'yden hepimiz yararlanmaktayız. Bizim onu eleştirmemiz hadise karşı sergilediği tavrı yüzündendir."

İmamı Âzam'ın **akılcılık** ilkesinin açılımını yaparsak, Kur'an dilinin aşılmamış ustası **Isfahanlı Râgıb**'ın şu tespitinin altını çizmemiz gerekir:

"Akıl komutan olacaktır."

Râgıb'a göre, **akıl her alanda, o arada dinde de komutandır. Çünkü esas peygamber, akıldır. Zahirî (görünen-maddî) peygamber, esas peygamber olan akıldan sonra gelir.** (Râgıb, **ez-Zerîa ila Mekârimi'ş-Şerîa**, 207)

Aklın Ebu Hanîfe katındaki yeri bu olduğu içindir ki, İslam'da akılcılığın ekolü ve sembolü olan Mûtezile mezhebinin önemli isimleri, amelde Hanefî olmuşlardır.

İmamı Âzam'ın re'y ehli oluşuyla, Mevâlî'den oluşunun irtibatını da unutmamak lazımdır. **Arap için Mevâlî'nin bir anlamı da akıl veya akılcılıktır.** Re'yin babası olarak Mevâlî'nin en cesuru, en isyankârı olan İmamı Âzam kabul edildi. Nitekim re'y ehli tâbiri, mutlak anlamda kullanıldığında bundan anlaşılan, kişi olarak İmamı Âzam, kurum olarak da onun ekolüdür. İmamı Âzam'a ağır eleştiriler yöneltenlerden biri olan **Süfyan bin Uyeyne** (ölm. 198/813) şunu diyebilmiştir:

"Ebu Hanîfe ortaya çıkıncaya kadar Kûfelilerin durumu son derece sakin ve normaldi. Ebu Hanîfe, ümmetin kölelerinden birinin çocuğudur. Re'yi ortaya çıkaranlar üç kişidir ve üçü de köle çocuğudur."

Ünlü fakîh **Zührî** de şöyle demiştir:

"Mevâlî, re'y ile hüküm vererek ümmeti ifsat etmiştir." (İbn Abdilber, el-İntiqa)

Ünlü tarihçi ve hadisçi **İbn Kuteybe**, ***'Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs'*** adlı eserinde, **ehli re'y** olarak sadece İmamı Âzam ve arkadaşlarının adını anmaktadır.

İşin püf noktalarından biri de şudur: Her zaman açıkça ifade edilmese de **ehli re'y**, Ehlisünnet'in dışında bir mezhebin mensupları olarak görüldü. Tabiî ki yine başta İmamı Âzam vardır. Bu anlayışı körükleyenlerin başında da İmamı Âzam'a kar-

şıtlığın önde gidenlerinden biri olan **Hatîb el-Bağdadî**'dir. O halde, re'y ehli şu iki temel niteliğin sahibi olarak görülmüştür ve görülmelidir:

1. Hadisi ikinci sıraya almak,
2. Geleneği ikinci sıraya almak.

Burada hadisi ikinci sıraya almanın anlamı, güvenilmez hadisleri ikinci sıraya almaktır. Yoksa re'y ehli tüm hadisleri bir kenara koymak gibi bir yola asla gitmemiştir. Ancak, az önce de işaret ettiğimiz gibi, buradaki **'güvenilmez'** nitelemesinin Ebu Hanîfe sistemindeki anlamını unutmamalıyız.

"Re'y ehli ile hadis ehli, Kur'an ve sağlam sünneti alma hususunda müttefiktirler. Ayrıldıkları yön şudur: Ehl-i Hadis re'yi sadece zorunlu hallerde kullanır. Tıpkı bir müslümanın zorda kalınca domuz eti yediği gibi. Ehl-i re'y ise fetvalarını daha çok re'y ile verir. Özellikle, içtihat ettikleri konuda güvenilir bir hadis bulamadıklarında. Böyle durumlarda, önlerindeki meseleyi teorik plana aktarıp onu re'ylerine göre hükme bağlarlar." (Ebu Zehre, 86)

'Güvenilir hadis' meselesinde bir noktaya daha dikkat çekmeliyiz: Hadisçilerin **'sahih hadis'** dedikleri, rivayetçiler zinciri bakımından güvenilir hadis-tir. Ne yazık ki bu zincir konusunda da ortak bir kanaat oluşturulamamıştır. Bir hadisçinin 'çok güvenilir' bulduğu bir raviye, bir başka hadisçinin 'güvenilmez', hatta 'yalancı' dediğine sıkça rastlayabilmekteyiz. Hadisçiler lügatindeki **'muttefekun aleyh'** (üzerinde ittifak edilen) hadis tâbiri ise **Buharî** ile **Müslim**'in kabul ettiği hadis anlamındadır. Buradaki ittifakın, hadisin akla ve Kur'an'a uygunluğu ile hiçbir ilgisi yoktur.

Halk kitleleri bunları bilmediği için, siz, 'sahih' diye tanıtılan bir hadisi eleştirdiğinizde bu, akla ve Kur'an'a uygun bir hadise karşı çıkıyormuşsunuz gibi algılanıyor. İmamı Âzam'a ve onu izleyenlere getirilen tenkitlerin arka planında böyle bir cehalet ve istismar yatmaktadır.

AKLIN İŞLETİLMESİNİN BİR GÖRÜNÜMÜ OLARAK KIYAS

"Nakillerin sıhhatini tespitte ihtiyaç duyulan aklın, kendi tespitlerinin sıhhatini belirlemede nakillere muhtaç olduğunu söylemek doğru değildir."

Kadı Abdülcebbâr

Fıkıhtaki kullanımıyla kıyas, **"Niçin?"** sorusunu sorma sistem ve yöntemini işletmektir. Bu yöntem, sahabe başta olmak üzere bütün bilginler tarafından bir biçimde işletilmiştir. Çünkü aklın işletilmesi Kur'an'ın açık ve ısrarlı emridir. Hiç kimse buna tamamen ve açıkça karşı çıkamaz. İmamı Âzam'ın buradaki farkı, bu yöntemi, alışılmıştan çok ileri bir boyutta işletmesidir. Yani, Râgıb'ın dediği gibi, **'aklı komutan yapması'**dır.

Meselenin özünde, vahyin verilerinin, terimsel ifadesiyle nassların illetlerini araştırmak vardır. İmamı Âzam, bu **'illetleri arama'** işini her konuda ve hiç tavizsiz öne çıkarmaktadır. İşin bel kemiği budur.

"Fıkıh usûlü kitaplarında da görüldüğü gibi, Ebu Hanîfe, dinin nasslarını iki kısma ayırıyor: Taabbudî (ibadete ilişkin) **nasslar ki, bunlarda hükümlerin illetlerinden** (neden ve niçininden) **bahsolunmaz. Mesela, teyemmümün, haccın kuralları hakkındaki nasslar bu türdendir. Bu gibi emirler ibadete ilişkindir; kul bunları yerine getirerek Rabbine yaklaşır, Rabbinin her şeye egemen olan gücünü, bu gücün emri altına girdiğini hisseder."**

"Bu naslarda kıyas işlemez. Çünkü bunlarda illet (neden ve niçin) **sorulmaz, hangi niteliğinden dolayı meşru kılındıkları aranmaz. Allah'a ve Peygamber'e imanı olan kimse bunların insanın hayrı ve yararı için meşru kılındığına inanır, Allah'ın dininde boş yere emrolunmuş bir ibadetin asla olmayacağını bilir."**

"Diğer bir kısım nasslarda ise buyruğun hangi niteliğinden dolayı meşru kılındığı aranır. Hüküm hangi gerekçeyle sâbit olmuştur, bilinmek istenir. Bu gerekçeler bulunur ve bunların illetlerine göre, benzeri alanlarda kıyaslar yapılır."

"Ebu Hanîfe'nin, maksatlarını, gayelerini, sebep ve illetlerini anlamak için uğraştığı nasslar bunlardır. O, bu konuda yaşadığı zamanın hadis alanında en seçkin bilgini olarak kabul edilmektedir. O, bu tür nasların zâhirinde (lafzında) **durmaz, onun derinliğine iner, meşru kılınmasının aslını, o hükmü gerektiren nitelikleri araştırır."**

"Ebu Hanîfe, dinsel nassların bazı illetlere bağlı olduğunu anlamış ve bu illetleri aramıştır. İmamı Âzam'a göre hükme esas teşkil eden, nassın lafzı değil, onda saklı olan illet, yani hikmet ve gerekçedir."

"Ulemanın bir kısmı, 'Nassların hepsi için illet aranmaz; ancak illetlerinin aranması gerektiğine bir kanıt bulunanlar müstesnadır' görüşünü savunmuşlardır. Ebu Hanîfe'nin çağdaşı Basralı fakîh Osman el-Bettî'ye nispet edilen bu görüş, el-Bettî tarafından şöyle açıklanmaktadır: 'Üzerinde kıyas yapılabileceğine ilişkin özel bir kanıt olmayan nasslarda kıyas uygulanamaz.' Yani esas nassın hükmü illetli bir hüküm olacak ve bunun olduğunu gösteren bir başka kanıt bulunacak." (Ebu Zehre, 288-289)

"Abdülaziz Buharî (ölm. 730/1329) **bu görüşlere itiraz etmektedir. Keşfu'l-Esrâr adlı eserinde şöyle diyor: 'Bu görüşlerin tümü bâtıldır. Kıyası delil yapmanın dayanağı, sahabenin icmaıdır. Sahabenin içtihat yöntemlerini araştırınca görüyoruz ki, onlar, illet olduğu yolunda sanı yaratan bir şey buldukları anda kıyas yaparlardı. Yani onlar, nassın illet taşıyan bir nass olduğuna ilişkin ayrı bir kanıt aramadan kıyas yoluna giderlerdi."** (A.Buharî, Keşfu'l-Esrâr, 3/533)

Kıyası bir tür dindışılık olarak görenlerin başında **Zâhiriye** mezhebi mensupları gelir. Bu mezhebin babası sayılan **İbn Hazın** (ölm. 450/1058), mezhebinin metodolojisini anlattığı eseri ***en-Nübez***'de fıkha kıyası sokmanın din açısından hükmünü çok ağır bir ithamla belirliyor:

"Şu bir gerçek ki kıyastan ve illetleri araştırmaktan bahsetmek, bâtıl, yalancılık, Allah hakkında bilgisizce söz etmektir; helale asla dönüşmeyecek bir haramdır. Çünkü kıyas, haram olan sanı ve yalanla Allah adına hüküm vermek veya Allah'ın asla izin vermediği bir işi yaparak din kurmaktır. Bunların ikisi de tartışmasız biçimde bâtıldır." (İbn Hazm, ***en-Nübez fî Usûli'l-Fıkh ez-Zâhirî***, 521)

Şia mezheplerinin İmamı Âzam'ın kıyasçılığı ile ilgili görüşleri de budur, hatta daha da suçlayıcıdır. Onların birçoğuna göre, kıyas, ilk kez İblis tarafından kullanılmıştır. Şeytan, Allah'ın huzurunda, **"Beni ateşten, Âdem'i topraktan yarattın; o halde ben Âdem'den üstünüm"** demiştir. Allah, bu kıyası yapan İblis'i lanetlemiştir. O halde, dine kıyası sokan Ebu Hanîfe de lanetlenmelidir. Nitekim, İmamiyye Şiasının bütün aydınları, özellikle Hurufîliğe eğilimli olan aydınlar, Ebu Hanîfe'yi lanetle anmaktadır. Hadisteki en büyük İmamları **Küleynî**'den Türkiye'deki edebiyatçıları **Abdülbaki Gölpınarlı**'ya, gazeteci **Murat Bardakçı**'ya kadar.

İmamı Âzam'ın re'y ehli oluşunun bir anlamı da kıyası kullanmasıdır demiştik. Ne var ki, kıyasın esas babası Ebu Hanîfe değil, **İmam Şâfiî**'dir. Ama söz konusu Ebu Hanîfe olunca başkalarının aynen kullandığı şeyleri onun kullanması eleştiri ve itham vesilesi yapılmaktadır. Tam bu noktada, **Fahreddin Râzî**'nin şu satırlarını nakletmeliyiz:

"Ebu Hanîfe'nin düşmanları çok kıyas yapıyor diye onu zemmediyorlardı. Halbuki Ebu Hanîfe'nin kıyası savunmaya ilişkin bir sayfa olsun yazı yazdığı ne ondan ne de arkadaşlarından naklolunmuştur. Kıyası inkâr eden düşmanlarının delillerine cevap verdiği de söylenmiyor. Tam aksine, bu meselede ilk konuşan ve deliller getirip ispatlar yapan, İmam Şâfiî olmuştur." (Ebu Zehre, 93)

KAMU YARARININ ÖNE ALINMASI VEYA İSTİHSAN

"Raiyye yani tebaa üzerine tasarruf, maslahata menûttur."

Mecelle, genel kısım, 58

Ebu Hanîfe, kendisine kadarki zaman boyunca **'şeriatin delilleri'** (edille-i şer'iye) diye anılan kaynaklara (Kur'an, sünnet) kıyası ilave etmekle kalmamış, dördüncü delil olarak **istihsanı**, beşinci delil olarak da **örfü** eklemiştir. Onun açtığı bu yoldan yürüyen fakîhler içinde bu kaynakları onbeşe, yirmiye çıkaranlar olacaktır. Fıkıh tarihinin anıt isimlerinden biri olan Mâlikî fakîhi **Karafî** (ölm. 684/1285), yirmi civarında **şer'î delilden** söz ediyor. Ona göre, şer'î deliller ana başlık olarak ikiye ayrılır:

1. Ahkâmın meşruiyetinin delilleri,
2. Ahkâmın vukuunun delilleri.

Edille-i şer'iye dedikleri birincilerin listesine **Karafî** şunları koyuyor: **Kitap, sünnet, kıyas, icma, beraat-i asliye, Medine icmaı, Kûfe icmaı, istihsan, ıstıshab, ahnef olanı almak, sahabî sözü, Ebu Bekir ve Ömer'in fiilleri, ilk dört halifenin fiilleri, sükûtî icma...** Karafî'ye göre, bu deliller yirmi civarındadır.

Ahkâmın vukuunun delillerine gelince onlar, sınırsız sayıdadır. (Karafî, ***el-Furûq***, 1/231-232)

O halde, geleneksel anlayışın bir tür dayatması olarak halkın önüne konan 'dört delil', olsa olsa 'geleneksel deliller' diye algılanabilir. Onlardan başkası yoktur denemez. Eğer dinin vahye dayalı, zaman üstü, olmazsa olmaz dayanaklarını ifade eden bir delilden söz edeceksek, hiç kuşkusuz, bu, tektir: Kur'an. Öteki bütün deliller, fakîhin bakış açısına, metodolojisine, içinde bulunduğu şartlara göre şu veya bu sayıdadır.

İmamı Âzam, yaşadığı dönemin şartları ve esas aldığı metodoloji itibariyle **altı delilden söz etmiş**, hüküm çıkarmada bunları kullanmıştır.

Ebu Hanîfe fıkhında beşinci delil olan istihsan, hayatın yeni zorunluluklarına, icaplarına, şartlarına cevap vermek için devreye sokulan kıyasın daha ileri bir kullanımıdır. **İstihsanın kıyasla farkı** şudur ki, kıyasta öncelikle bir dinsel delil (ayet veya hadis) olacak, bu delilin getirdiği buyruğun temel hikmeti (fıkıhta buna illet denir) tespit edilecek (yani niçin sorusunun cevabı bulunacak), onun ardından, bir kıyas yapılarak yeni bir hüküm çıkarılacaktır. Yani kıyasın söz konusu olması ve işlemesi için önce, kıyası dayandıracağımız bir **'genel ilke-nass'** olmalıdır. İstihsanda ise böyle bir nassa ihtiyaç yoktur. Yani istihsanda dinsel delil üzerinden değil, kamu yararı (**maslahat**) üzerinden gidilerek hüküm verilmekte, kural çıkarılmaktadır.

O halde**, istihsan, İmamı Âzam fıkhının, aklı daha ileri bir boyutta işletmesinin daha cesur bir görünümüdür.** Nitekim onun yaptığı kıyasları çeşitli açılardan eleştirenlere, uzun tartışmalarla ikna etmeyi denedikten sonra susturucu sözünü şöyle söylerdi: **"Ben burada istihsan yoluna gidiyorum."** Bunun anlamı şuydu:

"Sağa sola yalpalayıp durmayın, kamu yararı, toplumun beklentileri, zamanın zorunlu kıldığı talep bunu gerektiriyor."

İstihsan nedir?

Lügat anlamıyla **istihsan**, 'bir şeyi güzel görmek, onun güzel olduğuna inanmaktır.' Hanefî fıkhının bir terimi olarak istihsan, bu fıkhı sistematize eden ünlülerinden biri olan **Ebul-Hasan el-Kerhî** (ölm. 340/952) tarafından şöyle tanımlanmıştır:

"İstihsan, bir meselede ortaya çıkmış daha kuvvetli ve gerektirici bir sebebi esas alarak, benzeri meselelerde alışılmış hükmü vermekten vazgeçmektir."

İstihsanın bir fıkıh terim ve metodu olarak yaratıcısı, babası Ebu Hanîfe'dir. Bunda kimsenin bir tereddüdü bulunmamaktadır.

"Ebu Hanîfe'nin fıkhî meseleleri çözümlerken istihsan metodunu büyük bir ustalıkla kullandığı ve bu konuda kimsenin onunla boy ölçüşemediği, onun bu özelliğinin birçok fakîh tarafından takdir, bazı muhaliflerince de itham ve eleştiri konu-

su yapıldığı bilinmektedir. Hatta birçok müellifin istihsanı sadece Hanefî mezhebince bilinen ve kullanılan bir metot olarak tanıtması, Hanefî müctehitlerinin istihsanı ilk defa telaffuz edip sıkça kullanmaları, sonraki dönem fakîhlerinin ilk dönem mezhep müçtehitlerine ait birçok farklı görüşü bu usulle açıklamış olmasından kaynaklanabilir. Halbuki ilke olarak istihsan kavramının Hanefîlerin yanı sıra Mâlikî ve Hanbelî doktrininde de önemli bir yer tuttuğu, diğer ekollerin muhalefetinin ise genelde adlandırmadan ibaret kaldığı ve onlarca da değişik isim ve tarzda kullanıldığı söylenebilir." (Bardakoğlu, Hanefî Mezhebi)

Ancak, bu anlamda bir uygulama, elbette ki adı konmadan, ilk kez sahabe arasında, özellikle **Hz. Ömer** tarafından sergilenmiştir. Hem de defalarca. Ömer, bunu yaparken, dinin genel ilkelerini (mukarrerât-ı diniyyeyi) ve zamanın koşullarını dikkate alarak, sadece hadislerin değil, ayetlerin bile hükmünü askıya alıyordu. Gerekçesi sadece şu cümle idi:

"İslam'ın talepleri bugün bu hükmün uygulanmamasını gerektirir."

Halîfe Ömer, bu mantık ve uygulama ile **Müellefetü'l-Kulûb** denen İslam'a yeni girmiş zümreye vergilerden pay çıkarmayı durdurmuş, kıtlık zamanı hırsızlık yapanlara ceza uygulamamış, Ehlikitap kadınlarla evlenmeyi yasaklamıştır. Halbuki bütün bunlar, Kur'an ayetleriyle hükme bağlanan konulardır. **Hz. Ömer**, itirazlara karşı **"Bugün bu şekilde davranmak, İslam'ın ruhuna ve genel maksadına daha uygundur"** demekle yetinmiş ve kimseye icraatını eleştirmede ileri gitme imkânı tanımamıştır.

İstihsanı, âdeta **'nassları kaldırıp bir kenara atmak'** gibi tanıtmaya kalkan geleneksel söylem, İslam fıkhının devrim kavramı olan **istihsanı** ve onun uzantıları olan **ıstıslah** ve **maslahat** ilkelerini 'şaibeli' hale getirmekten başka bir işe yaramayan şu sözleri sık sık tekrarlar:

"İslam âlimlerinin çoğunluğuna göre, nasslarda özel bir düzenlemeye konu edilmemiş bütün fıkhî meselelerde çözümlerin bir şekilde nasslara bağlanması gerekir. Sadece akıl ve tecrübenin belirleyeceği maslahat başlı başına bir delil sayıl-

maz. Genel kabule göre, bu irtibatın, ana kaynaklarda yer alan hükümlerin amaç (maqaasıd) unsuru aracılığıyla kurulması gerekir." (İbrahim Kâfi Dönmez, Diyanet İslam Ansiklopedisi, Maslahat mad.)

Bu satırları okuyan ama meselenin esasını bilme durumunda olmayan sıradan insanlar zanneder ki, **istihsanı** ve onun uzantıları olan **ıstıslah** ve **maslahat** ilkelerini savunanlar, bunun aksine bir yol tutmuşlardır. Böyle bir şey yoktur. İstihsanın ve onun sonraki fakîhlerde devamı olan **ıstıslah** ve **maslahat**ın savunucularının iddiaları da yol ve yöntemleri de aynıdır. Onlar, **'çoğunluk'** veya **'cumhur'** diye adlandırılan geleneksel câmiaya aykırı bir tavır içinde değillerdir.

Aykırılık, bu ilkesel kabulü ortaya koyduktan sonra bunun gereğini yapıp yapmama noktasında beliriyor. Geleneksel statükocu (özellikle saltanat yandaşı) ulema bu 'gereken'i yapmamaktadır. İlkeyi sağlam biçimde telaffuz ederek ilim ve kültür çevrelerini tatmin ederken, bunun icabını yapmayarak da cehalet ve hurafeye yenik düşürülmüş büyük kitlenin gönlünü almak gibi sinsi bir siyaset izlemektedirler.

Dün öyle yapıyorlardı, bugün de aynısını yapıyorlar. Asırlardır, âdeta 'âmentü' gibi izledikleri tarz budur. Mesela, Türkiye Cumhuriyeti'nin katrilyonlarla kotarılan **Diyanet İşleri**'nin yolu ve siyaseti budur. **Öyle konuşurlar ki, ilim ve aydınlık çevreleri dinleyince itiraz edemez ve öyle icraat yaparlar ki cehalet ve hurafe kurbanı kitleler memnun olur.**

Bu yol ve yöntemin ilim ve irfan ciddiyet ve cesaretiyle ne derece bağdaştığı tartışılmalıdır. Gerçek şu ki, **istihsan, ıstıslah** ve bunların bugünkü hukuk dilinde indirgenebileceği terim olan **maslahat** yani **kamu yararı**, öyle İmamı Âzam'la filan gündeme gelmiş değildir.

Kamu yararı (maslahat) kavramının gerekçe haline getirilmesinin fikir ve uygulama öncüsü Hz. Ömer'dir. Bunu biz söylemiyoruz, İmamı Âzam'ın baş öğrencisi ve Ehlisünnet fıkhının öncü imamlarından biri olan Ebu Yusuf söylüyor. **Ebu Yusuf**'un verdiği bilgiye göre, Hz. Ömer'in, bazı ayetlerin hükmünü, **"Bunları şimdi işletmek İslam'ın zararına olur"** diyerek askı-

ya almasına şiddetle karşı çıkan sahabîlere gerekçe olarak söylediği söz, **'kamunun menfaati'** yani 'kamunun yararı' tâbiridir.

Maslahat, işte, Hz. Ömer'in kullandığı bu tâbirin sonraki dönem fıkhındaki ifadesidir. **İstihsan** ise bu maslahatın işler hale getirilmesindeki Ebu Hanîfe tarzıdır. **İmamı Mâlik** bunu **ıstıslah** terimiyle, büyük Hanbelî fakîhi **Tûfî** ise doğrudan doğruya **'maslahat'** kelimesiyle ifade edip sistemleştirmiştir.

Tûfî'nin bu sistemi kuran temel söylemleri, onun sürgünde iken yazdığı anıt eseri ***'Şerhu'l-Erbaîn'***dir. Bu eser, **Nevevî**'nin ünlü **'Kırk Hadis'**ini şerh etmek için yazılmış, ama o şerh, fıkıh tarihinin hâlâ aşılamamış anlayış ve sistemlerinden birine vücut vermiştir.

AKLI İŞLETME CESARETİNİN BEDELİ

İstihsanın esasını, alışılmışa aykırılık oluşturur. Bir fakîhin istihsana gitmesi için önüne gelen meselede, o meselenin çözümü için o güne kadar işletilmiş yöntemleri bir kenara koyup içinde bulunduğu şartlara göre yeni bir hüküm verme yolunu seçmiş olması gerekir. Bu hükmü verirken ya bir nassa ya bir kıyasa ya bir icmaa yahut da bir örfe karşı çıkmış olacaktır. Nitekim istihsanı tamamen bu anlamda tanımlayan fakîhler vardır.

Ahkâmu'l-Kur'an müellifi **İbn Arabî** (Ebu Bekr Muhammed bin Abdullah. ölm. 543/1148. Sûfî İbn Arabî değil), bunlardan biridir. İstihsanın, geniş açılımlar getirecek şöyle bir tanımını vermiştir:

"İstihsan; nasslardaki delilin, örfü işletmek, maslahatı sağlamak, kolaylığı elde etmek, zorluğu kaldırmak için terk edilmesidir." (Şâtıbî, ***el-I'tısam***, 2/139) **İbn Arabî**'nin bu tanımını kaydeden **Şâtıbî**, istihsandan kendi anladığını da şöyle ifade ediyor: **"İstihsan, müçtehidin, aklıyla güzel bulduğu ve görüşüyle meyl ettiği şeydir."** (aynı eser, 150)

Niteliği bu olan bir yöntemi fıkıh bünyesine sokmak, tâbir yerinde ise, yerleşik kalelere bıçak çekmektir. Ebu Hanîfe, istihsan yöntemini fıkha sokarak, defâlarca çektiği bıçağı bir kez daha

çekmiştir. Onun, istihsanı bir din kaynağı olarak esas almasının bedeli gerçekten ağır olmuştur. Ona yöneltilen ithamlara çok daha örseleyici bir yenisi eklenmiş, Büyük İmam, istihsana gittiği için, İmam Şâfiî gibi bir fakîh tarafından, **'nasslar dışında yeni bir din oluşturmak'**la itham edilmiştir. **Ebu Zehre**'yi dinleyelim:

"Ebu Hanîfe, istihsanı delil olarak almasından dolayı şiddetli tenkitlere uğramıştır. Bu tenkitçilere göre, istihsan, dinde kuralsız, bağlantısız, ulu orta hüküm vermektir. Böyle bir hüküm şekli ise Kur'an ve sünnetin sınırlarından çıkmak, nefsin arzu ve heveslerini dinleştirmektir." (Ebu Zehre, 93, 302)

Hanefî fıkhının ünlü isimlerinden biri olan **Abdülaziz el-Buharî** istihsan konusundaki eleştirilere şöyle değiniyor:

"Müslüman ulemanın bir kısmı, istihsanı bir delil olarak aldığı için İmamı Âzam'ı ağır biçimde eleştirmiş, ona sövüp saymışlardır. Demişlerdir ki, 'Şeriatin kaynak delilleri dört tanedir: Kitap, sünnet, icma ve kıyas. İstihsan adıyla beşinci bir delil eklemek Ebu Hanîfe ve arkadaşları dışında kimsede görülmemiştir. Bu istihsan denen şey, dinî bir delil değildir; keyif ve arzuya göre söz söyleme yoludur. Bu yola giden, bir kanıtla değil, kendi arzularına ve nefsinin şehvetine uyarak konuşmuş olacağı için yolu ve hükmü bâtıldır." (Buharî, Keşfu'l-Esrar, 4/6)

Ebu Hanîfe'den 30 yıl kadar sonra ölen **İmam Mâlik**, istihsanı **'ilmin onda dokuzu'** olarak anmakta, bu kavram ve yöntemi benimsemektedir. Dahası, Mâlikî mezhebinin özgün terimlerinden biri olan **'ıstıslah'** ile Hanbelî mezhebinin özgün terimlerinden biri olan **'maslahat'** ilkesi, Ebu Hanîfe'nin istihsan ilkesinin uzantılarıdır.

Ama İmamı Mâlik'in öğrencilerinden biri olan **İmam Şâfiî** (ölm.204/819), istihsanı çok ağır ifadelerle reddetmektedir. Ana eseri ***el-Ümm***'de **'İstihsanın İptali'** adıyla bir bahis açmış ve orada istihsanın bâtıl bir yol olduğunu savunmuştur. İmam Şâfiî, istihsan hakkında özetle şöyle düşünmektedir:

"Din adına fetva verecek olanlar, Kur'an, sünnet, icma ve bazı

yerlerde de kıyas ile fetva vereceklerdir. İstihsan veya benzeri yollarla fetva veremezler. Bir insan din adına fetvayı nass ile veriyorsa nassa dayanma emrini yerine getiriyor demektir; eğer kıyasla veriyorsa içtihat etme emrini yerine getiriyor demektir. Bu iki halde de Allah'ın ve Peygamber'in emrine uymuş olur. Çünkü Peygamberimiz, Allah'a ve Resul'e itaat yanında, içtihat yapmayı da emretmiştir…"

"Allah, mesela, 'Yüzünüzü Mescidi Haram'a döndürün' dediğinde dönülecek o yönü delilleriyle bulun demek istemiştir; yoksa istihsan ettiğiniz yöne (yani size güzel gelen yöne) dönün veya içinize doğan düşüncelerle belirlediğiniz yöne dönün' demek istememiştir…"(Şâfiî, ***Kitabu'l-Ümm***, 7/487-500)

Gazalî'nin, fıkıh metodolojisine ait eseri ***el-Müstasfa***'ın istihsandan bahseden bölümünde bildirdiğine göre, **İmam Şâfiî**, istihsanı ve tabiî ki bu vesileyle İmamı Âzam'ı, **"İstihsana giden, kendisi din kurmuş demektir"** şeklinde çok ağır bir ithamla eleştirmiştir. Bu ithamdan **Gazalî** de rahatsızlık duymuş olacak ki, Şâfiî'nin bu sözünün hemen ardından şöyle diyor: **"Bir şeyi kavramadan reddetmek anlamsızdır; her şeyden önce istihsanın ne olduğunu anlamak gerekir."** (Gazalî, ***el-Müstasfa***, 1/626)

İmamı Âzam'ın istihsan ilke ve yöntemi, sadece mezhepler hukukundaki gelişmeyi etkilemekle kalmamış, fıkhın evrensel hukukla kucaklaşmasını da sağlamıştır.

ORTAK-EVRENSEL DEĞERLERİN ÖNE ALINMASI VEYA ÖRF

İmamı Âzam fıkhının seçkinliklerinden biri de örf ve âdeti (kısaca örf) bir hukuk kaynağı olarak almak ve bu kaynağı, zorunlu hallerde nassların üstünde tutmaktır.

Ebu Hanîfe, aynı zamanda büyük bir tüccar olduğu için beşerî münasebetlerin de tam ortasında idi. Örfleri çok iyi biliyordu. Kur'an'ın, günlük hayatın **muamelât** denen konularında sürekli örfe yollama yaptığını da biliyordu. Bu özellikleri onu, dinin muamelât alanını düzenlerken örfü temel değerlerden biri olarak devreye sokmaya itmiştir. Ebu Zehre bu gerçeği görmüş ve çok güzel ifade etmiştir:

"Ebu Hanîfe'nin fıkıhta usûlü, halkın ihtiyaçlarını göz önünde tutarak işlerin barış ve iyilik üzere gitmesine dikkat etmektir. İşler kıyas üzere yürütülür, kıyas uygun düşmez ise istihsana gidilir, istihsan da sonuç getirmez ise toplumun geçerli uygulamaları esas alınır. Ebu Hanîfe, örfü bir hüküm kaynağı olarak görüyor ve başka bir açık delil bulunmadığı zaman ona başvuruyor."

Örf-i âmm nedir?

Bizim buradaki tahlillerimizden anlaşılacaktır ki, herkesi bağlayıcı anlamda bir örf, evrensel-ortak insanlık kabulleridir, yani **mâruf**tur. Hanefî fıkhı açısından irdelersek durum şudur:

"Hanefilerin, kıyastan üstün tutup hadisi tahsiste esas aldıkları örf, örf-i âmmdır, genel örftür. Peki, genel örf nedir? Genel örf, icmadan daha genel bir kavramdır. Genel örf her beldede geçerli olan örftür. Onun karşıtı örf-i hastır ki bir beldeye mahsus örf demektir. Veya insanlardan bir sınıfa mahsus örftür. Tüccar örfü, çiftçiler örfü vs. gibi. Hususî örf, sadece kendi beldesinde, ilgili zümreye tatbik olunur, başkaları için

delil olmaz. Bu örf, nassların herhangi birinin önüne de geçirilmez." (Ebu Zehre, 310)

Yani bir ülkenin veya bir bölgenin örfü o ülke veya bölge halkına uygulanır. Bir sınıf veya meslek erbabının örfü de sadece o sınıf veya meslek erbabına uygulanır.

Gerek örf-i âmm, gerekse örf-i has, geçerli oldukları alanda, hem kıyasın önüne geçer hem de nassların umumunu tahsis eder. Yani kıyası ikinci sıraya atar, ayet ve hadislerin genel çerçevelerini, örfün verilerine göre özelleştirir.

ORTAK PAYDA: MASLAHAT VEYA KAMU YARARI

Hanefî ekolün kıyas, istihsan gibi belirleyici kavramlarının esası, **maslahat** denen kamu yararını öne çıkarmaktır. Örfün hukuk (şeriat) kaynağı yapılması da bu anlayışın bir uzantısıdır. Çünkü kamu yararının belirlenmesinde kamunun ortak kabullerini öne çıkarmaktan daha uygun bir yol olamaz. İstihsana ve örfe öncelik tanımak, nihayet **'maslahat'** diye anılan kamu yararının egemen kılınmasıdır.

İmamı Âzam, dini anlama ve uygulamada, işte bu **'kamu yararı'** ilkesini fıkhî sisteminin omurgasına oturtmaktadır. **Hiçbir fakîh, onun yaşadığı zamanda onun yaptığından daha fazlasını yapamazdı.** Bununla birlikte, onun büyüklüğünü belirlemek istediğimizde, onun, yaptıklarından çok, gelecek zamanlar için açtığı ufku dikkate almalıyız. İmamı Âzam'ı zamanın üstüne çıkaran, esas o ufuktur. O ufuk açılmamış olsaydı, sonraki zamanların aklı işleten fakîhlerinin hiçbiri vücut bulmazdı. Müslüman dünya ne **Kadı Abdülcebbâr**'ı ne **Debûsî**'yi ne **Tûfî**'yi tanırdı. Onları tanımayınca da gelecek zamanların en karanlık günlerinde müslüman dünyanın hem bağımsızlığını sağlayıp hem de aydınlanma devrimini gerçekleştiren **Mustafa Kemal**'i hayata getiren ortak Muhammedî vicdan ve genetik oluşmazdı.

ÖRFÜN KUR'AN'DAKİ YERİ

İbadet ve iman alanı dışındaki konularda kural koyarken dikkate almamız gereken **'maslahat'** (kamu ihtiyaç ve yararı), örf dikkate alınmadığında anlam ifade etmekten çıkar.

Kamusal-hukuksal alanda, vahyin temel ilkeleri korunmak şartıyla, **günlük hayatın muamelât denen faaliyetlerinin hemen tümü maslahata göre çözülecektir. Kur'an'ın muamelât ile ilgili kuralları daha çok, örnekleme ve ufuk açma türündendir. Mesela, fıklın ukûbat (suçlar ve cezalar) kısmındaki suç ve cezaların büyük çoğunluğu, ayet ve hadislere değil, devlet reisinin ta'zîr denen belirlemelerine dayanmaktadır. Yani örf kaynaklıdır.**

Osmanlı hukukunun tamamına yakını bu türden bir hukuktur. Yani dinsel nasslardan (ayet ve hadislerden) çok, padişahın iradesinden kaynaklanan örfî bir hukuktur. Bu hukuk, dinsel nasslarda değil, **Osmanlı kanunnameleri**nde belirginleşir ve adına **'kanun'** denir. Kanun tâbiri, Osmanlı düzeninde, şeriat mukabili bir anlam taşır ki bir ifadesi de **'padişah hukuku'**dur.

Doğru olan şudur: **Din, hiçbir yönetimde, o arada Osmanlı yönetiminde siyasetin yani yönetici iradenin üstüne çıkarılmamıştır. Bazıları bunun böyle olduğunu açıkça söyler, bazıları söylemez; bazıları da lafı sağa-sola eğip bükerek söyler.**

Kur'an, örfü bir hukuk kaynağı olarak benimsemektedir. **"Örf ile emret!"** (Âraf, 199) ayeti bu konuda temel ilkedir. Ancak şunu da unutamayız: Kur'an, 51 ayetle doğrudan, 100'ü aşkın ayetle de dolaylı olarak, atalar örfünü dinleştirip dokunulmaz ilan etmeyi putperestliğin bir uzantısı olarak göstermektedir. Acaba bir çelişme mi söz konusudur? Çelişme yoksa çözüm nedir?

Çelişme yoktur. Kur'an'ın istediği ve söylediği şudur: **Örfü bir hukuk kaynağı olarak alabilirsiniz, ama onu dinleştirip iman ve ibadet alanına sokamazsınız. Muamelât alanında da zaman üstü kılamazsınız. Örf sürekli değişir, çünkü maslahat ve muamelât sürekli değişir.** Ama esas anlamıyla din asla değişmez. O alan, Yaratıcı tarafından tüm zamanlara hitap edecek şekilde yapılandırılmıştır. O alan, bir kısmıyla tabiat kanunlarını, bir kısmıyla da **tabiî hukuku** içermektedir.

Örf-i Âmm ve/veya Mâruf:

Münker deyiminin karşıtı olan **mâruf**, Kur'an'ın önemli kavramlarından biridir. **Mâruf, güzelliği ve iyiliği düşünülerek**

anlaşılıp kabul edilmiş fiil, söz veya gelenektir. Nitekim **Isfahanlı Râgıb** mârûfu şöyle tanımlıyor: **"Güzelliği akıl veya din aracılığı ile bilinip belirlenen her fiil."**

Dinin belirlediği güzellikler ve iyilikler kadar aklın belirlediği güzellikler ve iyilikler de mâruftur. Kur'an burada tekelciliğe gitmez. Mârufun muhtevasını ve önümüzdeki olay ve problemdeki net boyutunu, biz tayin ederiz. Birkaç örnek verelim:

Ebeveyn ve akraba için vasiyet, mâruf olana itibar edilerek yapılacaktır. **Yani burada, yaşanılan zaman ve mekânın, evrenselleşmiş hukukun kabulleri esas alınır.** (Bakara, 178) Aynı yaklaşım işletilerek; boşanma, mehir, doğan çocuğun bakımı, boşanmış eşlerin nafakası, eşler arası ilişkiler, süt emziren kadının hakları vs. hep **mârufun** esas alınması suretiyle çözüme ulaştırılacaktır. (bk. 2/178, 180, 228-263; 4/5-8, 19, 25; 65/2, 6)

Mârufun değişmezleri veya evrensel ilkeleri vahiy tarafından verilir; ancak ayrıntılar akla, zamanın gelişimine bırakılır. İnsanın eli-kolu daima açık, beyni ve gönlü sürekli hür olmalıdır. İnsan, bu hürriyeti kullanarak, bulunduğu günün şartlarına göre mârufun içini dolduracaktır. Bu, sürekli bir düşünce ve ilim faaliyetini gerektirir ki buna **içtihat** dendiği bilinmektedir.

Mâruf ile amaçlanan, yerel-bölgesel örfler olamaz; çünkü Kur'an bu tür örfleri dokunulmaz kılmayı şirk saymaktadır. Ancak, insanlığın ortak-evrensel değerler halinde belirginleşmiş kabulleri vardır. Kur'an, bu ikinci kabullere yer vermemizi istiyor.

Örfün yöreselliğini unutmamalıyız. Kur'an, mâruf kavramıyla örfün yöreselliğini aşan yeni bir zemin yaratıyor.

İslam, hiç kimseye kendi toplumunun örfünü din veya genel hukuk yapma yetkisi vermez. Yerel örfler, kendi yerlerinde uygulanır, genelleştirilemez. Bu gerçek göz ardı edildiği içindir ki bugünkü İslam dünyası, Arap örflerinin egemenliğine girmiş ve birçok konuda Arap örfüyle din eşitlenir olmuştur.

İnsan hakları her devirde ve her yerde peygamberlerin getirdiği mesajın temel hedeflerinin ifadesidir. **Vahyin insan hayatına sokmak istediği en önemli değerler insan hakları başlığı altın-**

da toplanabilecek değerlerdir. Kur'an'ın amacı da budur.

Hz. Peygamber, insan haklarının tüm zamanların ve mekânların temel amacı olduğunu gösteren muhteşem sözlerinden birini, İslam öncesi devirde üyesi olduğu ünlü **'Hilfu'l-Fudûl' (Erdemliler Paktı)** derneği ile ilgili bir soruyu yanıtlarken söylemiştir. Mazlumları korumayı amaç edinen bir grup insanın oluşturduğu **Hilfu'l-Fudûl**'a neden katıldığı sorulduğunda şöyle diyor:

"Böyle bir derneğe İslam devrinde de çağrılsam katılırdım. Böyle bir şeyi en değerli nimetlere bile değişmem." (İbn Hanbel'den naklen İbn Kesîr)

Günümüz dünyasında, mâruf kavramının ifadesi sayılabilecek çok önemli belgeler-bildirgeler oluşturulmuştur. **İnsan Hakları Evrensel Bildirgesi** bunların başında gelmektedir. Ne ilginçtir ki, bu evrensel mâruflar belgesinin altında İslam ülkelerinin sadece bir tanesinin imzası vardır: Türkiye.

Mâruf, öncelikle ortak insanlık kabulleri olunca, hiçbir Müslümanın, insanlık toplumundan kopmaya, insanlığın ortak kabullerine aykırılığı din gibi algılamaya hakkı yoktur. Örneğin, hiç kimse insan haklarının gereksizliğini, kadın haklarının **Batı**'nın bir uydurması olduğunu, **Ortadoğu despotizmleri**nin iyi bir yönetim şekli olabileceğini İslam adına ileri süremez.

Aynen bunun gibi, hiçbir Müslüman yönetim, ortak insanlık değerlerinin (örneğin insan haklarının) ihlalini bir 'iç mesele' sayarak insanlık toplumunun bu konudaki müdahalelerine karşı çıkamaz. Çünkü insan hakları konusu, ülkelerin bir iç hukuk sorunu olmaktan çok, büyük insanlık toplumunun gözetim ve denetimine açık bir konudur. **Mârufu özendirme** ilkesi de bunu gerektirmektedir.

İMAMI ÂZAM FIKHINDA İCMA KAVRAMI VAR MI?

İmamı Âzam'ın **icma** konusundaki görüşü de geleneksel anlayışınkine uymaz. Daha net söyleyelim: **İmamı Âzam, bırakın icmaı edille-i şer'iye arasında göstermeyi, icma diye bir kavram ve yöntemden söz bile etmez.** İcma, İmamı Âzam düşüncesi açısından olsa olsa içtihat çerçevesi içinde ele alınabilir.

İmamı Âzam'dan icma konusunda yapılan rivayetlerin tümü uydurmadır. Büyük İmam'a geleneğin ve gelenekçilerin hatırını okşamak için yamanmış sözlerdir. Bu rivayetlerin iyi niyetli olanlarının yanıldığı nokta ise İmamı Âzam'ın örf anlayışıyla icmaın karıştırılmasından kaynaklanmaktadır. **İmamı Âzam, hiçbir yerde icma demiyor; örf diyor.** Birileri ise onun örf sözünü evirip çevirerek icma anlamına getirmeye çalışıyor. Mısırlı fakîh **Ebu Zehre**'nin, İmamı Âzam'ı anlatan eserinde, Büyük İmam'ın, icmaı delil saydığına ilişkin beyanıyla düştüğü hata veya sığındığı bahane işte bu **'evrilip çevrilmiş örf'** kavramıdır.

Ebu Zehre, İmamı Âzam'ın örfe ilişkin tespit ve görüşlerini, tâciz edici bir zorlamayla **'icmaın kabulüne delil'** olarak öne çıkarmaktadır. Bu zorlamanın dışında dayandığı ise icma ile hiçbir ilgisi olmayan iki sözdür. İcma ile ilgili bölüm, Ebu Zehre'nin, İmamı Âzam'ı anlatan o güzel eserine gölge düşüren bölümdür. Tutarsızlıklarla dolu olan bu bölümden bazı alıntılar yapalım. Şöyle diyor **Ebu Zehre**:

"Ebu Hanîfe'nin Kur'an, sünnet, sahabe sözleri ve kıyas gibi icmaı da delil olarak aldığını gösterir bir ibare bulabilmek için onun hayat serüvenini nakleden kaynaklara baktık ve bahsin başında zikrettiğimiz iki ibareyi bulabildik: Birincisi, Mekkî'nin Menâkıb'ında kaydettiği ibaredir ki şudur: 'Ebu Hanîfe bir belde halkının izlediği örfe kesinlikle tâbi olurdu.' İkincisi, Sehl bin Müzâhim'in şu sözüdür: 'Ebu Hanîfe'nin

mesleği, mevsuk rivayeti almak, çirkin görülenden kaçmak, halkın muamelâtına bakmak, toplumların, işlerini bina ettiği kabul görmüş âdetleri kabul etmektir." (Ebu Zehre, 271-272)

Bir fakîhte icma fikrinin varlığına kanıt olarak bu iki söze dayanmak kabul edilir şey değildir. Bir kere, sahabe sözlerine itibar etmek, icmaı delil saymanın kanıtı olamaz; sünnete önem vermenin kanıtı olur.

Ebu Hanîfe, sahabe sözlerini onların icmaları olarak değil, Peygamberle sohbetleri olarak önemli buluyor. Ebu Hanîfe, sahabe kavillerini bir tür fiilî sünnet olarak görüyor ve haberi vâhidden üstün tutuyor. Ebu Hanîfe'nin sahabe sözlerine verdiği önem ve anlam, Ebu Zehre'nin söylediklerinin tam tersine kanıttır.

Birilerinin sözlerine icma anlamında bağlayıcılık vasfı vermenin öneminden söz edeceksek bu sözler öncelikle ve belki de sadece **tâbiûn** neslinin sözleri ve ittifakı olacaktır. Ebu Hanîfe ise tâbiûn ulemasının sözleri bahis konusu olduğunda bırakın onları delil almayı, **'onlar adamsa biz de adamız, kendi içtihadımızı kendimiz yaparız'** diyerek Ebu Zehre'yi tekzip eden bir tavır sergilemektedir.

İkincisi, bir belde örfünün kanıt yapılması icmaın değil, Ebu Hanîfe fıkhında bağımsız bir delil sayılan örfün benimsendiğini gösterir. Örfün, Hanefî fıkhında ve Ebu Hanîfe'de delil olarak alındığında zaten tartışma yoktur. Örfün kabul edilmiş olmasını, icmaın kabul edilmiş olduğuna kanıt yapmaksa fıkıh tekniği açısından geçersizdir. Zorlamalarla bile icmaa delil yapılamaz.

Gerçek şu ki, **Ebu Hanîfe'nin tâbiûn kuşağına ilişkin kanaati, Ebu Zehre'nin söylediğinin aksine, icmaı dinsel delil sayma iddiasının ona isnadını mümkün olmaktan çıkarır.** Dolayısıyla, Ebu Zehre'nin bu noktadaki tavrı ona yakıştıramadığımız bir tutarsızlık belgesi olarak durmaktadır.

İMAMI ÂZAM'IN BİR TÜR KONSİL KURUMU OLAN İCMAI KABUL ETMESİ MÜMKÜN DEĞİLDİR

İmamı Âzam'ın fıkıh ve kelam anlayışını bilenlerin, onun icmaı bir dinî delil olarak kabul edebileceğini düşünmeleri gerçekten şaşırtıcıdır. İmamı Âzam'ın böyle bir kabule imza atacağını söylemek, onun, en esaslı fikirlerinin birçoğundan döndüğünü söylemekle eşanlamlı olacaktır. Oysaki böyle bir dönüşten söz eden hiç kimse yoktur. O halde, İmamı Âzam'ın, aşağıda mahiyetini tanıtacağımız icmaı bir dinî delil olarak kabul edebileceğini düşünmek zorlamayı da aşan bir yanlışlık olur.

İCMAIN MAHİYETİ

Bu konuyu açıklığa kavuşturacak bilgileri, ***'İslam Nasıl Yozlaştırıldı'*** kitabımızın **İcma** maddesinden kısmen özetleyerek aktaracağız.

Toplamak, bir araya getirmek anlamındaki **cem'** kökünden türeyen icma', kelime anlamıyla azmetmek, bir noktada birleşmek veya birleştirmek demektir. Günümüz Türkçesinde bu anlamda daha çok Batı'dan alınan **konsensus** sözcüğü kullanılmaktadır.

Fıkıh usulü dediğimiz metodolojinin bir terimi olarak icma', **"Hz. Muhammed'den sonraki herhangi bir yüzyılda müslüman müçtehitlerin bir meseleye ilişkin dinsel bir hükümde birleşmeleri"** olarak tanımlanır. (Hallâf, 225)

Tanımın akla ilk getirdiği şey şudur: **İcma, yapıldığı yüzyıl değişince, yeniden değişecek olaylar ve meseleler için geçerli demokratik bir mekanizmadır. Fakat ne yazık ki bu tanımı koyan düşüncenin mirasçısı olan zihniyet, birçok yüzyıl geçtiği halde icma edilmiş konuların herhangi birine dokunmamış, tam aksine, onlara dokunmamayı dinleştirmiştir. İcma, gerçek tanımının aksine, 'Müslümanların herhangi bir yüzyılda üzerinde ittifak ettikleri bir meselenin bir daha tartışmaya ve değerlendirmeye alınmaması' şeklinde tanımlanması gereken bir mekanizma oluvermiştir.**

İcma, geleneksel fıkıh ekollerinin tamamına yakını tarafından

dinsel delillerden (edille-i şer'iyeden) biri sayılmaktadır.

İcmaın, bir asırdaki İslam bilginlerinin tümünün görüşü olduğunu iddia etmek eşyanın ve insanın tabiatına aykırı olduğu gibi, tarihsel gerçeklere de tamamen aykırıdır. Akla ve nakle dayanan hiçbir yanı yoktur. **İcma dedikleri, en iyi ihtimalle çoğunluk görüşüdür.** Söz konusu meselede her zaman en az bir-iki âlim dışta kalır ki sadece bu bile icmaın tanımını tutarsız kılmaya yeter. Çünkü o dışta kalanların görüşlerinin en iyi ve en isabetli görüş olmadığını iddia etmemiz aklen ve naklen mümkün değildir.

Kur'an, müminleri, **sözü dinleyip de en iyisine uyanlar** olarak tanıtıyor (Zümer, 18); daha çok sayıda kafadan çıkan sözü dinleyenler olarak tanıtmıyor. Bunun içindir ki, **Şâtıbî gibi bazı büyük usulcüler icmaın aklen ve naklen mümkün olmadığı kanaatine varmışlardır. İmamı Şâfiî de bu görüştedir.**

Şâtıbî'ye göre, icma bir kere naklen mümkün değildir; çünkü icma ettikleri söylenen kişilerin tümünün bunu yaptıklarını mütevâtır (tarih açısından kesin) olarak nakledip ispatlamak imkânsız denecek kadar zordur. İcma aklen de mümkün değildir, çünkü icma edilen hususların kesin delile bağlı olanları zaten vahyin verilerine dayalıdır. Nassa dayalı olmayan tüm tespitler ise zannîdir. O halde **icmada tüm deliller zannîdir.** Böyle olunca da icmaın söz konusu olduğu yerde kesin kanıttan söz edilemez. Sadece bir içtihattan söz edilebilir. (Şâtıbî; **Muvafaqât**, 2/50-51)

Fıkhın büyük isimlerinden biri olan **İbn Hazın** (ölm. 456/1063), ***el-İhkâm*** adlı eserinde bize bildiriyor ki, muhaddis **İbn Hanbel** (ölm. 241/855) icmaın delil olduğunu söylemenin de herhangi bir konuda icma olabileceğini söylemenin de yalandan ibaret olduğunu öne sürmüştür. Eserinde bunu nakleden **Hallâf**, şunu da ekliyor: **"Anlatılan anlamda herhangi bir asırda herhangi bir icma olmuş mudur? Bu soruya verilecek cevap 'Hayır' olacaktır."** (Hallâf, 230) **Hallâf**'a göre, **geleneksel ulemanın icma dediği şey, meselenin tartışıldığı sırada hükmü verecek olanın danıştığı birkaç kişinin kabul ettiği görüştür. O beldenin dışındaki İslam ulemasının bundan haberi bile yoktur.** (s. 231)

İmam Mâlik'e göre, icma sadece **Fukaha-i Seb'a** (Medine'nin 7 ünlü fakîhi) diye anılan 7 kişinin söz birliğidir. Bunların ittifakları dışındaki ittifaklar icma sayılamaz. (Gazalî; ***el-Menhûl***, 314)

Gazalî gibi oldukça gelenekçi sayılan bir düşünür bile şu yolda yakınmaktadır: **İcmaı değişmez kılmak, ümmetin tüm ilim sahiplerini mukallit (taklitçi) durumuna düşürmektir.** Oysaki bir âlimin bir başka âlimin görüşünü taklit edeceğine ilişkin bir kanıt yoktur. Kanıt yoksa iddia da geçersizdir. (Gazalî; el-Menhûl, 476-480)

İcma ile ilgili en esaslı tespiti **Mûtezile**'nin büyük imamlarından **en-Nazzâm** (ölm. 231/845) yapmıştır diye düşünmekteyiz. **Nazzâm'a göre, ümmetin icmaı kanıt değildir.** Çünkü ümmetin icmaı da hatadan arınmış olamaz. Ümmet, hata, günah, fasıklık hatta irtidat üzerine de icma yapabilir. **İcma, bireylerin fikirlerinin toplamıdır. Tek tek hatadan arınmış olmayanların toplu halde hatasız olmaları iddia edilemez.** Öyle olunca da fikre katılanların sayısının çokluğu, işin mahiyetini değiştirmez. Tek başına hataya düşenler toplu halde de hataya düşerler. (Serahsî; Usûl, 1/295; İbn Ebil-Hadîd, Şerhu Nehci'l-Belâğa, 20/28)

Dikkat edilirse **Nazzâm**, kilise babalarının **konsil** ittifaklarını dinde kanıt sayan anlayışa Kur'an'ın hücumunu bir başka biçimde ifadeye koymuştur. **Din bir uzlaşma ve parmak sayısı kurumu değildir.**

Din, demokrasi işletilerek yaşanır ama oluşturulamaz. Din, teslimiyet kurumudur ve teslimiyet sadece Allah'adır. İcma, teslimiyetin sadece Allah'a olması gerektiği yolundaki temel tevhit ilkesini, Hıristiyanî bir konsil mantığıyla parçalamaktadır.

Nazzâm, işin Kur'ansal esasını tam isabetle belirlemiştir. Ne yazık ki, Nazzâm'ın sözlerini nakleden Hanefi fakîhi **Serahsî**, **Nazzâm**'ı çelişme ve bozgunculukla suçlamakta, saldırı hedefi yapmaktadır. Bize göre, esas çelişme ve bozgunu **Serahsî** sergilemiştir. Serahsî'nin şu mantığına bakın:

"Bil ki, bu ümmetin icmaı onların bir kerameti olarak dinde kesin kanıttır. Çünkü bu ümmet dalâlet üzere asla söz birliği

etmez. (Yüzlerce kez etmiştir) **Yahudiler, Hıristiyanlar, Mecûsîler sayı bakımından bizden çokturlar ama onlar hep dalâlet üzere söz birliği ederler.** (Tarih bunun tam tersi yüzlerce olaya tanıklık etmektedir.) **Fukahanın ve kelam ulemasından çoğunun görüşü budur."** (Serahsî, aynı eser, aynı yer)

Serahsî'nin bu **"Kendin pişir kendin ye"** veya **"Şeyhin kerameti kendinden menkul"** edebiyatıyla vardığı sonuç gerçekten ürpertici bir Kur'andışılıktır. Kur'an'ı konsil mantığıyla bozguna mâruz bırakmak işte buna denir. Bu mantığa göre, ataların kabul ve yöntemlerini din yapmamayı emreden yüzü aşkın ayet, müslüman olmayanlara hitap etmekte, bizden ise söylediklerinin tam tersini istemektedir. Taassubun düşürdüğü utanç verici bir durumdur bu. İmamı Âzam'ı **'icmaı benimseyenler'** arasına sokanlar, bu Serahsî gibi, sonradan gelip de kurucu İmam'a izafeten hüküm verenlerdir.

Şimdi şu, akıl ve iman dışı saçmalığa bakın ve icma adın altında bir yığın şirk bühtanının nasıl dayatıldığını görün:

Nazzâm, İslam düşüncesine eski Yunan'dan girmiş ve âdeta Allah'ın emri gibi tartışılmaz hale getirilmiş **'cüz'-i layetecezza'** (bölünmez son parça, İng. minimal part) anlayışını ret edip **"Parçalanmaz cüz yoktur, parçalanma sonsuzdur"** dediği için ümmetin icmaına karşı çıkmakla suçlanmış ve kâfir ilan edilmiştir. Sormak lazım, putperest Yunan'ın **cüz'-i layetecezza** veya **atom nazariyesi**, ümmetin icmaı ve dinin tartışılmaz umdesi haline kim tarafından, nasıl ve ne hakla getirildi?

Ayrıca, olaya, bulunduğumuz noktadan baktığımızda, atomun parçalandığını ve **Nazzâm**'ın haklılığını kabul zorunda kalıyoruz. Kalıyoruz ama **Nazzâm** ve benzerlerini, cüz'-i layetecezza putperest tutkusuyla asırlarca tekfir eden zümrenin günahlarının faturasını ödeyecek olanlardan hiç söz etmiyoruz. "Allah bu günahların faturasını kimseye ödetmeyecek" diyebilir miyiz? İçtihadında hata eden elbette günaha girmez. İçtihatları **Nazzâm**'ın içtihadına ters düşenler de bu yüzden elbette günaha girmezler. Evet ama, bu ilke, geleneği rahatsız eden **Nazzâm** ve benzeri müçtehitler için asla işletilmemiştir. Akla karşı çıkışlarıyla ünlenmiş **gelenekçi saltanat mollaları**, kendileri söz konusu olduğunda **"Müçtehit hata da etse günahkâr olmaz"**

derken, kendilerine ters içtihatta bulunanları din dışı göstermekten asla çekinmemişlerdir. Bunu asırlarca, hem de acımasızca yapmışlardır. O halde, zamanın burasından şunu sormalıyız:

Nazzâm ve benzeri bilginleri, (hem de zaman tarafından doğrulanmış) içtihatları yüzünden, asırlarca **'kâfir'** ilan eden **'sarıklı-takkeli engizisyon mukallitleri'**nin cezasız kalacağını iddia etmek mümkün müdür? Bu cezaları, günahın faili olan engizisyon mollaları cehennemde yanarak, onların takipçisi olan mevcut siyaset dincileri ise dünyanın önünde rezil olarak ödeyeceklerdir. Allah'ın adaleti bunu gerektirir.

İşte, gelenekçi ve taklitçi fıkıh odaklarının önce, **'bir asırda İslam ulemasının ittifakı'** diye benimsetip ardından **"Dokunduğu konuda bir daha içtihat yapılamaz!"** diye tanrısallaştırdıkları icmaın esası budur. Tanrısallaştırmak tâbiri bile az kalır! Çünkü Tanrı'nın zaman üstü kitabı bile kendini yoruma açmakta ve bilim sahiplerini yorum yapmaya özendirmektedir. Yani, İslam adına, Kur'an ayetleri üzerinde sürekli bilimsel faaliyet (içtihat) serbesttir ama, ulemanın **'bir asırdaki ittifakı'** (!) denen icmaın belirlediği **'konsil kararları'**nda içtihat yasaktır!

Biraz daha eleştirel bir bakışla yaklaştığımızda şunu da görebilmekteyiz: **Üzerinde icma var dedikleri konuların büyük kısmında bilim ve fikir adamları konuşmamış, konuşamamış veya konuşturulmamıştır.** Bu gerçeğin vücut verebileceği engeli yok etmek için bulunan yol da ürpertici bir zulümdür: Denmiştir ki **"icma ille de bir konuda konuşup ittifak etmekle doğmaz; bilginler, susarak da icma'a katılabilirler."** Konuşarak katılırlarsa bu açık icma olurmuş, susarak katılırlarsa bu da **sükûtî icma** yani susarak oy verme şeklinde olurmuş.

Bir şekilde konuşturulmayan insanların bu susmaları bir fikre katılmaları anlamında bilimsel kanıt olarak nasıl kullanılır?! Doğrusu, bu kurnazlığa engizisyon papazları bile şapka çıkarır. Çağdaş Arap fakîh **Hallâf**, bu oyuna değinirken şöyle konuşuyor:

"İcmaın doğmasında, müçtehitlerden susan olmuşsa onun susması ruhsal ve maddesel birtakım şartlar ve durumlar altında olmuş demektir. Bu şartları ve durumları sayıp dökmeye ve susmanın fikre katılma anlamına geldiğini ispat etmeye

imkân yoktur. Susan kimsenin fikri yoktur. Ona, herhangi bir konuda 'Katıldı!' veya 'Katılmadı!' şeklinde bir fikir isnat edilemez. İcma adı verilenlerin çoğu, işte bu şekilde, sükût yoluyla doğmuştur." (Hallâf, 232)

İcma gerçek bir demokratik yöntem olarak uygulansaydı bilim ve düşünce hayatına hayırlı sonuçlar getirebilirdi; ama ne yazık ki icma bir **'Allah ile aldatma yöntemi'** olarak sahnelenmiştir. Ve bugün, müslüman düşünürlerin başına dert, beyinlerine pranga olmaktadır.

Din adına otorite kişi ve kurum kabul etmediği içindir ki, İslam, ne din sınıfına izin vermiş ne **din adamı** diye bir tip tanıtmış ne de **din kisvesi** kabul etmiştir. Bunlardan beklenebilecek her türlü yetki ve otoriteyi tek bir kavrama vermiştir. **İlim.** Bu tutum dinler tarihinde sadece İslam'da görülmektedir. Ne yazık ki din otoritelerine, din sınıf ve kıyafetine derin bir şuuraltı ile alışmış bulunan insanlık, Kur'an'ın bu alışılmışa ters anlayışını bir şekilde dışlamak eğilimi içine girmiş ancak bunu açıkça yapamadığı için maskeli kurumlar kullanma yoluna gitmiştir.

İşte icma bu maskeli kurumlardan biridir. Kur'an yüzlerce kez ilim dediği halde **ilim** denmemiştir; ama bir kere olsun icma demediği halde sürekli icma denmiştir. Çünkü ilimde kaypaklık ve manipülasyon işletemezsiniz ama icmada işletirsiniz. İlkeleri ve kavramları delip istismara açık bir otorite yaratmak gerekirdi; yaratılmıştır. Eğer, icma konsil değil, bilim otoritesidir deniyorsa o zaman **"İcma ile belirlenen hususlarda bir daha içtihat yapılamaz!"** dayatmasının olmaması gerekir. Hiç değilse, **'ulemanın icmaı var' demekle 'konsil kararı var' demek arasında hangi farkın olduğunun açıklanması gerekir.** Açıklama yapılmamıştır, yapılamaz da.

Meselenin dikkat çeken yanlarından biri de şudur: İslam tarihi boyunca, icma yapılan konular sadece dinsel konular olmakla kalmamış, yaratılış, eşyanın tabiatı, varlık kanunları vs. gibi tamamen akıl, bilim ve deney alanına giren konularda da icmalar icat edilmiştir.

İslam dünyasında, bilimsel icat ve keşifler yapmak yerine icmalar yaratılmıştır. Oysaki bu alanlar, varlık kanunlarının

işlediği alanlardır. Bu kanunlar, çoğunluk görüşüyle değil, varlığın bilimsel yöntemlerle incelenmesi sonucu keşfedilir. **Bilimde parmak hesabı olmaz. Bilimsel kanunlar, oylamalarla değil, araştırmalarla bulunur.**

Bilimde demokrasi olmaz, din koymada ise hiç olmaz. Bilim, sünnetullaha (varlık yasalarına), din ise hükmullaha (Allah'ın hükmüne) dayanır. Bilimin kanunları ile dinin buyruklarını icma ile koymaya kalkmak aklen bühtan, naklen şirktir.

Kilise, asırlarca bu suçu işleyerek dine de bilime de kötülük etmiştir. **Kilise**, bilimin kanunlarıyla dinin buyruklarını **konsil** kararlarıyla belirlemeye kalktı ve bu yüzden bilim de zarar gördü din de. İcma, örneğin, yöneticiyi seçmede, yerleşim, istihdam, sanayi, ziraat, ticaret alanlarını belirlemede bir demokratik yöntem olarak kullanılabilir. Çünkü bu alanlar zaman üstü ilkelerin alanı değildir. Ama bilimin kanunları, dinin buyrukları evrensel ve zaman üstüdür; bir asrın ulemasının icmaı ile belirlenemez. Böyle bir belirleme eşyanın doğasına aykırıdır.

Geleneksel-dayatmacı icma anlayışının Müslümanları nerelere götürdüğüne ilginç bir örnek verelim: İslam adına **'şampiyon'** ilan edilmiş bir ülkenin en büyük din adamı kalkıyor, 20. yüzyılın sonunda **"Dünya dönüyor diyen kâfir olur, çünkü ulemanın, dünyanın dönmediğine ilişkin icmaı vardır"** diyebiliyor. Daha korkuncu, bu dediğini, bir üniversitenin rektörü sıfatıyla imza attığı bir kitapla bilimsel (!) yayın olarak dünyanın önüne çıkarıyor.

Bu iddia, **Suudi Arabistan'ın şeyhulislamı sayılan Abdülaziz Bin Bâz**'ındır. Sözü edilen eser de **Bin Bâz**'ın **Medine İslam Üniversitesi** yayınları arasında çıkan ve elimizde 1975'te yapılmış ikinci baskısı bulunan ***'el-Edilletü'n-Nakliyyetu ve'l-Hissiyye 'ala Cereyâni'ş-Şemsi ve Sükûni'l-Arzı ve İmkâni's-Su'ûdi ile'l-Kevâkib'*** adlı kitabıdır. Kitabın adının Türkçesi şu: **"Güneşin Hareket Halinde Olduğuna, Dünyanın Dönmediğine ve Gezegenlere Gitmenin Mümkün Olduğuna İlişkin Naklî ve Hissî Kanıtlar"**

Büyük bir İslam ülkesinin en büyük din otoritesi kabul edilen **Bin Bâz**'ın bu eserde neyi amaçladığını, yapacağımız bazı aktar-

malarla gösterelim ve İslam adına yüzyılın önünde nelerin sahnelendiğine dikkat edelim. **Bin Bâz**, icma konusunda, akla isyan sayılabilecek şu cümleleri sıralıyor:

"Dünya, gezegenler ve yıldızlar konusunda, bu işin uzmanları olan astronomi bilginlerine gelince, onların sözleri asla güvenilir kanıt değildir. Çünkü bu sözler, herhangi bir şer'î kurala değil, zan ve tahmine dayanır..." (Anılan eser, 11)

"Öte yandan, bir konuda İslam din bilginlerinin icması varsa o icma hakkın ta kendisi olup aksi düşünülemez, tartışılamaz..." (Anılan eser, 13)

"Yüzyılımızın birçok yazarı ve öğretim üyesi arasında şu düşünce yayılmış bulunmaktadır: Güneş sâbittir, dünya döner. Bu konuda bana birçok soru soruldu ve sonunda konuyla ilgili kısa ve özlü bir eser yazarak okuyucuları bu sapık düşünceden uzaklaştırmak ve gerçeğe yöneltmek gerektiğine kanaat getirdim. Artık bundan sonra hâlâ 'Dünya dönüyor' diyenlerin sözleri Allah'ı, Kur'an'ı ve Peygamber'i yalanlamaya yönelik küfür ve sapıklıktan başka bir şey olmayacaktır. Allah'ı ve Peygamber'i yalanlayanlar ise dinden çıkmış olurlar. Bunlara tövbe teklif edilir; dinler, tövbe ederlerse ne iyi, etmezler ve eski düşüncelerini sürdürürlerse kâfir ve mürted olarak katledilirler. Geriye kalan malları-mülkleri de kamu hazinesine devredilir." (Anılan eser, 23)

Suutlu din otoritesinin din adına ortaya koyduğu bu tespitler ve verdiği fetva esas alınırsa, yaklaşık bir buçuk milyar insanın yaşadığı İslam dünyası nüfusunun tamamının katli vacip olmuş demektir.

Şeyhin, dünyanın dönmediğine ilişkin naklî (dinsel rivayetlere dayalı) kanıtlarından sonra **'kesin, susturucu kanıt'** olarak öne çıkardığı **'hissî'** yani duyumlara dayalı kanıtları da var. Bu kanıtlarının çoğu, **göze hitap** eden kanıtlardır. Özetleyelim:

"Dünyanın döndüğüne ilişkin iddia, sadece dinsel nakiller açısından saçma olmakla kalmaz, görsel kanıtlar ve gözlemler açısından da bir saçmalık olarak ortaya çıkar. Şöyle ki, müslüman, kâfir tüm insanlar hiç aralıksız, güneşin akşam bir

yerden battığını, sabahsa başka bir yerden doğduğunu görmektedirler. Bu insanlar yerkürenin de sürekli aynı yerde durduğunu görmektedirler. Ne beldeler yer değiştiriyor, ne dağlar. Eğer sapıklık içinde olanların söyledikleri gibi dünya dönseydi beldeler, dağlar, ağaçlar, nehirler, denizler sürekli yer değiştirir olacaktı. (Kur'an'ın, dağların yerinde durmayıp bulutlar gibi hareket ettiğini söyleyen ayeti için bk. Neml, 88) **Ve mesela, kıble yer değiştirecekti. Neresinden bakarsanız bakın, dünya dönüyor demek koca bir sapıklık ve saçmalıktır...”** (Anılan eser, 23)

“Şöyle bir düşünün! Şu Mekke'deki ünlü Nur Dağı, şu Ebu Kubeys Tepesi, şu Medine'deki Uhud Dağı ve dünyanın onca dağı. Bunların hangisi bugüne kadar yerini değiştirdi?.. Böyle şey olabilir mi? Yalnız şu basit gözlem bile 'Dünya dönüyor!' diyenlerin nasıl bir sapıklık içinde olduklarını göstermeye yeter!...” (Anılan eser, 24)

Sohbetlerinden tanıdığımız Bin Bâz, 'karşı çıkılmaz' (!) kanıtlarını böylece sıraladıktan sonra, dünyanın dönmediği konusunda icmaı olan eski din ulemamızın eserlerinden, özellikle tefsirlerinden uzun uzun nakiller yaparak **'cahil ve aldatılmış'** insanlara ışık tutuyor (!) ve onların **“Dünya dönüyor”** iddiası gibi büyük bir küfürden kurtulup hidayete ermelerini istiyor. Eserin son sayfaları, Şeyh'in fikrine katılmadığını söyleme cüretini gösteren bazı **'aldatılmış ilim adamları'**na cevap verip onları **mürted** olmaya götürecek sapık yollarından döndürmeye ayrılmış... Ve büyük eserin hidayete erdirme (!)uğruna yaptığı **cihat (!)** noktalanmış...

1975 yılında **Medine Üniversitesi** yayını olarak ikinci baskısı yapılan bu büyük eserin (!) sonraki 30 yılı aşkın süre içinde kaç baskısının daha hidayet dağıttığını (!) merak ediyoruz! Bir Kur'an mümini olarak bu kitapla ilgili kanımız şudur: **Bu kitapta din, bilim ve Müslümanlar adına sergilenen facianın bir benzeri, engizisyon kayıtlarında bile yoktur.** Tam bu noktada, tarihin burasından, ilim çilesinin ünlülerinden biri olan **Galile**'yi (ölm. 1642) rahmet ve saygıyla anıyoruz:

Suutlu hocaefendi bizi fazla şaşırtmamalıdır; çünkü gerçekten

de Ehlisünnet'in **'ümmet icmaına bağlanmış inanç esasları'** arasında, dünyanın dönmediğine inanmak da vardır. Mezheplerin olmazsa olmaz manifestolarını belirlemesiyle ünlü eserinde **Abdülkahir el-Bağdadî** (ölm. 429/1037), Suutlu hocaefendiden asırlarca önce, Ehlisünnet'in **'usûl'**ünün yani inanç esaslarının içinde **'yeryüzünün depremler dışında asla hareket etmediğine, yerinde durduğuna iman'**ın da yer aldığına dikkat çekmektedir. Yani bu mezhepler mütehassısı otoritemize göre, dünyanın dönmediğine inanmak **Ehlisünnet inancının şe'âiri** yani inanç göstergeleri arasındadır. (bk. Abdülkahir el-Bağdadî, ***el-Fark beyne'l-Fırak***, 330-331)

Anlaşılan o ki **İslam dünyasının icmalarının epey bir kısmı, birleşilmesi gereken konularda değil de karşı çıkılması gereken konularda oluşmuş: Bilimi ve tanrısal iradeyi saf dışı etmek için. Müslüman dünyanın felaket sebeplerinden biri de bu olsa gerek.**

Şimdi, şunu sormak istiyoruz: Elinizdeki kitapta fikirleri, yöntemleri, şahsiyeti ve dirayeti tanıtılan İmamı Âzam'ın beyni ve ruhu, icma denen şu anlayışı onaylamaya izin verir mi? Biz bunu mümkün ve muhtemel görmüyoruz.

Ebu Hanîfe ve icma konusunda gerçek, **Ebu Zehre**'nin zorlamalarıyla yaratılan sonuç değil, bir İmamı Âzam uzmanının aşağıdaki satırlarda gösterdiğidir:

"Klasik kaynaklarda, icmaın, Hanefî fıkhında, fıkıh usûlü açısından delil niteliğinde olduğuna ilişkin bir işarete rastlanmaz. Ancak, sonraki Hanefî fakîhleri, Hanefî fıkıh metodolojisinin yazıya geçirilmesi sırasında, icmaa kendi fıkıhlarının delilleri arasında yer vermişlerdir. Böyle bir anlayışın, bizzat İmamı Âzam tarafından benimsendiğine ilişkin sonraki beyanların Ebu Hanîfe'ye nispetini kabule götürecek yeterli belgeye sahip değiliz." (Dâiretü'l-Maarifi'l-İslamiyye, Ebu Hanîfe mad.)

Tam aksini gösteren belgelere sahibiz!

Altıncı Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN SAHABE KUŞAĞINDAKİ ÖNCÜLERİ

HAZRETİ ALİ

Özgün ve aslî anlamıyla **fıkıh** terimi, bugün kullanılan anlamından çok daha geniş bir çerçeve ifade eder. Bu çerçeveye hem bugünkü anlamıyla fıkıh hem de ve belki de bundan daha öncelikli olarak **akaid** yani inanç felsefesi yani **İlmi Kelam** girmektedir.

İmamı Âzam, fıkhın bu iki anlamında da otorite ve önderdir. Onun **otorite olduğu ilk alan inanç fıkhıdır.** Amelî fıkıhtaki meşgalesi, şöhreti ve otoritesi ikinci sıradadır. Ama geleneksel kabuller onu ikinci alana âdeta hapsetmiş ve İmamı Âzam denince akla amelî fıkıh gelir olmuştur.

Bu hapsediş sebepsiz değildir. İmamı Âzam'ı inanç alanının imamlarından biri, hele hele bu alanın öncüsü olarak düşündüğünüz anda onun hayatıyla ödediği felsefî-siyasî mesaj akla gelecektir. Bu yanının irdelenmesi ise Emevî-Abbasî Arabizminin irdelenmesini gerektirecektir. Bu irdeleme, geleneksel kabulleri çok ağır biçimde sorgulamayı gündeme getirir ve bu da gelenekçi-statükocu çevreleri ciddî biçimde sarsar.

Geleneğin hizmetinde kalmayı esas almış ve başını derde sokmaktan kaçınmayı hüner bilmiş çevreler işte bundan kaçınmaktadır. Onlar, İmamı Âzam'ı amelî fıkhın ilmihal kulvarında keyifli bir dolaşmayla anlatıp kenara çekilmekteler. Onlar için İmamı Âzam'ın, nasıl, niçin ve kimler tarafından öldürüldüğü bahis konusu bile edilmemektedir.

İnanç imamı Ebu Hanîfe'yi ele aldığınızda işin içinden bu kadar kolay çıkamazsınız. Çünkü **İlmi Kelam** konularının hemen hepsi bir biçimde siyasetle ilintilidir. O ilintilere el attığınızda ise İmamı Âzam'ın siyasal mücadelesi, Emevî ve Abbasî iktidarlarıyla kavgaları ve nihayet hayatının bu iktidarlar tarafından sona erdirildiği ve hepsinden önemlisi bunların nedenleri, niçinleri gündeme gelecektir. Ebu Hanîfe'nin sahabeyi bile eleştirdiği, Peygamber dışında eleştirilmez kişi, Kur'an dışında eleştirilmez kitap kabul etmediği görülecektir.

Bu gündem, İslam'ı saltanat aracına dönüştüren Emevî Arabizminin irdelenmesi, hatta yargılanması demektir. Bu alan netameli bir alandır. Bu netameli alana büyük ruhlu, büyük ufuklu iman ve fikir adamlarından başkası giremez.

İnanç alanının fıkıh imamı Ebu Hanîfe'yi ele aldığımızda, onun sahabe kuşağındaki öncüsü olarak karşımıza Hz. Ali çıkıyor. Büyük İmam, İslam'ın genel ve temel amaçları, insan, hayat, evren, siyaset gibi varoluşla ilgili problemlere yaklaşımında Ali'nin fikriyatını izler. O Ali ki, Kur'an vahyinin inmeye başladığı ilk günden bittiği son güne kadar Hz. Peygamber'in yanında olmuş, neredeyse onunla nefes alıp vermiştir. İslam konusundaki geniş ufkunu ve bilgi birikimini anlatırken bu gerçeği kendi ağzından şu şekilde ifadeye koymaktadır:

"Allah'a yemin olsun ki, vahyedilen her Kur'an ayetinin hangi konuda, nerede, kim hakkında indiğini bilmişimdir. Rabbim bana, bu konularda akleden bir kalp, etkili bir dil bağışlamıştır." (İbn Sa'd, Tabaqât, 2/338)

İmamı Âzam'ın fıkıh felsefesinde sahabe dayanakları Hz. Âişe ve Hz. Ömer, varoluş felsefesinde ise Hz. Ali'dir. Ali ve evladı olan Ehlibeyt imamlarının halifeliğini savunması da bu anlayışının bir ürünüdür. Ona göre, Ali, İslam ümmetinin başına geçmeye liyakat bakımından hiç kimseyle kıyaslanamayacak bir yetenek ve ehliyette idi. Ali'nin bu anlamdaki kişilik yapısı ve liyakati konusunu en iyi anlatan eserlerden biri, **Nusayruddin et-Tûsî**'nin ***Tecridu'l-Kelam*** adlı akaide dair eseri ve bunun **Ali Kuşçu** tarafından yapılan şerhidir.(bk. Anılan eser, el-İmame ve Tahkîkuhu bahsi, s.399-414) Nusayruddin burada bize diyor ki, Kur'an'ın, Mâide 55. ayeti, tüm müfessirlerin ittifakıyla, Ali hakkında inmiştir. Çünkü bu ayette sıralanan vasıfların tümü sadece Ali'de birleşmiştir. Ayrıca, Ali'nin hilafeti, Hz. Peygamber'in, **Veda Haccı** dönüşü, **Ğadîru Hum**'da (18 Zilhicce 10/17 Mart 632) açıkça bildirilmesine rağmen, oradaki sahabîlerin bir kısmı tarafından saklanmıştır. Gerçeği saklayanlardan biri de Hz. Ömer'dir. Ömer, bu hatasını sonradan açıkça itiraf ederek **"Ebu Bekir'in hilafete getirilmesi bir büyük hata idi. Allah bu ümmeti benzeri hatalardan korusun"** demiştir.

Bizim bu rivayetlerden ve bu tartışmalardan, Kur'an verileri ışığında çıkardığımız sonuç şudur:

Hz. Peygamber, Ali'nin üstün vasıflarını biliyor ve ümmetin başına onun geçmesini istiyordu. Ama, kendisine açık bir vahiy gelmeden bunu bir 'ilahî emir' olarak bildiremezdi. Böyle bir vahiy de gelmemiştir. Gelemezdi. Çünkü böyle bir vahiy gelseydi İslam ümmetinin devlet yönetimi, kıyamete kadar bir hanedanın tekelinde olurdu. Böyle bir şey, akla, varlık kanunlarına ve Kur'an'ın ruhuna aykırıdır. Hz. Peygamber, Ali'nin vasıflarını överek anlatmış, kendi oyunu Ali'den yana kullanmış, ümmet, başına onu getirsin istemiştir ama bunu 'Allah'ın bir emri' olarak tebliğ yönüne asla gitmemiştir. Çünkü böyle bir şey, Peygamberlik gerçeğiyle bağdaşmazdı.

Ümmet ne yapmıştır? Hz. Peygamber'in temenni ve tavsiyesini tutmamış, Ali'nin liyakat ve ehliyetini önemsememiş, işi siyasal beceride öne çıkanlara bırakmış ve elbette ki bunun kahırlı faturasını da tarihin önünde ödemiştir. Ve ödemeye devam etmektedir.

İşte İmamı Âzam bu anlamda **Alicidir.** Kaynaklar onu bu anlamda olmak üzere **'şîî'** yani **Ali taraftarı** olarak anarlar.

Bu gerçek onu, herhangi bir Şiî fırkaya mensup göstermemizin gerekçesi yapılabilir mi? Yapılamaz, çünkü İmamı Âzam, sahabenin Ali dışında kalanlarına da saygılıdır. Hemen ekleyelim ki, **Müellefet'ül-Kulûb** denen **'menfaat için müslüman olmuş'** veya **'Müslümanlığına tam güvenilemeyecek olan ekip'** bu sahabe kavramı içinde değildir. Mesela **Muaviye** ve babası **Ebu Süfyan** bu kavram içinde değildir. Emevîci geleneksel anlayış, Kur'an'ın **Müellefetü'l-Kulûb** kavram ve kurumunu yok sayarak, Hz. Peygamber'in yüzünü her gören kişiyi sahabe kabul ettirmiş ve bu dayatma yüzünden İslam tarihinde art arda kırılmalar ve yozlaşmalar yaşanmıştır.

İmamı Âzam, hem o Şiî anlayışın dışındadır hem de bu geleneksel Sünnî anlayışın. O, mesela, Ebu Bekir ve Ömer'i bazı konularda Ali'den bile üstün görecek kadar onlara saygı duymaktadır. Ve mesela onun Ali sevgisi, halife Osman'a dil uzatma sebebi asla olmamaktadır. Hatta onun yaşadığı kentte şu söz bir tür darbımesel olmuştur:

"Kûfe'de, İmamı Âzam dışında Osman'a rahmet okuyan kimse duyulmamıştır." (Mekkî, Menâkıb, 2/160; Ebu Zehre, 144)

Ebu Hanîfe'nin Hz. Ali ve Ehlibeyt'e derin saygısının temelinde hem iman birliği hem de siyasal kanaat birliği vardır. İmamı Âzam'ı kendisi yapan ölümsüz düşüncelerin kaynak şahsiyetleri Hz. Ali ve onun neslinden gelen ilim ve irfan önderi imamlardır. İmamı Âzam'ın en etkili hocaları arasında bu imamların bazılarını da görmekteyiz. İmamı Âzam, tıpkı o büyük önderler gibi imanını eyleme döndürmeyi esas alan bir şahsiyetti. Şu var ki, Büyük İmam bu anlayışını bir mezhep meselesi olarak değil, İslam imanının bizatihi kendisi olarak öne çıkarmaktadır. Bunun içindir ki, o anlayış uğruna canını verdiği halde, tarih sahnesine hiçbir Şiî mezhebin mensubu ve mümessili olarak çıkmamıştır. İmamı Âzam, Şiî fırkaların belirgin niteliklerinden sayılan şu iki hususta farklı düşünmektedir:

1. İlk halife Ebu Bekir'in hilafetini geçerli saymaktadır,

2. Halifelik, Hz. Peygamber'in vasiyetiyle belirlenmemiştir; ümmetin seçimiyle olmuştur ve öyle olmalıdır.

Teorik olarak baktığımızda, Râşit Halifeler'in seçimlerine bile hile karıştırılmış olabilir. Bunun olması, temel gerçeği değiştirmez. Önemli olan ilkedir ve ilke, devlet başkanı demek olan halifenin, halkın seçimiyle belirlenmesidir.

Büyük İmam, Hz. Ebu Bekir'in hilafetini kabul etmektedir, çünkü Ebu Bekir o makama seçilerek gelmiştir. İmamı Âzam, halifenin bîat almasının, hilafet makamına oturmasından önce olmasını şart koşmaktadır. Makama oturduktan sonra alınacak bir bîat yeterli değildir. Yani **bîat, makamın gereği olmamalıdır, makam bîatın gereği olmalıdır.** (bk. Ebu Zehre, 147; Bezzâzî, 2/16) Büyük İmam'ın bu anlayışı, sadece Şiî manifestoya değil, Sünnîliğin geleneksel anlayışına da terstir. Ve o zamanda sadece İmamı Âzam'da görülen bir anlayıştır.

Büyük İmam, daha sonraki zamanlarda Hz. Ali ve evladının hilafet haklarının gasp edildiğini düşünmektedir. Hilafet onların ellerinden Emevî gaspçılarının şeytanî oyunlarıyla alınmıştır.

İmamı Âzam'ın Ali ve evladının yanında yer almasının dayanağı

bu anlayıştır; Şia'nın **'ezelden tayin edilmiş halifeler'** anlayışı değil.

ALİ'DEN ALINAN TEMEL VAROLUŞ GERÇEKLERİ

İmamı Âzam, temel varoluş mesajını Ali'den aldı. Bu mesajın alt başlıkları şunlardır:

1. Emevîler, İslam'ı yozlaştırıp tanınmaz hale getirdiler:

Emevîler, Âlemlerin Rabbi'nden gelip Âlemlerin Rahmeti bir peygamber tarafından insanlığa iletilen İslam'ı, hanedanlarının çıkarlarını korumada kullanılan bir saltanat ideolojisine dönüştürdüler. Ali bu gerçeği ölümsüz bir ifadeyle gökkubbeye kazmış bulunuyor. Emevî'nin İslam'la ilişkisini veya İslam'ı nasıl yozlaştırdığını anlatırken şöyle diyor:

"Emevîler din elbisesini giydiler ama tersine çevirerek giydiler."

İmamı Âzam, din elbisesinin doğrusundan giyilmesi için gerekli gördüğü fikirleri hem inanç fıkhında hem de amelî fıkıhta öne çıkardı.

2. Emevîler İslam'a musallat olmakla kalmadılar, İslam inkılabının nimetlerinden o inkılabın çilesini çekenlerin yararlanmasını engellediler:

İmam Ali bu gerçeği ifade ederken de şöyle diyor:

"Muhammed'in mirasını bizim dışımızda birileri yiyor." (İbn Sa'd, Tabaqât, 5/47).

Ali'nin bu ölümsüz tespiti, sadece İslam inkılabının değil, hemen bütün büyük inkılapların kaderini ifade eden ölümsüz bir sözdür. O kader şudur: **Devrimin 'nimetleri'ni devşirenler, devrimin çilesini çekenler olmamaktadır. Tam tersine, devrimin nimetlerine musallat olanlar, başlangıçta devrimin karşısına dikilenler olmaktadır.**

İslam devriminin başlangıçta en büyük düşmanları olan Emevîlerin devrim zafere ulaştıktan sonra ona musallat olup onun bütün nimet ve onuruna el koymaya kalkmaları, tarihin bu çelişkisine en yaman örnektir. İmamı Âzam, İslam inkılabına mu-

sallat olan Emevî'nin Müslümanların nimetlerine, emeklerine ve kaderlerine hükmetmelerini engellemek için zulüm hilafetlerine karşı savaşı esas aldı.

3. Hiçbir günah imana zarar veremez, inandığını söyleyen bir insanın imanını tartışmanın gerekçesi olamaz:

İmamı Âzam'ın inanç konusunda en önemli görüşlerinden biri, belki de birincisi olan **'büyük günahların bile imanı azaltamayacağı'** yolundaki görüşü de Ali kaynaklıdır. Hz. Ali, bu görüşünü, sadece nazarî olarak ifade etmekle kalmamış, çok ağır faturalar ödeyerek amelî bir biçimde tarihin önüne koymuştur. Kendisine kılıç çeken, hilafet konusundaki haklarına saldıran kişileri ve onların reislerini, 'azmış kardeşlerimiz' diyerek tanımlamış, onların imanlarına asla dil uzatmamıştır. Ebu Hanîfe'yi İmamı Âzam yapan ölümsüz söylemlerden biri, Hz. Ali'nin bu davranışından çıkarılmıştır. İmamı Âzam'ın bu söylemi, onun eserinde, bizzat kendisi tarafından şöyle ifade edilmektedir:

"Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil." (el-Fıkhu'l-Ebsat, 54)

Kadı Abdülcebbar, tam bu noktada şu tespiti yapıyor:

"Büyük günahlar işleyenlerin sırf bu yüzden kâfir sayılmaması gerektiğini savunan anlayış Müminlerin Emiri Hz. Ali'den alınmıştır. Bunun içindir ki, İmam Ebû Hanîfe, şöyle demiştir: 'Müminlerin Emiri Ali'nin tavrı olmasaydı (Muaviye ve arkadaşları gibi) azmış zalimlerin hangi hükme tâbi tutulması gerektiğini bilemezdik." (Kadı Abdülcebbar, ***Şerhu Usûli'l-Hamse***, 141)

Velayetin Şahı ve İlim Beldesinin Kapısı Hz. Ali, Muaviye despotu ve onun eşkıya arkadaşlarına lanet okuduğu halde onların imanına ait tek kelime söylememiş, onları kâfir ilan etmemiştir. Gerçekten de Hz. Ali, **Sıffîn Savaşı**'nın ortaya koyduğu ihanet, cinayet ve eşkıyalıktan sonra namazlarının **Kunût** duası olarak uzun süre şunu okumuştur:

"Allahım! Ebu Süfyan oğlu Muaviye'ye, Amr bin Âs'a, Ebul-A'ver es-Sülemî'ye, Ebu Mûsa el-Eş'arî'ye lanet et!" (Kadı Abdülcebbar, Şerhu'l-Usûli'l-Hamse, 140)

Evet, lanet okumuş, müstahak oldukları hakareti yapmıştır ama imanları hakkında hükmü Allah'a bırakmıştır. Çektiği acılara, uğradığı ihanetlere, nefsine yenik düşmemiştir. Dahası var: Kendisini şehit eden terörist **Haricîler**'in imanları sorulduğunda onların kâfir veya münafık olarak damgalanamayacaklarını söylemekle yetinmemiş, **"Onlar küfürden kaçtılar, ancak fitneye yenik düşerek kör ve sağır hale geldiler; sonunda da bizimle savaştılar, biz de onlarla savaştık"** demiştir.

İsyancı-eşkıya diye nitelediği insanlarla yaptığı en büyük iki savaşta (Cemel ve Sıffîn) esir düşenlere ölüm cezası vermediği gibi, tutsak edilmelerine de karşı çıkmıştır. Bu esirlerin savaş alanında bıraktıkları silah ve teçhizat dışında herhangi bir mal ve eşyaya el konulmasına da izin vermemiştir. O kadar vermemiştir ki, o esirlerin mallarından alınmış bir güveçte yemek pişiren bir askerine yemeği döktürüp güveci, serbest bırakılan sahibine iade ettirmiştir. Bu icraatı, gayrimüslimlerle yapılan savaşlardaki uygulamasının tamamen aksineydi. Askerleri bu durumdan şikâyetçi olmuş, esir edilenlerin kadınlarının ve kendilerinin ganimet olarak dağıtılmasını istemişlerdi. Muhteşem Ali'nin muhteşem cevabı şu oldu:

"Bu adamlar bana kafa tuttu, ben de müstahak olduklarını yaptım. Ama unutmayın ki onlar müslüman nesillerdir. Şu durumda onları göçmen sayıyorum. Onlara zarar vermenize seyirci kalmam." (Kal'aci, Mevsûatü Fıkhı Ali, 92-93)

İmam Ali'nin, bu isyancı eşkıya takımına karşı verdiği savaşlarda, herhangi bir gayrimüslim kuvvet odağından yardım almaya da karşı çıktığı bilinmektedir. Çünkü o, **'Müslümana karşı kâfirden yardım almanın İslam imanına aykırı olacağı kanatinde idi** ve bu kanaatini **Nisa Suresi 141.** ayete dayandırıyordu. (Kal'aci, Ali, 130)

Ali'nin, Hz. Âişe'nin de esir düştüğü **Cemel Savaşı** ardından esirlerin ve mallarının dağıtılmasında ısrarcı olanlara verdiği bir cevap vardır ki, ancak Ali ruhundan çıkabilecek bu cevabın tarih bir benzerine rastlamamıştır. Israrla mal ve esir taksimi isteyenlere nihayet şunu söylüyor:

"Müminlerin annesi Âişe'nin kendi hissesine düşmesini hanginiz ister?"

Bu cevap üzerine hepsinin ağzı kilitlenir ve boyunlarını bükerek sessizce dağılırlar.

Cemel ve Sıffîn savaşı sonrasında sadece kendi askerlerinden ölenlerin değil, her iki tarafın ölüleri üzerine bizzat kendisi namaz kılmıştır. **İmam Ali ve İmamı Âzam'ın temsil ettikleri İslam işte budur.** (Kal'aci, Ali, 132)

4. İslam'ın olmazsa olmaz iman göstergesi (ve temel ibadeti) zulme ve zalime karşı eylemdir.

Hz. Ali ve evladı olan Ehlibeyt imamlarıyla onların bir devamı olan İmamı Âzam'ın İslam meselesindeki karakteristik nitelikleri bu dini zulme ve zalime karşı mücadelenin yolu olarak algılamalarıdır.

İmamı Âzam'ın, İslam'ın temel idrak ve ibadetini 'zulme ve zalime karşı çıkış' olarak anlamasının arka planında da Hz. Ali ve torunlarını görmekteyiz. O halde, İmamı Âzam'ın, İslam açısından varoluş mücadelesinin iki ana başlığı olacaktır:

1. Emevî'nin açtığı yozlaşmayla savaş,
2. Emevî'nin yürüttüğü zulümle savaş.

Büyük İmam bu iki savaşın birincisini ilim ve fikirle, ikincisini ise siyaset ve isyanla gerçekleştirdi. Ne yazık ki, teşkilatçı bir deha değil, yaratıcı bir deha olduğu için, ilim ve fikir mücadelesinde başarılı olurken siyaset mücadelesinde başarılı olamadı. Ve mücadelesinin faturasını hayatıyla ödedi.

HAZRETİ ÖMER

Amelî fıkıh alanının imamı Ebu Hanîfe'yi ele aldığımızda onun sahabe kuşağındaki öncüsü olarak iki isimle karşılaşmaktayız: **Hz. Ömer, Hz. Âişe**

ÖMER'İN TARİHSEL İHTİŞAMI: HADİSLERLE İLGİLİ TAVRI

Hz. Ömer'in tarihsel ve dinsel misyonun omurgasını onun genelde sünnet, özelde de hadisler konusundaki tavrı oluşturmaktadır. Ömer'i Ömer yapan, esas bu tavırdır. Ne var ki, hem Emevî zihniyetine uyarlı geleneksel Sünnî anlayış hem de bu tavrı 'İmamet' konusundaki manifestosuna aykırı bulan Şiî anlayış **'Ömer'in esas misyonu'** üzerinde durmamakta, daha doğrusu bu misyonu bilinçli bir biçimde gözden kaçırmaktadır. Neticede bizler, tıpkı İmamı Âzam bahsinde olduğu gibi, **'esas fikirleri gölgelenmiş'** bir önderden söz etmek durumunda kalmaktayız.

Hz. Ömer'in sünnet ve hadisler konusundaki fikrinin tohumlarını ilk halife **Hz. Ebu Bekir**'de bulmaktayız. Ancak onun hilafetinin hem zamanı kısadır hem de hadis rivayetlerinin bir yıkım sinyali verdiği noktaya henüz gelinmemiştir. Bu yüzden, Ebu Bekir'in ilgili meselede getirdiği bir iki uyarı işin selametini sağlamada yeterli olmuştur. **Hz. Ebu Bekir**'in, bütün kaynaklarda yer alan ilke-uyarısını, hadis alanının ünlü otoritelerinden Zehebî'nin ***Tezkiretü'l-Huffâz***'ından aktaralım. Zehebî, Ebu Bekir'in şu tarihsel uyarıyı yaptığını bildiriyor:

"Hz. Peygamber'den tartışmalarla dolu sözler rivayet edip duruyorsunuz. Sizden sonrakiler bu konuda daha şiddetli tartışmalara gireceklerdir. O halde, Hz. Peygamber'den bir şey rivayet etmeyin. Sizden bir şey sorulduğunda şöyle deyin: 'Aramızda Allah'ın kitabı Kur'an var; onun helalini helal, haramını

haram bilelim." (Diğer kaynaklar için bk. Ebu Reyye, 26)

Tarih içinde hadisler konusunda en ciddî tavrı gösteren, Hz. Ömer'dir. O, şöyle düşünmekteydi: **Bir gün gelecek, hadisler Muhammed ümmetiyle Kur'an'ın arasını açacak ve bu felaket, İslam ümmetinin vahiyden uzaklaşmasıyla sonuçlanacaktır.** Ömer'le ilgili bütün kaynaklar bu gerçeğin altını mütevâtır bir yaklaşımla çizmektedir.

Ömer, hadislerin yazılması meselesini sahabe ile istişare ettikten sonra onların yazılması yönündeki tekliflerini almış, ardında da uzun uzun ve derin derin düşündükten sonra Allah'ın kendisine bir yol göstermesini beklemiştir. Nihayet görmek istediğini görmüş ve şu karara varmıştır:

"Rivayet edilen hadisleri yazıp kitaplaştırırsam daha önceki ümmetlerin Allah'ın kitabını terk etmeleri felaketinin bizim de başımıza geleceğini düşündüm ve şu karara vardım: Allah'a yemin olsun ki, Allah'ın kitabını herhangi bir şeyle asla karıştırmayacağım."

Bunun üzerine bütün şehirlere şu genelgeyi gönderdi: **"Elinde hadis türünden bir şey olan herkes o elindekini imha etsin."** Yani Ömer, kendi zamanına kadarki hadis birikiminin tümünü imha ettirmiştir. Onun bu konuda esas aldığı ilke şuydu:

"Allah'ın kitabı yanında kitap olmayacak." (İbn Sa'd, 3/287, Ebu Reyye, 22)

KUR'AN DIŞINDA DİN KAYNAĞI İSTEMİYORDU

Ömer, Kur'an dışında din kaynağı yaratılmasına öylesine kararlı bir şekilde karşı çıkmıştır ki, Hz. Peygamber son hastalığı sırasında **"Bana hokka ve parşömen getirin size bir şey yazdırayım da benden sonra asla sapmayın"** dediğinde istenenlerin getirilmesini engelleyerek şöyle demiştir:

"Bir şey yazdırmamıza gerek yok; Allah'ın kitabı Kur'an bize yeter!"

Ömer'in bu tavrı başta **Hz. Ali** ve **İbn Abbas** olmak üzere sahabe tarafından ağır şekilde eleştirilmiştir. Ama o, bu eleştirilere

asla kulak asmamış, **"Kur'an'dan başka din kaynağı olmayacak"** ilkesini hayatının sonuna kadar (hatta hayatı pahasına) ısrarla savunmuştur.

Hz. Ali'nin eleştirisinin gerekçesi göz ardı edilecek türden değildir. Hz. Peygamber'in bir numaralı vahiy kâtibi, sırdaşı, **'ilim beldesinin kapısı'** olan Ali'nin elindeki Kur'an nüshası, surelerin iniş sırasına göre tertip edilmiş ve bizzat Hz. Peygamber'in inen ayetlerle ilgili tefsirleri Ali tarafından ayetlerin yanına kaydedilmişti. Ali, bu nüshanın genelleşmesini ve **'Peygamber tefsiri olan gerçek hadisler'**in herkes tarafından bilinmesini istiyordu. Ömer'in tavrı bu beklentinin hayata geçmesine de engel olmuştur.

Daha sonra halife Osman tarafından kopyalanan ve resmîleştirilen Kur'an nüshası belirlenirken de Ali'nin elindeki nüshaya itibar edilmedi. Ali'nin elindeki Kur'an nüshası, ileriki yıllarda öldürülen Ehlibeyt imamlarından birinin elinden alınarak yok edildi. Böylece Kur'an'ın tebliğcisi ve en büyük müfessiri olan Hz. Peygamber'in Kur'an'la ilgili en hayatî açıklamalarından insanlığın yararlanması engellenmiş oldu. Ali'nin elindeki Kur'an nüshasına karşı takınılan bu tavır, o nüshada, Mekke kodamanlarını, özellikle **Ümeyye Oğulları**'nı (Emevîleri) rahatsız edecek pek çok açıklamanın bulunduğunu göstermektedir.

Uydurma hadis makinesi **siyonist dönme Ka'b el-Ahbâr**'ın Ömer'i katlettiren komplosunun arka planında Ömer'in, **'hadislerle ilgili tavrı'** yatmaktaydı. Hz. Ebu Bekir'in torunu **Kasım bin Muhammed** (ölm. 108/726) anlatıyor:

"Halife Ömer zamanında hadisler çoğalmıştı. Ömer, herkesin elindeki hadisleri getirmesini istedi. Hepsini bir araya toplayınca da tümünün yakılmasını emretti. Gerekçe olarak şöyle diyordu: "Bunlar, Ehlikitap'ın elindeki mişnalara benzer mişnalardır."

Hz. Ömer, hadisler karşısındaki tutumu yüzünden sadece siyonist dönme kâhin Ka'b ve yandaşlarınca değil, daha birçok sahabe tarafından itham edilmiş, hatta kısmen tehdit edilmiştir. Ünlü sahabî **Abdurrahman bin Avf'ın oğlu İbrahim** anlatıyor:

"Halife Ömer, ölümünden bir süre önce, Abdullah bin Huzeyfe, Ebud Derda, Ebu Zer, Ukbe bin Âmir gibi sahabîleri toplayıp onlara Hz. Peygamber'den rivayet ettikleri sözlerin her tarafa yayılmasıyla ilgili sorular sorduğunda onlar 'Bunu yapmamızı engellemek mi istiyorsun?' dediler. Ömer şu cevabı verdi: 'Hayır, ama yaşadığım sürece hep benim yanımda kalacaksınız. Biz bu işi sizden daha iyi biliriz. Rivayetlerinizin hangisinin alınacağına, hangisinin reddedileceğine biz karar vereceğiz.' Gerçekten de böyle oldu. Ömer ölünceye kadar onlar onun yakınında kaldılar."

Hadis tarihçisi ***Zehebî***'nin ***Tezkire***'sinde şu satırlar da var:

"Halife Ömer; İbn Mes'ûd, Ebud Derda ve Ebu Mes'ûd el-Ensârî gibi sahabîleri göz hapsine almış, gerekçe olarak da şunu söylemiştir: 'Hz. Peygamber'den sürekli hadis rivayet ediyorsunuz!' Bu göz hapsi, Osman'ın halifeliğine kadar sürmüş, üçüncü halife Osman, Ömer'in göz hapsine aldığı kişileri serbest bırakmıştır."

Ebu Bekr bin el-Arabî, ***'el-Avâsım mine'l-Qavâsım'*** adlı eserinde Halife Osman'ı savunurken şunu da eklemektedir:

"Ne gariptir ki, Osman, çok hadis rivayet ettikleri için halife Ömer tarafından hapsedilen sahabîlere zulüm yaptı diye de eleştirilmektedir. Oysaki o sahabîleri hapseden Ömer'di. Osman onları serbest bıraktı." (Ebu Reyye, 27)

ALLAH YOLUNDA CİHADDAN ÜSTÜN İBADET KABUL ETMİYORDU

Cihadın aslî anlamı, aklı işletmek ve zulme karşı çıkmaktır. Ömer, bu Kur'ansal gerçeğin dışlanmaması için tedbirler aldı. Bu tedbirler, giderek namazın temel ibadet olmasına ilişkin anlayışın bertaraf edilmesini gerektiriyordu. Ömer, başlangıç noktası olarak **namazın duyuru aracı** olan ezandan, namazın en hayırlı amel olduğunu ifade eden cümleyi (**hayya alâ hayri'l-amel**: Haydin en hayırlı ibadete) çıkarttı.

Ezan ve kaametteki bu cümlenin insanları namaza perçinleyip bütün eksiklerini onunla tamamlamaya iteceğini düşünen

Ömer, anılan cümleyi ezan ve kaametten çıkarmakla kalmadı, büyük tepki çeken bu davranışının kamu önünde savunmasını da yaptı. Hutbeden halka seslenerek, Hz. Peygamber devrinde geçerli olmasına rağmen namazın en hayırlı ibadet olduğuna ilişkin anlayışı kaldırdığını, kaldırılan bu anlayışı ifade eden cümleyi ezan içinde tekrar edenleri cezalandıracağını söyledi.

Hz. Ömer, ikindi namazından sonra ve sabah namazından önce kılınan iki rekât nâfile namazı da kaldırmış ve bu namazları camide kılmaya kalkanlara dayak cezası uygulamıştır. Mesela, **Zeyd bin Halid**, bir ikindi namazının ardından nâfile namaz kıldığı bir sırada Ömer onu rükû halinde iken dövmeye başlamıştır. Bu yasağının gerekçesini de **"İnsanlar sabahtan akşama kadar namaz kılmayı âdet haline getirmenin peşindeler, buna izin veremem"** diyerek açıklamıştır. (Ali Akın, Hurafeler ve Gerçekler, 102-103)

ÖMER'İN SUSTURDUĞU YALANCI: EBU HUREYRE

Hz. Ömer'in cezalandırdığı kişilerin başında, **Ka'b el-Ahbâr**'ın yakın arkadaşı **Ebu Hureyre** vardır. Hz. Âişe ve Hz. Ali gibi büyük sahabîlerin de **'kezzâb'** (aşırı yalancı) diye damgaladıkları Ebu Hureyre'ye ihtar ve dayak cezasından sonra şunu söylemiştir Ömer:

"Ya bu hadis rivayetçiliğini durduracaksın yahut da seni geldiğin yere (Yemen'e) sürerim."

Ömer, aynı tehdidi Ebu Hureyre'nin kaynağı ve üstadı Yahudi Ka'b'a da yöneltmiştir. İlginç olan şu ki, üçüncü halife Osman bile bu iki şahsa karşı aynen Ömer gibi davranmıştır. Hatta Osman'ın bir gün minberden halka hitaben şunu söylediğini İbn Sa'd bize haber veriyor:

"Ebu Bekir ve Osman döneminde bilinmeyen herhangi bir hadis rivayet etmek hiç kimse için helal değildir. Eğer Hz. Peygamber'in şu sözü olmasaydı ben de onun çok hadis rivayet eden sahabesi arasına girmek isterdim. O, şöyle buyurmuştur: 'Söylemediğim bir sözü bana isnat eden, cehennemdeki yerine hazır olsun!" (Ebu Reyye, 34)

Emevîlerin, Hicrî 63 (Miladî, 683) yılındaki **Harre** katliamında ağır işkencelerden geçirdikleri nezih sahabî **Ebu Saîd el-Hudrî** (ölm. 74/693), hadis yazıp toplayanlara şu düşündürücü ve itham edici sözlerle sitem ederdi: **"Onları toplayıp da mushaflar haline mi getireceksiniz?"** Bu ithamın anlamı açıktır: **"Hadisleri toplayıp da yedek Kur'anlar mı oluşturmak istiyorsunuz?"**

Daha birçok sahabî, rivayetten kaçınmalarını gerekçeye bağlarken, Peygamberimizin biraz önce kaydettiğimiz tehdit edici sözünü hatırlatmaktadır. Ne ilginçtir ki, Hz. Peygamber'in kelimesi kelimesine ağzından çıktığında hiçbir tartışma olmayan (yani tam mütevâtır olan) bu sözün amacına varmasını engellemek ve sözün etkisini kırmak için sonraki zamanlarda akıl almaz bir şeytanî oyun oynanmış, sözün sonuna bir **'müteammiden'** yani **'kasıtlı olarak uydurursa'** kelimesi eklenmiştir. **"Peygamber'e yalan isnat etmenin 'kasıtsız' olanı nasıl oluyor?"** diye soranlar susturulmuştur. Böylece, anlam, **'kötü niyetli olmamak şartıyla' yalan rivayette bulunabilirsiniz'** şekline dönüştürülmüştür. Sonraki zamanlarda, bu oyuna uygun şöyle bir şeytanî ilkenin öne çıkarıldığını görmekteyiz:

"İyi niyetle, teşvik ve sakındırmak maksadıyla hadis uydurmakta hiçbir sakınca yoktur."

Bu şeytanî oyun tüm zehirini ümmetin damarlarına ve dinin içine akıtırken, o son kelimenin hadise sonradan eklendiğini anlatmak için çok uğraşan âlimler ne yazık ki, melun selin önünü alamamış, şeytanî tezgâh bütün dehşetiyle egemenliğini yürütmüştür. (Hadisin sonuna sonradan eklenen o lanetli kelime ve onunla ilgili serüven için bk. Ebu Reyye, 34-38) **Muvahhit bilgin Ebu Reyye**, bu bahsi şu sözlerle noktalamaktadır:

"Söylemediğim bir sözü bana isnat eden cehennemdeki yerine hazır olsun' hadisinin sonunda 'müteammiden' diye bir kelime yoktur. Büyük sahabîler, bu arada Râşit Halifeler, ittifakla bildirmektedirler ki, o hadisin sonunda öyle bir kelime yoktur. Esasında saf akıl, iyi niyet ve ahlak, o sözün sonunda böyle bir kelimenin bulanabileceğini asla kabul etmez. Yalan, bütün kötülüklerin, bütün rezilliklerin anasıdır. İster kasten söylenmiş olsun ister iyi niyetle."

Ne yazık ki, **"Hem yalan hem de iyi niyet nasıl yan yana olabiliyor ve böyle bir saçmalık Hz. Peygamber'e nasıl isnat ediliyor?"** diye soranlar etkisiz bırakılmış ve ümmetin kaderi yalanı kutsayanların tezgâhlarına teslim edilmiştir. Ve mesela, hadis kitapları içine şu başlık, masum bir ifade gibi sokulmuştur: **'el-Vaddâ'u's-Sâlihûn:** Hadis uyduran salih kişiler.'

İşe bakın! Hem salih yani iyi ve makbul kişi hem de Peygamber'e yalan isnat etmiş. İşte, İslam ümmetini bugünkü perişan duruma getiren sapma ve saçmalığın temelinde bu akıl ve iman dışı dayatma vardır. Onun içindir ki biz, yıllardan beri şunu tekrar edip durmaktayız:

"İslam ümmetinin problemlerinin çözümü ekonomik veya siyasal değil, teolojiktir."

İmamı Âzam hadisler yoluyla oynanan şeytanî oyuna, tâbiûn devrinde karşı çıkanların başında gelir.

Hz. Ömer, sünnet olarak Hz. Peygamber'in genelleşmiş eylemlerini esas alıyor, sözlü rivayetlere itibar etmiyordu. İmamı Âzam'ın yaptığı da işte, budur.

Sözlü rivayete geçerlilik tanındığında bunun nerede duracağı belli değildir. Nitekim, bu serbestlik tanındığında rivayet asla durmamış ve binlerce uydurma, Hz. Peygamber'e isnat edilerek dinleştirilmiştir. **Zeyd bin Sâbit** bir gün, Muaviye'nin yanına gitmişti. **Muaviye** ondan hadis rivayet etmesini istedi ve oradan birini çağırarak bu rivayetleri yazmasını emretti; adam da yazdı. Zeyd, şöyle diyerek bu yazılanları imha etti: **"Hz. Peygamber bize hadislerinin yazılmamasını emretmiştir."**

Hz. Ali de elinde hadis bulunanların bu kayıtlarını imha ettirir ve şöyle derdi:

"Elinde hadis nüshaları bulunanların hemen gidip onları imha etmelerini önemle duyuruyorum. İnsanlar, din ulemasının rivayetlerine uyup Rablerinin kitabını terk ettikleri için helâk oldular."

Hz. Ali'nin şu icraatı ise kaynakların sayfalarında unutulmaya terkedilmiş ama tarihin zihninde kayıtlı bir icraattır:

Hz. Ali, Hz. Peygamber'e isnat ederek hadis uyduranların katlini fetvaya bağlamıştır. (Kal'aci, Fıkhu Ali, 158, 341)

İslam fıkhının babası ve Irak fıkıh ekolünün sahabî hocası **Abdullah bin Mes'ûd** da rastladığı bir hadis defterindeki kayıtları önce sildirmiş, sonra da yaktırmış ve şöyle demiştir:

"Allah'ın kendisine bir hadis nüshasının yerini bildirdiği bir kişi beni bundan haberdar ederse Allah'a yemin ederim ki o nüsha Hindistan'ın bir ucunda bile olsa onu gider bulur, yok ederim. Sizden önceki Ehlikitap işte bu rivayetlerle helâk oldu. Çünkü onlar bu rivayetlere sarılarak Allah'ın kitabını arkalarına attılar." (Bu alıntılar ve kaynakları için bk. Mahmud Ebu Reyye, 19-21)

Benzeri söz ve anekdotları daha da artırmak mümkündür. Gerçek olan şu ki, sözlü rivayete serbestlik tanındığında bunların sonu gelmemekte, herkes kendi hesabına göre her şeyi rivayet edebilmektedir. **İbn Sa'd**, ***Tabaqât***'ında, **Sâib bin Yezid**'den şunu naklediyor:

"**Sa'd bin Ebî Vakkas** ile Medine'den Mekke'ye birlikte yolculuk etmiştim. Hz. Peygamber'den rivayet ettiği her sözden biraz sonra vazgeçiyordu. Bunun sebebini sorduğumda şöyle dedi:

"Korkum şu ki, ben size Peygamber'e izafeten bir söz söylerim, siz ona yüz tane ilave yaparsınız."

Şu, çok düşündürücü ve bir o kadar da ürpertici değil midir: **Hz. Peygamber'in 'benim ümmetimin emini' diye nitelendirdiği bir büyük sahabîden Buharî ve Müslim gibi iki kaynakta bir tek hadis rivayeti yoktur.**

Sözün özü, **İbnül-Kayyım**'ın, eseri ***'İ'lâmu'l-Muvakkiîn'***de dile getirdiği şu gerçektir: **"Büyük sahabîler, 'Hz. Peygamber dedi ki," tâbirini kullanırken ürperirlerdi"** Yani bu tâbiri kullanmamak için rivayetten kaçınırlardı. (Ebu Reyye, 30) Hz. Peygamber'i en iyi tanıyan bu insanların tavırları bu iken, Peygamber'in ölümünden yüz elli yıl sonra kitaplaştırılan sözde 'hadisler'in bu anlayış ve titizlik açısından bakıldığında durumları nedir acaba? Aklın ve dinin tüm verilerini dikkate alarak bu soruya verilecek cevap tektir:

Bunların büyük çoğunluğu, uydurulmuş yalanlardır. Ve ne yazık ki, din, Kur'an'ın elinden alınmış, sonradan uydurulmuş bu yalanlara teslim edilmiştir. Yani ümmet, hem Peygamberimizin hem de Ebu Bekir, Ömer, Ali gibi dirayetli muvahhitlerin korktukları felaketin kucağına atılmıştır.

Hz. Peygamber, hadislerinin yazılmasını kesinlikle yasaklamıştır. Sonraki zamanlarda, bir diplomatik mektup dışında herhangi bir yazım ruhsatı da vermemiştir. İbn Ömer gibi istisnaî bazı kişilerin bazı yazımları olduğu rivayeti ise Hz. Peygamber'in yeni bir emrini değil, kişilerin kaçamaklarını belgelendirir. Kaldı ki, o yazımların bazı dualardan ibaret olduğunu, herhangi bir dinî hüküm içermediklerini kaynaklar bildiriyor. (bk. Ebu Reyye, 23)

Hz. Peygamber'in yazım yasağını kaldırması söz konusu olsaydı, ta Muaviye devrinde onun isteğiyle yazdırılan birkaç hadis **Zeyd bin Sâbit** gibi seçkin ve bilge bir sahabî tarafından imha ettirilip gerekçe olarak da **"Hz. Peygamber bize hadis yazımını yasaklamıştır"** denmezdi. Anlaşılan o ki, **yazım yasağı kaldırılmıştır ama bunu kaldıran Hz. Peygamber değil, Emevî kralı Muaviye olmuştur.**

Şimdi akıl, din ve ilim adına şunu sormaz mıyız: Sahabe neslinden yüzelli ikiyüz sene sonra bunca hadis nereden, nasıl ve hangi cüret ve yetkiyle ve ne maksatla ciltler dolusu kitaplar oluşturacak şekilde ümmetin önüne çıkarılmıştır! Bunun akıl, tarih, ilim ve din incelikleriyle savunulması mümkün müdür?

İşte İmamı Âzam'ın, tamamını sözle ifade etmese de icraatında esas aldığı anlayış budur.

İSLAM TARİHİNİN PAVLUS'U YAHUDİ KA'B'IN KOMPLOSU

Son devir İslam din bilginlerinin, özellikle Mısırlı düşünürlerin **'tarihin ilk siyonisti'** diye andıkları ve Hz. Ömer'in şehit edilmesinde parmağı olduğunu belirledikleri Yahudi dönmesi **Ka'b el-Ahbâr** (ölm. 32/652) kimdir?

Bu haham, Hz. İsa'ya onun ölümünden sonra inandığını söy-

leyip ona sağlığında inananların tümünün önüne geçerek İncil'deki tevhit inancını yozlaştıran **Pavlus**'a çok benzemektedir. İkisi de Yahudidir, ikisi de intisap ettikleri dine, onun peygamberinin ölümünden sonra girmişlerdir. İkisi de girdikleri dinde Yahudileştirme, paganlaştırma ve tahrif etmenin âdeta âlameti olmuşlardır.

Siyonist haham, hiçbir engel olmadığı halde, İslam dinine Peygamber yaşarken değil de onun ölümünden sonra girdi. Tıpkı bozguncu ırkdaşı Pavlus gibi. İbret ve dehşet verici olan şu ki, Emevî ihanetiyle kurduğu işbirliği sayesinde Peygamber'e bütün varlığıyla yar olanların hepsinin önünde bir mevkie ulaştırıldı. Onun avukatlığını yapanlar, aradan bin beşyüz yıl gibi bir zaman geçmesine rağmen, İslam dünyasında hâlâ egemen güçlerin sözcüleri olarak kalem oynatmaktadırlar.

Bu hahamın, ne zaman müslüman olduğu bile şüpheler, acabalarla doludur. Yalancılığıyla ünlü **Vâkıdî** (ölm. 207/822), bu hahamın, Peygamberimiz zamanında Yemen'e giden Hz. Ali ile görüşerek müslüman olduğunu yazmıştır, (el-Meğâzî, 3/1082) ama bu rivayet itibar görmemiştir. Hz. Ebu Bekir veya Ömer döneminde Müslümanlığa girdiği kabul edilmektedir.

Diyanet İslam Ansiklopedisi'nin bu Yahudi kâhinle ilgili esef verici yanlışlarına tanık olduk. Özetleyelim:

1. Hz. Ömer, oğlu Abdullah, İbn Abbas, Abdullah bin Zübeyr gibi sahabîlerle Ebu Hureyre ve Muaviye gibi kişilerin ondan yararlandığı iddia edilmektedir.

Bu, şapla şekeri birbirine katan bir saptırmadır. **Ebu Hureyre, Muaviye** ve babası **Ebu Süfyan** gibi Emevîcilerin ondan rivayette bulunduğu doğrudur. Dahası vardır: Bu Emevî öncüleri onu besleyip destekleyen kişilerin de ta kendileridir. Ancak burada dikkat çekilmesi gereken gerçekler vardır:

Bir kere **Ebu Süfyan** ve **Muaviye**, sahabî değil, **Müellefetü'l-Kulûb** denen zümredem insanlardır. Müellefet'ül-Kulûb Kur'an'ın belirlediği ayrı bir kategoridir. Bu grubu, Peygamber'in yüzünü gördüler diye sahabe çerçevesine sokmamıza Kur'an izin vermez. Onlar da sahabe ise Müellefetü'l-Kulûb kimdir? Kur'an böyle bir gruptan neden söz ediyor? Bu söz ediş

anlamsız mıdır? Kur'an, o neslin ve bütün zamanların tam anlamıyla 'müslüman' olanları yanında henüz bu sıfatı hak edememiş bir başka gruptan bahsediyor: **Müellefetü'l-Kulûb.**

Müellefetü'l-Kulûb olanların Müslümanlık açısından durumlarını hükme bağlamak, sergileyecekleri davranışlara göre olacaktır. Sayılan Emevî ekibin davranışlarına bakarsak onların gerçek anlamıyla Müslüman olduklarını söylemek hakkına sahip olamayız. Peygamber evladını katledip İslam'ın yönetim sistemini hanedan saltanatına çevirenlerin, Hz. Ali ve evladına İslam'ın mâbedinden yıllarca lanet okutanların gerçek anlamda müslüman olduklarını iddia etmek her şeyden önce Peygamber'e saygısızlık ve ashaba hakaret olur.

Ebu Hureyre ise en büyük sahabîlerin **'kezzâb'** (ileri derecede yalancı) diye itham edip takibe aldıkları, Hz. Ömer'in ise kırbaç cezasıyla cezalandırdığı bir Yemenli'dir. Haham Ka'b'ın hemşehrisi ve en yakın adamıdır. Tartışmasız bir Emevî meddahı, tavizsiz bir **Muaviye** hizmetkârıdır. Muaviye'nin sofralarından ayrılmamış, onun keyfine göre uydurduğu veya uydurulmuş hadisleri yaymaktan asla çekinmemiştir. Hayatının son zamanlarında, sadece sahabe arasında değil, Medine'den Kûfe'ye kadar, bütün İslam coğrafyalarında **'yalancı'** diye anılır olmuştur. Şimdi bu kişiyi, **Ömer, İbn Abbas, Abdullah bin Zübeyr** gibi seçkin sahabe ile birlikte anarak payelendirmek bir saptırma değil de nedir?

Ebu Hureyre ve Muaviye, Ka'b adlı hahamı yalan rivayetlerinde koruyan, destekleyen kişilerdir. Anılan öteki kişilere gelince, onların tümü, bu hahamı ilk zamanlarda bir bilgin muamelesine tâbi tutmuş, saygı göstermişlerdir ama kısa bir süre sonra ne olduğunu anlayarak ona karşı cephe almışlardır. Ansiklopedi maddesinde bu gerçeğe hiç değinilmemiş. **Hz. Ömer, İbn Abbas, İbn Mes'ûd** gibi bilgili, dirayetli sahabîlerin bu zatı yalancılıkla, **İsrailiyyât** hurafelerini İslam'a sızdırmakla itham eden beyanları vardır. Onca kaynağa rağmen bu beyanların bir tanesine bile yer verilmemiştir. Yani ilim adına açıkça saptırmaya gidilmiş, bazı çevreler hesabına **'karartmalar'** yapılmıştır.

2. Hahamın, önceleri İsrailiyyât kıssalarını hadisler içine kattığı, daha sonra, 'devlet başkanı tarafından görevlendirilme-

yen kişilerin kıssa anlatmasını yasaklayan' bir hadisi görünce bundan vazgeçtiği bildiriliyor.

Bu sözler yalan içinde yalandır. Bu söz, bir kere Peygamber'e iftiradır. Peygamberimiz, Beniisrail kıssalarının anlatılmasını, devlet başkanı izin verdiğinde caiz görecek, başkaları için yasaklayacak, öyle mi? Bu iddiayı Peygamber'e dayandırmak ne büyük bir kötülüktür! İddianın amacı belli: Kıssacılığı başlatan, Emevî despotu Muaviye'dir ve bunda hiçbir İslam âliminin kuşkusu yoktur. İşte Muaviye'nin bu kötülüğüne alt yapı hazırlamak için uydurulmuş bir hadis pazarlanıyor. Ve Diyanet Ansiklopedisi yazarı bu Emevî pazarcılığına destek veriyor.

İkincisi, haham, o rivayetlerden asla vazgeçmemiştir. Açtığı yara, verdiği ıstırap o gün de bugün de Müslümanların canını yakmış, dinlerini kirletmiştir.

3. Buharî'nin kitabında ondan rivayet edilen hadis bulunduğu söylenerek bu yolla onun 'dokunulmazlığı' ispatlanmaya çalışılmıştır.

Buharî'nin tavrı kanıt ise İmamı Âzam'ı **zındık** veya **kâfir** ilan etmeniz gerekir. **Çünkü Buharî, İmamı Âzam'ı güvenilmez adam ilan etmiş, onun tek bir rivayetine bile yer vermemiş; bununla da yetinmeyerek Büyük İmam'ı küfür üzere ölmekle itham etmek zulmüne bulaşmıştır.** Ama aynı Buharî, siyonist hahamı güvenilir bularak ondan rivayette bulunmuştur. İlginçtir, hahamdan yapılan bu rivayet, **Müellefetü'l-Kulûb**'dan **Ebu Süfyan** ile oğlu **Muaviye**'nin yaptığı bir açıklamanın içinde yer almaktadır. Yani şıracının şahidi bozacıdır.

Ehlisünnet'in inanç ve amelde baş imamı olan Ebu Hanîfe'yi **'güvenilmez adam'**, hatta **'imansız adam'** ilan eden Buharî'nin Ka'b hahamından rivayette bulunması, siyonist hahamı aklamanın değil, Buharî'nin ne tip bir zihniyeti temsil ettiğinin belgesidir. Şu tablo bile göstermeye yeter ki, Buharî, İslam ümmetinin yıkımına yol açmış çok ciddi bilgi kirlenmelerine öncülük yapan bir kişidir.

Buharî'nin Emevîciliği yanında Yahudiciliği de dikkat çekmektedir. İmamı Âzam'ı 'cehenneme göndermek' için elinden geleni ardına koymayan Buharî, bakıyorsunuz, İsrailiyyât hu-

rafelerinin İslam'ı istilasında önemli isimlerden biri olan **Abdullah bin Selam** (ölm. 43/663) adlı Yahudi dönmesini, Hz. Peygamber'in **'cennetle müjdelediği kişiler'** arasına koymaktan çekinmiyor. (Buharî, menâkıbu'l-Ensâr, 19) İslam araştırmalarının ünlü isimlerinden biri olan **Horovitz**, bu yakıştırmaların sonradan ortaya sürüldüğünü kaydetmektedir. **Horovitz**'in iddiası doğrudur veya değildir ama Buharî'nin, Yahudi dönmelerine reva gördüğü saygı ve itibarı, Ehlisünnet inancının önderi İmamı Âzam'a reva görmediği tartışmasızdır.

Ansiklopedi maddesinde, hahamı desteklemek için bir **'bozacı tanık'** daha bulunmuş: **İbn Hibbân.** (bk. İbn Hibbân, es-Siqât, ilgili madde) **İbn Hibbân**'ın nasıl bir imamı Âzam düşmanı olduğunu bu eserin ilgili sayfalarında göstermiş bulunuyoruz. Hahamı **'güvenilir'** ilan edenlerden biri de bu İbn Hibbân'dır. **Dikkat edilmelidir ki, İmamı Âzam'a sövüp sayanlarla, Yahudici ve Emevîcileri destekleyen, hatta kutsayanlar aynı kişilerdir.**

Ansiklopedi maddesinde, **Buharî şarihi Nevevî**'nin haham hakkındaki **"Güvenilir olduğu hususunda ittifak vardır"** sözü de hemen kayda geçirilmiştir. Biz de hemen ifade edelim: **Nevevî yalan söylüyor. Nevevî** (ölm. 676/1277), eserinin bir kısmını şerhettiği Buharî'nin yalan ve itham değirmenine su taşıyor.

Siyonist Ka'b'ın güvenilir olduğu yolunda asla ittifak yoktur, tam aksine, onun yalancı bir sahtekâr olduğunda ittifaka yakın beyanlar vardır. **Nevevî**, hahamı destekleyen beyanına sahabeden **Ebud Derda**'nın bir sözünü dayanak yapıyor. Unutmayalım ki, **Ebud Derda** da hahamın yandaşlarından biridir. Ve bu Ebud Derda, **Hz. Âişe**'nin yalancılıkla itham ettiği kişilerden de biridir. Nevevî'nin dediği doğru ise **Hz. Ömer, İbn Mes'ûd, İbn Abbas** gibi sahabîlerin yalan söylediğini kabul etmemiz lazım. **Diyanet İslam Ansiklopedisi** yazarı bunu kabul edebilir mi?

Anılan maddeyi yazan kişinin, **'hadisçi'** olduğunu biliyoruz. Hadis ilmi kurallarından biri de şudur: Bir râvinin birçok ta'dili (övgüye layık yanı) ifade edilse ve mesela bir tane de **'cerh'** (güvenilmezlikle itham) yanı olsa o râvi makbul olmaktan çıkar. Herhangi bir şekilde bir kere bile 'yalanla itham' edilmişse bir daha hiçbir rivayetine güvenilemez. Hahamın doğruluğu hakkında ittifak var diye bağırmaları bundandır. Çünkü itham ve

cerhten söz ettiğinizde hahamın hiçbir beyanına güven isteyemezsiniz. O güveni yitirdiğinizde ise geleneksel uydurmacılığın kaybı çok büyük olur. Buna karşı tedbir almak için, bilinen şeytanî yöntemleri ustalıklı bir biçimde işletiyorlar.

Bu saptırmaları neden ve niçin yapıyorlar? Bir siyonist dönmeyi savunmak için değil elbette, Kur'anın üstüne çıkardıkları hadis adlı bazı uydurmaların yara almaması için yapıyorlar. Çünkü bu uydurmaların sorgulanmasını başlatacak gedik bir kere açıldı mı arkasının nasıl geleceğini çok iyi biliyorlar. Yalanın saltanatını payidar kılmak kolay değildir. Can havliyle direnmelerinin sebebi bu gerçeği bilmeleridir.

4. Ansiklopedi maddesi, siyonist hahamın iç yüzünü ortaya koyan çalışmalara imza atmış Muhammed Reşid Rıza, Ahmed Emin, Mahmud Ebu Reyye gibi Mısırlı dev bilginleri aşırılıkla itham etmektedir.

Ka'b el-Ahbâr'ın sahabe içindeki yandaşlarına ve râvilerine de dikkatle bakmalıyız: Abâdile (Abdullahlar: Abdullah bin Abbas, Abdullah bin Amr, Abdullah bin Ömer), **Ebu Hureyre, Muaviye, Enes bin Mâlik.**

Abdullah bin Abbas bu hahamın ne olduğunu kısa bir sürede görmüş ve ona karşı tavrını değiştirmiştir. Ötekilere gelince, onların tümü, hem sahabe nesli tarafından hem de İmamı Âzam tarafından bir biçimde eleştirilmiş kişilerdir. **Abdullah bin Amr**, Hz. Ali'ye düşman, Muaviye'ye sadık dost bir adam olan **Amr bin Âs**'ın oğludur. **Abdullah bin Ömer** ise, babası Hz. Ömer'in aksine, hurafeye ve İsrailiyyâta düşkünlüğü yanında kaypaklığı ve hurafeciliği de bilinen bir kişidir. **Enes bin Mâlik**'e gelince, bu saygın sahabînin ömrünün son yıllarında dengelerinin bozulduğu, doğruyla eğriyi karıştırır bir zihin yapısı içine düştüğü bilinen bir gerçektir. Bunun için olacak, İmamı Âzam onunla görüştüğü halde ondan gelen rivayetlere itibar etmemiştir.

Siyonist hahamın, İslam'a, uydurma hadisler yoluyla vurduğu darbeyi, **Müslim bin Haccâc**'ın **Büsr bin Saîd**'den naklettiği şu tespit çok güzel anlatmaktadır:

"Allah'tan korkun ve hadis konusunda titiz davranın. Allah'a yemin ederim ki, biz, Ebu Hureyre ile otururduk da o, bir yan-

dan Hz. Peygamber'den rivayette bulunurdu, bir yandan da Ka'b el-Ahbâr'dan. Ve kalkar giderdi. Sonra bakardım ki, o meclistekiler Peygamber'den yapılan rivayeti Ka'b'a, Ka'b'dan yapılan rivayeti Hz. Peygamber'e mal ederek yayarlardı." (Ebu Reyye, 176)

Hz. Ömer, haham Ka'b'ı önceleri âlim diye önemsemiştir. Ancak kısa bir süre sonra bu adamın hadis rivayeti yoluyla İslam'a aşılmaz fitneler soktuğunu anlamış ve onu, hadis rivayetini durmaması halinde geldiği yere süreceğini söyleyerek tehdit etmiştir.

Hz. Ali ve **Hz. Âişe** bu hahamın rivayetlerine taşıyıcılık yapan Ebu Hureyre'yi **'kezzâb'** (yoğun yalan söyleyen) adam ilan etmişlerdir. Ka'b'a önceleri itibar edip sonra onun Yahudilik propagandası yaptığını fark edenlerden biri de İbn Abbas oldu. Kur'an'a ters sözleri hadis diye rivayet eden haham için şöyle diyor **İbn Abbas**:

"Yalan söylüyor; Yahudiliğini asla bırakmıyor."

Ömer bu adamı yalanları yüzünden kırbaçlatmış ve ona şu ihtarı yapmıştır:

"Yahudiliğini bizden uzak tut." (Ebu Reyye, 138-140)

Halife Ömer, Ka'b'ın Kudüs'teki mescit içinde yer alan taşla ilgili sözlerinin yayılması üzerine de şunları söylemiştir:

"Sen, Yahudilikle bu işi karıştırıyorsun, ey Yahudi çocuğu." (Ebu Reyye, 139)

Bu kaya ortada çırılçıplak duruyordu. Ömer, Osman, Ali hatta Muaviye döneminde öylece durdu. Abdülmelik bin Mervân zamanında üstüne bir kubbe yapıldı ve adı da Kur'an'daki mescidi aksa tâbirine uysun diye değiştirildi. İşte o günden sonradır ki bu mescitle ilgili hadisler uydurulmaya başlandı. Uydurmaların başını yine **Ebu Hureyre** çekmiştir. (Ayrıntılar için bk. Ebu Reyye, 142)

İşin esasına bakılırsa o mescidin adının da o kayanın da Kur'an'daki **'mescidi aksa'** tâbiriyle hiçbir ilgisi yoktur. Kudüs'te o dönemde bulunan mescidin adı **Beytül-Makdis**'tir. Kur'an ayeti

indiğinde orada mescidi aksa diye bir mescit yoktu. Kur'an indiği zamanki mescidi aksa, Mekke civarındaki bir mescidin adıdır ki Hz. Peygamber zaman zaman o mescide gider ibadet ederdi. Bu gerçek, son zamanlarda yapılan araştırmalarla belgelenmiştir. (Ayrıntılar için bk. Öztürk, ***Cevap Veriyorum***, 2/34-42)

İslam Ansiklopedisi maddesi ise bunlara asla temas etmiyor ve üstelik, **"Hz. Ömer ondan faydalandı"** diyebiliyor.

Şam'ın üstünlüğüne ve İsa'nın Şam'da ineceğine, deccala ilişkin rivayetlerin tümü de Ka'b ve Ebu Hureyre kaynaklı uydurmalardır. Muaviye Şam'ı karargâh yapınca Ka'b ve Ebu Hureyre'ye bu kentle ilgili hadis uydurmaları için gerekli her türlü teşvik ve desteği verdi. Şam, Muaviye zamanında bu uydurmacıların karargâhı haline gelmişti. (Ebu Reyye, 143-144, 152-155)

Hadislerin yazılmasını engelleyerek Ka'b'ın âdeta hayat damarını kesen **Hz. Ömer, Yahudileri Arap Yarımadası'ndan çıkaran lider** olarak da şeytan kâhinin kin ve düşmanlığına mâruz kalmış ve sonunda onun kotardığı bir komplo ile öldürülmüştür.

Kaynakların Ka'b ile Ömer arası ilişkileri aktaran satırlarını dikkatle inceleyenler bu **siyonist-ajan** hahamın içinde Ömer'e yönelik nasıl bir kin tufanı taşıdığını anlamakta asla gecikmezler. Ömer, bir gün, eşi **Ümmü Gülsüm**'ü ağlarken gördü ve sebebini sordu. Şöyle dedi Ümmü Gülsüm: **"Ey müminlerin emiri, şu Yahudi Ka'b, senin cehennem kapısı üstünde durduğunu söylüyor."** Ömer'in cevabı şu oldu: **"Allah Allah! Ben de Allah'ın beni iyi insanlardan biri olarak yarattığını umuyordum."** Ve ardından Ka'b'ı çağırttı. Ömer'in huzuruna gelen Ka'b, onun konuya ilişkin sorusu karşısında ayaklarının bağı çözülmüş olacak ki şu Yahudi kıvırtmasına başvurdu:

"İzin verin anlatayım. Zilhicce ayı sonundan itibaren cennete gideceksin. Tevrat'ta gördüm ki, sen, ölünceye kadar cehennemin kapısında durur, insanların oraya sokulmasını önlersin. Sen ölüp cennete gidince insanlar ister istemez cehenneme girecekler. Ta kıyamete kadar."

Şu saçmalığa bakın! Yahudi kâhin, böylece, hem Ömer'i pohpohluyor hem de yakında öleceğini haber veriyordu. Çünkü onu

katledecek komplonun öncülerinden biri kendisiydi. Nitekim, dediği gibi oldu; Ömer katledildi. Bu cinayetten en çok yarar görenler ise bu Yahudi Ka'b ile onun bir araç gibi kullandığı İsrailiyyât nakilcisi **Ebu Hureyre** oldu. Ebu Hureyre bunu açıkça ifade etmiştir.

YAHUDİ KA'B'IN ÖMER'İN KATLİNDEKİ ROLÜ

Son yüzyılda yapılan bazı araştırmalar, Hz. Ömer'in şehit edilişinde tarihin ilk siyonisti olarak anılan **Ka'b el-Ahbâr**'ın parmağı olduğu ve buna yol açan sebeplerin başında da Ömer'in uydurma hadislere karşı sert tavrının yer aldığı ifade edilmektedir. Mısır eksenli bu araştırmaların öncü isimleri **Reşit Rıza** (ölm. 1935), **Ahmed Emin** (ölm. 1954), **Mahmud Ebu Reyye** (ölm. 1970) olarak anılabilir. Ebu Reyye'nin, bize göre, yirminci yüzyılın en önemli kitaplarından biri olan ***'Advâ' ale's-Sünneti'l-Muhammediyye'*** adlı anıt eserinde şu başlık vardır:

'Ömer'in Katli ve Ka'b'ın Bundaki Rolü'

Rahmetli Ebu Reyye'nin , bu başlık altında verdiği bilgilerin bir kısmını, değişik vesilelerle bu eserin sayfalarına aktarmış bulunuyoruz. Ebu Reyye'nin verdiği bilgilerden anlaşılıyor ki, Ömer devrinde Müslümanlığa giren Ka'b, yanına çekip etkisi altına aldığı **Ebu Hureyre**, **Abdullah bin Amr bin el-Âs**, hatta bir ölçüde **İbn Abbas** ve **İbn Ömer** gibi sahabîler aracılığıyla sürekli rivayet ettirdiği hadislerle İslam'ın çehresini değiştirmeye başladığında Ömer işe müdahale etmiştir. Ömer, önceleri Müslümanlığına samimi gözüyle baktığı bu kurnaz kâhin hahama itibar göstermiş, ama bir süre sonra onun gizli maksadını anlayarak kontrol altında tutmaya başlamıştır.

YEMENLİ YAHUDİLER VE ŞAM EKİBİ

Yahudi Ka'b'ın geldiği yer, unutmayalım ki, kendisi gibi rivayet makinesi olan Ebu Hureyre, **Vehb bin Münebbih, Abdullah bin Selam** ile aynı yerdir: Yemen. Bu saydığımız ekibe **'Yemenli Yahudiler ekibi'** demekte hiçbir sakınca görmüyoruz.

Bu Yemenli ekibin ikinci ortak özelliği de, sonraki zamanlarda

Muaviye'nin talebi istikametinde bir **'Şam ekibi'** oluşturmaları ve Muaviye'nin hizmetinde çalışmalarıdır.

Ka'b, Ömer'in tehdidine uğrayıp fazla konuşamaz hale gelince Halife aleyhine oluşturulmuş veya bizzat kendisinin oluşturduğu bir gizli cemiyeti harekete geçirdi. Tam bir Yahudi komploculuğuydu bu. Bu cemiyette, Ömer'in eseri olan **Kâdisiye Savaşı**'nın tutsaklarından İranlı komutan **Hürmüzân** ile yine bir İranlı esir olan ve Ömer'in katlinde kullanılan **Ebu Lü'lüe** de vardı. Ebu Lü'lüe'nin esas adı **Fîrûz**'du. **O, komutanı Hürmüzân'ın yönettiği gizli cemiyetin üyesi oldu ve kendilerini kölelik mevkiine düşüren Ömer'den intikam almak üzere gün kolladı. Ebu Lü'lüe**, Ömer'i şehit ettiği sırada **Muğire bin Şu'be**'nin kölesiydi.

Anlaşılan o ki, anılan cinayet cemiyetinin beyin adamları **Yahudi Ka'b** ile **İranlı Hürmüzân**, tetikçi üyeleri de **Kâdisiye** savaşında esir edilip sonra da köleleştirilen İranlı unsurlardı. Bizzat Hürmüzân, önemli bir komutan olmasına bakılmaksızın köle yapılmıştı. Oysaki o, Kâdisiye savaşında başkomutan olan **Vezir Rüstem** ordusunun sağ kanat komutanıydı. Rüstem yenilince Hürmüzân sağ kalan askerlerle savaş alanından kaçmıştı. Müslüman ordusu onu takip ederek bir süre sonra yakaladı ve askerleriyle birlikte esir edip Medine'ye getirdi.

"Bütün kanıtlar göstermektedir ki, Ömer'in, Ebu Lü'lüe eliyle öldürülmesi, bir tertipli çalışmanın sonucudur. Bu tertipte başı, devleti çökertilen, tahtı darmadağın olan İran'ın Araplara kin ve düşmanlıkla dolu komutanı Hürmüzân çekmiştir. Tertibin amacına varmasında Yahudi Ka'b'ın katkısının rolü de büyük olmuştur. Bunun aksini düşünmek cehalete yenik düşenlerden başkasının tevessül edeceği bir iş değildir." (Ebu Reyye, 128)

ÜÇ BÜYÜK YOZLAŞTIRMA

İslam tarihinde büyük yozlaştırmalar tarih sırasıyla üç tanedir:

1.Yahudi yozlaştırması:

Bunun öncüsü siyonist haham Ka'b, önleyicisi ise Hz. Ömer'

dir. **Hz. Ömer, İslam tarihinde ilk Yahudileştirme hareketini önledi ve bunu hayatıyla ödedi.**

2. Arap-Emevî yozlaştırması:

Bu yozlaştırmanın öncüsü Muaviye, buna karşı çıkan ise **İmamı Âzam**'dır. Büyük İmam da, tıpkı Hz. Ömer gibi, bu karşı çıkışın faturasını hayatıyla ödedi.

3. Ilımlı İslam yozlaştırması:

Günümüzde sahnelenen ve henüz yaşanmakta olan bu yozlaştırma, **Yahudi-Hıristiyan karması bir güdümün yozlaştırmasıdır.** Bu üçüncü süreç devam etmektedir. Umarız, Müslümanların kaderi artık yüzlerine güler ve bu son yozlaştırma sürecine karşı çıkış başarılı olur.

HAZRETİ ÂİŞE

Fıkıh tarihinde sıra bakımından ikinci, etki ve ürün bakımından ise en önde olan Kûfe fıkıh okulu, sahabenin hocalarından biri ve İslam düşüncesinin her alanda öncü şahsiyetlerinden olan Hz. Âişe'nin yarattığı zihniyet ve dirayete çok şey borçludur.

Irak fıkıh ekolünün, hatta İslam fıkhının babası sayılan **İmamı Âzam**'ın en büyük hocası **Hammâd bin Ebu Süleyman**, fıkhın anıt isimlerinden biri olan **İbrahim en-Nehaî**'nin öğrencisidir. **İbrahim en-Nehaî** (ölm. 96/715) ve yine onun gibi Irak fıkhının yaratıcılarından **Mesrûk el-Kûfî** (ölm. 94/713) Hz. Âişe'nin elinde yetişmiştir. Medine fakîhlerinin en büyükleri arasında gösterilen **Urve bin Zübeyr** (ölm.94/713), **Ebu Seleme bin Abdurrahman** (ölm. 94/ 713) da Hz. Âişe'nin elinde yetişenler arasındadır. Hicrî 108'de ölen ve Hz. Ebu Bekir'in torunu olan tâbiûn dönemi fakîhi **Kasım bin Muhammed** de Hz. Âişe'nin öğrencilerinden biridir.

Altı çizilecek gerçeklerden biri de şudur: İmamı Âzam'ı farklı kılan, öne çıkaran ve elbette ki saldırılara hedef yapan düşüncelerin önemli bir kısmı Hz. Âişe'nin sahabe nesli içinde temsil ettiği düşüncelerin sistematik ifadeleridir. Bu gerçeği daha yakından görebilmek için, Hz. Âişe'nin şahsiyetine ve fikir yapısına ilişkin tespitlerimizi, ***'Asrısaadetin Büyük Kadınları'*** adlı eserimizin **Hz. Âişe**'ye ayırdığımız İkinci Bölüm'ünden kısmen özetleyerek buraya aktaralım.

HZ. ÂİŞE'NİN İSLAM DÜŞÜNCESİ VE DİN İLİMLERİ TARİHİNDEKİ YERİ VE ETKİLERİ

Hz. Âişe'nin, Peygamberimizle genç yaşta başlayan ve on yıl süren karı-koca beraberliği Tanrı Elçisi'nin son nefesini verdiği ana kadar gece-gündüz devam etmiştir. Ama iş bu kadar da

değildir. O, ilk Müslümanlardan biri olan babası Ebu Bekir'in Hz. Peygamber'le beraberliğinin sağladığı imkân aracılığıyla, Kur'an'ın neredeyse tamamına yakınının inişine yakından tanık olmuştur.

Bu beraberlik, Âişe'nin din ilimlerinin özellikle fıkıh ve tefsirin vazgeçilmez isimleri arasına girmesini sağladı. Gerçekten de Hz. Âişe'yi yok saydığınızda din ilimlerinin kayıpları büyük olmaktadır. Âişe'nin Hz. Peygamber'le kesiksiz beraberliği, diğer birçok insanın bilgisi dışında kalmış çok hassas konuların kaynaklara geçmesini sağlamıştır.

Hz. Âişe'nin din ilimlerindeki vukuf ve öncülüğü, daha çok fıkıhta belirginleşir. Bu fıkha, **İmamı Âzam akılcılığına hazırlık devri fıkhı** diyebiliriz. Bu fıkıh, Hz. Âişe, Hz. Ömer ve İbn Abbas'ın yorum ve atılımları öncülüğünde Hz. Ebu Bekir ve Hz. Ömer dönemlerinde ürünlerini vermeye başladı; kurumsallaşma belirtilerini de ortaya koydu.

Hz. Âişe, Hz. Ömer ve **İbn Abbas**, diğer sahabîlerin aksine, aradıklarını Kur'an ve sünnette bulamayınca susan insanlar değildi. Önlerine gelen meseleyi halletmek üzere kıyasa giderlerdi. Hz. Âişe kadın olduğu için geleneksel erkekçi anlayış onu bu noktada daima ikinci sıraya atmış, bazen de tamamen görmezlikten gelmiştir. Hz. Âişe'nin ölümsüz bir ilke halinde öne çıkardığı ve alışılmışa aykırı fetvalarında defalarca gerekçe olarak kullandığı söz şudur:

"Eğer Hz. Peygamber bu meseleyi bugün değerlendirmiş olsaydı, o eskisi gibi değil, şu benim söylediğim gibi söylerdi."

İmamı Âzam, bu sözün çok daha hafifini dile getirdiği için düşmanları onu **"Peygamber bugün yaşasaydı benim sözlerimi esas alırdı"** iddiasında bulunmakla itham etmişlerdir. Oysaki Büyük İmam'ın söylediğinin amacı ve özeti şudur:

"Zamanın değişmesiyle şartlar değişmiştir; o halde hüküm de değişmelidir ve değişecektir."

Âişe, Ömer ve İbn Abbas, Hz. Peygamber'in fiillerini iki kısma ayırarak ikinci kısımdakilerin bağlayıcı olmadığını, bunların, kıyas ve akıl yürütmeyle zamanın şartlarına göre değiştirilebile-

ceğini bildirmiş, fetvalarını ona göre vermişlerdir. Onlara göre, Hz. Peygamber'in fiilleri iki kısımdır. Birincisi **ibadî** yani ibadetle ilgili olanlardır ki bunlarda akıl ve içtihat yürümez; Peygamber'de nasıl görülmüşse öyle yapılır. İkinci kısım **âdî** yani ibadet dışı muamelelere ilişkindir ki bunlarda Peygamber'in yaptığını aynen yapmak gerekmez. Zamanın ve yerin ihtiyaçları dikkate alınarak yeniden hüküm tesis edilir.

İşte, akılcılığın fıkıhtaki omurga zihniyeti budur. İmamı Âzam bu zihniyeti işler hale getirdiği için **'Peygamberi devre dışı bırakmak'**la suçlanmıştır.

Hz. Ömer, Âişe ve İbn Abbas'ın da ötesine geçmiştir. O, mevcut şartların icabıyla, açık hüküm ifade eden Kur'an ayetlerini bile askıya alabilmiştir. Onun bu noktada öne çıkardığı gerekçe, fıkıh tarihinin bütün zamanları boyunca geleneksel fıkhı akılcılık yönünde inkılaba tâbi tutan ekollerin kullandığı omurga kavramın yaratılmasını sağlamıştır. O kavram, sonraki zamanlarda terimleşen, ama ilk zamanlarda çok değişik adlarla anılan maslahat yani kamu yararı kavramıdır. **İmamı Âzam'ın istihsan ve örf, İmamı Mâlik'in ıstıslah, Kadı Abdülcebbâr, Karafî ve Tûfî'nin maslahat adıyla işlettikleri ve bir fıkıh devriminin omurgası halinde devreye soktukları anlayış, Hz. Ömer patentli bu anlayıştır.**

Osman'ın katlinden sonra başlayan kavga ve huzursuzluk dönemi, Hz. Âişe öncülüğündeki fıkhî gelişmenin merkezini de Medine olmaktan çıkardı; dördüncü halife Hz. Ali'nin siyasal merkez olarak seçtiği **Kûfe**'nin öne geçmesine yol açtı.

Kûfe merkezli fıkıh, **Hz. Âişe'nin bıraktığı miras üzerine ve onun bıraktığı yerden yürünerek İmamı Âzam tarafından kurumsallaştırıldı, sistemleştirildi.** Bunun içindir ki, biz, İmamı Âzam'ı Hz. Âişe bilgi ve dirayetiyle başlayan fıkıh yapılanmasının ikinci büyük ismi ve Hz. Âişe'nin bir devamı olarak görmekteyiz.

ÂİŞE'NİN SAHİP OLDUĞU DEĞERLER

Hz. Âişe'nin İslam düşünce ve din ilimleri tarihindeki büyük mevkiinin dayandığı alt yapıyı anlayabilmek için onun temsil

ettiği değerlerin hiç değilse çok önemlilerini görmemiz lazımdır. Bunlar şöyle sıralanabilir:

1. Hz. Peygamber'in okuma yazma bilen üç hanımından biriydi: (Buharî, te'lifü'l-Kur'an)

Hz. Âişe, genel unvanı **'ümmî'** (kitabî bilgilerle donanmamış kişi veya zümre) olan bir toplumda, okuma yazmayı bilen, kitabî bilgi sahibi olabilecek donanımda bulunan çok az insan arasındaydı. O günkü dünyada bu farkın bir insana neler kazandırabileceğini iyi düşünmek gerekir.

2. Sünnet konusunda en güvenilir canlı kaynaklardan biriydi:

Hadisçiler, teknik açıdan **'garib'** bulmaktadırlar ama **İmamı Âzam**, Peygamber hanımlarının **Âişe** ve **Ümmü Seleme** dışındakilerinden gelen rivayetlerinin hiçbirini almamıştır. (Zerkeşî, 42)

Âişe konusunda eser yazan tüm bilginler onun bir **'istidrâk'** öncüsü olduğunda söz birliği ederler. Hatta onun adına yazılan en önemli eserlerin adlarında bu **istidrâk** sözcüğü geçmektedir. **İstidrâk**, hataları düzeltmek, eksikleri gidermek anlamındadır. Hz. Âişe, sahabenin özellikle hadisler ve Hz. Peygamber konusundaki hatalı tespitlerini, bazılarının ise yalanlarını düzelten bir başvuru mercii olarak dikkat çekiyor.

Hz. Âişe'nin istidrâklerini kayda geçiren bağımsız eserleri **Zerkeşî** (ölm. 794/1391) ile **Süyûtî** (ölm. 911/1505) yazmıştır. Zerkeşî'nin eseri **'el-İcâbe li İradi mâ İstedrekethu Âişetu ale's-Sahab'** adını taşıyor. Süyûtî'nin eserinin adı da bir kelime farkla aynıdır: **Aynu'l-Isabe fimâ İstedrekethu Âişetu ale's-Sahabe'.**

Zerkeşî'nin eseri bize gösteriyor ki, Hz. Âişe, büyük sahabîlerden otuza yakınının hadis ve sünnet konusundaki yanılmalarını, hatalarını, bazılarının ise yalanlarını tashih etmiştir. Bunların hemen tümü önde gelen sahabîlerdir. İçlerinde Hz. Ali ve Ömer bile vardır. Âişe, düzeltme yaparken, eğer bir sürçmeyi düzeltiyorsa, düzelttiği kişi için **'yanılıyor, hata ediyor, gözden kaçırmış'** gibi ifadeler kullanıyor. Düzeltilen kişinin yalan söylediği, uydurduğu kanısında ise **"O yalan söylüyor, o yalancıdır"** tâbirlerini kullanmaktan asla çekinmiyor. Yalancılık vurgu-

sunu çoğu kez, **"Kezibe"** (yalan söyledi) diye ifade ediyor. Fakat yalanının çok ileri gittiği, yalancılığının tahribat yaptığı kanısında olduğu kişiler için **'Kezzâb'** (aşırı yalancı, habire yalan söyleyen) ithamında bulunuyor.

Âişe'nin **'Kezzâb'** tâbiriyle damgaladığı tek isim Ebu Hureyre'dir. **Ebu Hureyre**'yi bu sıfatla defalarca itham etmiştir. Bu bakımdan biz, Hz. Âişe'nin, **"Cenaze namazımı Ebu Hureyre kıldırsın"** şeklinde bir vasiyeti olduğunu ifade eden rivayetleri asla güvenilir bulmuyoruz. Bu rivayetin, Âişe'nin, Yemenli Ebu Hureyre'ye yönelttiği ithamın tahribinden bu zatı korumaya yönelik bir **'Emevî taktik yalanı'** olduğunu düşünmekteyiz. Emevîler, kendilerine canla-başla hizmet eden, bu arada lehlerine hadis de uyduran Ebu Hureyre'yi, Hz. Âişe gibi büyük ve dokunulmaz bir otoritenin deşifre edici eleştirilerinden korumak için bu çareye başvurmuşlardır. Bu 'cenaze kıldırma' vasiyetiyle şunu ifade etmek istemişlerdir: Âişe her ne kadar Ebu Hureyre'yi eleştirmişse de onun manevî mertebesi yüksek, güvenilir biri olduğu kanatini korumaktadır.

Âişe'nin, Hz. Ali ve Hz. Ömer'in de söz birliğiyle **'Kezzâb'** diye damgaladıkları, Hz. Ömer'in hadis uydurduğu için kırbaçlattığı, göz hapsinde tuttuğu bir adama **"Cenazemi sen kıldır"** diye vasiyette bulunması aklın kabul edebileceği şey değildir.

Bu taktik yalanı geçerli saydığımızda Âişe'yi ve onun misyonunu inkâr etmiş oluruz. Daha doğrusu, böyle bir yola gittiğimizde **'Kezzâb'** sıfatı Ebu Hureyre'nin değil, hâşâ, Âişe'nin olur.

Hz. Âişe'nin kişilere yönelik istidrakleri yanında konuyu esas alan istidrakleri de vardır. Örneğin, oruçla, namazla, hacla, miracla ilgili bir mesele hükme bağlanırken yanlış gördüğü tespitlere müdahele ederek, kişi ismi vermeden, gerekli düzeltmeleri yapmıştır. **Zerkeşî**, anılan eserinin ana bölümlerinden birini de bu tür istidrâklere ayırmıştır.

Zerkeşî, eserinin giriş kısmında, **'Rabbânî Fakîh'** (el-Fakîhatü'r-Rabbânî) diye andığı Hz. Âişe'nin hangi özelliklerine değineceğini ifade ederken, Hz. Âişe'nin âdeta 'özellikler listesi'ni veriyor:

"Bu eser Âişe'nin şu özelliklerini toplayan ve örneklendiren bir eserdir: Onun, tek başına temsil ettiği değerler, aynı konuda farklı bir bakış açısıyla karşı çıktığı içtihatlar, hakkında farklı sünnet belgeleri gösterdiği meseleler, zamanının âlimlerinde isabetsiz bulduğu tespitler, zamanının ünlü bilgelerinin onu dinleyerek değiştirdikleri görüş ve fetvalar..." (Zerkeşî, el-İcâbe, 3, 5)

O, sadece bir rivayetçi değil, sünneti canlı kaynağı olan kişiyle fiilen yaşayan insandı. Ondan 'hadis' diye nakledilen sözleri, bu fiilî sünnetin anlatımları olarak değerlendirmeliyiz. O, teorik bir zeminde **"Peygamber dedi ki..."** diyen bir rivayetçi değildi; Peygamber'in şöyle veya böyle yaptığını, şöyle veya böyle davrandığını ifade ederdi. Bu ikisi çok farklıdır. İmamı Âzam ve **İmam Mâlik**, işte bu fiilî sünneti anlatan beyanları esas almaktalar. Âişe'nin adına nispet edilen rivayetlerin bir kısmının, onun adına izafetle uydurulduğu kuşkusuz olmakla birlikte, önemli sayıda rivayetinin varlığını kabul zor değildir. Çünkü gece gündüz Hz. Peygamber'le beraberdi.

3. İlk hadis eleştirmeni oydu:

Hz. Âişe hem kendisinin hem de başkalarının rivayet ettiği hadislerin temel amaçlarını, din, hukuk ve mantık açısından illetlerini göstermiş, onları tahlil ve yoruma tâbi tutmuştur. Yorum adı altında yapılan eklemeleri anında tespit eder, tavizsiz ve eleştirel bir dille gerekli düzeltmeleri yapar, paylayıcı, ihtar edici bir üslupla gerekli uyarıları da eklerdi.

Yüzlerce sözü, hiçbir dayanağı olmadan Hz. Peygamber'e isnat ettiği bugün artık ortak kabul haline gelen **Ebu Hureyre**'yi, **'Kezzâb'** (aşırı yalancı) diye ilk damgalayan, Hz. Âişe'dir. Daha sonra Hz. Ali ile Hz. Ömer de bu konuda ona katılacaktır. Ve Ömer, tarihin ilk siyonisti **Kâb el-Ahbâr**'ın başını çektiği bir komplo ile öldürüldüğünde, **Ebu Hureyre** sevinç çığlıkları atarak şöyle diyecektir:

"Artık Ömer'den korkmama lüzum kalmadı; rahat rahat rivayette bulunabilirim."

Hz. Âişe'yi**, 'din ilimlerinde ilmî-aklî-Kur'anî kritiğin öncüsü'** saymak bir hakkın teslimi, bir insanlık borcudur.

4. Hadisleri aklın ve şartların icabına göre geniş yorumlara tâbi tutan ilk insan odur:

Hz. Âişe, hadisleri Kur'an ve akıl ölçüleriyle değerlendiren yani **hadiste metin tenkidini ilk uygulayan kişidir. İmamı Âzam**'ın bu bakımdan da öncüsüdür. Kur'an'a aykırı hadisleri kesinlikle kabul etmiyordu. İbn Abbas, Abdullah bin Ömer başta olmak üzere birkaç sahabînin rivayet ettiği, **"Ölü, ailesinin ona ağlaması yüzünden azaba uğratılır"** sözünü, Kur'an'a uymadığı için reddetmiş ve gerekçe olarak ölümsüz bir kriter halinde şu sözü söylemiştir:

"Hz. Peygamber kesinlikle böyle bir söz söylememiştir. Çünkü bu söz, Kur'an'ın şu ayetine aykırıdır: 'Hiçbir günahkâr, bir başkasının günahını yüklenmez. Yükü ağır gelen, onu taşımaya çağırsa bile, kendisinden hiçbir şey yüklenilmez. Akraba bile olsa." (Fâtır, 18)

Tam bu noktada, İmamı Âzam'a saldıranların en önde gidenlerinden biri olduğunu bildiğimiz **Buharî**'nin, Hz. Âişe'nin bu tavrına ilişkin bir karşı çıkışını, bu karşı çıkıştaki tutarsız gayretkeşliğini ve bu gayretkeşliğe Hintli bilgin **Süleyman Nedvî**'nin verdiği cevabı Nedvî'nin kendisinden dinleyelim:

"Buharî, bu rivayetle ilgili olarak, Hz. Âişe ile İbn Ömer'i muhakeme ederken, ölen adamın, yakınlarını ölü üzerine ağlamak gibi çirkin bir huydan alıkoymadığı, onlara bu gibi âdetlere engel olacak bir terbiye vermediği için azaba uğrayacağını söyler. Buharî'ye göre, şayet bir adamın ailesi onun verdiği terbiyeye rağmen ölü üzerine ağlarsa Hz. Âişe'nin görüşüne uyulabilir. Aksi halde, ölü için ağlayanlar yüzünden ölüye azap edilir." (Nedvî, ***Hz. Âişe***, 197)

Şu mantığa, şu zorlamaya ve Hz. Âişe'ye karşı çıkan şu zihniyet yapısına bakın! Bu Kur'an dışı tutarsızlıkları okuyunca, Buharî'nin, İmamı Âzam'a neden düşman olduğunu anlamakta hiçbir zorluk çekmiyoruz.

Nedvî, Buharî'nin tutarsızlığını naklettikten sonra şöyle devam ediyor:

"Bizce, Buharî'nin bu mütalaası doğru değildir; Hz. Âişe'nin

mütalaası doğrudur. Nitekim büyük müçtehit imamlar içinde İmam Şâfiî, İmam Mâlik, İmamı Âzam Ebu Hanîfe bu noktada Hz. Âişe ile aynı görüşü paylaşmaktadır." (Tirmizî, cenâiz; İmam Mâlik, cenâiz; Nedvî, Âişe, 197-198)

Sarsıcı bir örnek davranış daha:

"Rivayete göre, Hz. Peygamber, Bedir harbinde öldürülen müşriklerin mezarları başında şöyle demiştir: 'Allah'ın size vaat ettiklerinin hak olduğunu gördünüz mü?' Bunun üzerine sahabîler, o arada Hz. Ömer, Hz. Peygamber'e şunu sordular: 'Ey Tanrı Elçisi, siz ölülerle mi konuşuyorsunuz?' Peygamber şu cevabı verdi: 'Siz onlardan fazla duymazsınız; ama onlar cevap veremezler." (Nedvî, 198)

Bu rivayet ve olay Hz. Âişe'ye nakledildiği zaman o şöyle dedi:

"Hz. Peygamber o naklettikleri gibi demedi, şöyle dedi: Onlar şimdi anlamışlardır ki benim söylediğim doğrudur."

Hz. Âişe, gerekçe olarak yine bir ayet okudu:

"Sen kabirlerdekilere işittiremezsin." (Fâtır, 22)

Burada sergilenen davranış kitaplık çapta bir davranıştır ve muhteşem birkaç ilkeyi aynı zamanda önümüze koymaktadır: **1. Hz. Peygamber Kur'an'a aykırı bir sözü söylemiş olamaz, 2. Hadis diye rivayet edilen hiçbir söz, rivayet senedi ne olursa olsun, Kur'an'a uygunluğu denetlenmeden asla kabul edilemez, 3. Hadis diye rivayet edilen sözlerin öncelikle Kur'an'a vurularak denetlenmesi bir iman görevidir.**

Hadis konusunda bu tavrı terk ettiğinizde akıl ve Kur'an dışı yüzlerce sözün İslam'ı istila etmesini önlemeniz mümkün olmaz. Hadisleri, içerikleri bakımından akıl ve Kur'an denetimine vermenin ne anlama geldiğine çok ibret verici bir örnek nakledelim:

Bir grup sahabî Hz. Peygamber'in de katıldığı bir kutlama yemeği vermişti. Yemekte deve eti ikram edildi. Yemek yendikten biraz sonra oradakilerden biri kötü biçimde yellendi ve pis koku bütün davetlileri rahatsız etti. Hz. Peygamber, kimseyi kırmadan bir edep dersi vermek için şöyle buyurdu:

"Deve eti yiyen kişi hemen gidip abdest almalıdır" (Ebu Reyye, 24, dipnot)

Sözün amacı belli. Gel gör ki, sonraki zamanın bazı uleması bu sözü lafzındaki anlamla kayıtlamış ve deve eti yiyen herkesin abdest alması gerektiğine hükmetmiştir. Oysaki Hz. Peygamber'in maksadı, pis koku çıkaran adamın gidip karnını boşaltarak elini yüzünü yıkamasını sağlamaktı. Demek ki, sözün amacı göz ardı edilince rivayetin senet sağlamlığı saçmalık yapmanıza asla engel olamıyor.

İşte Hz. Âişe bu gerçeği ilk fark eden ve gereğini yapan sahabîdir. Tâbiûn devrinde aynı titizliği gösteren ise İmamı Âzam olmuştur. Gerçekten de **İmamı Âzam'ın hadisler karşısındaki tavrını, Hz. Âişe'den devralınmış bir tavır olarak anmak abartma olmaz kanısındayız.**

Sahabe içinde Hz. Peygamber'den en çok hadis rivayet edenler listesi 7 kişilik bir listedir. Âişe bu listede 6. sıradadır. Ancak gerek bu listedeki kişiler gerekse öteki sahabîler, hadisleri sadece rivayet etmekle yetinirler. Hz. Âişe ile **İbn Abbas** ise rivayet ettikleri hadislerin amaçlarını, hangi şartlarda söylendiklerini, sonraki zamanın ne kadarında ve hangi şartlarında geçerli olabileceklerini, sebeplerini göstererek izah ederler. Bu fark onların ilim ve fikirdeki üstünlüklerinin bir eseridir.

Bir örnek verelim: Hz. Peygamber'in cuma günü boy abdesti almayı buyuran hadisi birkaç sahabe tarafından rivayet edilmiştir. Bu rivayetlerin hiçbirisi yıkanmanın gerekçesini göstermez. Hz. Âişe ise bu hadisi rivayet ederken şu açıklamayı eklemektedir:

"Herkes uzak yerlerdeki evlerinden geliyordu. Bunlar toz-toprak içinde kalıyor, terliyorlardı. Hz. Peygamber, bunlara şöyle söyledi: 'Keşke bugün için temizlenseydiniz!' İnsanlar cumaya çıktıklarında iş elbiseleriyle çıkıyorlardı. Onun için onlara, 'Yıkansanız iyi olur' denilmişti." (Nedvî, 195-196)

Hz. Âişe, rivayetlerin arka planını, amacını iyi anlamak için hadisin içerdiği meseleyi, mesleği veya kişiliği açısından daha iyi bilebilecek kişileri konuştururdu. Mesela, mest üzerine

meshetme hakkında soru soran birini, Hz. Ali'ye göndermiş ve şöyle demiştir:

"Bu meseleyi Ali'ye sor; çünkü yolculuklarda Hz. Peygamber'in yanında en çok bulunan kişi odur."

5. Gaybı Allah'tan başka hiç kimsenin bilemeyeceğini ilk savunan odur:

Bazı insanların gaybı bilebileceği, kalpleri okuyabileceği anlayışı müslüman dünyanın Allah ile aldatılmasına zemin hazırlayan keramet sahtekârlığının giriş kapısı olmuştur. Sahabe döneminde Hz. Âişe, tâbiûn döneminde ise İmamı Âzam bu kapıyı kapatan öncülerdir.

Hz. Âişe, gaybı bilebilme imkânını peygamberler için bile kabul etmemektedir. Bir yerden geçerken, bazı insanların toplanıp bir kutlama yaptıklarını gördü. Toplananlar, Hz. Peygamber'i öven şiirler ve şarkılar okumaktaydılar. Okunan şarkıların güfteleri arasında, şu dize de vardı: **"İçimizde, yarın ne olacağını bilen bir peygamber vardır."**

Hz. Âişe, bu dizenin okunması üzerine duruma hemen müdahale edip şöyle dedi:

"Peygamberin gaybı bildiğini söyleyenler yalan söylemiştir." (Buharî'den naklen Nedvî, Âişe, 218)

'İlham ve keramet yoluyla bilme' tezgâhına kararlılıkla karşı çıkan Hz. Âişe ilimle bilmenin egemen olması için gayret göstermiştir. Kur'an'ın ilim sahiplerine verdiği payeleri çeşitli tefsir ve tevil oyunlarıyla etkisiz kılmaya çalışanların daima karşısında oldu. Bu oyunlardan en yıkıcısı olan ve Kur'an'ın anlaşılmasına giden yolu tıkayan tevil oyunlarından biri Âli İmran Suresi 7. ayette sergilenmiştir. Âişe, o ayette, **"Kur'an'ın müteşâbihlerini bir Allah bir de ilimde derinleşmiş olanlar bilir"** dendiği halde, ayeti bir kıraat oyunuyla "Müteşâbihleri Allah bilir; ilimde derinleşmiş olanlarsa 'Ona iman ettik' derler" şekline getirip bilginleri devre dışı bırakan yoruma karşı çıkmış ve müteşâbihleri ilimde râsih olanların da bileceğini söylemiştir. O, böylece, Âli İmran 7'deki vakfı, **'Allah'** sözünde değil, **'ilim'** sözünde var saymaktadır. (Dahîl, Mevsûatü Âişe, 466)

6. Özgür ve cesur yaradılışı ona takıyyesiz konuşma imkânı veriyordu:

Hz. Âişe, tahlil ve tenkitlerindeki cesur tavrını Hz. Peygamber karşısında bile sergilemekten çekinmemiştir. Ondaki bu cesaret ve açık sözlülüğü, Emevî ve Abbasî halifeleri karşısındaki dik başlı ve onurlu duruşuyla tarihin önüne koyan İmamı Âzam'da görmekteyiz. İmamı Âzam'ın takıyye tanımayan, riyaya asla bulaşmamış, cesur ve özgür kimliği, Hz. Âişe'den miras kalmış gibidir.

Âişe'nin ***Mirac meselesindeki*** tavrı da bu noktada ele alınabilir. İlk günden itibaren tartışmalara yol açan ve sahabeyi ikiye bölen sorulardan biri de şudur: **"Mirac rüya halinde mi, yoksa uyanık halde mi meydana gelmiştir?"** Âişe, bu soruya **'rüya halinde'** diye cevap vermekte ve Kur'an ayetlerine dayanmaktadır. **Nedvî**, bu konuyu şu anlamlı satırlarla açıklığa kavuşturmaktadır:

"Kur'an-ı Kerim, miraca 'rüya' diyor:

"Sana gösterdiğimiz o rüyayı da Kur'an'da lanetlenmiş bulunan o ağacı/soyu da insanları sınamak dışında bir sebeple göndermedik." (İsra, 60)

"Başka bir yerde bunun kalp ile görmek olduğunu ifade ediyor:

"Kalp yalanlamadı gördüğünü." (Necm, 11)

"Miracla ilgili rivayet şudur:

"Hz. Peygamber uyku ile uyanıklık arasında idi." Hz. Peygamber, miracın bütün serüvenini anlattıktan sonra şöyle diyor: **"Sonra uyandım." İbn İshak'ın rivayetine göre, Hz. Âişe miracın ruhsal olduğu kanaatindeydi."** (Nedvî, 220)

Miracın ruhsal bir olay olduğunu sürekli savunan Hz. Âişe, bu olayı bir 'turistik-bedensel olay' gibi algılayarak **"Muhammed mirac gecesi Allah'ı gördü"** diyenlerin tümünü **"Bunlar yalan söylüyor, Allah'a iftira ediyorlar"** diyerek ağır bir biçimde suçlamıştır.

Hz. Âişe, en tehlikeli anlarda, en tehlikeli kişiler karşısında bile sözünü asla esirgememiş, takıyyeye asla kaçmamış, inandığını en gür sesiyle ve hiç eksiksiz söylemiştir. İmamı Âzam'ın onu hatırlatan yanlarından biri de budur:

Hucr bin Adî'nin öldürülmesi üzerine Emevî despotu Muaviye'ye nasıl hakaret ettiğini İkinci Bölüm'de görmüştük.

7. İbadetleri sürekli artırıp sonra da bunları yerine getirmeyenleri cehennemlik ilan eden kişi ve zihniyetleri ağır şekilde ilk eleştiren odur:

Bazı sahabîler: **"Sünnetlerin, özellikle vitir namazının terkedilmesi Allah'ın azabına sebep olur"** şeklinde bir kural koymuşlardı. Hz. Âişe bunu duyunca şöyle konuştu:

"Böyle şey olmaz. Azap sadece kulluk borcu olan farzların terkinde söz konusu edilebilir. Kaldı ki, Allah, bunları noksan kılanı dahi dilerse affeder."

Hz. Âişe bu tavrıyla, ibadeti imanın bir parçası saymayan ve bu yüzden **'namazsız bir din'** icat etmekle suçlanan İmamı Âzam'ın bu konuda da öncüsü sayılabilir.

8. Din konusunda hüküm verirken temel kaynak olarak Kur'an'ı almıştır:

"Hz. Âişe, Kur'an'dan her ayetin okunuş tarzına, manevî işaretine, her ayetten ne şekilde hüküm çıkarılacağına tamamen vakıftı. O, her meselede, cevap vermeden önce Kur'an'a başvururdu." (Nedvî, Âişe, 182)

Hadis kaynaklarında Kur'an ayetleriyle ilgili tefsirler veren bölümlerin tümünün kaynağı iki sahabîdir: Hz. Âişe, İbn Abbas. Âişe, Kur'an'a açıklık getirmek için Hz. Peygamber'in söz ve fiillerinden yararlanıyordu. Kur'an'ın ifadesinden açıkca anlaşılan hususlarda ise başka hiç bir şeye değer vermiyordu. O, bu anlayışıyla da, sahabe kuşağını izleyen devrin en büyük din önderi olan İmamı Âzam'a öncülük etmiştir.

Âişe, dinde hüküm vermede Kur'an'ı dayanak almasının bir uzantısı olarak, Peygamber'in esas şahsiyet ve sünnetinin de

Kur'an'da aranması gerektiğini savunmuştur. "Peygamber'i bize anlatır mısınız?" diyenlere, darbımesel olmuş şu ilke sözü söylemiştir:

"Hz. Peygamber'i bana niye soruyorsunuz? Siz Kur'an okumuyor musunuz? Gidin, Kur'an'ı okuyun. Peygamber'in ahlakı baştan başa Kur'an'dan ibaretti." (Buharî, te'lîfu'l-Kur'an)

9. Kadının horlanmasına karşı çıkmış, kadın haklarının fıkıh alanındaki öncülüğünü yapmıştır:

Hz. Âişe'nin, bugün bile hâlâ din emri gibi tanıtılan bir dayatmaya daha o günden tek başına karşı çıktığını görüyoruz. Bilindiği gibi, bugün hâlâ, yanında erkek bir mahremi bulunmayan kadının hac ve umre seyahati yapmasının dine aykırı olduğuna hükmedilmektedir. Dahası, bu dayatmayı ileri götürerek, mahremi bulunmayan kadınlara **geçici koca** nikâhlama yoluna gidenler vardır. Hac veya umre dönüşünde bu **'Allah rızası için geçici nikâh' (!)** istismar edilmekte, kadınlar zor durumlarda bırakılmaktadır. Bu istismarın çok tipik örneklerini ortaya koyan 'hocaefendiler' tanıdık.

Hz. Âişe, Hac farzını getiren Âli İmran 97. ayete dayanarak haccın kadın-erkek ayrımı yapılmadan bütün Müslümanlara emredildiğini, kadınların 'mahrem erkek olmadan hac yolculuğu yapamayacaklarına' ilişkin bir buyruğun olmadığını söylemekte, kadının kendini güvende hissetmesi halinde hac ve umreye, yanında bir mahremi olmadan da gidebileceğini fetvaya bağlamaktadır. Hz. Âişe, bu fetva ve görüşünde tek kalmıştır. Başta Hz. Ömer olmak üzere sahabe ona bu görüşünde karşı çıkmıştır. Tâbiûn fakîhlerinin en büyükleri arasında sayılan **İbrahim Nehaî** (ölm. 96/715), **Tâvûs bin Keysân** (ölm. 106/ 724) gibi akılcı ve özgürlükçü âlimlerin bile Âişe'nin bu görü-şünü eleştirdiklerini görüyoruz.

Hasan el-Basrî (ölm. 110/728), Hz. Âişe'nin bu görüşüne önceleri şu şartla katılmıştır: **"Mahremi olmadan hacca gitmek isteyen kadına, mahremiyle hacceden bir kadının refakati varsa izin verilebilir."** Hasan'ın daha sonra bu görüşünden dönüp Hz. Âişe'nin fetvasıyla fetva verdiği kaydedilmektedir.

Tâbiûn neslinden **İbn Sîrîn** (ölm. 110/728), sonraki fakîhlerden **İmam Mâlik, İmam Şâfiî, Ahmed bin Hanbel, İbn Hazın**, Âişe'nin görüşünü benimsemişlerdir. (Dahîl, 542-546, 701)

Hz. Âişe'ye göre kadın, harpler de dahil, hayatın her alanında rol almalıdır. Nitekim bizzat kendisi **Uhud Harbi**'ne katılmış ve hemşirelik hizmetleri vermiştir. (Buharî, Uhud Gazası) Onun, İslam'ın kader savaşı sayılan **Bedir Harbi**'ne katıldığı da rivayet edilmektedir. Dahası var: Hz. Âişe, Asrısaadet döneminin en büyük ordusuna komutanlık yaptı. **Cemel Savaşı**'nda onun yönettiği ordu otuz bin kişilikti. Ali'nin ordusunda ise yirmi bin kişi vardı.

Mirasçıların rızasının şart olduğu hususlarda sadece erkeklerin olurunu alanları eleştirmiş, kadınların onaylarının da şart olduğunu öne sürmüştür. Onun bu tutumu da İmamı Âzam'da yankı bulacak ve Büyük İmam, **'cumhuri ulemaya karşı'** olan bu anlayışından ötürü ağır ithamlara mâruz kalacaktır.

Genel kabule göre, kadının, namaz kılanın önünden geçmesi namazı bozar. Âişe Anne buna karşı çıkmıştır. Genel kabul, namaz kılanın önünden geçme meselesinde, kadını kara köpekle kıyaslamaktaydı. Hz. Âişe'nin buna karşı çıkarken söylediği söz çok ezicidir:

"Yani siz beni kara köpeğe mi benzetiyorsunuz?"

Hz. Âişe, genel kabulün aksine, kadınların süs eşyalarından zekât gerekmediğine fetva vermiştir.

Kocanın karısını öpmesi abdesti bozar fetvasına da karşı çıkmıştır.

10. Şirk ve cehalet kalıntısı hurafelere karşı çıkmış, bunlarla mücadele etmiştir:

Bu cümleden olarak, cenazeyi taşımanın abdesti bozacağı hükmünü reddetmiş, gusül abdesti sırasında kadının saç örgülerini açması gerektiği görüşüne de karşı çıkmıştır. Bir gün bir çocuğun üzerinde bir ustura görmüş, sebebini sormuştu: **"Nazar ve büyüye karşı astık"** dediklerinde Âişe öfkelenmiş ve şöyle konuşmuştu:

"O usturayı çocuğun üstünden hemen alın. Allah ve Peygamber'i böyle saçmalıkları yasaklamıştır."

Vezinli, kafiyeli dualar yapanları, halkı her gün toplayıp vaaz verenleri engellemiş, bunların İslam'a ve Hz. Peygamber'in uygulamalarına ters düştüğünü söylemiştir.

11. Kur'an okumanın bir lafız-telaffuz işi olmadığını, bir mânâ ve ruh işi olduğunu ilk seslendiren de odur.

İmamı Âzam'daki **"Kur'an mânâdan ibarettir, o halde tercüme edilir ve o tercümeyle namaz da kılınır"** fikrinin öncüsü de Hz. Âişe'dir. Müminlerin Annesi, bazı insanların hatim sayısını artırmak için mümkün olduğunca çabuk Kur'an okuduklarını gördüğünde şöyle konuştu:

"Böyle bir okuyuştan yarar beklenemez. Böylelerinin Kur'an okumalarıyla okumamaları aynıdır. Kur'an, anlamı üzerinde düşüne düşüne okunmalıdır."

12. Günah işleyenlerin ötekileştirilip dışlanmasına karşı çıkmıştır:

Hırsızlık cezasına çarptırılmış kişilerle konuşmayı ve komşuluğu kesenleri eleştirmiş ve bu insanlarla ilişkiye devam ederek şöyle buyurmuştur:

"Bir hata işlemiş olanların sürekli dışlanmaları doğru olmaz."

13. Dinî emir ve yasaklarda hikmet-i teşrî arayan ilk kişilerden biridir:

Hikmet-i teşrî, bir hukuk normunun konmasının hukukî hikmeti, dinsel hükmün nedeni ve niçinidir. Kur'an, bu neden ve niçini araştırmayı esas alır. Bu yapılmazsa emir ve yasak insana hizmetten çok tabular yaratmanın aracı olur.

Hz. Âişe'nin, İmamı Âzam'a alt yapı oluşturan yanlarından biri de işte bu, hikmet-i teşrîi araştırma hassasiyetidir. İmamı Âzam, fıkıh tarihinde hikmet-i teşrîi tam özgür bir iradeyle öne çıkarıp sistemleştiren kişi olarak bilinir. Sistemleştirmeyi bir kenara koyarsak, bu anlayışın esas öncüsünün Hz. Âişe oldu-

ğunu söylememiz gerekir. İmamı Âzam'ın belirgin nitelikleri arasında sayılan **re'y** (özgür görüş), **istihsan, örfü** kaynak sayma ve hatta **kıyas**, Hz. Âişe'deki hikmet-i teşrîi arama zihniyetinin terimsel ve sistematik ifadeleridir.

Âişe'nin hayat ve şahsiyetini en güzel anlatanlardan biri olan Hintli bilgin **Süleyman Nedvî** (ölm. 1953), ***'Hz. Âişe'nin Hayatı ve Şahsiyeti'*** adlı eserinde, **'Hz. Âişe'nin Hikmet-i Teşrî İlmine Hizmeti'** başlığı altında bir fasıl açmış ve orada Hz. Âişe'nin hikmet-i teşrî alanındaki öncülüğüne şu satırlarla açıklık getirmiştir:

"Müslümanlığın bütün hükümleri maslahatlara (kamu yararına) oturmuş olduğu halde bazı İslam fırkaları bunu kabul etmemektedir. Kur'an, her yerde, hükümlerinin içerdiği maslahatları (kamu yararlarını) izah eder. Hz. Peygamber de aynı şeyi yapardı. Sahabenin hikmet-i teşrîi bilenleri bu inceliklere vakıf bulunuyorlardı. Hüccetullah el-Bâliğa adlı eseri yazan Şah Veliyullah Dehlevî bu eserinde 'selef uleması hikmet-i teşrîe önem vermedikleri halde sen buna neden önem veriyorsun?' sorusuna, 'Selef ulemasının böyle bir ilmi kurmamış olmaları bize zarar vermez. Çünkü Hz. Peygamber, bu ilmin esaslarını koymuş, ayrıntılarını tespit etmiştir. Ömer, Hz. Ali, Zeyd bin Sâbit, İbn Abbas ve Hz. Âişe gibi kişiler onun izinden gitmiş, onun çeşitli yönlerini göstermişlerdir' cevabını veriyor."

"Şah Veliyullah'ın yerinde olsam Hz. Âişe'nin ismini sona değil, başa koyardım. Çünkü Hz. Âişe bu ilme herkesten fazla hizmet etti. Bu iddiamın delili hadis kitaplarının sayfalarıdır." (Nedvî, 223-224)

14. 'Vaaz ve nasihat' adı altında insanların sürekli beynini yıkayanlara karşı çıkmış, onları, halkı ümitsizliğe, bıkkınlığa itmek suretiyle din dışı bir iş yapmakla suçlamıştır:

Cenabı Âişe, bu tür vâizlerin insanları korkutup dehşete düşürdüklerini, onlara tövbe kapılarını kapattıklarını, onları Allah'ın rahmetinden ümitsiz hale getirdiklerini söyleyerek sürekli **'vaaz ve nasihat'** halkaları kuranların engellenmesi gerektiğini duyurmuştur. O, vaazların sık sık ve uzun süreli değil, haftada bir

veya en çok iki kez yapılmasını, vaazlarda halka korku ve zorluk yerine müjde ve hafiflik yollarının açılmasını istiyordu. Bıktırıcı vâizlerden biri olarak bilinen **İbn Ebî Sâib** adlı kişiye şöyle diyor:

"Bu kitabı (Kur'an'ı) insanlar için bıkkınlık ve ümitsizlik kitabına dönüştürme!"

Bu türden vaazlarıyla ünlenmişlerden biri olan **Ubeyd bin Umeyr** bir gün onun huzuruna gelmişti. Âişe ona "Kimsin?" diye sordu. O da kendisinin Ubeyd bin Umeyr olduğunu söyledi. Cevabı şu oldu Hz. Âişe'nin:

"Ha, şu Umeyr bin Katâde'nin oğlu mu? Senin bir vaaz halkan olduğu ve o halkada halkın toplandığı söyleniyor, doğru mu?"

Adam, bunun doğru olduğunu söyleyince Âişe ona şöyle dedi:

"Seni, insanları helâk ve ümitsizliğe sevketmekten menediyorum." (Dahîl, Âişe, 521-522)

15. Öksüz, yetim, kimsesiz ama zeki çocukları barındırıp eğitme geleneğini başlatan ilk kadın odur:

İslam bilginleri, özellikle **İbn Hanbel, Zehebî, Nedvî,** Âişe'nin öğrencilerine ilişkin geniş bilgiler vermektedir. Bu öğrenciler arasında, İslam din ilimlerinin önemli isimlerine de rastlıyoruz. Örneğin, Ebu Bekir'in kızı **Ümmü Gülsüm**, torunu **Kasım bin Muhammed, Abdurrahman bin Avf**'ın çocukları vs. vs.

Hz. Âişe, bu öğrenci yetiştirme ve besleme tavrıyla da İmamı Âzam'a öncülük etmiştir. Büyük İmam da öğrencilerini hem eğitir hem de besleyip barındırırdı.

Yedinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'I FARKLI KILAN DEĞERLER

UYDURMA HADİSLERE KARŞI ÇIKIŞ

"Önüme getirilen söz gerçekten Peygamber'in sözü ise başım gözüm üstüne. Sahabîlere ait sözler arasında bir tercihte bulunuruz ama tamamını dışlamayız. Eğer söz, sahabeden sonrakilerin sözleri ise onunla bağlı kalmayız; kendi içtihadımızı kendimiz yaparız."

İmamı Âzam

Dinde ikinci kaynak sayılan **'sünnet'**, başlangıçta, Hz. Peygamber'in eylemlerini ifade ediyordu. Omurgasında iki kavram vardı: **Amel ve sîret**. Yani eylem ve hareket tarzı. Sonraki zamanlarda hadisçiler bunu genişleterek sünnete 'söz'ü de eklediler. Böylece sünnetin omurgasında üç kelime yer almaya başladı: **Amel, sîret ve söz** yani hadis. Bu demektir ki, **"sünnetin bir parçası anlamında hadis sözü, sonradan üretilmiş bir terimdir. Ne lügatte ne de sünnet konusunun literatüründe mevcuttur."** (Ebu Reyye, ***Advâ' ale's-Sünneti'l-Muhammediyye***, 12)

Hz. Peygamber'in, hadislerinin yazılmasını yasaklamasının bizi götürdüğü gerçek de budur. **Hz. Peygamber'in daha sonraki zamanlarda sözlerinin yazılmasına izin verdiği yolundaki rivayet temelden yalandır.** O izin, bir tek konuda (ki bir diplomatik yazışmadır) olmuştur ve hadis yazımına izinle uzaktan yakından bir ilgisi yoktur. Sahabe, hem Hz. Peygamber'in hayatında hem de ondan sonraki zamanda hadisleri yazmamak için âdeta çırpınmıştır. Hadislerin yazılması sözü bile onlar için uğursuzluk ifade ediyordu.

Emevîler, hesaplarına uygun sözleri uydurtup hadis adı altında yaygınlaştırınca bunların kayda geçmesi için gereken hamleyi de yaptılar ve güdüme aldıkları bazı kişileri kullanarak rivayetlerin tümünü yazıya geçirdiler. Bu iş için ilk görevlendirilen kişi,

İbn Şihab ez-Zührî (ölm. 124/741), bir Emevî yandaşı olmasına rağmen, yazıya geçirme işi kendisine verildiğinde bundan nasıl rahatsız olduğunu, bu işten kurtulmak için nasıl çırpındığını bizzat kendisi anlatmaktadır. Bu noktada Hz. Ömer'in davranışı, meselenin esasını insanlığın önüne koymakta, ondan sonraki oyunların deşifre edilmesinde en güvenilir belgeyi elimize vermektedir. Ömer'in bu kıstas davranışını, eserimizin **Altıncı Bölüm**'ünde anlatmış bulunuyoruz.

HADİSLER KONUSUNDA KUR'AN NE DİYOR?

Kur'an'da **'hadis'** kavramı Kur'an'a karşı konan söz anlamında daima olumsuz kullanılmaktadır. Kur'an şu mucize beyanları idrakimize ulaştırmaktadır:

"Hadis/söz bakımından, Allah'tan daha sadık kim olabilir?" (Nisa, 87)

"Peki, bu Kur'an'dan sonra hangi hadise/söze iman ediyorlar?" (A'raf, 185; Mürselât, 50)

"Bu Kur'an, uydurulacak bir hadis/bir söz değildir; aksine o, önündekini tasdikleyici, her şeyi ayrıntılı kılıcıdır. İnanan bir topluluk için de bir kılavuz ve bir rahmettir." (Yûsuf, 111)

"İnsanlardan öylesi vardır ki, Allah yolundan bilgisizce saptırmak için hadis/laf eğlencesi satın alır ve onu alay konusu edinir. İşte böylelerine rezil edici bir azap vardır. Ayetlerimiz ona okunduğunda, böbürlenerek yüzünü çevirir. Sanki onları hiç işitmemiştir, sanki kulaklarında bir ağırlık vardır. İşte böylesini, korkunç bir azapla muştula." (Lukman, 6-7)

"İşte bunlar, Allah'ın ayetleridir ki, onları sana hak olarak okuyoruz. Hal böyle iken, Allah'tan ve onun ayetlerinden sonra hangi hadise/söze inanıyorlar?!" (Câsiye, 6)

"Eğer doğru sözlü iseler, onun benzeri bir hadis/söz getirsinler." (Tûr, 34)

Önceden de söylediğimiz gibi, dinde ikinci kaynak nitelemesi, esasında **'amelî sünnet'**i ifade eder. Nitekim, İmamı Âzam'ın ve onu takiben **İmamı Mâlik**'in sünnet anlayışı da budur. **İmamı**

Mâlik sünnet konusunda sürekli ve ısrarlı izlenen ameli esas alır, bunun dışındaki riayetleri, hadis de olsalar terk ederdi.Ve bu davranışını şöyle savunurdu: **"Benim için en sevimli hadis, Medine halkının üzerinde ittifak ettikleri fiilî gerçeklerdir."** (Ebu Reyye, 14)

Bu noktayı değerlendiren ünlü usulcü **Şâtıbî** (ölm. 790/1388), sünnetin son tahlilde Kur'an'a indirgenmesi gerektiğini söylemekte ve şu ayeti kanıt göstermektedir:

"Sana da bu zikiri/Kur'an'ı vahyettik ki, kendilerine indirileni insanlara açık seçik bildiresin de derin derin düşünebilsinler." (Nahl, 44)

Demek oluyor ki, Peygamber'in insanlara gerçeği ve dini açıklamak için başvuracağı **'açıklayıcı'** da Kur'an'dır. O halde, sünnetin esası da Kur'an'dadır. Bunun anlamı, başına her **"Peygamber dedi ki,"** getirilen sözün sünnet sayılması olmayacaktır elbette. Bunun anlamı, sünnetin gerçekten sünnet olduğunun kıstas ve denetim kaynağının Kur'an olması gerektiğidir. Yani, sünnet ve hadis Kur'an'a vurulacaktır, Kur'an onlara değil. Ne yazık ki, İslam tarihi bunun tersini yaparak Kur'an'ı, sünnet diye ortaya konmuş malzemeye, özellikle hadis unvanlı sözlere uydurmaya çalışmış, böylece Peygamber'i Allah'ın hizmetinde kabul etmek yerine Allah'ı Peygamber'in hizmetinde göstermek gibi vahim bir şirk yoluna meyletmiştir.

İmamı Âzam, bu yıkıcı eğilime karşı çıkan en büyük muvahhitlerden biridir.

İMAMI ÂZAM DENİNCE AKLA İLK GELEN

İmamı Âzam gündem yapıldığında akla gelen ilk mesele **'sünnet ve hadisler'** meselesidir. Ebu Hanîfe ile ilgili en doyurucu eserlerden birini yazan Mısırlı bilgin **Muhammed Ebu Zehre**, Büyük İmam'ın hadislerle ilgili fikir ve tavrının onun aleyhinde nasıl iftira konusu yapıldığını çok güzel anlatmıştır. Önce onu dinleyelim:

"Ebu Hanîfe, daha sağlığında sünnete muhalefetle itham olunmuştur. Ölümünden sonra onun değerini düşürmek iste-

yenlerin büyük bölümü de bu ithamı ileri sürenler olmuştur. Ebu Hanîfe bizzat kendisi bu töhmeti reddetmektedir... Şöyle diyor: 'Anamın babamın başı üstüne yemin olsun ki, Allah Elçisi'nden gelen, başımın, gözümün üstündedir. Bizim ona asla muhalefetimiz olamaz. Sahabeden gelenleri ise tercihe tâbi tutarız. Onların dışındakilerin dediğine gelince, onlar adamsa biz de adamız. Biz de içtihat ederiz." (Ebu Zehre, 236-237)

İmamı Âzam'ın bu ilkesel söylemini değerlendiren **İbn Hacer el-Heytemî** (ölm. 974/1567) şöyle diyor:

"İmamı Âzam, öncelikle Kur'an'a bakıyordu. Aradığını orada bulamayınca sünnete gidiyordu. Aradığını orada da bulamayınca sahabenin sözlerine başvuruyordu. Bu sözler içinden tercih yapıyordu ama tümünü dışlamıyordu. Eğer aradığını sahabenin herhangi birinde de bulamaz ise o zaman tâbiûnun (yani kendi neslinin) sözlerine bağlı kalmıyor, gerekli içtihadını yaparak hükmü kendisi veriyordu." (Heytemî, el-Hayrâtü'l-Hisân, 62)

Ebu Hanîfe, **âhad haberleri** (mütevâtır olmayan hadisleri), Kur'an'ın genel anlamlarını tahsiste veya neshetmede (hükümden düşürmede) kullanmıyordu. Şöyle düşünüyordu:

"Bu rivayetler, nihayet zannî (sanıya dayalı) nakillerdir. Hz. Peygamber'in ağzından çıktıkları kesin değildir. Halbuki Kur'an ayetleri yakînî (kesin ve tartışmasız) beyanlardır. Kuvvetli delili zayıf delile tercih etmek mecburiyetindeyiz."

İmamı Âzam, işte bu gerekçeyle, mesela, "**Fâtiha Suresi okunmadan namaz olmaz"** anlamındaki hadis rivayetini Kur'an'ın, **"Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun"** ayetine aykırı bularak hüküm dışı tutmuştur. (Heytemî, Hayrât, 147)

İşin esası şudur: Re'y ehli fakîhlere göre, **Kur'an'ın, hadislerle açıklanmaya muhtaç kısımları hadisçilerin sandıklarından azdır.** Hadisçiler, kendilerine daha fazla iş yaratmak için Peygamber'e isnat edilen her sözü Kur'an'ı açıklayıcı kılmaktalar. Bu tutku giderek Kur'an dışında yeni bir din doğmasına sebep olmaktadır. Bu yeni din, Kur'an'dan onay alamayan bir dindir. Mesela onlar, hadisin Kur'an'ı nesh edeceği yani hükümden

düşürebileceği kanısındadır. Rivayetler doğru ise, hadisin mütevâtır olması şartıyla, buna Ebu Hanîfe de cevaz vermektedir.

İmam Şâfiî haberi vâhidin bile Kur'an'ı tahsis edeceği kanısındadır.

Mütevâtır hadisin Kur'an'daki genel anlamları (âmm) tahsis etmesi (özel ve tek anlama bağlaması) kabul ve izah edilebilir ama hadislerin Kur'an ayetlerini neshetmesi nasıl düşünülebilir?! **Tahsis** ile **nesh** aynı kefeye konabilir mi?

Bize göre, Kur'an'ın herhangi tür bir hadisle (velevki mütevâtır olsun) neshedilebileceğini kabul etmek, Kur'an'ın tevhit ruhuna, ulûhiyet ve peygamberlik anlayışına aykırıdır. **İmamı Âzam'ın, haberi vâhidin Kur'an'ı nesh ve tahsis edemeyeceğini, ancak mütevâtır ve meşhur hadislerin bunu yapabileceğini kabul ettiği söylenmektedir.** Biz, İmamı Âzam'ın böyle bir görüşü benimsemiş olmasını mümkün görmüyoruz; çünkü bu görüş onun tarihe malolmuş bütün mesajlarına, bütün icraatına aykırıdır.

Haberi vâhit, mütevâtır derecesine ulaşmayan hadislerin tümünün ortak adıdır. Mütevâtır hadis ise **'Yalan söylemek üzere bir araya gelmeleri aklen ve tarihen mümkün olmayacak bir topluluk tarafından bildirilen sözdür."**

İmamı Âzam'a göre, böyle hadisler sadece birkaç tanedir. Bunların da sadece bir tanesi hem lafzı hem de anlamı bakımından Hz. Peygamber'in ağzından çıktığı gibi nakledilmiştir. Diğer mütevâtır hadisler sadece anlam yönünden Peygamberimizin sözüdür.

Mütevâtır hadislerin durumu bile bu iken, **vâhit haber** denen diğer hadislerin bağlayıcılığı nasıl kabul edilebilir? Daha sonraları, mütevâtır hadisle ilgili ilkeyi delmek için **'meşhur hadis'** diye bir terim uydurarak, bazı vâhit haberlere mütevâtır muamelesi yapmanın yolunu açmışlardır. **Meşhur hadis,** önceleri vâhit haber iken sonraları mütevâtır rivayette bulunan topluluk ayarında birileri tarafından rivayet ve kabul edilen hadistir. Bu tür hadislere de mütevâtır denmişse de bu yol pek kabul görmemiştir.

Biz, hadis konusundaki genel tavrı bilinen ve sırf bu tavrı

yüzünden büyük acılar çeken İmamı Âzam'ın **'meşhur'** denen hadisler konusunda böyle bir düşünce taşıyacağını düşünmüyoruz. Bize göre, sonraki nesiller, onu da kendi yanlarına almak için bu iddiayı İmamı Âzam'a yapıştırmışlardır. İmamı Âzam vâhit haberleri fıkıh meselelerinde, özellikle ibadetler alanında elbette ki delil olarak kullanmıştır; ancak Kur'an'ı nesh ve tahsis etmede, bir de muamelât alanında bu tür hadislere itibar etmemiştir. Hemen ekleyelim ki, İmamı Âzam, ibadetlerin temizlik (taharet) ile ilgili kısımlarını da muamelât alanına ilişkin hükümlere bağlı tutmuştur. Yani orada da içtihat ve akıl yürütmeyi mümkün görmüştür.

İşte bunun içindir ki, Ebu Hanîfe, **'ibadetlerde genişlik ve rahatlık'** ifade eden yorumu veya tercihi her zaman öne çıkarmıştır. Mesela, abdestte niyetin şart olup olmadığı tartışmasında rahatlık sağladığı için, niyetin şart olmamasını esas almıştır. Aynı şekilde, cemaatle namaz kılan için imamın arkasından Kur'an okumanın gerekli olup olmadığı tartışmasında **'imama uyan için kıraat gerekmez'** tercihini esas almıştır. İnsana kolaylık sağladığı için, oruç tutanın oruca niyetinin sahur vaktiyle kayıtlı olmayıp ertesi gün öğlene kadar mümkün olmasını fetvaya bağlamıştır. Kısacası, İmamı Âzam, dinin bütün uygulamalarında insana kolaylık ve rahatlık sağlayacak her türlü çareyi devreye sokmuştur. Onun bu tutumu, **"Ebu Hanîfe, dine hîle soktu"** şeklinde eleştirilere yol açmıştır.

İmamı Âzam, mütevâtır fiilî sünnete aykırı vâhit haberleri reddediyordu. Mesela, yağmur yağması için dua, fiilî sünnetin verileri arasındadır ama yağmur yağması için namaz kılmak sadece vâhit haberle belirlenmiştir. İmamı Âzam, fiilî sünnetin bir verisi olan yağmur duasını sünnet olarak benimsiyor ama vâhit habere dayanan **'yağmur yağsın diye namaz'** (salâtü'l-istisqa) rivayetine itibar etmiyor. Çünkü fiilî sünnette böyle bir namaz yoktur. Bir de, Kur'an ayetlerine dayalı bir kıyas yapma imkânının olduğu yerde vâhit haberi ikinci sıraya atmıştır. Yani Kur'an'la aklın birleştiği bir yerde, Peygamberimize nispeti mütevâtır olmayan rivayetleri devre dışı tutmuştur.

İmamı Âzam, sahabe sözlerininin kullanımını da kıyas ve re'yin işlemeyeceği **taabbudî** (ibadete ilişkin) alanlara özgülemiştir. Sahabenin tarihsel belgeye bağlı fiillerini ise ihtiyatla kullan-

mıştır. Yani o fiillerin tümünü 'dinsel hüküm'(nass) anlamında almamış, sadece bir kısmını teşvik veya sakındırma türünden kişisel tavırlar olarak değerlendirmiştir. Kendisinin de içinde bulunduğu tâbiûn kuşağının söz ve fiillerine ise hiçbir üstünlük tanımamış, **"Onlar adamsa biz de adamız; kendimiz içtihat ederiz"** deyip noktayı koymuştur.

İcma konusundaki tavrı da tâbiûn içtihatlarına bakışına uygundur. Yani Ebu Hanîfe, icmaı şer'î delillerden biri olarak görmez. İcma, ona göre, nihayet bir içtihattır; fakîh bunu önündeki meselede uygun bulursa kullanır, bulmazsa kullanmaz. (Bu konuda, kitabımızın **Beşinci Bölüm**'ünde bilgi verilmiştir.)

EBU HANÎFE KARŞITLARININ BİR ÇELİŞKİSİ

Burada şaşırtıcı bir olguyla daha karşılaşıyoruz ki o da, İmamı Âzam'ı vâhit habere itibar etmemekle suçlayan ulemanın büyük bir kısmının, kendi sistemlerinde, mezheplerinin esas ve usullerine uymayan birçok vâhit haberi devre dışı bırakmalarıdır. Bu devre dışı bırakma işleminde, ne gariptir ki, İmamı Âzam'ın kullandığı kıstaslar kullanılmıştır. Nedir onlar?

1. Vahit haber niteliği taşıyan hadis, Kur'an'ın anlamını yönlendirmede yani Kur'an'ı nesh ve tahsis etmede kullanılmayacak. Hanefîlerin büyük bir kısmına göre, tahsis de bir tür nesihtir.

2. Nesh ve tahsis söz konusu olmasa bile, vâhit haber, Kur'an'ın genel çerçevesine, ruhuna aykırı olmayacak,

3. Hadis, aklın ve dinin yerleşmiş kabullerine (mukarrerâtı diniyyeye) aykırı olmayacak.

Bu son ilke sadece Hanefîlere has bir anlayış da değildir. **İmam Mâlik**, Medine halkının yerleşik kabullerini haberi vâhite tercih ederdi. Çünkü bu kabuller, bir tür fiilî tevâtür ifade etmektedir. **Ebu Zehre**, bu noktada şu satırları yazıyor:

"Sahabe asrından başlayarak içtihat asırlarının sonuna kadar bütün fakîhler Kur'an'dan veya meşhur hadislerden aldıkları herhangi bir kurala ters düşen haberi vahitleri bırakmışlar, onların Hz. Peygamber'e nispetini kabul etmemişlerdir."

"Hz. Âişe 'Ailesinin ağlaması yüzünden ölü azap görür' hadisini reddetmiştir. Çünkü Kur'an-ı Kerim 'Hiçkimse başkasının günahını yüklenmez' diye bir esas koymuştur. Keza 'Gözler Allah'ı kavrayamaz' ayetini esas alarak Hz. Peygamber'in Rabbini gördüğü yolundaki rivayeti de reddetmiştir. Yine o, İbn Abbas'la birlikte Ebu Hureyre'nin rivayet ettiği 'kaba daldırmadan önce elleri yıkayın' hadisini de reddetmiştir. Çünkü, İslam'ın temel hükümlerinden anlaşılan bir asıl vardır ki o da güçlüğü kaldırmak, kolaylık göstermektir. Bunda ise güçlük olduğundan esasa aykırıdır."

"Müçtehitler asrında Medine fakîhlerinin üstadı olan İmam Mâlik, temel esaslara aykırı düşen haberi vahitleri reddederdi. 'Üzerinde oruç borcu olan bir kimse ölür ise mirasçısı ondan ötürü oruç tutar' hadisini reddetmiştir. Hadis sâbit olduğu halde genel esaslara dayanarak Şevval ayından 6 gün oruç tutmayı da yasaklamıştır." (Ebu Zehre, Ebu Hanîfe, 249-250)

Kur'an'ın, hadisle hükümden düşürüleceğini kabul etmek, Allah'ın yetkisindeki bir şeyi beşerle paylaştırmaktır. Kur'an'ın defalarca belirttiği gibi, Hz. Peygamber, son tahlilde bir beşerdir. Cenabı Hakk'ın verdiği bir hükmü onun sözü nasıl devre dışı bırakabilir! Kur'an, bırakın hükümlerini devre dışı tutmayı, vahyedilene bir sözle karışmanın bile peygamberin şahdamarının koparılmasıyla sonuçlanacak bir suç olduğunu bizzat Peygamber'e bildirmektedir.

"Eğer o peygamber bazı lafları bizim sözlerimiz diye ortaya sürseydi, yemin olsun, ondan sağ elini koparırdık. Sonra, ondan can damarını mutlaka keserdik. Sizin hiçbiriniz ona siper de olamazdınız." (Hâkka, 44-47)

Gerçek şu ki, hadisçiler (ehlül-hadis) diye anılan ulema, Hz. Peygamber'e ve sünnete saygı adı altında, Hıristiyanların Hz. İsa'ya yaptıklarını yaparak dini Allah ile Peygamber arasında bölüştürmek anlamına gelecek işlere giriştiler. İslam'ın bütün ıstırabının kaynağı bu hatadır.

Ebu Hanîfe gibi tevhit konusunda titiz bir imamın mezhebine mensup bazı ulemanın da içlerinde olduğu gelenekçi fakîhlere göre, sünnetin, o arada hadislerin Kur'an'ı açıklaması (beyanı) üç şekilde olur:

1. Takrir Beyanı: Bundan maksat, sünnetin Kur'an ayetlerini pekiştirici bir beyan taşımasıdır. Bu beyan şekli, Kur'an'ın ruhuna ve taleplerine tamamen uygundur.

2. Tefsir Beyanı: Sünnetin, hadislerin Kur'an ayetlerini yorumlamasıdır. Bu da Kur'an'ın ruhuna ve taleplerine uygundur. Elbette ki kendisinin yorumlanmasını isteyen bir kitabı herkesten önce onu tebliğ eden Peygamber yorumlayacaktır. Yeter ki Peygamber'e nispet edilen söz gerçekten onun olsun.

3. Tebdil Beyanı: Sünnetin, hadislerin Kur'an ayetlerini değiştirmesi, hükümden düşürmesidir. Böyle bir anlayış ve iddia, Kur'an'ın onlarca ayetine, Kur'an'ın ulûhiyet ve peygamberlik anlayışına tamamen aykırıdır. Böyle bir iddia, Kur'an'ın şirk diye tanıttığı zihniyete giren bir bühtandır.

'Beyan-ı tebdil' veya **'tebdil beyanı'** ifadesi bile bir şirktir. Bu ifadeyi Kur'an bağlamında telaffuz etmekten bile Allah'a sığınırız. Kur'an bir büyük mucize sergileyerek başına neler getirileceğini bu **'tebdil'** oyununu (hem de tebdil kelimesini kullanarak) bakın nasıl ifşa ediyor:

"Allah'ın kelimelerinde değişme/değiştirme olmaz. İşte budur o büyük kurtuluş." (Yûnus, 64)

"Allah'ın yaratışında/yarattığında değiştirme olamaz. Doğru ve eskimez din işte budur. Fakat insanların çokları bilmiyorlar." (Rûm, 30)

Tebdil yapabilecek yetki ve güçte olana **'mübeddil'** denir. Kur'an, sadece tebdil sözcüğünü değil, bu **'mübeddil'** sözcüğünü de kullanarak, deminden beri bahsettiğimiz şirke sapma noktasına dikkat çekiyor. Kur'an, insanda şu vicdanı yaratmak istiyor:

Allah'ın kelamı ve tabiatın dengeleri söz konusu olduğunda, Allah dışında mübeddil aranamaz. Ararsanız felakete gidersiniz. İşte açık seçik ayetler:

"Allah'ın kelimelerini tebdil edecek hiçbir kuvvet ve kişi yoktur." (En'am, 34)

Yine mübeddil kelimesinin kullanıldığı ama meseleyi daha da pekiştirmek için **'tamamlama'** tâbirinin de devreye sokulduğu bir ayette şöyle deniyor:

"Rabbinin sözü hem doğruluk hem de adalet bakımından tamamlanmıştır. O'nun sözlerini değiştirecek hiçbir kuvvet ve kişi yoktur. En iyi işiten, en iyi bilendir O." (En'am, 115)

"Rabbinin kitabından sana vahyedileni oku. O'nun kelimelerini değiştirecek hiçbir kuvvet ve kişi yoktur. O'nun dışında bir sığınak/bir dayanak asla bulamazsın." (Kehf, 27)

Bu ayette **'değiştirecek kişi ve kuvvet'** anlamında kullanılan kelime **'mübeddil'** kelimesidir. Eğer, Peygamber'in sözleri Allah'ın sözlerini, hâşâ, tebdil edebiliyorsa, Peygamber Allah'ın ortağı veya benzeri olacaktır. Böyle bir yetkinin peygamber tarafından kullanılabileceğine dair bir açıklama, hatta bir ima yoktur. Ama bunun tam tersini söyleyen yüzlerce ayet vardır. Kur'an, kendine has mucize üslûbuyla, Peygamber'in açıklama yetkisinin çerçevesini ve sınırını göstermiştir. Bu gösterime göre, Peygamber'in Kur'an'ı insanlara açıklaması yine Kur'an'la olacaktır. Şöyle diyor Kur'an:

"Sana bu zikiri/Kur'an'ı vahyettik ki, kendilerine indirileni insanlara açık seçik bildiresin de derin derin düşünebilsinler." (Nahl, 44)

Gözden kaçırılan veya **halktan saklanan** işte burasıdır. Yani Kur'an, Peygamber'e Kur'an hakkında istediği gibi yorum yapma yetkisi vermiyor. **Yorum yapılacaktır ve bunu öncelikle Peygamber yapacaktır ama bunun nihaî sınırları yine Kur'an'la çizilecektir.**

Kısacası, Kur'an, Peygamber'in açıklama yetkisini bile sınırlandırmıştır. **Sınır, Kur'an'ın herhangi bir ayetini hükümden düşürme noktasıdır.** Ahkâm ayetlerinde yapılabilecek içtihat kavramını burada incelediğimiz mesele ile karıştırmayalım. O yetki ve onun kullanımı Kur'an tarafından verildiği yerlerde ve şartlarda kullanılır. Burada ele alınan mesele, bir otoritenin (bu Peygamber olabileceği gibi, bir konsil de olabilir), vahyin beyanlarını tebdil ve tağyire yetkili olup olmadığıdır. Mevcut Hıristiyanlıkta bu mümkündür; çünkü **kilise teolojisinde vahiy bir**

kitapla değil, bir kişiyle temsil edilir. Bu kişi İsa'dır. Ama İslam'da vahiy bir kişiyle yani Peygamberle değil, bir kitapla yani Kur'an'la temsil edilir.

Tevhidin omurga noktası, olmazsa olmaz noktası burasıdır. Bu varsa tevhit vardır, yoksa yoktur. Bu omurgayı zedeleyecek tavırları, 'Peygamber'e uyma, sünnete saygı' yaftaları altında saklayarak, örtülü bir kilise zihniyetini Kur'an tevhidinin üstüne çullamak onun-bunun hatırı için görmezlikten gelinecek bir yıkım değildir. Bütün bunlardan sonra bazıları şu soruyu sorabilir: **"Peygamber'i dışlayıp peygambersiz bir din mi icat edelim?"** Cevap şudur:

"Hayır, hâşâ! Peygambersiz din, otomatik olarak Kur'an'sız bir din demektir. Ama Kur'anlı bir dinin Peygambersiz bir din olması söz konusu edilemez. Çünkü Peygamber Kur'an'ın içinde bütün boyutlarıyla vardır. Ama hadislerin içinde Kur'an bütün boyutlarıyla yoktur. Siz dikkat edin de Peygambersiz bir din olmasın iddiası altında Kur'an'sız bir din icat etmeyin. Mesela, *Yeşil Kuşak İslamı, Ilımlı İslam* gibi."

O halde, Kur'an ile, hadis diye rivayet edilen sözler arasında bir tercih yapmak gerekirse, biz Kur'an'ı tercih ederiz ve Allah'ın bize bu tercihimize göre muamele yapmasını dileriz. Aksini söyleyenler de **"Biz hadis diye rivayet edilen sözleri tercih ettik; Allah bize bu tercihimize göre muamele etsin!"** deyiversinler. Daha ileri bir noktada konuşalım:

Kur'anlı yani kitaplı bir din, Peygambersiz asla olmaz, ama tarih gösteriyor ki, peygamberli bir din her zaman kitaplı bir din değildir. Örnek Hıristiyanlıktır. Gözümüzün önünde. **İsa** vardır ama ona vahyedilen **İncil** ortada yoktur. İncil, İsa'nın getirdikleri ile **Pavlus**'un mektupları arasında paylaştırılmıştır. **Pavlus** teolojisinin peygamberlik anlayışıyla gidilecek yer ancak burası olabilirdi.

Pavlus teolojisinin kayma noktalarını nasıl tashih edeceksiniz? Bu tashihi ancak peygambere vahyedilen kitap yapar. Ama ortada güvenilecek bir kitap yoktur. Çünkü 'Peygamberi yüceltmek' teranesiyle ortaya fırlayanlar, Kitap'ı tahrif edip işlevsel olmaktan çıkarmışlardır. Kitap'ı, kafalarına göre oluşturdukları 'pey-

gamber'i önde tutmak için tebdil ve tahrif etmişlerdir. Ne yazık ki, deminden beri eleştirdiğimiz anlayışlar, İslam'ın kaderini de Pavlus Hıristiyanlığı'nın kaderiyle aynı yola sokmaktalar.

Gerçek şudur ki, **'Hadisler Kur'an'ı neshedebilir' iddiası, kilise teolojisine Pavlus tarafından egemen kılınan anlayışın İslam'a aktarılmasından başka bir şey değildir.** Nitekim aynı teolojinin bir aktarımı da **'ulema icmaı'** adı altında gerçekleştirilmiştir. "Ulemanın icmaı var" dendiğinde akar sular duruyorsa, bunun anlamı, kilise teolojisindeki konsillere yüklenen yetki ve işlevin İslam içinde **'ulema'** adı verilen başka tip bir konsile yüklendiğidir.

İcma-ı ulema denen kabul de bu şekliyle bir şirk kurumudur. İcma, ilim erbabının ittifakı anlamında olduğu takdirde Kur'andan onay alır.

HADİS VE HEZEYAN

İmamı Âzam, Peygamberimize isnadını aklen ve tarihen mümkün görmediği sözlere, rivayetçisi kim olursa olsun **'hezeyan'** derdi. Ne demektir bu? Önce şu temel gerçeği görelim:

Hz. Ebu Bekir ile Hz. Ömer dönemlerinde toplanıp sonra tedvinlerinden vazgeçilen hadislerin sayısı beş yüz iken, sonraları, hadislerin sayısı birbuçuk milyonu bulmuştur.

Buharî, kitabındaki beşbin civarında (tekrarsız dört bin) hadisi altıyüz bin hadisten seçtiğini söylüyor. **Müslim**, kitabındaki dört bin hadisi üçyüz bin hadisten, **Ebu Davud**, kitabındaki dört bin küsur hadisi, beşyüz bin hadisten seçtiğini söylüyor. Eserinde, mükerrerler hariç otuz bin hadis bulunan **Ahmed bin Hanbel**'in, bu hadisleri bir milyonluk bir hadis havuzundan seçtiği rivayet ediliyor. **Süleyman et-Tayâlisî**'nin kırk bin, **İshak bin Rahveyh el-Mervezî**'nin yetmiş bin hadis ezberlediği kaydediliyor. **Taberî**'nin ***el-Mu'cemi***'nin altmış bin hadisten oluştuğu bildiriliyor. (Ali Akın, Hurafeler ve Gerçekler, 15-20)

Oynanan oyunun ve İslam ümmetine musallat edilen facianın boyutlarını bundan daha açık biçimde gösteren bir tablo bulunamaz. Sahibine en yakın zamanda beşyüz olan (veya yüzlerle

ifade edilen) bu sözler, onun ölümünden yüzyıllarca uzak zamanlarda binlerle hatta milyonla ifade ediliyor. Bu ne demektir? Hz. Peygamber, öteki âlemden birilerine durmadan hadis mi gönderiyor da bu rakamlar oluşuyor?! Kur'an, "Aklını işletmeyenler üzerine pislik ineceğini" bildiriyor. O kitabın müminleri, akıllarını işleterek, az önce bahsettiğimiz garabetin arkasındaki rezalet ve ihaneti neden görmek istemezler? Bu inattan daha büyük bir **'pislik iniş sebebi'** bulunabilir mi?

İmamı Âzam, 'hadis' yaftasıyla Hz. Peygamber'e isnat edilen yalanlara **'hezeyan'** demiştir. Evet, bunların büyük kısmı, Peygamber'e iftira küstahlığına kalkanların hezeyanlarıdır. İslam Peygamberi'ne isnat edilen yalanlar hezeyan olmayacaksa hezeyan başka nedir? Gel gör ki, Büyük İmam'ın düşmanları onun bu sözünü, **'Peygamberimizin hadislerine hezeyan dedi'** diyerek aleyhte propaganda malzemesi yapma düşüklüğüne gitmişlerdir. İmam'a saldıran cümleler içinde şu söze sık sık rastlamaktayız:

"Bu konuda ne dersiniz?' diye sordum, 'Şöyle derim' dedi. Ben, 'Ama o konuda hadis olarak rivayet edilen şu söz senin söylediğinin aksini söylüyor' dedim, şu cevabı verdi: "Sen onları geç, yapılması gereken, şu benim söylediğimdir."

İmam böyle bir tavrı niçin ve nasıl koyar? Cevap din içinde bellidir:

1. Hadis adıyla öne çıkarılan söz, uydurmadır veya hükme esas alınacak kadar sağlam değildir,

2. Hadis, vâhit haberdir, söz konusu olan mesele imana ilişkindir; vâhit haber orada delil olarak kullanılamaz,

3. Hadis güvenilirdir ama mesele muamelât olduğu için zamanın değişimine paralel olarak hükmün de değişmesi gerektiğinden İmam, maslahatı esas alarak gerekli yeni hükmü öne çıkarmıştır,

4. İmam böyle bir şeyi hiç söylememiştir, düşmanı olan zat iftira etmektedir.

Düşmanları, İmamı Âzam'ı, önüne gelen her hadisi kaldırıp

atmakla suçlamak için onun sözlerini kendi şeytanî tuzaklarına uygun hale getirmektedirler. İmam, bu hayasız ithamlar karşısında tavrını hiç değiştirmeden sürekli şu cevabı vermiştir:

"Ben bu sakat rivayetleri getirenleri yalanlıyorum. Ama onları yalanlamam, Peygamberimizi yalanlamak değildir, onların yalancılığına karşı çıkmaktır. Benim bu tür sözlerim Hz. Peygamber'i, Kur'an'ı ve Hz. Peygamber'in Kur'an'a aykırı söz söylemeyeceğini tasdiktir. Eğer Hz. Peygamber Kur'an'a aykırı söz söylerse Allah ona şu ayetteki hükmünü uygular:

"Eğer bazı lafları bizim sözlerimiz diye ortaya sürseydi, yemin olsun, ondan sağ elini koparırdık. Sonra, ondan can damarını mutlaka keserdik. Sizin hiçbiriniz ona siper de olamazdınız." (Hâkka, 44-47)

"Allah'ın Elçisi Allah'ın kitabına aykırı söz söylemez; Allah'ın kitabına aykırı söz söyleyen Allah'ın Elçisi olmaz. Benim reddettiğim kişiler Kur'an'a aykırı sözleri hadis diye rivayet etmekteler. Tanrı Elçisi'nin duyduğumuz ve duymadığımız bütün sözleri başımız, gözümüz üstündedir. Ama biz, Allah Elçisi'nin Allah'ın emrettiği bir şeyi yasaklamadığına, yasakladığı bir şeyi de emretmeyeceğine inanmaktayız. Tanrı Elçisi, bir şeyi Allah'ın nitelendirmesinin dışında bir nitelemeye de tâbi tutmaz. Onun, bütün işlerinde Allah'a uyma halinde olduğuna tanıklık ederiz. O, ne dinde kendinden bir şey icat eder ne de Allah'ın söylemediği bir sözü Allah'a isnat eder. İşte bu böyle olduğu içindir ki, Kur'an, 'Resul'e itaat eden, Allah'a itaat etmiş olur' buyurmaktadır." (İmamı Âzam, ***el-Âlim ve'l-Müteallim***, 32-33)

Resul'e itaat, ona isnat edilmiş yalanlara itaat değildir.

Dincilik, her devirde, kendisine özgü şeytanî oyunlarla bu ikisini birbirine karıştırarak düşman olduğu insanları 'Peygamber'e itaatsizlik, Peygamber'i dışlamak' gibi ithamlarla suçlamaktadır. Dinciliğin, eşsiz-benzersiz namus zaaflarının başında bu itham gelmektedir.

İnsanın düşebileceği en büyük günah hatta en büyük dinsizlik işte bu iftiradır. Kur'an, iftiracıları 'ebedi lanet' ile lanetle-

mektedir. (Nûr, 23-25) Bizim başka bir şey söylememize gerek var mı?!

Birileri çıkıp kendi hesaplarını denk getirmek için Peygamber'e birtakım sözler isnat edecekler ve bizler, başına, "Peygamber dedi ki" eklendiği için bu yalanlara teslim olacağız, öyle mi? Dinci iftira melunları diyorlar ki, **"Ya bu yalanlara teslim olursunuz yahut da sizi Peygamber'i dışlamakla itham eder, başınızı derde sokarız."**

İmanın belirleneceği yer dinciliğin bu imansız tuzağına teslim olmak veya olmamak noktasıdır; birkaç rekât namaz kılıp afra tafra satmak değil. Çünkü Kur'an'ın istediği **'imtihan edilmiş iman'** burada belirlenmektedir. O iman ya vardır yahut da yoktur.

'EMEVÎ ŞEYTANI'NIN TAHRİBATI

'Emevî şeytanı' tâbiri, Mısırlı düşünür **Mahmut Ebu Reyye**'nin'dir. Ebu Reyye, bu tâbiri, büyük ihtimalle, Ebu Süfyan'ı niteleyen Âli İmran 175. ayetten almaktadır. O ayette, **Ebu Süfyan**, yardakçılarını kullanarak müminleri korkutmak isteyen bir **'şeytan'** olarak tanıtılıyor:

"İşte size şeytan. O, kendi dostlarını korkutur/sizi dostlarıyla korkutur. Eğer inananlarsanız onlardan korkmayın, benden korkun!"

Ebu Reyye bu tâbiri, Emevîlerin hilafeti esas sahiplerinden gasp etmek için oynadıkları ve büyük kısmı uydurma hadislere dayalı **'dincilik'** oyununu tanıtırken kullanmaktadır. Şöyle diyor:

"Araştırmacılar ve gerçekçi din uleması, rivayette hilecilik ve hadis uydurmanın üçüncü halife Osman yönetiminin son zamanlarında ve özellikle onun hayatını kaybetmesiyle sonlanan fitnenin ardından başladığında ittifak etmişlerdir. Hadis uydurma oyunları Ali'ye bîat edilmesinden sonra iyice şiddetlenip yayılmıştır. Müslümanlar Ali'ye bîatlarını tam bir şekilde tamamlayamadan Emevî şeytanı, halifeliği esas sahibinden gasp etmek ve onu bir Emevî kurumuna dönüştürmek için boynuzunu göstermiştir. Ne yazık ki bunda başarılı da olmuştur."

"Murteza el-Yemânî, ***'Îsâru'l-Hak'*** adlı eserinde şöyle diyor: **'Dine sonradan sokulan uydurmaların en büyük kısmı, ikisi de bâtıl olan şu iki olumsuzluğa indirgenebilmektedir:**

1. Dinde ziyade yani artırma,
2. Dinde noksanlaştırma yani bazı şeyleri eksiltme.

"Dinde artırmanın görünümlerinden biri de dine yalan söylet-mektir." (Ebu Reyye, 91-92)

"Dine sonradan sokulan ve ve halk tarafından 'bid'at-i hasene: güzel bid'at' diye anılan uydurmaların tümü 'dinde artırma' türünden uydurmalardır. Ne yazık ki bu uydurmalar sadece ibadetler alanında kalmamış, itikat alanına da sokulmuştur." (Ebu Reyye, 98)

Konuyla ilgili bütün kaynaklar bize bildiriyor ki, din istismarı ve siyasal çıkar için hadis uydurma, din adına kıssalar icat etme musibetinin en hızlı temsilcisi, hatta kıssa uydurtma işinin öncüsü, **Emevî kralı Muaviye**'dir. Özellikle onun, İslam dışı krallığına başkent yaptığı ve en büyük fitnelerin merkezi haline getirdiği **Şam**'ı övmek maksadıyla uydurttuğu hadisler çok ünlüdür. **Muaviye**, Şam'ı öylesine yüceltici hadisler uydurtmuş-tur ki, bu fitne ocağı kent neredeyse Mekke ve Medine'den üstün gösterilmiştir. **Şam'la ilgili uydurmaların hemen hep-sinin ravisi siyonist Ka'b ile onun çömezi Ebu Hureyre'dir.**

Muaviye, melanetlerini sergilediği Şam'ı takdis için hadis uy-durtmakla kalmamış, baş düşmanı bildiği Hz. Ali'ye lanet okut-manın yolunu açmak için de hadis uydurtma yoluna gitmiştir. Ali'nin **Nehcü'l-Belağa**'sını şerh eden Mûtezile imamı **İbn Ebil-Hadîd** (ölm. 656/1258), anılan eserinde bize bildiriyor ki, yine bir **Mûtezile** imamı olan **Ebu Cafer el-İskâfî** (ölm. 240/854) şöyle demiştir:

"Muaviye, Ali hakkında çirkin isnatlarda bulunmak üzere saha-be ve tâbiûndan iki ekip görevlendirdi. Bu ekiplere, herkesin karşı çıkamayacağı imkânlar ve bağışlar sağladı. Bu kişilerin sahabeden olanları arasında, **Ebu Hureyre, Amr bin el-Âs, Mu-ğîre bin Şûbe** ve **Semüre bin Cündeb** (ölm. 60/680) de vardır." Tâbiûn ekibinde en önemli isim ise yine bir Emevîci olan **Züh-rî**'nin rivayet kaynağı sayılan **Urve bin Zübeyr**'dir. Urve'nin

Âişe'ye dayandırdığı şu rivayetine bakmak bile nasıl bir **'Emevîci'** olduğunu anlamaya yeter:

"Hz. Âişe demiştir ki, bir gün Hz. Peygamber'le oturuyorduk; o sırada Ali ve Abbas içeri girdiler. Hz. Peygamber onları görünce bana şöyle dedi: 'Ey Âişe! Şu ikisi var ya! Bu ikisi benim dinimin dışında bir din üzerine ölecekler. Cehennem ehlinden birilerine bakmak isteyenler işte bu ikisine baksın."

Çok hızlı bir Ali düşmanı olan **Amr bin el-Âs** ise hızlı bir Emevîci olan Buharî tarafından da kayda geçirilen (bk. Buharî, kitabu'l-edeb) şu lanetli sözü hadis diye rivayet etmiştir: **"Ebu Talib'in (Ali'nin babası ve Hz. Peygamber'in amcası) ailesi benim dostlarım değildir; benim dostum Allah ve müminlerin salihleridir."**

Ebu Hureyre Kûfe mescidine gidip kendisinin asla yalan söylemediğini, halkın onu yalancı diye damgalamasının doğru olmadığını anlatan bir nutuk çektikten sonra, şu melun sözü hadis diye rivayet etmiştir:

"Allah'ı tanık tutarak yemin ederim ki, Hz. Peygamber'in 'benden sonra çıkacak bid'at' dediği şeyi Ali çıkarmıştır."

Ali hakkındaki bu hayasız yalan Muaviye'ye ulaştırıldığında Muaviye, Ebu Hureyre'ye büyük bir ikramda bulunmuş, arkasından da onu Medine valiliğine getirmiştir.

İmamı Âzam, tek rivayetçisi Ebu Hureyre olan hadisleri hükme esas almıyordu. (Ebu Reyye, 180)

Semüre bin Cündeb'in yaptığı, bu yalancılıklara bile taş çıkartacak bir kötülüktür. Muaviye bu kişiye, yüzbin dirhem gibi büyük bir para vaat ederek, Bakara Suresi 204-205. ayetlerin Ali hakkında indiğini söylemesini sağlamıştır. O iki ayet şunlardır:

"İnsanlardan öylesi vardır ki, onun dünya hayatına ilişkin sözü senin hoşuna gider ve o, kalbindekine Allah'ı tanık tutar. Oysaki o, düşmanların en yamanıdır. Yanından ayrıldığında/iş başına geçtiğinde yeryüzünde fesat çıkarmak, ekini ve nesli yok etmek için işe koyulur. Oysaki Allah, fesadı sevmez."

Semüre, bu büyük yalanıyla da yetinmeyerek şu melun iddiada bulunma cüretini de göstermiştir. Demiştir ki, Bakara 207. ayet, Ali'yi şehit eden **İbn Mülcem** hakkında nazil oldu. O ayet şöyle:

"İnsanlardan öylesi de vardır ki, benliğini Allah'ın hoşnutluğunu elde etmeye satar."

Demek ki, **Semüre** zalimine göre, Allah, kitabında, Hz. Ali'yi katleden bir teröristi övmekte ve ödüllendirmektedir. Olayın bundan sonrası çok daha dehşet vericidir: **Semüre**, istenen yalanı uydurup yayınca doğruca Muaviye'ye gitti. Muaviye ona bin dirhem verdi; Semüre kabul etmedi. İki bin verdi, onu da kabul etmedi, üç bin verdi, onu da kabul etmedi. Sonunda dört bin dirhem verince o da kabul edip sustu. (İbn Ebil Hadîd, ***Şerhu Nehcü'l-Belâğa***, 1/358-361; Askerî, Âişe, 1/374-375)

Tarihçi **Taberî**, Hicrî 50 yılı olaylarını anlattığı bölümde, bu Semüre'nin, Emevîler lehine ne kadar insanı katlettiğini bize söylemektedir. Emevîlerin has adamlarından **Ziyad bin Ebîh**'in bir süre vekâleten valiliğe getirdiği Semüre, Basra ve Kûfe valilikleri sırasında sekiz bin insanı öldürmüştür. Bunlar içinde devrin en büyük Kur'an ehli âlimlerinden 47 kişi de vardı.

Ziyad, Semüre'nin vekil valiliği sırasında ölünce, Muaviye, asil vali olmayı bekleyen Semüre'yi vali yapmadığı gibi, vekâleten yürüttüğü Basra valiliğinden de azletti. Azil haberi üzerine Semüre'nin söylediği söz, tarihin bütün 'zalim yardakçıları'nın ruh halini, kişilik yapısını ve Müslümanların nelere nasıl inandırılıp taptırıldığını, bugünkü Müslümanlar içinden Haçlılarla işbirliği yapanların tarihî atalarının kimler olduğunu anlatması bakımından muhteşem bir ibret tablosudur. Azil haberini alan **Semüre** şöyle diyor:

"Allah Muaviye'ye lanet etsin! Eğer ben, Muaviye'ye itaat ettiğim kadar Allah'a itaat etseydim bana ebediyyen azap etmezdi." (Taberî, Tarih, 53. yıl olaylar; İbnül Esîr, el-Kâmil, 3/195; Askerî, Âişe, 1/376)

Kaynaklar, bu Semüre hakkında Hz. Peygamber'in mucize bir ihbarını bize ulaştırmaktadır. Hz. Peygamber, Semüre'nin de içlerinde olduğu birkaç kişilik bir sahabe grubu için şöyle demiştir:

"Bunların en son öleni cehenneme gidecektir."

O grup içindekilerin en son öleninin Semüre olduğu da kaynaklar ve kişiler tarafından haber verilmektedir.(bk. Belâzürî, Ensâbu'l-Eşrâf, 13/ 185)

Emevîler lehine hadis uydurmanın öncülerinden bir diğeri olan **Muğîre bin Şu'be**'ye gelince bu adam Kûfe'de yedi yılı aşkın bir süre valilik yaptı. Bu valiliğinin en öne çıkmış icraatı, Hz. Ali'ye mihrap ve minberlerden lanet okutması oldu. Bu **Muğîre**, bir gün, Ali'ye sevgisiyle bilinen **Sa'sa'a bin Sûhan el-Abdî**'yi yanına çağırıp şu dehşet verici nasihati yaptı:

"Seni uyarıyorum. Sakın bana Osman hakkında bir eleştiri yaptığın bildirilmesin, sakın bana Ali'yi açıkça övdüğün de bildirilmesin. Ali'nin üstünlükleriyle ilgili benim bildiklerim senin bildiklerinden çok fazladır. Fakat bugün onu istemeyen bir saltanatın hükmü altındayız. Ali'yi kötülemek üzere bu makamlara getirildik. Bildiğimiz birçok şeyi, bu saltanat rahatsız olmasın diye takıyye yaparak saklamak zorundayız. Eğer Ali'nin fazîletlerini anlatmak istiyorsan bunu evinin içinde, dostların arasında yap. Ama sakın camide, halk arasında yapına. Çünkü bizi buraya atayan halife böyle bir şeyi asla tahammülle karşılamaz, bu konuda asla mazeret kabul etmez." (Taberî, Tarih, 6/108: 43. yıl olayları; Askerî, Âişe, 1/376)

Ziyad bin Ebîh, Muaviye'ye jurnalleyeceği insanları şöyle damgalıyordu:

"Ali'nin dinindendir."

Muaviye'nin bu durumda standart cevabı şuydu:

"Ali'nin dini üzere olanları katledin."

Muaviye bu katli bazen, diri diri gömme şeklinde uygulatıyordu. Mesela, **Hucr bin Adî** ve **el-Has'amî**'yi bu şekilde öldürtmüştür. Bu tür idamların ardından öldürülenlere müsle yapılıyordu. **Müsle**, Cahiliye Araplarının, düşmanlarını öldürdükten sonra onların gözlerini, burnunu, kulaklarını, dudaklarını vs. keserek hınçlarını dindirmelerine denir. Bu cahiliye âdetinde en büyük şöhret **Muaviye'nin annesi Hind**'indir. Hind, **Uhud** savaşında

pusu kurdurup öldürttüğü Peygamber amcası **Hamza**'nın göğsünü yardırıp ciğerlerini çıkartmış, ağzına alıp çiğnemiştir. Hind, ayrıca Hamza'nın kulaklarını, gözlerini, burnunu kestirip bir tele dizdirerek gerdanlık yapıp Mekke putperestlerinin kodamanlarına hediye olarak götürmüştür. Sahabe nesli, Muaviye'yi, annesi Hind'in bu müsleciliği yüzünden **'İbnü Âkilet'il Ekbâd'** (ciğer çiğneyen kadının oğlu) diye anarlardı.

Şam'ın yüceltildiği sırada, Ebu Hureyre tarafından **'cehennem kenti'** gösterilen yerlerden biri de **Kostantınıyye** yani İstanbul'dur. Ne ilginçtir ki, aynı İstanbul, Muaviye'nin melun oğlu Yezid'in komutasında kuşatıldığında Emevîler adına hadis uydurma uzmanları hiç vakit kaybetmeden şu uydurmayı piyasaya sürmüşlerdir:

"Kostantıniyye elbette fetholunacaktır; ne güzel komutandır onu fethedecek komutan ve ne güzel ordudur onu fethedecek ordu!"

Muaviye, **'Şam Abdalları'** hadisini de uydurtmuş ve bu fitne kentini bir tür **'Evliya kenti'** ilan ettirmiştir. Aynı sıralarda, kendisinin **'Peygamber'in vahiy kâtipleri arasında yer aldığı'** yolundaki büyük iftirayı da yaymıştır. Halbuki o, sözde müslüman olduğu sırada vahiy zaten bitmişti. Neyin kâtipliğini yapacaktı?! Gerçek olan şu ki, **Muaviye ne vahiy kâtipleri arasında yer almış ne de Kur'an'dan bir tek kelime yazmıştır.** (Geniş bilgi için bk. Ebu Reyye, 97-104)

Şamlı Muhammed bin Saîd şöyle diyebiliyor:

"Güzel bir söz gördüğümde, ona bir hadis senedi uydurmakta hiçbir sakınca görmem."

Hadis tarihçisi **İbn Hacer el-Askalânî** (ölm. 852/1448), eseri ***Fethu'l-Bârî***'de (bk. 1/161) şu uyarıyı yapıyor:

"Cahil takımdan bazıları öyle bir aldanışa saplandılar ki, dinde özendirme veya sakındırma adı altında hadisler uydurdular ve savunmasını da şöyle yaptılar: 'Biz bunları yaparken Peygamber'e yalan isnat etmiyoruz; onun şeriatini güçlendiriyoruz." (Benzeri uydurmacılık gerekçeleri için bk. Ebu Reyye, 11-112)

Hammâd bin Zeyd (ölm. 179/795), olup bitenleri şu cümle ile özetliyor:

"Sapıklar, Hz. Peygamber'e isnat ederek 12 bin hadis uydurdular." (Ebu Reyye, 117)

Hadis uydurmada kullanılan şeytanî yollar ikidir:

1. Doğrudan doğruya Peygamber'e yalan isnat etmek. Yahudi dönmeleri Ka'b ve arkadaşlarının yolu buydu.

2. Sahabîleri, özellikle eleştiri üstü tutulanlarını aracı yaparak rivayette bulunmak.

Bu ikinci yol, özellikle **Hz. Âişe** için kullanılmıştır. Âişe, sahabenin bilgin ve fakîh şahsiyetlerinden biridir. Onun rivayetiymiş gibi gösterilen uydurmalar, kolay kolay eleştirilemez, eleştirilememiştir. Uydurmacılar bu yolu iyi kullanmışlardır. Ve bakıyoruz, Hz. Âişe'yi, 'en çok hadis rivayet edenler' **(el-Müksirûn)** arasında gösteriyorlar. Oysaki ona rivayet ettirilen hadislerin büyük bir kısmı onun hadis konusundaki ölçülerine asla uymamaktadır. Nitekim, üzerinde olduğumuz konunun büyük otoritelerinden biri olan çağdaş Iraklı bilgin **Seyyid Murtaza el-Askerî**, bu noktaya temas etmekte ve ilk iki halife döneminde Âişe'ye isnat edilen hadis sayısının ancak onlarla ifade edilebileceğini söylemektedir. (Askerî, Âişe, 103) Rivayeti Hz. Âişe'ye nispet edilen hadislerin yüzlere varması sonraki zamanlarda oynanan oyunun bir eseridir.

İNSAN RABLEŞTİRMEYE KARŞI ÇIKIŞ

İmamı Âzam, geleneksel Arapçı-tabucu söylemin **'Bütün sahabîler udûldür, yani günahsızdır'** iddiasını kabul etmemektedir. Büyük İmam, böyle bir nitelemeyi, uğruna can verdiği **Ehlibeyt** için, hatta **Hz. Ali** için bile yerinde bulmamaktadır. Çünkü böyle bir kabul, Kur'an verileri açısından şirktir.

Büyük İmam, bu temel anlayışının bir gereği olarak, mesela, Muaviye'yi kebâir ehlinden (büyük günah işleyenlerden) saymaktadır. İmamı Âzam hoşgörüsü bu Emevî despotunu, sadece büyük günah işlemekle itham ederek ona yine de lütufkâr davranmıştır. Çünkü Peygamber Ehlibeyti'nin kimisinin bizzat (Hz. Hasan gibi), kimisinin de azmettirici olarak (Hz. Hüseyin, **Harre** şehitleri ve binlerce benzeri), katili bu zorbadır.

Gerçek şu ki, Ebu Süfyan oğlu Muaviye'nin döktüğü ve döktürdüğü masum kanlarının hesabını yapmaktan tarih âciz kalmaktadır.

Bütün bunlardan daha kötüsü de var: Asırlardır Müslümanların canını yakan, onları kendi içlerinde köleleştirip Haçlı düşmanlarına teslim olma noktasına getiren saltanat dincileriğinin öncüsü ve başı da Muaviye'dir.

Kadı Abdülcebbâr (ölm. 415/1025) bu noktada önce şunu söylüyor::

"İmamı Âzam diyor ki, 'Eğer müminlerin emiri Hz. Ali'nin izlediği tavır olmasaydı Muaviye, Amr bin el-Âs, Ebu Mûsa el-Eşa'rî gibi azgın eşkıya takımı (ehlül-bağy) kişilerin durumlarını bilemezdik." (Kadı Abdülcebbâr; ***Şerhu'l-Hamse***, 141)

Kadı Abdülcebbâr, daha sonra Muaviye (ölm. 60/679) hakkındaki düşüncesini şöyle ifade ediyor:

"Onun fasıklığında hiçbir kuşku yok, tartışılan, kâfir olup olmadığıdır. Fasıklığına ait gösterdiğimiz delillerse sadece bazılarıdır. Bâğî (zalim-saldırgan-eşkıya) olduğu tartışmasızdır... Bütün bunlar ortada dururken, nasıl olur da Muaviye'nin Ali ile çatışmasında haklı olabileceği söylenebilir veya 'Bu konuda Ali ile Muaviye arasında hüküm vermeden durmak gerekir' denebilir?! O şahsın kötülükleri, rezillikleri, günahları sayılamayacak kadar çoktur ama burada onlara girecek durumumuz yok." (Kadı Abdülcebbâr, ***el-Muğnî***, İmamet/2, 93-94)

İbnu Ebil-Hadîd'in beyanına göre, **Ebu Hanîfe; Ebu Hureyre ve Enes bin Mâlik gibi sahabîlerin udûl (günah ve yalandan arınmış) olduklarını kabul etmiyordu.**

Bir gün sabahtan akşama kadar onun fetva meclisinde bulunan bir misafiri ona imalı bir biçimde sataşmak için dedi ki, **"Ey Ebu Hanîfe, şu mecliste Ebu Bekir ve Ömer bulunsalardı bunca sorunun hiç değilse bir kısmına cevap vermezlerdi, hiç değilse bir kısmını düşünüp taşınmak için bekletirlerdi."**

Büyük İmam, birilerini putlaştıran imayı anladı ve itham edici bir ima ile cevap verdi: **"Sen cinnet mi geçiriyorsun, kafayı mı bozdun?"** (İbn Abdilberr, el-İntiqa, 147) İmamı Âzam şunu demek istiyor: Ne demek Ebu Bekir ve Ömer hemen cevap vermezlerdi! Niye cevap vermeyecekmişim, insanları ne diye bekletecekmişim? Falanca, filanca olsaydı diye neden düşünecek mişim?!

İmamı Âzam'ın, 'bilgisini esirgemez ve soruların altında kalmaz' tavrı onu çekemeyenleri sürekli sinirlendirmiştir. İmam'ın bu tavrını onun bir tür kibri, cüreti olarak gösterip hasetlerini bu yolla tatmin etmeye çalışanlardan biri de onu sürekli itham eden meslektaşı **Süfyan bin Uyeyne**'dir. Bir yerde şöyle diyor Süfyan:

"Allah'a karşı cüret göstermede Ebu Hanîfe'den daha ileri gidenini görmedim. Horasanlı birisi ona yüzlerce soruluk bir liste ile gelmişti de Ebu Hanîfe, 'Hadi sor, cevap vereyim!' demişti. Siz Allah karşısında bundan daha büyük bir cüret gördünüz mü?" (İbn Abdilberr, İntiqa, 148)

Sahabenin saygınlığı elbette ki tartışılmaz. İmamı Âzam da böyle bir tartışma açmamıştır. Tam aksine, sahabenin dinsel bir meselede sözlerini mutlaka dikkate aldığını ancak sahabe sözleri arasında tercih yapabileceğini söylemiştir ki buna da kimsenin bir itirazı olamaz. Ne var ki, maksatları sadece itham ve afaroz olan bazı zümreler, sahabenin tümünü tartışma üstü tutmadığı için İmamı Âzam'ı **"Sahabeye karşı çıkıyor, onları günahkâr ilan ediyor, onlara saygısız davranıyor"** diyerek itham etmişlerdir. Yani bunlar 'ya hep ya hiç!' kuralı işletmek istiyorlar.

Bu kural, fikir zemini bakımından şirk, tarihsel gerçekler açısından ise tutarsız ve akıl dışıdır. Bir kere, sahabe içinden mürtedlerin, zalimlerin ve Hz. Peygamber'in mesajına aykırı hareket ederek suç işleyenlerin çıkacağını bizzat Hz. Peygamber haber vermiştir. İmamı Âzam dese de demese de bu gerçek ortadadır. Hz. Peygamber'in bu ihbarını bildiren hadis, **mütevâtır** bir hadistir. Bu hadise dayanarak tespit yapanları **"Sahabeye karşı çıkıyor, onları tekfir ediyor"** diye itham etmek, aklın ve dinin tüm verilerine aykırı bir insanlık suçudur, iftiradır. Ne yazık ki, mezhep ve Arapçılık gayreti **'büyük'** diye nitelediğimiz bazı insanları bile bu iftiranın içine itmiştir. Hesapları elverdiğinde uydurma hadisleri bile **'nass'** diye ileri sürenler mütevâtır bir hadisin beyanını yok farzetmektedirler.

Sahabeden günahkâr hatta mürted bazılarının çıkabileceğini söylemek başka şeydir, tüm sahabeyi günahkâr-güvenilmez ilan etmek başka bir şeydir. **Sahabenin tümünü itibar dışı tutan bir tek İslam bilgini yoktur. Ama onların bazılarını günahkâr, yalancı, azgın, kinci, egoist ilan eden yüzlerce İslam bilgini vardır. Hatta onların bizzat kendileri kendilerine bu tür ağır ithamlar yöneltmişlerdir.** Tam bu noktada, konumuza ışık tutacak bir açıklamayı, ***Kur'an'daki İslam*** adlı kitabımızın Fetih Suresi'ni yorumlayan bölümünden aktaralım:

Gerçek şudur ki, Son Peygamber de dahil, bütün insanlar günah işleyebilir. Bunu ifade eden onlarca ayet vardır. Ancak Allah, peygamberlere derhal tövbe nasip ederek günahlarını siler. Onların korunmuş olmalarının anlamı budur. Bunun aksini söylemek, insanı ilahlaştırmak olur ve bu da şirktir. Bu yanlış anlayışı kökünden silmek içindir ki, Cenabı Hak, Son Peygamberine bile günah izafe etmiş ve insanlara âdeta, "Artık gerisini

siz düşünün" demiştir.

Geleneksel anlayışın, bırakın sahabîleri, peygamberlerin udûl (masum, yalandan uzak) olduklarını kabul eden anlayışı bile Kur'anla uyuşmaz. Allah'ın, peygamberlerine bile reva görmediği bir sıfatı sıradan insanlara reva görmek ve bunu dindarlık, sahabeye saygı adıyla perdelemek korkunç bir sapmadır.

Bu iddia bir başka günahı gizlemek için bir hazırlık kılıfıdır. **Önce sahabîler masum, tenkit üstü ilan ediliyor, sonra da hadis adı altında bir yığın uydurma söz bunlara rivayet ettirilerek bu sözlerin tenkidine imkân bırakılmıyor. İşte bu iki başlı günah, ümmetin beynine ve ruhuna bir pranga gibi musallat olmuş ve Allah'ın dinine aykırı yüzlerce hurafenin dokunulmazlığına yol açmıştır.**

Daha Peygamber hayatta iken onun nezih eşine zina isnadıyla iftira edebilen insanların tümünü 'masum' ilan etmek o dine de o Peygamber'e de saygısızlık olur. **İfk** adıyla anılan **'Hz. Âişe'ye iftira'** olayında günahın faillerinin sadece **'münafıklar'** olduğu yolundaki iddia da yalandır. Gerçek olan şu ki, **ifk** olayının failleri arasında en büyük ve en muteber sahabîlerden bazıları da vardır. O halde, **hiçbir sahabî udûl veya masum değildir, olamaz.** Bu insanlar içinde, lakabı **'Kezzâb'** yani yalancı olanlar bile vardır. En çok hadis rivayet edenler arasında birinci sırayı tutan **Ebu Hureyre** (ölm. 58/677) bu lakabı taşıyanlardan biridir.

Kur'an, hiç kimseye 'günah işlemez insan' payesi vermemektedir. O halde, hiç kimse yalan söylemez, hata etmez gibi sıfatların da sahibi değildir. Hz. Peygamber de, Allah'ın koruması dışında hiçbir insanın masum olamayacağını birçok kez belirtmiştir.

Kur'an, sahabîlerin masumiyetine ilişkin hiçbir beyan taşımamaktadır. Bizzat sahabîler, birbirlerinin yalan söylediklerini açıkça ifade edebilmişlerdir. Bu, onları asla küçültmez. Hepsi kuldur ve kul hatasız olamaz. Hz. Âişe, **vitir namazı** ile ilgili bir beyanı yüzünden **Ebud Derda** (ölm. 32/652) için, **"Ebud Derda yalan söylüyor."** demiştir. (İbn Hanbel, 6/242) Aynı şekilde **İmrân bin Husayn** (ölm. 52/672) bir başka sahabî olan **Semüre bin Cündeb**'i (ölm. 59/678), bir rivayeti dolayısıyla yalancılıkla

itham etmiştir. Bu Semüre'nin, Hz. Ali aleyhinde hadis uydurarak Muaviye'den dörtbin dirhem para aldığını, bu eserin ilgili sayfalarında göstermiş bulunuyoruz. Muhaddis-bilgin **Zehebî** (ölm. 748/1347) şu tespiti önümüze koyuyor: **"Sahabenin bir kısmı bir kısmını, şu veya bu yorumla kâfir ilan etmiştir. Onlar masum değillerdi."** (Zehebî, ***er-Ruvât es-Siqât***, 23)

"Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayete erersiniz" anlamında hadis diye rivayet edilen söz tümden yalandır. Bu söz, az önce değindiğimiz günaha girenlerin kendilerine hazırladıkları bir yalan desteğidir. (İbnül-Kayyım; ***İ'lâmu'l-Muvakkı'în***, 2/223)

İBN EBİL-HADÎD'İN ÜRPERTEN BEYANLARI

İbn Ebil-Hadîd, Nehcü'l-Belâğa Şerhi'nde bu mesele üzerinde çok ayrıntılı bilgiler vermektedir. Ona göre, ashabın tümünün udûl olduğu yolundaki iddia ve dayatma, tam bir İslamdışılıktır ki, Emevîlerin kendilerini temize çıkarmak için yaptıkları korkunç bir inanç tahribi önümüzde durmaktadır. İbnü Ebil-Hadîd'in açıklamalarından kısa bazı alıntılar yapmak istiyoruz:

Hz. Ömer, Ensâr'ın en seçkinlerinden biri olan **Sa'd bin Ubâde** için **"O bir münafıktır, katledin onu!"** diyebilmiştir. Aynı Ömer, **Amr bin el-Âs** ve **Muaviye**'yi hıyanetle, Beytülmalı talan etmekle suçlamıştır. Ömer, daha birçok sahabîyi, ağır suçlamalarla itham etmiştir. Bu yüzdendir ki, Ömer, onca başarılı fetihlerine rağmen büyük bir kine mâruz kalmış ve hilafeti bitsin diye beklenen biri olmuştur. Onun itham ettiği sahabe mi hatalıydı, Ömer mi? İki hal de 'ashabın udûllüğü' iddiasına terstir.

Hz. Âişe, Halife Osman'ı 'ihtiyar bunak' diye itham etmiş ve **"Bu bunağı öldürün"** diye bağırmıştır. Âişe şunu da demiştir: **"Tanıklık ederim ki, Osman, kıyamet günü sırat köprüsü üstünde bir leş gibi kalacaktır."** Bugün aynı sözleri söylemeye kalkan biri anında 'zındık' diye damgalanır. Osman, sahabenin en önde gelenlerinden biri ve Müslümanların halifesi olmasına rağmen bu ithamlara nasıl mâruz bırakılmıştır? Anlaşılan o ki, en önde olanları da dahil, sahabe de aynen bizim gibi, ağır ithamlara mâruz bırakılabilmiştir.

Yine bir sahabî olan vali **Muğîre bin Şûbe**, zina ile itham edilip Ömer tarafından muhakeme edilmiş ve ancak Ömer'in yardımıyla **recm** cezasından kurtulabilmiştir.

Muğîre'den çok daha üstün bir sahabî olan **Bedir gazisi Kudâme bin Maz'ûn**, şarap içtiği için Hz. Ömer tarafından cezalandırılmıştır.

Hz. Ali, birçok sahabeyi, rivayet ettikleri hadisleri kabul etmek için yemin ettirmiştir. Udûl sıfatı olan insanlara bunlar nasıl yapılır?! Hz. Ebu Bekir gibi büyük bir sahabî, **Hz. Fâtıma**'ya reva gördüğü davranışlarından ötürü, son günlerinde pişmanlığını ifade etmiş, tövbe etmiştir. Tövbe, günah için değil de ne için yapılır?!

Hz. Ali, Halife Osman'la yaptığı bir tartışmada Osman'ın, "Ebu Bekir ve Ömer senden hayırlıdır" sözüne karşılık şunu söylemiştir:

"Yalan söylüyorsun. Ben onlardan da sen de hayırlıyım. Ben onlardan çok önce Allah'a kul oldum; sense onlardan da sonra Allah'a kul oldun."

Muaviye, bazı altın ve gümüş eşyayı değerinden pahalıya sattığında Ebud Derda ona, "Peygamber bunları böyle satmazdı, yaptığın doğru değil" dediğinde, Muaviye, "Ben bunları böyle satmakta bir sakınca görmüyorum" diye cevap verebilmiştir.

Bu ve benzeri icraatı olan sahabe için, Hz. Peygamber nasıl olur da **"Ashabım yıldızlar gibidir; hangisine uyarsanız hidayete erersiniz"** der? **Ammâr bin Yâsir** gibi mümtaz bir insanı öldüren Şamlılar nasıl olur da hidayet rehberi olur? Hz. Peygamber, Ammâr'ı öldürenlerin azmış eşkıya olacağını, mütevâtır bir hadisiyle bildirmemiş midir?

İbn Ebil-Hadîd devam ediyor:

Hz. Peygamber'e isnat edilen **"Zamanların en hayırlısı benim zamanım, ikinci olarak da beni izleyen zamandır"** sözü temelden yalandır. Hz. Peygamber böyle bir sözü söylemiş olamaz. Çünkü bu söz, tarihî gerçeklere tamamen aykırıdır. Hz. Peygamber, zaman tarafından yalanlanmış bir sözü asla söylemez.

Tarih göstermiştir ki, Hz. Peygamber'in zamanını izleyen zaman zamanların en şerlisidir. Öyle bir zamandır ki o, Hz. Hüseyin onda öldürülmüş, Medine onda yağmalanmış, **Beytullah** onda mancınıklanıp tahrip edilmiş, halifeler Kâbe'nin damında şarap içmeye onda tevessül etmiş, Ensâr ve Muhacirin en seçkin simaları onda köleleştirilmiştir. Bütün bunlar düşünüldüğünde sahabenin hiçbirinin, Peygamber'le sohbet etmiş olmak dışında herhangi bir dokunulmazlığı, masumiyeti, farkı olmadığı anlaşılır. Eşi Hz. Âişe, fuhuş ithamıyla iftiraya mâruz bırakıldığında sahabe olduğu söylenerek mi aklanmıştır?Hayır! Vahyin aklayıcı beyanları beklenmiştir. Suçsuzluğun, masumiyetin yok sayılması için 'sahabeden olmak' diye bir ölçü asla olmamıştır ve yoktur.

İbn Ebil-Hadîd nihayet işin esasını kayda geçiriyor:

"Sahabe ile ilgili udûllük iddiasını Emevîler ortaya attı. Onlara kılıçlarıyla yardımcı olamayanlar bu konuda uydurdukları hadislerle destek verdiler." (Daha fazla bilgi için bk. İbn Ebil-Hadîd, ***Şerhu Nehci'l-Belâğa***, 20/17-25)

Gerçek şu ki, Kur'an tevhidine tamamen aykırı **'udûllük iddiası'**, İslam'ın iman ilkeleriyle asla savunulamaz. Durum, Emevîler eliyle itikat kitaplarına sokulanın tam tersidir. Ashabın **udûl** olmadığını, Peygamber'den sonra büyük günahlar işleyeceklerini bildiren mütevâtır hadisler vardır.

Mısırlı bilgin **Ebu Reyye**'nin tespitlerini izleyelim:

"Sahabeden şarap içenler de vardır. Birçoklarının yaptıklarına ise Resul'ün hatırı gözetilerek ses çıkarılmamıştır. Zikre değer hiçbir dinî kaynakta da bunlara değinilmemiştir. Ali'nin, **Talha**'nın ve **Hüseyn**'in katlinden hoşnut olup da bu alçakça fiilleri gerçekleştirenleri **'sika'** (güvenilir) görenlere bakın! **Buharî** ve **Müslim**; **Hammâd bin Seleme** (ölm. 167/783), **Mekhûl** (ölm. 113/731) **gibi ümmetin takva sahibi âlimlerinden rivayette bulunmaktan kaçınmışlardır."**

Sahabe'den **Abdullah bin Zübeyr, Cemel** olayı öncesinde **Hz. Âişe** ile **Basra**'ya doğru giderlerken, **Hav'eb** mevkiinde köpekler ulumaya başladı. Âişe, bu havlamalar üzerine Hz. Peygamber'in mucize bir ihbarını hatırladı ve şöyle dedi:

"Hz. Peygamber bana bir gün, 'İleride Hav'eb köpekleri birinize havlayacaklar. Ey Âişe, o sen olmayasın!"

Hz. Âişe bunu söyledikten sonra geri dönmek istediğini bildirdi. Orduda tedirginlik başlamıştı. **Abdullah bin Zübeyr** bir çözüm buldu: Çevreden iki Arap bulup onlara bir şeyler vererek, bulundukları mevkiin Hav'eb olmadığını Âişe'ye söyletti. Ve Âişe bunun üzerine Basra'ya doğru yürüyüşünü sürdürdü. Evet, yürüyüş sağlanmıştı ama sahabî Abdullah bin Zübeyr'in yalancılığı da tarih kayıtlarına geçmişti. Udûllük bu mu?

"Resul döneminde münafık ve yalancıların var olduğunu biliyoruz. Bunların hepsi sahabî diye anılıyordu. Söz konusu münafık ve yalancıların çoğu, Resul'ün vefatından sonra dinden irtidat etmiş ve bununla da kalmayarak o günlerde nice insanların ve malın telef edildiği savaşlara ve fitnelere sebep olmuşlardır. **Resul, güçlü basîreti sayesinde, vefatından sonra sahabesinin ne hale düşeceğini tahmin ederek, Veda Haccı'nda yaptığı konuşmada onlara şunu söylemiştir: 'Benden sonra birbirinizin kafalarını uçuran kâfirler olmayın!"** (bk. Müslim, iman 118-120; Buharî, ilim 43; Tirmizî, fiten 28 vs.)

"Talha, Zübeyr ve **Âişe, Ali**'yi eleştirmekten bir türlü çekinmediler. **Muaviye** ve **Amr bin el-Âs**, Ali'ye ve arkadaşlarına kılıç vurdu. Ömer, Ebu Hureyre'nin rivayetini eleştirmiş, **Halid bin Velîd**'e kötü söz söyleyerek fâsıklığına hükmetmiş, **Amr bin el-Âs** ile **Muaviye**'yi hıyanetle suçlayarak, bu ikisine devlete ait vergileri çalma suçunu isnat etmiştir. Tâbiûn da sahabe hakkında bu şekilde davranarak, onların âsilerini âsi olarak görmüştür. Ancak daha sonraları halk, sahabîleri, rabler olarak görmeye başlamıştır." (Ebu Reyye; ***Şeyhu'l-Madîra***, 103)

Bu **'rableştirme'**nin müslüman nesillere zararlarından biri de Kur'an'ın anlamını sahabenin beyanlarıyla dondurmak olmuştur. Oysaki **Kur'an, sadece sahabenin yaşadığı devrin ve çevrenin kitabı değildir.** Her devir ve çevre o kitabın muhatabı olduğuna göre her birimiz ona her gün yeniden bakmak zorundayız. Ve daha sonra bakan daha yukarı boyutta, daha fazla şey görecektir. Bu, Kur'an'ın zamanüstülüğünün, sünnetullahın bir gereğidir. (Öztürk, ***Kur'an'daki İslam***, 454-457)

Peki, İmamı Âzam'ı bile sahabe karşıtı ilan edenlerin dertleri nedir ve hareket noktaları neresidir? Elinizdeki eseri okuyanlar bu sorunun cevabını görmekte gecikmezler. Bu tür insanların dertleri Arabizmin sıkıntıya düşmesi, hareket noktaları da Arabizmin itham edilmesine karşı tedbir almaktır. Bu tedbir, Arabizme sataşanları din dışı ilan ederek etkilerini daha baştan kırmak şeklindeki Emevî stratejisidir.

Sahabenin tümünün **'udûl'** (hata ve günah üstü) sayılması şeklindeki şirk bühtanının dine yamatılmasını imkân dışı kılan ve en kuvvetli mütevâtır iki hadisten biri sayılan **'Kevser Havuzu Hadisi'**ni, Buharî'nin on küsur yolla sayfalarına aktardığı şekliyle görelim:

"Mahşerde benim havuzumun başına ilk gidecek olanınız benim. Sizden bazı kişiler oraya getirilecekler; ben onları tanıyacağım, onlar da beni tanıyacaklar ama ardından benim yanımdan çekilip alınacaklar. Ben şöyle yakınacağım: 'Rabbim, bu nasıl olur, bunlar benim ashabım?' Bana, şöyle cevap verilecek: 'Onların senden sonra neler yaptıklarını sen bilmiyorsun. Onlar senin arkandan irtidat edip tekrar eskiye döndüler.' Sonra oradan biri çıkıp bunları alacak ve bir yere doğru götürecek. Ben, 'Nereye götürüyorsun bunları?' diye sorunca da şu cevabı verecek: 'Vallahi, onları cehenneme götürüyorum." (Buharî, riqaaq 53, hadis: 6575, 6576, 6582, 6583, 6584, 6585, 6586, 6587, 6590, 6593; Müslim, fadâil, muhtelif hadisler.)

DİN İLE ŞERİATİN EŞİTLENMESİNE KARŞI ÇIKIŞ

Dinciliğin **Allah ile aldatma** oyunlarından biri de şudur: Şeriati din ve İslam'la eşitlemek, sonra da Emevî dayatmalarıyla oluşturulmuş geleneksel din kitaplarındaki akıl ve İslamdışılıklara karşı çıkanları dine karşı çıkmış göstermek. Dincilik simsarlarının tarih boyunca seslendirdikleri **"Şeriat isterük"** feryadının arka planında bu vardır. **"Şeriat isterük", çoğu zaman, gerçek dine sahip çıkanlara karşı siyasal yıpratma aracı olarak kullanılmış şeytanî bir dinsizlik sloganı olmuştur.**

Büyük çoğunluğu, Haçlı emperyalizmle işbirliği yaparak sahneye fırlayan 'şeriat isterükçüler'in hiçbirisi, mesela **'İslam isterük'** veya **'Kur'an isterük'** diye bağırmamıştır. Sloganları daima, karnına her istediğinizi doldurabileceğiniz **'şeriat isterük'** yaygarası olmuştur.

"Şeriat eşittir İslam veya din" diyemeyeceğimizin gerekçelerini, ***'İslam Nasıl Yozlaştırıldı'*** kitabımızdan özetleyelim:

ŞERİAT NEDİR, NE DEĞİLDİR?

Geniş su yolu, yöntem, tavır, kural gibi anlamları olan **'şeriat'** bu şekliyle Kur'an'da tek bir yerde geçmektedir: **Câsiye Suresi, 18.** ayet. Aynı kökten ve aynı anlamda bir de **'şir'a'** sözcüğü vardır ki, onun geçtiği yer **Mâide Suresi 48.** ayettir. **Şir'a**, yol ve yöntem anlamındaki **minhac** sözcüğü ile birlikte kullanılmıştır. Şöyle deniyor:

"Sizden her biri için bir yol/şeriat ve bir yöntem belirledik. Allah dileseydi sizi elbette bir tek ümmet yapardı. Ama size vermiş olduklarıyla sizi imtihana çeksin diye öyle yapmamıştır. O halde, hayırlarda yarışın! Tümünüzün dönüşü Allah'adır! O size, tartışmış olduğunuz şeylerin esasını bildirecektir." (Mâide, 48)

Bu ayetten anlaşılıyor ki şeriat, **insandan insana, toplumdan topluma değişen tavırları, tarzları, yöntemleri, kabulleri ifade etmektedir. Her peygamberin ayrı bir şeriati vardır;** Hz. Muhammed'in de izlediği bir şeriati vardır. **Câsiye 18** bunu açıkça ifade etmektedir.

Bir dinin içindeki değişik birey ve grupların da birer şeriati vardır, olacaktır. Örneğin, **her mezhebin dinden anladığı, bir şeriattir. O halde, şeriat, Allah katında değişmez, aksi ve başkası kabul edilmez tek yol ve gerçek olan İslam'ın** (Âli İmran, 19) **içinde kişilerin, zümrelerin ve toplumların dinden anladıklarına göre oluşturulmuş yorumlar ve kurallar bütünüdür. Allah katında din ise sadece ve sadece İslam'dır, yani peygamberlerin tebliğ ettikleri değişmez, zaman üstü ilkeler bütünü. Katında din olarak sadece İslam'ı kabul eden Allah, şeriatin her birimize göre değişen bir din anlayışını ifade ettiğini açıkça bildirmektedir ki, hiç kimse dinden kendisinin anladığını dinin kendisi ilan etmeye kalkmasın...**

Şeriat, İslam veya Kur'an ile eşitlenemez. Şeriat, mezhep kabulleriyle, nihayet fıkıhla eşitlenebilir. Şeriati İslam'la eşitlemek isteyen anlayış, birçok kabulünün Kur'an'la ve zamanla çeliştiği anlaşılmış bulunan örfleri din yapmayı amaçlayan anlayıştır. Bu anlayış, önce şeriatle dini eşitlemekte, sonra da devrini bitirmiş yorumlardaki birtakım kuralları din diye halkın önüne koymaktadır. Burada Allah ile aldatmanın tipik bir görünümüyle karşı karşıyayız.

'Şeriatin birçok Kur'an ayetinde geçtiğini' söylemek de dinciliğin yalanlarından biridir. Şeriat kelimesi Kur'an'da sadece bir yerde geçmektedir. (Câsiye,18) Bir yerde de aynı anlamda olan **şir'a** sözcüğü geçer. (Mâide,48)

İMAMI ÂZAM NE DÜŞÜNÜYOR?

İmamı Âzam, eserlerinden biri olan ***'el-Âlim ve'l-Müteallim'***de bu konudaki düşüncesini şöyle açıklıyor:

"Bilmez misin ki, Tanrı Elçileri, ayrı ayrı dinler üzerinde değillerdir. Onların hiçbiri, hitap ettiği topluma, kendinden önceki peygamberin dinini terk etmeyi emretmemiştir. Çünkü

onların tümünün dini bir tek dindi. Oysaki onların her biri, kendisinin tebliğ ettiği şeriata çağırmış, kendisinden önceki peygamberin şeriatine uymayı yasaklamıştır. Çünkü onların temsil ettikleri şeriatler pek çoktur ve farklıdır. İşte bunun içindir ki, Cenabı Hak şöyle buyurmuştur:

"Sizden her biri için bir yol/şeriat ve bir yöntem belirledik. Allah dileseydi sizi elbette bir tek ümmet yapardı. Ama size vermiş olduklarıyla sizi imtihana çeksin diye öyle yapmamıştır." (Mâide, 48)

"Allah böylece, tüm peygamberlere, esası tevhit olan dini ayakta tutmalarını, tefrikaya düşmemelerini önermiştir. Çünkü onların dinlerini tek din yapmıştır:

"Allah'ın dininde değişme yoktur. Din ne değiştirilir ne başka şekle sokulur. Ama şeriatler değiştirilir, başka şekle sokulur. Çünkü öyle şeyler vardır ki, Allah onu bir halk için helal kıldığı halde başka bir halk için haram kılmıştır. Öyle şeyler vardır ki Allah onu şu topluluk için emrettiği halde bir başka bir topluluk için yasaklar. Kısacası, şeriatlar hem çoktur hem de değişiktir. (İmamı Âzam, ***el-Âlimu ve'l-Müteallim***, 16-17)

İBADETİ İMANIN BİR PARÇASI SAYAN GÖRÜŞE KARŞI ÇIKIŞ

"Karşısındakini kâfir ilan etmek için bahane arayan, ondan önce kendisi kâfir olur."

İmamı Âzam

Başlık altına koyduğumuz sözünden de anlaşılacağı gibi (bk. Kerderî, Menâkıb, 139), İmamı Âzam'ın Allah'ın tekelinde bırakıp hüküm vermekten sürekli çekindiği kavram, iman kavramıdır. **"Ben inanıyorum"** diyen insanı, bu ıkrarını geri alıncaya kadar mümin olarak gören Ebu Hanîfe, iman konusuna herhangi bir biçimde müdahaleyi Allah'ın yetkisine tecavüz ve sonuç olarak da **şirk** saymaktadır.

İmamı Âzam, ibadetlere çok önem vermesine rağmen, bireyin hayatındaki ibadeti imandan ayırır ve günah işlemiş mümini, cennete gidip gitmeyeceği hakkında hüküm vermeksizin, müslüman toplum bireylerinin kardeşi görür. Yaşadığı zamandaki silahlı çatışmaların ve akan kanların "Ben daha çok dindarım veya gerçek dindar benim" iddialarına dayandığını bilen İmamı Âzam, insanlığın o gün on dört asır uzağında duran **laikliğin Kur'anî tohumlarını, günah ve günahkârla ilgili bu görüşüyle atmıştır.**

İmamı Âzam, İslam toplumunda bir tek kardeşlik tanıyordu: Din kardeşliği. Ve bir tek kardeşlik bağı tanıyordu: İman.

İmamı Âzam bu anlayışıyla, kimin ne kadar müslüman olduğu sorusunun tartışmaya açabileceği bütün namert girişimleri sonuçsuz kalmaya mahkûm etmiştir. Asla esnemediği, asla taviz vermediği temel konu budur.

Günah işleyenleri kâfir sayarak cehennemlik ilan eden ilk fırka, **Haricîler** fırkasıdır. Aynı zamanda şiddeti meşru sayan bu fırkanın ilk terör icraatı, **Hz. Ali** gibi büyük bir benliği, İslam'ın mâ-

bedinde secde halinde iken öldürmek olmuştur. Gerekçeleri şudur: **"Ali, Muaviye ile birlikte sergilediği Hakem Olayı'nda günah işlemiş, kâfir olmuştur; katli vacip hale gelmiştir. Biz de katlettik."**

Çağdaş Mısırlı fakîh **Muhammed Ebu Zehre**, mezhep adı altında faaliyet gösteren bu siyasal cinayet şebekesini şöyle tanıtıyor:

"Haricîler, günah işleyenleri kâfir sayarlar. Onlar, kötü maksatla günah işlemekle, bilmeyerek, farkına varmadan, içtihadında yanılmış olmak sebebiyle hataya düşmek arasında hiçbir fark görmezler. Bunun içindir ki, hakem olayında Hz. Ali'yi içtihadından ötürü tekfîr etmişlerdir. Halbuki Hz. Ali'nin o olayda başka bir seçim şansı yoktu. Diyelim ki, hakem tayinini kendisi istedi, bu yaptığı, içtihadında hata eden bir müçtehit durumunu aşmaz. Müçtehidin ise hatası bağışlanır. Onların Hz. Ali'yi tekfîr etmeleri içtihatta hatanın müçtehidi dinden çıkarıp doğruyu bulma yetisini fesada uğrattığına inandıklarını gösterir. Görüşlerine en basit meselelerde muhalefeti olan Talha, Zübeyr, Osman ve diğer ashabın uluları hakkında da aynı şeyi yapıyorlar. İçtihatlarında hatalarından dolayı onları tekfîr ediyorlar. Nehcu'l-Belâğa şârihi İbnu Ebil-Hadîd, günah işleyenleri kâfir saymaları hususunda onların sarıldıkları delilleri birer birer reddedip çürütmüştür." (Ebu Zehre, 112)

Ehlisünnet, ibadeti olmayanı imansız görmez, cehennemlik ilan etmez; onu mümin sayar, iman ve İslam'ın bütün hak ve imkânlarından yararlandırır. İşin âhiret tarafını Cenabı Hakk'a bırakır. Ne var ki, teoride böyle olmasına karşın, amelsiz müslümanla ilgili egemen sünnî uygulama buna hiç uymamıştır ve gittikçe de uymaz hale getirilmektedir. **Ehlisünnet** çevrelerinin amelsiz müslümanla ilgili uygulaması, bu mezhebin teorik esaslarına göre değil, **Mûtezile**'nin kabullerine uygun olarak yürütülmektedir.

Bilindiği gibi, Mûtezile mezhebi, **'kebîre sahibi'**ni yani büyük günah işleyenleri (içki içen, zina yapan, kumar oynayan vs.) tam mümin saymamakta, bunun sonucu olarak da cennete gideceğini kabul etmemektedir. Mûtezile mezhebinde böylelerinin sıfatı, **'fâsık'**tır.

Fâsıkın durumu ve âkıbeti nedir? Böylelerinin durumu, Mûtezile'nin temel terimlerinden biriyle ifade edersek, **'menzile beynel menzileteyn'** olmak, yani iki makam ve mevki arasında (cennetle cehennem arasında) kalmaktır.

Mûtezile, amelsiz müslümanın (fâsıkın) âhiretteki durumunu iki menzile arasında göstermekle işi bitirmemiştir. Amelsiz müslüman hiçbir zaman mümin sayılmadığı için müminlerin sahip olması gereken saygınlığa asla ulaşamaz. O, hor görülmelidir, itilmelidir. Ondan uzak durulmalıdır. Onun İslam adına sahip olabileceği tek şans, öldüğünde bir müslüman mezarlığına defnedilmektir.

Ehlisünnet çevrelerinde gelişen bugünkü siyaset ve saltanat dinciliğinin de aynen temsil ve tatbik ettiği bu anlayış, Kur'an'a açıkça aykırıdır, bir zulüm sistemidir. Dahası, bu anlayış Allah'ın yetkilerine tecavüzdür. Çünkü sonsuz hayatın nasıl yönlendirileceğine karar vermek, Kur'an'ın açık beyanlarıyla, sadece ve sadece Allah'ın tekelindedir. **Mûtezile, 'menzile beynel menzileteyn'** görüşüyle, Allah'ın yetkilerine tecavüzü dinleştirmek gibi büyük bir hata işlemiştir. İslam fikir tarihinde aklın egemenliğinin öncülüğünü yapan Mûtezile mezhebinin böyle bir Kur'andışılığı nasıl olup da mezhebinin beş temel esasından biri halinde öne çıkardığını anlamak mümkün değildir.

Burada Büyük İmam'ın, Ehlisünnet tarafından teoride benimsenen ama pratikte terk edilen iki temel fikrine daha dikkat çekmemiz gerekiyor.

1. İmamı Âzam'a göre, iman ne artar ne eksilir. Bir insan inanıyorsa hiçbir ameli olmasa da günahları çok olsa da mümindir. Onun cehennemlik olduğuna hükmedemeyiz; cennete gitmesini ümit ederiz.

İmamı Âzam'ın **'Mürcie'** mezhebi bağlısı olduğu iddiasına mesnet yapılan temel fikir budur. Ve gerçekten, İmam bu fikrinde hep ısrarlı olmuştur. Zaten, **Mürcie**, **ircaa** giden demektir. **İrca**, ümitle beklemek anlamındadır. Mürcie bununla, günahkârın cennete gitmesini ümit ederek sonucu Allah'a bırakıp beklemeyi kasteder. İmamı Âzam'ın paylaştığı bu görüş, din üzerinden hegemonya yürütmek isteyenleri çok rahatsız eden bir görüştür

ama Kur'an'ın ruhuna tamamen uygundur. Ehlisünnet'in resmî-teorik görüşü de budur.

2. Ebu Hanîfe'ye göre, bir insan hiç ibadet etmese de mesela hiç namaz kılmasa da mümindir.

İmamı Âzam bu konudaki temel görüşünü, ***'el-Âlim ve'l-Müteallim'*** adlı eserinde şöyle açıklıyor:

"Allah'ın azap için gerekçe yapacağı günah olarak şirk dışında bir şey bilmiyorum. Ehli kıblenin şirk dışındaki günahkârlarından herhangi birine bulaşanının Allah tarafından azaba uğratılacağına tanıklık edemem. O günahkârların bazılarının doğrudan doğruya affedileceğini de kesin olarak biliyorum. Allah şöyle buyurmuştur:

"Eğer yasaklandığınız günahların büyüklerinden uzak kalırsanız, diğer kötülüklerinizi örteriz ve sizi nimet ve bereket dolu bir varış yerine ulaştırırız." (Nisa, 31)

"Şu bir gerçek ki, Allah, kendisine şirk koşulmasını affetmez, bunun dışında kalanı/bundan az olanı dilediği kişi için affeder. Allah'a şirk koşan, gerçekten büyük bir günah işlemiştir." (Nisa, 48)

"Bir mümin, bütün büyük günahları işlese de, şirke düşmediği sürece Allah'ın düşmanı olmaz. Bir mümin, en büyük günahları işlemiş olduğu halde Allah'ı kalbinde her şeyden daha sevimli tutabilir. Böyle bir mümin, ateşte yanmakla Allah'a iftira arasında seçim yapmaya bırakılsa ateşte yanmayı Allah'a iftiraya tercih eder."

"Şirk dışındaki günahlar iki kısma ayrılır. Kul, bu iki kısım günahtan hangisini işlerse işlesin onun affı için dua etmek en iyi davranıştır. Evet, onun cezasını bulması için beddua etsen günahkâr olmazsın ama dua etmek en iyi yoldur. Çünkü nihayet o, mümindir ve sen, Allah'ın ona azap edip etmeyeceğini kesin olarak bilmemektesin." (el-Âlim ve'l-Müteallim, 22-25)

Büyük İmam şöyle devam ediyor:

"Allah, müminlere farz olan şeyleri, onların dini kabul etmelerinden sonra emretmiştir. (Bakara, 112, 178; İbrahim, 31; İsra,

19; Ahzâb, 41) **Bu konuyla ilgili ayetlerden anlaşılıyor ki, Allah imanı amelden ayrı kılmıştır. Başka bir ifadeyle, müminler, Allah'a imanları sebebiyle namaz kılar, zekât verir, oruç tutar, hacca giderler, Allah'ı zikrederler. Bunun tersi olmaz; yani namazları, zekâtları, oruçları, hacları sebebiyle Allah'a iman etmezler. Yani amelleri Allah'a imanları münasebetiyledir; imanları amelleri münasebetiyle değil. Bu şuna benzer: Kişi önce borcu ıkrar eder, sonra da o borcu öder. Bunun aksi olmaz; yani önce borç ödenip sonra da borç ıkrarı söz konusu değildir. Eda, ıkrar sebebiyledir, ıkrar eda sebebiyle değil."** (el-Âlim ve'l-Müteallim,17-19)

Büyük İmam'ın vardığı sonuç şu:

"Bizim için insanlar üç mertebeden birinde bulunur:

1. Peygamberler ve peygamberlerin cennetlik olduklarını bildirdikleri,

2. Cehennemlik oldukları kesin olan müşrikler,

3. Cennetlik veya cehennemlik olduklarına hüküm veremeyeceğimiz muvahhitler."

"İşte bu son kısım için biz cennetlik veya cehennemlik hükmü veremeyiz. Cennete gitmelerini isteriz, azap görmelerinden de kaygı duyarız." (Aynı eser, 31)

Kısacası, İmamı Âzam'a göre, iman esaslarına inandığını ilan ettikten sonra, **"Kur'an'ı tefsir veya tevil ederek hükümler çıkaran yahut Hz. Peygamber'e nisbet edilen hadislere dayalı bazı itikadî hususları benimsemeyen kimse tekfir edilemez."** (Yusuf Şevki Yavuz, Ebu Hanîfe, Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesi).

KAVGALARIN DİN GEREKÇESİYLE YAPILMASINA KARŞI ÇIKIŞ

"Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil."
İmamı Âzam

İmamı Âzam'ın tarih yaratan büyük mesajlarından biri de insanlar arasındaki kavga ve savaşların din veya dindarlık gerekçesine dayandırılmasına karşı çıkmasıdır. İmamı Âzam bilmiştir ki, savaşın sebebi, bir kitlenin inançlarına baskı da olsa buna din savaşı diyemezsiniz. Eğer Kur'an'a göre konuşacaksak bunun adı **'zulme karşı savaş'** olacaktır. Çünkü Kur'an, şirki bile zulüm diye anarak şirke karşı verilecek savaşların bile esasında ana gerekçesinin 'zulüm' olması gerektiğine vurgu yapmıştır. İmamı Âzam, bu Kur'ansal ilkeyi İslam tarihinde belki de ilk telaffuz eden önderdir. İlkeyi şöyle koyuyor Büyük İmam:

"Azmışlarla savaşını azmışlık ithamıyla yap, kâfirlik ithamıyla değil."

İmamı Âzam, işte bu anlayışıyla da laikliğin ilk müjdeleyicilerinden biridir.

Dindarlığın insanlar arası ilişkilerde değer ölçüsü yapılmasına Kur'an'ın son verdiğini biliyoruz. Dinler tarihinin bu en büyük devriminin en hayatî belirişi, kavga ve savaşların din gerekçesine dayandırılmasının çökertilmesidir. Dinin ve dindarlığın kavga ve kan sebebi yapılmasının önüne geçmek Asrısaadet nesli için bile mümkün olamamıştır. Kavgaların dine dayandırılmasını önlemede iki çare vardır, üçüncüsü yoktur:

1. Din meselesini peygamberin kotarması,
2. Laiklik.

Din meselesini, dinî hayatı peygamber kotardığında o dini hiç kimse ve hiçbir kuvvet insan aleyhine kullanamaz, istismar edemez. Çünkü ortada Cenabı Hakk'ın denetiminde söz söyleyen ve her sözü tartışma üstü olan bir büyük ruh vardır. Peygamber ortadan çekilince bu yapı bozulmakta, din adına 'en iyi söz benimki' diyebilecek bir yığın insan çıkmaktadır. Ve tarih gösteriyor ki, böyle bir süreç başladığında ne dinin buyrukları ne de aklın ve tarihin gerçekleri işe yaramaktadır. Kitleleri güden çıkarlar, hırslar, egoizmler gafletler, dalâletler olmaktadır.

İnsanlığın çektiği büyük ıstıraplarla anlaşılmıştır ki, dinin kahır aracı olmasını önlemenin tek çaresi laikliktir. Aksi halde din, mensuplarının birbirini yeme aracı olmaktan çıkarılamaz.

Savaş meşru hale gelmişse savaşılır ama bunu birinci sınıf dindarlarla ikinci sınıf dindarların din-iman kavgasına dönüştürmek dine de imana da zulümdür. İnsanlık bu zulümden çok çekti. Dahası: İnsanlığın bu zulümden çektiği acıların en büyüğüne ne yazık ki, gerçek dindarlar mâruz kaldı. Engizisyon tarihi bunun belgesidir; bizim **'dincilik'** tarihimiz de bunun belgesidir.

ALKOLLÜ İÇKİLERE FARKLI BAKIŞI

İmamı Âzam ekolü yani Hanefîlik, şarap dışındaki alkollü içkileri (nebîzgilleri) sarhoş olmayacak miktarda içmeyi haram saymamaktadır. İmamı Âzam ve hocası Hammâd'ın (ve onun hocası İbrahim Nehaî'nin) bu fikri, tarih boyunca bütün Hanefî fakîhler tarafından aynen tekrarlanmış ve fetvaya esas alınmıştır. Bu fetvayı esas alanlara Osmanlı şeyhülislamlığı da dahildir....

Hanefîler bu konuda, en büyük üstadları olan **İbrahim en-Nehaî**'den beri aynı düşünceyi korumuşlardır. Onlar, **'mubahlardan sarhoş olmak'** diye bir tâbir kullanmaktalar. (Kerderî, Menâkıbu Ebî Hanîfe, 150) Nehaî, nebîzgilleri haram ilan edenleri bid'atçılık ve nefse uymakla itham ediyordu. Şu söz onun: **"Nebîzi ancak bid'ata ve nefsinin arzusuna uyan haram ilan eder."** (Ebu Hayyân et-Tevhîdî, ***el-Basaair ve'z-Zehâir***, 4/90) Aynı Nehaî'ye sordular:

"Adamın biri on kadeh içti, sarhoş olmadı; onbirinci kadehte sarhoş oldu. Bu adamın durumu nedir? İçtiği tüm kadehler mi haram, sadece onbirinci kadeh mi?" Cevap verdi Nehaî: **"Sadece onbirinci kadeh haramdır."** (Ebu Hayyân, aynı eser, 6/75) Nehaî'nin bu ifadesi, müfessir sahabî **İbn Abbas**'ta da aynen vardır.

"Hanefî müfessir el-Cassâs, İbn Abbas'ın şunu söylediğini tefsirinde kayda geçirmektedir: 'Sizden biriniz dokuz kadeh içip sarhoş olmasa bu ona helaldir. Onuncu kadehi içip sarhoş olduğunda ise bu onuncu kadeh ona haram olur." (Cassâs, ***Ahkâmu'l-Kur'an***, 2/463; Kal'aci, Fıkhu İbn Abbas, 129-130) Ebu Hanîfe de sahabeden beri sürüp gelen bu görüşe katılmaktadır. Ne yazık ki düşmanları bir çok konuda olduğu gibi, bu fikrin de sadece onda görüldüğünü ileri sürerek ona saldırmışlardır. Muarızlarından biri olan **Ebu Avâne** şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'ye içilebilecek neyi sorsanız 'helal' deyiverir. Şekeri (şerbeti) de sorsanız helal, sekeri (sarhoş eden içeceği) de sorsanız helal." (Hatîb el-Bağdadî, 393)

Tâbiûn kuşağının en büyük fakîhlerinden olan ve İmamı Âzam'ı fıkıh ilmine yönlendiren **Şa'bî** (ölm. 103/721), çekişmeli bir içki olan nebîzi içer, çekişmeli bir oyun olan satrancı oynardı. İmamı Âzam anlatıyor:

"Bir mesele sormak için Şa'bî'nin huzuruna gitmiştim. Baktım, önünde satranç, elinde nebîz. İçiyor ve oynuyordu." (Kerderî, Menâkıbu Ebî Hanîfe, 283)

Irak fıkhının beşiği olan Kûfe, sarhoş edici içkilerden biri olan nebîzin bol tüketildiği bir kent olarak da ünlüdür. En ünlü ve en çok tüketilen nebîzler şunlardı: **Nebîzü'l-büsr** (ham hurma nebîzi), **nebîzu't-temr** (kuru hurma nebizi), **nebîzu'z-zebîb** (kuru üzüm nebizi), **nebîzu'l-asel** (bal nebîzi), **nebîzu't-tîn** (incir nebîzi), **nebîzu'l-hınta** (buğday nebizi), **el-hâlitân** (hurma ve kuru üzüm karışımından yapılan nebîz), **nebîzü'ş-şa'îr** (arpa nebîzi), **nebîzü'z-zürre** (mısır nebîzi).

İbn Seleme, ***Kitabu'l-Melâhî***'sinde ünlü fakîh Zührî'nin şu şikâyetini kayda geçirmektedir: **"Irak'ın, alkollü içkiler içme konusunda bir sakınca görmemesine karşın müzik aleyhinde bir tavır sergilemesini bir türlü anlayamıyorum."** (İbn Seleme, **Kitabu'l-Melâhî ve Esmâuha**)

Şimdi meseleyi daha yakından görelim: Yıllar önce bir okuyucum şöyle bir soru sormuştu:

"Bir tefsirde, şarap dışındaki içkilerin sarhoş olmayacak kadar içilebileceği yazılıyor. Sizin düşünceniz nedir?"

Bu soruya verdiğimiz cevap Türk basınında uzun süre tartışıldı. Ve tabiî, dincilik simsarları bizi, her zamanki tavırlarına yaraşır biçimde, **'haramı helal ilan etmekle'** itham ettiler. Oysaki bizim yaptığımız, Türkiye'de yaşayan müslümanların en büyük mezhebi olan Hanefî mezhebinin alkollü içkilere bakışını ilmî açıdan incelemekti. Kendimiz hiçbir kanaat bildirmeden, fetva vermeden, tercih yapmadan…

Gelelim işin fıkhî yanına. Mesele şudur:

Geleneksel tefsir ve fıkıh anlayışı, Kur'an'daki **'hamr'** yasağını şarap içmek olarak anlar. Bu yasağın konusu olarak geçen **'hamr'** sözcüğünü geleneksel anlamıyla şarap olarak değerlendirdiği için diğer alkollü içkileri, **'kıyas'** yöntemiyle yasak gösterme yoluna gider. Bu mantık şu şekilde işlemektedir: **Şarap, içinde alkol olduğu için yasaklanmıştır. Falan içkilerde de alkol vardır. O halde onlar da yasaklanmıştır.**

İMAMI ÂZAM VE MEZHEBİNİN TAVRI

İmamı Âzam, hamr kelimesinin örfî anlamı **şarap** olduğu için mutlak haramlığı (yani ne miktarda içersen iç haramdır hükmünü) sadece **şarap** için işletmiş, diğer alkollülerin haramlığını Nisa Suresi 43. ayetteki sarhoşluk kaydına bağlamıştır. Bunun içindir ki, İmamı Âzam'a göre, şarap dışındaki içkileri içen kişiye, sarhoş olmayacak kadar içmişse **hadd-i şirb** (içki içme cezası) uygulanamaz. Osmanlı fetva makamı da bu yönde fetva vermiştir.

İmamı Âzam'ın bağlı olduğu **Irak fıkıh ekolü**nün babası ve İmamı Âzam'ın hocası **Hammâd bin Ebu Süleyman**'ın üstadı olan **İbrahim en-Nehaî** (ölm. 96/714), alkollü içkileri ikiye ayırır:

1. Hamr (şarap),
2. Diğer sarhoş ediciler (müskirât).

Nehaî'ye göre, burada söz konusu olan **hamr (şarap), üzüm suyunun kaynatılması suretiyle elde edilen şaraptır.** Aynı yolla **hurmadan elde edilen şarabın içilmesi sadece mekruhtur. O halde, İmamı Âzam ve ekolüne göre, üzümden yapılmamış bir alkollü içki, adı teknik olarak şarap olsa dahi sarhoş etmeyecek kadar içilmişse haram hükmüne tâbi olmayacaktır.**

Hurmadan yapılan içki ile benzeri alkollüleri (şarap dışındakileri) içenlere, **Nehaî** fetvasına göre, ancak sarhoş olmuşlarsa had uygulanır. **"Her sarhoş eden, haramdır"** şeklindeki kuralı (ki hadis diye rivayet edilir) kabul etmeyen **Nehaî'ye göre, şarap dışındaki içkileri sarhoş olmayacak kadar içenler**

sadece ta'zîr edilir, yani azarlanıp uyarılır. Nehaî, "Her sarhoş eden haramdır" sözünün de hadis adı altında uydurulmuş bir söz olduğunu düşünmektedir. Nehaî'nin bizzat kendisi nebîz türü içkileri içer, konuklarına da ikram ederdi.

Nebîz; hurma, elma, susam, arpa, buğday vs. gibi meyve ve tahıllardan yapılır. Bazılarının nebîzi **'şıra'** diye tanıtma gayretkeşliğine girmeleri bir saptırmadır, yalandır; ilim perdesi altında saçmalıktır. **Nebîz**, esasında alkollü içkilerden bir serinin genel adıdır. Nebîzin çoğulu olan **enbize** kelimesi bunlara cins adı olmuştur. **Nebîzgiller** demektir.

Hanefî fıkıhçıların bu yaklaşımı dikkate alındığında şunu söyleyebilmek mümkündür: Şarap dışındaki tüm içkiler (rakı, likör, viski ve benzerleri) nebîzdir. Hanefî fakîhlerine göre, bunlar, sarhoş edecek kadar içilmedikleri sürece haram hükmüne dahil olmazlar.

Nehaî ekolünün, sahabîler kuşağındaki temsilcisi **İbn Mes'ud** (ölm. 32/652) ve onun bilgilerini nakleden tâbiûn kuşağı fakîhi **Alkame** (ölm. 62/681) de nebîz içenler arasındadır. (Kal'aci; Nehaî, 1/287)

İmamı Âzam'ın muarızlarından olan sûfî-fakîh **Süfyan es-Sevrî** (ölm.161/777) de nebîz içenlerdendir. Sevrî'ye göre, **nebîzgilleri, sarhoş olmayacak kadar içmekte dinen bir sakınca yoktur.** Çağdaş fıkıh üstadı **Kal'aci** bu bilgiyi verdikten sonra şunu da ekliyor:

"Bu tür alkollü içkiler konusunda Irak fukahasının tavrı budur." (Kal'aci; ***Fıkhu's-Sevrî***, 162-163)

İmamı Âzam ve benzeri fakîhlerin bu fetvası, İmamı Âzam adına, onun öğrencisi ve fetvalarının toplayıcısı olan İmam **Muhammed eş-Şeybanî** (ölm.189/804) tarafından üstadının görüşlerini anlatan eserlerde aynen tekrarlanmıştır. (bk. Şeybanî; ***el-Câmiu's-Sağîr***, eşribe bahsi, 385-386)

Hanefî fıkhının en ünlü bilginlerinden biri olan müfessir-fakîh **el-Cassâs** (ölm. 370/980), fıkhî bir tefsir olan ***'Ahkâmu'l-Kur'an'*** adlı eserinde, Kur'an'ın yasakladığı hamrın şarap dışındaki içkilerin adı olarak kullanılamayacağını uzun uzun savunur.

(Ahkâmu'l-Kur'an, 1/447-451) **Cassâs**, Peygamberimizin, **Veda Haccı** sırasında söylediği şu sözü de altını çize çize gündeme getirmektedir:

"Şarap, aynıyla (azı ve çoğu) haramdır; onun dışındaki içkiler ise sarhoş olacak kadar içilmeleri şartıyla haramdır." (Cassâs; ***Ahkâmu'l-Kur'an***, 1/444)

Cassâs'a göre, aynıyla haramlık sadece ve sadece üzümden yapılan şarap içindir. Kur'an'da geçen **hamr** adı, **üzümden yapılan şarap dışında hiçbir alkollü içkiye verilemez. Onlar ancak sarhoş edecek kadar içilmeleri halinde haram hükmü altına girerler.** (Cassâs, aynı eser, 1/444-446, 2/648-653)

Hanefî fıkhının, sonraki yobazlarca saklanan (eleştirilmeyen, saklanan) bu anlayışı, Osmanlı İmparatorluğu'nun en uzun hizmetli şeyhulislamı olarak bilinen **Çatalcalı Ali Efendi** (ölm.-1692) tarafından, onun ünlü eseri ***'Fetâva'***da aynen tekrarlanmış ve müslüman imparatorluğun en yüksek din otoritesi adına yeniden fetvaya bağlanmıştır. **Çatalcalı Ali Efendi**, bu konudaki fetvasını **'vişnab'** diye bilinen **vişne likörü** ile ilgili sorulan bir soru üzerine vermiştir. Otuzdan fazla baskı yapan ve Arapça kaynakları ayrı bir eser olarak yayınlanan **'Fetâva'**sında **Şeyhulislam Ali Efendi** aynen şöyle diyor:

"Vişnab dimekle mâruf olup müskir olan şerbetin sekir virmeyecek miktarın telehhî kasdınsız içmek helal midir? Elcevap: İmamı Âzam ve İmam Ebu Yusuf katlarında helaldır. İmam Muhammed katında haramdır. Fî zamanina, İmam Muhammed kavliyle fetva ihtiyar olunmuştur." (Fetâva, İstanbul, 1305 baskısı, 2/326)

Ali Efendi'nin şeyhülislamlık makamı adına verdiği fetvanın, günümüz Türkçesiyle ifadesi şu:

"Vişnab diye bilinen sarhoş edici içkinin, sarhoş etmeyecek kadarını, eğlence kastı olmaksızın içmek haram mıdır? Cevap: İmamı Âzam ve İmam Ebu Yusuf'a göre haram değildir. İmam Muhammed'e göre haramdır. Zamanımızda, İmam Muhammed'in görüşüyle fetva vermek tercih edilmiştir."

İşte, İmamı Âzam ile hocalarının ve genel çerçevede Hanefî

mezhebinin alkollü içkiler konusundaki değişmez fetvası budur. Diğer mezheplerin hiçbirinde göremediğimiz bu fetva, İmamı Âzam ekolünün devrim niteliğinde farklarından biridir.

İmamı Âzam, alkollü içkiler hakkındaki bu görüşü yüzünden de şiddetle eleştirilmiştir. Şaşırtıcı olan, aynı görüşteki diğer din büyüklerine ses çıkarılmadığı, hatta İmamı Âzam'ın aynı görüşü taşıyan hocaları eleştirilmediği halde, Büyük İmam bir günah keçisi gibi sürekli hakarete uğramıştır. Nasıl bir kaderdir ki, saldırı vesilesi yapılacak hemen her meselede, varsa yoksa İmamı Âzam! İşte bir sataşma daha. **Muhammed bin Kasım** anlatıyor:

"Kâbe'nin hareminde Ebu Hanîfe ile karşılaştım ve nebîz içmenin dindeki yerini sordum. Şu cevabı verdi: 'Ondan daha alkollüsünü içmende bile sakınca yoktur. Sen bu nimetlerin şükrünü asla eda edemezsin." (İbn 'Adî, ***el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl***, 8/240)

İslam fıkhının bu konuyla ilgili en şaşırtıcı tablolarından ikisine daha dikkat çekmek isteriz. Bunlardan birisi, Şâfiî mezhebinin babası olan **İmam Şâfiî**'ye, ikincisi ise dahi bir Malikî fakîhi olan **İmam Karafî**'ye aittir.

Bilindiği gibi, Şâfiîler, egemen anlayış olarak nebîzgillere karşı hoşgörülü değillerdir. **İmam Şâfiî** (ölm. 204/820) de başlangıçta nebîz içmezdi. Ancak, filozof-halife Me'mûn çok sevdiği Şafiî'ye bir sohbet sırasında **"Bunu bütün akıllı adamlar içer, sen neden içmiyorsun?"** demiş, bunun üzerine **İmam Şâfiî** bir miktar içmiş. Ve hoşlandığını söylemiş. Nihayet sohbet bitmiş, ayrılmışlar. Halife Me'mûn, Şâfiî'nin arkasından hediye olarak ona önemli bir miktarda (yirmi rıtl) nebîz göndermiş. (Kevserî, **Fıkhu Ehli'l-Irak**, 140).

Irak ekolünün bu nebîz anlayışı, bu ekolün sahabî neslinden öncüsü olan **İbn Mes'ûd**'da da aynen vardır. (Kalaci, İbn Mes'ûd, 16) Dahası, bu anlayış **Hz. Ali** ve **Hz. Ömer**'de de mevcuttur. Onlar da nebîz içenler arasındadır. (İbn Sa'd, Tabaqât, 6/245) Ali'nin nebîz içenlere kırbaç cezası uygulattığı yolundaki rivayet saptırılmaktadır. Evet, Ali nebîz içen bazılarına kırbaç cezası uygulatmıştır ama bunu nebîz içtikleri için değil, sarhoş olacak kadar içtikleri için uygulatmıştır. Zaten bunun gerekliliğinde hiçbir tartışma yoktur. (Kal'aci, Mevsûatü Ali, 97-98)

Hz. Ömer, nebîzi çok sevenlerden biri olarak da ünlüdür. Hatta suikaste uğrayıp yaralandığında, yani ölümünden biraz önce ne içmek istediği sorulmuş ve o, **"Bana nebîz getirin, en çok sevdiğim içecek odur"** demiştir. (İbn Sa'd, Tabaqât, 3/340, 6/245) Dahası var: Ünlü tarihçi İbn Sa'd'in, Asrısaadet konusunun temel kaynaklarından biri sayılan ***'Tabaqât'***ında şu bilgiye rastlıyoruz: Hz. Peygamber de nebîz içmiş ve kendisine nebîz ikram eden amcası Abbas'ı "Çok güzel yapmışsınız, işte böyle yapın" diye takdir etmiştir. (İbn Sa'd, ***Tabaqât***, 4/25-26)

Peygamberimizin günlük hayatını en iyi bilenlerden biri, belki de birincisi olan Hz. Âişe bir yerde şöyle diyor: **"Hurmayı kaplara koyup pişirir, nebîz yaparız ve onu içeriz."** (Aynı eser, 490) Âişe Ana, nebîzin şarap imal edilen kaplarda yapılmasını engelleyenlere de karşı çıkmıştır. O, bu noktada bir tek şeye dikkat çekiyordu: Sarhoşluk. O yoksa nebîzin şu maddeden, bu maddeden, şu kapta veya bu kapta yapılmasını bir mesele olarak görmüyordu.

Unutulmasın ki, Hz. Âişe'nin bu tavrı sergilediği ortam, peynirin yenmesini bile dine aykırı bulacak kadar tabucu zihniyetlerin kol gezdiği bir ortamdı. Sütü sadece süt olarak kullanmaya alışmış insanlar, sütten **peynir** yapıldığında onu yemenin bid'at olduğunu ve haram sayılması gerektiğini düşünmüş ve bunu Hz. Âişe'ye sormuşlardır. Cevabı çok ilginçtir:

"Sen yemiyorsan, getir ben yiyeyim." (Dahîl, 571)

Mâlikî fakîhi **Karafî** (ölm. 684/1285) ise büsbütün şaşırtıcı bir fetva vermiştir: **Karafî**'ye göre, **haşhaş** ve **afyon**, şarap gibi **müskir** (sarhoş edici) değillerdir; onlar nebîzgillerdendir ve sadece müfsiddirler. Yani çok içilip sarhoş olunduğunda bozgun yaratırlar. O halde, sarhoş olup başkalarına zarar verme sebebi yapılmadıkları sürece haram değillerdir. Bunları içene, sarhoş olmadığı sürece, namaz kılmak yasaklanamaz, had uygulanamaz. (Karafî, ***el-Furûq***, 1/377-381)

Anlaşılan o ki, **Karafî, İmamı Âzam ve ekolünün nebîzgillere uyguladığı hükmü afyon ve haşhaşa uygulamaktadır.**

KADIN ÖZGÜRLÜĞÜNE ÖNCÜLÜK

Bugün için küçük görülen bazı kadın hakları, İmamı Âzam'ın yaşadığı zaman (sekizinci yüzyıl) düşünüldüğünde devrim niteliğindedir. Kadın hakları konusunda Ebu Hanîfe'nin işte bu nitelikte davranışları, fetvaları var.

İmamı Âzam'ın tavırları, insanlığın, ondan 14 asır sonra geldiği noktada sergileyebildiği tavırlardır. Ne yazık ki, bu devrim fetvalar, İmamı Âzam'ın saldırıya uğramasına, din dışı ilan edilmesine gerekçe yapılmıştır. İmamı Âzam'a yönelttiği insafsız saldırılardan ileriki bölümlerde söz edeceğimiz meşhur **Cüveynî** (İmamul Haremeyn. ölm. 478/1085) İmamı Âzam'ı tahkire ayırdığı eserinde ona saldırı gerekçeleri arasına **'kadınlara velayet ve vesayet altına girmeden evlenme hakkı vermesi'**ni de koymaktadır. Ve Büyük İmam'a buradan saldırırken şöyle demektedir:

"Kadın, akıl ve fikir yönünden noksandır; seçimini kötülük yönünde yapar. Bunun içindir ki, onun evleneceği adamı seçme hakkını veli veya vasiye tevdi etmek gerekir" (Bu İslam dışı iddia ve eleştirisi için bk. Kevserî, ***İhqâqu'l-Hakk bi İbta-li'l-Bâtıl fi Muğîsi'l-Halk,*** 188) Çağdaş fıkıh otoritesi Mısırlı bilgin **Ebu Zehre**'yi dinleyelim:

"İslam fakîhlerinin cumhuruna göre, kadın, evlenmede tam hürriyete sahip değildir. Onun onayı nikâhın tamamlanmasını sağlamaz. Kadın temyiz kudretine sahip olduğunda evleneceği kişi ona zorla kabul ettirilmez, eşini seçmekte iradesi büsbütün elinden alınmış değildir, dilediği kimseyi kendine hayat arkadaşı seçebilir. Ne var ki kadın bu işleri tek başına yapamaz; velileriyle ortak hareket etmek zorundadır. Eğer velileri kadına haksızlık yapıp dengi olan erkekle evlenmesine engel olurlarsa kadın, velilerini şikâyet eder."

"İşte cumhur denen fakîhler topluluğunun kadının evlenme hakkı konusundaki görüşleri bunlardır. Ebu Hanîfe bu cumhur ulemaya karşıdır. Ona göre, kadın, evlenme konusunda tamamen serbesttir; hiç kimsenin velayetine muhtaç olmadan istediğiyle evlenebilir. Fakîhlerden bu konuda kendisine katılan, sadece öğrencisi Ebu Yusuf olmuştur. Bir rivayete göre, o da hocasına karşı çıkmıştır. Böylece, kadına özgürlük getiren bu görüşte Ebu Hanîfe tek başına kalmıştır."

"Diğer taraftan, fakîhlerce kabul edilen bir kuraldır ki, kadının, malları üzerinde tam hak ve velayeti vardır. Malı üzerinde velayet hakkı olan bir kişinin kendi nefsi üzerinde velayetinin olmaması kabul edilemez. Velayetin tam olması bâliğ ve reşit olmakla gerçekleşir. Malda tam velayet sahibi olanın nikâhında da olması kaçınılmazdır. Erkek sadece bülûğa ermekle kendi kendine evlenme hakkına sahip olurken kadın neden olmasın? Bu konuda kadınla erkek arasında hiçbir fark söz konusu edilemez."

"Kur'an' a baktığımızda, nikâhın kadına isnat edildiğini görüyoruz. Akdin kadına izafe edilmesi bunu kadının kendisinin yapabileceğine delildir."

"Evlenmede kadına tam hürriyet tanıyan tek fakîh Ebu Hanîfe'dir" (Ebu Zehre, 345-3347)

'Cumhur-i ulema' diye anılan çoğunluk, tarih boyunca hep **'kadına karşı'** tezlerin savunucusu olmuştur. Ve bunu çoğu kez, Kur'an ve sünnete açıkça ters düşme pahasına yapmıştır. Asrı-saadet'te aynı şey, Hz. Âişe'nin kadını savunan tutumuna karşı sergilenmekteydi. (Bu konuda bizim ***'Asrısaadetin Büyük Kadınları'*** adlı eserimizin Hz. Âişe bölümüne bakılabilir.)

Evlilik konusunda İmamı Âzam'ın kadına tanıdığı hak, Asrı-saadet'te Hz. Peygamber'in tanıdığı bir haktır. Hz. Peygamber, kızını, onun isteği aksine bir gence nikâhlayan adamın kıydırdığı bu nikâhı iptal etmiştir. Bu iptal üzerine evlendirilen kız, **"İş bana havale edildiğine göre nikâhı kabul ediyorum. Ben, bu işin babaların buyruğuyla olmayacağının kadınlar tarafından bilinmesini istedim"** diyerek kadınlara hak ve özgürlüklerini hatırlatan bir ders vermiştir. (Nesaî, Nikâh, isti'zânü'l-

bikr: 6/71; Dârekutnî, nikâh: 3/232) Sünnete ters düşmek, hadisleri reddetmekle suçladıkları İmamı Âzam, Peygamber'in savunduğunu savunuyor, ona saldıranlar ise bunun tam aksini yapıyor. Ama onlar **'cumhur'**, İmamı Âzam ise tek kişi.

Yapılan işi ilim ve din açısından değerlendirdiğinizde cumhur ve cemaatin tam bir **'cumbur cemaat'** olduğunu, hakkın savunuculuğunu ise İmamı Âzam'ın yaptığını ayan beyan görüyorsunuz. **Cumhur**, çoğunluk veya büyük çoğunluk demektir. Bunu hakkın ölçüsü ve göstergesi yapmaksa Kur'an'a aykırıdır.

Tam burada bir noktanın daha altını çizelim: Kaynakların incelenmesinden anlaşılıyor ki, İmamı Âzam, o devirde, onca madde ve şöhret imkânına rağmen, tek kadınla evlenmiş, tek çocuklu bir insandır. Biz, şu ana kadar, bu tespitimizin aksini gösterecek herhangi bir kayda rastlamadık. Sadece bu bile, Büyük İmam'ın kadın konusunda bir seçkinlik ve yücelik sahibi olduğuna delildir.

EHLİBEYT'İN HAKLARINI SAVUNMADAKİ ÖZGÜN TAVRI

İmamı Âzam, Ehlibeyt haklarını, onların halifeliğe layık olduklarını savunurken mezhep kabullerinden asla hareket etmemiştir. Bu savunma, Ehlibeyt'in (Ali ve evladının) bu makama herkesten önce layık oldukları gerçeğine dayandırılmıştır. Ama o bunun seçim yoluyla olması gerektiğini düşünmektedir. Emevîler ve destekçileri bu seçimi engellemiş, hilafet makamını zorla ele geçirmişlerdir. Eğer onlar zor kullanmasaydı ümmet Ehlibeyt evladını seçip iş başına getirecekti.

Yani iş, Şia'nın iddia ettiği gibi, ezelden takdir edilmiş bir hak değil, Ehlibeyt'in sahip olduğu bir ehliyettir. İmamı Âzam, bu fikirleri yüzünden, hilafet sırasının Allah katında üstünlüğün de göstergesi olduğunu benimseyen bir fakîh olarak takdim edilemez. İmamı Âzam'ın hiçbir fikri ve yaklaşımı buna delil vermez. O, Hz. Ali'yi, hiçbir siyasal sıralamaya sokmadan ashabın en üstünü saymaktadır. Ancak bu üstünlük, ezelden takdir edildiği için değil, Ali'nin ilmi, irfanı, sadakati ve gayreti yüzündendir.

İmamı Âzam, Hz. Ali hakkındaki bu görüşüyle Emevî dayatmalarının bir uzantısı olan Ehlisünnet geleneğinin, Hz. Ali'nin üstünlüğünü ezelden Allah'ın takdiri görmeyen anlayışıyla da Şia geleneğinin dışına çıkmaktadır. Bu bakımdan İmamı Âzam'ı ne birincisi tasvip ediyor ne de ikincisi.

İmamı Âzam, bu anlayışının bir uzantısı olarak ilk iki halifeyi takdirle sevmekte, onlara saygı duymaktadır. Bu sevgi ve takdirin arkasında şu temel ilke vardır: **Bir insan, kendisinden daha üstün vasıflı birisi ortada olmasına rağmen hilafet makamına getirilebilir; böyle bir durumda ona saygı duymalıyız.** Bu noktada Büyük İmam'ın anlayışıyla, çok sevip saydığı ve desteklediği **İmam Zeyd bin Ali**'nin anlayışı uyuşmaktadır. İmam Zeyd'e göre de **"Daha seçkin bir kişi (afdal) varken daha az seçkin bir kişi (mafdûl) tercih edilmiş ve**

hilafet makamına getirilmiş olabilir. Nitekim, Hz. Ali, ashabın en seçkini olmasına rağmen, ümmet Ebu Bekir'i daha sonra da Ömer'i halife yapmıştır." (Ebu Zehre, İmam Zeyd, 83)

Ebu Hanîfe'nin hilafet ve sahabîler konusundaki belirleyici fikrinin esası, İmam Zeyd tarafından açıklanan bu görüştür. O, Zeyd bin Ali'nin şu görüşüne de aynen katılmaktadır: **Halifelik ne verasetle olur ne de Peygamber'in vasiyetiyle, o sadece ehliyet ve faziletle olur.** O halde, Râşit Halifeler'in de Ehlibeyt imamlarının da masum oldukları söylenemez. Masumiyet vahye mazhar olmakla gerçekleşir ki bu da sadece peygamberlerde mümkündür.

Zeyd bin Ali, böylece imamet ve hilafet konusunda Şia'dan ayrılmaktadır. İmamı Âzam ise zalim yönetime kılıçla karşı çıkmayı gerekli görerek, önderi gösterildiği Ehlisünnet'ten ayrılmaktadır. **Zeyd bin Ali, bir coğrafyada veya bir devirde iki halife (imam) olabileceğini de caiz görerek, diğer bütün mezheplerden ayrılmaktadır.**

O halde, İmam Zeyd, bu meselede, Kur'an'ın maksat ve muradını, Ebu Zehre'nin güzel tâbiriyle, **'kamu yararının bazen egemenliğin parçalanmasında olabileceğini'** günümüze bile ışık tutacak bir vukufla yakalamış ve bu fark edişini hiç tevil etmeden insanlığın bilgisine iletmiştir. (Ebu Zehre, 198)

İmam Zeyd, **'Beklenen Mehdi'** kavramına da karşıdır. Ne beklenen mehdi vardır ne de gelecek mehdi. (Ebu Zehre, Zeyd, 220)

Sekizinci Bölüm

İMAMI ÂZAM'IN EN BÜYÜK FIKIH DEVRİMİ: KUR'AN'IN TERCÜMESİYLE İBADETE FETVA

ANA DİLDE İBADET (NAMAZ) MESELESİNİN ESASI

İslam fıkıh tarihinde Kur'an'ın başka bir dile yapılmış tercümesiyle namaz kılınabileceğini, ezanın başka bir dile tercüme edilerek okunabileceğini söyleyen ve bunu din adına fetvaya bağlayan ilk fakîh, İmamı Âzam'dır. Bu fetva, İslam tarihinde sarsıntısı hâlâ devam eden bir devrim ve Arabizme indirilmiş en büyük darbelerden biri, belki de birincisidir.

Aradan bin küsur yıl geçmiş olmasına rağmen bu devrim, Arapçılık yandaşlarının hâlâ içine sinmemiş, bu fetva hâlâ hayata geçememiştir. Türkiye Cumhuriyeti'nin resmî devlet bütçesinden iki katrilyon para alan ve bir 'Hanefî mezhebi kurumu' olan **Diyanet İşleri Başkanlığı** bile bu fetvayı, Türkiye gibi yüzde doksanlık bir kısmı Hanefî fıkhına bağlı bir ülkede hayata geçirmemekte ve bu yolda fikir beyan edenleri dışlamakta ısrarlıdır. İmamı Âzam'ın iman, cesaret ve dehasının en büyük göstergelerinden biri olan bu devrim üzerinde, diğer konulardan biraz daha fazla durmak istiyoruz.

Vereceğimiz bilgiler, bizim bu konuyu ayrıntılarıyla ele alan ve Türk dilinde bu konunun tek bilimsel kaynağı olan ***'Ana Dilde İbadet Meselesi'*** adlı eserimizden aktarılacaktır. Elbette ki, elinizdeki eserin yapısına has bazı ilavelerimiz olacaktır. Öncelikle, birkaç temel noktaya dikkat çekeceğiz:

1. Farsça'dan alarak kullandığımız 'namaz' kelimesini Kur'an'da karşılayan sözcük olan 'salât', kelime anlamıyla dua demektir:

Kur'an bu kelimeyi, insan dışındaki varlıkların dua faaliyetlerini anlatırken **tespih** kelimesiyle yan yana kullanmaktadır. (bk. Nûr Suresi, 41)

Kur'an'dan anlaşılan odur ki, **salât**, tüm varlığın dua ve ibadet tavrının ortak ifadesidir. Bu demektir ki **salât**, yüzlerce, binlerce, milyonlarca renk-desen ve yöntem arz eder. Bizim, namaz

kelimesiyle ifade ettiğimiz ise salâtın çok özel bir şeklidir. Bu özel şekil, tüm niyaz ve dua faaliyetlerini bir araya getiren **'toplayıcı bir ibadet'** olarak dikkat çekmektedir. Dinin, Allah'ı yüceltmek ve anmak için öngördüğü tüm davranış ve düşünceler namazda ahenkli bir bütün haline getirilmiştir. Ancak unutmamak gerekir ki, bu ahenkli bütünün, belli zorunluluklar altında belli kısımlarının dışta tutulması, yapılan işin **salât** olmasını engellemez. Fıkıh terimleriyle ifade edersek, salâtın esas ve değişmez rüknü (omurgası), **Tâha Suresi 14.** ayette ifade edilen özdür. Cenabı Hak bu öze dikkat çekerken şöyle buyuruyor:

"Namazı/duayı beni anmak için yerine getir!"

O halde, **Allah'ı anma varsa, salât var demektir. Öteki rükünler, İmamı Âzam'ın kullandığı bir tâbirle, zâid (artı, gerektiğinde olmayabilecek) rükünlerdir.** İşte İmamı Âzam'ın devrim fikirlerinden biri bu noktada öne çıkmaktadır. **İmamı Azam'a göre, kıraat (namazda Kur'an'dan belli bir bölümün okunması) da zâit bir rüküdür.**

Zâit rükünlerin özelliği şudur ki, şartlar ve mazeretler onların yerine başka şeylerin ikame edilmesini (geçirilmesini) gerekli kılabilir ve bu, dinen sakıncalı olmaz. Salât halinin insan hayatında, imkânlara, mekânlara, zamanlara, şartlara göre onlarca icra şekli söz konusu olabilir, olmalıdır. İslam'ın tüm zamanlara ve coğrafyalara hitap eden bir din oluşunun kaçınılmaz sonuçlarından biri de budur. Bu sonuçların çoğu, geleneksel dayatmacı anlayış tarafından halktan saklanmaktadır. Fıkıh kitaplarını dikkatle okuyanlar bu söylediklerimizin ayrıntılarını yakından görebilirler. Örneğin, **Kur'an, binek üstünde veya yürüyerek namaz kılmaktan söz etmektedir.** (Bakara, 239)

Salât, Allah ile insanın temel diyalogu olarak, her şart ve durumda kılınmalı, korunmalıdır. Bu böyle olduğu içindir ki Kur'an, bazı hallerde secdesiz ve rükûsuz namaz kılmaya da izin vermektedir. Böyle bir namaz da salât cümlesindendir; ne var ki mazeret haline uyarlanmış bir salâttır. Unutulmasın ki bu uyarlamanın kapısını bizzat Kur'an açmaktadır. Yani **ibadette, o arada namazda, mükemmellik şartlarıyla yeterlilik şartlarını birbirine katmak son derece yanlış ve zararlı bir yaklaşımdır.**

2. Namaz sırasında Kur'an'dan okunması gereken asgarî miktar olan Fâtiha Suresi'nin gerekliliğini gösteren delil, sünnet kaynaklıdır:

Fıkıh dilinde kıraatin (namazda Kur'an'dan okunması gereken kısmın) **'farz'** olarak gösterilmesi, aksini yapmak **'haram'** anlamında bir farzı değil, bir fıkıh terimi olarak kaçınılmazlık ifade eder. Bu **farz**, örneğin, bir nâfile namazdan söz edildiğinde de aynen kullanılır. Bunun anlamı, teknik gerekliliktir, dinsel olmazsa olmazlık değil. Dinsel olmazsa olmazlık anlamında bir farzdan söz etmek için Kur'an kaynaklı açık ve kesin (zannî delil olmaz) bir delilin bulunması gerektiği, tartışmasızdır. **Namazda Kur'an'dan bir miktar okumanın farz olduğunu gösteren bir delil yoktur.**

Bir kez daha tekrarlayalım ki, böyle bir delil olmadığı için, Şafiî-Hanbelî-Mâlikî ve İmamiyye fakîhleri, Kur'an ayetlerini doğru-düzgün okuyamama durumunda, Fâtiha'nın yerine başka dua ve niyaz metinlerinin okunabileceğini kabul etmişlerdir. Ve yine bunun içindir ki, İmamı Âzam, kıraati, namazın aslî rükünlerinden değil, **zâid** (ikincil) rükünlerinden saymıştır.

İmamı Âzam'ın bu görüşü sonraki mezheplerin tümünü etkilemiş, sonuç olarak **"Mazeret hallerinde (örneğin güzel Arapça bilmemek), Fâtiha Suresi okunmadan da namaz kılınabilir"** hükmü bütün mezheplerde egemen olmuştur. Yolu açıp ilk fetvayı veren İmamı Âzam'dır. İmamı Âzam'ın bu devrim fetvasının, fıkıh çevrelerinde nasıl egemen olduğunu anlamak için Abdurrahman el-Cezîrî'nin (ölm.1941) dört mezhebin fıkhı üzerine yazılmış ünlü eserindeki şu satırları okuyalım:

"Hanefîler şöyle derler: 'Arapça okuyamayan, Fâtihayı başka bir dildeki çevirisinden okur ve namazı geçerli olur. Mâlikîlere göre, böyle birinin, Arapça'yı öğrenmesi gerekir; ama bunu yapamazsa bilen birine uyarak namaz kılar; bunu da yapamaz ise rükû ile kıyam arasını bir miktar zikir ile açarak namazını yerine getirir." (el-Cezîrî; ***el-Fıkh ale'l-Mezâhib el-Erbaa***, 1/209)

İMAMI ÂZAM VE MEZHEBİNİN GÖRÜŞÜ: KUR'AN'IN TERCÜMESİ İLE NAMAZ

Önce, mezhebin mutlak müçtehidi olan kurucu imama, **İmamı Âzam Ebu Hanîfe**'ye bakacağız. Orada bizi bağlayan bir görüş bulamadığımız takdirde ikinci, üçüncü derecede imamların içtihatlarına başvuracağız. Hanefî fıkhının babası ve birinci derecede söz sahibi olan İmamı Âzam'ın, Kur'an'ın tercümesiyle ibadet meselesindeki görüşü açık ve kesindir:

Arap dilini bilen ve Kur'an'ı güzel bir telaffuzla okuyabilenler de dahil, namazda Fâtiha'yı tercümesinden okuyan herkesin namazı geçerlidir.

Büyük İmam'ın bu fetvası, herhangi bir mazeret veya zaruret kaydına bağlanmamıştır; mutlak ve genel bir fıkhî görüştür, bir genel fetvadır. **İmamı Âzam'ın bu fetvasına göre, bir müslüman, örneğin, Arap asıllı olsa veya Arapça'yı güzelce okuyabilse dahi Kur'an'ın çevirisiyle namaz kılabilir. Bunu yapabilmesi için kendisinden herhangi bir mazeret istenmez. İmamı Âzam** görüşünün Hanefî fukahasınca ayrıntı-lanan gerekçesi şöyle özetlenebilir:

Kur'an, kağıtlarda yazılmış ve bizim okuduğumuz lafızlar değildir. Esas Kur'an o lafızların taşıdığı mânâdır ki bir **kelâm-ı nefsî** (Allah'ın zatı ile birlikte varolmaya devam eden söz) olarak kalıptan kalıba dökülür. O kalıplar, sonradan yaratılmış (muhdes) varlıklardır. Oysaki **esas Kur'an, mahlûk olmayan bir mânâdır.** Bu gerçek bizzat Kur'an tarafından ifadeye konmuştur:

"Hiç kuşkusuz o Kur'an, öncekilerin zübürlerinde de vardı." (Şuara, 42)

O halde, esası itibariyle mânâ olan Kur'an'ı, Arapça lafız yerine başka lafızlardaki çevirisinden okumak mümkündür. İmamı Âzam'ın bu görüşü, onun kurduğu büyük ekolün sonraki tem-

silcileri tarafından da aynen dile getirildi ve savunuldu. Uzun bir liste verilebilir. Biz, çok önemli birkaç ismi vereceğiz.

Ebu Bekr er-Râzî el-Cassâs (ölm. 370/980) bir fıkhî tefsir olan ***'Ahkâmu'l-Kur'an'***ında İmamı Âzam'ın görüşünü ele alır ve savunur.

Kadı Abdülcebbâr (ölm. 415/1024), Kur'an'ın esası itibariyle lafız değil anlam olduğu fikrini daha da ileri götüren **mütekellim** (İlmi Kelam bilgini) ve fakîh din büyüklerinden biridir. İslam düşünce tarihinin aşılmamış eserlerinden biri kabul edilen ***el-Muğnî***'sinde şu başlığı atabilmiştir:

'Kur'an'a İnanmanın, Onun Anlamını Bilmeden Önce Olması Gerektiğini Söyleyenlerin Sözlerinin Bâtıl Olduğuna İlişkin Fasıl.' **Kadı Abdülcebbâr**, bu fasılda özetle şu yolda konuşmaktadır:

"Bu fikirde olanların sözlerinin temelsizliği (fesadı) açıktır. Eğer onların sözleri doğru olsa, Kur'an, muhatapları olan Araplara Arap diliyle indirilmezdi. Öyle ya, eğer mânâ önemli değilse, lafzın delâlet etmesi gereken bir anlam amaç edinilmemişse vahyedilen söz ha Arapça olmuş ha başka bir dilde, ne fark eder..."

"Oysaki Kur'an, anlam düşünülsün diye Arapça indirildiğine bizzat kendisi vurgu yapmaktadır. Mânâyı dikkate almaksızın lafızları en güzel biçimde okusanız da bu okuma abes olmaktan öteye gidemez. Hz. Peygamber ifade etmiş ve inanmıştır ki Kur'an anlam ifade eder, onun anlamları vardır. Bir adam Hz. Peygamber'i kabul edip de onun bu fikrini dikkate almaz ise inkâra yaklaşmış demektir. Birçok Kur'an ayeti, bu kitabın bir anlamı olduğunu, o anlam dikkate alınmadığında onun helal ve haramı gösterme niteliğinin hiçbir işe yaramayacağını göstermektedir."

"Eğer anlam esas olmazsa Kur'an'ın mucizeliğinden söz etmenin de bir isabeti kalmaz. Çünkü mucize kelam oluşun temelinde fesahat vardır. Ve bir kelam sadece lafızlarının cazipliği ile değil, aynı zamanda anlamının ihtişamiyle fasîh olur." (Kadı Abdülcebbâr, **el-Muğnî**, İ'câzu'l-Kur'an, 356-357)

Türkiye Cumhuriyeti'nin kurucusu Gazi Mustafa Kemal Atatürk; İmamı Âzam ve ekolünün **"Kur'an mânâdan ibarettir ve onun için de tercüme edilebilir ve tercümesiyle namaz kılınabilir"** görüşünü, bin üç yüz yıl sonra, aynen tekrarlamış ve 'Kur'an'ın tercümesi meselesi'nde temel gerekçe olarak kullanmıştır. Ana dilde ibadete, "Kur'an tercüme edilemez" diyerek itiraz eden **Kâzım Karabekir Paşa** ve arkadaşlarına aynen İmamı Âzam'ın cümlesini kullanarak şöyle diyor:

"Öyle şey mi olur efendim, ne demek Kur'an tercüme edilemez?! 'Kur'an tercüme edilemez' demek, 'Kur'an'ın mânası yoktur' demektir."

Atatürk'ün bu cümlesi, **İmamı Âzam** ve **Kadı Abdülcebbâr**'ın fikirlerinin, bir devlet adamının diliyle veciz bir ifadesidir.

Alâuddin Kâsânî (ölm. 587/1191) ***'Bedâi'u's-Sanâi'*** adlı anıt eserinde çeviri ile ibadeti savunmaktadır. Hidâye yazarı **el-Merğînânî** (ölm. 593/1196) de aynı görüştedir. (bk. el-Hidâye, iftitahu's-salât bölümü)

Abdullah bin Ahmed en-Nesefî (ölm. 701/1301): Ehlisünnet inancının esaslarını kaleme alan imamlardan biri olan bu müfessir, fakîh ve kelamcı bilgin, tefsiri ***'Medârikü't-Tenzîl'***de, Şuara Suresi 196. ayeti açıklarken şu yolda konuşmaktadır:

"Bu ayet şu iki hususa delil olur:

1. Kur'an, Arapça dışında bir dile tercüme edildiğinde o tercüme de aynen Kur'an'dır,

2. Kur'an'ın çevirisi ile namaz kılmak câizdir."

Hanefî fıkhının muhaddis-fakîhlerinden biri olan **Zeyla'î** (ölm. 743/1343) aynı görüşü, aynı gerekçelerle tekrar eder ve ekler:

"Eski suhuflar (vahyî metinler) **Arapça olmadığına göre Kur'an'ın Arapça metinden okunması şart değildir."** (bk.- Zeyla'î; ***Tebyînu'l-Haqâiq***, 1/110-111)

Adlarını sıraladığımız Hanefî fakîhlerin, tercüme Kur'an'la namaza cevaz veren görüşlerinin gerekçeli bir açıklamasını, Hanefî ekolün anıt bilginlerinden biri olan **Kâsânî**'nin ***'Bedâi'u's-Sanâi'*** adlı eserinden kısmen özetleyerek vereceğiz:

"Namazda kıraat (Kur'an'dan bir miktarın okunması), bilginler kamuoyunca farz görülmüştür. **Ebu Bekr el-Asam** (ölm.200/815) ve **Süfyân bin Uyeyne** (ölm. 198/813) ise namazda kıraati farz görmezler. Onlara göre, namaz, birtakım fiillerin adıdır, birtakım zikirlerin-okuyuşların adı değil. Hatta onlar derler ki, 'Namaza iftitah tekbiri almadan (Allahu ekber demeden, sadece elleri kaldırarak) da başlanabilir."

"Onların görüşlerinin açıklaması şu olabilir: Allah'ın, 'Namazı kılın!' emri bir mücmel (kısa, açıklanmaya muhtaç) emirdir. Bu mücmel, Hz. Peygamber'in eylemiyle açıklanmıştır. Hz. Peygamber ayrıca şunu da söylemiştir: **"Namazı, beni kılıyor gördüğünüz gibi kılın."**

"Görülen, fiillerdir; zikirler-sözler değil. O halde, namaz, fiillerin adıdır. İşte bunun içindir ki, namaza ilişkin fiillerden âciz olandan namaz hükmü düşer. Böyle bir kişinin, namazda okunan zikirleri-duaları yerine getirebilmesi, düşme hükmünü değiştirmez.

"Biz Hanefîlere göre, namazda farz olan kıraat (Kur'an okuma), Kur'an'dan herhangi bir şey okumaktır. Özellikle Fâtiha'nın okunması ise farz değil, vâciptir. Hasan el-Basrî'ye göre, kılınan namazın bir tek rekâtında Fâtiha okumak, farzı yerine getirmeye yeter."

"Hasan el-Basrî'nin hareket noktası, Müzzemmil Suresi 20. ayetteki 'Kur'an'dan kolayınıza geleni okuyun!' cümlesidir."

"Hasan'a göre, bir işin yapılmasına ilişkin emir, o işin tekrarını gerektirmez. Bir musallî (namaz kılan), **Fâtiha'yı, kıldığı namazın herhangi bir rekâtında bir kez okusa kıraat emri yerine gelmiş olur."**

"Kıraatin geçerli olmasına gelince: İmamı Âzam'a göre, kıraat, Arapça ile geçerli olabileceği gibi, Farsça ile de (yani Kur'an'ın tercümesiyle de) **geçerli olur. Kıraat sahibi, ister Arapça'yı güzelce bilsin, ister hiç bilmesin, fark etmez. Tercüme ile kılabilir."**

"İmamı Âzam'ın iki büyük öğrencisi, İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre, eğer kişi Arapça'yı iyi biliyorsa ter-

cümeden okuması geçerli olmaz. Arapça'yı iyi bilmiyorsa tercümeden okuması geçerli olur."

"İmam Şâfiî'ye göre, Arapça'yı iyi bilsin veya bilmesin, namazda Kur'an'ın çevirisini okuyamaz. Şâfiî'nin, bu durumda önerdiği çözüm şudur: Eğer Arapça'yı iyi bilmiyorsa, kıraat yerine Allah'ı tespih eder (Allah'ı yüceltici sözler söyler), **tehlîl eder** (La ilâhe illellah der), **ama tercüme Kur'an'dan okuyamaz."**

"Şâfiî'nin görüşünü savunanların dayandıkları tez şudur: Kur'an, Arap diliyle indirilmiştir; o yüzden Kur'an'ın başka bir dildeki çevirisini okumak, Kur'an okumak sayılmaz."

Ebu Hanîfe, bu noktada şöyle düşünmektedir:

"Namazda Kur'an okumaktan maksat, Allah'ın kelamına yani O'nun zatıyla birlikte olan söz söyleme gücüne (kelam-ı nefsî, kelam-ı kadîm) **delâlet eden sözleri okumaktır. Bunlar ibret, öğüt, teşvik, sakındırma, övgü ve yüceltme ifade eden sözlerdir; Arapça olmaları esas alınacak lafızlar değil. Lafızlar, şöyle veya böyle olabilir. Nitekim Kur'an'da şöyle denmektedir: 'O Kur'an, önceki nesillerin kitaplarında da vardır.'** (Şuara, 196) **Yine Kur'an'da şöyle deniyor: 'Bu Kur'an, önceki sayfalarda da elbette ki vardı: İbrahim'in, Mûsa'nın sayfalarında."** (A'la, 18-19) **Bilinmektedir ki o eski sayfalardaki tanrısal kelam Arapça lafızlar halinde değildi; Kur'an'da kümelenen anlamlar halinde idi."**

"Kur'an Arapça indirilmiştir" tezini ele alırsak buna cevap olarak iki şey söyleyeceğiz:

1. Arapça lafızların Kur'an oluşu, onun dışındakilerin Kur'an oluşuna engel değildir. Kur'an'ın Arapça indirildiğini bildiren ayetlerde böyle bir engelden söz edilmemektedir. Arapça lafızlara 'Kur'an' dendi, çünkü onlar, 'Kur'an olana delâlet' etmekteler. O lafızlar, kelamın hakikatine sıfat durumundadır. Biz, 'Kur'an mahlûk değildir' derken, işte bu sıfatı kastederiz; Arapça yazımları değil. Mânaya (yani kelamın hakikatine) **delâlet, tercümede de vardır."**

"Farsça çevirinin de 'Kur'an' diye anılabileceğine şu ayet kanıttır: 'Eğer biz onu Arapça olmayan bir Kur'an yapmış olsay-

dık elbette şöyle diyeceklerdi: 'Ayetleri ayrıntılı kılınmalı değil miydi?" (Fussılet, 44) **Bu ayetle bildiriliyor ki, eğer Allah, Kur'an'ı, Arapça dışında bir dille ifadelendirseydi o yine 'Kur'an' olacaktı."**

2. 'Arapça lafızlar dışında Kur'an olmaz' derken şunu unutmayalım: Arapça okumanın gerekliliği Arapça'ya 'Kur'an' adı verilmesinden değil, Arapça lafızların, Allah ile varolan tanrısal kelama delil olmasındandır."

"Şunu da söylüyorlar: Arapça lafızlarda belirginleşen i'caz (edebî mucize)**, Farsça** (veya bir başka dilde) **çeviride vücut bulmaz. Güzel! Ama unutulmasın ki, İmamı Âzam, namazda okunacak niyazların i'caz taşıması gerektiğini kabul etmemektedir."**

"Esas yükümlülük Kur'an'dan bir şey okumak teklifidir, i'caz taşıyan kelam okuma teklifi değil. Bunun içindir ki, İmamı Âzam, kısa bir ayetin okunmasını bile yeterli görmektedir. Oysaki, iki üç ayetten azında i'caz tecelli etmez."

"Tüm bu görüşler dikkate alındığında şu söylenebilir: Musallî (namaz kılan); **Tevrat, İncil veya Zebûr'dan bir parça okusa, eğer o parça tahrif edilmemiş bir parça ise, Ebu Hanîfe'ye göre, namazı geçerlidir."** (Tahrif edilmemiş olmanın ölçüsü, açıktır ki, içerik bakımından Kur'an'a uygunluk olacaktır).

"Kıraatla ilgili ihtilaflar ezan için de geçerlidir. Şöyle diyenler de olmuştur: Ezanın çevirisinin okunmayacağında ittifak vardır. Çünkü Arapça dışında bir dille okunursa i'lam (duyuru) **amacı gerçekleşmez. Eğer duyuru gerçekleşiyorsa, ezanın tercümesini okumakta da bir sakınca yoktur..."** (Kâsânî; ***Bedâi'u's-Sanâi***', 1/516-532)

NE DEDİĞİNİ ANLAMADAN KILINAN NAMAZ GEÇERLİ MİDİR?

Kur'an'ın verileri esas alınırsa geçerli değildir. Neden? Çünkü Kur'an da dua da lafızdan ibaret değildir, mânâdır.

Kur'an ve duanın esası mânâ ise bunların anlaşılan dilde okunmaları gerekir. Aksi halde Kur'an ve dua olmazlar. Kur'an, ne dediğini anlamayanların namaz kılmasını yasaklamış ve **"Ne dediğini anlamadan namaz kılanlara lanet olsun!"** (Mâûn Suresi, 4) demiştir.

Kadı Abdülcebbâr bu noktaya parmak basarken şöyle diyor:

"Dua ancak irade ile dua olur. Tıpkı emrin irade ile emir olması gibi. Bunun içindir ki, yanılarak veya alışkanlık ve âdet eseri bir şeyi okuyanın yaptığına dua denemez. Aynı şekilde, böyle bir okuyuşu, taklit olarak yapana da dua ediyor denemez." (Kadı Abdülcebbâr, **el-Muğnî**, İmamet/2, 238)

Nisa Suresi 43 ve Mâûn Suresi 4-5. ayetler gösteriyor ki okuduğunu anlamadan kılınan namaz geçerli olamaz. Ayrıca Kur'an'daki temel kavramlardan biri ve şeytanın insana oynadığı oyunların en büyüğü olan 'emanî', ne dediğini anlamadan okumaktır.

NE DEDİĞİNİ ANLAMADAN OKUMAK (ÜMNİYE), ŞEYTAN ALDATMACASIDIR

Kur'an, anlamını bilerek okumayı kutsarken, anlamını bilmeden okumak olan ümniyeyi (çoğulu: emânî) bir şeytan aldatmacası olarak kötülemektedir. **Ümniye**, şeytanın, peygamberler de dahil insanın okumalarını saptırma yöntemidir. Kur'an, daha çok çoğulunu kullandığı bu **ümniye** kelimesi çerçevesinde en hayatî mesajlarından bazılarını insanlığın önüne koymuştur.

Ümniye konusunda ayrıntılı bilgileri, bizim **'Kur'an Açısından Şeytancılık'** adlı eserimizin bu meseleyi ele alan bölümünden (bk. s.135-142) yararlanarak sunacağız. Kur'an'a göre, şeytanın en büyük silahlarından biri de ümniyedir.

Ümniye nedir?

Kur'an bu sözcüğü, tekil ve çoğul halde defalarca kullanmakta ve insanı aldatma araçlarından biri olarak şeytan tarafından öne çıkarıldığını bildirmektedir. **Ümniye**, isim halinde bir yerde tekil (Hac, 52), beş yerde çoğul (emânî) olarak geçmektedir. Fiil halinde kullanımı ise bunun iki katından fazladır.

Kur'an bu kavramı, kitap kavramına karşı ve olumsuzluğu ifade için kullanmaktadır. Karşıtlık şöyle verilmektedir: **Kitabı bilmezler, sadece emânî bilirler...**(Bakara, 78) Ehlikitap dediğimiz Yahudi ve Hıristiyanlarla Müslümanların emânîsinden şikâyet edilmekte, meselelerin bu emânîlerle çözülemeyeceği belirtilmektedir. Çözüm, kitap-bilgi ve eylem ile olacaktır. (Nisa, 123)

Kitap'a (yani bilgi ve kanıta) karşı konmuş bulunan **emânî, aslı-esası olmayan şey, yalan, sanı, ne dediğini anlamadan okumak anlamlarındaki ümniye kelimesinin çoğuludur.**

Kur'an'ın kitaba, bu demektir ki bilgi-düşünce-aydınlık üçlüsüne karşıt gösterdiği **emânî**, bizim **'hurafe, uydurma ve anlamadan okumak'** dediğimiz illetlerin ta kendisidir. Emânî hakkında bilgiler veren ölümsüz dil ustası **Isfahanlı Râgıb** (ölm.-502/1108) şunu da söylüyor:

"Ümniye, okuyuş demektir. Kendini iyice vermeden okumak bu tehlikeyi taşıdığındandır ki Hz. Peygamber'e Kur'an okuyuşunda aceleden kaçınması emredilmiştir." (bk. Tâha, 114; Kıyame, 16)

Şeytanın insanı saptırışının esası da ümniyeye itmektir. **Şeytan, tüm vaatlerinde ümniye kullanır.** Yani, insanı, anlamını bilmeden, sırf üfürük olsun diye okumaya ve aslı-esası olmayan şeylere inanıp bel bağlamaya iter. (bk. Nisa, 120) Daha ilginci, şeytan, insanoğlunu ümniyeler (anlamsız okuyuşlar) kullanarak saptıracağını Allah önünde açıkça söylemiştir:

"Yemin olsun, onları hurafelere-yalanlara/anlamını bilmeden okuma tutkusuna iteceğim..." (Nisa, 119)

Bu ayet, ümniyelerle ayağına çalı dolandırılan kitlelerin, Allah'ı paravan yapanlarca aldatılıp perişan edileceğini de mucize bir biçimde gösteriyor.

Kitap (bilgi, düşünce, aydınlık, kanıt) yerine anlamadan okuyup üfürme, asılsız gelenek ve kabullerin peşinden gitme, hurafelere saplanma gibi olumsuzluklara kucak açanlar şeytanın vaadlerinden başka hiçbir şeyle ödüllendirilmeyeceklerdir. Böyle bir sonuçla karşılaşmamak için dini-imanı, hurafelerle bilimdışılıklardan temizlemek ve dinin tanrısal kaynağını, anladığı dilde okumak kaçınılmazdır. Bunu yapmayanlar, kitabın yerine emânîyi geçirerek bunların işletilmesiyle saltanat sürenlere ve nihayet şeytana teslim olur, yedek ilahlara kul-köle haline gelirler.

Bütün bu açıklamalar dikkate alındığında şunu söylemek borcundayız: **Ne dediğini anlamadan okuyarak namaz kılanların o namazları iade etmeleri gerekir.**

ARAPÇILIĞIN SAPTIRMALARI

İmamı Âzam'ın Kur'an'ın çevirisi ile namaz kılınabileceğine ilişkin görüşü her gündeme geldiğinde üç büyük hata (veya saptırma) işlendiğini görüyoruz:

1. İmamı Âzam'ın görüşleri, İmamı Âzam'ın en büyük öğrencisi olan ve onun tüm fetvalarını bize 6 eserle ulaştıran öğrencisi İmam Muhammed eş-Şeybânî (ölm. 189/804) **yerine, 483/-1090 tarihinde ölen Serahsî'nin eserinden alınmaktadır**.

Oysaki ilk ve doğrudan kaynak **İmam Muhammed eş-Şeybanî**'nin eserleridir. Bilim ve fikir ciddiyeti de gerçeği olduğu gibi saptama niyeti de konunun ilk kaynağını öne almayı zorunlu kılar.

İmamı Muhammed'in o eserlerinden biri olan ***el-Câmiu's-Sağîr***, yukarıda kaydettiğimiz görüşlerin ilk ve doğrudan kaynağıdır. (el-Câmiu's-Sağîr, İftitâhu's-Salât bahsi) Ne ilginçtir ki bu temel ve birinci el kaynağın, onca tartışmada adının geçtiğine bile tanık olabilmiş değiliz.

2. İmamı Âzam'ın görüşü, ikinci-üçüncü el kaynakların kaypak zemininde sulandırılarak, Arapça okuyamayanlara, 'dilleri alışıncaya kadar geçici bir süre kolaylık tanıma olarak gösterilmektedir.

Bu iddiayı okuyup dinleyince, neden İmam Muhammed'e değil de ondan üç yüzyıl sonra yazmış bulunan Serahsî'ye atıf yapıldığı çok güzel anlaşılıyor. Çünkü İmam Muhammed, hocasının fetvalarını naklettiği onca eserinin hiçbirinde böyle bir **'geçici süre'**den söz etmemektedir.

3. İmamı Âzam'ın, Fâtiha'nın çevirisi ile namaz kılınabilir görüşünden döndüğü şeklinde bir iftira sahnelenmektedir.

Büyük İmam, fikrinden dönmüşse bu dönüş, onun fetvalarını

binlerce sayfa yazarak bize ulaştıran öğrencileri tarafından neden bildirilmemiştir? Üstelik, **o öğrenciler, üstatlarının o görüşüne, kısmen de olsa karşı çıkmış insanlardır. Karşı çıktıkları bir görüşten dönmüş bulunan üstatlarının bu dönüşünü öncelikle onların bilmesi ve bildirmesi gerekmez miydi?**

Ayrıca, İmamı Âzam ile öğrencilerinin farklı görüşlerini toplayan bağımsız veya yarı bağımsız kaynaklara sahibiz: Ünlü fakîh **Ebu Zeyd ed-Debûsî**'nin bu konuya ayırdığı eseri '***Te'sîsü'n-Nazar'*** özellikle önemlidir. Hanefî fıkhının önde gelen sistematikçilerinden biri olan ve fıkıh tarihinde **'Hilaf İlmininin Kurucusu'** (yani fıkıhta görüş ayrılıklarının sistematik tartışmasını yapan bilgin) olarak bilinen **Debûsî** (ölm. 430/1038), andığımız eserini, İmamı Âzam'la öğrencileri arasındaki ve İmamı Âzam'ın öğrencilerinin kendi aralarındaki görüş farklarını göstermek için yazmıştır.

Bu eserde, bırakın İmamı Âzam'ın fikrinden dönüşünü, sözü edilen konuda onunla öğrencileri arasında bir görüş ayrılığının varlığına bile işaret edilmemiştir. Çünkü böyle bir şey yoktur; bu söylenti açık bir yalandır. Kaldı ki, günümüz nakilcilerinin dillerine doladıkları bu iftira, doğru olsa dahi onların kastettikleri anlamda asla değildir. İmam Muhammed'in **'el-Câmiu-s Sağîr'**ini şerh etmiş bulunan **Abdülhayy el-Leknevî** (ölm.1304/-1887), hiçbir kaynak göstermemekle birlikte, insaflı konuşuyor. Şunu söylüyor: **"Ebu Bekr er-Râzî** (el-Cassâs) **Ebu Hanîfe'nin, öğrencilerinin görüşüne döndüğünü söylemektedir." Peki, bu öğrencilerin, tercüme Kur'an ile namaz konusundaki görüşleri neydi? Arapça bilenler tercüme ile namaz kılamaz. O halde, İmamı Âzam dönmüşse işte bu görüşe dönmüştür. Kur'an'ın tercümesiyle hiç kimse namaz kılamaz şeklinde bir görüşe dönmesi söz konusu edilemez. Çünkü öğrencilerinde böyle bir görüş yoktur.** Yani burada, yalan içinde yalan bir isnatla karşı karşıyayız. Dahası var:

Ebu Hanîfe'nin, görüşünden döndüğü yolundaki iddiayı ilk ortaya atan kişi, **Ebu Isme Nuh bin Ebî Meryem** (ölm.173/789) adlı rivayetçidir. Bu rivayetçinin, hadisçiler tarafından yalancılıkla damgalandığı herkesçe bilinmektedir. Yani bu kişi, hadis adı altında Hz. Peygamber'e yalan isnat etmekle ünlü bir adam-

dır. **"İmamı Âzam, öğrencilerinin fikrine döndü"** iddiasının esas sahibi bu yalancıdır. Ne yazık ki, Arapçacı zihniyet, Nuh bin Ebî Meryem'in yalanını nakletmekle yetinmemiş, ona eklemeler de yapmıştır.

Şu da herkesçe bilinmektedir: Hadis uleması ittifakla bildirirler ki, bir hadis râvisinin (rivayetçinin) itham edilişi **kizb** (yalancılık) yüzünden ise bu râvî, sonradan tövbe etmiş olsa bile, rivayeti artık kabul edilmez. (Ahmet Naîm; Buharî Tecrîd-i Sarîh Tercüme ve Şerhi, 1/374-375)

Şunu da biliyoruz: Bir râviyi hem **cerh** edenler (güvenilmezliğini iddia edenler) hem de **ta'dil** edenler (güvenilirliğini kabul edenler) varsa, ikincilerin sayısı çok olsa bile râvî güvenilmez sayılır. (Ahmet Naîm, aynı yer)

Nuh bin Ebî Meryem bahsinde bu iki kural da saf dışı edilmiştir. Sebep, bu rivayetçinin İmamı Âzam'la ilgili sözünü geçerli kılma gayretidir. Bu rivayetçinin bir şekilde, 'sözüne güvenilir' hale getirilmesi gerekiyordu. Çünkü İmamı Âzam'ın, içtihadından döndüğünü söyleyen tek kişi odur. Onun yalancılığı gözden kaçırılmalıdır ki, iftira rivayet geçerli hale gelsin.

Biraz önce andığımız iki önemli kuralı kaydettikleri eserlerinin başka bir yerinde, **Nuh bin Ebî Meryem**'i aklamaya çalışan **Ahmet Naîm** (ölm.1934) ve **Kâmil Miras** (ölm.1956) bizim gözümüzde saygınlık kaybına uğramışlardır. Nuh'un, Kur'an surelerinin faziletlerine ilişkin hadisleri uyduran kişi olduğu ittifakla kabul edilirken, daha ilginci, bizzat **Nuh bin Ebî Meryem** bunu itiraf etmişken (bk. **Ahmet Naîm**; aynı eser, 85-87), böyle bir savunma nasıl yapılır, bu rivayetçi nasıl güvene layık gösterilir?!

Sergilenen sahtekârlığın boyutunu iyi anlamak için bir kez daha tekrarlayalım: **Nuh bin Ebî Meryem** iddiasının doğru olduğunu varsaysak bile ondan çıkacak sonuç, İmamı Âzam'ın **"Fâtiha'nın çevirisi ile namaz kılınmaz"** şeklinde bir görüşe döndüğü değildir. Çünkü fikirlerine döndüğü söylenen öğrencilerinin böyle bir görüşü yoktur. İmamı Âzam eğer öğrencilerinin görüşüne dönmüşse ki bunu belgeleyen bir kanıta sahip değiliz bu şunu ifade edecektir: Arapça'yı güzelce okuyabilenlerin Fâtiha'-

nın tercümesiyle namaz kılmaları geçerli olmaz. Biraz önce belirttiğimiz gibi, öğrencilerin görüşü bu idi. İmamı Âzam dönmüşse işte bu görüşe dönmüştür; Fâtiha'nın çevirisi ile hiç kimse namaz kılamaz diye bir görüşe dönmemiştir; çünkü öğrencilerinin hiçbirinde öyle bir görüş yoktur.

Neresinden bakarsanız bakın, **Arapça dayatmacıları, İmamı Âzam'a da, öğrencilerine de iftira etmişlerdir.**

Şimdi, adından hemen hemen hiç bahsedilmeyen, ama üzerinde olduğumuz konunun tartışmasız bir numaralı kaynağı olan İmam Muhammed'in ***'el-Câmiu's-Sağîr'***indeki ilgili satırları kelimesi kelimesine görelim:

"İmam Ebu Hanîfe'ye göre: Namaza Farsça iftitah tekbiriyle başlayan veya namazda kıraati Farsça yapan veya hayvan kesiminde besmeleyi Farsça çeken kişiye, Arapça'yı güzel okuyabilse bile, Farsça okuyuşu yeterlidir. Ebu Yusuf ve Muhammed ise 'yeterli olmaz' derler; ama Arapça'yı güzel okuyamıyorsa Farsça okuyuşu onun için yeterlidir."

İmam Muhammed'in bu satırlarına, **Leknevî** tarafından getirilen şerh ise -yine kelimesi kelimesine-şudur:

"Kur'an'ı Farsça çevirisinden okuyanın namazının bozulmayacağı (Hanefî fakîhlerce) ittifakla kabul edilmektedir. İmameyn, lafız ve anlamın birlikte korunmasını esas almışlardır. Ebu Hanîfe ise bu birlikteliğe katılmakla beraber, namazın geçerli olması için özgün lafzı gerekli görmemektedir. Ebu Bekr er-Râzî (yani el-Cassâs), Ebu Hanîfe'nin, İmameyn'in görüşlerine döndüğünü söylemektedir." (Leknevî; ***en-Nâfi'u'l-Kebîr***, Salât bahsi)

Görüldüğü gibi, İmamı Âzam'ın görüşlerini kayda geçirerek tarihe emanet eden **İmam Muhammed**, hocasının 'dönüş'ünden ima yoluyla bile bahsetmezken, İmamı Âzam'ı kendisinden asırlarca sonra anlatanlar onun İmameyn'in görüşüne döndüğünü söylüyorlar. İmamı Âzam, öğrencilerinin görüşlerine dönmüş ama öğrencilerinin bundan haberi olmamış mı diyeceğiz!? Bu çok gülünç olur.

Hanefilerin, üzerinde olduğumuz konudaki içtihatları, bazılarının iddia ettiği gibi, çok yerel, çok geçici, birkaç günlük mazeret hali için filan değildir; esaslı, etkili ve kararlıdır. Daha önce de belirttiğimiz gibi, büyük sahabî **Selmanı Fârisî**'ye dayanan bu fetva Hanefî fıkhının oluşmasından önceki bir zamanda, bir asra yakın bir süre uygulanmıştır. Hatta bu konuda, Farsça Kur'an'la nasıl namaz kılınacağını göstermek üzere **Hüseyin bin Ali el-Basrî** tarafından ayrı bir eserin kaleme alındığını, **İbnünnedim** (ölm. 385/995) ünlü ***'el-Fihrist'***inde bize bildiriyor. İki gerçeğe daha dikkat çekeceğiz:

1. Buhara'nın İslamlaşmasını anlatan *'Târihu Buhâra'* yazarı Ebu Bekr Muhammed bin Cafer en-Nerşahî (ölm. 348/959), **andığımız eserinde bize haber veriyor ki, müslüman fâtih Kuteybe bin Müslim, Hicrî 94 (miladî, 712) yılında Buhara'ya cuma namazı için merkezî bir cami yaptırmış ve halk bu camide, alışageldikleri şekilde, Farsça çevirisinden Kur'an okuyarak namaz kılmıştır.** (Nerşahî; Târîhu Buhara, 78)

Farsça çeviri ile namaz kılma ruhsatının öncüsü ilk Müslümanlardan ve sahabenin önde gelenlerinden biri olan **Selman Fârisî**'dir. Selman'ın ölüm tarihi Hicrî 36'dır. Onun Fâtiha çevirisini hayatının son günlerinde yapılmış saysak bile, **Kuteybe** olayı ile Selman çevirisi arasında 60 yıl vardır. Demek oluyor ki, **Farsça tercüme ile namaz, Buhara ve civarında-Kuteybe olayı ile bittiğini varsaysak bile-60 yıl gibi bir zaman uygulanmıştır.**

Selman'ın, çeviri işi için Hz. Peygamber'den izin aldığı yolundaki rivayeti dikkate alır, **Kuteybe** olayına da hiç değilse birkaç yıl daha devam etmiş gözüyle bakarsak **Farsça çeviri ile namaz**ın bir asırlık bir uygulamasını tarihsel bir gerçek olarak öğrenmiş olduğumuzu söyleyebiliriz. Hem de öyle bireysel ibadetlerde, evde-odada değil, kamunun ibadet ettiği camilerde ve cuma gibi toplumsal bir namazda...

2. Çeviri ile namaz kılmaya cevaz veren mutlak müçtehit sadece İmamı Âzam değildir.

Tâbiûn nesli bilginlerinin tartışmasız hocası ve önderi olan ve tüm alanlarda müçtehit ve otorite kabul edilen **Hasan el-Basrî** (ölm. 110/728) ile sûfî-bilgin **Habîb el-Acemî** (ölm. 120/737)

de bu konuda İmamı Âzam gibi düşünmektedir. İmamı Âzam'ın farkı, bu anlayışı, bir fıkıh ve mezhep önderi sıfatıyla sistemleştirmesindedir.

Ensârî (Abdülali Muhammed bin Nizamuddin), ***'Fevâtihu'r-Rahamût'*** adlı eserinde bize şunları söylüyor:

"Mazeret halinde Kur'an'ın tercümesi ile namaz kılmak konusunda İmameyn (İmam Ebu Yusuf ve İmamı Muhammed) **de İmamı Âzam'la aynı görüştedir. Velilerin ve ârîflerin tacı, tarîkat silsilelerinin halkalarından biri ve muhaddislerle müçtehitlerin baş tacı Hasan el-Basrî'nin yakın dostu Habîb el-Acemî, Arapça'ya dili çok yatkın olmadığı için namazlarında Kur'an'ın Farsça tercümesini okurdu..."** (Ensârî; Fevâtih, 1/16)

Ensârî'ye göre, tercüme ile namazı geçerli kılan özür, **'Arapça'yı bilmemek ve dilin Arapça'yı iyi telaffuza yatkın olmamasıdır.'** (aynı yer).

Bu anekdot, en az İmamı Âzam'ın fetvası kadar önemlidir. Çünkü tercüme ile namaz kılan kişi önemli bir din büyüğüdür. Onun bu uygulamasını seyrederek takrirî (bir şeyi görüp de karşı çıkmamak) bir onay veren **Hasan el-Basrî** ise tâbiûn kuşağının hocası ve İslam din ilimlerinin tümünde tartışmasız otoritedir. Şimdi şunu sormak zorundayız:

Habîb-i Acemî gibi bir din büyüğü Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılacak ve **Hasan el-Basrî** gibi bir mutlak müçtehit buna olumlu bakacak ama Anadolu halkının beli bükük nineleri, ortaokul-lise öğrencileri, esnafı, çiftçisi, işçisi, mahpusu, askeri... Kur'an'ın çevirisi ile namaz kılamayacak?! Neden ve niçin?

Gerçek şu ki, Kur'an mesajını Arapça'nın üstünlüğü şekline dönüştürmek ve Allah'a kulluğu Arapça bilmeye bağlamak, akla ve dine temelden aykırı olduğu gibi, Müslümanlara da ihanettir. Bu tabu yüzündendir ki, Kur'an'ın çevirisini yapmanın en büyük engeli daima **"Arapça kutsal bir dildir"** sloganı olmuştur. **Dilin kutsallığı gibi fetişist bir saplantıyı aşamayanlar, mesajın kutsallığına bir türlü gelemediler; bunun sonucu ise mesajın hayata girmesi yerine Arapçacılık tutkusunun dinleşmesi oldu.**

Bu tutku, Kur'an'ın ilk çevirildiği yabancı dil olan **Farsça**'nın kutsallaştırılmasına da yol açmıştır. Kur'an'ın yabancı bir dile ilk çevirisi, büyük sahabî **Selman Fârisî** *tarafından* gerçekleştirildi. Selman Fârisî'nin yaptığı işe karşı çıkıp bunun yanlış olduğunu söylemek kolay değildi. Bu davranışın dine uygun olduğunu söylemek başka dillere tercümeyi de meşrulaştıracaktı. Öyle bir çare bulunmalıydı ki hem Farsça'ya çeviri yapan **Selman**'a saygısızlık olmasın hem de başka dillere tercüme yapma girişimleri engellensin.

Yol bulunmuştu: Farsça da, tıpkı Arapça gibi kutsal bir dil haline getirilecekti. Kur'an ona da çevrilebilir ama üçüncü bir dile çevrilemez! Bu tezi geçerli kılmak için akıl almaz yalanlar uydurulduu. Bu yalanlar içinde Hz. Peygamber'in Farsça konuştuğunu, böylece bu dilin kutsallığının tescil edildiğini iddia eden beyanlar bile vardır. İbret verici bir örnek olarak ünlü **Mesnevî Şârihi Ankaralı İsmail Rasûhî** (ölm.1041/1631) dikkat çekmektedir. Bu ünlü sûfî, ***Şerh-i Ahâdis-i Erbaîn*** adlı kırk hadis şerhinin ilk hadisini açıklayan bölümünde şu satırlara da yer vermiştir:

"Arapça yanında Farsça da üstün bir dil oldu ve Hz. Peygamber'in bazı zamanlarda Farsça konuşmasından dolayı şeref kazandı. Ve bu iki dil, yani Arapça ve Farsça cennet ehlinin dili oldu. Farsça'nın cennet ehlinin dili olduğuna dair delillerden biri de Farsça ile namaz kılmanın bizim mezhep imamımıza göre caiz olmasıdır."

"Bu konuda ***Muhîtu'l-Burhan*** adlı eserde şu bilgiler kaydedilmektedir: 'Bir kimse namazda Farsça kıraat ederse, ister Arapça'yı güzel kullansın, ister kullanamasın Farsça kıraati caizdir. Ancak Arapça'yı güzel bir şekilde telaffuz ediyorsa namazında Farsça okuması mekruhtur. Bu, Ebu Hanîfe'nin görüşüdür. İmam Ebu Yusuf ve İmam Muhammed'e göre ise o kimse Arapça'yı güzel telaffuz ediyorsa namazda Farsça okuması caiz değildir..."

***"Şir'atü'l-İslam* yazarına göre, cennet ehlinin dili Arapça'dır. Farsça, cehennem ehlinin dilidir..."**

"Buna cevaben deriz ki, buradaki sakındırmadan maksat, Farsça'nın öğrenimini, zorunlu kılmadan, sırf zariflik olsun

diye talep etmektir. Bir kimse ana dili Farsça olmak üzere doğsa ve ona alışkın olsa veya bir hikmet ve maslahat gereği öğrense asla günahkâr olmaz. Şeriat açısından o kimsenin kötülenmesi gerekmez. Nitekim Ebu'l-Leys, *el-Bostan* adlı eserinde şu değerlendirmede bulunur: 'Şayet bir kimse Arapça'nın dışında bir dil konuşursa bu caizdir ve o, bu dili konuşmakla günah işlememiştir. Şayet Farsça konuşmak kötü bir şey olsaydı Peygamberimiz konuşmazdı. Resul Hazretleri'nin Farsça konuştukları sahih hadislerle sabittir." (İsmail Ankaravî; Şerh-i Ahâdîs-i Erbaîn, 35-37)

Tarihsel gerçeklere, dine ve akla taban tabana zıt bu saçmalıklar Müslüman kitlelerin asırlardır yolunu vurmuş, kaderini karartmıştır. Bu saçmalıklarda birkaç tutarsızlık, birkaç bilimdışılık, birkaç İslamdışılık iç içedir. Şu da açıkça görülmektedir ki, bizim ulemamız, istedikleri zaman, herhangi bir konuyu istedikleri sonuca bağlayabilmekte akıl almaz kurnazlıklar sergileyebilmektedirler! Hiç çekinmeden yalan da söyleyebilmektedirler.

Dikkat çeken ikinci nokta ise yukarıki satırların, Arapça dışında bir dille konuşanların neredeyse insanlık dışı ilan edilebilecekleri izlenimi vermesidir. Bu arada, Hz. Peygamber'e iç içe birkaç yalanın isnat edildiği de gözden kaçmamaktadır.

KUR'AN OKUMADAN NAMAZ KILINIR MI?

İmamı Âzam'ın açtığı, **'Kur'an'ın tercümesiyle namaz'** çığırı, Arapçacılığın zorlu engelleriyle karşılaşmakla birlikte, dolaylı yollardan başka imkânlar getirmiş, İmamı Âzam'ın devrimi amacına ulaşmıştır.

"Arapça dışında bir dille namaz kılınmaz" dayatması bir kenarda dururken, ondan daha büyük imkânlar halkın hizmetine sokulmuştur. Bunların tümünde **çilekeş Ebu Hanîfe**'nin birinci dereceden payı vardır.

Şimdi bu imkânların mezheplere göre dağılımına bakalım. Bu konuda en kararlı ve kolaylaştırıcı tutumu İmam Şâfiî ve Şâfiîler savundukları için, kronolojik açıdan sonraya alınmaları gerektiği halde onları ilk sıraya koyacağız.

I. ŞÂFİÎLİK:

Her insana, eğer ihtiyaç duyuyorsa, kendi dilindeki Kur'an çevirisi ile ibadet imkânı veren Hanefîlere katılmayan Şâfiîler, ilk bakışta işi zorlaştırmış gibi görünmektedirler. Ne var ki, biraz dikkatli bakıldığında durumun, bu sanılanın tam tersi olduğu anlaşılır.

Şâfiîlik, Kur'an'ı özgün metninden gereğince okuyamayanlara, Kur'an'dan hiçbir parça okumadan namaz kılma imkânı vermektedir. Arapçaçı dayatma zihniyeti, Şâfiî ekolün bu yaklaşımından asla ve asla söz etmez. Söz etmez ama gerçek ortadadır. Kaynaklar ortadadır. **Bir defa, Şâfiîlerin namazda tercümesinin okunmamasında ısrarlı oldukları, sadece Kur'an ayetleridir. Bunun dışındaki okunanların tercümesine bir itirazları yoktur. O noktada istedikleri, 'Arapçayı iyi bilmeme' mazeretidir. Arapçayı iyi bilmeyenler, namazda okunacak**

Kur'an dışı metinleri iyi bildikleri dilde okuyabilirler.

Bu noktada en titiz davranılan kısım namazdaki 'iftitah tekbiri'dir. İmamı Şâfiî, iftitah tekbirinde de aynı ilkeye sadık kalmıştır: Arapçayı iyi bilmeyenler iftitah tekbirini bile iyi bildikleri dilde alabilirler. (İmam Şâfiî, ***el-Ümm***, 199-200).

Şâfiîlere göre, Kur'an'ın hiçbir çevirisi Kur'an değildir; o halde namazda çeviri okunduğunda bu, Kur'an olmayacaktır. Peki, Arapça bilmeyenler namazlarını nasıl kılacaklar?

Şâfiî fakîhlere göre, Kur'an'ı özgün metninden okuyamayan, ezberleyemeyen sahabîsine Hz. Peygamber'in verdiği izin bizim aradığımız çözümün ta kendisidir ve şudur: **Kur'an okumakta şu veya bu sebeple başarısız olanlar, onun yerine, içlerinden gelen tespih, dua ve niyaz cümlelerini okuyarak namazlarını kılarlar. Onu da yapamazlarsa, okuma süresi kadar sessiz durur, sonra rükûa giderler.**

Şâfiî fıkhının bu anlayışı, İslam fıkhının ana kaynaklarından biri ve İmam Şâfiî'nin baş eseri olan ***el-Ümm***'de bizzat İmam Şâfiî tarafından açıkça ifade edilmiştir. Kelimesi kelimesine şöyle deniyor: "**Rifâe bin Mâlik**, Hz. Peygamber'in şöyle buyurduğunu söylemiştir:

"Sizden biriniz namaz kılacak oldukta, Allah'ın emrettiği gibi abdest alsın, sonra tekbir getirsin. Daha sonra, eğer Kur'an'dan bir şey biliyorsa onu okusun, eğer Kur'an'dan bir şey okuyamıyorsa Allah'a hamt, sonra rükû etsin, sonra da secdeye varsın."

İmam Şâfiî'nin bu sünnet uygulamasından çıkardığı ve fetvaya dönüştürdüğü sonuç şudur:

"Demek oluyor ki, Cenabı Peygamber, namazda Kur'an'ı iyi okuyamayanların Allah'ı zikir, hamt ve tekbir etmelerini emretmiştir. Kur'an'ı iyi okuyamıyorsa bu yolu tercih etmelidir, aksi halde namazı geçerli olmaz. Peygamberimizin bu emrinden anlaşılır ki, namazda Kur'an'dan bir miktar okuma hitabı Kur'an'ı güzelce okuyanlaradır. Tıpkı farzları yerine getirme teklifinin, onlara güç yetiren ve yaptığı işin bilincinde olanlara yapıldığı gibi. Fâtiha Suresi'ni iyi okuyamayan birinin onu

iyi okuyan birine imamlık etmesi caiz değildir. Ama aynı sureyi iyi okuyamayan birinin onun gibi birine imamlığı caizdir." "Netice olarak biz şunu söyleriz: Kur'an'ı iyi okuyamayan kişinin, namazını Kur'an okumadan kılmak mümkün ve caizdir. Çünkü bir görev, o görev için gerekli olan bilgiye sahip olana yüklenir." (bk. Şâfiî, el-Ümm, 1/201-203)

Bu fetva, daha sonra Şâfiî fıkhının temel kaynaklarından biri olan ***el-Mühezzeb***'de tekrarlanmıştır. Şâfiî fıkhının otoritelerinden biri olan **Ebu İshak eş-Şîrâzî** (ölm. 476/1083) bu ünlü eserinde **'Fâtihayı Okumaktan Acz'** başlığıyla açtığı bölümde şöyle diyor:

"Namaz kılan kişi, Kur'an'dan bir parçayı güzelce okuyamaz ise bir miktar zikir yapması gerekir. Hz. Peygamber'den böyle bir çözüm rivayet edilmiştir. Sahabesinden biri ona gelip şöyle dedi: 'Ben, Kur'an'dan bana namaz için yeterli olacak bir şey ezberleyemiyorum. Namaz kılmam için bana başka bir çare öner.' Hz. Peygamber bu sahabîye buyurdu ki, 'Şöyle dua et: 'Allah'ı tespih ederim. Övgü O'nadır. O'ndan gayrı ilah yoktur. O en yücedir. Her türlü güç ve yetki sadece O'nundur."

"Fâtiha yerine başka dualar okumada da iki yol vardır:

1. Herhangi türden bir zikir yapar (Allah'ı yüceltici bazı sözler söyler). **Bunu, Fâtiha okuma süresi kadar yapar,**

2. Hz. Peygamber'in öğrettiği duayı aynen okur."

"Eğer zikir türü bir şey okumaktan da âciz ise Fâtiha okuma süresi kadar sessizce durur. Bu da ona yeterli olur." (Şîrazî; ***el-Mühezzeb***, 1/246-247)

Aynı çözüm, yaklaşık aynı ifadelerle, **Nevevî**'nin ***'el-Minhâc'***ında verilmiştir:

"Fâtiha'yı okumakta âciz olursa onun yerine herhangi bir dua okur. Hiçbir şeyi güzelce okuyamıyorsa Fâtiha okunacak süre kadar durup rükûa gider." (Nevevî; **el-Minhâc**, Sıfatu's-Salât bahsi) Aynı görüş, **Nevevî**'nin eserine bir şerh yazmış olan Şâfiî fakîh **Muhammed bin Hatîb eş-Şerbînî** (ölm. 977/1569) tarafından ünlü eseri ***'Muğni'l-Muhtâc'***da da tekrarlanmıştır. (bk.

Muğni'l-Muhtâc ila Ma'rifeti Ma'ânî Elfazı'l-Minhâc, 1/245-246)

Şerbînî, şunu da eklemiştir:

"Fâtiha yerine okunacak duanın âhirete ilişkin bir dua olması yeğlenir. Ama kişi eğer dünyaya ilişkin istekler dışında dua bilmiyorsa, bildiğini okuması da yeterlidir..."

Dünya-âhiret ayrımı yapıp müslümanların dua etme şevkini kıran **'dünyevî dua-uhrevî dua'** ayrımı, bazı fakîhlerin kendi gayretkeşliklerinin eseridir, vahyî bir dayanağı yoktur. **Ne demek 'dünyevî dua, uhrevî dua!?' Müslüman, âhiret işleri için bir kudrete, dünya işleri için başka bir kudrete mi dua edecektir? Bu soruya 'Evet!" şeklinde cevap vermek Müslümanları şirke teşvik etmek olur.**

Hayat bir bütündür, tevhit bu bütünü kucaklar. Kişi, Allah ile beraberliğin en ideal şekli olan namazda, hayatın sahibinden, hayatın gereklerinden olan her şeyi isteyebilir. Nitekim **Hz. Peygamber, değişik isteklerine ilişkin duaları, namaz sırasında okuduğu ayetler içine serpiştirirdi.** Bu da gösterir ki, **"Namazda, dünyevî niyazlarda bulunulmaz" şeklindeki kabul, İslam dışı bir yorumdur;** Kur'an ve sünnette dayanağı yoktur. Hz. Peygamber, namaz kılmak için kendisine Kur'an dışında bir şeyler öğretilmesini isteyen sahabîye bir tespih cümlesi öğrettiğinde, sahabî, **"Bunlar, Allah'ı yüceltmek için. Ben kendim için neler isteyeyim?"** diye sormuş ve Hz. Peygamber, **"Kendin için de âfiyet, rızık, af, rahmet iste!"** şeklinde cevap vermiştir.

Bütün bu gerçekler, anlamsız bir Arapçılık uğruna hem de asırlarca, kitlelerden saklanmıştır. Saklamakla da yetinmemişler, bu gerçeklerin tam aksini dinleştirip dine yalan söyleterek halklara zulmetmişlerdir.

Tam bu noktada, müçtehit bilginlerden bazı tespitler vermek iyi olacaktır:

Hasan el-Basrî'ye göre, namazların dua mevkii olan secde, rükû, teşehhüt gibi eylemler sırasında dünyaya ait istekler içeren her türlü dua yapılabilir. Farz olmayan namazlarda ise bu istekler kıraat mahalli olan kıyamda bile dile getirilebilir. **Hasan el-**

Basrî'nin kanaati şudur: Allah'a yakarış, şekli ve dili ne olursa olsun, namazı bozmaz. (bk. Kal'aci; ***Mevsûatu Fıkhı Hasan el-Basrî***, 1/401, 418)

Irak fıkıh ekolünün babası ve Hanefî fıkhının dayanağı sayılan **İbrahim en-Nehaî** (ölm. 96/715) de bu görüştedir. Ona göre de, farz namazların son iki rekâtlarında Kur'an okumak şart değildir. Bu rekâtlarda kişi, istediği duaları okuyabilir, içinden geldiği gibi tespih ve zikir yapabilir. Nehaî'nin bizzat kendisi böyle yapardı. Yine **Nehaî'ye göre, hep aynı sure veya ayeti okuyarak da namaz kılınabilir. Öyle ya, yakarış yakarıştır. Bu, aynı cümlelerin tekrarıyla da olabilir, farklı cümlelerin okunmasıyla da.** Dua içeren bir sure veya ayeti kıyamda okumaya başlayan kişi, bunu rükû ve secdede devam ettirebilir. (Kal'aci; ***Mevsûatü Fıkhı İbrahim en-Nehaî***, 1/621-623)

Bir müslüman, gerek görüyor, içinden öyle geliyorsa, örneğin, her bölümünde sadece besmeleyi okuyarak namaz kılabilir. Besmeleyi okuyarak açış tekbiri alır, kıyamda besmeleyi okur, rüküda, secdede, teşehhütte hep besmeleyi okuyabilir. İçine sinen, ruhuna yerleşen, kalbini coşturan bir besmeleyi okuyarak namazını tamamlamak ne dediğini bilmediği, sadece papağan gibi tekrar ettiği birkaç sureyi veya birkaç sayfayı okuyarak namaz kılmaktan üstündür, erdiricidir. Bunun aksini söylemenin akıl ve dinden hiçbir dayanağı yoktur.

Kısacası, **namaz bir salât yani duadır; onda meşru her dua, her dilde yapılabilir. Evrensel dinin namazı zaten başka türlü olamaz.**

II. MÂLİKÎLER:

İmamı Mâlik (ölm.179/795), Fâtiha'yı güzel okuyamayanın, Fâtiha okunacak süre kadar ayakta durarak okuma görevini yerine getirmiş olacağını söylemiştir. Dört mezhebin fıkhını anlatan ünlü eserinde **Abdurrahman el-Cezîrî** (ölm.1941) şöyle diyor:

"Hanefiler şöyle derler: 'Arapça okuyamayan, Fâtihayı başka bir dildeki çevirisinden okur ve namazı geçerli olur. Mâlikîlere göre, böyle birinin, öğrenmesi gerekir; ama bunu yapamazsa bilen birine uyarak namaz kılar; bunu da yapamaz ise

rükû ile kıyam arasını bir miktar zikir ile açarak namazını öylece yerine getirir." (el-Cezîrî; el-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, 1/209)

III. HANBELÎLER:

Şâfiî ve Mâlikîlerin **kıraat** (namazda okuma) konusundaki fikri **Hanbelî** fakîhlerince de aynen benimsenmiştir. Onlar da, tıpkı Şâfiîler ve Mâlikîler gibi, Hz. Peygamber'den namaz için, Kur'an dışında bir şey öğretmesini isteyen sahabînin durumunu hareket noktası yaparlar ve Kur'an'ı iyi okuyamayanın, tercüme Kur'an yerine başka tespih ve dualar okumasını önerirler.

Hanbelî fıkhının otoritelerinden biri olan **İbn Kudâme** (ölm. 620/1223), **'Hanbelî fıkhının temel metinlerinden biri'** sayılan eseri ***'el-Kâfî'***de, üzerinde olduğumuz konuda ilkesel tespitler yapmaktadır. Önce ilgili bölümden birkaç satır verelim:

"Namazda Fâtiha'yı güzel okuyamayanın öğrenmesi gerekir. Eğer bu konuda zaman darlığı içindeyse Fâtiha yerine geçecek başka 7 ayet okur. 7 ayet okumakta zorlanırsa gücü yettiği kadar ayet okur. Bunu da yapamıyorsa Fâtiha'nın bildiği bir ayetini tekrarlar. (Örneğin, 'Elhamdü lillahi rabbil âlemîn' veya 'Mâliki yevmiddin' der). **Bunu da yapamıyorsa bildiği herhangi bir ayeti tekrarlar. Bir şeyi yapmaktan âciz kalanın onun yerine bir başka şeyi geçirmesi gerekir."**

"Fâtiha'yı Arapça özgün metinden güzelce okuyamayanın bir başka dildeki çeviriyi okuması caiz olmaz. Böyle biri için gereken, şu yolda yakarmaktır: 'Allah'ı tespih ederim, O'na hamt ederim. O'ndan gayrı Tanrı yoktur, en yüce olan O'dur. Kuvvet ve kudret sadece O'nun elindedir.' Sahabeden Abdullah bin Ebî Evfa (86/705'te ölen bu ünlü sahabî, İmamı Âzam'ın görme mutluluğuna erdiği dört sahabîden birisidir) bize şunu anlatıyor:

"Hz. Peygamber'e bir adam gelip Kur'an'dan bir şeyler ezberleyemeyeceğini, namaz kılmak için kendisine Kur'an dışında bir şeyler belletmesini istirham etti. Hz. Peygamber ona, yukarıda verdiğimiz tespih cümlelerine benzer şeyler okuyarak namaz kılabileceğini söyledi. Tüm bu imkânlardan hiçbirini kullanmaya gücü yetmeyen ise Fâtiha okuma süresi kadar ses-

sizce durup namazını öylece tamamlar." (İbn Kudâme; el-Kâfî, 1/132-133)

IV. İMAMİYYE:

Şiîlerin İmamiyye fıkhında da Şâfiî-Hanbelî-Malikî görüşünün aynısı geçerlidir. Merak edenler, İmamiyye fıkhının üstadlarından biri sayılan ve **'el-Allâmetü'l-Ekber'** unvanıyla anılan **Ebul-Kasım Necmuddin Cafer bin Hasan el-Hillî** (ölm. 676/1277) **tarafından yazılan *'el-Muhtasaru'n-Nâfi'*** adlı esere bakabilirler.

Sadece fıkıhta değil, İslam din bilimlerinin hemen tümünde tartışmasız otorite olduğu ortaklaşa kabul edilen **el-Hillî, 'el-Muhtasar'**ının **'Salât'** (namaz) bahsinde, namazda kıraati (okumayı) anlatırken şu satırlara da yer veriyor:

"Kur'an'ın çevirisini okumak yeterli olmaz. Ancak vakit darlığı varsa belirlenmiş olanlardan kolayına geleni okur. Mümkün olduğunca özgün metni okumayı öğrenmek gerekir. Belirlenen kısımlardan herhangi birini okumaktan âciz ise onlar yerine başka ayetler okur. Bunu da yapamıyorsa kıraat süresi kadar Allah'ı tespih ve tekbir eder (Allah'ı yüceltici sözler söyler) **veya tehlilde bulunur** (Lailâhe illellah der)." (el-Hillî; **el-Muhtasaru'n-Nâfi'**, 30)

Tam burada, bir noktaya dikkat çekmeyi de bir vicdan borcu sayıyoruz: **İmamiyye fıkhı**nın Türkiye'de belki de en büyük temsilcisi sayılan bir hukuk profesörü, anadilde ibadet fikrinin en inatçı karşıtı kesilmiş, özellikle **İmamı Âzam**'ın içtihadına şiddetle karşı çıkmıştır. Bu garipliğin sebebini bulmamız fazla zaman almadı:

Kısa bir araştırmadan sonra gördük ki, Şiîlerin iman konularında esas aldıkları **Küleynî** (ölm. 329/940), eserinde, İmamı Âzam'ı açıkça lanetliyor. Şu satırlar Küleynî'nin ünlü eseri ***'el-Kâfî'***nin **Usûl** (esaslar) kısmında yer alıyor:

"Allah, Ebu Hanîfe'ye lanet etsin! O, şöyle diyordu: 'Ali bir söz söylemiştir, ben de bir söz söyledim; sahabîler söz söylemişlerdir, ben de sözler söylemişimdir." (bk. Usûlü'l- Kâfî, 1/57-58)

Küleynî bu satırlara yer vermişse, hiçbir Şiî mutaassıbından İmamı Âzam'ın içtihadına saygı bekleyemezsiniz.

EZANIN TERCÜMESİ MESELESİ

İmamı Âzam, ezanın tercümesinin okunabileceğini de fetvaya bağlamıştır. Ve bu fetvası, onun ekolünün fakîhleri tarafından asırlarca aynen tekrarlanmıştır. Hanefî fıkhının ana kaynaklarından biri olan **Kâsânî**'nin ***'Bedâi'u's-Sanâi'*** adlı ünlü eserinde ezanın tercümesinin okunabileceğini gösteren şu satırları görüyoruz:

"Kıraatla ilgili ihtilaflar ezan için de geçerlidir. Şöyle diyenler de olmuştur: Ezanın çevirisinin okunmayacağında ittifak vardır. Çünkü Arapça dışında bir dille okunursa i'lam (duyuru) amacı gerçekleşmez. Eğer duyuru gerçekleşiyorsa, ezanın tercümesini okumakta da bir sakınca yoktur..." (Kâsânî; Bedâi'u's-Sanâi', 1/516-532)

Dokuzuncu Bölüm

İMAMI ÂZAM'A YÖNELTİLEN BAŞLICA İTHAMLAR

SÜNNETE, HADİSLERE VE SAHABEYE KARŞI ÇIKIŞ İTHAMI

İmamı Âzam'a yöneltilen bu ithamın mahiyetini ve ayrıntılarını, eserimizin **Yedinci Bölüm**'ünde görmüş bulunuyoruz. Konuyu burada, eserimizin sistematiği gereği ele alacak ve andığımız bölüme bazı ilaveler yapmakla yetineceğiz.

Sünnet mi, Emevî Örfleri mi?

Arabizmin ürünü olan eski ve yeni dinciliğin en şeytanî oyunlarından birinin, 'sünnet' kavramı istismar edilerek oynandığını, Emevî hanedanı içinden çıkmış tek dürüst adam ve âdil halife olan **Ömer bin Abdülaziz** (ölm. 101/719) sayesinde öğrenmiş bulunuyoruz.

Ömer bin Abdülaziz'in tarih ve Tanrı tarafından kutsanacak olan icraatı, Emevîlerin müslüman mâbetlerinden Hz. Ali ve evladına okuttukları laneti durdurmasıdır. Burada, o günkü ve bugünkü saltanat dinciliğinin ahlak ve ruh sefaletini deşifre edecek ve Emevîden beslenen zihniyetlerin maskelerini düşürecek bir gerçeğe daha dikkat çekelim:

Ömer bin Abdülaziz, Hz. Peygamber'in evladına Müslümanların camilerinde lanet okutulup oradaki cemaate 'âmin' dedirtilmesi âdetini kaldırdığında onu şu ithamla suçlamışlardır:

"Sünnete aykırı davrandı! Sünneti değiştirdi."

Arabizm ve onun uzantısı olan bugünkü saltanat dinciliği, işte bu **'Emevî geleneği anlamındaki sünnet'**e karşı çıkanları veya onu eleştirenleri din dışı ilan etmektedir. Yoksa tarihte hiçbir müslümanın 'Peygamber'in sünneti'ne karşı çıktığı görülmemiştir, görülemez. **Tarihi dikkatle inceleyin, 'sünnete karşı çıkmak' ithamıyla saldırılan insanların tümünün, Arap-Emevî örflerinin dinleştirilmesine karşı çıkan insanlar olduğunu göreceksiniz.** İmamı Âzam, bu insanların hem örneği hem de öncüsüdür.

Peygamberin sünneti de kendisi de dinciliğin umurunda değildir. Olsaydı, Peygamber Ehlibeyti'ni katledip Kelimei Şehadet düşmanı Haçlı-Siyon kodamanlarıyla işbirliği yapar mıydı? Şu zalim çarpıklığa bir bakın: **Peygamber'in 'cennet çiçeğim' diyerek kokladığı Hz. Hüseyin'in boynunu vurup kafasını şehir şehir dolaştırmakta bir sakınca görmeyen zihniyet, o Ehlibeyt'in hukukunu savunan İmamı Âzam'ı 'sahabeye saygısızlık' ile itham ediyor.**

Emevî despotizminin ve onun bugünkü uzantısı olan siyaset ve saltanat dinciliğinin diline doladığı bu **'sünnet'**, esası bakımından dinleştirilen Arap örfleri demektir. O Arap dayatmalarının Peygamber'in sünnetiyle en küçük bir ilgisi olamaz. Hangi mümin, Peygamber'in sünnetini eleştirir, onu dinin dışına atmaya çalışır?! Tarihin gerideki sayfalarında örtülü kalan çarpıklıkları gereğince tanımayanlar, melunların inanç torunları tarafından Peygamber-sünnet gibi kutsal kavramlar kullanılarak aldatılıyor. Bu aldatmayla yapılan kötülük, Hz. Ali'nin bu tür melunlukları tanıtırken kullandığı şu ölümsüz sözdeki gerçeğin ta kendisidir:

"Hak bir sözü söylüyorlar ama onunla bâtılı amaçlıyorlar."

Bu ümmet, İslam'ın hem de oluşum devrinde, asırlarca peygamberinin ailesine ve evladına lanet okumayı sünnet olarak müslüman mâbetlere sokan melun zihniyetler tarafından yönetilmiştir. O zihniyetler, maskelerini ve söylemlerini değiştirerek hâlâ devam etmektedir. Günümüzde o zihniyetin adı, **'saltanat dinciliği', 'Ilımlı İslam dinciliği'** veya kısaca, **'dincilik'**tir. Ve ne yazık ki, bu dinciliğin günümüzdeki en zehirli karargahı Türkiye'de oluşturulmuştur. Karargâhın piyonları Türkiye'den seçilmiştir ama mühendisleri ve ustaları **AB** ve **ABD**'dedir.

Sünnet, Emevîler tarafından sulandırılarak, 'en önemli bölümü hadisler olan bir kurum' haline getirildi. Tarihte İslam'a vurulan en büyük darbe budur. Oysaki sahabe ve onları izleyen kuşak (Emevîler hariç) sünnet denince tıpkı **İmam Mâlik**'in anladığı gibi, şu iki şeyin varlığını kaçınılmaz kabul ediyordu:

1. Hz. Peygamber'in, önder sahabîler (Ebu Hureyre ve bazı Yahudi dönmesi arkadaşları gibiler değil), tarafından tartışmasız ifade edilen uygulamaları:

İbn Haldûn (ölm. 808/1405), sünnet konusunda 'sahabe' dendiğinde neyin anlaşılması gerektiğine, ***Mukaddime***'sinde şöyle değinmektedir:

"Sahabenin tümü fetva ehli değildi. Bu demektir ki din onların tümünden alınamaz. Dinde kaynak olma yetkisi, onların Kur'an'ı iyi bilen, onun nâsihini mensuhunu, muhkemini, müteşâbihini, bunların delâletlerini, bizzat Peygamber'den veya ondan öğrenmiş olanlardan öğrenmiş bulunan kişilerindir. Bu kişilere 'Kurra' (ehli Kur'an) denirdi. Bunun anlamı Kur'an'ı okuyan kişiler demektir. Araplar ümmî bir topluluktu; kitabı Kur'an'ı okuyamazlardı."

2. Sahabî topluluğunun bu uygulamayı aralıksız sürdürmüş olması:

Bu tür uygulamalar **İmamı Mâlik** tarafından **'el-Amel el-Müstemirr'** (aralıksız uygulanan fiil) diye anılmış ve böyle bir eylemin belgesi olarak da Medine halkının ittifakı esas alınmıştır. Hadislere karşı tavrı eleştirildiğinde İmam Mâlik, şöyle diyordu:

"En sevimli hadis Medine halkının ittifak ettiği uygulamadır." (bk. Ebu Reyye, Advâ', 341-342)

İmamı Mâlik'in bu yaklaşımının esas babası İmamı Âzam'dır. O, **âhad haber** dediğimiz rivayetleri, yerleşik-fiilî sünnete ters düşmeleri halinde tereddütsüz devre dışı tutuyordu. İmamı Âzam'ın bu yanına değinen Mısırlı bilgin **Ebu Reyye** sözlerini şöyle noktalıyor:

"İmamı Âzam işte buydu. O, kıyamete kadar dinî önderler (eimme) arasında sayılacaktır. O, en büyük imamdır." (Advâ', 343)

Sözün özünü, **Süfyân es-Sevrî** (ölm. 161/777) söylemiştir:

"Bu hadislerde hayır olsaydı, tıpkı diğer bütün hayırlar gibi, zaman içinde azalırlardı. Bunlar şerdir; bunun için de, diğer bütün şerler gibi, zamanla çoğalmışlardır." (Zehebî, ***Beyânu Zağali'l-İlmi ve't-Taleb***, 6; Ebu Reyye, 353)

PEYGAMBER'İ DIŞLADIĞI İTHAMI

İmamı Âzam güya şöyle dermiş:

"Eğer Hz. Peygamber beni görmüş olsaydı benim sözlerimin birçoğunu alırdı. Din dediğiniz güzel ve isabetli görüşten başka nedir ki!" (İbn Hibbân, ***Kitabu'l-Mecrûhîn***, 407; İbn 'Adî, ***el-Kâmil fi Zuafai'r-Ricâl***, 8/240)

"Peygamberimizin bu konuda şöyle şöyle yaptığı rivayet ediliyor, siz bunun aksini söylüyorsunuz" diyen birine güya demiş ki, **"Bırak bunları, bunlar domuz günahı."**

Hz. Peygamber'e yalan isnat eden biri için bu tâbirin kullanılmasında İslamî yönden hiçbir sakınca yoktur.

Zalim yöneticilere kılıçla karşı çıkma fikrine katılmayan birinin **"Hz. Peygamber de böyle isteriniş"** sözüne cevabı:

"Bunlar hurafeci lakırdıları. Bizi bunlarla meşgul etmeyin!" (Hatîb el-Bağdadî, 13/382)

Yusuf bin Esbât (ölm. 195/810) şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe, Hz. Peygamber'in dört yüz hadisini reddetti." (Hatîb el-Bağdadî, 13/390) **Cafer bin Muhammed** şöyle dua ediyor:

"Allahım! Biz bu peygamberlik mirasını atamız İbrahim'den, şu Beytullah'ı atamız İsmail'den, şu hadisleri de atamız Hz. Muhammed'den devraldık. Benim ve atalarımın lanetini Ebu Hanîfe'nin üzerine sal!" (İbn Hibbân, ***Kitâbu'l-Mecrûhîn***, 410-412)

Muhammed bin Âmir et-Tâî şunu kayıtlara geçirebiliyor:

"Rüyamda kendimi Kâbe'nin hareminde gördüm. Bir de baktım, bir topluluğun ortasında bir ihtiyar bir başka ihtiyarı yaka paça iteliyor ve şöyle bağırıyor: 'Ey ahali! Bu adam, Muhammed'in dinini değiştiriyor.' Yanımdaki adama 'Bunlar kim, ne yapıyorlar?' diye sordum. Adam şöyle cevap verdi: 'Hz. Ebu Bekir, Ebu Hanîfe'yi yaka paça dışarı atıyor." (İbn Hibbân, aynı yer)

İşte bir karalama rivayeti daha: İmamı Âzam'ın **Bişr bin Mufaddal** adlı hemşehrisi anlatıyor:

"Ebu Hanîfe'ye Enes bin Mâlik'in Peygamberimizden rivayet ettiği şu hadisi okudum, dinledi ve şöyle dedi: 'Bu bir hezeyan!' Hadis şu: 'Bir Yahudi, bir câriyeyi başını iki taş arasında ezerek öldürmüştü. Hz. Peygamber de o Yahudi'yi başını iki taş arasında ezerek öldürttü." (İbn Hibbân, aynı yer)

KUR'AN'IN MAHLÛK OLDUĞUNA İNANDIĞI İTHAMI

İmamı Âzam'a saldıranların dillerine doladıkları iddialardan biri de Büyük İmam'ın Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığı iddiasıdır.

İmamı Âzam, Kur'an'ın lafızlarının mahlûk olduğuna inanıyordu. Çünkü o lafızlar bizim yazdığımız lafızlardır. Allah'tan gelen ise mânâ olan Kur'an'dır ve o, Allah'ın zatıyla varolan (kaim) gayrimahlûk bir niteliktir.

Kur'an'ın mahlûk olduğu inancı, özel bir anlamı olan apayrı bir şeydir. Bu anlayış, Kur'an'ın lafızlarının değil, tümünün mahlûk olduğunu ifade eder. Ve bunun sonu, Kur'an'ın vahiy ürünü olmadığı anlayışına çıkar. Ehlisünnet bilginlerinin bu görüşe karşı çıkmalarının sebebi de budur. Böyle bakıldığında, İmamı Âzam'ın anlayışı, Kur'an'ın mahlûk olduğu yolunda bir anlayış değil, tam tersine ona karşı olan bir anlayıştır.

Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanan, İmam Âzam değil, onun en büyük düşmanlarından biri olan Buharî'dir. **Buharî**, bu fikri savunmak için ***'Halku Ef'al'il-İbâd'*** adında bir eser yazmıştır ama onun bu konuda adını anan yok. Varsa yoksa İmamı Âzam.

İmamı Âzam bahsinde işlenen en büyük zulüm şudur:

Eleştiri ve saldırıya mesnet olabilecek bir fikir İmamı Âzam'da varsa, ne âlâ, onu dillerine dolayıp saldırdılar. Eğer böyle bir fikir yoksa, onu hiç sıkılmadan İmam'a isnat ettiler. Sonra da bu isnat konusunda akıl almaz senaryolar yazdılar, akıl almaz hikâyeler uydurdular. Adını andığımız **İbn Hibbân**'da yer alan ve İmamı Âzam'ın torununu âlet eden şu örneğe bakın:

"İmamı Âzam'ın torunu Ömer bin Hammâd şunu anlatmıştır: 'Babam şöyle derdi: 'Babamın Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığını bilen İbn Ebî Leyla (İmamı Âzam'ın baş düşmanlarından biri) babama haber göndererek, 'Bu fikrinden

'Babam şöyle derdi: 'Babamın Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığını bilen İbn Ebî Leyla (İmamı Âzam'ın baş düşmanlarından biri) babama haber göndererek, 'Bu fikrinden vazgeç, yoksa seni çok kötü ederim' demişti. Babam, 'O fikrimden döndüm' diye haber gönderdi. Bunun üzerine babama şöyle dedim: 'Sen o fikri savunmuyor muydun?' Babam bana şu cevabı verdi: 'Savunuyordum, çocuğum, ama bugün böyle demem gerekiyor; takıyye yapmak zorundayım." (İbn Hibbân, 406; Hatîb, 13/379-380)

Bu baştan sona iftira olan rivayet, ayrıca şeytanî bir siyasetle, İmamı Âzam'ı tutarsız, korkak, takıyyeci ilan etmek gibi bir onursuzluğu da ortaya koyuyor.

İmamı Âzam'ı, 'Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia ediyor' diye itham edenlerin ilklerinden biri, belki de ilki, öğrencisi Ebu Yusuf'tur. (Hatîb el-Bağdadî, 13/378)

İBRET VE DEHŞET TABLOSU

"Kur'an mahlûk mudur, değil midir" tartışması, İslam tarihinin *traji*-komik *tartışmalarının* önde gelenlerindendir. Arap egemenliğini sağlama bağlamak için hükümlerinin üstünü örttükleri bir kitabın, felsefî bir fanteziye âlet edilerek koca bir ümmetin asırlarını dolduracak kavgaların malzemesi yapılması, kitleleri oyalamak için din üzerinden oynanan oyunların ibret verici bir örneğidir.

Bir asra yakın bir zaman önce, büyük bir ilim öncüsünün **"Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanıyor"** gerekçesiyle canını yaktıktan sonra, bir de bakıyoruz, 'Kur'an'ın mahlûk olduğu fikri' İslam devletinin resmî görüşü ilan ediliyor. Dahası var: Bu kez, bu görüşe karşı çıkanlar takibe alınıp cezalandırılıyor.

Bilindiği gibi, Abbasîlerin, akılcılığı ile ünlü 'filozof' halifesi **Me'mûn**, 212/827 yılında yayınladığı bir emirnameyle **Mûtezile** mezhebini devletin resmî mezhebi ilan etmişti. Bunun bir uzantısı olarak, Mûtezile'nin temel fikirlerinden biri olan **'Kur'an mahlûktur'** tezi de resmî devlet görüşü haline getirildi. Me'mûn, 218/833'de yayınladığı bir fermanla, **'ulemanın Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı sorusuyla sorgulanması'** emrini verdi.

Soruya **"Mahlûktur"** cevabını verip kurtulanlar, çoğunluktaydı. **"Kur'an mahlûk değildir"** diyen bazı ulema ise takip ve tâcize uğradı. Hatta bunların bir kısmı zincire vurulup hapislere tıkıldı. Ünlü mezhep **İmamı Ahmed bin Hanbel** (ölm. 241/855) zincire vurulanlardan biridir.

İbn Hanbel'den 14 yıl sonra ölen ve 'Ehlisünnet mezhebinin en büyük imamlarından biri' sayılan ünlü hadisçi **Buharî** (ölm. 256/869) ise bir yandan **"Kur'an mahlûktur"** söylemini kitaplaştıracak, öte yandan, bu söylemle itham edilip işkencelere uğratılan selefi İmamı Âzam'ı **'sapık ve kâfir'** ilan edecektir.

Şu garipliğe bakın: Yüz yıl kadar öncesinde, İslam'ın en büyük mezhebinin en büyük temsilcisi, **'Kur'an'ın mahlûk olduğuna inandığı'** gerekçesiyle takip ve tâciz edilmişti; bir asır sonrasında ise aynı dinin bir başka büyük mezhebinin imamı **'Kur'an'ın mahlûk olmadığına inandığı'** gerekçesiyle zincire vuruluyordu.

MÜRCİE MEZHEBİNE MENSUBİYET İTHAMI

İmamı Âzam'a yöneltilen ağır suçlamalardan biri de onun Mürcie mezhebine mensup olduğu ithamıdır. İmamı, **Mürcie** mezhebinin başı gösterenler de var. (Hatîb el-Bağdadî, 13/374)

İmamı Âzam, kendisinin **Mürcie** felsefesine bağlı olduğunu inkâr etmemiştir. Birileri, kendilerine uymayan fikirleri 'sapıklık' ilan etti diye o fikirlere neden karşı olalım? İmamı Âzam gibi ilkelerin öncüsü bir zat, böyle bir tutarsızlık yapar mı? Elbette yapmaz ve yapmamıştır. Devrin Arapçı dincileriyle onları kullanan zorba yöneticiler, beğenmedikleri insanları itham için her devirde birtakım **'günah keçileri'** icat etmişlerdir. O devrin önemli günah keçilerinden biri de **Mürcie** mezhebidir. Hoşlarına gitmeyen herkesi, bu günah keçisine mensup göstererek ezmişlerdir.

Sünnet, o gün de bugün de bu şeytanî siyasetler tarafından babalarının özel mülkü gibi kullanılmıştır. Kendilerine göre bir 'sünnet' belirliyorlar, sonra da ona uymayanları 'Peygamber'in sünnetine aykırı' davranmakla itham edip cehenneme göndermeye kalkıyorlar. Tarihin kaydettiği en büyük imansızlık ve namussuzluklardan biri de işte budur. Belki de bu, en büyüğüdür. İmamı Âzam'ı ithamları da bu türdendir.

İmamı Âzam, o ilkeli ve mert tutumuna uygun olarak **Mürcie**'yi açıkça savunmuştur. Tıpkı İmamı Âzam gibi Mevâlî'den olan Basralı fakîh **Osman el-Bettî** (ölm. 143/760) ona Mürcie meselesini de içeren sorular sormuştur. İmamı Âzam, lideri olduğu **'re'y ekolü'**nün (akılcı ekolün) önemli isimlerinden biri olan **el-Bettî**'ye yazdığı ünlü mektubunda bu sorulara cevap vermiştir. Mürcie ile ilgili kısmında şöyle diyor:

"Mürcie mezhebinden söz ediyorsun. Adaletle söz söyleyen bir topluluğun günahı ne ki, onları, bid'at ehlinin yakıştırdığı bir isimle anıyoruz?! Adalet ve sünnet ehli topluluk esas onlardır." (Ebu Hanîfe, ***Risâle ilâ Osman el-Bettî***, 84)

Mürcie Mezhebi Nedir?

Mürcie mezhebi, hemen tüm mezheplerin birçok görüşünü bünyesinde toplayan bir **'şemsiye mezhep'**tir. Denebilir ki, bu mezhebin, kendisine özgü ve onun alâmeti sayılabilecek tek farklı görüşü, iman konusundaki görüşüdür. Bu yüzdendir ki, bir değil, birçok Mürcie'den bahsedilegelmiştir. Örneğin, İmamı Âzam'ın Mürcieliğinden, kendisini sevenler arasında konuşulduğunda, **'Ebu Hanîfe, Ehlisünnet Mürciesi'ndendi'** denir. Mürcieyi değerlendirenler İmamı Âzam'ın düşmanları ise Mürcie'den bir **'dalalet ve küfür mezhebi'** olarak söz edilir.

İbn Abdilberr, bu noktaya çok yumuşak ama anlamlı biçimde değinirken şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe'yi irca (Mürcie fikirleri taşımak) suçlamasıyla da tahkir ve tezyif ettiler. Oysaki ilim ehlinin irca fikrinde olanları pek çoktur. Ama onların hiçbirisi için, Ebu Hanîfe hakkında söylenen çirkin sözler söylenmedi. Gerçek şu ki, bu irca meselesinde de Ebu Hanîfe, hasetlerin kurbanı oldu ve hiç ilgisi olmayan şeyler ona isnat edildi." (İbn Abdilberr, ***Beyanu'l-İlm***, 2/1081)

İşin, mezhep taassup ve dedikodusunun ötesindeki esasına gelince, onu konunun temel kaynaklarından biri, belki de birincisi sayılan **Eş'arî**nin ***'Maqaalâtü'l-İslamiyyîn'*** adlı **'otorite eser'**inden öğrenelim. **Ebul Hasan el-Eş'arî** (ölm. 324/935), eserinin Mürcie'ye ayırdığı özel bölümünde (**İhtilâfu'l-Mürcie**, s. 132-154) ve değişik vesilelerle Mürcie'ye değindiği yerlerde şu tespitleri yapıyor:

"Mürcie, temel meselesi olan iman konusunda on iki alt fırkaya ayrılır. Birinci fırka, imanı Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in tebliğ ettiklerine inanmak olarak görür. Bunlara göre, dil ile ıkrar, amel, ibadet imana dahil değildir. Yani bunlar imanın bir parçası sayılmaz. Bunlar olmasa da iman imandır."

"İkinci fırkaya göre, iman sadece Allah'a inanmaktan ibarettir. Diğer din meseleleri ve konuları imanla ilgili sayılamaz... Bu ikinci fırkaya göre, mesela namaz Allah'a ibadet değildir.

Allah'a ibadet dendiğinde anlaşılacak tek şey O'na iman edip O'nun varlığını bilmektir."

Eş'arî'nin, Mürcie'nin öteki fırkaları hakkında bundan sonra verdiği bilgiler o fırkaların tamamının birinci grubun fikirlerine uygun düşündüklerini göstermektedir. Bunun anlamı şudur: Mürcie, ana başlık olarak üç gruba ayrılabilir:

1. İman konusunu, sadece Allah'a iman olarak anlayanlar:

Bunlara göre, peygamberlere iman bile imanın şartları içinde değildir. Yine bunlara göre, dil ile ıkrar da imanın şartlarına dahil edilemez.

2. İmanı Allah'a, Peygamber'e ve Peygamber'in getirdiklerine kalben iman olarak anlayanlar.

Bunlar imanın dil ile ifade edilmesini şart koşmamaktadır.

3. İmanı Allah'a, Peygamber'e iman edip bunu dil ile de açıkça ifade etmek olarak anlayanlar.

Mürcie'nin bu kollarının üçü de bir **deist** felsefenin çerçevesi içinde düşünülebilir. Özellikle birinci kol.

İmamı Âzam, Mürcie'nin şurada sıraladığımız kollarından hangisine mensuptur? Bu soruya net bir cevap vermek çok zordur. Eş'arî, İmamı Âzam ve mezhebine uyanların esas aldığı Mürcieliği, **'Mürcie mezhebinin dokuzuncu kolu'** olarak gösteriyor ve onları şöyle tanıtıyor:

"Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının bağlı olduğu bu kola göre, iman Allah'a iman ve bu imanı dil ile ıkrar, Peyggamber'e iman ve onun getirdiklerinin doğruluğunu dil ile toptan kabul ve ifade olup bunların ayrıntıları, açılımları imanın içine dahil edilmez."

Eş'arî, Ebu Hanîfe ve arkadaşlarının bu anlayışlarının açılımı olarak şöyle bir anekdot kaydediyor:

"Ebu Hanîfe ile Amr bin Osman eş-Şemîzî, Mekke'de karşılaşmışlardı. Amr, Ebu Hanîfe'ye şunu sordu: 'Söyle bakalım, bir adam Allah'ın domuz etini haram kıldığına inansa ama

bunun gördüğümüz filan veya falan domuzun eti anlamına gelmediğini iddia etse bu adamın durumu nedir?' Ebu Hanîfe, 'Bu adam mümindir' diye cevap verdi. Amr devam etti: 'Bir adam hac emrini yerine getirmek için Kâbe'yi ziyaretin esas olduğuna iman etse ama bu Kâbe'den maksadın Mekke'deki mâbet olup olmadığını bilmediğini söylese bu adamın durumu ne olur?' Ebu Hanîfe cevap verdi: 'Bu adam da mümindir.' Amr bu kez şunu sordu: 'Bir adam, Allah'ın, Muhammed'i peygamber olarak gönderdiğine iman etse ama bu Muhammed'in Hz. Muhammed mi yoksa mesela bir zenci Muhammed mi olduğunu bilmediğini söylese bunun durumu ne olur?' Ebu Hanîfe bu soruya da aynı cevabı verdi: 'Bu adam da mümindir." (Eş'arî, anılan eser, 138-139)

Eş'arî şu eklemeyi de yapıyor:

"Ebu Hanîfe, dinden olan herhangi bir şeyi bu şekilde algılamanın kişiyi imandan çıkaracağını kabul etmemektedir."

MÜRCİENİN YAKTIĞI ÖZGÜRLÜK IŞIĞI

Mürcienin büyük çoğunluğuna göre, "Bir insan, vahyin verilerini inkâr etmediği sürece bu verilere getirdiği tevil ve yorum ne olursa olsun, mümin niteliğini yitirmez."

Görüldüğü gibi, Mürcie, amelin imanın bir parçası olmadığını savunuyor. Ancak burada dikkatli bir ayrımın yapılması zorunludur:

Mürcienin zulme karşı savaş konusundaki anlayışı dikkate alındığında, onun 'amel' ile kast ettiğinin sadece ibadetler olduğunu söylemek zorundayız. Çünkü Mürcie bütün amelleri imanla irtibatsız saymamıştır. Özellikle İmamı Âzam'ın tavrı dikkat çekicidir. İmamı Âzam, hayatı pahasına, zalim yönetimlere karşı silahlı savaşı hem fikren hem de maddeten ve açıkça desteklemiştir. Bu tavır, en azından 'zulme karşı mücadele'nin, Mürcie ve İmamı Âzam tarafından bir iman konusu olarak algılandığını gösterici niteliktedir.

Bu anlayış ve tavır alışı, Ehlisünnet inancının bir mensubu olan **Mustafa Kemal Atatürk**'te de aynen görmekteyiz.

Görmezlik edemeyiz ki, Mürcie'nin bu anlayışı, bir din bünyesinde ulaşılabilecek fikir özgürlüğünün ve özgürlükler için savaşın en açık ve kararlı ifadesi, en sarsılmaz garantisidir.

Dini, ibadetlerin cenderesine hapsedip insanı insan yapan zulme karşı çıkış konusunda hiçbir ciddî tavır koymayan anlayış, İmamı Âzam'ın mücadele ettiği 'Arap-Emevî' anlayışıdır ki, esası bakımından, dini camiye hapsedip ümmetin yönetimini ve nimetlerin dağıtımını kendi eline almaktadır. Hıristiyan emperyalizminin bugünkü İslam dünyasını hapsettiği cendere de budur. BOP denen esaret projesinin omurgasında da bu anlayış vardır.

Mustafa Kemal'e düşmanlığın arka planında da bu anlayış vardır.

Bu anlayış, İmamı Âzam imanına sahip olanları ne kadar mutlu ve onurlu kılıyorsa Arap-Emevî-Yezîdî anlayışa sahip olanları da o kadar rahatsız ediyor.

Mürcienin ikinci derecede önemli sayılabilecek farklı görüşü, **'Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı yolundaki görüş'**tür.

Genel kabul, Mürcie'nin **'Kur'an mahlûktur'** görüşünde olduğu yolundadır. Eş'arî, Mürcie'nin büyük çoğunluğunun 'Kur'an mahlûktur' fikrini savunduğunu söylemekle birlikte (bk. Maqaalât, 582) bu konuda üç Mürcie görüşünden söz etmektedir:

1. Kur'an mahlûktur diyen görüş,
2. Kur'an mahlûk değildir diyen görüş,
3. Kur'an'ın mahlûk olup olmadığı hakkında hüküm verilemez; tavakkuf (fikir beyan etmeden durmak) gerekir" diyen görüş. (Eş'arî, Maqaalât, 153)

İmamı Âzam, kendisine saldıranlara göre, bu görüşlerin birincisine, kendisini savunanlara göre ise üçüncüsüne mensuptur.

TÖVBEYE DAVET EDİLDİĞİ VE BUNU REDDETTİĞİ İTHAMI

İnsanları önce günahkâr ilan edip sonra da tövbeye davet etmek (istîtab), bir **engizisyon** yöntemidir.

Tövbeye davet edilmiş olmak, irtidat (dinden çıkma) da dahil akla gelebilecek en büyük kötülükleri işlemiş olmakla eşanlamlıdır. İmamı Âzam'ın tövbeye davet edildiğini iddia edenler de dolaylı yoldan bunu ifade etmek istemektedirler.

Bu itham, doğrudan doğruya günahkârlık ithamından daha ağır ve ezicidir. Çünkü bunun arkasından, davet edildiği tövbeyi kabul etmemek gibi bir ilave gelir ki, ithamın en büyüğü işte buradadır. Nitekim İmamı Âzam'ın tövbeye davet edildiğini iddia edenler bu tuzak şayianın hemen arkasından şunu eklemişlerdir:

"Tövbeye davet edildi ama tövbe edip etmediği bilinmiyor."

Bunun anlamı, İmamı Âzam'ın, tövbeye konu teşkil eden günahın altında ezildiğidir. İmamı Âzam, zındıklık ve küfürden de tövbeye çağrıldığına göre, onun tövbeyi kabul etmemesi demek **'kâfir'** olarak ölmüş olması demektir. Söz konusu kişi önceden müslüman olduğuna göre, onun kâfir olması 'düz bir kâfirlik' olmayacaktır. O, mürted olacaktır. O halde, İmamı Âzam'ı örtülü bir biçimde **'kâfir'** ilan eden lanetli alçaklık, onu örtülü bir biçimde, hâşâ, **'mürted'** ilan ediyor demektir. İşte, Buharî'nin de dahil olduğu ithamcılar ekibinin kurdukları tuzağın amacı budur ve bu amaç onların bazılarınca açıkça telaffuz edilmiştir. Yani onlar, en sonunda, İmamı Âzam'ın 'kâfir' olarak öldüğü yolundaki uğursuz iftiralarını şu şekilde kayda geçirmişlerdir:

"Ebu Hanîfe, defalarca tövbeye davet edildiği halde buna olumlu cevap vermemiş ve o hal üzere ölüp gitmiştir."

Ebu Hanîfe hangi gerekçeyle tövbeye çağrıldı? **Arap-Emevî engizisyoncuları** tarafından üç sebep gösteriliyor:

1. Kur'an'ın mahlûk olduğu yolundaki tezi,
2. Zındıklık,
3. Kâfirlik.

Süfyan es-Sevrî gibi büyük bir isim bile şu zalim isnadı telaffuz edebilmiştir:

"Zındıklığından dönmesi için iki kez, kâfirliğinden dönmesi içinse defalarca tövbeye çağrıldı." (Hatîb el-Bağdadî, 13/382-383)

Yine büyük isimlerden biri olan **Ebu Davud Süleyman es-Sicistanî** (ölm. 275/888) şöyle diyor:

"İmam Mâlik, Şâfiî ve İbn Hanbel, Ebu Hanîfe'nin dalâlet içinde olduğunda ittifak etmişlerdir." (Hatîb el-Bağdadî, 13/383-384)

Bu sözün ifade ettiği anlam dehşet vericidir ve İmamı Âzam'a yapılmış çok büyük bir zulümdür. Bu zalim iddiaya göre, Ehlisünnet'in mezhep imamlarından üçü, aynı Ehlisünnet'in en büyük mezhebinin kurucu imamı Ebu Hanîfe'nin dalâlet içinde olduğunda (yani kâfirlik sınırına geldiğinde) ittifak etmişlerdir!!! İslam dünyasının ne durumda olduğunu, kendi dindaşlarına nasıl muamele ettiğini yeniden bir düşünün!!!

CEHMİYYE MEZHEBİNE, MÜŞRİKLİĞE, YAHUDİLİĞE, MENSUBİYET, TENASUHA İNANMA VE DECCAL İTHAMI

Cehmiyye'ye Mensubiyet Meselesi:

İmamı Âzam'ı Cehmiyye mezhebine mensup olmakla itham eden tek kişi, öğrencisi Ebu Yusuf'tur. Ebu Yusuf'a soruyorlar:

"Ebu Hanîfe Mürcie mezhebinden miydi?"

Cevap veriyor: **"Evet, hem Mürcie mezhebinden hem de Cehmiyye mezhebindendi." "Peki, madem öyleydi onunla ne işiniz vardı?"** diyorlar. Cevabı kaypak ve hainlere has bir cevap: **"Bizim onunla beraberliğimizin sebebi iyi bir öğretici olmasındandı. İyi bir şey söylediğinde alıyor, kötü bir şey söylediğinde reddediyorduk."** (Hatîb el-Bağdadî, 13/375) Aynı soruya bir yerde de şu cevabı veriyor **Ebu Yusuf: "Ebu Hanîfe'nin huzuruna gidişimiz, fıkıh öğrenmek içindi, dinimizi öğrenmek için değil."** (Hatîb el-Bağdadî, 13/386)

Cehmiyye mezhebi nedir?

Cehmiyye, tıpkı Mürcie ve ona nisbet edilen İmamı Âzam gibi, ibadeti imanın bir parçası saymaz. İmanı, kalpteki fark ediş ve bilgi (mârifet) olarak kabul eder. Onlara göre de, iman kalpte bir mânâdır, organlarla, organların hareket ve işlevleriyle hiçbir alakası yoktur. Cehmiyye mensupları, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanırlar. (Cehmiyye için bk. Eş'arî, Maqaalât, 41, 132, 279-280)

Müşriklik ithamı:

Süfyan es-Sevrî, İmamı Âzam'a yapılan en ağır itham olan **'müşriklik'** suçlamasının sahibi olarak da gösterilmektedir. Ehlisünnet inancının en büyük önderlerinden biri kabul edilen **Ebul-Hasan el-Eş'arî**, eseri ***'el-İbâne'***de şu dehşet verici satırları yazıyor:

"Süfyan es-Sevrî, İmamı Âzam'ın hocası Hammâd bin Ebu Süleyman'dan şu sözü nakletmiştir: 'O müşrik Ebu Hanîfe'ye söyle, ben ondan tamamen beriyim, onunla hiçbir ilişkim yoktur." (Eş'arî, el-İbâne, 77)

Yahudilik ithamı:

Bu itham, **İbn Ebî Şeybe**'ye isnat edilmektedir. Şöyle dermiş:

"Sanıyorum Ebu Hanîfe Yahudi idi." (Hatîb, 13/413)

Günümüz dincilerinin iftira sadizmlerine ne kadar benziyor! Onlar da hesaplarına ters düşen insanları, değerleri ne olursa olsun, **'zındık, sapık, mürted, Sebataist, Yahudi ajanı, Hıristiyan casusu'** diye karalamaktan asla çekinmezler. Allah bu son yıllarda bu iftiracılık sadizminde en ileri gidenleri bu dedikleriyle gerçekten suçlanacak bir noktaya getirdi. Hemen hepsi, dünyalık devşirmek veya siyasal çıkar sağlamak için, Yahudi ve Hıristiyan emperyalizminin, **Vatikan**'ın işbirlikçisi ve meddahı haline geldiler. **Dinlerarası diyalog, Ehlikitap'la yakınlaşma, Dünya gemisinin kaptanı ABD ile iyi geçinme** vs. perdeleri altında zulme teslim olmaktan asla çekinmediler...

Tenasuh Meselesi:

Bu itham, radikal Şiîler'in en ünlülerinden olan ve **'Şeytan'** lakabıyla anılan **Ebu Cafer Muhammed bin Ali el-Ahvel** tarafından yöneltilmiştir. (Bu Şeytan için bk. Eş'arî, Maqaalât, 37-38, 43-45, 51, 219-220, 346, 493)

İmamı Âzam, bu radikal Şiî grubu "Gaip imam geri dönecek" diye iddia ettikleri için İslam'a ters düşmekle itham ediyordu. Onlar da İmamı tenasuha inanmakla itham etmişlerdir.

Deccal İthamı:

Muhammed bin Mesleme adlı meslektaşına sordular: **"Ebu Hanîfe birçok şehre gittiği halde Medine'ye neden hiç gitmedi?"** Cevabı şu oldu **İbn Mesleme**'nin:

"Peygamberimiz, Medine'ye veba ile deccalın giremiyeceğini söylemiştir de ondan. Ebu Hanîfe deccallardan bir deccaldı." (Hatîb, 13/395)

ALEYHİNDE NELER SÖYLEDİLER?

"Özgürlük gücü, iki zıddın varlığını gerektirir. Özgürlük gücünün yarattığı hiçbir fiil yoktur ki, kendi zıddını da yaratmamış olsun."

İmamı Âzam

İmamı Âzam'ın, başlığımızın altına koyduğumuz sözü (bk. Nesefî, ***Tabsıratü'l-Edille***, 322), onun akla gelebilecek her türlü düşmanlığa karşı hazırlıklı olduğunun en emin belgesidir. Çünkü o, özgürlük için savaşan bir önderdi. O halde, yukarıdaki sözde belirginleşen bir özgürlük anlayışının düşmanlığın hiçbir türünden şikâyetçi olması düşünülemez. Nitekim İmamı Âzam da tarihe böyle bir şikâyet bırakmamıştır. Emevî ve Abbasî zindanlarında hem de ilerlemiş yaşlarında kırbaçlandığı günlerde çok acı çektiğinden söz edenlere şunu söylemiştir:

"Kendim için şikâyetim yok; ama bu işkenceler yüzünden annemin acı çektiğini düşünmek içimi yakıyor."

İmamı Âzam'ın mâruz kaldığı düşmanlık, tarihin benzerini çok az kaydettiği türden bir düşmanlık olmuştur. Bu gerçeği, elinizdeki kitabın sayfalarında fark etmiş olduğunuzu düşünüyoruz.

Ölümünü izleyen ilk dört asır boyunca, İmamı Âzam'a açık veya örtülü saldırıya katılmayan pek az ünlü vardır. Bu saldırıyı her biri bir biçimde yapmıştır. Mesela, **Ebu Nuaym el-Isfahanî** (ölm. 430/1038) gibi bir tarihçi, takvası ve zühdüyle öne çıkmış İslam büyüklerine ayırdığı on ciltlik dev kitabında (***Hilyetü'l-Evliya***) İmamı Âzam'a yer vermez. Diğer mezhep imamlarının tümünü sayar da İmamı Âzam'ın adını bile anmaz. Bunun açık anlamı şudur: **Ebu Nuaym, İmamı Âzam'ı takvası ve zühdüyle saygıya layık bir insan olarak görmüyor.**

İmamı Âzam'ı bir ölçüde savunduğunu gördüğümüz bazıları da onu, olması gereken yerde göstermemek suretiyle örtülü bir hakarete mâruz bırakmışlardır. Eserine sık sık atıf yaptığımız

İbn Abdilberr bunlardan biridir. Ehlisünnet'in üç mezhep imamına (İmam Mâlik, ölm. 179; Şâfiî, ölm. 204; Ebu Hanîfe, ölm. 150) ayırdığı ünlü eseri **el-İntiqa**'da kronolojik açıdan da mezhebinin yaygınlığı açısından da ilk sırayı İmamı Âzam'a vermesi gerekirken, onu son sıraya atarak ona karşı olumsuz bir tavrı olduğunu göstermektedir.

SALDIRILARI TARİHSELLEŞTİREN ADAM: HATÎB EL-BAĞDADÎ

İmamı Âzam'a saldırı dendiğinde akla ilk gelen kişi, ünlü tarihçi **Hatîb el-Bağdadî** (ölm. 463/1070) olmaktadır. Eseri ***'Târîhu Bağdad'***da İmamı Âzam'a ayırdığı bölümde, Büyük İmam'ı, 'âlim, takva sahibi' olarak tanımlamak gibi bir **'tarafsızlık şovu'** yaptıktan sonra söze şöyle devam ediyor:

"Onun hakkında, dinin hem esaslarına hem de fürûatına ilişkin şenaatleri (çok çirkin söz ve davranışları) yüzünden çok sözler söylenmiştir. Gerçek şu ki, Ebu Hanîfe, bütün ilmî kudretine rağmen, bizim bu eserimizde tanıttığımız ulema gibi örnek alınacak türden bir insan değildir." (Hatîb el-Bağdadî, 13/371-372)

Hatîb el-Bağdadî'nin İmamı Âzam'a, zulüm mertebesindeki saldırısını, Ebu Hanîfe konusundaki doktora teziyle tanıdığımız Pakistanlı araştırmacı **Hârisî**'nin şu cümleleri çok güzel ifade etmektedir:

"Hatîb ve suçlamalarında listelediği kişiler, İmamı Âzam'a hakaret ve onu ithamla yetinmiyor, onu kâfir ilan ediyorlar. Bu, gerçekten dehşet verici bir kayma noktasıdır. Bu ithamlar, asırlar boyu sayısız kuşağın okuduğu ve okumaya devam edeceği bir kitabın sayfalarına kaydedilmiştir. Bu, gerçekten Allah'a sığınılacak bir fiildir." (Hârisî, Ebu Hanîfe, 213)

Hatîb, İmam'a saldıran, onu reddeden ulemanın bir listesini de veriyor. Çok önemlilerini sıralayalım.

Kadı Şerîk (ölm. 177/793) şöyle itham ediyor Ebu Hanîfe'yi:

"Ebu Hanîfe, Allah'ın kitabından iki ayeti inkâr etti: Ebu Ha-

nîfe, imanın artıp eksilmeyeceğini iddia etti. Ve o, namazın Allah'ın dininden bir parça olmadığını savundu." (Hatîb, 13/372) **Şerîk** şunu da söylüyor:

"Kûfe'nin her karışında ayrı ayrı şarap içmiş bir adamın günahı, Ebu Hanîfe'nin sözlerinden birini nakleden adamın günahından daha hafiftir." (İbn Hibbân, ***Kitabu'l-Mecrûhîn***, 2/413; İbn 'Adî, ***el-Kâmil fî Zuafâi'r-Ricâl***, 8/238) Aynı **Şerîk**, bir gün bir tartışma sırasında İmam'a şöyle haykırıyor:

"Elime imkân geçse senin kelleni uçururum." (Hatîb, 13/374)

Süfyan es-Sevrî (ölm. 161/777) de çok ağır saldıranlardandır. Ebu Hanîfe, bu Süfyan'ı, boyundan büyük işlere girişmekle itham etmiş ve ilim alanında onu **'sabicik'** diye nitelemiştir. Kendisinin bir fetvasını eleştirdiğini duyduğunda şöyle diyor Süfyan için: **"Bu işlerle uğraşmak bu çocukcuğun nesine!?"** (Kerderî, Menâkıb, 291) Bu Süfyan, ilk zamanlar hep övdüğü Ebu Hanîfe'nin ilmi ve itibarı kendilerini gölgede bırakınca damarlarındaki kan hasetle kaynadı ve ezilmişliğin verdiği hınçla saldırmaya başladı. Şöyle diyor İmamı Âzam için:

"Bu ümmet içinde, Ebu Hanîfe'den daha uğursuz birini analar doğurmadı." (Hatîb, 13/386) Aynı **Süfyan** şunu da söyleyebilmiştir:

"İslam bünyesine, Ebu Hanîfe'nin yerleştirdiği şerden daha büyük bir şer yerleştirilmedi." (Hatîb, 13/397) İmam Âzam'ın ölüm haberini getiren adama söylediği şu, Süfyan'ın:

"Toplumun büyük kesimine musallat olan bir beladan bizi kurtaran Allah'a hamt olsun. Ümmetin fitne kaynağı yok oldu." (Hatîb, 13/423) Şu da aynı Süfyan'ın sözü:

"Ebu Hanîfe hem dalldır hem de mudıll. Yani hem kendisi doğru yoldan sapmıştır hem de başkalarını saptırmıştır." (Hatîb, 13/410)

Aynı sözü yine bir meslektaşı olan **Abdullah bin İdris** de söylemektedir.

Günümüz dincileri, menfaatlerine ters düşenleri bugün de aynen bu tâbirlerlerle itham ederler. **"Filanca hem dalldır hem**

mudıll." Dalâletin bu ufuksuz adamların lügatindeki anlamı, onların çıkarlarına ters düşmektir. Ünlü fakîh **Evzâî** (ölm. 157/773) şöyle saldırıyor:

"Ebu Hanîfe İslam'ın can damarlarına musallat oldu ve onları birer birer parçaladı."

Aynı **Evzâî**, İmam'ın ölüm haberi kendisine ulaştığında ise şöyle diyecektir:

"Elhamdülillah! Yok olup gitti. Yaşamaya devam etseydi, İslam'ın can damarlarını parçalamaya devam edecekti." (Hatîb, 13/398)

Siz, **İmam Mâlik** gibi bir büyük ismin, Ebu Hanîfe hakkında şu edep ve insaf dışı sözü söyleyebileceğini düşünür müydünüz? İmamı Âzam'ın konuşulduğu bir yerde şöyle diyor:

"Benim için, Ebu Hanîfe'nin sözüyle hayvan pisliği arasında hiçbir fark yoktur." (Hatîb, 13/411)

İmamı Âzam'a saldırmanın sembolü olarak bilinen **Hatîb el-Bağdadî**, her şeyi bitirdikten sonra İmamı Âzam'a rüyalarla saldırmaya başlıyor. Şamlı bir Ebu Hanîfe düşmanının şu rüyasını hiç haya etmeden o koca eserine koyabiliyor:

"Bir gece rüyamda mescitte idim. Hz. Peygamber görünüverdi. Yanında sahabeden bazıları da vardı. Tam o sırada, oracıkta üstü başı kir-pas içinde bir adam belirdi. Hz. Peygamber bana sordu: 'Bu adamın kim olduğunu biliyor musun?' 'Hayır' diye cevap verdim. Buyurdu ki, 'Bu adam Ebu Hanîfe'dir. Bu adam, aklı tarafından günah ve kötülüğe itilmiş biridir."

Hatîb, aynı sayfalarda şu hayasız rüyayı da anlatıyor:

"Muhammed bin Âmir et-Tâî şöyle bir rüya anlatmıştır: 'Şam meydanında halkın toplandığını gördüm. Kalabalık arasında birbiriyle boğuşan iki ihtiyar dikkat çekiyordu. Bunlardan biri ötekini yakasından tutmuş, itip kakıyor ve şöyle bağırıyordu: 'Ey insanlar! Bu adam, Muhammed'in dinini tahrif etmiş bir adamdır!' Yanımdakilere sordum: 'Bu iki ihtiyar kim?' Dediler ki, 'Hz. Ebu Bekir'le Ebu Hanîfe. Ebu Bekir onu yakasından tutmuş, sürüklüyor." (Hatîb, 13/413)

Ona saldırıyı kitaplaştıranlardan biri olan **İbn 'Adî** (ölm. 365/-975), onun **'Müslümanların ittifakıyla reddedildiği'** kanaatini uyandırmak için **İbn Ebî Davud**'un şu iddiasını kitabına alıyor:

"Ebu Hanîfe'ye saldırı ve onu itham İslam ümmetinin icma noktalarından biridir. Basra'nın fıkıh imamı Eyyüp es-Sahtiyânî onun aleyhinde konuşmuştur; Kûfe'nin imamı Süfyan es-Sevrî öyle, Hicaz bölgesinin imamı Mâlik bin Enes öyle, Mısır'ın imamı Leys bin Sa'd öyle, Şam'ın imamı Evzâî öyle, Horasan'ın imamı Abdullah bin Mübarek öyle. Kısacası, yeryüzünün her yanındaki İslam ulemasının onun hakkındaki kanaati menfidir." (İbn 'Adî, ***el-Kâmil fi Zuafâi'r-Ricâl***, 8/241)

Şâfiî mezhebi taassubunun bayraktar isimlerinden biri olan ve **İmamul Haremeyn** lakabıyla anılan Cüveynî (ölm. 478/1085), Ebu Hanîfe'ye saldırılarla doldurduğu eseri ***el-Muğîs***'te şöyle diyor:

"Bütün üstünlüğüne rağmen, Ebu Hanîfe'nin fikirleri fıkıh usûlüne ters, o usulden sapmış tespitlerdir. Görüşlerinin büyük kısmı Kur'an'a, sünnete, hadislere ve ümmetin icmaına aykırıdır."

Cüveynî, İmamı Âzam'a saldırmak için âdeta rüzgârın salladığı yaprakları bile aleyhte kullanmaya kalkıyor. Mesela, bir yerde Büyük İmam'ı, **'nebîzle abdest alınabileceğine ilişkin fetva'** verdiği için temizliğe, ibadet ve kulluğa aykırı hareket etmekle suçluyor. Nebîzin, tahıl ve meyvelerden yapılan alkollü içeceklerin genel adı olduğunu biliyoruz. Öte yandan, Cüveynî, İmamı Âzam'ın arkadaşı **Evzâî, İbn Ebî Leyla** gibi fakîhlerin meyve sularıyla abdest alınabileceğine ilişkin fetvalarını görmezlikten geliyor, onlara ses çıkarmıyor.

Zâhid el-Kevserî, Cüveynî'nin bu haksız sataşmasına gereken cevabı vermiş, Cüveynî'yi çok ağır ifadelerle eleştirmiştir. **Kevserî**, Cüveynî'nin bu tür saldırılarını sıraladığı **'Muğîsu'l-Halk fi Tercîhi'l-Ehakk'** adlı kitabını eleştiren bir risâle yazmıştır: ***'İhqâqu'l-Hakk bi İbtâli'l-Bâtıl'*** (Cüveynî'nin az önceki görüşlerinin anılan eserde eleştirisi için bk. Kevserî, İhqâqu'l-Hakk, 169-170, 174-175)

Cüveynî, adı anılan kitabında, gerçekten, bir ilim ve irfan adamına yakışmayacak şeyler yazmaktadır. İmamı Âzam'ı kötüle-

mek, gözden düşürmek için kaleme aldığı satırlar, her insanın yüzünü kızartacak bir tenezzül sergiliyor. Bu utanç verici satırlara yansıyan bir anlatımı hayret ve ibretle izleyelim.

Cüveynî, İmamı Âzam'ın **'ne kadar değersiz'**, İmam Şâfiî'nin ise ne kadar değerli olduğunu göstermek gayretiyle akıllara şenlik şu hikâyeyi anlatmaya tenezzül ediyor:

"Sultan **Mahmut Sebüktekin** ilk zamanlarında Hanefî mezhebinden idi. Sultan, hadis araştırmalarını severdi. Araştırmaları onu hadis konusunda, İmamı Şâfiî'nin daha güvenilir olduğu kanısına ulaştırmıştı. Nihayet, yörenin fakîhlerini toplayıp Hanefîlik ve Şâfiîlik'ten birini seçmede kendisini yönlendirmelerini istemişti. Bunun için, bu iki mezhebin imamının görüşlerine uygun ikişer rekât namaz kılınmasına, Sultan'ın bu namazları izledikten sonra tercihini yapmasına karar verildi. Örnek namazları kılmak üzere **Kaffâl el-Mervezî** adlı bir fakîh görevlendirildi. Şâfiî olan Kaffâl önce kendi mezhebine göre iki rekât kıldı: Güzelce abdest aldı, kıbleye döndü, Şâfiî fıkhının gerektirdiği en titiz şekle uygun olarak iki rekât kıldı. Sonra, İmamı Âzam'ın fetvalarına göre iki rekât kılacağını söyledi."

"Seccade olarak bir köpek derisi serdi, bunun dörtte birini pisliğe buladı. Sonra, bir miktar nebîz getirtip onunla abdest aldı. Mevsim yaz olduğu için adamın nebîzle yıkanmış organlarına sinekler üşüştü. Sonra kıbleye döndü, niyet etmeksizin ve Farsça tekbir alarak namaza girdi. Kıyamda, Kur'an'dan ayetleri Farsça tercümesinden okudu. Sonra rükû edip secdeye gitti ve tahiyyâta oturdu. Tahiyyâtı bitirdiğinde selam verip namazdan çıkmadan önce sesli şekilde bir de yellendi. Sonra selam verip namazdan çıktı."

"**Kaffâl**, namazı bitirince Sultan'a dönüp dedi ki, **'Sultanım, işte bu da Ebu Hanîfe'nin fetvalarına göre namaz.'** Bunu üzerine sultan şöyle bağırdı: 'Bu namazı sen kendi adına kılmış olsaydın senin kelleni uçururdum. Din sahibi hiçbir insan böyle bir namazı kabul edemez.' Ve Sultan, mezhebini değiştirip sünnete uyan Şâfiî mezhebine geçti."

Cüveynî bu hayasız gösteriden, İmamı Âzam aleyhine şu sonucu çıkarma zilletine de tenezzül ediyor: **"Sizleri, bu şahsın**

inancının bozukluğu ve mezhebinin bâtıl oluşu hususunda uyarıyor, ondan sakınmaya çağırıyorum." (Kevserî, İhqâqu'l-Hakk, 179-180)

Mezhep imamlarından biri olan **Mâlik bin Enes** yanındaki adama soruyor:

"Sizin kentinizde Ebu Hanîfe'nin görüşlerinden söz edilir mi?' Adam, 'Evet, edilir' deyince şöyle konuşuyor İmam Mâlik: 'O halde sizin kentiniz oturulamaz bir kent haline gelmiştir." (İbn Hibbân, Kitabu'l-Mecrûhîn, 2/413) Şu saldırı da İmam Mâlik'in:

"Analar, İslam'a, Ebu Hanîfe'den daha fazla zarar veren birini doğurmadı." Aynı **İmam Mâlik** şunu da söyleyebiliyor:

"Ebu Hanîfe'nin bu ümmet içinde yarattığı fitne, İblis'in fitnesinden daha zararlıdır. Böyle olmasının iki sebebi var: Birincisi, Ebu Hanîfe'nin Mürcie mezhebinden oluşu, ikincisi ise Ebu Hanîfe'nin sünneti işe yaramaz hale getirmesidir." (Hatîb, 13/396) Yine **İmam Mâlik** söylüyor:

"Ebu Hanîfe'nin yaşadığı bir beldede yaşamak caiz değildir." (Hatîb, 13/400) Şu söz de **İmam Mâlik**'in:

"Ebu Hanîfe dine tuzak kurup hile yaptı. Dine tuzak kuranın dini olmaz." (Hatîb, 13/400) Aynı **İmam Mâlik** şunu da söylüyor:

"Ebu Hanîfe, dini mahveden hastalıklardan biridir." (İbn 'Adî, el-Kâmil fî Zuafâi'r-Ricâl, 8/237)

İbrahim bin Eş'as adlı fakîhin iddiasına bakın:

"Yeryüzünün her yanında hayırla anılan fakîhlerin tümü, Ebu Hanîfe'yi kötülemiştir." (İbn 'Adî, ***el-Kâmil fî Zuafâi'r-Ricâl***, 8/238)

Yine ünlü bir fakîh olan **Hammâd bin Seleme** (ölm. 167/783) şunu söylüyor:

"Ebu Hanîfe bir şeytandı; Hz. Peygamber'in sözlerini kendi görüşlerine dayanarak reddederdi." ((İbn 'Adî, 8/239)

Fakîhlerden **Abdurrahman bin Mehdî** (ölm. 198/813) de şunu ekliyor:

"İslam bünyesinde, deccal fitnesinden sonra zuhur eden tek fitne Ebu Hanîfe'nin görüşleridir." (Hatîb, 13/396)

İbnü Seleme onun adına şöyle bir kafiye düşürüyor:

"O, Ebu Hanîfe değil, Ebu Cîfe'dir." Yani **'leşin babası'**. (Hatîb, 13/407)

İbn Ammâr şöyle diyebiliyor: **"Bir konuda şöyle mi, böyle mi doğru diye kuşkuya düşersen, o konuda Ebu Hanîfe'nin ne dediğine bak; gerçek, onun dediğinin tam aksidir."** (Hatîb, 13/408)

İmamı Âzam, daha çok, ilmine duyulan hasedin yarattığı kahrı çekti. Çağdaşı ve hemşehrisi **Ali bin Cerîr** anlatıyor:

"Basra'ya gittiğimde Abdullah bin Mübarek'i ziyaret ettim. Bana Kûfe'de halkın ne durumda olduğunu sordu; ben de dedimki, 'Bir kesim var, Ebu Hanîfe'nin Hz. Peygamber'den daha bilgili olduğunu iddia ediyor.' Bunun üzerine Abdullah bin Mübarek, Ebu Hanîfe'yi kast ederek şöyle konuştu: 'Onu küfürde önder yaptılar." (Hatîb, 13/413)

İBN HİBBÂN'IN SALDIRISI

İmamı Âzam'a en ağır saldırıları yöneltenlerden biri olan hadisçi **İbn Hibbân** (ölm. 354/965), hadis alanındaki eleştirilerini topladığı kitabı ***el-Mecrûhîn***'de İmamı Âzam'la ilgili (bk. s.405-413) olarak şu satırları da yazmıştır:

"Kendisinden başka kimsenin rivayet etmediği 130 hadis rivayet etti. Bunların yüz yirmi tanesinde yanlışlar yapmıştır: Ya senetlerini karıştırmıştır yahut da farkında olmadan metinlerini değiştirmiştir. Hatası doğrularına galip gelince de, hadisleri delil olarak kullanmaktan tümüyle vazgeçme yoluna gitmiştir."

"Ebu Hanîfe'yi din konusunda delil yapmak caiz değildir. Çünkü o Mürcie mezhebinin davetçisi idi. Bid'ata davetçilik

edenlerin din konusunda asla kanıt olamayacağı ise imamlarımızın ortak kanaatidir. Müslümanların önderi imamlar, bu kişi hakkında bütün bölgelerde eleştiriler yapmış, onu tek tek reddetmişlerdir."

Yaqût el-Hamevî (ölm. 626/1228) bildiriyor ki, bu **İbn Hibbân**'ın Ebu Hanîfe aleyhinde iki eseri daha vardır: **'Kitabu İleli Menâkıbı Ebî Hanîfe ve Mesâlîbihî'** ve **'Kitabu İleli mâ İstenede ileyhi Ebu Hanîfe'** (bk. Yaqût el-Hamevî, Mu'cemu'l-Büldân, **Büst** mad.)

Yâqût'dan şunu da öğreniyoruz: Bu **İbn Hibbân, yalancılığıyla da şöhret yapmış biridir. Ve ona izafe edilen eserlerin bazıları başkaları tarafından kaleme alınmıştır.**

Onuncu Bölüm

İMAMI ÂZAM'A YÖNELTİLEN DÜŞMANLIKLAR

KIRK BAŞLI DÜŞMAN

"Bize sövüp sayan, kanımızın dökülmesini helal ilan eden kişilerle uğraşmak zorunda kaldık."

İmamı Âzam

Başlığımız altına koyduğumuz söz, İmamı Âzam'ın ***'el-Âlim ve'l-Müteallim'*** adlı eserinde (s. 14) geçmektedir. Bu söz ona duyulan düşmanlığın ne kadar ürpertici, sarsıcı ve tehdit edici olduğunu gösteren önemli bir belgedir.

Ebu Hanîfe'ye böylesine ağır bir düşmanlığın sebepleri neler olabilir? Kimine göre, bir fıkhî meseledeki aksi görüş, kimine göre İslam'ın temel meselelerindeki farklı bakışlar düşmanlık sebebi olabilmektedir. Ebu Hanîfe'yi konuştuğumuzda bu düşmanlık sebeplerinin tümü söz konusu olmaktadır. Bizzat kendisi bu noktaya açıklık getirmiştir. **Bükeyr bin Mârûf**'a şöyle diyor:

"Hayatımda hiç kimseyi kötülükle anmadım. Bizi sevmeyenlere gelince, onların her birinin bir sebebi var: Mekkeliler bizi sevmiyor, çünkü biz, Kur'an'da neshedilen ayetlerle ilgili rivayetlerine karşı çıkıyoruz. Medineliler bizi sevmiyor, çünkü biz yağmur suyu ve meyve sularıyla abdestin caiz olduğunu söylüyoruz ve onlara göre bu fetvamızla onların namazlarını ifsat ediyoruz. Şamlılar bizi sevmiyor, çünkü biz, 'Hz. Ali veya Muaviye'nin ordusundan birine katılmamız söz konusu edilse Ali'nin askerleri arasına katılırız' diyoruz. Hadisçiler bizi sevmiyor, çünkü biz Ehlibeyt'i seviyor, hilafetin Hz. Ali'nin hakkı olduğunu savunuyoruz." (Kerderî, Menâkıb, 275)

Düşmanlığın ana ve ortak sebebinin **Arapçılık** olduğunu tarih, tartışmasız bir biçimde ortaya koymuştur. Ama başka sebepler de vardır. Bu sebepler, İmamı Âzam'a karşı düşmanlık duymayan veya mutedil eleştirilerle yetinen meslektaşlarınca ifadeye konmuştur.

İmamı Âzam'ın akranlarından **Abdullah bin Davud** şöyle diyor:

"Ebu Hanîfe aleyhinde konuşanlar şu iki sınıf insandan başkası değildir: Onu kıskananlar, cehaleti yüzünden ondaki ilim ve irfanın derinliğini kavrayamayanlar." (Saymerî, 64, 85)

Muhammed Ebu Zehre, ona ayırdığı eserinde onun şahsiyet ve dehası ile mâruz kaldığı övgü ve ithamların arka planını isabetle anlatan şu satırları yazıyor:

"İslam fıkıh tarihi, Ebu Hanîfe kadar methedenleri ve tenkitçileri çok olan başka bir şahsiyet tanımamıştır. Onun, yerenleri pek çoktur. Onu övmek için nice kitaplar yazıldığı gibi aleyhinde bulunup ona dil uzatanlar da vardır. Zira o, müstakil fikirli bir fakîhti, başlı başına bir görüş sahibi idi. Düşünceleri gayet derindi. Onun bu görüşlerine hayran kalıp ona uyanlar olduğu gibi, anlamayıp ona muhalefet edenlerin bulunması da pek tabiîdir. Onun aleyhinde bulunanların çoğu, onun fikir özgürlüğüne ayak uyduramayan veya anlayışları onun geniş idrâk ufkuna erişemeyen kısa görüşlü kimselerdir. Veyahut da geçmişlerin söylemlerine uymayan her yolu kötü bir bid'at sayanlardır."

"Onu tenkit edenlerin bir kısmı onu hiç tanımayanlardır. Bunlar onun zühd ve takvasını, dindarlığını ve insanlığını bilmiyorlardı. Onlar Allah'ın ona bahşetmiş olduğu metin aklı, derin ilmi, yüksek mevkii takdir edemiyorlardı. Onu görmemişlerdi. Halk ve büyükler nezdinde onun itibarını ve derecesini bilseler onu severlerdi. Onun aleyhinde bulunanlar hangi sınıftan olursa olsun, ne derlerse desinler, tarih bu büyük Irak fakîhine karşı insafı elden bırakmamıştır. Onun sevenleri ve takdir edenleri vardır. Sağlığında onun aleyhinde bulunanlara, öldükten sonra ona iftira edenlere karşı tarih onu daima müdafaa etmiştir. İnsanlar, onu tezkiye edenlerin sözlerini dinlemişler, bunları doğru şehadet ve hak söz olarak kabul edip onun fazilet derecesini anlamışlardır. Aleyhte bulunanların sözleri kuru iftiradan ibaret kalmıştır. Bu da gösteriyor ki, değerli bir insanın, fikri, dini, ahlakı yüksek olsa da iftiradan kurtulamıyor. Hatta mevkii yükseldikçe elde ettiği karşılıklar kadar mâruz kaldığı belalar da çoğalıyor." (Ebu Zehre, 50)

Ebu Hanîfe kaderinin şaşırtıcı yanlarından biri de şudur ki, ona saldıranlar içinde önemli sayıda isim onun mezhebinin mensuplarından, hatta kendisinden yararlanmış kişilerdir. **'Mısır'ın imamı'** diye bilinen **Leys bin Sa'd** (ölm. 175/791) **'Horasan'ın imamı'** diye tanınan **Abdullah bin Mübarek** (ölm. 181/797) bunlardandır. (Uzun bir liste için bk. Kevserî, **Fıkhu Ehli'l-Irak ve Hadîsuhum**, 113-133)

Saldırı listesindeki bu insanlar, aynı sözü veya davranışı onlarca insandan gördüklerinde sesleri çıkmıyor, hatta makul ve makbul bile görürebiliyorlar ama Ebu Hanîfe söz konusu olduğunda bütün o davranışlar, o sözler birer büyük suç veya küfür oluveriyor.

Ona saldırıları iştahla bir araya toplayan belki de bir numaralı yazar olan **Hatîb el-Bağdadî**, eseri ***Tarîhu Bağdad***'da İmam'a tam yüz sayfalık bir bölüm ayırmış. (Tarîhu Bağdad, 13/323-423) Bunun üçte ikiye yakın bir kısmı İmam'a hakaret ve saldırı nakilleriyle doludur.

Öylesine büyük bir zevk ve şehvetle saldırılmıştır ki, düşmanlarının onun aleyhine gördüklerini söyledikleri rüyalar bile kayda geçirilmiştir. Sonraki zamanda bu rüyalara dayanarak İmam'ı cehennemde gösteren engizisyon kafalı sözde ulema bile çıkmıştır.

Aynı Hatîb, bir ilim adamının haysiyetiyle bağdaşmayacak şu tavrı da sergiliyor: Ebu Hanîfe'ye saldıranlardan bahsederken onları övücü, yüceltici ifadeler kullanıyor; ama İmamı Âzam'ı takdir eden sözlerin sahiplerini, **'güvenilir adam değildir, sağlam birisi değildir..."** gibi sözlerle karalayarak verilen desteği kırmaya çalışıyor. (Örnek olarak bk. Hatîb, 13/419-420)

Hatîb el-Bağdadî'nin Ebu Hanîfe'ye ithamlarına bağımsız eserlerle cevap veren İslam bilginleri vardır. Bunların en ünlülerini verelim:

1. Melikül-Muazzam lakabıyla anılan **İsa bin Ebî Bekr el-Eyyübî**: Eserinin adı: **'es-Sehmü'l-Musîb fi'r-Reddi alâ Ebî Bekr el-Hatîb'**.

2. Sibt İbnül-Cevzî: Eseri: ***el-İntısâr li İmamı Eimmeti'l-Emsâr.***

İbnül-Cevzî, buna ilaveten, Hatîb el-Bağdadî'yi, ünlü eseri 'Mir'atü'z-Zaman'da, Ebu Hanîfe'ye ayırdığı bölümde de eleştirmiştir.

3. Ebul-Müeyyyed el-Hârizmî: Eseri: ***Câmiu Mesânîdi Ebî Hanîfe.***

4. Zâhid el-Kevserî (ölm. 1952) Eseri: ***Te'nîbu'l-Hatîb ala ma Sâqahû fî Tercemeti Ebî Hanîfe mine'l-Ekâzîb.***

Zâhid el-Kevserî, İmamı Âzam'a yapılan hakaretleri eleştirirken, onun fikir ve ideallerini temsil etmede tarihin en seçkin bilginlerinden biri olan **Necmuddîn et-Tûfî**'yi İmamı Âzam'a yapılan isnatların benzerleriyle yerden yere çalmaktan çekinmeyen bir tutarsızlık içindedir. Kevserî ayrıca, İmamı Âzam'ı **'risk getirmeyecek noktalarda'** savunmakta, geleneğin saldırgan yobazlarından eleştiri kuşkusu duyulan yerlerde lafı dolandırarak işin içinden sıyrılmaktadır.

İmamı Âzam'ı eleştiren mesela, **İbn 'Adî** veya **İbn Hibbân** gündeme geldiğinde onları **'İmamı Âzam'a zulüm ve düşmanlık'** etmekle suçlayan Kevserî (bk. Fıkhu Ehli'l-Irak, 134-135) onlardan çok daha ağır saldırılar yapan, daha doğrusu, Ebu Hanîfe'ye tarihin en ağır ve en mesnetsiz saldırılarını yönelten **Buharî** söz konusu olduğunda sus pus olmaktadır. Sebep belli: **İbn 'Adî** veya **İbn Hibbân** kimsenin fazla umurunda değil. Zaten onları tanıyıp bilen de pek yoktur. Ama **Buharî**'yi eleştirdiğinizde gelenekçi dincilikten çekeceğiniz vardır. Kevserî, bir **'tatlı su allâmesi'** olarak, bu mayınlı alana asla girmiyor; o alan söz konusu olduğunda idarei kelam edip işi başından atıyor. Bırakın eleştirmeyi, bu noktada Buharî'ye bir de 'koltuk çıkıyor'. Buharî'nin İmamı Âzam'ı eleştiren eserlerinin, ona nispetinin kuşkulu olduğunu söylüyor. Ve tabiî, bu iddiasıyla, korkunç bir 'garabet' sergiliyor. (bk. Fıkhu Ehli'l-Irak, 135)

Hatîb'in, İmamı Âzam'la ilgili İslam ve ilim edebine uymayan yaklaşımı, asırlardır eleştirilmiştir. Bu eleştirilerin bir özetini, **Dr. Mahmud et-Tahhân**'ın ***'Hatîb el-Bağdadî ve Eseruhû fî İlmi'il-Hadîs'*** adlı eserinde görmekteyiz. Tahhân, eserinin 306-345 sayfaları arasını yani kırk sayfalık bir bölümü, Hatîb el-Bağdadî'nin Ebu Hanîfe'ye yönelttiği haksız ithamların tenkidine ayırmıştır.

HZ. ALİ İLE BENZERLİK

İmamı Âzam'ın hayatını sonradan yazanlar onun gasp edilmiş, ihlal edilmiş haklarını da itiraf etmişlerdir. Ne yazık ki zaman geçmiş, tarih hükmünü verip günahların faturalarını İslam ümmetine ödetmiştir. Sonraki zamanlarda onu savunanlar, **onun kaderiyle Hz. Ali'nin kaderi arasında bir ilgi kurarlar.**

Bilindiği gibi, Hz. Peygamber'in Hz. Ali'ye söylediği şu söz hem mucize bir ihbar hem de bir ibret dersidir. Şöyle demiştir Ali'ye:

"Ey Ali! Senin, Meryem'in oğlu İsa'ya benzeyen bir yanın olacak: Yahudiler ona öylesine kin beslediler ki annesine fuhuş isnat ettiler; Hıristiyanlarsa onu öylesine sevdiler ki, ilahlık mertebesine çıkardılar."

Hz. Ali, sonraki zamanlarda bu Peygamber sözüne atıf yaparak şöyle konuşacaktır:

"Benim hakkımda iki kişinin tavrı helâk getirmiştir: Beni, bende olmayan nitelikler isnat ederek seven ifratçı, kini yüzünden bana bende olmayan kötülükleri isnat eden tefritçi. Gözünüzü açın! Ben peygamber değilim, bana vahiy gelmiyor. Ben, gücüm elverdiğince, Allah'ın kitabı ve peygamberin öğretisiyle hareket ediyorum. O halde, Allah'a itaat konusunda size ne dersem onu isteseniz de istemeseniz de yerine getirin." (Belâzürî, Ensâb, 2/363; İbn Abdilberr, Beyanu'l-İlm, 2/1085)

Hz. Peygamber'in Ali-İsa arasında kurduğu ilişkinin bir benzerini, tarih, Ali-Ebu Hanîfe arasında kurmuştur. Aynen Ali gibi, Ebu Hanîfe'yi de bazıları kâfir ve tahripçi görecek kadar kinlerine mağlup olurlarken bazıları da onu bir tür peygamber gibi görmüştür. Bugün Türkiye'de bu ikinci anlayış belirgindir. Türkiye'deki gelenekçi din anlayışına sahip çevrelerin Ebu Hanîfe ile ilgili şu akıl ve İslam dışı sözleri dolaştırdığına tanık olabilmekteyiz:

"İmamı Âzam o kadar takva sahibi idi ki, kırk yıl, akşamın abdestiyle sabah namazını kıldı."

Şu buram buram akıldışılık, putperestlik kokan söze bakar mısınız?

Ebu Hanîfe'yi tekfir eden dincilik damarının bu uzantıları, bugün, yeni Ebu Hanîfeleri dışlamak için, eski Ebu Hanîfeyi böyle ilahlaştırmaktadırlar. Dinciliğin tüm zamanlardaki tavrı, tarzı, zihniyeti daha doğrusu değişmez tabusu budur: O, **ilim ve fikrin yaşayan temsilcilerine kötülükler yapmak için, ilim ve fikrin yaşamayan temsilcilerini putlaştırır.** Dincilik, mesela, **Peygamber'e salât ve selamı sömürür.** Türkiye'de bunun çok ahlaksız görünümlerine rastlamaktayız ama kimse şaşırmamalıdır ve herkes bilmelidir ki, bu sömürünün kahrından İmamı Âzam da pay almıştır. Onun ilim ve irfan meclislerine şu ithamla saldırmışlardır:

"Ebu Hanîfe'nin meclislerinde, sohbetlerinde salât ve selam yok."

Sonraki zamanlarda Ebu Hanîfe'nin gerçek kimliğini keşfederek tövbe edenlerden biri olan **Abdullah bin Mubarek**, (ölm. 181/797) İmamı Âzam'a saldırdığı günlerde şöyle diyordu:

"Süfyan es-Sevrî'nin meclisleri benim çok hoşuma gidiyordu. Gittiğimde onu namaz kılarken de görebiliyordum bir fıkıh meselesine dalmış olarak da. Ama öyle meclisler de vardı ki, içlerinde Hz. Peygamber'e salât ve selam getirilmiyordu."

Abdullah'ın arkadaşı **Abdân** ekliyor: **"Abdullah, bu sözleriyle Ebu Hanîfe'nin meclislerine, sohbetlerine târizde bulunuyor."**

İmamı Âzam'la ilgili anılan itham ve iftiraları kayda geçiren **İbn Abdilberr**, hemen ardından, şu başlığı atıyor: **'Ulemanın Birbiri Hakkında Hükmü.'**

Ve Hz. Peygamber'in şu sözünü başlığın hemen altına koyarak taşı gediğine oturtuyor:

"Sizden önceki ümmetlerin hastalıkları sinsi bir şekilde size de bulaşacaktır. O hastalıkların başında haset ve düşmanlık gelir. Bunlar tıraş edip kazıyan hastalıklardır. Bahsettiğim kazıma saçı-sakalı kazıma değildir; dini kazımaktır. Muhammed'in canını kudretinde tutan Allah'a yemin olsun ki, iman etmedikçe cennete giremezsiniz; birbirinizi sevmedikçe de iman etmiş olamazsınız." (İbn Abdilberr, Beyan, 2/1086)

ÖĞRENCİLERİ GÜVENİLİR MİYDİ?

Onun bütün görüşleri öğrencileri tarafından kaleme alınan risalelerle yayıldı. Ama bu öğrencileri onun siyasetle ilgili görüşlerine asla yer vermediler. Bunların önde gelen ikisi, **Ebu Yusuf** ve **Muhammed Şeybânî**, üstadlarının aksine, Abbasîlerin kadılık görevlerini kabul etmiştir. **Ebu Yusuf** (ölm.182/798) iktidar çevreleriyle sıkıfıkı, son derece karışık bir adamdır. İmamı Âzam'ın baş muarızı **İbn Ebî Leyla**'nın da öğrencisidir.

Biz, Ebu Yusuf'un, fıkıh ilmindeki ve fıkıh tarihindeki değerini asla inkâr etmemekle birlikte, İmamı Âzam'a karşı ikiyüzlü davrandığı, hatta belki de hıyanet ettiği kanaatini taşımaktayız. İkiyüzlü davrandığı kendi itirafıyla apaçık ortadadır, ancak hıyanet edip etmediği tartışılabilir. **Ebu Yusuf'un hıyaneti** şu anlamda var sayılabilir:

Ebu Yusuf, İmamı Âzam fıkhının tanınması için çok yazan kişilerden biridir. Ama bu yazdıkları içinde hocasının o büyük siyasal mücadelesinden tek satır yoktur. Tam aksine, o mücadelesini hatırlatacak her bahiste hocasının aleyhine sözler söylemiş, onun esas misyonuna gölge düşürmüştür. Acaba neden?

Bir kere bu zat, son derece karışık, güven vermeyen bir zat olarak karşımıza çıkıyor. İlginç olan, ona güvenmeyenler sadece İmamı Âzam'ı sevenler değildir; İmam'ın düşmanları da Ebu Yusuf'a güvenmemektedir. Peki, böyle bir zatın Ebu Hanîfe ile yıllarını birlikte geçirmesini nasıl izah edeceğiz? İki sebep göz ardı edilemez:

1. Ebu Yusuf, öğrendiği her şeyi, geçimini sağlayan hocasının maddî yardımıyla öğrendi. Çok fakir bir ailedendi. Eğer İmamı Âzam onun geçimini temin etmeseydi ilim yolunda uzun süre yürümesi mümkün olmazdı.

2. İmamı Âzam'ın ilmi, yüksek kabiliyeti, zeki bir adam olan Ebu Yusuf'un dikkatinden kaçamazdı. O, görmüş ve anlamıştır ki, İmamı Âzam'dan öğreneceklerini başka hiçbir yerden ve kişiden öğrenemez. Bu, bir rivayet değil, Ebu Yusuf'un kendi beyanıdır.

Daha önce gördük ki, bu **Ebu Yusuf, İmamı Âzam'ı Mürcie'den, Cehmiyye'den olmakla, yöneticilere isyanı teşvik etmekle suçlayan adamdır. Daha da ilginci, Ebu Yusuf, İmamı Âzam'ı, Cehmiyye mezhebinden olmakla suçlayan tek adamdır. Ayrıca, İmamı Âzam hakkında şu sözü söyleyen de Ebu Yusuf'tur:**

"Biz, Ebu Hanîfe'den dinimizi öğrenmiyorduk, fıkıh öğreniyorduk."

Bu beyanlar bizce, hainlik konusunda göz ardı edilemeyecek belgelerdir. Bilindiği gibi, **İmamı Âzam**, Kur'an'ın mahlûk olduğunu iddia eden ilk kişi olmakla da suçlanmıştır. Ne yazık ki bu iddiayla onu suçlayan ilk kişi de öğrencisi **Ebu Yusuf**'tur. (Hatîb el-Bağdadî, 13/378) Şimdi, **Ebu Zehre**'nin bu zatla ilgili tespitini görelim:

"Ebu Yusuf soyca Araptır, Mevâlî'den değildir. Fakir bir ailede yetişmişti. İhtiyaç, onu ekmek parasını kazanmak için çalışmak zorunda bırakmış, ilim aşkı da okumaya sevk etmiştir. Ebu Hanîfe onun bu halini anlayınca ona maddî yardımda bulunmuş, o da artık kendisini tamamıyle ilme vermiştir."

"Ebu Yusuf, Ebu Hanîfe'nin dersine gelmezden önce İbn Ebî Leyla'nın dersine giderdi. Sonra onu bırakıp Ebu Hanîfe'ye devama başladı. Öyle anlaşılıyor ki, o, Ebu Hanîfe'nin vefatından sonra ve hatta belki de onun sağlığında hadis ulemasıyla görüşüyor, onlardan ders alıyordu. İbnu Cerîr Taberî diyor ki, 'Kadı Ebu Yusuf Yakup bin İbrahim fakîh ve âlim idi. Hadis bilirdi. Hadisleri ezbere bilmekle tanınmıştı. Muhaddislerin dersine gelir, bir derste elli, altmış hadis ezberler, sonra dersten kalkınca bunları halka yazdırırdı."(Ebu Zehre, 187)

Büyük İmam'a hıyanet ettiğini muhtemel gördüğümüz **Ebu Yusuf** da ona sadık olan öteki öğrencileri de, onun siyasal görüşlerini ifadeye koymadı. Çünkü yönetimlerle iyi geçinmenin başka bir yolu yoktu. Ve onlar, **hocalarının ilminden yararlanıyor ama siyasal görüşlerinden sürekli şikâyet ediyorlardı.**

Ebu Yusuf'un, 'hadisçilerle sıkı fıkı olması' da hocası aleyhine bir tavır olarak alınmalıdır. Anlaşılan o ki, bu zat, İmamı Âzam'ın dersinden çıkıp onun sürekli aleyhinde bulunan hadisçi-

lerin meclislerine koşuyordu. Bununla da yetinmiyor, hadisçilerden bellediği rivayetleri halka yazdırarak kendisinin bu çevrelerle iyi ilişkiler içinde olduğunu ve hocası Ebu Hanîfe'ye karşı bir tavır taşıdığını gösteriyordu.

Fakat bunlardan daha önemlisi, bu öğrenciler, İmamı Âzam'ın esas felsefesini ve mücadelesini yansıtan siyasal görüşlerine hiçbir şekilde yer vermiyorlar, bu bahis açıldığında ise hocalarının aleyhine konuşmaktan çekinmiyorlardı. **Ebu Zehre,** tam bu noktada, İmamı Âzam konusunun en hayatî noktalarından birine parmak basan şu satırları yazıyor:

"Hilafet hakkındaki görüşünü ne onun kalemiyle yazılmış veya dikte edilmiş olarak ne de arkadaşlarının veya öğrencilerinin birinden rivayet edilmiş olarak bulabiliyoruz. Halbuki onun hayatı, içinde bulunduğu devirler, mâruz kaldığı takipler, onun muayyen bir siyasî görüşü olduğunu haber vermektedir. Onun hayatı, İmam Zeyd bin Ali Zeynelâbidîn ile diğer Şîa imamlarıyla sıkı münasebetlerini göstermektedir. Ebu Hanîfe'nin ashabının sözleri de onun Hz. Ali evladına, Ehlibeyt'e candan bağlı olduğuna delalet eder. Ve onun takibe mâruz kalması da bu yüzdendi. Fakat ne ona nisbet olunan kitaplarda ne de ondan gelen rivayetlerde bunlara dair hiçbir şey bulamıyoruz. Halbuki o, ders halkalarında hilafete dair görüşünü zaman zaman her halde söylemiştir. O, Abbasîlerin de aleyhinde idi. Hatta, Nefsü'z-Zekiyye'nin kardeşi İbrahim, Mansûr'a karşı ayaklandığı günlerde bunu alenen söylemiştir. Hatta talebesi İmam Züfer'in ona şöyle dediği rivayet edilir:

"Vallahi sen bu yönetimlere karşı çıkıştan vazgeçmeyeceksin, dolayısıyla bir gün, ipin bizim boynumuza geçirilmesine de sebep olacaksın!" (Ebu Zehre, 13)

EMEVÎLER VEYA ARAPÇILIK

"Ben konuştuğum zaman öksürüyorlar. Sanıyorlar ki, öksürmek sert rüzgârlara karşı bir siperdir."

Nietzsche

İmamı Âzam'ı onca ilim ve irfanına rağmen zındık ve hatta kâfir ilan eden düşmanlığın arkasında Arapçılık tutkusu ile Ehlibeyt düşmanlığı vardır. Ona saldıran en yaman düşmanları ya Arap asıllı Arapçılardır ya da Arap asıllı olmayan Arapçılık yamakları.

Mesela **İbn Hibbân, Arap asıllı bir Ebu Hanîfe düşmanıdır.**

Yüce Allah'ın takdirine bakın ki, bu **İbn Hibbân** (ölm. 354/-965) yandaşlık ettiği çevrelerle, kadılıklarını büyük bir zevkle kabul ettiği yönetimler tarafından, İmamı Âzam'a yönelttiği suçlamaların bir kısmıyla suçlanarak ve ömrünün son yıllarında zındıklıkla itham edilerek kahır içinde ölüp gitmiştir. Daha da ilginci şu: **İbn Hibbân** Peygamberliğin kesbî (çalışarak elde edilebilecek bir yeti) olduğunu iddia etmek, hadis âlimlerini haksız yere eleştirmekle suçlanmıştır. Öldürülmesi için halifeden ferman istendi, ama alınamadı.

Kısacası, Cenabı Hak, İmamı Âzam'a yönelttiği suçlamaların hemen tümüyle itham edilmenin acısını İbn Hibbân'a tattırdı.

IRAK GENEL VALİSİ İLE KAVGA

Emevîlerin son halifesi **Mervan bin Muhammed**'in Irak genel valisi **İbn Ebî Hübeyre** (Ebu Hâlid Yezid bin Ömer bin Hübeyre, ölm. 133/750) İmamı Âzam'a kötülük ve işkence edenlerin ilkidir.

Irak genel valiliğine babası **Ömer bin Hübeyre**'nin yerine getirilen **Yezid bin Ömer**, Emevîlerin önde gelen valilerinden biri olarak İmamı Âzam'ın misyonunu, mesajını, faaliyetlerini, fikir-

lerini elbette ki çok iyi biliyordu. Temel görevlerinden birinin de İmamı Âzam'ı etkisiz kılmak, gerekirse öldürmek olduğunu söylemek bir abartı olmayacaktır. **İmamı Âzam onların en etkili, en güçlü ve en baş eğmez düşmanıydı. Ondan bir biçimde kurtulmak zorunda olduklarının bilincinde idiler.**

İbn Hübeyre, İmamı Âzam'la uğraşmanın bahanesi olarak ona suiistimale çok açık bir görev olan **Beytülmal eminliğini teklif etti.** Ebu Hanîfe'nin bu görevi kabul etmeyeceği kesindi. Burada şu noktaların altını çizmemiz gerekiyor:

1. Ebu Hanîfe, maaşa ihtiyacı olan bir insan değildi. Ticaretle meşgul oluyordu, zengindi.

2. Görevi kabul etmesi halinde saray ve yandaşlarının hukuk ve İslam dışı talepleriyle karşılaşacak, bunları yerine getirdiği takdirde ise halkın gözünde itibarını yitirecekti.

3. Görevi kabul etmez ise hilafet makamına yani devlete karşı gelmiş olacak, bu takdirde cezalandırılıp etkisiz hale getirilecekti.

İmamı Âzam, tarihin ve Tanrı'nın huzurunda tercihini yaptı ve sonuncu şıkkı devreye soktu. **İbn Hübeyre**, emrinin yerine getirilmemesine çok sinirlendi. İmamı hapse attırdı. Günlerce kırbaçlattı. Bir süre sonra, görevliler valiyi uyardılar:

"Böyle devam edersek bu adam ölür."

Vali, İmam'a tekrar haber gönderip görevi kabul etmesini istedi. İmam, **"Bir süre düşünmem lazım"** deyince hapisten çıkarıldı. Bu fırsatı değerlendiren İmam, doğruca Mekke'ye gitti. Yıl 130.

İmamı Âzam'ın Mekke'deki ikameti Emevîlerin iktidardan düşüp Abbasîlerin başa geçmelerine kadar, bu demektir ki 6 yıl civarında bir zaman sürmüştür. (Heytemî, Hayrât, 118) Çünkü İmamı Âzam'ın Irak'a kesin dönüş yaptığı günler, ikinci Abbasî halifesi **Mansûr**'un, halifelik makamına geçtiği Hicrî 136'dır. Ebu Hanîfe, bu tarihe kadar Irak'a birkaç kez gelmişse de uzun süre kalmamıştır. Mekke'deki ikameti boyunca Irak'taki ticarî işlerini ortağının yürüttüğü anlaşılıyor.

ABBASÎ YÖNETİMİ

Emevîler iktidardan düşüp Abbasîler başa geçince, **Hz. Ali** evladı adına Abbasîlere destek vermiş bir insan olan İmamı Âzam'ın çok büyük mutluluk duyduğu tartışmasızdır. O artık, Peygamber evladının haklarının verileceğini, Ehlibeyt'in çektiği çilelerin biteceğini düşünüyordu.

İlk Abbasî halifesi **es-Seffâh**'a bîat edip etmediği tartışmalıdır. Ama bu, az önce bahsettiğimiz sevincin tartışmaya açılmasını gerektirmez. İmam Âzam, Emevîlerin yıkılıp gitmeleri için Abbasîlere her türlü desteği verdiğine göre, onların iktidara gelmiş olmasından elbette ki mutluluk duymuştur.

Abbasîler, iktidara geldikten bir süre sonra, Hz. Ali evladına sıkıntı vermeye başladılar. Emevîlerden fazla farkları olmadıkları kısa sürede anlaşılmıştı. Bu demektir ki, İmamı Âzam'ın mücadele gerekçesi devam ediyordu. Tabiî, hilafet makamının onu etkisiz kılma gerekçesi de. Ne ilginçtir ki, İmamı Âzam'a karşı, Abbasî halifesi **Ebu Cafer el-Mansûr** da Emevî valisi **İbn Ebî Hübeyre**'nin yol ve taktiğini izledi. Ona hilafet merkezinin kadılığını teklif etti. Ya kabul edip güdüme girecekti yahut da kabul etmeyerek hilafet makamına isyan etmiş duruma düşecekti. Mekkî'nin Menâkıb'ında, Ebu Hanîfe'nin ağzından şu satırları okuyoruz:

"Bu adam beni kadı yapmak için davet etti; ben de ona şunu bildirdim: 'Ben bu işe ehil değilim. Evet ben, 'Beyyine göstermek iddia sahibine, yemin etmekse bu iddiayı reddedene düşer' diye bilirim ama bu kadarı kadılık için yetmez. Kadı olacak kişide senin, oğlunun, kumandanlarının aleyhinde hüküm verecek yüreğin olması lazım. Bu ben de yok."

"Halife dedi ki, 'Peki, benim hediyelerimi niçin kabul etmiyorsun?' Ben de şu cevabı verdim:

"Emîrülmüminîn bana kendi malından gönderdiği bir hediyeyi reddetmiş değilim. Eğer kendi malından bir şey gelse onu

kabul ederim. Emîrülmüminîn bana Müslümanların hazinesinden bir şeyler gönderiyor. Halbuki Müslümanların beytülmalinde benim hakkım yok. Ben ülke için savaşanlardan değilim ki, savaşçılar gibi beytülmalden hisse alayım. Müslümanların yoksullarından değilim ki, yoksullar gibi yardım alayım!" (Ebu Zehre, 45)

Büyük İmam, Halife Mansûr'a şunu da söyledi:

"Ben, bu teklif ettiğiniz göreve layık değilim. Üstelik ben Mevâlî'denim, yani bir köle çocuğuyum; Araplar bir kölenin onların başına geçmesine rıza göstermezler."

Halife, İmam'ın izlediği taktiği anlamıştı: İmamı Âzam, dehasına yakışır bir üslupla Halife'ye şunu demek istemiştir: **"Siz; sizin lehinize karşılarına dikildiğim Emevîlerin Arapçı siyasetlerinin aynısını izlemeye başladınız. Ben, bu siyasetlerle savaşmış bir insan olarak size destek vermem?"**

Halife bunu anında anladı ve İmam'a çıkıştı:

"Yalan söylüyorsun. Sen bu göreve pekâla ehilsin."

Cevap verdi İmam:

"Ehil değilsem o görevi bana vermeyin. Eğer ehil olduğum halde yalan söylüyorsam, öyle bir görevi yalancı birine hiç vermeyin." (Heytemî, Hayrât, 119-120)

SALTANAT YANDAŞI ULEMA

"Onların ruhu bir bozuk mideden başka şey değildir."

Nietzsche

Hatîb Bağdadî'nin Ebu Yusuf'tan rivayetine göre, Ebu Hanîfe'ye düşmanlığıyla bilinenlerden biri olan saray teşrifatçısı **Rebî**, halifeyi, **'Ebu Hanîfe senin atalarına karşı çıkıyor'** diye tahrik etmekteydi.

Onur paydası düşük saltanat yandaşı ulemanın büyük kısmı, İmamı Âzam'a aynı zamanda hasetleri yüzünden karşı idiler. (Saymerî, ***Ahbâru Ebî Hanîfe***, 21) Sayıları uzun bir liste oluşturan bu saltanat yandaşlarının örnek olsun diye iki tanesinden söz edeceğiz.

1. İbn Ebî Leyla (ölm. 148/765):

İbn Ebî Leyla'nın İmamı Âzam'a saldırısı hem saltanat güdümünde oluşundan hem de İmam'a duyduğu kıskançlık yüzündendir. Bu fakîh, hem Emevî döneminin hem de Abbasî döneminin kadısıdır. Tam otuz üç yıl aralıksız kadılık yapmıştır. Yani tartışmasız bir iktidar yandaşıdır.

İbn Ebî Leyla'nın, Emevî halifesi **Velid bin Yezid**'in Irak ve Horasan valisi **Yusuf bin Ömer es-Sekafî** tarafından atanmakla başlayan kadılık hayatı, Abbasîler döneminde de devam etmiş ve ancak 148/765 Ramazan ayında ölümüyle son bulmuştur.

İbn Ebî Leyla, İmamı Âzam gibi olmayı çok istedi ama olamadı. Bu kez İmamı Âzam'ı kendisi gibi yapmaya kalktı. O da olmayınca, tek çaresi kaldı: İmamı Âzam'a düşmanlık. O da onu yaptı. Mekkî'nin bildirdiğine göre, **Kûfe** valisi **İbn Hübeyre**'nin icraatı yüzünden Irak'ta ayaklanmalar gözleniyordu. Vali, fakîhleri topladı. Aralarında **İbn Ebî Leyla, İbnu Şübrüme, Davud bin Ebî Hind** gibi ünlüler vardı. Her birini bir mevkie atadı. Ebu Hanîfe'yi de davet edip hepsinin kontrolünü yapacak makamı

ona teklif etti. Onların hiçbir fetva ve hükümleri Ebu Hanîfe'nin onayı olmadan geçerli olmayacaktı. Beytülmalden çıkacak malların denetimi de Ebu Hanîfe'ye veriliyordu. Büyük İmam, bunu da kabul etmedi.

Vali, bunun üzerine işkence emri verdi. İmam'ın yakın dostu ulema bu görevi kabul etmesi için yalvarıp yakardılar, ama o şunu söyledi:

"Değil böyle bir görev, Vâsıt mescitlerinin kapılarını saymamı teklif etse onu bile kabul etmem. Böyle bir şeyi nasıl yaparım! O, boynunu vuracağı adamların ölüm fermanlarını önüme getirecek, ben de bunları tasdik edeceğim, öyle mi?! Allah'a yemin olsun, böyle bir şeyi asla yapmam." (Ebu Zehre, 33)

İbn Ebî Leyla'nın haset saldırılarının baş sebebi, Ebu Hanîfe'nin onun fetvalarını eleştirmesidir. İmamı Âzam onun için şu ibret verici sözü söylüyor:

"İbn Ebî Leyla benden, hayvanlar için bile mübah göremeyeceğim şeyleri mübahlaştırmamı istiyor." (Hatîb el-Bağdadî, 13/ 380)

İbn Ebî Leyla kazuistik bir fakîhti. Yani bir sistemi, yaratıcılığı olan insan değildi; günlük meselelerle ilgili fetvalar verirdi. Ders halkasının müdavimi olan öğrencilerinin en iyileri zaman içinde bir bir İmamı Âzam'ın halkasına gitmiştir.

İmam'ın en büyük öğrencisi sayılan **Ebu Yusuf** (ölm. 182/798) bunlardan biridir. Ebu Yusuf, ilk zamanlarda **İbn Ebî Leyla**'nın öğrencisi iken daha sonra İmamı Âzam'ın öğrenciliğini tercih etmiş ve İmam'ın ölümüne kadar onun yanından ayrılmamıştır. Ebu Yusuf, iki hocası arasındaki görüş farklarını ortaya koymak üzere bir de eser yazmıştır: ***'İhtilafu Ebî Hanîfe ve İbn Ebî Leyla'***. Bütün bunlar **İbn Ebî Leyla**'yı en azılı Ebu Hanîfe düşmanları arasına sokmuştur.

Halife Mansûr'un, İmamı Âzam'a musallat olmada bahane olarak kullandığı olgulardan biri de Kûfe ulemasının Büyük İmam'a karşı durumu idi. Ebu Hanîfe, **Kûfe** ulemasının, kendi görüşüne aykırı fetvalarını eleştirirdi. Ulema bundan rahatsızdı. Kadı **İbn Ebî Leyla**, hilafet makamına habire şikâyet götürüyordu.

Tabiî ki bir yandan da nasıl bir oyun oynayıp da Ebu Hanîfe'yi sarayla çatıştıracağını da sürekli düşünüyordu. İmamı Âzam, bu meslektaşının kendisi aleyhinde nasıl bir tavır içinde olduğunu tarihin kulağına şöyle iletmiştir:

"Benim hayvanlar hakkında bile helal addetmediğim bir şeyi İbn Ebî Leyla benim hakkımda helal görüyor. Yani benim canıma kast ediyor." (Ebu Zehre, 44)

2. İbn Şübrüme (ölm. 144/761):

Fıkıh tarihinin ünlü isimlerinden biri olan **İbn Şübrüme**, İmamı Âzam'ın hem öğrencilikten arkadaşı hem de kendisinden çok yararlanmış bir meslektaşıydı. İmamı Âzam'ın öncüsü olduğu **re'y ekolüne mensuptu.** Temel görüşleri bakımından da İmamı Âzam'a en yakın olanlardan biriydi. Tek konu müstesna:

İmamı Âzam'ın aksine, **İbn Şübrüme, Arapçı saltanatlara karşı çıkılmasını önlemek için 'cihadın farz olmadığı' yolunda fetva vermişti.** Oysaki İmamı Âzam, Emevî ve Abbasî Arabizmine karşı cihadın, İslam'ın temel ibadetlerinden daha önemli bir farz olduğunu söylemekte ve bizzat kendisi bunun fiilen öncülüğünü yapmaktaydı.

İbn Şübrüme, İmamı Âzam'ın itibardan düşmesi için elinden geleni ardına koymamıştır. Saltanat yandaşı, mevki ve makama zaafı belirgin bir fakîh olan İbn Şübrüme, Emevî halifesi **Hişam bin Abdülmelik**'in Irak valisi **Yusuf bin Ömer es-Sekafî** tarafından önce Kûfe kadılığına getirildi, daha sonra da Beytülmal emini olarak Sicistan'da görevlendirildi.

İbn Şübrüme, saltanat yandaşı konumunu Abbasîler döneminde de korudu. Abbasîlerin ilk halifesi **es-Seffah**'ın yeğeni ve İmamı Âzam'ı tutuklayıp Bağdat'a Mansûr'a gönderen **İsa bin Mûsa**, İbn Şübrüme'yi Sicistan'dan çağırıp Kûfe'de mezalim mahkemesinin başına getirdi. **İbn Ebî Leyla**'yı da Kûfe'ye kadı yaptı.

İbn Sa'd, İbn Şübrüme'nin Abbasîler tarafından bir ara **Yemen** valiliğine getirildiğini de yazmaktadır. Halife Mansûr ona, Kûfe civarı arazilerinin gelirlerini toplama ve gereken yerlere dağıtma görevini de vermişti. Halife **Mansûr** ona, ayrıca, Kûfe ve civarına atanacak kadıları atama yetkisi de vermiştir.

Kaynaklar, İbn Şübrüme'nin yöneticilerin hediyelerine çok düşkün olduğunu, üstlendiği görevlerin tümünü kendisinin talep ettiğini ve hilafet makamının verdiği görevleri reddeden Ebu Hanîfe'yi de bu tutumu yüzünden sürekli eleştirdiğini bildirmektedir.

Ne ilginçtir ki, **İbn Şübrüme**'nin, kendini ihya eden halife **Mansûr** ile, veliahd ve Kûfe valisi **İsa bin Mûsa** yüzünden arası açıldı ve Mansûr'un kendisini öldürmeye yemin ettiğini duyduğu için önce saklandı, sonra da Horasan taraflarına kaçtı. Ve orada öldü.

GELENEKÇİLİK

İmamı Âzam, eski kabullerin dokunulmaz kılınmasına yani **'gelenekçilik'** veya **'muhafazakârlık'** denen putperest illete karşı çıktı. Eylemlerinin ve eserlerinin özeti budur. İmamı Âzam, bir Kur'an mümini olarak bunu yapmak zorundaydı, çünkü **Kur'an kendi mensuplarından hanîf olmalarını istemekte, geleneği ilahlaştırma illetine karşı çıkmayı imanın bir icabı sayınaktadır.**

Arabizmin öncüleri ve yandaşları, **Cahiliye** şuuraltının gizli bir tatmini olarak, Hz. Peygamber'den sonra, geleneği, bir tür put halinde yeniden hayata sokmaya başladılar. Tabiî fark edilmesin diye üzerine bir İslam cilası sürerek. **'Hanîflerin Babası Büyük İmam Ebu Hanîfe'**, Arabizmin bu oyununu yerle bir eden önderdir. **'Hanîflerin Babası'** unvanını taşıyan bir büyük ruh, başka ne yapabilirdi? İmamı Âzam meselesinin hem işin esası olan hem de gizlenen yanı burasıdır.

Gelenekçilik; eskinin, atalar miras ve kabullerinin hiçbir tartışma ve eleştirmeye gitmeden kutsal ve dokunulmaz kabul edilmesidir. Kur'an buna **'ecdatperestlik'** demektedir. Ecdatperestlikte omurga kavram **'ata'** veya **'atalar'** kavramıdır. Kur'an, geleneği kutsallaştıran zihniyetleri, elliyi aşkın ayetinde, işte bu atalar **(âbâ')** kelimesini kullanarak putperestlikle itham etmektedir. Gelenekperestliğin, atalar kelimesi kullanılmadan eleştirildiği ayet sayısı da bir o kadardır. Biz bu konuyu, ***'Kur'an'ın Temel Kavramları'*** adlı eserimizin **Ecdatperestlik** maddesinin bir özetini buraya aktararak açıklığa kavuşturacağız.

KUR'AN'A GÖRE ECDATPERESTLİK VEYA MUHAFAZAKÂRLIK

Baba, ata, ecdat anlamındaki **eb** (çoğulu: abâ') Kur'an'da 110 küsur yerde geçmektedir. Bu kullanımın büyük çoğunluğu, **'atalar-ecdat'** anlamındaki çoğul kullanım olan **âbâ'** sözcüğüyle

gerçekleştirilmiştir. Kullanımın esasını, ecdadın bir değerler taşıyıcısı olarak öne çıkarılmasını dinleştiren müşriklere verilen cevaplar oluşturur.

Müşrik (putperest) yaklaşım, şirkin temel özelliklerinden biri olarak, geçmiş ecdat kabullerinin değişmez-dokunulmaz-kutsal bir yapı oluşturduğunu, bu kabullere dokunmanın zındıklık veya dinsizlik olduğunu iddia etmektedir. Kur'an'ın en büyük kavgası işte bu iddia sahipleriyledir.

Kur'an, din bahsinde, peygamberlerle onların karşısına dikilen şirk zümreleri arasında tarih boyunca sürüp giden kavganın esasını, ecdatperestlikle akıl ve bilginin mücadelesi olarak tescil etmektedir.

Temelde iki tez söz konusudur:

1. Şirkin veya gelenekçiliğin tezi:

Bu teze göre, güvenilir, dokunulmaz ve kutsal olan, atalardan bize devredilen gelenek ve kabullerdir. İyinin, doğrunun ve güzelin ölçütü bu geleneksel değerlerdir. Bunların muhafaza edilmesi ise dinin ta kendisidir.

2. Tevhidin veya peygamberlerin tezi:

Bu teze göre, güvenilir, dokunulmaz ve kutsal olan, aklın ve bilimin verileridir. İyinin, doğrunun ve güzelin ölçütü bu verilerdir. Din ise bu verilerle peygamberlere vahyedilenin kucaklaşmasıyla vücut bulur. Bu iki tezin kavgası çok zorludur. Birinci tezin temel söylemi Kur'ansal ifadesiyle şudur:

"Ayetlerimiz, karşılarında açık seçik beyyineler halinde okunduğunda, delilleri sadece şöyle demek olmuştur: 'Doğru sözlüler iseniz atalarımızdan kanıt getirin." (Kur'an, 44/36; 45/25)

İkinci tez, yani peygamberlerin tezi ise şu söylemi öne çıkarmaktadır:

"Eğer doğru sözlü kişiler iseniz bana, bundan önceki bir kitap yahut bir bilgi kalıntısı getirin!" (Kur'an, 46/4)

"Eğer doğru sözlü iseniz bana ilimle haber verin." (Kur'an, 6/143)

Ecdatperestliğin esası dikkate alındığında onu **gelenekçilik** veya **muhafazakârlık** olarak anmak gerekli hale gelmektedir. Ve bu durumda şunu söylemek mümkün olacaktır:

Gelenekçilik veya muhafazakârlık, mutlak anlamda alındığında putperestliktir. Kur'an burada çok sert bir tavır koymuştur. **'Atalar'** ve **'en eski atalar'** ne bırakmışsa şirk ürünüdür. (Enbiya, 54; Şuara, 76) Çünkü Kur'an, ecdatperestliğin Allah ile sürekli yarıştığını ve çoğunlukla da onu ikinci sıraya geçirdiğini bilmektedir. Getirdiği dinin en önemli ibadetlerinden biri olan haccın yerine getirilmesinden söz ederken kullandığı şu cümle, sadece bir serzenişin değil, ağır bir ithamın da ifadesidir:

"Allah'ı anın. Tıpkı atalarınızı andığınız gibi, hatta daha kuvvetli bir anışla!" (2/200)

İnsanoğlunun, atalarını Allah'tan daha çok ve daha kuvvetli andığı tartışılmaz bir gerçektir. Bu gerçek, insan hayatında hükmünü yürütmeye devam etmektedir. Biraz kılık değiştirerek, biraz sinip gizlenerek.

Gelenekçilik veya muhafazakârlığın, putperestlik başlığı altına girmemesi için tüm değerlerinin akıl ve bilim denetimine açılmasını kabullenmesi gerekir. Eğer bu anlamda bir gelenekçilik olabilirse onu makbul sayabiliriz. Ama tarih, bugüne değin, böyle bir muhafazakârlık örneği gösterememiştir.

Kur'an, gelenekçiliğin yani ecdatperestliğin karşısına akılcılık ve bilimciliği koymaktadır. Temel karşıt kavramlar bizzat Kur'an tarafından belirlenmiştir: **Akıl ve ilim.** İmamı Âzam'ı değerlendirirken de gördüğümüz gibi, gelenekçiliğe karşı çıkanların belirgin nitelikleri daima ve hiç şaşmadan, akıl ve ilim olmuştur. **'Gelenekçiliğe karşıtlık eşittir akılcılık ve ilimcilik'** dememiz asla abartı olmayacaktır. Kur'an bu noktada, âdeta felsefî tanımlamalar getirmektedir. Ecdatperestliğe veya gelenekçiliğe yöneltilmiş sarsıcı eleştirilerden bazıları şunlardır:

"Onlara, 'Allah'ın indirdiğine uyun!' dendiğinde: 'Hayır! Biz, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.' derler. Peki,

ataları bir şeyi akıl yoluyla kavrayamıyor, doğruya ve güzele ulaşamıyor idiyseler?!" (Bakara, 170)

"Onlara, Allah'ın indirdiğine ve resule gelin dendiğinde şöyle derler: 'Atalarımızı üzerinde bulduğumuz şey bize yeter.' Peki, ataları hiçbir şey bilmiyor, doğru yolu bulamıyor idiyseler de mi?" (Mâide, 104)

"İnsanlardan öylesi var ki, Allah uğrunda ilimsiz, kılavuzsuz ve aydınlatıcı bir kitaba dayanmaksızın mücadele eder. Böylelerine, Allah'ın indirdiğine uyun dendiğinde şu cevabı verirler: 'Hayır, biz atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeye uyarız.' Peki, şeytan onları, alevli ateşin azabına çağırmış olsa da mı?" (Lukman, 20-21)

"Onlara bundan önce bir kitap verdik de ona mı yapışmaktadırlar? Hayır, sadece şunu söylemişlerdir: 'Biz atalarımızı bir ümmet/bir din üzerinde bulduk; onların eserlerini izleyerek biz de doğruya ve güzele varacağız." (Zühruf, 21-22, 23)

Putperest mantık, atalara izafe ederek yaptığı her şeyin iyi ve güzel olduğunda, bunun için de ecdadı izlemeyle Allah'ı izlemenin aynı anlamı ifade ettiğinde ısrarlıdır:

"İbrahim; babasına ve toplumuna şöyle demişti: 'Şu başına toplanıp durduğunuz heykeller de ne? Dediler: 'Atalarımızı onlara kulluk/ibadet eder bulduk.' Dedi: 'Vallahi, siz de atalarınız da açık bir sapıklık içine düşmüşsünüz.' Dediler: 'Sen gerçeği mi getirdin yoksa oynayıp eğlenenlerden biri misin?" (Enbiya, 53/55)

"İbrahim'in haberini de oku onlara. Hani, babasına ve toplumuna şöyle demişti: 'Siz neye ibadet ediyorsunuz?' Dediler: 'Birtakım putlara tapıyoruz. Onların önünde toplanıp tapınmaya devam edeceğiz.' Dedi: 'Yalvarıp yakardığınızda sizi duyuyorlar mı? Size yarar sağlıyor yahut zarar veriyorlar mı?' Dediler: 'Hayır! Ancak atalarımızı böyle yapar halde bulduk.' Dedi: 'Gördünüz mü neye ibadet ediyormuşsunuz! Siz ve o eski atalarınız! Şüphesiz, onlar benim düşmanım. Anıa âlemlerin Rabbi dostum." (Şuara, 71-77)

Bu yüzdendir ki, gelenekçi putperestlik, peygamberlere kin ve öfkesini, sürekli olarak ataların rahatsızlığı kaygısına dayandırır:

"Sen bize, atalarımızı üzerinde bulduğumuz şeyden bizi çeviresin de bu toprakta devlet ve ululuk ikinizin olsun diye mi geldin? Biz, ikinize de inanmıyoruz." (Yûnus, 78)

Ataların bıraktığını din yapan şirk çocuklarının peygamberlere yönelik itham ve hakaretlerinin özünde hep **'ataların tâciz edilmesinden doğan öfke'** vardır:

"Ayetlerimiz açık seçik kanıtlar halinde karşılarında okununca şöyle derler: 'Bu adam, atalarınızın kulluk/ibadet etmekte olduklarından sizi vazgeçirmek isteyen birinden başkası değil." (Sebe', 43)

"Dediler ki, 'Sen, yalnız Allah'a ibadet edelim de atalarımızın kulluk etmekte olduklarını terk edelim diye mi bize geldin? Eğer doğru sözlü isen hadi, bizi tehdit ettiğini bize getir." (Âraf, 70)

"Dediler ki, 'Ey Sâlih! Sen bundan önce, aramızda aranan/ümit beslenen bir kişi idin. Şimdi kalkmış, atalarımızın kulluk ettiklerine kulluk etmemizi mi yasaklıyorsun?" (Hûd, 62)

"Dediler ki, 'Ey Şuayb! Namazın/duan mı emrediyor sana, atalarımızın tapar olduğunu terk etmemizi yahut mallarımızda dilediğimiz gibi davranmaktan vazgeçmemizi?" (Hûd, 87)

Tek tek bütün nebileri saymaya ne gerek! Şirk itham ve öfkesinin temelinde hep aynı kaygı var:

"Resulleri dediler ki, 'Gökleri ve yeri yaratan Allah hakkında mı kuşku? O sizi, günahlarınızı affetsin, belirli bir süreye kadar size zaman tanısın diye çağırıyor.' Şöyle cevap verdiler: 'Siz de bizim gibi birer insandan başka şey değilsiniz. Atalarımızın kulluk ettiklerinden bizi yüz geri çevirmek istiyorsunuz. Hadi, açık bir kanıt getirin bize!" (İbrahim, 10)

Karşı çıkışın gerekçesi şirkin en beyinsiz söylemi halinde önümüze konmuştur:

"Biz, eski atalarımız arasında böyle bir şey duymadık." (Mü'minûn, 24; Kasas, 36)

Görüldüğü gibi, **gelenek ve ecdat putçuluğunun istediği, Allah'ın tamamen terkedilmesi değildir; ataların ve geleneklerin terk edilmemesidir. Ataların kutsallığı ve gelenekler korunmak şartıyla Allah'a yer verilmesi, muhafazakârlık şirkini rahatsız etmemektedir. Bu anlamda bir uzlaşı, gelenekçilik şirkinin sevdiği ve ustalıkla uyguladığı bir yöntemdir. Tevhidin asla kabul edemeyeceği bir numaralı uzlaşı ise işte bu uzlaşıdır. Çünkü şirkin en yıkıcı şekli budur; en sinsi şirk budur.**

Gelenekçi-muhafazakâr putçuluğun bütün derdi, atalarından görüp öğrenmediklerini, yani yeniyi tepelemektir. Çünkü yeni onlara **'atalarının ve kendilerinin bilmedikleri bazı şeyleri öğretiyor.'** (En'am, 91) Şirk çocukları, bazı eşyanın, ataların koymadığı isimlerle anılmasına bile tahammül edemezler. (Âraf, 71; Yûsuf, 40; Necm, 23) Atalarından miras almadığı şeylerin onun hayatına girmesi, şirk zihniyetini kudurtuyor. Kur'an bu noktaya parmak basarken şöyle diyor:

"Ayetlerimiz size okunuyordu da siz ökçeleriniz üzerine gerisin geri dönüyordunuz. Büyüklük taslayarak, gece boyunca hezeyanlar savuruyordunuz. Sözü gereğince düşünmediler de ondan mı, yoksa kendilerine, ilk atalarına gelmeyen bir şey geldi diye mi? Yoksa resullerini tanımadılar da bu yüzden mi onu inkâr ediyorlar? Yoksa 'Onda bir cinnet mi var' diyorlar! Hayır, o kendilerine hakkı getirdi ama onların çoğu haktan tiksinen kişilerdir." (Mü'minûn, 66-70)

Şirkin bu Kur'ansal-evrensel söyleme isyanı çok zorludur. Şu ayetler, bu isyan ve panik halinin volkanik kükreyişini önümüze koyuyor:

"Kendi içlerinden kendilerine bir uyarıcı geldi diye şaşıp kaldılar. Ve şöyle dedi bu nankörler: 'Bu adam yalanlar düzen bir büyücü. İlahları bir tek tanrıya mı indirgemiş?! Bu, gerçekten hayret edilecek bir şey!' İçlerinden kodaman bir grup öne çıktı: 'Haydi, yürüyün! İlahlarınıza sahip çıkmada kararlı davranın! Gerçek şu ki, istenip beklenen şey budur. Öteki millette işitmedik böyle bir şey. Bu bir uydurmadan başka şey

değildir. Öğüt ve uyarı, içimizden ona mı indirildi?" (Sâd, 4-8)

Kur'an, bu sakat mantığı şöyle eleştiriyor:

"Bir iğrençlik yaptıklarında şöyle derler: 'Atalarımızı bu hal üzere bulmuştuk. Yani Allah emretti bize bunu.' De ki, 'Allah, edepsizliği/iğrençliği emretmez. Allah hakkında, bilmediğiniz şeyleri mi söylüyorsunuz?" (Âraf, 28)

Kur'an, getirdiği dinin erdirici eylemini **'eskiyi iptal'** olarak tescil etmektedir. Bunun içindir ki, sürekli devrimin mustarip öncüleri olan peygamberlerin şirk tarafından konmuş ortak adları **'mubtılûn'** (tekili: mubtıl) olarak kayda geçmiştir.

Mubtıl, hüküm ifade etmekte olan mevcudu iptal eden, hükümsüz kılan demek. Örneğin, **İmamı Âzam büyük bir mubtıl olarak çıkıyor karşımıza.**

Peygamberler başta olmak üzere bütün yaratıcı ruhlar mubtıldir. Geldikleri toplum ve devirde hazır buldukları anlayış, hüküm ve kabulleri iptal eder, yerine yeni ve yaratıcı olanı getirirler. Şirkin bu iptal eyleminden şikâyeti zorludur:

"Yemin olsun ki, biz bu Kur'an'da insanlar için her türlü benzetmeyi yaptık. Sen onlara bir mucize getirsen, gerçeği örten nankörler/inkâr edenler mutlaka şöyle diyeceklerdir: 'Siz peygamberler, eskiyi hükümsüz kılanlardan başkası değilsiniz!' İlimden nasipsizlerin kalpleri üzerine Allah işte böyle mühür basıyor." (Rûm, 58)

Görüldüğü gibi, **ecdatperestlik şirkinin tüm şikâyetleri, sonuçta ilimden şikâyete varmaktadır. İmamı Âzam bahsinde de durum bu değil midir?**

Hiç kimse **Hanîfliğin Babası**'nın ilimsizliğinden yakınmamıştır; onlar, o büyük ilmin, onların atalarının kabulleriyle uyuşmamasından duydukları kaygıyı öne çıkarmışlardır.

ECDATPERESTLİKLE MÜCADELENİN TANRISAL YÖNTEMİ: HANÎFLİK

Kur'an dilinde hanîflik, putçu ve sapık geleneklere karşı çık-

manın tanrısal yönteminin adıdır. Hanîfliğin öncülüğünü yapanlara **hanîf** denir ki, ecdat tabularına isyan ve ihtilalle karşı çıkan önder demektir.

Kur'an-ı Kerim'de 10 yerde tekil, 2 yerde de çoğul halde (hunefa) geçen hanîf kelimesi hem bütün müminlerin, hem de **Hz. İbrahim**'in sıfatı olarak kullanılmaktadır. Esasen İbranice bir kelime olan **hanîf**, atalar dinine ve atalar geleneğine aykırı davranan zındık, sapık demektir. Kur'an, putperest anlayışın kötülemek ve dışlamak için kullandığı bu tâbiri, tarihin önünde tersine çevirerek, doğrunun ve iyinin savunuculuğunu yapma uğruna kahra ve zulme uğramış yaratıcı ruhları ödüllendirmek üzere, onların onur unvanına dönüştürmüştür.

Arap dilinin büyük sözlüklerine baktığımızda şunu görüyoruz: Hanîfin kökü olan **hanef**, karanlık ve sapıklıktan doğruluk ve aydınlığa yönelmek anlamındadır. Bu yönelişi gerçekleştirene hanîf denir. Kur'an şöyle diyor:

"Sen yüzünü, bir hanîf olarak dine, Allah'ın, insanları üzerinde yarattığı fıtrata çevir. Allah'ın yaratışında/yarattığında değiştirme olmaz. Doğru ve eskimez din işte budur. Fakat insanların çokları bilmiyorlar." (Rûm, 30)

Hanîfliğin Kur'an'da adı geçen en eski temsilcisi **Hz. İbrahim'dir:**

"İbrahim ne bir Yahudi idi ne de bir Hıristiyandı. O, sadece hanîf bir müslümandı/ Allah'a teslim olandı. O, müşriklerden değildi." (Âli İmran, 67)

"İbrahim dedi ki, 'Ben bir hanîf olarak yüzümü gökleri ve yeri yaratana döndürdüm. Müşriklerden değilim ben." (En'am, 79)

İmamı Âzam, işte Hz. İbrahim'in, ecdat kabullerini tabulaştıran zihniyetlerle büyük ıstıraplar pahasına mücadelesinin Muhammedî dönemdeki en azimli temsilcilerinden biri olarak adını sonsuzluk kayıtlarına geçirmiştir.

Hatırası önünde en derin saygıyla eğilmeyi onur ve mutluluk biliriz.

MESLEKTAŞ HASEDİ

"Seni asla affetmeyecekler, çünkü onları geride bıraktın."

Nietzsche

Kur'an, kıskançlık (haset) konusunda şu iki temel noktanın altını özellikle çiziyor:

1. İnsanoğlunun ilk cinayetinin sebebi kıskançlıktır,
2. Bu ilk cinayet iki kardeş arasında işlenmiştir. (bk. Mâide, 27-31)

İmamı Âzam, bu kıskançlık marazının yaydığı kahırlı acıyı çekenlerden biridir. Bu gerçeği ifade eden birçok söz ve anekdota sahibiz. Çağdaşlarından **Hâtem bin Âdem, Fadl bin Mûsa es-Sinanî**'ye soruyor: **"Ebu Hanîfe'ye ağır bindirmeler yapanlar hakkında ne dersin?"** Cevap veriyor Fadl:

"Ebu Hanîfe onlara ilimden hem kavrayabildikleri şeyler getirdi hem kavrayamadıkları şeyler. Ama Ebu Hanîfe giderken getirdiklerinden onlarda hiçbir şey kalmamıştı. İşte sebep bu." (İbn Abdilberr, el-İntiqa, 136)

Burada, ölümsüz **Nietzsche**'yi anmamak mümkün mü? Şöyle deşiyor insanoğlunun bu yarasını: **"Önde giden hep yalnız kalır."**

Arkada gidenlerin tek tesellisi kıskanmaktır. Çünkü yenik düşmüşlerdir; hiçbir şansları kalmamıştır. **Mısırlı şair Şevqî**, ezelden yenik düşmüşlerin bu namert tesellilerini gösteren gerçeği bir beytinde şöyle ifade ediyor:

"Sinir sistemleri mağlubiyete uğradı da, bu mağlubiyetin itişiyle vehimlerin kurbanı oldular."

Kıskançların kurbanı oldukları o vehimler, birer inançmış gibi algılanarak iftiraya dönüştürülür ve kıskanılan benliği yıprat-

mak için toplumun büyük meydanında anıt gibi duran büyük ruhun üstüne atılır. **Hanîflerin Babası'nın mâruz kaldığı kötülüklerin büyük kısmının arkasında kıskançlığın, özellikle meslektaş hasedinin bulunduğu, ortak kanaatlerden biridir.**

Hemen ekleyelim ki, bu hasetçi ulemanın bir kısmı, Ebu Hanîfe'nin fetvalarıyla fetva verdikleri yani onun ilim ve görüşlerinden yararlandıkları halde, siyaseten onun aleyhinde olabilmişlerdir. Bu, ne yazık ki, İmamı Âzam ve benzerlerinin kaderidir. Bu kaderi paylaşanların muârızları, onların ürettikleri değerlerden dibine kadar yararlanır, sonra da insafsız bir biçimde onların aleyhine çalışırlar. Ölümünden sonra meydanı boş bulan bazı meslektaşları, güneşi balçıkla sıvamayı bile denediler. Şu sözleri söyleyebilenler oldu:

"Ebu Hanîfe'yi biliriz; fıkıhtan anlamazdı. Biz onu yaptığı çekişmeler dışında bir şeyle tanımadık." (Hatîb, 13/406)

Ondan en çok yararlananlardan biri olan **Abdullah bin Mübarek**, İmamı Âzam'ın müçtehitliğinden söz eden birine şöyle diyor: **"Ne müçtehidi! O buna layık biri değildi. Sabahtan yatsıya kadar keyif çatardı. Müçtehit olmaya nereden vakit bulacaktı!"** (Hatîb el-Bağdadî, 13/406) Meslektaşı **Abdurrahman bin Mehdî** (ölm. 198/813) şöyle hakaret ediyor: **"Ebu Hanîfe ile hak arasına bir perde gerilmiştir."** (Hatîb, aynı yer)

Devrin ünlülerinden **Ebu Ubeyd** anlatıyor: Bir gün camide fıkhî bir müzakere yapılırken "Bu konuda Ebu Hanîfe şöyle diyor" diyecek oldum, **Esved bin Sâlim** sözümü keserek, **"Mescidin içinde Ebu Hanîfe'yi nasıl anarsın?!"** diye çıkıştı ve o günden sonra benimle bir daha konuşmadı." (Hatîb, 13/409)

BUHARÎ'NİN İMAMI ÂZAM'A KİN VE HASEDİ

Büyük İmam'a hem Arapçılık gayretiyle hem de meslektaş hasediyle saldıranların en önde gideni **Buharî**'dir.

Buharî (ölm. 256/869), kendisinden yüz küsur yıl önce ölmüş bulunan İmamı Âzam'ın Ehlisünnet anlayışının baş temsilcisi olmasından âdeta rahatsızlık duymaktadır. Buharî, ünlü eseri ***es-Sahîh***'inde İmamı Âzam ekolünden birçok kişiden nakiller

yaptığı halde onların tümünün önderi, hocası, fikir babası olan Ebu Hanîfe'nin adını bile anmaz. Bununla da yetinmez, onu **'güvenilmez adam', 'dine zararı olan sapık mezhepli biri'** olarak gösterir.

Buharî'nin üstadları arasında yer aldığı ortaklaşa kabul edilen Hanefî ekolü mensuplarının bir listesini vermek, Buharî'nin Hanefî bilginlerden büyük ölçüde yararlanmasına rağmen Ebu Hanîfe'ye özel bir garazının bulunduğunu ortaya koyacaktır.

Muhammed Zekeriya Kandehlevî, Buharî'nin, Hanefî ekolüne mensup (Ebu Hanîfe'nin fetvalarıyla fetva veren) üstadlarının bir listesini vermektedir:

1. Abdullah bin Mübarek, 2.Yahya el-Qattân, 3. Ebu Âsım en-Nebîl, 4. Muhammed bin Abdullah el-Ensârî, 5. Mekkî bin İbrahim el-Belhî, 6. Nuaym bin Hammâd, 7. Hüseyin bin İbrahim Eşkâb, 8. Ömer bin Hafs, 9. Yahya bin Maîn, 10.Vekî bin el-Cerrah, 11.Yahya bin Üksüm, 12.Yahya bin Sâlih, 13.Yusuf bin Behlûl, 14. Cerir bin Abdülhamid, 15. Hasan bin Salih, 16. Hafs bin Ğıyâs, 17. Davud bin Reşid, 18. Zâide bin Kudâme, 19. Züheyr bin Muaviye, 20. Muhammed bin Fudayl, 21. Yezid bin Harun.

ULEMA HASEDİNİN VÜCUT VERDİĞİ ÇİRKİN TABLOLAR

Şöyle veya böyle, ilk asırların kutsallaştırılan uleması, birbirlerine en ağır ifadelerle saldırmış, birbirlerini **'yalancı, şehvetperest, kadıncı, müt'acı'** gibi ifadelerle suçlamış, tahkir etmişlerdir. Örnekler gerçekten ürperticidir. **İbn Abdilberr**'in kaydettiği birkaç tanesini (İbn Abdilberr, Beyanu'l-İlm, 2/1104-1110) buraya alalım:

Said bin el-Müseyyeb (ölm. 94/712) gibi, kutsallaştırılan birisi, meslektaşı ve hemşehrisi **İkrime**'yi (ki İkrime, İbn Abbas gibi bir sahabînin bilgilerini bize nakleden fakîhtir) çekiştirirken öğrencisine şöyle diyor: **"Sakın, İkrime'nin İbn Abbas hakkında uydurduğu yalanlara benzer yalanları sen de benim için uydurma."** İmamı Mâlik gibi ünlü bir mezhep imamı fakîh, **Muhammed bin İshak** gibi değerli bir meslektaşı için, kendisi hak-

kında **'Mevâlî'dendi'** dediği için, bir mecliste şunu söylüyor: **"O deccallardan bir deccaldır. Biz onu Medine'den ihraç ettik."** Ve İbn İshak'ı Râfizîlikle, kaderi inkâr etmekle suçluyor.

İbn Abdilberr, bu insanların birbirlerini namaz kılmamak, oruç tutmamak, cenabetten yıkanmamakla itham edecek kadar akıl almaz eleştirilere gidebildiklerini bildiriyor. (Anılan eser, 2/1106)

En ünlülerden biri olan **Yahya bin Ebî Kesîr**'in, en ünlülerden biri olan **Katâde** (ölm.: 118/736) için söylediğine bakın: **"Basralılar, Katâde içlerinde olduğu sürece şerden yakalarını kurtaramazlar." İmamı Mâlik,** Medine dışındaki meslektaşlarını tahkir ederken şöyle bir suçlama yapıyor: **"Bizim kentimiz Medine'de ameller peygamberlik verileri üzerine yapılır; öteki yerlerde ise kralların buyrukları üzere yapılır."**

Bütün bunları nakleden **İbn Abdilberr**, sonucu şöyle bağlıyor: **"İşte bütün bunlar, bu insanların birbirlerine zulümleri, bindirmeleriydi."** (Anılan eser, 2/1109)

En büyüklerden biri olan **Evzâî**, yine en büyüklerden biri olan **Tâvus**'u Râfızîlikle suçluyor. **Yahya bin Maîn** gibi bir büyük isim, İmam Şâfiî gibi büyük bir ismi bilgisizlikle itham ediyor. Bu konu, İmam Mâlik'e sorulduğunda o şu cevabı veriyor: **"O ne anlar Şâfiî'yi; Şâfiî kim, o kim! İnsan, bilmediğinin düşmanı kesilir."**

Bu insanlar birbirlerini, ihtiyar kadınları yataklarına almakla bile itham edebilmişlerdir. Bu insanların birbirlerine çok ağır şekilde beddua ettiklerini de görmekteyiz. **İbn Abdilberr**, daha dehşet verici bir gerçeğin altını çiziyor:

"Görüyoruz ki, bâtıl, azgınlık ve haset bu insanlara çok süratle ve çok eskiden beri musallat olmuştur. Bakmaz mısın, Kûfelilerin Sa'd bin Ebî Vaqqâs (ölm. 118/736) **gibi bir sahabî için söylediklerine: 'Âdil değildir, gazalarda hep kenarlarda saklanırdı, ganimetleri haksız şekilde paylaştırırdı.' Oysaki Sa'd, Bedir gazilerindendir ve Hz. Peygamber'in cennetle müjdelediği on kişiden biridir."**

İbn Abdilberr, tam bu noktada, Hz. Mûsa'dan naklen şu ibret

verici sözü söylüyor: **Hz. Mûsa**, Cenabı Hakk'a **"Rabbim, şu Beniisrail'in dilini benden uzak tut!"** diye yalvarınca Allah ona şöyle vahyetmiştir: **"Ey Mûsa, ben halkın dedikodusunu benden bile uzaklaştıramadım, senden nasıl uzaklaştırayım?!"**

İbn Abdilberr, en sonunda, çok gerçekçi bir yaklaşımla şu öğüdü veriyor:

"Ümmetin önderleri diye anılan bu insanların birbirleri hakkındaki bu sataşmalarını kabulde zorluk çekenler, Peygamber ashabının birbirleri hakkındaki ithamlarına baksınlar." (Anılan eser, 2/1117)

Bazıları gayretkeşlik göstererek, kutsal ilan ettikleri bu insanların böyle hatalar yapmayacaklarını, bu sözlerin onları birbirine düşürmek isteyenlerce uydurulduğunu söyleyegelmişlerdir. Verdiğimiz anekdotları kaydeden **İbn Abdilberr**, bunu da hatırlatarak şöyle diyor: **"Onlar birbirlerine böyle sözleri, rekabet duysgusu ve nefse mağlup olma zaafıyla söylemişlerdir."** (Anılan eser, 2/1112, 1115)

Bunun garip bir yanı da yoktur. Nihayet, onlar insandı ve hiçbiri peygamber değildi. Elbette ki hataları, zaafları vardı. Ama bugünün dincileri, onların yerini alması gereken bilginleri etkisiz kılmak, dışlamak için onları birer peygamber, hatta ilah gibi gösterme gayreti içine girmektedir. Belirgin niteliği cehalet ve hurafecilik olan dincilik zihniyeti her devirde böyle dengesiz ve tutarsızdır. Onun ilkesi, imanı yoktur; hesabına göre ya putlaştırır yahut da kâfir ilan eder. Bir devirde bakarsınız, **önce itham eder, sonra putlaştırır.** Bir başka devirde bunun tersini yapar: **Önce putlaştırır, sonra itham eder.**

HURAFECİLİK

"Sen, çoklarını fikirlerini değiştirmeye zorladın. Bunun intikamını senden alacaklar."

Nietzsche

İmanının, misyonunun, mücadelesinin büyüklüğü yanında çilesinin ve ıstırabının büyüklüğünü de gördüğümüz İmamı Âzam, önce itham edilip sonra da putlaştırılan benliklerden biridir. Hurafeci-dinci çevrelerin İmamı Âzam'ın 'büyüklüğünü' (!) anlatırken en çok kullandıkları hezeyanlar şunlardır:

"Kırk yıl, akşamın abdestiyle sabah namazını kıldı."

"Her 24 saatte iki hatim indirirdi; biri gündüz, biri gece."

İmamı Âzam'ın hayatını yazanlardan bir kısmı, örneğin, **Muvaffak el-Mekkî** (ölm. 568/1172), **Kerderî** (ölm. 827/1423), **İbn Hacer el-Heytemî** (ölm. 974/1567) ve **Leknevî** (ölm. 1304-/1886), İmamı Âzam'ı öven beyanlarının arasına ne yazık ki bu hezeyanları da koymuşlardır:

"Her Ramazan ayında 60 hatim indirirdi. Her 24 saatte gündüz bir hatim, gece ayrı bir hatim yapardı. Buna benzer daha ne menkıbeleri var ama burada hepsini saymak zordur." (Mekkî, 207-208; Kerderî, Menâkıb, 251-252), Heytemî, el-Hayrâtü'l-Hisan, 18; Leknevî, en-Nâfi'u'l-Kebîr, 43).

Hindistan'ın yetiştirdiği en büyük din bilginlerinden biri sayılan **Leknevî**'nin, sünnetullaha tamamen aykırı böyle vahim bir hezeyanı kitabına taşımış olması gerçekten şaşırtıcıdır. Aynı yazarlar bu akıl ve ilim dışı uçuşlarını daha da ileri götürerek şunu söyleyebilmişlerdir:

"Ebu Hanîfe, her gün yüz, her gece dört yüz rekât nâfile namaz kılar, namazın bir tek rekâtında Kur'an'ın tümünü okurdu."

(Mekkî, 225; Heytemî, anılan eser, 57; Leknevî, anılan eser, aynı yer).

Ebu Hanîfe'yi yüceltmek için on küsur hadis uydurulduğunu görüyoruz. Bunların her birinde İmamı Âzam'ın adı, künyesi, memleketi, soyu verilmiş. İnsan rableştirmek için uydurulmuş bu hezeyanların Büyük İmam'ın ruhunu tâciz ettiğini biliyoruz ve bunun için de bunları sayfalarımıza aktarmıyoruz. (Merak edenler Heytemî'nin ***el-Hayrâtü'l-Hisan*** adlı eserine bakabilirler: s. 27-30)

Heytemî, bu uydurmaları kitabına almakla yetinmemiş, ileriki sayfalarında İmamı Âzam'ın ne büyük bir veli olduğu, nasıl kerametler gösterdiği yolunda laflar da döktürmüştür. (bk. s. 31-37) Sanki İmamı Âzam'ın o muhteşem ilim ve fikir mücadelesi keramet olarak onu yüceltmeye yetmiyor. **Hurafeci-dinci çevrelerin dillerinde İmamı Âzam'ın ilminden, irfanından, mücadelesinden, yürek ve cesaretinden, hele hele şehitliğinden hiç bahis yoktur. Varsa yoksa keramet ve namaz. Hem böyle yaparlar hem de İmamı Âzam'ı 'namazsız bir din kurmak'la, 'kerameti inkâr etmek'le suçlarlar...**

İmam'ın aleyhine konuşanlar, onu bu hurafe değerlerinin yokluğuyla itham ediyorlardı; savunduğunu söyleyenler de bu hurafe değerlerin onda varlığını ispatlamaya çalışıyorlar. Yani her iki halde de belirleyici olan, **hurafe ve Kur'andışılık, cehalet ve şirk kalıntıları...**

Onbirinci Bölüm

İMAMI ÂZAM KONUSUNDA ÜSTÜ ÖRTÜLEN GERÇEKLER

TARİHÎ İKİYÜZLÜLÜK

İmamı Âzam'ın hayatı, şahsiyeti ve mesajı ile ilgili gerçekleri önümüze alıp düşündüğümüzde, İslam ümmeti adına büyük bir **'çelişkiler yumağı'** ile karşılaşıyoruz. Bunlar bugüne kadar elbette ki fark edilmiş ama üzerlerinde gerektiği şekilde durulmamıştır. Konuyla ilgili sorular, durumu idare etmek isteyenler tarafından sürekli biçimde halının altına süpürülmüştür.

Koca bir ümmet, yalana teslim edilmiştir.

Bu yalana teslimde kötü niyetliler şerlerini hedefe taşırken, hiçbir kötü niyeti olmayanlar, uzun vadeli sonuçları düşünmeden, kısa vadeli rahatı öne almıştır. İyi niyetliler şöyle düşünmüşlerdir:

"Eğer kitleler bunları öğrenirlerse kafaları karışır, belki de bir kısmı inancını değiştirir; en azından mezhebini değiştirenler çıkar. İyisi mi hiç karıştırmayalım, alışıldığı gibi devam etsin!"

Niyeti temiz ve samimi kabul etsek bile, bu yanlışı yaşatanlar günahtan yine de kurtulamazlar. Çünkü Kur'an bu ümmete şu emri veriyor:

"Ölen beyyine üzerine ölsün, yaşayan da beyyine üzerine yaşasın!" (Enfâl, 42)

Meseleler açık yürekle, samimiyetle açılıp ortaya konsaydı hepsinin çözümü bulunur, kitlelerin vicdanı rahatlatılır, kim neye inanıyor veya inanmıyorsa mertçe belirlenirdi; tarihe, kitlelere ve gelecek zamanlara yalan söylenmemiş olurdu.

EHLİSÜNNET'İN ÖNDERİ DEĞİL Mİ?

İmamı Âzam, Buharî ve benzerlerinin iddia ettiği gibi, **'güvenilmez adam, zındık, kâfir, sapık mezhep mensubu, hatta kâfir'** biri mi yoksa Ehlisünnet mezhebinin kurucu imamı, önderi mi?

Cevabın açıkça ifade edilmesi gerekir. Lafı evirip çevirerek cevabı gargaraya getirirsek bir yandan İmamı Âzam'ı Ehlisünnet'in en büyük imamı saymaya devam ederken, öte yandan onun mezhebinin, meşrebinin, kişiliğinin, imanının esas dayanaklarını bugün savunanlar, aynen İmamı Âzam'a yapıldığı gibi **'zındıklık, dalâlet'** ve hatta **'kâfirlik'** ithamıyla suçlanır, çile çekmeye mahkûm edilirler.

Ya bu **'yeni imamı âzamlar'** bu ithamlara müstahak değildir yahut da İmamı Âzam Ehlisünnet'in İmamlarından biri olmaya layık değildir. Bir yerde bir yanlış vardır. Hangisidir? İki şıkkın birden doğru olması, akıl ve dinin kabul edeceği şey değildir. Bunları irdelemek zorundayız. **"Beyyine üzerine yaşayın"** emrine ihanet etmiş oluruz.

İmamı Âzam gibi büyük bir ruhun, onun misyonunun bugünkü taşıyıcılarına sövenler tarafından bir **'maske imam'** olarak kullanılmasına vicdanlarımız razı olmaz. Bu kullanımdan çıkar sağlayan vicdansızları deşifre etmeliyiz. Ya İmamı Âzam o söylenenleri, hâşâ, hak eden biridir; o zaman biz onun peşinden niye gidelim? Yahut da o sözler, İmamı Âzam'a dincilik ve Arapçılığın iftirasıdır ki o zaman şu üç şeyi yapmamız bizim iman ve insanlık borcumuz olur:

1. İnsanlara verilmiş olan payeler ne olursa olsun onların birer beşer olduklarını, hata ve günah işleyebileceklerini, onları büyük kabul etmek için her birinin masum olduğunu ileri sürmenin İslam'a değil, putperestliğe has bir saplantı olduğunu itiraf ve ilan ederek Kur'an dinine inandığını söyleyenlerin rahatlamalarını sağlamalıyız. Karşı çıkanların tevhit ehli değil, maskeli müşrik olduğunu duyurmalıyız.

2. İmamı Âzam'a sövüp sayanların kutsal adam olarak anılmasını durdurup tarih önünde hatalarını, günahlarını tek tek saymalıyız.

3. İmamı Âzam'a o gün yapılanların benzerlerini, İmamı Âzam'ın bugünkü benzerlerine yapanların cehalet veya namus zaaflarını ortaya koymalıyız. Gafil veya hain olduklarını söylemeliyiz. Onları uyararak tövbeye davet etmeliyiz.

Şimdi düşünelim, Ehlisünnet çevrelerinin, Kur'an'dan sonra dinin en büyük kaynağı saydıkları ***es-Sahîh*** adlı kitabın müellifi **Buharî** (ölm. 256/869), Ehlisünnet'in en büyük imamı kabul edilen İmamı Âzam'ı **'güvenilmez adam', 'sapık Mürcie mezhebinin mensubu'** ve hatta **'küfründen dönmesi için iki defa tövbeye çağrılan adam'** yani kâfir ilan etmektedir. (bk. Buharî, ***et-Tarîhu'l-Kebîr***, 8/81, ***et-Tarîhu'l-Evsat***, 2/93, ***Kitabu'z-Zuafa***, 132; İbn Abdilberr, el-İntiqa, 149) Öte yandan, aynı Buharî, tarihin ilk siyonisti ve İslam'ı içinden tahrip eden yahudi haham **Ka'b el-Ahbâr**'dan rivayette bulunmakta hiçbir sakınca görmemektedir. Bu nasıl iştir, nasıl bir 'din hassasiyeti'dir? Bu çarpıklığı, bu zulmü yok sayabilir miyiz? **"Öyle de olsa olur, böyle de olsa olur"** diyebilir miyiz?

Arabizmin zulüm kodamanları bu iftiraları attılar; sonra tarih onların çirkeflerini ortaya koydu. Şimdi biz, o müfteri zalimleri 'ak-pâk' göstermek için bu olup bitenleri yok mu farz edeceğiz? Edersek, İmamı Âzam bizden davacı olmaz mı? Daha doğrusu Hak ve hakikat bizden davacı olmaz mı? Biz, zalimin hatırı için mazlumun hakkının üstünü örten pasif zalimler durumuna düşmez miyiz?

Buharî, Arabizmin keyfini okşamak için, İmamı Âzam'ı itham eden **'Ehlisünnet uleması'**nın sadece bir tanesidir. Daha onlarcası var. İşte bir örnek daha: Ünlü muhaddis-fakîh **Süfyan bin Uyeyne** (ölm. 198/813), onu yaşadığı sürece eleştirmesi yetmiyormuş gibi, ölüm haberi getirildiğinde, **Buharî**'nin de anılan eserine kaydettiği şu korkunç ithamla saldırmıştır Ebu Hanîfe'ye:

"Allah ona lanet etsin! İslam'ın can damarlarını bir bir kopardı. Müslümanlar arasında ondan daha şerir biri doğmamıştır." (İbn Abdilberr, el-İntiqa, 149-150)

Yine ünlü hadisçilerden biri olan **İbnül-Cârûd** (ölm. 307/919), İmamı Âzam'ı tanıtırken şöyle diyebiliyor:

"Müslüman olup olmadığı tartışmalıdır." (İbn Abdilberr, aynı eser, 150)

İmamı Âzam'ın yaratıcısı olduğu **'istihsan metodu'**nu, **'ıstıslah'** adıyla kendi mezhebine aktaran ve uyarlayan **İmam Mâlik** şunu diyebilmiştir:

"Ebu Hanîfe, İslam bünyesinde doğan en şerir varlıktır. Bu ümmete, fikirleri yerine kılıçla vursaydı daha iyi olurdu." (Bir önceki yer)

Saldırılar beş tane on tane değil ki! Yüzlerce, hatta binlerce... Ebu Hanîfe'ye saldırıda en mutedil görünenlerden biri sayılan **Abdullah bin Mübarek** şöyle konuşuyor:

"Biz önceleri onu tanımıyorduk ve sohbetlerine devam ediyorduk. Ne zamanki onu yakından tanıdık kendisini terk ettik." (İbn Abdilberr, anılan eser, 151)

Sohbetine gelenlerin ona şu soruyu sordukları bildiriliyor: **"Ey Ebu Hanîfe, insanları daha ne vakte kadar dalâlete itip saptıracaksın?"** Büyük İmam bu edep dışı, onursuz soruya bile son derece rahat, gülümseyerek şöyle cevap vermiştir:

"Yazıklar olsun size! İnsanları dalâlete düşürme gücü onları hidayete erdirme gücüne sahip olana aittir. Dilediğini hidayete, dilediğini dalâlete ancak Allah kılavuzlar." (İbn Abdilberr, 165)

Bu tabloyu, **'ilim adamlarının birbirini eleştirmesi'** veya **'şahsî kırgınlık'** olarak görebilir miyiz? Bu insanların hepsi onun arkadaşı, yakını, çağdaşı değil ki çeşitli ilişkilerden doğan duygusal bazı sebeplerin olduğunu söyleyelim. Bu ağır eleştirilerin sahiplerinin önemli bir kısmı, Ebu Hanîfe'den bir, iki, üç, bir kısmı dört asır sonranın insanıdır. Mesela, **Buharî** ile İmamı Âzam arasında bir asrı aşkın zaman var. Yani bu insanların birbirlerine duygusal, bölgesel, çıkara dayalı vs. kırgınlıklarından söz edilemez. Bu itham, ciddî bir iman meselesinden kaynaklanan ithamdır. **Buharî** gibi bir şahsın böyle bir ithamını sürçi

lisan veya **'öfkeyle söylenmiş söz'** diyerek görmezlikten gelebilir miyiz?

Burada temel inançlar yönünden çok ciddî problemler var. Bunları yok sayamayız, tevil de edemeyiz. Buharî gibi birinin, İmamı Âzam gibi bir zata 'kâfir' demesi, **"Canım aldırmayıver"**, veya **"Onların ikisi de büyüktür, biz aralarına girmeyelim"** gibi akıl ve insanlık dışı müşrik bir lakırdıyla geçiştirilemez. Bu lakırdı, **Yunan panteonu**ndaki ilahların kavgalarına tarafsız gözlemci olarak bakan Eski Yunan putperestlerinin lakırdılarıyla aynıdır.

Hem Buharî hem de İmamı Âzam aynı anda ve aynı çapta 'büyük' olamaz.

Büyük bir adam, İmamı Âzam gibi bir imamı 'kâfir' ilan edemez; ederse İslam verileri ona 'büyük adam' dememizi engeller. Yok eğer "Buharî büyük adamdır, bunu tartışmayız" diyorsak o zaman İmamı Âzam'a verdiğimiz payeleri geri almalıyız. İkisini birden büyük adam saymak, akla ve İslam'a aykırıdır.

Bir kere, Buharî'nin eserini, **'Kur'an'dan sonra en büyük din kaynağı ilan etme'** yanlışının ortadan kaldırılması lazımdır. **Bir yandan İmamı Âzam'ı 'kâfir' ilan eden kişiyi 'dinin en büyük kaynağının sahibi yapacaksınız, öte yandan, İmamı Âzam'ı İslam'ın en büyük mezhebinin imamı ve kurucusu bileceksiniz. Bu ikisi yan yana duramaz. Buradaki çelişkinin ortadan kaldırılması gerekir.**

İşte müslüman câmia bunu yapmıyor. Ya bunu yapacağız yahut da "Bu insanların hiçbiri bizim önderimiz olamaz" diyerek başımızın çaresine bakacağız. Olup bitenleri yok sayamayız. Ortada ciddî bir inanç problemi var. Sorgulamak ve icabını yapmak zorundayız. İcabı nedir? **İcabı, kişiler hakkındaki putlaştırıcı ve İslam dışı kabulleri yargılayıp dışlamaktır.**

İMAMI ÂZAM MI, BUHARÎ Mİ?

İmamı Âzam konusunun her açıldığı yerde, ünlü hadisçi **Buharî** bir kahır ve şaşkınlık sebebi olarak zihinleri hemen işgal etmektedir. Bunun aksini söylemek en azından ikiyüzlülük olur. Bakıyoruz da birçok **'İslam âlim ve araştırmacısı'** Buharî veya İmamı Âzam konusunu yazarken bu hayatî meseleye asla temas etmemekte, onu yok saymaktadır. İlim ve irfan böyle bir körlüğü veya ikiyüzlülüğü kabul eder mi? Buharî'nin amansız bir Ebu Hanîfe düşmanı olduğu hiçbir kuşkuya yer vermeyecek kadar açıktır. Tartışma konusu yapılabilecek olan, bu korkunç düşmanlığın varlığı-yokluğu değil, sebepleridir.

Buharî, İmamı Âzam'a neden böylesine acımasızca saldırmaktadır?

Şaşırtıcı noktalardan biri de şudur: Buharî'nin İmamı Âzam'la kader birliği yapmasını gerektirecek epey ortak nokta varken Buharî neden böyle bir düşmanlığa yenik düşmüştür?

1. İkisi de Ehlisünnet inanç sisteminin otoriteleridir.

2. İkisi de Arap olmayan unsurlardandır.

Buharî'nin büyük dedesinin **Mecûsi-ateşperest** olduğu tartışmasızdır. Bu da gösterir ki Buharî İran asıllıdır.

3. İkisi de çok itibarlı, kıskanılan otoritelerdir.

4. İkisi de, Ehlisünnet'in en büyüklerinden oldukları halde 'Ehlisünnet inancını tahrip etmek'le suçlanmışlardır.

5. İkisi de 'Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmak' gibi geleneksel çevrelerin önemsediği bir ithama mâruz kalmıştır.

Bu son itham İmamı Âzam için ne derece tutarlıdır, tartışılır ama Buharî için asla tartışılmaz. Buharî, önümüzde duran eseri ***'Halku Ef'âli'l-İbâd'*** kitabıyla Kur'an'ın mahlûk olduğunu

açıkça savunmuştur. Onu bu ithamdan kurtarmak için, **"Buharî'nin savunduğu, Kur'an'ın lafızlarının ve okunuşunun mahlûk olduğudur"** yolundaki söylem, bir lakırdıdan ibarettir. Buharî'nin böyle bir beyanı yoktur. O, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanmaktadır. Biz, onun adına neden **'yalan avukatlığı'** yapıyoruz? Anlaşılan o ki, Buharî'nin yandaşları, İmamı Âzam gibi açıkça ve mertçe tavır koyacak yapıya sahip olmadıklarından fikirlerini bu lakırdılarla kamufle etmeye çalışmışlardır. Gerçek olan şudur ki, Buharî, tıpkı **Mûtezile** imamları gibi, Kur'an'ın mahlûk olduğuna inanan biridir. Ama yandaşları bunu cesaret ve metanetle açıkça söyleyememiş, lafı evirip çevirmişlerdir.

Buharî'nin, hasımlarını eleştirilerinde son derece ılımlı, hatta nazik olduğu söylenmektedir. Ama bu tutumu İmamı Âzam bahsinde tam tersine işliyor. İmamı Âzam'a hakaret ediyor, saldırıyor ve nihayet hıncını alamayarak onu **'kâfir'** ilan ediyor. Ilımlılık ve nezaket bunun neresinde? İmamı Âzam'ı eleştireceği bazı yerlerde daima **'insanlardan bazıları der ki,'** veya **'insanlardan biri dedi ki,'** gibi ifadeler kullanır. Bu üslup, Arap dilinde hakaret ve küçümseme ifade etmektedir.

Buharî bir yerde **"Allah beni gıybetten hesaba çekmeyecektir"** diyecek kadar iddialıdır ama İmamı Âzam'a yaptıklarına bakıldığında bu söz asla inandırıcı olamamaktadır. **Gıybet** ne kelime, İmamı Âzam'a iftiraların en büyüğünü, en zalimini reva görmekten çekinmemiştir.

Buharî İmamı Âzam'a karşı neden bu tavrı seçti? Neden ona karşı böylesine zalimce davrandı? Bu sorunun cevabı tam bir kesinlikle belki de hiçbir zaman verilemeyecektir. Şu ihtimaller kayda *geçirilebilir:*

1. Buharî, Arap asıllı değildir ama Arapçı-Emevîcidir.

Buharî'nin Emevîlere ve Arapçılığa karşı bir tavrının olduğuna ilişkin herhangi bir belirti mevcut değildir. Emevîlere şiddetle ve açıkça karşı olan İmamı Âzam onu bu yüzden rahatsız etmiş olabilir. Nitekim Buharî, İmamı Âzam'ın ders arkadaşı, yakın meslektaşı, fıkıhtaki birçok fikrinin savunucusu olan **İbn Şübrüme**'yi ***es-Sahîh***'ine almış, nakillerinde onu güvenilir bir tanık

olarak göstermiş, ***el-Edebü'l-Müfred***'inde ondan rivayette bile bulunmuştur. Bunun izahı nasıl yapılabilir?

Sebep açık: **İbn Şübrüme, Arapçı saltanatların daima yanında ve emrinde olmuş, bunun aksini yapan Ebu Hanîfe'yi de sürekli eleştirmiştir.** İmamı Âzam'ın, Arapçı saltanatlara karşı cihadı İslam'ın dört temel ibadetinden daha önemli gösteren anlayışına karşılık, **İbn Şübrüme, saltanatlara karşı cihadın 'farz olmadığını' fetvaya bağlamıştır.**

Buharî, Ehlibeyt İmamlarından hadis rivayet etmekten çekinmiş, bu noktada Emevî Arapçılığının keyfine ve eğilimlerine uygun hareket etmiştir. İmamı Âzam'a akıl almaz biçimde düşman oluşunun sebebi de bu noktada cevap bulmaktadır.

Buharî, aynı asırda veya birbirine yakın zamanlarda yaşadıkları halde, mesela **Cafer Sadık** (ölm. 148/765), **Mûsa Kâzım** (ölm. 183/799), **İmam Rıza** (ölm. 203/818), **İmam Cevâd** (ölm. 220/835), **İmam Hâdî** (ölm. 254/868), **İmam Hasan el-Askerî** (ölm. 260/873) gibi seçkin peygamber torunlarından rivayette bulunmamıştır. Hz. Hasan' dan bile rivayette bulunmamıştır.

'En sahih hadislerin kaynağı' olarak dayatılan ikinci kitap olan Müslim'de de aynı zaaflar vardır. Oysaki **Müslim, irtidat etmiş insanların bile rivayetlerini kitabına almıştır.** (Ayrıntılar için bk. Ebu Reyye, Advâ', 303) Bizim kanaatimiz, Buharî'deki İmamı Âzam düşmanlığının esas sebebinin bu Arapçılık-Emevîcilik olduğu merkezindedir.

2. Buharî, aklın nakil (dinsel rivayetler) önüne geçirilmesine şiddetle karşıdır. Buna bağlı olarak da kıyasa tümden karşıdır. Aklı naklin önüne geçirmenin ve kıyasın öncüsü sayılan Ebu Hanîfe'ye saldırmasında bu olgunun da rolü olduğunu kabul gerekir.

Buharî, Ehlibeyt İmamlarından rivayette bulunmadığı gibi, **re'y** ehlinden yani akılcılığıyla ünlenmiş kişilerden de rivayette bulunmamaktır. İmamı Âzam ise **re'y ekolünün babası** sayılmaktadır. (Bu konuda bk. Qâsımî, ***Kitabu'l-Cerh ve't-Ta'dîl***, 24; Ebu Reyye, 284)

3. Buharî'nin hocaları arasında, Abdullah bin Mübarek, Vekî bin el-Cerrah gibi İmamı Âzam karşıtı ünlü isimler vardır.

Vekî bin el-Cerrah, İmamı Âzam'ın öğrencisi olmasına rağmen sonraları onun aleyhinde bulunmuştur. Buharî bunların etkisinde kalarak İmamı Âzam'a saldırmış olabilir.

4. Buharî, imanın artıp eksileceğine, bunun için de ameldeki noksanlık veya yokluğun imanı etkileyeceğine inanmaktadır. Ebu Hanîfe bunun tam aksini söyleyerek ameli, imanın varlığına da derecesine de etki eden bir unsur olarak görmemektedir. Düşmanlarının ifadelerini kullanırsak, 'İmamı Âzam, amelsiz-ibadetsiz bir din öngörmektedir. Mesela o, namazı dinden saymamaktadır.'

Amel-iman ilişkisindeki bu anlayış farkı Buharî'yi düşmanlığa itmiş olabilir.

MESELENİN ÖZETİ

İmamı Âzam'ın Ehlisünnet inancının en büyük imamı olduğu yolundaki iddiamızda samimi isek Buharî'ye yüklenen anlam ve önemi tartışmaya açmak zorundayız. Aksi halde imanımızın, Kur'an'ın istediği gibi, **'beyyine üzerine'** olduğunu öne süremeyiz.

Buharî'nin kitabının **'Kur'an'dan sonra en büyük din kaynağı'** ilan edilmesi, Kur'an'ın tevhit ruhuna ve Muhammedî şuura tamamen aykırıdır. Şirk şaibeli bir söylemdir. Deminden beri saydığımız tarihsel gerçekleri de dikkate alarak, Buharî'nin kitabına yüklenmiş **'Allah'ın kitabından sonra en büyük kaynak'** unvanının, Kur'an'ın tevhit ve peygamberlik anlayışına uygun olarak tashih edilmesi gerekir.

Herhangi bir kitabı Kur'an ile derecelemeye sokmak kerih bir şirk kokusu taşımaktadır. **Hiçbir kitabın 'Kur'an'ın ardından dinin ikinci kaynağı olmak' gibi bir niteliği ve üstünlüğü olamaz. Kur'an derecelemeye sokulamaz. Bunlar, Kur'an'ın öğrettiği tevhide aykırı, gerçekten felaket söylemlerdir. Kur'an, tek, tartışmasız, dereceler üstü ve hiyerarşiye sokulamayacak kaynaktır.**

Hadis kaynaklarına gelince, bunların hiçbirinin ötekine üstünlüğü söz konusu edilemez. Üstünlük ölçüsü olarak ileri sürülenlerin tümü Arapçı-gelenekçi dayatmanın tespitleridir. İlim ve

tarih kıstaslarıyla baktığımızda bu söylemlerin tersi geçerlidir.

Akademik olarak, tarihî sıralama yapılabilir. Bu durumda Buharî'nin yeri, birinci sıra değil, en iyi ihtimalle dört veya beşinci sıradır. Buharî'nin eseri ancak alfabetik sıralama yapıldığında ilk sıraya oturabilir. Böyle bir sıralamanın da din ve ilim açısından hiçbir anlamı yoktur.

Eğer kıymetlendirme kronolojik sıralamaya yani müelliflerin ölüm tarihine göre yapılıyorsa o zaman Hicrî 150 gibi erken bir tarihte ölmüş olduğu için kronolojik sıralamada ilk olan Ebu Hanîfe neden öncelikle dikkate alınmamaktadır. Hz. Peygamber'e en yakın yaşamış mezhep imamı odur. Sahabe kuşağını bizzat tanımıştır. Adlarını saydığımız 'Ehlisünnet bilginleri'nin dahil olduğu inanç şemsiyesinin baş temsilcisi sayılan bir zat nasıl olur da bu şemsiyenin altına sonradan girmiş kişilerden daha alt basamaklara oturtulur. Bu da yetmiyormuş gibi, o kişiler tarafından 'güvenilmez' ilan edilir. Daha da kötüsü, nasıl olur da o kişiler tarafından **'zındık'** ve hatta **'kâfir'** ilan edilir? **Olmaya ki, bütün bu oyunlar, bu sıralamayı kaydırma tezgâhları, Buharî'nin sınır tanımayan bir zulümle saldırdığı İmamı Âzam'ı dışlamanın sinsi bir taktiğidir.**

Bu nasıl iştir ki, Ehlisünnet inancı adına konuşanlar, Ehlisünnet'in en büyük imamına **'kâfir'** demekten çekinmeyen bir Buharî'yi **'dinin Kur'an'dan sonra en büyük kitabının müellifi'** ilan edebilmişlerdir? Bu ilanın akıl ve din ölçüleriyle açıklanabilecek bir yanı var mıdır? Bu nasıl bir anlayıştır ki, Allah ve onun kitabı Kur'an birinci sırada, Buharî ve onun kitabı ikinci sırada yer alıyor? Bize asırlarca söylenen, dayatılan ve kabul ettirilen işte budur. Niteliklerinden biri de **'hanîf'** yani ataların kabullerini eleştiren, sorgulayan demek olan müminler bu şirk kokulu dayatmayı sineye nasıl çekmişlerdir?

Bu korkunç dayatmanın izahı bu ümmete yapılmamıştır. Ve öyle sanıyoruz ki, bu ümmetin başının dertten kurtulmamasının sebebi de bu **'izahı yapılmayanlara asla dokunulmaması'**dır. Yoksa bu ümmet 'hakkın ümmeti' perdesi altında bâtıla mı teslim edildi?

İBN HEMMÂM NEDEN YOK SAYILIYOR?

İmamı Âzam'ı bir kenara koysak bile daha birkaç bilgin, Buharî'nin önüne alınmalıdır. Mesela, hadiste 12 ciltlik dev bir eserin sahibi olan **İbn Hemmâm** vardır. İbn Hemmâm'ın ölümü 211/829 yılıdır.

İbn Hemmâm (Ebu Bekr Abdürrezzak es-San'anî) hadis alanının en büyük eserini veren en büyük isimdir. Yemenli bir ailenin çocuğu olarak doğdu, hayatının tamamına yakınını hadis tahsili ile geçirdi. **Hocaları arasında İmamı Âzam da vardır.**

On yedi bin hadisi ezbere bildiği söylenen **İbn Hemmâm'ın, Arapçılık tarafından dışlanmasının baş sebebi Hz. Ali'ye duyduğu derin sevgi ve saygı ile Emevîlerin fesat ve dehşet babası Muaviye'ye duyduğu kindir.** Muaviye'yi İslam'a en büyük zararı verenlerin başında görüyor, onun adının anıldığı her yerde söze şöyle müdahale ediyordu:

"Ebu Süfyan'ın oğlundan bahsederek meclisimizi kirletmeyin" (Zehebî, ***Mîzânu'l-İ'tidâl***, 2/610)

Bunun içindir ki, **Emevî Arapçılığı, İbn Hemmâm'ı, diğer benzerlerinde olduğu gibi, Şiîlik'le suçlayarak dışlamıştır.** Oysaki İbn Hemmâm, Ali'ye sevgide hassas olmakla birlikte Ebu Bekir'i, Ömer ve Osman'ı da seven bir insandı. Yani onun Ali sevgisi, tıpkı hocası İmamı Âzam'ınki gibi, Kur'anî ve Muhammedî bir bilinçten kaynaklanıyordu, mezhep taassubundan değil. Devrinin ilim odaklarınca **'Büyük Hadisçi, Allâme, Şeyhülislam, Zamanın Muhaddisi'** unvanlarına layık görüldüğü halde, Arapçılığın egemen güçleri tarafından dışlandığı için yönetim makamlarınca itibar görmemiş, hadis alanının en çaplı eserini yazmış olmasına rağmen kenara itilmiştir.

Açıkça görülüyor ki, **İbn Hemmâm**, Arapçılığa ve Emevîlere karşıtlığı ve İmamı Âzam'ın öğrencisi olması yüzünden onca ilmine ve eserinin büyüklüğüne rağmen dışlanmıştır. Müslüman camianın büyük çoğunluğu onun adını bile bilmemektedir. O halde, yalnız hadis alanında kaldığımızda bile sıralama şöyle olacaktır:

1. İmam Mâlik (ölm. 179/795)
2. İbn Hemmâm (ölm. 211/829),

2. Ahmed bin Hanbel (ölm. 241/855),
3. Dârimî (ölm. 255/868),
4. Buharî (ölm. 256/869),
5. Müslim (ölm. 261/874),
6. Ebu Davud (ölm. 275/888),
7. Tırınizî (ölm. 279/892),
8. İbn Mâce (ölm. 275/888),
9. Nesaî (ölm. 303/915).
10. Dârekutnî (ölm. 385/995).

Hepsinden önemlisi, bu sıralamada yer alan kitapların hiçbirisi **'Kur'an'dan sonra dinin ikinci kaynağı'** sıfatını asla taşımayacaktır. Bu sıfat, **İmamı Mâlik**'in ünlü eseri **el-Muvatta**'a da verilmiştir. Hatta ona bu sıfatı verenlerin başında **İmamı Şâfiî** gelir. Şöyle diyor:

"Yeryüzünde Allah'ın kitabından sonra en sağlam kitap el-Muvatta'dır."

Ne yazık ki, **İmamı Mâlik, Emevî karşıtı ve uydurma hadis düşmanı olduğu için tutunamamıştır.**

İMAMI MÂLİK VE ESERİNİN TİPİK DURUMU

Süyütû'nin ***'Tenvîru'l-Havâlik'*** adlı eserinde **Kadı Ebu Bekir bin el-Arabî**'den nakline göre, **hadis alanında Muvatta' asıl, Buharî ikincildir. Kadı Ebu Bekir şöyle devam ediyor:**

"İmamı Mâlik yüzbin hadis toplamış, bunlardan on binini seçerek Muvatta'ını vücuda getirmiştir. Daha sonra bu eserini her yıl Kur'an ve amelî sünnet denetiminde gözden geçire geçire bugünkü beşyüz hadislik metne indirgemiştir."

İmam Mâlik'in el-Muvatta'ı, on bin hadis halinde tedvin edilmiş bir eserdi. **İmamı Âzam'ın katili Ebu Cafer el-Mansûr** bu eseri bütün Müslüman beldeler için ortak ve bağlayıcı kitap haline getirmek üzere **Kâbe**'nin duvarına asmak istemiş ama İmam Mâlik buna engel olmuştur. Olayı bizzat kendisi anlatmaktadır. (İbn Sa'd, Tabaqât; İbn Abdilberr, el-İntiqa; Ebu Reyye, Advâ', 271)

İmam Mâlik, eserini sürekli Kur'an ve amelî sünnete arz ederek her yıl belli bir miktar hadisini güvenilmez bulup devre dışı bırakmıştır. Hicrî 159'da yani İmam'ın ölümünden yirmi yıl önce tamamlanan bu eser, müellifinin öldüğü sırada 1700 küsur hadise inmişti. Bu rakamın mükerrerlerini bir kenara koyarsak, ortada beşyüz civarında hadis kalır. **İbn Ferhûn** (ölm. 800/-1397) şu eklemeyi yapıyor:

"Eğer biraz daha yaşasaydı, eserin tümünü devreden çıkarabilirdi." (Ebu Reyye, 269)

İlginçtir, eserin adı olan ***'Muvatta'*** kelimesi, **'gözden geçirilip ayıklanarak güvenilir hale getirilen kitap'** demektir.

Muvatta'ın bugün yirmiye yakın yazma nüshası mevcuttur. Bunların her biri farklı sayıda hadis içerir. Bunda şaşılacak bir yan yoktur. Çünkü bunların her biri İmamı Mâlik'in eserinin değişik yıllardaki yapısına göre yazılmış nüshalardır.

Biz burada şu gerçeğin altını çizelim: **Herhangi bir kitaba 'Kur'an'dan sonra ikinci kitap' unvanı vermek katıksız şirktir. Dinin Kur'an'dan sonraki ikinci kaynağı, Peygamber'in sünnetidir, falanca veya filancanın kitabı değil.** Ehlisünnet câmiasındaki bu korkunç yanlış, Şia dünyasında da aynen işlenmektedir. Tek fark, Buharî'nin yerine **Küleynî**'nin konmasıdır. Ne ilginçtir ki, **Şiîlerin Buharîsi** sayılan Ebu Cafer Muhammed bin Yakub **el-Küleynî** (ölm 329/941) de İmamı Âzam'a aynen Buharî'nin baktığı gibi bakmakta, ona lanet okumaktadır.

Bu hadisçi Şiî bilgin, mezhebinin en büyük hadis kaynağı sayılan ***el-Kâfi fi İlmi'd-Dîn*** adlı kitabın müellifidir.

Küleynî, İslam ilim ve fikir tarihinde akla karşı mücadele vermekle ünlü bir fakîhtir. Derinden bağlı olduğu 12 İmamı savunma adına bile aklın kullanımını kabul etmeyen Küleynî fıkıh ve hadis alanında aklı tamamen ve ısrarlı bir biçimde dışlamıştır. İmamı Âzam'a düşmanlığının temelinde yer elan sebeplerden biri de İmamı Âzam'ın akılcılığıdır. İmamı Âzam'ın Ehlibeyt hakları yolundaki o hayatî mücadelesi bile Küleynî'nin onu hoş görmesine yetmemiştir.

Küleynî'nin bu tutuculuğunu anlamak zor değildir. O, Şia'nın

İmamiye fırkasının Ehlibeyt imamlarına nisbet ettikleri uçuk, mitolojik, akıl ve Kur'an'la bağdaşmaz birçok söylemi, mezhep taassubu adına savunmak zorunda kalmıştır. Bunun yolu ise aklı devre dışı tutmaktan geçer. Küleynî de bunu yapmıştır. İmamı Âzam'ın, akılcılıkla Ehlibeyt hukukunu bağdaştıran seçkin tavrından onda eser bulamayız.

Küleynî, ya İmamiye fırkasının Ehlibeyt İmamlarına yamattığı akıl ve Kur'an dışı söylemleri esas alacaktı yahut da Kur'an'ın o söylemleri tashih eden beyanlarını. O, birinci yolu seçti; böyle olunca da ikinci yolu seçen İmamı Âzam'ı lanetledi.

Esefle kaydetmeliyiz ki, **Küleynî** mezhep ve anlayışının Türkiye'deki uzantıları olan kişilerin önde gelenleri de, ilim ve irfan sahibi olmalarına rağmen, İmamı Âzam'a nefretle bakmakta, adının anıldığı her yerde ağza alınmayacak ifadelerle ona saldırmaktalar. Bu satırların yazarı bunların birçoğunu yakından tanımıştır.

Kısacası, müslüman dünya hiçbir sorgulama yapmıyor, çelişkilerin üstüne asla gitmiyor. Gerçekle karşılaşmaktan korkuyor ve sürekli kaçıyor. Yani tarihin belgelediği gerçeklerin gereğini yapma asalet ve cesaretini gösteremiyor. Ve bütün bunları yaparken de her anlama çekilebilecek şu sloganı kullanıyor:

'Selefe saygı'

Hangi selefe ve hangi ölçüler dahilinde? Unutmayalım ki, **ecdatperestlik şirkinin sloganı da selefe saygı sloganıdır.** O halde, saltanat dinciliğinin geçmiş zamanlarda canlarını yaktığı selefe, 'saygı' diye tutturmasının anlamı nedir?

Saltanat dinciğinin derdi selefe saygı mıdır yoksa selefi sömürmek mi?

SELEFE SAYGININ NERESİNDEYİZ?

"Tüm peşin fikirler bağırsaklardan gelir. Mirasçı olmak yıkıcıdır."

Nietzsche

Bugünkü saltanat dincilerinin de dillerine doladıkları **'selefe saygı'** meselesinde en büyük çelişki ve çarpıklık şuradadır: **Selef denenlerin tamamına yakını Arabizmin kahrına uğramış Mevâlî unsurlardır. Selef onlardır ama dindeki egemen kabullerin neredeyse tümü Arapçıdır; yani gerçek selefin zihniyet ve idrakine karşıdır.**

Dincilik asırlardır, 'selefe saygı' diye bağırıp çağırmakta ama dini, o selefe kan kusturan Arap-Emevî kabullerinin cenderesinde hapsetmektedir. Selefe saygı diye feryat edenlerin, yirmi birinci yüzyılın eşiğinde, Hanefî mezhebine bağlı bir ülkede, **"Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınamaz"** diye fetva üstüne fetva vermeleri akıl ve vicdanı isyan ettirecek bir tutarsızlık ve ikiyüzlülük değil de nedir? Dinci çıkarcılık, itibar sağlamak için 'selef selef' diye kıyamet koparmakta, ama **Allah ile aldatma** tezgâhını işletmek için selefe zulmeden Arap-Emevî kodamanlarının manifestosunu kutsamayı sürdürmektedir.

Artık görülmesi gereken gerçek şudur:

Allah ile aldatan zihniyetin yüzyıllardan beri ağızları kilitlemek için başvurduğu oyunlardan biri de **'selefe saygı'** oyunudur. Bu söylem esasında selefe saygı değil, selefe kulluktur. Nitekim, Mısırlı bilgin **Mahmud Ebu Reyye** bunu **'selefe taabbüd'** (selefe ibadet ve kulluk) olarak nitelemekte ve bu beladan kurtuluşun çaresini **'boynunu taklit zincirlerinden, aklını da selefe kulluk prangasından kurtarmış özgür ilim adamlarının faaliyetlerinde'** görmektedir. (Ebu Reyye, Murtaza Askerî'nin Hz. Âişe kitabına takrîz)

Selefe saygı adı altında sergilenen bu Şintoist tutku, **Murtaza el-Askerî**'nin de söylediği gibi, **'saltanatların ve her çağdaki**

yapay ilahların dayatmasıdır. Bu dayatma, bazı kişileri sadece övmeyi, bazı kişilere de sadece sövmeyi değişmez kurala dönüştürmüştür.' (Askerî, Ahâdîsu Âişe, 21)

Ya öveceksiniz yahut da söveceksiniz. Orta yol yok. Yani kişilerin layık oldukları övgüyü dile getirip müstahak oldukları eleştiriyi yapmak yok. Kısacası, tabuculuk ve putçuluk var. Hz. Ali gibi bir benliğe İslam'ın mâbedinden yıllarca lanet okutan Muaviye'yi **'Hz. Muaviye'** diye neredeyse ikinci peygamber konumuna getirenler bunu selefe saygıya aykırı bulmuyorlar. Orada en küçük bir sorgulamaya gitmiyorlar.

Evladı Resul selef değil ama onları katleden saltanat dincisi Firavunlar selef, öyle mi?

Kendileri sövüp sayınca, Peygamber evladı da olsa selefe saygıya aykırı değildir, ama siz, en masum eleştirileri hem de Kur'an ayetlerine dayandırarak yaptığınızda **'ulemay-ı ızâm, eslâf-ı kiram hazerâtına hakaret'** etmiş olursunuz.

Acaba selef, bu kafada mıydı? Hayır! Tam tersine, selef birbirlerini sürekli eleştirmiş, zaman zaman birbirlerine hakaret etmiş, zaman zaman birbirlerini zındıklıkla, hatta kâfirlikle suçlamışlardır. Kelam, fıkıh, hadis, tasavvuf ve tefsir tarihi bunların binlerce örneğiyle doludur. Eleştirilecekse önce bunlar eleştirilmelidir. İmamı Âzam'ın ismi etrafında birkaç örnek verdik. Bazı örnekler daha verelim:

Sünnî dünyanın itikadda (inanç esaslarında) mezhep imamı saydığı **Ebu Mansûr Mâtürîdî** (ölm. 333/944) yine Sünnî dünyanın en büyük mezhep imamlarından biri olan İmam Şâfiî'yi, hem de sulh akdi gibi basit bir fıkhî meseledeki görüş farkı yüzünden eleştirirken şunu söyleyebilmiştir:

"Şâfiî'nin, sulh akdinin, davalının dava konusunu inkârı üzerine mümkün olmaktan çıkacağını söyleyerek insanlar arasına soktuğu düşmanlıkla yaptığı kötülük şeytanın insanlığa yaptığı kötülükten daha beterdir." (bk. Kâsânî; ***Bedâi'u's-Sanai'***, 7/467: Sulh bahsi)

Bir örnek daha:

Sünnî âlemin itikadda imamlarından bir başkası olan **Ebul Hasan el-Eş'arî** (ölm.324/935), ünlü eseri ***'el-İbâne'***de meslektaşı olan **Mûtezile** imamlarını eleştirirken on-ları **'kardeşleri olan müşriklerle aynı şekilde düşünmek'**le suçlar.

İşte bir örnek daha:

Osmanlı şeyhulislamlarının (Müftil-enâm unvanıyla) dördüncüsü olan ve Fatih Sultan Mehmed'e de hocalık etmiş bulunan **Molla Gûranî** adıyla ünlü **Ahmed bin İsmail** (ölm. 893/1487), bir Hicaz dönüşü Kahire'ye uğrayan **Molla Yeğen** (namıdiğer Molla Yegân) tarafından alınıp Edirne'ye getirildi.

Aynı adı taşıyan **Şeyh Abdülmuhsin Gûranî**'den ayırmak için **Gûranî-i Kadîm** diye de anılan **Ahmed bin İsmail**, yıllarını Kahire'de geçirmiş bir Şâfiî mollası idi. Bizim biyografi yazarlarımızın Hanefî diye kestirip attıkları Gûranî, Kahire'deki yıllarında mutaassıp bir Şâfiî olarak tartışmaya girdiği Hanefî fakîhi **Hamiduddin en-Nûmanî** ile ağır hakaret ve sövmelere varan mezhep kavgaları yapmış, bu arada Hamiduddin'in dedesine yani İmamı Âzam'a da küfretmişti. Bu küfrü yüzünden muhakeme edilip hapse konmuştur.

Molla Yeğen tarafından Edirne'ye getirildiğinde verilecek göreve resmen atanmasına Şâfiî oluşu engel gösterilmişti. Çare hemen bulundu: Molla Efendi, Hanefî mezhebine geçmekte bir beis görmediğini söyledi. Ve iş halloldu. Yani büyük mollamız, daha önce ağız dolusu sövüp saydığı İmamı Âzam'ı dininde 'mukteda bih' (kendisine uyulan kişi) seçmekte bir sakınca görmedi. (Ayrıntılar için bk. Makrîzî'den naklen Sehâvî; ***ed-Dav'u'l-Lâmi'***, 1/241-243)

Birbirini böyle eleştirenlerden birini veya birkaçını biz eleştirdiğimizde neden gök kubbe yıkılıyor? Yoksa **bizler, birbirini eleştirenleri eleştirmemek şeklinde bir putperest kurala mı bağlıyız?**

İMAMI ÂZAM'IN TANITTIĞI İSLAM'IN TEMEL İBADETİ

Bu eserde değişik vesilelerle gösterildiği gibi, Mürcienin büyük çoğunluğunun savunduğu temel fikirlerden biri de, zalim devlet başkanı ve yönetime silahla karşı çıkmanın gerekliliğidir. (Eş'-arî, Maqaalât, 451) İmamı Âzam'ın 'Mürcieliği'nin Arapçı iktidarları rahatsız etmesinin gerçek sebebi de işte bu **'zulme karşı çıkış'** fikridir.

İmamı Âzam, zulme silahla karşı çıkış fikrini bir kelamcı-fakîh düşünür olarak savunmakla kalmamış, bu fikre bağlı olarak sergilenen isyan eylemlerinin hemen hemen tümüne maddeten de destek vermiştir. Çünkü ona göre, despotizme karşı çıkıp hakkı ayakta tutmak, imanın en belirgin niteliklerinden biri ve ibadetlerin en yücesidir. Öyle yücedir ki, bu yolda **'bir gaza, elli hacca bedeldir.'**

Demek oluyor ki, İmamı Âzam, **'zulme karşı mücadele'** söz konusu olduğunda, ameli imandan bir parça saymayan görüşünü kırmaktadır. Onun bu din ve iman anlayışı, **Mustafa Kemal**'le tıpa tıp uyuşmaktadır.

Mustafa Kemal de, tıpkı İmamı Âzam gibi, imanı amelle kayıtlı tutmamakla birlikte zulme karşı çıkışta bu anlayışını bir kenara koymaktadır. Atatürk, bu anlayışının bir uzantısı olarak, Hz. Peygamber'in en büyük mucizesinin onun kumanda edip zaferle sonuçlandırdığı **Bedir Savaşı** olduğunu söylemekte, Hz. Peygamber'in temel özelliği olarak da **'esaret tanımama'**yı öne çıkarmaktadır.

Onikinci Bölüm

TÜRK CUMHURİYET DEVRİMİ'NİN İMAMI ÂZAM'LA ZİHNİYET PARALELLİĞİ

TARİHİN DİYALEKTİĞİ NASIL İŞLER?

TARİH, DEHALARI NASIL KULLANIR?

Bu bölümü amacına ulaştırmak için, önce dehanın iki tipinden bahsetmeyi gerekli görüyoruz. **Yaratıcı ve teşkilatçı dehalardan bahsetmek istiyoruz.**

Varoluşun yükünü bu iki deha taşır. Kalabalıklar, varolmanın zevkini onların açtığı yolda yürüyerek tadar. Ve ruhlar, onların aydınlattığı ufukla nefes alır.

Yaratıcı deha, fikri (ideyi) önce sezer, sonra yakalar, sonra da ortaya çıkarır. Teşkilatçı deha ise bu fikri alır, eylemci-yönetici kudretiyle şekillendirip hayata maleder.

Yaratıcı deha sürekli akan bir nehirdir. Teşkilatçı deha bu nehre yön verir, taşıp bendini yıkmasını ve kendini işe yaramaz hale getirmesini önler. Yaratıcı deha, doğuran rahim; teşkilatçı deha ise büyüten-gözeten eldir. Teşkilatçı deha ile yaratıcı dehanın bir tek kişide birleşmesi, yok denecek kadar azdır. Eski Yunan'ın büyük düşünce devi **Platon** ne güzel söylemiştir:

"Ya krallar filozof olsa ya da filozoflar kral!"

Fakat bu olmuyor. Hem nehir hem de o nehri yönlendiren el olmak çok az rastlanan bir yaradılış mucizesidir. **Yaratıcı deha fark ediş ve coşku, teşkilatçı deha ise denge ve stratejidir.**

Denge ve stratejiyle ilgisini kesen coşkunun akıbeti kaygı vericidir. Çünkü yaratıcı deha daha çok düzensizlik, isyan, uyumsuzluk gibi, alışılmışa ters düşen niteliklerle belirginleşmektedir. Bu deha, teşkilatçı dehanın yönlendiren, açığı-gediği onaran, bentleri yıkmaksızın suyu hedefine akıtan hünerli ellerinden uzak kalırsa perişan olabilir. Hatta kendi kendini tahrip edebilir. Çünkü yaratan ruhun düzen ve kayıt tanımazlığı, sınırları yıkan bir tufan gibidir. Bu tufan, düzen ve denge sırrını iyi

bilen teşkilatçı deha tarafından kontrol edilmezse yaratıcı deha, **Hallâc** olur, **Aynulkudat** olur, **Nesîmî** olur; **Baudelaire**, **Nietzsche** olur. Yani ipe, kılıca gider; frengiye, cinnete yenik düşer...

Oluşun zafer tacı, en görkemli şekillerine yaratıcı deha ile eylemci dehanın tek benlikte kucaklaştığı yer ve zamanda ulaşıyor. Ne var ki, bu kucaklaşma çok az vücut bulmaktadır. **Büyük İskender, Alparslan, Selahaddin Eyyûbî, Fatih Sultan Mehmet, Atatürk** bu istisnalardan bazıları...

Aynı tip dâhilerin kucaklaşması, isyan ve coşkuyu âdeta Nuh Tufanı'na dönüştürdüğü için çok ıstıraplı sahneler ortaya çıkıyor. Ve genellikle, kucaklaşan iki dahi de telef oluyor. **Tebrizli Şems** (ölm. 645/1247) ile **Konyalı Mevlâna** (ölm. 1273), kucaklaşan iki yaratıcı deha idi. Bu iki tufanın kucaklaşması ölümsüzlüğün en güzel ezgilerine vücut vermekle birlikte iki yaratıcı ruhun azap ve perişanlığını önleyememiştir. **Şems**'in hayatı bir kör kuyunun dibinde sonlandı. **Mevlâna** ise önce gönül dostu Şems'i, sonra da oğlunu kaybetmenin büyük acısını yaşadı. Eğer **Mevlâna**, Şems'in ardından, kendisinin akışını düzene koyan **Selahaddin Zerkûbî** ve **Çelebi Hüsameddin** ile kucaklaşmasaydı kabına sığmayan seli, kendisini de boğabilirdi.

Yaratıcı deha filozof, şair, sanatçı, teolog, mûcit, kâşif, bilgin... Teşkilatçı deha ise imparator, kral, kumandan, politikacı ve bazen de iş adamı olmuştur...

Günümüzde yaratıcı deha yine eski adlarıyla anılabilirken teşkilatçı deha genellikle bir adla anılıyor: **Siyaset** veya **devlet adamı**. Ne var ki bu anlamda siyasetçi, güneşin doğuşuyla batışı arasında eriyip giden hesapların aktörü değil, ufkun ötesine geçip saat kadranının üstüne çıkabilen devletçilik ve teşkilatçılık ustasıdır. Bu anlamda politikacının arkasında bir veya birkaç yaratıcı deha olabilir, olmalıdır. **Dev politikacı**, yaratıcı dehaların mayaladıkları ham fikri alır, hünerli ellerinde yoğurarak maddeye işler, kristalleştirip hayata geçirir.

Yaratıcı dehaların katkısından nasipsiz kalan bir eğitim, ezberci bir kalabalık ve nakilci bir 'aydın' tipi ortaya çıkarır. Böyle bir süreçte dev politikacı, dâhi teşkilatçı yerine politika cazgırı yetişir. Bunların ikisi de aşırmacı, bedavacı, kulaktan dolmacıdır.

Çünkü ikisi de taklide, elyordamcılığına, aşırmacılığa teslim olmuştur. Asla yaratamazlar.

Onların tüm hünerleri, yaratabilenlerin ürettiklerini bilmem kaçıncı elden vitrinlemektir. Bunlar, soylu kafaların ürettikleri fikri, iş işten geçtikten sonra alır ve bir şey keşfetmişçesine kitlenin önüne çıkarıp alkış beklerler.

TARİH DE HESAP SORAR

Tarihin hesap sorduğunda hiçbir kuşku yok. Acaba şöyle denebilir mi:

Tarih intikam da alır.

İslam Peygamberi'ne isnat edilen sözlerden biri de şudur:

"Zamana sövmeyin, çünkü zaman Allah'ın ta kendisidir."

Bu söz, tarihin, Cenabı Hakk'ın bir tür icra organı, hatta belki de bir tür eli-kolu olduğunu, O'nun adına icraat yaptığını gösterir. Eğer böyleyse unutmayalım ki Allah'ın adlarından biri de **el-Müntakim**'dir. Yani intikam alıcı... Ve buna dayanarak şunu söylemeliyiz: **Tarih de intikam alır.**

Tarih, insanoğlunun sürekli ihanet ve nankörlüğüne uğrayan dehaların intikamını mutlaka almaktadır. Tarih bu intikamı, teşkilatçı dehalar eliyle almaktadır. Yaratıcı deha gelir, yaratır, çileyi çeker ve gider. Teşkilatçı deha ya onun yaşadığı devirde (ki bu çok az olmaktadır) yahut da ondan bir süre sonra (bu bazen beş, on asırlık bir zaman olabilir) egemenlik noktasına gelip işe el koyar ve yaratıcı dehaya yapılmış kötülüklerin hesabını sorar, faturasını ödetir. **Tanrısal adaletin esrarlı bir işleyişidir bu.**

Tarihin bu icraatını, o icraatın faili olan teşkilatçı deha bazen bilir, bazen de bilmez. Çoğunlukla bilmez. O, sadece işini yapar. Ama ona o görevi veren, tarihtir; o işi ona tarih yaptırmaktadır.

Tarihin bu anlamda görev verdiği teşkilatçı dehalardan biri de **Mustafa Kemal Atatürk**'tür. Tarih, Atatürk'e, İslam imanının bir evladı olarak, İmamı Âzam ve benzeri fikir öncülerinin hasretlerine cevap verme görevi de yüklemiş görünüyor. İsterseniz buna intikamlarını alma görevi de diyebilirsiniz.

İmamı Âzam, yaratıcı dehaların en büyüklerindendi ama teşkilatçı bir deha değildi. Bunun için büyük acılar çekti ve dehaların koruyucusu **'Yaratıcıların en güzeli'** (tâbir Kur'an'ındır: Mü'minûn Suresi, 14)) İmamı Âzam'ın hasretine cevap getirmek ve onun intikamını almak üzere, teşkilatçı dehaların en büyüklerinden biri olan **Gazi Mustafa Kemal**'i ortaya çıkardı. Dava büyük, çekilen acı derin olduğu için aradan asırların geçmesi gerekiyordu.

Cumhuriyet devrimini yaratan irade, yobazlığın, örtülü putçuluğun, din üzerinden hıyanetin, Allah ile aldatmanın müstahak olduğu muameleyi yerine getirirken, farkında olmadan yaratıcı deha ve mazlum İmamı Âzam'ın (ve belki de benzeri birçoklarının) intikamını da almış olabilir. Neden olmasın?

Cumhuriyeti kuran irade bazı saltanatları yıkmış, bazı egemenliklere son vermişse bu başlı başına adalettir. Tarih, o adaletin icrası için asırlarca beklemiş ve beklediği kadroyu elde ettiğinde onla-ra görev vermiştir.

Cumhuriyeti kuran iradenin son verdiği egemenliklerle, yere gömdüğü saltanatların günah faturası içinde, canı yanmış onbinlerin feryadı vardır.

İMAMI ÂZAM VE TÜRKİYE CUMHURİYETİ'Nİ KURANLARDA TEMEL İMAN VE ORTAK PAYDA

İkisinde de temel düşman zulüm, ikisinde de imanın temel belirişi ve temel ibadet, zulümle mücadeledir. Zulüm anabaşlığı altına şirkin her türünü (riyakârlık, insan putlaştırma, ecdatperestlik) sokmak zorundayız. İmamı Âzam ve Türkiye Cumhuriyeti'ni kuran irade (özellikle Atatürk) bu zulüm türlerinin tümüne karşı mücadele vermiştir.

İkisi de, ibadetleri imandan bir parça görmeyen anlayışlarını, zulme karşı mücadelede kırmaktalar. Zulme karşı mücadelesi olmayan bir imanı sağlam iman saymamaktalar. İkisi de '**onur ve istiklal mücadelesi bitinceye kadar seccadeyi dürme'**nin gerektiğine inanmaktadır.

Bu noktada, **Türk Kurtuluş Savaşı** ve Cumhuriyet devrimlerinin öncüsü olan Atatürk'ün, İmamı Âzam'la âdeta **'iman ikizi'** olduklarını görmekteyiz. **Gazi**'nin, İmamı Âzam'dan âdeta miras gibi alıp benimsediği **'zulme karşı mücadele'** zihniyeti onu, Hz. Peygamber'in temel özelliğinin **'esaret tanımama'** ve temel mucizesinin de **Bedir Savaşı** olduğu fikrine götürmüştür.

Mustafa Kemal Atatürk, Hz. Muhammed'i bu Kur'ansal niteliğiyle anlayan ve onun davasını vukufla takip eden Müslüman liderlerden biridir. Hz. Muhammed'i **'esaret tanımamanın sembolü'** olarak gören Atatürk, o muazzez Peygamber'in en büyük mucizesinin **'Bedir Savaşı'** olduğunu söyleyerek de Hz. Muhammed'le ilgili eşi az görülmüş bir idrak ve anlayış ortaya koymuştur. İslam Peygamberi ile ilgili tespitinde şöyle diyor **Atatürk:**

"Onun hak peygamber olduğundan şüphe edenler, Bedir destanını okusunlar. Hz. Muhammed'in bir avuç imanlı müslümanla kalabalık ve alabildiğine zengin Kureyş ordusuna karşı Bedir meydan muharebesinde kazandığı zafer, fâni insanların

kârı değildir. Hz. Muhammed'in peygamberliğinin en kuvvetli delili, Bedir Savaşı'dır."

Mustafa Kemal'in bu din-iman ve Peygamber anlayışı tam bir **İmamı Âzam** idraki sergilemektedir.

Zulme karşı çıkışın Bedir Savaşı ile irtibatlandırılması da İmamı Âzam kaynaklıdır.

Hz. Ali evladından **Zeyd bin Zeynelâbidîn**, Hicrî 121 yılında, Emevî halifesi **Hişam bin Abdülmelik**'e karşı ayaklandığında, İmamı Âzam onun bu zalim yönetime isyanını Hz. Muhammed'in **Bedir Savaşı**'na benzetmiş ve o idrakle desteklemiştir. (Ayrıntılar için bk. Ebu Zehre, 32)

TÜRK KURTULUŞ SAVAŞI'NIN İMAMI ÂZAM'I: MEHMET AKİF

Bedir Savaşı, İmamı Âzam zihniyetine uygun olarak sadece Türk Kurtuluş Savaşı'nın askerî mimarı tarafından değerlendirilmekle kalmamıştır. Aynı değerlendirme, İslam ilahiyatını ve Kur'an'ı da bilen bir büyük edebiyat ve şiir ustası tarafından 'din adına' da yapılmıştır.

İmamı Âzam'dan 13 asır sonra verilen **Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı'nın bir tür İmamı Âzam'ı olan Mehmet Akif Ersoy, Bedir Harbi ile Türk Kurtuluş Savaşı arasında iman ve zihniyet bakımından olduğu kadar, savaşı veren askerlerin kişilik yapıları ve tarihî rolleri bakımından da irtibatlar kurmuştur.** Türk şiirinin en büyük ustalarından biri olan Akif, **Çanakkale Şehitleri**'ni destanlaştırdığı ölümsüz şiirinde, Çanakkale'yi geçilmez kılan Mehmetçiklerin iman ve misyonlarını şu dizelerle tanıtmıştır:

> **"Ne büyüksün ki, kanın kurtarıyor tevhidi,**
> **Bedr'in arslanları ancak bu kadar şanlı idi."**

Bu, tam bir Ebu Hanîfe idrakidir. Daha doğrusu, İmamı Âzam'dan Mustafa Kemal'e, **Müdafaai Hukuk** öncülerine ve onlardan biri olan **Mehmet Akif**'e intikal etmiş bir idraktir bu. Gerçek şu ki, **Bedir ruh ve imajı, İmamı Âzam, Mehmet Akif ve Mustafa**

Kemal üçlüsünde aynı anlam ve çerçevede algılanmaktadır.

Temel niteliği, İslam'ı saltanat ideolojisine dönüştürmek ve halka zulmetmek olan Arapçılığa karşı mücadele, zulümle mücadelenin bir uzantısıdır ve üç önderde de temel görevlerden biridir.

İmamı Âzam-Müdafaai Hukuk-Mustafa Kemal çizgisinin ortak paydalarından biri de devlet başkanının (namı diğer halifenin) seçimle iş başına gelmesi veya getirilmesidir. Bu meselenin Atatürk düşüncesindeki mahiyeti **Müdafaai Hukuk ve Cumhuriyeti** kavramının içinde çok açık bir şekilde belirlenmiştir. İmamı Âzam'a gelince, bu konuda Büyük İmam'ın anlayışı, onun fıkıh ve İlmi Kelam tarihindeki devrim fikirlerden biridir. İmamı Âzam uzmanı **Ebu Zehre**'nin bu konuda yazdıklarını, rahmetli **Osman Keskioğlu**'nun güzel Türkçesi ile verelim:

"Hilafete ehil olanlar arasından halife ne suretle seçilir? Ebu Hanîfe'nin bu hususta ki görüşünü açıklayan bir sözünü araştırdık. Ve şöyle bir ibaresini bulduk ki, ona göre kamunun halifeyi seçmesi, halifenin iktidar makamına geçip sultayı ele almasından önce olmak lazımdır. Yani evvela seçim yapılır, ondan sonra makamına geçer. Yoksa makamına geçtikten sonra bîat edilmek suretiyle seçilmiş sayılmaz."

"Ebu Hanîfe'ye göre hilafet ancak müslümanların önceden seçimiyle olur. Hilafet, vasiyetle, tavsiye ile olmaz. Müslümanlar üzerine bir oldu bitti ile kendini halife gösteren kimse, boyun eğip onu kabul etseler bile, halife sayılmaz. Hilafet, o makama geçmeden önce hür bir seçimle bir baş tayin etmektir." (Ebu Zehre, 147-148)

ONUR, İSYAN VE BAĞIMSIZLIK

"Hürriyet ve istiklal benim karakterimdir. Ben, milletimin ve büyük ecdadımın en kıymetli mevrûsatından olan istiklal aşkı ile meftûr bir adamım."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Kur'an'a göre, en büyük engeli aşmak, boynumuzu bukağılayan tabuları kırmaktır. Bunu ancak büyük hamlelerin yaratıcısı dev âsiler yapabilir. Ne yazık ki bugünkü İslam dünyası, bukağılarını kırmak için isyan yerine koltuk ve mide uğruna savaşıyor. Onun isyanları Kur'an'ın menzil ve maksatlarına yönelik değildir. Olsaydı dünyanın kaderi çoktan değişirdi.

İslam dünyası büyük isyanlara ve büyük âsilere muhtaçtır. **İslam dünyası, yaratıcı isyanı öğrenmek için öncelikle İmamı Âzanı ve Mustafa Kemal'in kapısını çalmak zorundadır.** Çünkü bu isyanı tarihin önünde en mükemmel şekliyle ortaya koyan bu iki dehadır. Birincisi yaratıcı, ikincisi hem yaratıcı hem teşkilatçı deha...

İmamı Âzam'ın onurlu duruşlarının arkasında onun kimseye muhtaç olmayan bir insan olmasının büyük rolü vardır. İmkânları ve parası olan bir tüccardı. Ticaret ona bir yandan güç ve imkân verdi, bir yandan da başına dert açtı. Çünkü Ebu Hanîfe, geçinmek için halifenin vereceği görevlere muhtaç olmadığından teklif edilen tüm görevleri açık bir gurur edası içinde reddetti. Bu tavrı, hilafet makamını ona karşı öfkelendirmiştir.

Ebu Hanîfe, ticaretten elde ettiği maddî güç sayesinde, Emevîler'le mücadeleye de destek vermekteydi. Halifelerin düşmanlığını üzerine çekmesi biraz da bu yüzdendir.

Atatürk'ün Büyük İmam'la benzeşen yanlarından biri de budur. **Atatürk'ün, Millî Mücadele'yi başlatmak üzere Samsun ve Erzurum'da ortaya koyduğu bağımsızlık ve özgürlük tavrı İma-**

mı Âzam'ın halifelere karşı ortaya koyduğu tavrın bir tekrarıdır. İkisi de saraya, hilafet makamına şunu demişlerdir:

"Senin görevine ihtiyacım yok, ben tarihin verdiği görevi yapacağım; senin mevki ve makamın senin olsun; al, istemiyorum."

Ve sarayın verdiği veya vereceği rütbeleri ellerinin tersiyle itmişlerdir. Şunu da kayda geçirmeliyiz: Saraya karşı ortaya koydukları tavır bakımından aynı olan iki dehadan biri, **Mustafa Kemal**, bu tavrı İmamı Âzam'dan daha zor şartlar altında sergiledi. İmamı Âzam çok zengin bir tüccardı, evi-barkı, parası pulu vardı. Mustafa Kemal'in ise üstündeki resmî üniformadan başka serveti yoktu. O üniformayı çıkarıp attığında çırılçıplak, aç susuz ortada kalmıştı. Erzurum'dan İstanbul'a istifasını gönderdiğinde, yatacak yeri, yiyecek ekmeği yoktu. İstifasını verip ordunun imkânlarından uzağa düşünce geceyi, toplantı yaptıkları yerin gömme penceresinin içinde kıvrılıp yatarak geçirdi. Çünkü yatacak yeri yoktu. O akşam yediği 'yemek' ise, yine kendi ifadesiyle, avuç içi kadar bir helva, bir parça kuru ekmekti. Kendisinden dinleyelim:

"Ordu müfettişliğinden çekildiğim gün yahut ertesi yahut daha ertesi gün Erzurum'da yatacak bir yer bulamamıştım. Birkaç gün evvel evimde olanların her biri artık benimle olmak lüzumunu duymuyorlardı. Geceyi odamda pencere aralığında geçirdim. Ekmek ve biraz da helva ile karın doyurmaya çalıştım. Bu ve buna benzerleri ufak tefek sıkıntılar idi. Millet ve memleket üzerinde lafları bile olamazdı. Daha sonra bir vatan haini gibi idama mahkûm edildim. Fakat ne çıkardı?! Biz canla başla milletin kurtuluş davasını güdüyorduk." (Mahmut Esat Bozkurt, ***Atatürk İhtilali***, 340)

O kuru ekmekle sabahladığı gecede sahip bulunduğu iman ve azim tarih yaratacak kadar muhteşemdi. O günü kendisi şöyle anlatıyor:

"Ordu müfettişliğinden istifa edip de sade bir vatandaş olarak milletim ve vatanım için çalışmaya başladığım gün, bütün bir düşman dünya içinde, kendimi en kuvvetli adam olarak buluyordum. Bu kuvveti bana, Türk milleti davasının büyüklüğü ile vicdanım veriyordu." (Mahmut Esat Bozkurt, Atatürk İhtilali, 89)

Tarihin görev verdiği teşkilatçı deha, mevcut güçlere rağmen iş yapma göreviyle yüklüdür. Bu her zaman böyledir. O halde, esas işi, mevcut güçlere karşı hareket etmek olan bir benliğin onların verdiği görevi üstlenmesi söz konusu edilemez. Tarihin misyon yüklediği dâhi, mevcut iktidarların vereceği görevi reddedecektir ki, tarihin verdiği görevi yapabilsin. Çünkü anılan iki görev birbiriyle çelişik, birbirine rağmen görevlerdir. İkisinin birlikte yürütülmesi eşyanın doğasına aykırıdır.

İmamı Âzam ve Atatürk, davranışları ve sözleriyle şunu ilan etmişlerdir:

"Ya istiklal ya ölüm."

Nitekim **İmamı Âzam, yaratıcı dehaların kaderi olanı yaşayarak bağımsızlığını hayatı pahasına kazanmış, Atatürk ise teşkilatçı dehaların kaderini yaşayarak bağımsızlığını hayatını feda etmeden elde etmiştir.** Ve bu arada, yaratıcı deha İmamı Âzam'ın intikamını da almıştır.

Kitabımızın önceki bölümlerinde de gösterdiğimiz gibi, İmamı Âzam'ın çektiği çilenin esas sebebi, onun Arapçılık saltanatlarına karşı yani zulme karşı **'cihadın en büyük farz olduğu'** yolundaki fikri ve fetvasıydı.

Hatırlayalım, İmamı Âzam'ın en yakın arkadaşı, ama saltanat yandaşı ulema, örneğin, **İbn Şübrüme**, İmamı Âzam'ın aksine, Arapçı saltanatlara karşı çıkılmasını önlemek için 'cihadın farz olmadığı' yolunda fetva vermişti. Oysaki İmamı Âzam, bırakın cihadın farz olmasını, Emevî ve Abbasî Arabizmine karşı cihadın, İslam'ın temel ibadetlerinden daha önemli bir farz olduğunu söylemekte ve bizzat kendisi bunun fiilen öncülüğünü yapmaktaydı.

İmamı Âzam'ın hayatında fakîh İbn Şübrüme'nin oynadığı hıyanet rolünü, Atatürk'ün hayatında şu iki fakîh oynamıştır: Şeyhülislam Dürrîzâde ve Şeyhülislam Mustafa Sabri. İşgalci İngilizlerle onların güdümüne giren padişah Vahdettin'in emirleri yönünde, Kurtuluş Savaşı öncülerini eşkıya ilan edip 'katli vaciptir' fetvasıyla takiplerini sağlayan bu iki hain şeyhülislam sadece Türk tarihinin değil, bütün İslam tarihinin ender rast-

lanan kahpeleri arasında sayılmalıdır.

İmamı Âzam'a karşı **İbn Şübrüme**'nin, Atatürk'e karşı **Dürrîzâde** ve **Mustafa Sabri**'nin vücut verdiği hıyanet, günümüzdeki **'zulmün kurumsal temsilcileri olan emperyalistlerle siyasal hesaplar yüzünden işbirliği'** yapıp din meselesinde ise işi namaz ve türbanla kapatmayı esas alan zihniyetlerin arka planını anlamak bakımından hayatî önemde bir veridir.

Bu zihniyetler, mesela Atatürk'ü, emperyalizme karşı savaştığı için hiçbir övgüye layık görmezken, rakı içtiği, namaz kılmadığı için din dışı ilan edebilmektedirler.

Bugünün İbn Şübrümelerin yöntem ve zihniyeti, o günkü **İbn Şübrüme**'ninkiyle tıpa tıp aynıdır; o günlerden kopyadır. Tıpkı bugünün Mustafa Kemal gibilerinin o günün İmamı Âzam'ı ile aynı iman ve zihniyette oldukları gibi.

RİYADAN UZAKLIK

İslam tasavvufunun anıt isimlerinden biri olan **Mevlâna Celaleddin, "Ya olduğun gibi görün ya göründüğün gibi ol"** diyor. Mevlâna'nın ruhundan izler taşıyan Alman filozofu **Nietzsche** de şunu söylemiştir:

"Olduğu gibi görünenler çıldırtır."

İmamı Âzam da Müdafaai Hukuk kadroları da (özellikle önderleri Mustafa Kemal) oldukları gibi göründükleri için çıldırtan insanlardı. Onlara duyulan düşmanlıkların arka planında birinci derecede bu **'çıldırtma özelliği'**ni görmekteyiz.

Millî Mücadele öncülerinin işgalci İngilizlerle işbirliği yapan **Damat Ferit** ve ekibiyle temel farklarından biri, belki de birincisi Millî Mücadele kadrolarının riyakârlık ve takıyyecilik yapmamalarıdır. Yoksa Damat Ferit ve ekibi hainler, elbette ki İngilizleri özellikle seviyor, öne çıkarıyor değillerdi. İşgalci zulüm ve dehşete kin ve nefretleri vardı ama bu kin ve nefretin gereği olan mücadeleye girişecek yürek ve cesaretleri yoktu. Bunun için takıyye ve riya yoluna gittiler. Bir yandan İngilizleri memnun etmeye çalışırken öte yandan milleti memnun etmeye uğraştılar. Yani riyakârlığın bütün pisliğine tepeden tırnağa bulaştılar.

Müdafaai Hukuk savaşının öncüsü **Mustafa Kemal**'in riyakârlığa karşı tavrını destanî tablolar halinde ortaya koyan onlarca olay ve anekdot vardır. Bunları, onun destanî hayatına ayırdığımız eserimizde tek tek göstereceğiz.

Ebu Hanîfe'ye gelince, onun en büyük meziyetlerinden biri de, her ne pahasına olursa olsun riyaya gitmemek, sözünü evirip çevirmeden söylemek, hep olduğu gibi görünmek ve hep ne ise o olmaktır. Sahabe neslinin bile takıyyeye gittiği bir ortamda, tarih, Ebu Hanîfe ile bir büyük imanın kudret ve dirayetine tanık oldu. Bilali Habeşîlerin, Ammâr bin Yâsirlerin, Ali bin

Ebu Tâliplerin, Hüseyin bin Alilerin imanını andıran bir imandı bu.

Emevî'nin saldığı dehşete mukavemet öyle her yiğidin işi değildi. Bir örnek verelim: En büyük sahabîlerden biri sayılan **Abdullah bin Ömer** (Hz. Ömer'in oğlu), o dehşet devrinde nasıl davrandığını kendisi anlatıyor:

"Fitne devrinde kimsenin yanında çarpışmadım. Ben, galip gelen kimse, onun arkasında namaz kılarım." (İbn Sa'd, ***et-Tabaqât***, 4/149)

Aynı **İbn Ömer** (ölm. 74/693), kendi durumunu ele veren şu sözün de sahibidir:

"Muaviye, hilafet için ortaya çıktığında bir yerde şöyle nutuk atıyordu: 'Bu işe benden daha layık kim var?!' Beni yanlış anlamasından korkmasaydım ayağa fırlayıp şöyle diyecektim: 'Baban imansızlık içinde iken seni tokatlayan kişi bu işe senden daha layıktır." (İbn Sa'd, 4/182)

Ve İbn Ömer, son nefeslerini vereceği sırada şunu söyleyecektir:

"Şu dünyadan ayrılırken bir tek şeye vahlanıyorum: Haccâc-ı Zalim ve eşkıyaları ile savaşmadım; savaşmalıydım!" (İbn Sa'd, 4/185, 187)

İşte, bu takıyye örneklerine daha ilk döneminde tanık olduğumuz bir tarihin, daha sonraki döneminde, başını imanı için vermeyi göze alarak gerçeği haykıran bir büyük önderinin destanî hayatına tanık oluyoruz: **İmamı Âzam.**

"Ebu Hanîfe, içindekinin aksini duyuran kimselerden değildi. Bu yüzden hayatını tehlikelere mâruz bırakmıştır. Bu tehlikeleri kuvvetli bir irade ve cesur bir yürekle karşıladı. Korkmadı, zaaf göstermedi." (Ebu Zehre, 32)

Benzeri bir ruhun benzeri bir destanî hayatına aynı tarihin çok daha sonraki dönemlerinde Mustafa Kemal'le tanık olacağız. Herkesin kaçmak için delik aradığı bir zamanda, bir **'İmamı Âzam ruhu'**yla şöyle diyordu:

"Ya istiklal ya ölüm!"

AKILCILIK

"Eğer aklın yerine nakli koyarsak peygamberin her söylediğini bir başka peygamberle kanıtlamak gerekir. Ve bu durum bir teselsül ile ilk peygambere kadar gider. Peki, o ilk peygamberin söylediğini ne ile doğrulayacağız? Akılla. Yani, her hal ve şartta nakillerin doğruluğunu belirleyecek olan akıldır."

Kadı Abdülcebbâr

Kur'an dilinin aşılmamış ustası **Isfahanlı Râgıb**, şaheseri **'ez-Zerîa ila Mekârimi'ş-Şerîa'**daki akılla ilgili bölümde, İslam adına şu tespiti yapar:

"Akıl komutandır, din asker. Akıl olmasaydı din geçerli ve kalıcı olamazdı." (ez-Zerîa, 207)

İmamı Âzam'ın akılcılığını, onun, **re'y, kıyas, istihsan** ve örf anlayışını incelediğimiz **Beşinci Bölüm**'de ayrıntılı olarak gördük.

Atatürk'ü incelediğimizde, onun akılcılığının İmamı Âzam akılcılığı tarafından esas alınan hedeflerin tümüne ulaşan bir akılcılık olduğunu görüyoruz. Atatürk devrimlerini tek kelimeye indirgemek isterseniz, bize göre, o kelime **'akılcılık'** olacaktır. İmamı Âzam'ın mesajını bir kelimeyle ifade etmeye kalktığınızda o tek kelime de 'akılcılık' olacaktır.

Re'yin amaçladığı **'serbest düşünce'**, kıyasın amaçladığı **'hükümlerin esas dayanağı olan illetin öne çıkarılması',** istihsanın amaçladığı, **'rivayetleri değil, kamu yararını esas alma'** ve nihayet örfün amaçladığı **'yaşanan yer ve zamanın kabullerini dikkate alma'** niteliklerinin tümü Atatürk'ün yarattığı devrimlerin ruhunu oluşturan niteliklerdir. Bu niteliklerin anabaşlığı şu iki kelimeden biridir: **Akıl veya akılcılık.**

Durum, İmamı Âzam'da da böyledir, **Gazi**'de de. İmamı Âzam teorik tespitleri yapmış, yine teorik olarak fıkha uygulamıştır; **Atatürk** ise teşkilatçı dehasına yaraşır biçimde bu tespitleri kurumsallaştırıp hayata geçirmiştir.

İmamı Âzam ve Atatürk'ün anladığı mânâda bir akılcılığın işleyebilmesi için kaçınılmaz şart, laikliktir. **Tavır ve zihniyet olarak laiklik.** Adı resmen konur veya konmaz; o bir yöntem ve üslup meselesidir.

Anlaşılan o ki, İmamı Âzam'ın ilk ve isimsiz ışıklarını yaktığı laikliğin hayata girmesi için insanlığın onbir asrı aşkın bir zaman beklemesi gerekmiştir. İslam dünyasının ise kişi olarak Atatürk'ü, zaman olarak da on üç asır sonrasını beklemesi icap etmiştir.

İşin esası şudur: **Laiklik olmadan ne re'yi ne istihsanı ne kıyası tam anlamıyla hayata geçirmeniz mümkündür.** Mümkün olsaydı bu ilkelerin babası olan İmamı Âzam 'kâfir' ilan edilmezdi. Bu, İmamı Âzam'ın yaşadığı zamanda da böyleydi, bugün de böyledir. Nitekim bugünkü dünyada İmamı Âzam'ın mezhebine bağlı milyonlar, laiklikten uzak bulundukları için mezhep önderlerinin akılcılığı onların hiçbir işine yaramıyor. Çünkü o ilkeler işletilemiyor.

O ilkeleri işlettiğinizde, yaptığınız işin Atatürk'ün yaptığı iş olduğunu, bunun da sizi laikliğin eşiğine getirdiğini görüyorsunuz.

Yapılan işin adına resmen 'laiklik' dersiniz veya demezsiniz; önemli olan ilkeleri işletip kurumsallaştırmaktır. Batı ülkelerinin bu kurumsallaştırmayı en ideal biçimde yapan birçoğunun anayasalarında laiklik sözcüğü bile geçmemektedir.

ANA DİLDE İBADETE ÖNCÜLÜK

İmamı Âzam, yaşadığımız günlerden 1300 küsur yıl önce Kur'an'ın tercümesiyle namaz kılınabileceğine fetva vermişti. Bu satırların yazıldığı Müslüman ülkenin topraklarında ise hem de 1920'li yıllarda, bırakın tercüme Kur'an'la namaz kılmayı, insanların Allah'a kendi dillerinde dua etmeleri bile dine aykırı sayılıyordu. İmamı Âzam'ın iman çocuğu olan **Gazi Mustafa Kemal**, yıktığı şirk kalıntıları arasına bu anlayışı da koymuş ve gereğini yapmıştır. Âdeta, İmamı Âzam'ın hasretine cevap verir, onun intikamını alırcasına. İşte bir uygulaması:

14 Ekim 1924 günü Kayseri'de hastane açılışı yapılıyordu. Tam kurdela kesileceği sırada birisi sokulup **Zeynelâbidin Türbedarı** bir zatı işaret ederek, "İzin verirseniz bir dua yapsın" diye fısıldadı. Sebep belli idi: Dua Arapça yapılır; onu da bazı kişiler bilir. **'Türbedar'** unvanı olan yani Allah'a aracı yapılan birinin dua etmesi ise iyiden iyiye bir şanstı. Onlar varken başkalarının dua etmesi çok yanlış olurdu.

Atatürk bu iç içe dindışılıkların tümünü birden yıkan bir tavır sergiledi. Gerekçeli, kesin ve net bir cevap verdi:

"Hoca Efendi'nin dua etmesine hacet yoktur. Cenabı Rabbul âlemîn benim lisanımı da bilir; duayı ben yaparım." (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 17/93)

Ve Atatürk duayı yaptı ve kurdela kesilerek hastane açıldı.

Atatürk'ün, İmamı Âzam'ın hasretine cevap ifade eden icraatından biri de ana dilde ibadet çığırını Türkiye'de açmış olmasıdır.

Ne yazık ki, bu konuda, en yakın arkadaşı olan din adamları bile onun yanında yer almamış, onu bir başına bırakmışlardır. Hem de hepsi Hanefî mezhebine mensup olmalarına rağmen. Yani onlar, hem aklın hem de dinin gerektirdiğini yapmak yerine, geleneğin dedikodusundan âzade olmayı tercih etmişlerdir.

Ve 'kılıcının arkası bile kesen' Atatürk, bu din adamlarının icraatına bırakın şiddetle mukabeleyi, sesini bile çıkarmamıştır.

Atatürk'ün milleti zorla 'Türkçe ibadet ettirdiği'ni yeni nesillere hayasız şekilde propaganda eden bugünkü Atatürk karşıtı dincilerin vicdanı, hiç değilse şu gerçeği dile getiremiyor. Nasıl bir vicdandır bunlarınki anlamak mümkün değil!

Haçlı güdümlü dincilik siyasetleri, halkı Allah ile aldatırken, bağlı oldukları mezhebin bin üçyüz yıllık fetvasına karşı çıktıklarını söylemezler; dini korumak maksadıyla Atatürk'e karşı çıktıklarını söylerler. Dine yalan söyletip fıkhın bin küsur yıllık kabulünü dışlayarak dine hizmet nasıl olabilir sorusunun cevabı ise dincilik tarafından asla verilememiştir.

ANA DİLDE İBADETE KARŞI ÇIKIŞIN ARKA PLANI

Bir yandan "Elhamdülillah, biz Hanefî mezhebindeniz" diyerek böbürlenen, öte yandan anadilde ibadete, peşinen ve bir engizisyon aforozculuğu ile karşı çıkan çevre ve zihniyetler, şöyle bir bakıldığında görülecektir ki, daha önceki zamanlarda Kur'an'ın başka bir dile çevrilmesine de aynı mantık ve aynı tavırla karşı çıkmışlardır. Tipik örnek, Cumhuriyet'e ve **Kurtuluş Savaşı**'na karşı çıkan ve bu siyaseti uğruna Türkiye'yi terk edip önce Yunanistan'a, sonra da Mısır'a sığınan **Hain Şeyhülislam Mustafa Sabri**'dir. Onun, anadilde ibadete karşı çıkışta bayrak olmuş eseri ***'Kur'an'ın Tercümesi Meselesi'***, Kur'an'ın başka bir *dile çevrilmesine* de karşı çıkmaktadır.

Mustafa Sabri (ölm.1954), Arap asıllı olmayanları **Mevâlî** (köleler) ve Arapça bilmeyenleri **'ümmî'** olarak damgalayan ve bunu İslam'ın fıkıh ve akaid kitaplarına geçirip dinleştiren Emevî kodamanları gibi düşünmektedir.

Mustafa Sabri'ye göre, bir insanın ümmîlikten kurtulması ancak Arapça öğrenmesiyle mümkündür. Arapça'yı bilmeyenler başka neyi, nasıl bilirlerse bilsinler, ümmî sayılırlar. (bk. Kur'an'ın Tercümesi Meselesi, 50-52) Ne ilginçtir ki bu konuda ona karşı çıkan fikrin günümüzde babası sayılabilecek kişi bir Arap müfessirdir: **Ezher Rektörü** ve İslam din bilimleri otoritesi **Ahmet Mustafa el-Merâğî...**

Mustafa Sabri'nin, Merâğî'yi eleştirirken kullandığı temel gerekçe, üzerinde olduğumuz konunun en hayatî noktalarından birini açığa çıkarıyor:

Mustafa Sabri'ye göre, Kur'an'ın başka bir dile çevrilmesinin ve anadilde ibadete cevaz verilmesinin en büyük tehlikesi **'Ankaralı mülhitler'** dediği cumhuriyetçi kadrolara onay verilmesine yol açacak olmasıdır. ***Mustafa Sabri*** böylece, düşmanı olduğu bir inkılapçı kadroya kinini, bir İslamî-fıkhî meseleye bulaştırmış, fıkhın tüm verilerini bu politik öfkeyle boğmuş, gözü hiçbir şeyi görmez hale gelmiştir. Kısacası, kinini din yapmıştır Mustafa Sabri...

Kurtuluş Savaşı'na ve o savaşı verenlere duyduğu kin yüzünden ülkesini terk edip **Yunanistan**'a, yani **Kurtuluş Savaşı**'ndaki bir numaralı düşmana sığınan, bir süre dolaştıktan sonra da Mısır'a yerleşip kin ve düşmanlığını oradan kusmaya devam eden bu haini, **'İslam'ı çağın, hayatın ve aydınlığın dışına itecek her şeye onay veren bir tip'** olarak nitelemek abartma olmaz kanısındayım...

Mustafa Sabri, bir Cumhuriyet düşmanı ve Türk Kurtuluş Savaşı'na ihanet ve hıyanet etmiş bir mürtecidir. Kurtuluş Savaşı'nın mimarı ve başkumandanı Mustafa Kemal'e karşı İngilizlerle birlikte çalıştığı bilinmektedir. Kurtuluş Savaşı'nı başlatmak üzere Anadolu'ya geçen **Mustafa Kemal**'i İstanbul'a getirtip tutuklatmak için didinen İngilizlere takdir ve şükranlarını iletmiştir. Hem de Başbakan vekili ve 'şeyhulislam' sıfatıyla. Mustafa Sabri, 8 Haziran 1919 günü, İngiliz Ataşesi **Deeds** tarafından makamında ziyaret edilerek kendisine İngiliz hükûmetinin takdir ve iyi dilekleri iletilmiştir.

Bugün, Türkiye'de, anadilde ibadete karşı çıkanların iddiaları, ne ilginçtir ki, önder seçtikleri bu **Mustafa Sabri** ile tamı tamına örtüşmektedir.

Bir kitap, ibadet için bir dilde, içeriğini anlamak için başka bir dilde okunamaz. Bu, insan ve hayat gerçeğine aykırıdır. Ve Ortaçağ kilise dayatmalarının iflasıyla tarih önünde çökmüştür. İbadetinde Kur'an'ı Arapça okumanın din emri olduğunu kabullenen kitlelere bu kitabın ibadet dışında başka bir dilde çevirisi-

ni okutmak imkânsız denecek kadar zordur. Nitekim tarih boyunca da böyle olmuştur. Kitleler, Kur'an okumayı, Kur'an'ın harflerini telaffuz etmek şeklinde buyruklaştıran bir anlayışı dinleştirmişlerdir.

'Kur'an kursu sektörü' bu anlayışın kurumsallaşmasının bir ürünüdür. Nedir bu sektörün yaptığı? Halka, Arap alfabesinin belletilmesi ve buna bağlı olarak, **'namaz sureleri'** adı altında birkaç Kur'an suresinin Arapça lafızlarının papağan gibi tekrar ettirilmesi. Bu iş için aylar, hatta yıllar harcanmaktadır. Tabiî ki, aldatılan halktan trilyonlar toplanmaktadır. Ama işin sonunda Kur'an'ın ruhundan, mesajından, amaçlarından, özellikle zulme karşı savaşı öne çıkaran buyruklarından hiçbir şey öğretilmemektedir. Varsa yoksa, Arap harflerinin daha güzel nasıl telaffuz edileceği.

Halk, bu yolla yıllar boyu aldatılmış, toplumun din duyguları istismar edilerek akıl almaz rakamlarda paralar toplanmıştır. Arap harflerini öğretmeye dayalı **'dokunulmaz, eleştirilmez, teftiş ve tetkike tâbi tutulamaz bir saltanat'** vücut bulmuştur. Bu saltanat, son çeyrek yüzyılda, ülkenin kaderine ciddî biçimde etki eden bir engizisyona dönüşmüş bulunuyor. Kısacası, **kitleler, Allah ile aldatılmıştır. Ve aldatma tüm hızıyla sürmektedir.**

Parti, hizip, klik gibi özel güç veya para odaklarıyla şöyle veya böyle ilişki içinde olan ilahiyatçılar, hiçbir tartışmaya girmeden, konunun fıkıh bünyesindeki durumunu gündeme dahi getirmeden, **"Ana dilde ibadet edilebileceğini söylemek reformculuktur"** diye bir afaroz cümlesi kullanmakla yetinmişlerdir. Bu türden ilahiyatçılar, anadilde ibadet meselesini, her fırsatta Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onu kuranlara saldırı, hatta sövme aracı yaptılar. Yani **Mustafa Sabri'nin kin yolu**nu seçtiler.

Anadilde ibadete karşı çıkanların, tarih içindeki tipik özelliklerinden birine daha dikkat çekmek gerekiyor: Bu zihniyet, bir zamanlar, Kur'an'ın tercüme edilmesine, hutbelerin Arapça dışında bir dille okunmasına da karşı çıkmış, buna yeltenenleri zındıklık, hatta kâfirlikle itham etmiştir. Bugün bunlar tartışılmıyor. Ne Kur'an'ın tercüme edilmesine karşı çıkan var ne de hutbelerin şu veya bu dilde okunmasına. Peki, bunun böyle olma-

sını yıllar önce savunduğu için inim inim inletilen, kâfir ilan edilen insanların hakları ne olacak? Onlara yapılan zulmün günahı kimin boynunda kalacak?

Anadilde ibadete karşı çıkmak, Arapça konuşmayan kitleleri örtülü bir kültür emperyalizminin egemenliği altına sokmaktır. Bu emperyalizmin en kahırlı faturasını Türkçe konuşan kitleler ödemiştir.

Rusya'nın parçalanışıyla bağımsızlık kazanan **Türkî Cumhuriyetler**'in ortaya çıkışından sonra artık bir **Türk Asıllı Milletler Topluluğu**'ndan söz etmek gerekir. Bugün, bu milletler topluluğu, Anadolu Türklüğü'nün yüzyıllardır acısını çektiği Arap kültür hegemonyasının etki alanından çıkabilme şansını, ancak Türkiye Cumhuriyeti'nin örnekliği sayesinde elde edebilir. Türkiye bu örneklik görevini yerine getirmez ise doğmuş bulunan onca Türkî devletle bir büyük **'Türk Devletler Topluluğu'**na ulaşmak yerine, Arap güdümüne girmiş sözde Türk bir kitleler topluluğuna ulaşırız.

Türk dünyasının bir büyük güç haline gelmesini istemeyen unsurlar ısrarlı bir gayretle Türkî devletleri, o arada Cumhuriyet Türkiyesi'ni Arap kültürünün sömürü alanında tutmak istemektedirler. Bu yolda en yoğun gayret, Türk dünyasının **'süper güç'** olma noktasına gelme ihtimalinden en çok rahatsız olan **AB** ülkelerince, özellikle **Almanya** tarafından sergilenmektedir. **ABD** ise, aynı tavrı takınmak için daha başka gerekçelere de sahip bulunuyor.

Tarih boyunca, vahyin kutsallığı, Araplar'ın ve Arapça'nın kutsallığına dönüştürülerek kitlelere örtülü bir emperyalizm uygulanmıştır. Bu emperyalizmin en yıkıcısı, kitlelerin **'Arapça'nın kutsallığı'** morfiniyle uyuşturulup aldatılması şeklinde ortaya çıkanıdır. Yüzlerce örnekten birini vereceğiz: Ünlü, **31 Mart İrtica Hareketi.** (13 Nisan 1909) Bu büyük irtica hareketinin başı olan **Derviş Vahdetî** adlı kinci-kancı-militan yobaz, İstanbul'u kana bulayan ayaklanmasını, Arapça'yı bir tür afyon gibi kullanarak halkı ve askeri iğfal etmekle başlattı. Tarihçi **Cemal Kutay**'dan özetleyelim:

"Kanlı-kinli Otuz bir Mart irtica hareketini karara bağlayan

Divân-ı Harb-i Örfî (sıkıyönetim) mahkemesinin tespitleri arasında Arapça'nın, Müslümanların Kur'an'a saygılarının nasıl kötüye kullanıldığına dair ibretli örnekler vardı: Derviş Vahdetî'nin 'İttihad-ı Muhammedî' cemiyeti adına camilerde hutbe okuyanlar, kışlalara da girmişler, Arapça vaazlar vermişlerdi. Mahkeme başkanlığı, bu Arapça vaazların metin ve mevzularını şeyülislamlıktan sormuştu. Gelen cevap inanılır gibi değildi: Bu Arapça metinler, medreselerde okutulan Arapça sarf ve nahiv (gramer) kitaplarından derlenmişti! Dinle, diyânetle alakası yoktu. Yine, dua diye okunan Arapça metinlerden biri de gusül abdestinin nasıl alınacağını tarif eden bir metindi!"

"Derviş Vahdetî'nin ifadeleri arasında, konuyla ilgili şu ibretli açıklama var: 'Tilâvet edilen (okunan), Arapça olunca, müminler, mânaları bilemedikleri için Kur'an zannıyla ve tilâvetin (okumanın) makam ve tarzından heyecan duyarak dinlerler. Anladıkları bir lisanla bu teheyyücü (heyecanlandırma) temin mümkün olmadığından bu tarz daima tercih edilegelmiştir."

"Mahkemede, akıl dengesinin bozuk ve bu yapısı ile de cezaî ehliyetinin olmadığını söyleyecek kadar medenî cesaret yoksunu bir maceracının Kur'an-ı Kerim'in Arapça metnini açıklama tarzını, bugünkü Derviş Vahdetîlerin nasıl yorumladığını öğrenebilmek çok ibretlidir diye düşünüyorum!" (Kutay; ***Anadilde İbadet***, 1/231-232)

Bütün bunları okuduktan sonra, İmamı Âzam'ın bu olup bitenlerden bin küsur yıl önce, Arabizmin zulüm aracı olarak kullandığı **'Arapça ibadet dayatması'**nı İslam fıkhı bünyesinde etkisiz kılan muhteşem devrimini ve aşılmamış dehasını hangi takdir ifadeleriyle anmak gerekir bilemiyorum.

Atatürk, İmamı Âzam'dan bin küsur yıl sonra bu meseleyi nihaî bir çözüme ulaştırmak ve hayata sokmak için gereken teşebbüsü yaptı, ilk adımları attı ama tam sonuç almaya ömrü vefa etmedi. Onun arkasından gelenler ise bu meseleleri çözmek şöyle dursun, bunların önemini anlayacak zihin ve idrak gücüne bile sahip değillerdi. Bunu fark eden Arapçı dincilik, işe yeniden el koydu ve ana dilde ibadete yönelik istekleri dinsizlik ilan

ederek suyu baştan kesti. Müslüman Türk halkı, bin üçyüz küsur yıl sonra yeniden Arabizm boyunduruğunun altına sokuldu.

ATATÜRK DEVRİNDE NELER YAPILDI?

Ezanın Türkçe okunmaya başlamasıyla açılan çığırın bir uzantısı olarak **İstanbul Göztepe'de** bir camide, Cemalettin Efendi adlı bir imam, bir Cuma günü hutbeyi Türkçe okuduktan sonra, namazı da, Fâtiha ve zammı sureleriyle birlikte Türkçe kıldırdı. İmam, **Diyanet İşleri Başkanlığı**'na şikâyet edildi.

Başında, Atatürk'ün en çok sevip saydığı insanlardan biri ve Hanefî mezhebine mensup bir din bilgini olan **Rifat Börekçi**'nin bulunduğu Diyanet İşleri Başkanlığı'nın konuyla ilgili kararını ibretle görelim:

"İstanbul Göztepe Camii şerifinin imam ve hatibi, namazda Kur'an yerine tercümesinin okunmasına bütün mezhep imamlarınca izin verilmediği halde aksini yapmaya cesaret ederek namazın dinî kurallarını değiştirme, ehemmiyet vermeme ve oyun şekline getirmek suretiyle Müslümanlar arasında ayrılığa, ihtilafa ve memlekette fitneye sebep olacağından .... sorumluluğundaki ilmî ve dinî vazifelerden uzaklaştırılması zorunlu bir hal almıştır." (Ali Sarıkoyuncu, Atatürk Din ve Din Adamları, 110-111)

Sadece Atatürk devrimlerinin ruh ve amacına değil, İslam dinine, fıkhın bin küsur yıllık kabullerine tamamen aykırı olan bu kararı veren kurum, Atatürk döneminin Diyanet İşleri Başkanlığı'dır ve başında Atatürk'ü çok seven ve Atatürk'ün de çok sevdiği bir din adamı bulunmaktadır. Ve Atatürk, bu karara karşı ağzını açıp tek kelime söylememiştir. Elini ve dilini bu işe asla bulaştırmamıştır. Keşke bulaştırsaydı. Yakın dostluğu olan Rifat Börekçi'yi çağırıp bir sitemde bile bulunmamıştır. O sitemi şimdi biz yapalım:

Gerçek şudur ki, o günkü Diyanet İşleri'nin verdiği o fetva-karar İslam dinine ve İslam mezheplerinin kabullerine tamamen aykırıdır. İlme ve İslam'a göre değil, ses çıkmasın, ortalık karışmasın gerekçesiyle, örfe, çevrenin eğilimlerine göre verilmiş bir karardır; özellikle Hanefî fıkhına aykırı bir karardır.

Bu böyle olduğu halde, Atatürk sesini çıkarmamış, Rifat Börekçi'ye sitem bile etmemiş, işin kotarımını 'işin ehli' saydığı Diyanet'e bırakmıştır. **"Namazı Türkçe kıldırma yolunda baskı ve ceberût bu mudur?"** diye dinci müfterilere sormak lazım.

İş bu kadarla da kalmamıştır: Konunun basında yer alması üzerine yine **Diyanet Resi Rifat Börekçi** tarafından, **3 Mayıs 1926** tarihli Cumhuriyet gazetesinde yapılan açıklama ise ilim ve din adına daha da dehşet vericidir:

"Namaz Türkçe kılınmaz. Namazı Arapça kıraati ile edaya mecburuz. Belki bir iki sureyi Türkçe'ye tercüme etmek mümkündür fakat bunlar namazda kullanılamaz." (Bir önceki kaynak ve yer)

Atatürk'ten yine ses yok, itiraz yok, sitem yok.

Örf dini savunuculuğu bununla da yetinmeyerek bu kez kalemi yine çok saygın bir din âlimi ve o sırada **Diyanet İşleri Müşavere Heyeti Üyesi** (daha sonra Diyanet İşleri Başkanı) olan **Ahmet Hamdi Akseki**'nin eline veriyor. **Akseki Hoca** da aynı minval üzere, örfün dedikodusundan âzâde olmak adına, fıkhın kabul ve tespitlerini çiğneyerek **'Kur'an'ın Türkçesi ile namaz kılınamayacağı'** hükmünü ilan ediyor.

Atatürk'ün yaşadığı günlerin Atatürk tarafından atanmış Diyanet İşleri başkanı ve uzmanları bunları yapmış ve Atatürk de uzaktan seyretmişken, Atatürk mirasının insafsız ve hatta hain ellerle tahrip edildiği 1990'lı yılların Türkiye'sinin Diyanet İşleri Başkanlığı, 2002 Mayıs ayında topladığı (ve bu satırları yazanın da katıldığı) büyük Şûra'nın, 18 Mayıs 2002'de kamuoyuna açıklanan kararları arasında şuna da yer veriyordu:

"Namazın ihmal ve tehir edilemeyeceği dikkate alınarak, Kur'an'ın aslî lafzını okuyamayanların, öğreninceye kadar, tek başına namaz kılarken tercümesiyle kılması mümkündür." (Sarıkoyuncu, aynı. 113)

Atatürk'ün Diyanet İşleri'nin 'caiz değildir' fetvasını verdiği günlerin Türkiyesinde ne bir ilahiyat fakültesi ne de bir imam-hatip okulu vardı. O günkü Türkiye, sokaklarında çamurdan başka bir şeyin bulunmadığı, okuma yazma oranının en fazla

yüzde sekiz dokuz olduğu bir Türkiye idi. 1990'ların Diyanet'inin az önceki kararı verdiği Türkiye'de ise altı yüz civarında imam hatip okulu vardı. Anılan Şûra'ya, 120 küsur ilahiyat akademisyeni katılmıştı. Bunlar, sayıları otuza yakın ilahiyat fakültesinin kariyer sahibi hocalarıydı.

İşte, Atatürk Türkiye'sinde 'namazın Türkçe kılınması dayatması' (!) ile, Atatürk mirasının tahrip edildiği 1990'ların Türkiyesinin aynı konudaki fetvası yan yana.

Birileri hâlâ, haya etmeden, vicdanları sızlamadan "Atatürk, namazın Türkçe kılınması için baskı ve dayatma yaptı" **diyebilecekler mi? Ne yazık ki, onur paydaları çok düşük bazı sefiller, bunu hâlâ söyleyebilmektedirler!**

'Atatürk camilerde Kur'an'ı Türkçe okuttu' iddiası da doğru değildir. Yapılan o değil, şudur: Kur'an'dan okunan özgün metin yanında o metnin Türkçe tercümesi de okutuluyordu. Uygulama da budur, istenen de. Bu, bugünkü Diyanet İşleri'nin de yaptığının ta kendisidir.

Bu uygulama ilkin Yerebatan Camii'nde gerçekleştirildi. Büyük ilgi gördü. Daha sonra aynı uygulama Süleymaniye, Sultanahmet, Ayasofya camilerinde tekrarlandı. İlgi büyüktü. On binlerce insan toplanıyordu. (Bu konuda yaşayanların ve o günkü basının tanıklığı için bk. Yurdakul, Yurdakul; Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar, 173-191)

Bu ilginin yarattığı eğitim bilinci Atatürk'ün dikkatinden kaçmamıştır. Uygulamayı belli mekânlardan çıkararak radyoya aktardı. Yaşayanlardan, hatta uygulamanın bizzat başını çekenlerden biri olan **Hafız Yaşar Okuyan**'dan dinleyelim:

"Sultanahmet Camii'ndeki büyük ilgiden birkaç gün sonra Atatürk beni çağırtıp talimat verdi. O gün, akşam namazından sonra camide okunup radyo ile yayınlanacak mevlit nedeniyle, cami içinde ve dışında mahşerî bir kalabalık vardı. Bu mevlit, İslam âleminde radyo ile ilk defa yayınlanacaktı" (Atatürk'ün Bütün Eserleri, 25/295-297; Yurdakul, 184)

O gün yapılan bu işler o günlerde din dışı gösteriliyor, büyük infiallere araç yapılıyordu. Bugün herhangi bir İslam ülkesinde

bunun aksini yapan var mıdır? Tam tersine bugün radyo ve televizyondan bu yayınları kaldırsanız sizi dinsizlikle suçlarlar.

Peki, şimdi ne olacak? O gün atılan iftira ve işlenen bühtanlar mı esas alınacak, bugünkü uygulama mı? Şöyle veya böyle, Atatürk ve onun İmamı Âzam fetvalarına dayanan icraatının zaman tarafından doğrulandığında kuşku kalmamıştır. O zaman Atatürk'ün hakkı neden kabul ve itiraf edilmiyor? Ve neden onca nankörlük ve bühtandan ders alınmıyor?

BUGÜNKÜ DİYANET TEŞKİLATININ TAVRI

Türkiye Cumhuriyeti'nin, birkaç bakanlık bütçesi kadar büyük bir parayla (2008 yılında iki katrilyon) finanse edilen anayasal din kurumu **Hanefî Diyanet Teşkilatı**'nın, anadilde ibadet meselesinde izlediği tavır zikzaklarla dolu, şaşırtıcı ve ürpertici bir tavırdır.

15-18 Mayıs 2002 tarihinde İstanbul Tarabya Oteli'nde yapılan, bizim de katıldığımız **'Güncel Dinî Meseleler İstişare Toplantısı'**nda alınan kararlardaki yumuşamaya değin, Diyanet'in anadilde ibadet sözünden bile rahatsız olduğu bilinmektedir. Tarabya Toplantısı, daha birçok konuda olduğu gibi, Diyanet'in dine bakışında ciddî bir dönüm noktası olmuştur. Bu toplantı sonunda alınan ve 39 maddede özetlenen istişarî kararlardan birinde, anadilde ibadete de değinilmekte ve nihayet şu kadarı söylenebilmektedir:

"Namazın ihmal ve tehir edilemeyeceği dikkate alınarak, Kur'an'ın aslî lafzını okuyamayanların, öğreninceye kadar, tek başına namaz kılarken mealiyle kılması mümkündür." (Tarabya Kararları, 38. madde)

Türkiye Cumhuriyeti **Diyanet İşleri Teşkilatı**, anadilde ibadet konusunda, İslam fıkhının verilerini gündeme getirip halkın önünü açmak yerine, bu imkâna politik nedenlerle karşı çıkan ve çoğunluğunun hareket noktası Cumhuriyet karşıtlığı olan söylemlerin yanında yer almış ve gerçeği örten kurul kararları çıkarmıştır. **4.12.1997 tarih ve 103 sayılı Din İşleri Yüksek Kurulu Kararı** bunun tipik bir örneğidir. Kararda şöyle deniyor:

"Kur'an'ın aslî lafızları okunmadan ibadet-namaz olmaz. Namazda Kur'an'ın orijinal lafızları dışında bir şey okunamaz."

Bu karar, Hanefî fıkhının temsilcisi olan bir din kurumunun kararıdır. Ve sadece Hanefî fıkhına değil tüm İslam fıkhına tamamen aykırıdır, açık bir yalandır. İslam adına da Hanefîlik adına da esef vericidir. Özellikle elinizdeki kitabı okuduktan sonra sormaz mısınız: **"Hanefilik ve din bunun neresinde?"** Elbette ki hiçbir yerinde. **Bu karar Hanefîlik'e de İmamı Âzam'a da, İslam'a da açıkça saygısızlıktır. "Namazda Kur'an'ın orijinal lafızları dışında bir şey okunamaz."** demek, Hz. Peygamber'in kıldıkları da dahil, tüm namazları reddetmektir. Bu kararın altına imza koyanların, cehalet veya inatları yüzünden çıldırmış olmaları lazım. Namazda Kur'an dışında bir şey okunamaz ise **kıyam dışında kalan yerlerde (rükû, secde ve teşehhüdde) okunan 'Kur'an dışı' duaların namazı bozmaması nasıl mümkün oluyor?**

Allah, ayakta iken bir dil, oturur veya eğilirken başka bir dil mi istiyor?

Kısacası, İslam'ın peygamberi ve fıkıh mirası, insan toplumlarına kendi dillerinde ibadet etme imkânı vermiş, bunun yollarını ve uygulamasını göstermiştir. Bu konuda Arapçılığın zalim hegemonyasını yıkan önder fakîh ise İmamı Âzam olmuştur. Politik, bölgesel ve ırkî tutumlar yüzünden bu hakkı insanın elinden almak bir insanlık suçudur. Bu suçu, kutsal birtakım kavramları kılıf yaparak saklamaya çalışmak ise ayrı bir zulümdür.

Atatürk, İmamı Âzam'ın büyük hasretine cevap vermek ve ana dilde ibadetin yolunu açmak için ilk adımı, ezanın çevirisini okutmakla attı. Bunu bile dinsizlik sayanlar oldu. Yüzlerce Hanefî fakîhinin, onlarca kaynağın açık seçik beyanlarına rağmen böyle yaptılar. Sanki, ezanın tercümesini ilk kez Atatürk okutuyordu. Bunu Atatürk'ün tevessül ettiği bir din tahribi, bir kıyamet alâmeti gibi yaydılar. Oysaki, bu, hitap ettikleri halkın bağlı olduğu mezhebin bin üçyüz yıllık fetvasıydı.

Haya etmeden, Allah'tan korkmadan Atatürk'e iftira ettiler, halka yalan söylediler. Daha kötüsü, kendi vicdanlarına yalan söy-

lediler. İlme, irfana, İslam'ın bin küsur yıllık fıkhına yalan söylettiler.

Kitabımızın **Sekizinci Bölüm**'ünün sonunda Ebu Hanîfe'nin ezanla ilgili fetvasını da gördük.

İmamı Âzam'a ve Hanefî fakîhlerin tümüne göre, ezanın tercümesini okumakta hiçbir sakınca yoktur. Hele hele, ezandan maksat olan **'namaz vaktini duyurma'** gerçekleşiyorsa, tercümenin okunması tartışma konusu bile olmaz. Çünkü ezan, nihayetinde Kur'an ayeti değildir, bir duyurudur.

Hanefî bir ülkenin uleması, yüreklerini konuşturarak Ebu Hanîfe'nin bin üçyüz yıl önce verdiği bu fetvayı dile getiremediler. Bilmeyenler bilmedikleri için bağışlanabilir ama bilenler de sustu. Ve bilenlerinin sayısı hiç de az değildi.

Gerçeği niye söylemediler? Arapçılık simsarlarının dedikodularından çekindikleri için. Yani imanlarını, Arapçılık dayatmasına karşı çıkacak güçte bulmadılar. Ve sustular. Asırlarca sustukları gibi...

ARABİZME KARŞI MÜCADELE

Kitabımızın **Üçüncü Bölüm**'ünde ayrıntılarıyla gördüğümüz **Mevâlî**'ye zulüm, bir ırkı veya bir soyu horlama denecek kadar basit değildir. Mevâlî'ye yapılanlar, Arap şuuraltının insan hayatına soktuğu eşi az görülen bir insanlık suçudur. Asırlar içinde bu suçtan en büyük acıyı çeken milletlerden biri de Türk milletidir.

Gazi Mustafa Kemal bunu yıkmaya çalıştı. Onun din dışı ilan edilmesinin sebeplerinden biri de budur. Tıpkı İmamı Âzam'ın aynı sebeple ve aynı gerekçeyle din dışı ilan edildiği gibi.

Arabizmin başka milletlere kini ve zulmü, kusallaştırılmış, dinleştirilmiş bir zulüm olduğu için tahribi hem sürekli hem de ağır olmaktadır. Bu bitmez ve hafiflemez zulüm öylesine kutsallaştırılmış bir şuuraltı yaratmıştır ki, Arapçılıkla en küçük alakası olmayan çok önemli düşünce adamları bile bu şuuraltının girdabına tutulmakta ve kendilerine asla yakışmayacak sözler söylemekte, davranışlar içine girmektedirler.

Siz, **Şihabuddin el-Karafî** gibi, İslam fıkıh tarihinin çok seçkin bilginlerinden birinin şu lakırdıyı, hem de en önemli eserine koyabileceğini düşünebilir misiniz? O büyük **Karafî**, bir Arap saçmalığını bakın nasıl dinleştiriyor ve bu dinleştirmeyi kanıt yaparak Türk milletine nasıl bir bühtanla hakaret ediyor:

"Uzak Türk beldeleri, uzak Sudan toprakları gibi insan aklının yönünü saptıran bozuk iklimler yüzünden karakteri yozlaşmış geri zekalı kadın tipine normal insanlara yüklenen görevlerin yüklenmesi, teklif mâ layutak (insanın güç yetiremeyeceği yükümlülük) türündendir. Çünkü anılan iklimlerde aklın öyle büyük bir gelişme göstermesi beklenemez. Bunun içindir ki, Yüce Allah, Türk illerinde çıkacak Yecüc ve Me'cüc'den söz ederken şöyle demiştir: 'Nihayet iki sed arasına ulaştı. Sedler arasında öyle bir topluluk buldu ki, neredeyse söz anlamıyorlardı.' (Kehf Suresi, 93) Söz anlamayan, bu

yüzden sözü anlayanlara has yetkinlikten uzak kalan birilerini vahdaniyetin delilleri ve dinin esaslarının incelikleriyle yükümlü tutmak teklif mâ layutaktır." (Karafî, ***el-Furûq***, 2/261-266)

Karafî'nin bu bühtanlarından şu dehşet verici sonuçlar çıkıyor:

1. Kadınlar, yaratılışları bozuk, ebleh varlıklardır. Karafî bu ebleh (el-belha) tâbirini aynen kullanmıştır.

2. Bu ebleh varlıkların özellikle iklimi ifsat edici aşağı kaliteli topraklarda doğup yetişenleri ise ayrıca düşük seviyelidir.

3. Sudan ve Türk beldeleri, aklın yeterince gelişmesine elverişli değildir. Bunun böyle olduğu, Kur'an'ın Türkleri amaçlayan Ye'cüc-Me'cüc kavmi anlatımından da açıkça belli olmaktadır. Esası Türkler olan Ye'cüc ve Me'cüc kavmi 'söz anlamayacak kadar düşük tabiatlı bir kavimdir'.

4. Böyle bir kavme dinin yüksek seviyeli düşünürler gerektiren aslî ve felsefî yanlarını anlatmak ve onların bu gerçekleri anlamalarını beklemek bir varlığa, gücünü aşan görevler yüklemek demektir. Bu tür kavimler, dinin ancak fürûat denen günlük amel ve ibadet kısımlarını kavrayabilirler. Onlardan bunun ötesinde bir şey beklenemez.

İşte, Arabizmin Türk milletine vurduğu insanlık ve ahlak dışı boyunduruk budur. Bu boyunduruğu, Karafî gibi, esasında Arap olmayan (Kuzey Afrikalı Berberî'dir) ve gerçekten büyük beyinli bir bilgin olan bir adamdan örneklendirerek, **'Ötekileri varın siz düşünün'** demek istedik.

Millî Mücadele'ye tarihin az görülmüş alçaklıklarını sergileyerek ihanet eden 'sözde Türk' ve 'sözde şeyhülislam' **Mustafa Sabri**, savaş kazanılınca Mısır'a kaçmış ve orada, **'Allah'a şükür ki, Türklükten kurtulduk, artık âhirette Türk olmak suçundan yargılanmayacağız'** diyecek kadar soysuzlaşmıştır. **Atatürk**, bu zihniyete karşı da mücadele verdi.

Burada şu noktayı da gözden uzak tutmayalım:

Araplar ve Hıristiyan Batı, 'Türk' sözüyle, bir ırkı değil, İslam'ı savunan bir ırklar topluluğunu anlar. Onlara, göre, me-

sela, Malazgirt'te Hıristiyanlığa karşı savaşan ordu 'Türk'tür. Oysaki, kavmiyet ve ırk açısından bakarsak **Malazgirt** ordusunda Türk, Kürt, Çerkez, Abaza gibi değişik unsurlar vardır. Batı için bunların tümü Türk'tür. Yani İslam'ı savunan Arap ve Fars dışı unsurların tümü.

Bu **'Türk'**, mesela, **Çanakkale Savaşları**'nda da aynı imanı taşıyanlardan oluşan karma unsurdur.

Yani burada **'Türk'** gerçeğini belirleyen, **ırk ve kavmiyet** değil, ortak iman ve ortak tarihsel kaderdir.

Batı, Türkiye Cumhuriyeti kurulduktan sonra, o Cumhuriyeti ve onun devletini dağıtmak için 'Türk' kavramına yeni bir **'stratejik-siyasal'** anlayış getirdi: Kavmiyet ve ırk anlayışı. Yani kan ve et anlayışı. Şimdi kan ve eti öne çıkararak Türk'ün o eski ve aslî anlamını bozmak ve bu bozukluğu kullanarak Türkiye Cumhuriyeti'ni darmadağın etmek istiyor. Tıpkı **Osmanlı**'yı darmadağın ettiği gibi...

DİNCİLİĞE KARŞI MÜCADELE

"İnsanlıkta din hakkındaki hisler ve bilgiler her türlü hurafelerden sıyrılarak hakiki ilim ve fenlerin nurlarıyla saf ve mükemmel oluncaya kadar, din oyunu aktörlerine her yerde tesadüf olunacaktır."

Gazi Mustafa Kemal Atatürk

Atatürk'ün Nutuk'tan alıp başlık altına koyduğumuz sözleri (bk. Atatürk'ün Bütün Eserleri, 20/229) saltanat dinciliği konusunda hem tespit yapmakta hem de çıkış yolu göstermektedir. Yol, önce ilim ve irfanla, sonra da eylemle mücadele yoludur.

İmamı Âzam'ın saltanat dinciliğine karşı bu iki mücadeleyi nasıl verdiğini gördük. **Atatürk**'e gelince, onun bu alandaki mücadelesi, tarihin eşine az rastladığı bir mücadele olarak canlı tablolar halinde insanlığın hâlâ önündedir.

İmamı Âzam ve Atatürk, Kur'an'ın en büyük devrimlerinden ve en büyük mucizelerinden biri olan şu hayatî ilkeyi öne çıkaran dehalardır:

"Dindarlık veya takva, insanlar arasında bir değer ölçüsü olmayacak, insanla Allah arasında bir değer ölçüsü olacaktır."

Bu hayatî ilke, İmamı Âzam tarafından teorik olarak öne çıkarılıp Kelam İlmi'ne ve fıkha sokuldu, Atatürk tarafından ise kurumsallaştırılarak hayata geçirildi. **Laiklik** ilkesinin, denebilir ki, bir anlamı da budur. Toplumsal hayatta, insanlar arası ilişkilerde, özellikle kamusal alanda ehliyet ve liyakat ölçü olacak, dindarlık veya takva ise insanla Allah arasında bir ölçü olarak kalacaktır. Bunun aksi yapıldığında önce riyakârlık, sonra yozlaşma, daha sonra engizisyon ve nihayet çöküş kaçınılmaz olur. Tarih bunun kanıtlarıyla doludur.

Atatürk'ün bütün icraatı, Kur'an'ın bu mucize ve devrim ilkesi üzerine oturmaktadır. Atatürk bu Kur'ansal amacın farkındaydı. Öyle olduğu içindir ki, devrimlerini savunurken dinden asla kaçmamış, dine atıf yapmaktan, din adına eleştirilere girmekten çekinmemiştir. Çünkü yaptığı işin dinin temel amaçlarına uygun olduğunun belki bilgisi içinde değildi ama idrak, bilinç ve sezgisi içindeydi.

Teşkilatçı ve devrimci bir dehaya lazım olan da budur. Onun, yaratıcı deha gibi, bilimsel izahlara, felsefî kuramlara ihtiyacı yoktur. Bunlar yaratıcı dehanın işidir. Bizim bahsimizde bu işin teori babası, İmamı Âzam'dır.

Teşkilatçı deha "Bu iş şöyle yapılmalıdır" diye vicdanında sezer ve onu öyle yapar. Onun işi, bilmekten çok yapmaktır. Atatürk de bilmekle değil, yapmakla meşgul olmuştur.

Ve Tanrı da tarih de biliyor ki, yapılması gerekeni en iyi şekilde yapmıştır.

KADINA ÖZGÜRLÜK

İslam tarihi, kadın hakları konusunda Hz. Peygamber'den sonra iki büyük atılım yapmıştır. Bunlardan biri İmamı Âzam'ın atılımıdır ki, bunun ayrıntılarını kitabımızın **Yedinci Bölümü**'nde gördük.

İkinci büyük atılım, **Mustafa Kemal**'in gerçekleştirdiği atılımdır ki, bunun mahiyetini, ayrıntılarını bütün dünya bilmektedir.

Kadın haklarının, yaratıcı deha olarak fikrî ve fıkhî alt yapısını, geleneksel fıkıh anlayışına âdeta isyan ederek İmamı Âzam oluşturdu. Bu hakları tam anlamıyla hayata geçirme işini ise teşkilatçı deha olarak Atatürk gerçekleştirdi.

Atatürk'ün, İmamı Âzam'ın hasretine cevap olan en önemli icraatından biri de onun kadın haklarına sağladığı büyük katkıdır. Kadın haklarının öncüsü ve yaratıcısı gibi tanıtılan Batı, kadın hakları konusunda Atatürk'ün gerisinde kalmaktadır.

EVRENSEL BİR HUKUK ANLAYIŞININ GETİRİLMESİ

İmamı Âzam'ın, fıkhı, geleneksel kalıpların cenderesinden özgür aklın ve kamu ihtiyaçları alanının geniş meydanına taşıyan büyük devriminin fıkıh terminolojisi ile izahını, bu kitabın **Beşinci Bölümü**'nde gördük.

İmamı Âzam'ın akılcı devriminin açtığı yoldan yürüyen **Kadı Abdülcebbâr, Debûsî, Karafî, Tûfî** gibi akılcı fıkıh öncülerinin İmamı Âzam mirasına katkılarını ve bu katkıları yüzünden nasıl itham edildiklerini de aynı bölümde gösterdik.

İşin fikir ve fıkıh altyapısını İmamı Âzam ve meslektaşları yapmıştı, kurumsallaştırılıp hayata geçirilmesi işini de Atatürk gerçekleştirdi.

İmamı Âzam, fıkhı, **'Kişinin lehinde ve aleyhinde olan şeyleri bilmesi'** olarak tanıtır. Bu geniş tanıma uygun olarak, Hanefîlik, ibadet alanı ile muamelât (insanlar arası ilişkiler, hukuk alanı) dediğimiz hukuk alanını titizlikle ayırmaktadır.

Hanefîlerin, ibadetler alanına aklı ve içtihadı sokmadıklarını, muamelât alanını ise aklın işletilmesiyle yürüyecek bir alan olarak görüp o alanda, kamu yararını ve zamanın şartlarını dikkate alarak son sözü akla söyletip çözümü son tahlilde akılla bulduklarını ifade etmemiz gerekir.

Hanefî fıkhının, onca itham ve itirazı göze alarak asırlar boyu sürdürdüğü bu anlayış, ibadet alanını **Diyanet İşleri Başkanlığı** vasıtasıyla yürütüp muamelât-hukuk işlerini **maslahat** (halkın ihtiyaç ve yararı) ilkesinden hareketle, modern hukukun akla dayalı verileriyle çözmeyi esas alan Atatürk devrimlerinin hukuk anlayışıyla örtüşmektedir.

Türk Kurtuluş ve Aydınlanma Savaşı inkılaplarının hukuka

ilişkin icraatı, Hanefî fıkhının asırlar boyu yürüttüğü faaliyetin esas hedefine vardırılması olarak görülebilir.

Gerçek şu ki, **"Hanefî fakîhlerinin çoğunluğu namaz ve orucun vakti, namazda rekâtların sayısı ve namazın ifa şekli gibi taabbüdî yani ibadete ilişkin konular hariç iman, küfür, zina, içki gibi fiillerin aklî olduğu, aklın bunların iyilik ve kötülüğünü dinsel tebliğ olmadan da bilebileceği görüşüne sahip olmuşlar, böylece Matüridî-Hanefî âlimleri aklı da devrede tutan orta bir yol izlemişlerdir. Bu yaklaşım, Hanefî fıkhında içtihat kapısının daha geniş tutulduğu şeklinde de algılanabilir."** (Bardakoğlu, Hanefî Mezhebi)

Atatürk'ün hukuk alanında yaptığı, İmamı Âzam'la başlayıp **Kadı Abdülcebbâr, Karafî, Tûfî** gibi büyük fıkıh ustaları tarafından geliştilen anlayışın kurumlaşmasıdır. **3 Mart 1924 tarih ve 429 sayılı** hilafeti kaldıran kanunun gerekçesinde söylenen şu sözler, biraz önce saydığımız fıkıh anıtı isimlerin her biri tarafından imzalanabilecek bir gerekçedir. Şöyle deniyor:

"Türkiye Cumhuriyeti'nde muamelât-ı nâsa dair olan ahkâmın teşrî ve tenfizi Türkiye Büyük Millet Meclisi ile onun teşkil ettiği hükûmete ait olup Din-i Mübîn-i İslam'ın bundan maada itikâdât ve ibâdâta dair bütün ahkâm ve mesâlihinin tedviri ve müessesât-ı diniyyenin idaresi için Cumhuriyet'in makarrında bir Diyanet İşleri Reisliği makamı tesis edilmiştir."

Hilafetin kaldırılışının gerekçesi olarak yazılan şu satırlar da İslam fıkhı açısından gerçeğin tam bir ifadesidir:

"Hilafetin mâna ve meflıumu, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin mânâ ve meflıumunda mündemiç bulunduğundan, hilafet makamı kaldırılmıştır."

SONSÖZ VEYA BU KİTABIN GÖSTERDİKLERİ

Bu kitap (veya bu kitap münasebetiyle yapılan araştırma) göstermektedir ki, İmamı Âzam'ın hayatı, mücadelesi ve şehitliği etrafında cereyan eden olaylar iyi tahlil edilmedikçe Müslümanların kaderindeki **'kötüye doğru kırılma'** anlaşılamaz ve bu kırılma anlaşılmadan da Müslüman dünya, muhtaç olduğu kurtuluş reçetelerini asla üretemez. Çünkü İslam'ın bir selamet ve mutluluk yolu olarak insan hayatına girmesini engelleyen şerir kırılmalar, İmamı Âzam'ın mücadelesi boyunca ve o mücadele ekseninde vücut bulmuştur.

İmamı Âzam, gerçek İslam'ı tanımanın olduğu kadar, Müslüman dünyanın kurtuluşunun da mihver şahsiyetidir.

Ve İmamı Âzam, bu mihver şahsiyetiyle bugüne kadar asla tanıtılmamıştır.

ENGİZİSYONUN İLK BÜYÜK MAZLUMU İMAMI ÂZAM'DIR.

Önce engizisyonu tanıyalım.

Engizisyon (Latincesi, **inquisitio,** soruşturma), Orta Çağda, Katoliklerde katı din inançlarına karşı gelenleri cezalandırmak için kurulan kilise mahkemelerinin adıdır. Katolik Kilisesi'ne bağlı bir yargılama sistemidir.

Engizisyonun omurga kavramı, kelimenin lügat anlamında saklı: **Soruşturma. Din adına soruşturmanın olduğu her yerde engizisyon var demektir. Soruşturmanın, tarihsel ve teknik anlamda engizisyon mahkemelerinde yapılmaması işin esasını değiştirmez**.

İslam'da din sınıfı olmadığı için, soruşturma, din adamlarından oluşan bir ekipçe yapılamaz. Bu bilindiği içindir ki, İslam dünyasındaki engizisyon sistemi şöyle kurulmuştur:

Din adamları yani ulema iftira ve ithamlarla zındıklık veya günahkârlığı veya irtidadı belirleyip ilan eder, yönetim de gereğini yapar. Genel çerçeve bakımından bu sistemde esas itham eden, yönetimlerdir; ulema burada kullanılmaktadır. Bazen de bunun tersi olur: **Ulema** itham eder, gereğinin yapılması için yöneticiler kullanılır.

Şöyle veya böyle, tüm engizisyonlarda, din ekipleriyle siyaset ve yönetim ekiplerinin el ele vermesi kaçınılmazdır. Birinden biri yan çizerse engizisyon uygulanamaz.

Tanrı ve din adına zulmün en kanlı kurumu olan engizisyonun her kanadında soruşturma daima kutsala vekâleten yapılır. Zulüm ve dehşetin omurgası da işte bu **'kutsala vekâlet'** kavramıdır. Hıristiyan engizisyonu bunu Tanrı'ya vekâlet, **Emevî engizisyonu ise Peygamber'e vekâlet** olarak yürütür. Onun içindir ki, Emevî engizisyonunun baş ithamı **'hadisleri inkâr'** veya **'sünnete muhalefet'** olmuştur. İmamı Âzam'ı ithamının esası da budur.

Emevî engizisyonunun İmamı Âzam aleyhinde ihbarcılığını ulema denen Arapçı zümre yaptı.

'Peygamber'e vekâlet' kurumu kabul edilen hilafet, engizisyonun Emevî sistemindeki kutsal dayanağıdır. Unutulmasın ki, ahlaksızlığın ve zulmün timsali olan Emevî halifeleri, başta Muaviye'nin sefih oğlu **Melun Yezid** olmak üzere, tüm zalim halifeler bütün cinayet ve tahrip icraatlarını 'hilafet' unvan ve yetkisiyle sergilemişlerdir.

Hilafet, ilk iki halifeden sonra Muhammedî mihverinden çıkarıldı, üçüncü halife Osman zamanında bir 'akraba besleme' kurumuna dönüştürüldü; Hz. Ali'den sonra ise tam bir zulüm ve talan kurumu oldu.

Unutulmasın ki, **'Peygamber'e vekâlet'**ten söz ediliyordu. 'Peygamber'e vekâlet' tâbirinin bizatihi kendisi vahim bir zulümdür. Bu zulümden kim hayır bekleyebilirdi? Kur'an'ın tezi,

yönetimin, yönetilen kitlenin verdiği görevi yerine getirmek şeklinde olmasıdır. Kur'an'ın temel kavramlarından olan bîat ve şûranın anlam ve amacı budur.

Kur'an, Peygamberlere, o arada Hz. Muhammed'e bile **'insanların vekili'** sıfatı verilmesine şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkış ona yakın ayetle ifadeye konmuştur. Üç dört örnek verelim:

"Allah dileseydi, şirke batmazlardı. Biz seni onlar üzerine bekçi yapmadık. Sen onlara vekil de değilsin." (En'am, 107)

"De ki, 'Ey insanlar! Şu bir gerçek ki, hak size Rabbinizden gelmiştir! Artık doğruya yönelen kendi benliği için yönelir; sapan da kendi benliği aleyhine sapar. Ben sizin üzerinize vekil değilim." (Yûnus, 108)

"Rabbiniz sizi daha iyi bilir. Dilerse size rahmet eder, dilerse size azap eder. Biz seni onlar üzerine vekil göndermedik." (İsra, 54 Ayrıca bk. En'am, 66; Furkan, 43; Zümer, 41; Şûra, 6)

İslam dünyası hilafet denen engizisyon kurumuyla mevlasını değil, belasını bulmuştur.

Haçlı engizisyonun çocukları olan emperyalist kodamanlar bunu çok iyi bildikleri için, İslam dünyasının tamamıyla bitmemiş işini tamamen bitirmek için onu yeniden hilafet denen musibete bulaştırmak istiyorlar. **Yeni Osmanlıcılık** vs. lakırdıları bu emperyalist engizisyonunun Emevî dinciliğinin kalıntılarının desteğiyle servise koyduğu bir şeytanî oyundur.

Engizisyonun omurgasındaki ikinci kavram, **'kabul edilmiş doktrine karşı çıkış'**tır. 'Kabul edilmiş doktrin', kilise dilinde **'ortodoksi'**, Emevîlerce oluşturulan **Ehlisünnet** lügatinde ise **'ehlü's-sünnet ve'l-cemaat', 'selef yolu', 'ümmetin icmaı'** gibi saltanatçı kavramlarla ifade edilmiştir.

Kabul edilmiş doktrine muhalefeti bazen ulema ortaya koyar bazen de yönetim. Emevî engizisyonunun **'sünnete ve selefe muhalefet'** suçlaması, bu noktada Batı engizisyonuna yıllar öncesinden kopya vermiş, ilham göndermiş gibidir. Düşünülsün ki, İslam Peygamberi'nin aile fertlerini kılıç veya zehirle öldüren

Emevî cellatlarının bununla da yetinmeyip Hz. Ali ve ailesine cami minberlerinden yıllarca lanet okutmalarına son veren Ömer bin Abdülaziz'i, kendilerinden olmasına bakmadan, 'sünnete muhalefet'le suçlamışlardır. Ve sonunda onu da zehirleyerek öldürmüşlerdir.

Engizisyonda İhbar Sistemi:

Engizisyon mahkemelerinin tüm delilleri, çalıştırdıkları ihbarcıların söz ve iddialarıydı. Günahlar, kilise babaları tarafından ilan edilmişti. İhbarcılar, bir kişinin bu günahlardan birini işlediğini yetkililere bildirirlerse günahkâr kişi hemen yakalanıp içeri tıkılırdı. Davalı, mahkemede kendisini kimin ihbar ettiğini asla öğrenemezdi.

Suç, Emevî engizisyonunda da Haçlı engizisyonda da daima tek kelimeden ibaretti: **Zındıklık**. Yani dindışılık, dine karşı çıkış. Emevî engizisyonunun ilk mazlumu olan **İmamı Âzam'a isnat edilen suç da aynıydı: Zındıklık.** Bunun dincilik lügatindeki alt başlıkları 'sünnete muhalefet, hadislere karşı çıkmak, selefe saygısızlık' gibi Emevî patentli isnatlardır.

Hıristiyan Batı'da Ortaçağ Engizisyonunun başlangıcı 1184 (Psikoposluk dönemi) veya 1230 (Papalık dönemi) olarak bilinir. Bu da gösterir ki, ilk ve kurucu halifesi Hicrî 60, Miladî 679'da ölen Emevî dönemi engizisyonu, Batı-Haçlı engizisyonundan asırlar öncedir.

Gerçek şu ki, **Emevî hilafeti, isim meselesine takılmak gibi bir mazerete sığınmaya tenezzül etmez isek, insanlık tarihinde dinci dehşet ve terörün yaratıcısı, sistemleştiricisi ve prototipidir. Bu ilk ve porototip engizisyonun ilk büyük mağdur ve mazlumu ise İmamı Âzam Ebu Hanîfe'dir.**

Emevî engizisyonundan çok sonra başlamasına rağmen, Haçlı engizisyonun katlettiği insan sayısı, Emevî engizisyonunun katlettiklerinin birkaç katıdır. Sadece İspanya'da 32 bin insan, zındıklık ithamıyla kazıklarda yakıldı, 18 bin kişinin ise halk önünde dehşet saçmak için maketleri veya resimleri ateşe atıldı.

ENGİZİSYONUN 'TÖVBEYE DAVET' OYUNU

Engizisyon, kaderlerini önceden belirlemesine rağmen, suçladığı insanları halk gözünde küçük düşürmek için, onlara tövbe ve itiraf teklif ederdi. Emevî engizisyoncuları tarafından ilk kez İmamı Âzam'a uygulandığına tanık olduğumuz bu **'pişmanlığa-tövbeye davet'**(istîtab) Haçlı engizisyona en büyük ilhamını bu noktada vermiştir.

Haçlı engizisyonda işkence uygulamasının kurumlaşması 14. yüzyıl sonlarında Roma hukukunun kabul edilmesinden sonra gerçekleşti. Emevî engizisyonu ve onun mazlumu olarak İmamı Âzam bu noktada da ilktir. Emevî ve Abbasî Arapçılık hilafetleri tarafından ona uygulanan engizisyon işkenceleri, 700'lü yıllardadır.

Emevî engizisyonundaki **'Rableştirilmiş ulema'**nın (sahabe ve saltanat yandaşı fakîhler) işlevini, Hıristiyan engizisyonunda kilise yerine getiriyordu. Bu ulemaya 'selef-i salihîn' deniyor ve onlara karşı çıkmak dine ve Tanrıya karşı çıkmanın bütün sonuçlarını doğuruyordu. Tıpkı kiliseye karşı çıkmak gibi...

'ÜÇ DECCAL' İTHAMIYLA YARATILAN TESLİS

Kilise babaları, Hz. Muhammed'e, bir peygamber olarak sahneye çıktığı ilk günden beri **deccal** (antichrist) gözüyle bakmışlar, onu zındık, dinini de zındıklık olarak damgalamışlardır. Batı'nın en büyük şairlerinden biri sayılan **İtalyan Dante**, ünlü eseri **İlahî Komedya**'da, muazzez Peygamberimizi cehennemin en alt tabakalarında azap gören zındıklar arasında gösterir.

Hz. Muhâmmed'i deccal ilan etme tutkusu sadece kilise babası Haçlı yobazlarda görülmüyor. Bu tutku, Batı insanının ortak tutkularından biridir. Ne ilginçtir ki, bu tutku, kilisenin kahrına uğramış bilim adamları da dahil hemen her Batılı aydında vardır. Ünlü fizikçi **Newton**'a göre, Muhammed kelimesinin ebced hesabıyla rakam değeri **666**'dır ve bu rakam, deccal kelimesinin rakamsal tutarının aynıdır.

Öte yandan, İslam'ı, hortlattığı **Cahiliye** şirk şuuraltıyla yozlaş-

tıran Emevîler, İmamı Âzam'a yönelttikleri ithamlar arasına **'deccal'** ithamını da koydular. Tabiî bu ithamı öne çıkarırken de yandaşları ulemayı kullandılar.

Hz. Peygamber'in kader savaşı **Bedir**'e benzeyen savaşlarıyla Kelimei Şehadet'in esir edilmesini engelleyen **Mustafa Kemal**'e de deccal dediler. Bu sonuncu ithamı, Haçlılarla ilk günden beri bir biçimde işbirliği yapan dinciler ortaya attı.

Ve bugün, bu **üç deccal** ithamının üç temsilcisi, âdeta bir teslis sistemiyle birleşmiş, **'deccallerin ilki'** saydıkları Hz. Muhammed'le sonuncusu saydıkları **Mustafa Kemal**'e savaş açmışlardır. Ne var ki, sonuncu deccale açtıkları savaşta, kendilerine destek veren 'İslamcı-dinciler'i yanlarında tutmak için ilk deccale (Muhammed'e) açtıkları savaşı, son deccale açtıkları savaş gibi aleni yürütmemekte, daha dikkatli ve usturuplu davranmaktadırlar.

Tarihin diyalektiği, **'Hz. Muhammed-İmamı Âzam-Mustafa Kemal üçlüsü'**nden, zulme karşı bir birlik çıkarmıştı; Kelimei Şehadet düşmanlarıyla 'müslüman' kimlikli hainler bu birliği Haçlı emperyalistlere destek veren bir teslise dönüştürdüler.

Bugün İslam dünyasının ve Türkiye'nin kaderi bu teslis mihverinde belirleniyor.

Ya Kelime Şehadet Düşmanlarının emperyalist teslisi kazanacak yahut da Muhammed-İmamı Âzam-Mustafa Kemal üçlüsünün antiemperyalist birliği.

Savaşların savaşı işte budur. Gerisi hikâye ve dekor.

CAMPANELLA'SIZ GALİLE: İMAMI ÂZAM

Ünlü filozof **Tomasso Campanella** (ölm. 1639), **Haçlı engizisyon** zulmünün en büyük mağdurlarından biri ve Galile'nin yurttaşı ve arkadaşıdır. Campanella, kaderdaşı **Galile** gibi, engizisyon kahrına uğramış, hayatının 27 yılını dinci cellatların zındanlarında geçirmiştir. Başta anıtlaşmış eseri ***'Güneş Ülkesi'*** olmak üzere büyük eserlerinin tamamına yakınını bu 27 yıllık zından döneminde yazdı.

Campanella, hem kendi yaşadığı acıları hem de ülküdaşı Galile'nin çektiklerini '**Apologia pro Galileo-A Defense of Galileo' (Galile'yi Savunmak)** adlı bir kitapla ölümsüzleştirdi. Campanella bu eseri de 1616 yılında, Roma'da Galileo Davası başladığında, Engizisyon zindanlarındayken yazmıştı.

İslam dünyasına gelince, bu dünyada, İmamı Âzam'ın şehit edilişi üzerinden 1300 küsur yıl geçmiş olmasına rağmen bir **'İmamı Âzam Savunusu'** yapılmamış, ama **'İmamı Âzam'ı sömürmek'** için yüzlerce kitap yazılmıştır. Ne anlatılmıştır bu kitaplarda?

İmamı Âzam'a söven meslektaşlarına eleştiriler getirilmiş, İmamı Âzam'ın onların iddia ettiği gibi 'kötü bir insan' olmadığı yolunda sözler döktürülmüştür. Ama İmamı Âzam'ın niçin katledildiğine, cinayetin arka planına, katillerin kimliğine ilişkin tek sayfa yazılmamıştır. İmamı Âzam'ın içinden geçtiği dehşet ve zulüm berzahlarının İslam ümmeti ve insanlık açısından ne anlama geldiği, bunlardan çıkarılabilecek sonuçlar hakkında da tek sayfa yazılmamıştır. Kısacası, İmamı Âzam'ı işkencelerden geçirip katleden irade ve siyasetin kimliği ve mahiyeti üzerinde asla durulmamıştır. Böyle olunca da İmamı Âzam, 'olsa da olurdu olmasa da' türünden bir fıkıhçı olarak fıkıh tarihi kitaplarının bölümlerinden biri halinde kalmıştır.

İmama Âzam'a ödül olarak verilen hiçbir şey yok mudur? Vardır: Âhirete ilişkin bol vaatler. İmamı Âzam'ın ne kadar namaz kıldığı, ne iyi bir fakîh olduğu, her ramazan ayında 60 ila 120 arasında hatim indirdiği (!) vs gibi akıl, din ölçülerine isyan anlamı taşıyan hurafe palavraları sıralanmıştır. İmamı Âzam'ın, uğruna hayatını verdiği fikirlerden bu 'sömürü kitapları'nda tek cümle yoktur. Yani bu sömürü kitaplarında gerçek İmamı Âzam yoktur.

SON DEVİR ULEMASININ HAİN VE GAFİLLERİ

Batı, Atina zorbaları tarafından zehir içirilerek öldürülen **Sokrat** için de, engizisyon cellatlarınca öldürülen Bruno ve engizisyon kahrına uğrayan **Galile** için de onlarca '**Apologia**' (Sa-

vunu) yazdı, onların itibarlarını iade ve sonsuzluklarını tescil etti. İslam dünyası İmamı Âzam için bunu yapmadı. Bu görev öncelikle kendilerine düşen aydınlar ve ulema da **"Bana dokunmayan yılan bin yaşasın. Herkesi neden karşıma alayım! Söz gümüşse sükût altındır. Molla, kendini kolla!"** deyip yan yattılar. İmamı Âzam'ın Arapçı engizisyonlar tarafından katledildiğini kitlelere anlatmak yerine bu gerçeği sürekli gizlediler; putlaştırdıkları hilafet ve halifelere dil uzatmış olmamak için dilsiz şeytanlığı tercih ettiler.

Son devir ulemasının, özellikle Türkiye Cumhuriyeti'nin kuruluş yıllarında önlerine çıkan özgürlük imkânına rağmen konuşmayanları ise tarihin en ağır hesabına çekilmeye müstahak olanlardır. **Mustafa Kemal** gibi misyon sahibi, dahi, hamleci, ufuk ve feraset sahibi bir önderin icraatına yol açmaları beklenirken, onun İmamı Âzam fikir ve felsefesine uygun inkılaplarına sürekli engel çıkardılar. Bunların hıyanet veya gafletlerinin bir kısmını kitabımızın ilgili bölümlerinde gördük. İçlerinde, **Şeyhülislam Mustafa Sabri** gibi Haçlı işbirlikçisi mürteci hainler var, yakın tarihin en aziz ve onurlu insanları arasında olmasına ve Hanefî mezhebine bağlı bulunmasına rağmen, İmamı Âzam'ın fikirlerini hayata geçiren Atatürk'e engel çıkaran hurafeciler var.

Onların bu hain veya korkak tavırları, Tanrı'nın Müslümanlar adına yarattığı çok müstesna bir imkânın gereğince kullanılmasını engellemiş, Müslümanlara yazık olmuştur. Artık **'pîr-i felek'** eline bir meş'ale alıp yedi göğü yirmi dört saat dolaşsa da bir daha ne bir **İmamı Âzam** bulabilir ne de **Mustafa Kemal**...

Üzerinde olduğumuz noktaya tam uygun düşen bir dörtlüğü burada kayda geçirmek isterim:

Son devir âlim ve ediplerinden rahmetli **Ömer Ferit Kâm** (ölm. 1944), **Şems-i Tebrizî** ile **Mevlâna Celaleddin** gibilerin artık bir daha vücut bulmasının çok zor olduğunu anlatmak için şu ölümsüz kıtayı yazmıştır:

"Şems-i Tebrizî arar, destine almış meş'al
Gece gündüz dolaşır pîr-i felek, dünyayı;
Dîde-i encüm ile ta be kıyamet arasa
Ne bulur bir daha Şems'i ne de Mevlâna'yı."

Bu muhteşem kıtayı, bizim konumuza uyarlamak istersek kırık dökük düzenlememizle şöyle diyebiliriz:

"Kurtuluş rehberi der, destine almış meş'al
Gece gündüz dolaşır pîr-i felek, dünyayı;
Dîde-i encüm ile ta be kıyamet arasa
Ne bulur bir daha Nu'man'ı ne de Mustafa'yı!"

Fırsatların tümü heba olup gitti. Sebep tektir: **Ulema** denen zümrenin, sırasıyla gaflet, dalalet, hıyanet veya korkaklıkları... Hep, yapay ilahlara yani putlara ram edilmiş halkın dedikodusunu düşündüler. Ne olurdu bir kere de Hakk'ın takdirini düşünselerdi!

Düşünmediler. Alıştıklarının dışına asla çıkmadılar, ezberlerini asla bozmadılar, karşılarına dikilen asırlık putlara bir kere olsun "Çekilin!" demediler, diyemediler. Kısacası, içlerinden bir tek Campanella çıkaramadılar. Her biri üçer dörder hatun nikâhlayarak suya sabuna dokunmadan keyiflerine baktılar.

Onların bu tavrı, **Mustafa Kemal**'in bin sıkıntıyı göğüsleyerek yapabildiklerinin sonraki zamanlarda dindışı ilan edilmesi gibi bir başka faciaya daha yol açtı. Onlar konuşmuş olsalardı sonraki zamanların dinciliği halk nezdinde kendini 'dinin avukatı' gibi ortaya süremeyecekti. Ne yazık ki, öncekilerin gerçeği saklamış olması, sonrakilerin yalanlarına gerçek maskesi giydirdi.

Ve on asırdır Allah ile aldatılan halkın, aldatılması artarak devam etti. Cenabı Hak, huzurunda, bu insanların her birine müstahak veya layık olduğunu elbette verecektir.

BUGÜNKÜ DİNCİLİĞİN TUTARSIZLIĞI

İmamı Âzam meselesinde izlenen gaflet ve hıyanet süreci, Haçlı emperyalizmle **Mustafa Kemal** ve akılcılık aleyhine işbirliği yapan dincilere büyük destek yarattı. Emevî Arapçılığının yeni takipçileri olan bugünkü dinciler, Cumhuriyet döneminin bir 'zorbalık' dönemi olduğunu, bu dönemde devrimler adına ulemaya baskılar uygulandığını, hatta bazılarının idam edildiğini avazları çıktığı kadar bağırarak propaganda etmektedirler.

Bir kere bu ikiyüzlü zihniyet, eğer zulme gerçekten karşı ise işe Emevî zorbalarının İmamı Âzam ve benzerlerine yaptıklarını eleştirmekle başlaması gerekir. Oysaki bu zihniyet, bırakın İmamı Âzam'ı, **Peygamber Ehlibeyti**'ne yapılan zulümleri bile eleştirmemekte, **"Onlar içtihat farkından doğmuş hatalardır"** diyerek işi geçiştirme namertliğini tercih etmektedir. Sonra da kalkıp Kurtuluş Savaşı'na, o savaşı veren vatanperverlere İngiliz işgalcileri hesabına hıyanet etmiş bir takım alçakların tepelenmesini bir tür 'ulema katliamı' gibi tanıtmaktadır.

Bunlar, eskinin Emevî hıyaneti ile yeninin Haçlı zulmüne ses çıkarmamayı, bu hıyanet ve zulümlere karşı çıkanlara ise savaş açmayı din haline getiren bir ekip oluşturdular. Bütün işleri ve uğraşları, Muhammed ve İslam düşmanı Haçlı kodamanlarla iş ve ağız birliği halinde Türkiye Cumhuriyeti'ne ve onun kurucusu Mustafa Kemal'e sövmektir. Bunların Hz. Muhammed'e deccal diyenlerle hiçbir kavgaları olmadı; bütün mücadeleleri, emperyalizmi tepeleyen **Mustafa Kemal**'i deccal ilan etmeye uyarlandı. Bu hayasızlık ve hıyanette öylesine ileri gittiler ki, **AB Haçlılar birliği**nin dayatmasıyla, Türk çocuklarının din dersi kitaplarından Kelime Şehadet'teki **"Muhammedün resulüllah"** cümlesini, hutbelerden **"Allah katında din İslam'dır"** ayetini çıkardılar.

KAYNAKÇA

Kur'an-ı Kerim (Ayet mealleri **Yaşar Nuri Öztürk**'ün ***'Kur'an-ı Kerim Meali'***nin 134. baskısından alınmıştır)

ANONİM ESERLER

Ahbâru'd-Devleti'l-Abbasiyye (Abdülaziz ed-Dûrî-Abdülcebbar Muttalibî), Beyrut, 1997

Atatürk'ün Bütün Eserleri, Kaynak Yayınları, İstanbul, 1999-...

SOYADA GÖRE KARMA LİSTE

Akın, Ali; Hurafeler ve Gerçekler, İstanbul, tarihsiz.

Ali Mahfûz; el-İbda' fî Madarri'l-İbtida', yersiz (Dârul-İ'tısam), 1956

Askerî, Seyyid Murteza; Ahâdîsu Ummi'l-Mü'minîn Âişe (el-Mecmeu'l-İlmi'l-İslamî), 1994, yersiz.

----------; Abdullah bin Sebe' ve Esâtîru Uhra, 1992, yersiz.

Bağdadî, Abdülkahir b. Tahir; el-Fark beyne'l-Fırak, Beyrut, tarihsiz.

Bardakoğlu, Ali; Hanefiyye, Diyanet İslam Ansiklopedisi mad.

----------; Ebu Hanîfe, Diyanet İslam Ansiklopedisi mad.

Başmil, Muhammed Ahmed; el-Kâdisiyye ve Maârikü'l-Irak (Dârüt-Türâs), Kahire, tarihsiz

Bayram, Mikail; Mescidi Aksa Nerededir? (Kur'an'ı Anlamada Tarihsellik Sorunu Sempozyumu), İstanbul, 2000

Belâzürî, Ahmed b. Yahya; Ensâbu'l-Eşrâf (S. Zekkâr-R. Ziriklî), Beyrut,tarihsiz.

----------; Fütûhu'l-Büldân (Abdülkadir Muhammed Ali), Beyrut, 2000

Borak, Sadi; Atatürk ve Din, İstanbul,1962

Bozkurt, Mahmut Esat; Atatürk İhtilali, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2005

Buharî, Ebu Abdullah Muhammed b. İsmail; es-Sahîh
----------; et-Târîhu'l-Kebîr, Hayadarabaddekken, 1361
----------; Kitabu'z-Zuafa (Ahmed b. İbrahim Ebul-Ayneyn), Mısır, 2005
----------; Halku Ef'ali'l-İbad, (Muessesetü'r-Risale), Beyrut ,1984
Buharî, Abdülaziz b. Ahmed; Keşfu'l-Esrâr an Usûli'l-Pezdevî (M. Mu'tasım Billah), Beyrut, 1994
Bûtî, Muhammed Said Ramazan; Zavâbitu'l-Maslaha (Mektebetü'l-Esed), Dımaşk, 2007
Câhız, Ebu Osman Amr b. Bahr; el-Beyan ve't-Tebyîn, (Muhammed Harun), Kahire, 1985
Cevde, Cemal; el-Evdâu'l-İctimaiyye ve'l-Iktısadiyye li'l-Mevâlî fî Sadri'l-İslam, Amman, 1989
Cezîrî, Abdurrahman b. Muhammed; Kitabu'l-Fıkh ale'l-Mezâhibi'l-Erbaa, Beyrut, tarihsiz.
Cüveynî, İmamul Haremeyn Ebul-Meâlî; Muğîsü'l-Halk fî Tercîhi'l-Kavli'l-Hakk (Zahid Kevserî'nin risaleleri ile birlikte), (Dârulkütüb el-İlmiyye), Beyrut, 2004
Dahîl, Saîd Fâyiz; Mevsûatü Fıkhı Âişe, Beyrut, 1993
Debûsî, Ebu Zeyd Ubeydullah b. Ömer el-Hanefî; Takvîmu'l-Edille fî Usûli'l-Fıkh (Adnan Ali), Beyrut-Kahire, 2006
----------;Te'sîsü'n-Nazar (M. M. Kabbânî), Beyrut-Kahire, tarihsiz.
Dehlevî, Şah Veliyyullah; Huccetullah el-Bâliğa, Mısır, tarihsiz.
De Lacy O'leary; İslam Düşüncesi ve Tarihteki Yeri, Ankara, 1959
Demircan, Adnan; İslam Tarihinin İlk Döneminde Arap-Mevâlî İlişkisi, Beyan yay. İst. 1996
Diyarbekrî, Hüseyin bin Muhammed, Tarîhu'l-Hamîs, Beyrut, tarihsiz.
Doğrul, Ömer Rıza; Hz. Ali, (Gün Doğdu Matbaası), İst. 1928
Dönmez, İbrahim Kâfi; Maslahat, Diyanet İslam Ansiklopedisi mad.
Ebu Nuaym, Ahmed b. Abdullah el-Isfahanî; Hilyetü'l-Evliya, Mısır, tarihsiz.
Ebu Reyye, Mahmud; Advâ' ale's-Sünneti'l-Muhammediyye (Dârul-Maarif), Kahire, 1980
----------; Şeyhu'l-Madîra Ebu Hureyre (Dârulmaarif), Mısır, 1980

Ebu Şâme, Şihabuddin Abdurrahman; Kitabu'l-Bâis ala İnkâri'l-Bida'i ve'l-Havadîs, Riyad, 1990
Ebu Zehre, Muhammed; Usûlü'l-Fıkh (Dârul-Fikr el-Arabî), Kahire, tarihsiz.
----------; Ebu Hanîfe (Dârul-Fikr el-Arabî), Kahire, 1997
----------; İbn Hazm (Dârul-Fikr el-Arabî), 1997
----------; el-İmam Zeyd (Dârul-Fikr el-Arabî), Kahire, 2005
----------; el-İmamu's-Sadık (Dârul-Fikr el-Arabî), Kahire, tarih siz
Ensârî, Abdülalî Muhammed b. Nizam; Fevâtihu'r-Rahamût (el-Müstasfa ile birlikte), Beyrut, tarihsiz.
Eşarî, Ebul Hasan Ali b. İsmail; el-İbâne an Usûli'd-Diyâne (Abbas Sabbağ), Beyrut, 1994
----------; Maqaalâtu'l-İslamiyyîn ve İhtilafu'l-Musallîn (Ritter), Wiesbaden, 1980
Fîrûzâbâdî, Ebu Tâhir Muhammed b. Yakub; el-Qaamusu'l-Muhît (Âsım Efendi Terc.), İst. 1268-1272
Furat, Ahmet Hamdi; Kûfe Ekolü, Yalın Yay. İstanbul, 2009
Garaudy; Roger; Promesses de l'Islam, Paris, 1981
Gazâlî, Ebu Hâmid Muhammed; el-Müstasfa (İbrahim Muh. Ramazan), Beyrut, tarihsiz.
Goldziher, Ignaz; Muhammedanische Studien, Halle, 1889
Gölpınarlı, Abdülbaki; Tarih Boyunca İslam Mezhepleri ve Şiîlik, Der Yay. İstanbul, 1979
Hallâf, Abdülvahhab; İslam Hukuk Felsefesi (H.Atay terc.), Ankara, 1985
Hamidullah, Muhammed; Le Prophete de l'Islam; Paris,1979
Hançerlioğlu, Orhan; Felsefe Sözlüğü, alfabetik.
Hârisî, Muhammed Kasım; Mekânetü'l-İmam Ebî Hanîfe beyne'l-Muhaddisîn, Mekke. 1993
Hârizmî, Ebu Bekr Muhammed er-Resâil, İstanbul, 1297
Herevî, Ebu Mansûr Muhammed b. Ahmed el-Ezherî; Tehzîbu'l-Luğa (Abdüsselam Harun ve ötekiler), yersiz, tarihsiz
Hillî; Ebul-Kasım Necmuddin Cafer b.Hasan; el-Muhtasaru'n-Nâfi' fi'l-Fıkhı'l-İmamiyye, Tahran, 1402
İbn Abbas, Abdullah; Tefsîr (Tenvîrül-Miqbas min Tefsîri İbn Abbas adıyla, Fîrûzâbâdî tarafından), Mısır, 1951
İbn Abdilberr, Ebu Ömer Yusuf; el-İntika fî Fadâili's-Selâseti'l-Eimmeti'l-Fukaha, Kahire, 1350

----------; Câmi'u Beyani'l-İlm ve Fadlihî (Dâru İbnül-Cevzî), Cidde-Riyad, 1998

İbn 'Adî, Ebu Ahmed Abdullah; el-Kâmil fî Zuafai'r-Ricâl, (Âdil Ahmed), Beyrut, 1997

İbn Ebil-Hadîd, Ebu Hâmid Abdülhamid el-Medâinî; Şerhu Nehci'l-Belâğa (Ali Âşûr), Beyrut, 2004

İbn Ebî Şeybe, Ebu Bekr Abdullah; Kitabü'l-Meğâzî (A. Umerî), Suudi Arabistan, 2001

İbn Ferhun el-Malikî; ed-Dîbac el-Müzehheb (Muhammed Ahmedî), Kahire, 2005

İbnül-Cevzî, Ebul Ferec Cemaluddin; Sîretu ve Menakıbu Ömer bin Abdülaziz (Naîm Zerzor), Beyrut, 1984

İbnül-Esîr, Ebul-Hasan İzzüddin Ali; el-Kâmil fi't-Tarîh, Beyrut, 1385-86

----------; Üsdü'l-Gaabe fî Ma'rifeti's-Sahabe, Kahire, 1390-1393

İbn Hacer, Ebul Abbas Şihabuddin Ahmet el-Heytemî; el-Hayrâtü'l-Hisân, Beyrut, tarihsiz.

İbn Haldûn, Ebu Zeyd Abdurrahman; el-Mukaddime (Derviş el-Cüveydî), Beyrut, 1995

İbn Halil, Şemsuddin Yusuf ed-Dımaşqî; 'Avâli'l-İmam Ebî Hanîfe (Halid Avvâd), Dımaşq, 2001

İbn Hallikân, Şemsuddin Ahmed; Vefeyâtül-A'yân ve Enbâu Ebnâi'z-Zaman, Beyrut, 1968

İbn Hazın, en-Nübez fî Usûli'l-Fıkh ez-Zâhirî (Kevserî'nin risaleleri içinde), Beyrut, 2004

----------; Cemheretü Ensâbi'l-Arab (Abdüsselam M. Harun), Kahire, tarihsiz

İbn Hemmâm; Ebu Bekr Abdürrazzak es-San'anî; el-Musannef, Beyrut, 1983

İbn Hibbân, Kitabu'l-Mecrûhîn (Hamdi Abdülmecid), Suudi Arabistan, 2007

İbn Hişam, Ebu Muhammed Abdülmelik el-Himyerî; es-Sîretün-Nebeviyye, Mısır, 1375

İbn İshak, Muhammed; Kitâbul-Meğâzî (M. Hamidullah), Konya, 1986

İbn Kesîr, Ebul-Fida el-Hâfız; el-Bidâye ven-Nihâye, Beyrut, 1981-1982

İbn Kudâme, Ebu Muhammed Muvaffakuddin; el-Kâfî fî Fıkhı İmam Ahmed b. Hanbel (Zübeyr Şaviş), Beyrut, 1988

İbn Kuteybe, Ebu Muhammed Abdullah; Te'vîlu Muhtelifi'l-Hadîs (Muh. Nâfi), Ammân, 2004
İbn Manzûr, Ebul-Fazl Cemalüddin el-Afrikî; Lisanü'l-Arab.
İbn Mübarek, Abdullah; Kitabu'z-Zühd ve'r-Raqâiq (Habiburrahman el-Âzamî) Beyrut, tarihsiz.
İbnu Nüceynı, Zeynülâbidîn b. İbrahim; el-Eşbâh ve'n-Nazâir (Abdülkerim Fudaylî), Beyrut, 2003
İbnül-Kayyım el-Cevziyye, Şemsuddin Muhammed; İ'lâmu'l-Muvakkı'în, Mısır, 1955
İbn Sa'd, Muhammed; et-Tabaqâtü'l-Kübra, Beyrut, 1960-85
Kadı Abdülcebbâr, Ebul-Hüseyn; el-Muğnî fî Ebvâbi't-Tevhîdi (Mahmud Muh. Kasım), yersiz, tarihsiz.
----------; Müteşâbihu'l-Kur'an, Kahire, tarihsiz.
----------; Şerhu'l-Usûli'l-Hamse (A.Osman), Kahire, 2006
Kal'aci, Muhammed Revvâs; Mevsû'atü Fıkhı İbrahim en-Nehaî (Dârün-Nefâis yay.), Beyrut, 1986
----------; Mevsû'atü Fıkhı'l-Hasan el-Basrî (Dârün-Nefâis), Beyrut, 1989
----------; Mevsû'atü Fıkhı Süfyan es-Sevrî (Dârün-Nefâis), Beyrut, 1990
----------; Mevsûatü Fıkhı Abdullah bin Mes'ûd, (Dârun-Nefâis), Beyrut, 1984
----------; Mevsûatü Fıkhı Ebî Bekr es-Sıddîk (Dârun- Nefâis), Beyrut, 1994
----------; Mevsûatü Fıkhı't-Taberî ve Hammâd bin Ebî Süleyman (Dârun- Nefâis), Beyrut, 1994
----------; Mevsûatü Ali bin Ebî Talib (Dârun- Nefâis), Beyrut, 1996
----------; Mevsûatü Fıkhı Abdullah bin Abbas (Dârun- Nefâis), Beyrut, 1996
Kandemir, Yaşar; Abdullah b. Selam, Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesi.
Kâsânî, Alâuddin; Bedâi'u's-Sanâi'(Muavviz), Beyrut, 1997
Kasımî, Muhammed Cemaleddin; Kavâidü't-Tahdîs (Dârun-Nefâis), Beyrut, 2006
Kerderî (Bezzâzî), Hâfızuddin Muhammed; Menakıbu Ebî Hanîfe, Beyrut, 1981
Kerhî, Ebul Hasan Ubeydullah; er-Risâle (Debûsî'nin Te'sîsu'n-Nazar'ı ekinde), Beyrut-Kahire, tarihsiz.
Kevserî, Zahid; Fıkhu Ehli'l-Irak ve Hadîsuhum, (Dârul Kütüb

el-İlmiyye), Beyrut, 2004
Kuşçu, Ali; Şerhu Tecrîdi'l-Kelam li't-Tûsî (yazma), Kasım Küfrevî Kütp.
Kutay, Cemal; Ana Dilde İbadet, İstanbul, 1998
Küleynî, Ebu Cafer Muhammed b. Yakub; el-Kâfî (Behbûdî ve Gıfarî), Tahran, 1382
Leknevî, Abdülhayy; en-Nâfi'u'l-Kebîr (İmam Muhammed'in el-Câmi'u's-Sağîr'ine şerh), Beyrut, 1986
Massignon, Louis; Essai sur les Origines de l'Exique Tecnique de la Mystique Musulmane, Paris, 1968
Mâtürîdî, Ebu Mansûr Muhammed es-Semerkandî; Te'vîlâtü'l-Kur'an, Mizan Yay. İstanbul, 2005-2006
Mekkî, Muvaffak b. Ahmed; Menakıbu Ebî Hanîfe (Dârül-Kütüb el-Arabî), Beyrut, 1981
Mes'ûdî, Ebul-Hasan Ali; Mürucü'z-Zeheb ve Meâdinü'l-Cevher, Mısır, 1964
Mez, Adam; el-Hıdâretü'l-İslamiyye fi'l-Karni'r-Râbi' (terc.), Beyrut, 1967
Miras, Kâmil; Tarih-i İlm-i Fıkh, İstanbul, 1331
Müslim b. el-Haccâc; el-Müsnedü's-Sahîh
Nerşahî, Ebu Bekr Muhammed b. Cafer; Târîhu Buhara (Arapça çeviri, Dârul-Maarif), Kahire, tarihsiz.
Nesaî, Hâfız Ebu Abdirrahman; es-Sünen
----------; ez-Zu'afa ve'l-Metrûkîn (M.İ. Zâyid), Beyrut, 1986
Nesefî, Ebu'l-Muîn Meymûn b. Muhammed; Tabsıratü'l-Edille fî Usûli'd-Dîn (H. Atay), Ankara, 1993
Nietzsche, Friedrich; Zerdüşt Böyle Dedi (S. Irmak terc.), İst.1949
Öz, Mustafa; İmamı Âzam'ın Beş Eseri, İlahiyat Fakültesi Vakfı Yay. İst. 1992
Öztürk, Yaşar Nuri; Kur'an Meali (133. baskı) Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2008
----------; Kur'an'daki İslam (42. baskı), Yeni Boyut Yay. İst. 2007
----------; Kur'an'ın Temel Kavramları (21. baskı), İst. 2003
----------; İslam Nasıl Yozlaştırıldı (15. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2008
----------; Allah ile Aldatmak (63. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2008

----------; Hallâc-ı Mansûr ve Eseri (3. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 1997
----------; Ana Dilde İbadet Meselesi (4. baskı) İst. 2002
----------; Asrısaadet'in Büyük Kadınları (4. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 1998
----------; Batı Sömürgeciliği ve İslam Dünyası, (3. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2003
----------; Kur'an Verileri Açısından Laiklik (3. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2003
----------; Kur'an'ın Temel Buyrukları (14. baskı), Yeni Boyut Yay, İstanbul, 2006
----------; Din ve Fıtrat (6. baskı), Yeni Boyut Yay. İst. 1999
----------; Kur'an Açısından Şeytancılık (3. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 2002
----------; Asrısaadet Şehitleri (2. baskı), Yeni Boyut Yay. İstanbul, 1997
----------; Cevap Veriyorum (14. baskı), Yeni Boyut yay. İst. 2001
----------; Tasavvufun Ruhu ve Tarikatlar (7. baskı), Yeni Boyut Yay. İst. 1999
Paketçi, Ahmed; Ebu Hanîfe, Dâiretü'l-Maarifi'l-İslamiyye el-Kübrâ mad. Tahran, 1999
Râzî, Zeynüddin Muhammed b. Ebî Bekr; Tuhfetü'l-Mulûk fî Mezhebi Ebî Hanîfe (A. N. Ahmed), Beyrut, 1997
Reşid Rıza; Tefsîru'l-Menâr (Dârul-Menâr), Mısır, 1954
Sayınerî, Kadı Ebu Abdullah Hüseyin b. Ali; Ahbâru Ebî Hanîfe (Âlemul-Kütüb), 1985
Serahsî, Şemsu'l-Eimme Ebu Bekr Muhammed; el-Mebsût, Beyrut, 1989
----------;Şerhu's-Siyeri'l-Kebîr li İmam Muhammed (Salahadüddin Müneccid), Kahire, 1971
Sibt İbnül-Cevzî; el-İntısaar ve't-Tercîh li'l-Mezhebi's-Sahîh, (Kevserînin risaleleri içinde), Beyrut, 2004
Süyûtî, Celalüddin Abdurrahman ; Tebyîzu's-Sahîfe fî Menaqıbı Ebî Hanîfe, Beyrut, tarihsiz.
Şa'âr, Mervân; Sünenü'l-Evzâî (Dârün-Nefâis), Beyrut, 1993
Şâfiî, Muhammed b. İdris; er-Risâle, Beyrut, tarihsiz.
----------; el-Ümm (Mahmud Matracı), Beyrut,1993
Şâtıbî, Ebu İshak İbrahim b. Mûsa; el-Muvafaqaat (Draz),

Beyrut, 1975
----------; el-I'tısam (R.Rıza), Mısır, tarihsiz.
Şerbînî, Muhammed b. Hatîb; Muğni'l-Muhtâc, Beyrut, 1997
Şerif, Muhammed Bedi'; es-Sıra' beyne'l-Mevâlî ve'l-Arab, Mısır, 1954
Şeybânî, Muhammed b. Hasan ; el-Câmi'u's-Sağîr (Âlemul-Kütub), Beyrut, 1986
----------; el-Asl (Ebul Vefa Afganî), Pakistan, tarihsiz.
Şiblî, Mevlâna; Hazreti Ömer (Ö. Rıza çevirisi), İst. 1928
Şîrazî, Ebu İshak; el-Mühezzeb, Beyrut, 1992
Taberî, Ebu Cafer Muhammed b. el-Cerîr; Câmi'u'l-Beyan 'an Tefsiri Âyi'l-Kur'an, Mısır, 1968
----------; Tarîhu'l-Umemi ve'l-Mulûk, Beyrut, 1967
Tirmizî, Ebu İsa Muhammed; el-Câmi'u'l-Kebîr (es-Sahîh)
Vâqıdî, Muhammed bin Ömer; Kitabü'l-Meğâzî (Marsden Jones), Beyrut, 1989
Wellhausen, Julius; Arap Devleti ve Sukûtu, Ankara, 1963
Yakubî, Ahmed b. İshak; et-Tarîh (Darüssadr), Beyrut, tarihsiz.
Yâqût, Şihabuddin Ebu Abdullah el-Hamevî; Mu'cemu'l-Buldan, Beyrut, 1957
Yavuz, Yusuf Şevki; Ebu Hanîfe, Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Yetkin, Şerare; Abbâsîler, Diyanet İslam Ansiklopedisi.
Yiğit, İsmail; Emevîler, Diyanet İslam Ansiklopedisi maddesi.
Yurdakul, Yurdakul; Atatürk'ten Hiç Yayınlanmamış Anılar, Truva Yayınları, İstanbul, 2007
Zehebî, Mîzânu'l-İ'tidâl (Becâvî), Kahire, 1963
----------; er-Ruvatü's-Siqât, Beyrut, 1992
Zeydan, Corci; İslam Medeniyeti Tarihi (Zeki Meğâmiz çev.), Dersaadet, 1328
Zübeyr bin el-Bekkâr; el-Ahbaru'l-Muvaffakıyyât (Sami Mekkî), Beyrut, 1996
Zübeyrî, Mus'ab b. Abdullah; Nesebu Kureyş, Kahire, 1953

KARMA DİZİN

A

Abâdile (Abdullahlar): 292
Abbasiler: 204, 205, 210, 441, 442
Abbas b. Abdülmuttalip: 90, 91
AB: 402, 502, 528
ABD: 123, 124, 208, 402, 421, 502
Abdullah b. Ali: 35
Abdullah b. Âmir: 93
Abdullah b. Avn: 152
Abdullah b. Cafer: 45
Abdullah b. Cârûd: 156
Abdullah b. Davud: 431
Abdullah b. Ebî Evfa: 28, 50, 396
Abdullah b. Hanzala: 115
Abdullah b. Hasan: 56, 57, 213, 214
Abdullah b. Huzeyfe: 282
Abdullah b. İdris: 420
Abdullah b. Kutbe: 45
Abdullah b. Mubarek: 63, 422, 432, 436, 455, 466, 470
Abdullah b. Muhammed: 31, 426
Abdullah b. Sa'd b. Ebu Serh: 93
Abdullah b. Selam: 125, 291, 295
Abdullah b. Zübeyr: 29, 30, 57, 115, 168, 175, 289, 334-345
Abdurrahman b. Ebî Leyla: 110
Abdurrahman b. Eş'as: 110
Abdurrahman b. Hâris: 107
Abdurrahman b. Hucr: 106-108
Abdurrahman b. Mehdî: 15, 425, 455
Abdül Cebbar el-Hadramî: 66
Abdülaziz Buharî: 243
Abdülbaki Gölpınarlı: 53, 76, 77, 244
Abdülkahir el-Bağdadî: 268
Abdülmelik b. Mervân: 29, 41, 93, 94, 111, 159, 170
afyon: 363
Ahmet Emin: 292, 295
Ahmet Naim: 385
Ahnef b. Kays: 163
Âişe (Hz.): 96, 105, 107, 108, 272, 298-314, 342
akıl: 78, 168, 173-175, 181, 205, 230, 234-241, 246, 247, 299, 448, 470, 496, 497, 528
Aqîl b. Ebu Talip: 94
Ali (Hz.): 12, 21, 29-33, 36, 41, 62, 77, 79, 83, 88, 91-96, 102, 110, 111, 155, 235, 236, 271-278, 286, 300, 331, 335, 350, 362, 434
Ali Bardakoğlu: 233
Ali Efendi (Çatalcalı): 361
Ali Kuşçu: 272
Ali Zeynelâbidîn: 44, 52

Ali b. Cerîr: 426
Ali b. Hüseyin: 109
Allâf (Ebul-Hüzeyl): 11,
Alkame: 360
alkollü içki: 19, 21, 357-363
A'meş: 65
Ammâr b. Yâsir: 97, 98, 109, 149, 343
Amr b. el-Âs: 172, 276, 333, 342
Amr b. Dînar: 176
Amr b. Hureys (Ebu Saîd): 50
Amr b. Osman (Şemîzî): 411
Amr b. Zurâre: 94
Arapçacılık: 387-389
Arapçılık: 83-101, 143, 198-215, 383, 430, 439, 440, 473
Araplar: 23, 198-200
Asrısaadet: 177, 178
Ata b. Abdullah: 119
Ata b. Ebî Rebâh: 55, 58, 168, 175
Atatürk (Mustafa Kemal): 10, 18, 22, 100, 147, 164, 168, 186, 192-194, 202, 206, 207, 220, 233, 376, 412, 413, 480,485-510,522, 528
Atıyye: 113, 127
aydınlar: 173

B

bağımsızlık: 195-197
bağy: 62-64
Bakî mezarlığı: 99, 100
Basra: 149, 224
Batı: 202, 203, 208
Bâtıniyye: 147
Bedir Savaşı: 88-90, 93, 114, 115, 186, 193, 194, 212, 305, 311, 457, 480, 487-489, 524
Bektaşiler: 129
Belh: 47
Benu Qafal: 46
Berberîler: 156, 157
Bergson: 177
Bermekîler: 154, 205
Beyazîzâde: 73
Beytül Hikme: 180
Beyyine: 463, 464
Bezzazî (Kerderî): 231
Bîat: 210, 214, 274, 331
Bilal b. Ebî Bürde: 152
Bin Bâz (Abdülaziz): 265-268
Bin Ladin: 203
Bişr b. Mufaddal: 405
Bizans: 101, 123
BOP: 123, 202, 208, 413
Buharî (hadisçi): 11, 74, 75, 85, 238, 290, 304, 328, 333, 344, 345, 406, 408, 427, 433, 455, 456, 465, 467-476
bühtan: 182
Bükeyr b. Mârûf: 430
Büsr b. Saîd: 292
büyü: 311, 312

C-Ç

Ca'd b. Dirhem: 34
Cafer Sadık: 53, 54, 57, 77, 470
Campanella: 525-526
cerh ve tadil: 291, 292, 385, 386

Cahiliye: 143-145, 158, 446, 524
camiler: 126-129, 132-140
Cassâs: 197, 357-361, 375, 386
cehennem: 62
Cehmiyye mezhebi: 11, 40, 416, 437
Celûla: 107
Cemal Kutay: 502
Cemel olayı: 93, 107, 110, 277, 278, 311, 334
cennet: 62
Cezîrî (Abdurrahman): 395
cihad: 182, 282, 492
cizye: 156, 157
Corcîs b. Cebrail: 38
cuma namazı: 134-140
cumhur: 248, 311, 364-366
Cumhuriyet: 486
Cübeyr b. Nüfeyr: 127
Cüveynî: 364, 422-424
cüz'-i layetecezza: 262
Çanakkale şehitleri: 194, 488

D

Dahhâb b. Kays: 107
Damat Ferit: 220, 494
Dante: 523-524
Dârekutnî: 474
Dârımî: 474
Davud b. Ali: 37
Debusî: 253, 384
deccal: 14, 417, 457, 523, 524
Deeds (ataşe): 500
deha: 483- 485, 491-493
Dehlevî (Veliyullah): 226, 227, 313
deizm: 19, 411
demokrasi: 261
Derviş Vahdetî: 502, 503
deve eti: 305
Deylemliler: 150
din: 19, 20, 167, 168, 261, 264, 275, 309, 355, 356, 404, 425, 467
dincilik: 92, 102, 103, 200, 201, 204, 208, 331, 356, 402, 499
diyalektik: 165, 166, 167, 483
diyalog: 124, 417
Diyanet Ansiklopedisi: 74-76, 84
Diyanet İşleri: 135, 136, 248, 371
Düceyl Savaşı: 110
Dürrîzâde: 220, 492, 493

E

Ebu Avâne: 357
Ebu Bekir (Hz.): 245, 272, 279, 343
Ebu Bekir el-Asam: 377
Ebu Bekr eş-Şeybânî: 87
Ebu Cafer b. Ali: 41
Ebu Cafer el-İskâfî: 332
Ebu Davud (Süleyman es-Sicistanî): 15, 415
Ebu Hanîfe (künye): 48, 49
Ebu Hureyre: 175, 283-297, 302-304, 332, 333, 339-341
Ebu İshak eş-Şîrâzî: 393
Ebu Lü'lüe: 296
Ebu Mes'ud el-Ensârî: 282
Ebu Musa el-Eş'arî: 276
Ebu Müslim Horasanî: 38, 154, 156, 176, 209,

219, 220
Ebu Nuaym el-Isfahanî: 119, 418
Ebu Reyye (Mahmud): 284, 292, 295, 331, 344, 403, 477
Ebu Said el-Hudrî: 114, 284
Ebu Seleme: 298
Ebu Süfyan: 88-95, 273, 276, 331, 338
Ebu Talib: 333
Ebu Tufeyl Âmir: 28, 92
Ebu Ubeyd: 455
Ebu Uyeyne: 87
Ebu Yusuf: 59, 67, 68, 72, 216, 227, 232, 377, 416, 436-438
Ebu Zehre (Muhammed): 27, 29, 32, 40, 53, 55, 67, 71, 74, 100, 105, 106, 161, 195, 242, 257, 258, 268, 319, 351, 431, 437, 489
Ebu Zer el-Gıfarî: 97, 98, 128, 282
Ebud Derda: 127, 128, 282, 291, 341
Ebul-A'ver: 276
Ebul Müeyyed Hârizmî: 433
ecdatperestlik: 446-451
edille-i şer'iye: 245
efdaliyet: 79, 80
Ehlibeyt: 18, 20, 21, 27, 28, 41, 103, 111, 131, 164, 169, 209, 219, 367, 368, 401, 430, 438
Ehlikitap: 125, 281, 286
Ehlisünnet: 11, 12, 21, 73, 74, 130, 351, 464, 465, 468
Elmalılı Hamdi: 190
emek: 167
Emin (Halife): 180, 204, 205
Emevîler: 23, 27-42, 74, 83, 87-120, 199, 275, 276, 331, 337, 439, 440
emperyalizm: 202, 203, 206, 493
Enes b. Mâlik: 28, 50, 51, 111, 127, 140, 292, 339
Engizisyon: 415, 519-528
Enver Paşa: 147
Esed b. Amr el-Becelî: 60
Esed b. Musa el-Umevî: 118
Esved b. Sâlim: 455
Eş'arî (Ebul Hasan): 11, 410, 479
Evzâî: 13, 14, 239, 421, 457
Ezan: 137, 282, 398

F

Farsça: 389, 390
Farslar: 161
fâsık: 351, 352
Fâtıma (Hz.): 29, 104, 343
Ferezdak: 43, 44
Ferit Kâm: 527
Fıkh-ı Ekber: 72-79, 211, 224
fıkıh: 224, 271
Firavun: 189-194

G-Ğ

Galile: 267, 525-526
Garaudy: 120
Gayb: 307
Gaza: 126-129, 212, 480
Gazalî. 251
gelenekçilik: 446- 455

gıybet: 469
Goldziher: 74
günah: 188, 276, 312, 350, 351
Ğadîru Hum: 272
Ğaylan b. Yunus: 34

H

haberi Vâhid: 320-323, 403
Habib b. Ebî Sâbit: 176
Habîb el-Acemî: 387
Haccâcı Zalim: 27, 30, 39, 41, 45, 86, 110-114, 127, 151, 171, 174, 495
Hacı Bektaş Veli: 206
hadisler: 19, 237, 238, 241, 279-282, 304-306, 317-337, 401-403
hadis uydurma: 124, 125
Hafs b. Abdurrahman: 67
Hafs b. Gıyâs: 60
Hakem b. Uteybe: 176
Hakem olayı: 351
Halid b. Seleme: 39
Halid b. Velid: 345
halife (halifelik): 21, 79, 100, 130, 207, 274, 438, 489, 520-521
Hallâcı Mansûr: 143, 147, 187, 188
Hallâf: 260, 263
Hillî: 397
Hammâd b. Ebu Hanife: 69
Hammâd b. Ebu Süleyman: 51, 52, 57, 176, 224, 227, 231, 298, 359
Hammâd b. Seleme: 344
Hammâd b. Zeyd: 336
Hamza (Hz.): 88-91, 104, 105, 109, 335
Hanefîlik: 229-233
hanîflik: 452, 453
Hâris b. Süreyc: 156
Harre olayı: 88, 106, 113-116, 284, 338
Harunureşid: 59, 60, 154, 179, 204, 205
Hâricîler: 277, 350, 351
Hasan (Hz.): 103, 109, 169, 338
Hasan b. İmâre: 218
Hasan el-Basrî: 16, 63, 112, 116-120, 151, 158, 171-175, 310, 377, 387, 388, 394
haset: 454-458
haşhaş: 363
Haşimîler: 107, 199
Haşşukevkeb: 99, 100
Hâtem b. Âdem: 454
Hatîb el-Bağdadî: 11, 228, 241, 419, 432
hatim: 312, 459, 460
Hav'eb: 344, 345
Heytemî. 223, 320, 459
hezeyan: 328-330
hıyanet: 173
Hilfu'l Fudûl: 256
Hind (melûn): 89, 105, 335
Hikmet-i Teşrî: 312, 313
Hişam b. Abdülmelik: 34, 100, 104, 194, 211, 445, 488
Horasan: 33, 47, 48
Horovitz: 291
Hubeyb b. Abdullah: 30
Hucr b. Adî: 106-108, 309, 335
Hudeybiye: 114
hutbe: 134-136

hurafe: 459, 460
hüccet: 177-182
Hür b. Yezid: 44
Hürmüzân: 296
Hüseyin (Hz.): 42-45, 169, 338
Hüseyin b. Ali el-Basrî: 387

I
Ilımlı İslam: 124, 132, 202, 203, 208, 297, 327
Irak: 40-46, 111, 358
ıstırap: 68, 177, 178
ıstıslah: 247-251

İ
ibadetler: 19, 139, 278, 282, 300, 309, 350-354, 371-398, 410-412, 480, 498-510
İblis: 244
İbn Abbas: 86, 235, 236, 281, 288, 289, 293, 299, 306, 357
İbn Adî: 422, 433
İbn Anımâr: 15, 425
İbn Arabî (Muhammed). 249
İbn Arabî (Muhyiddin): 206
İbn Cüreyc: 58
İbn Ebil-Hadîd: 226, 332, 342-345, 351
İbn Ebî Kebeşe: 115
İbn Ebî Saîb: 314
İbn Ebî Şeybe: 417
İbn Ebî Leyla: 11,12, 59, 60, 406, 443-445
İbn Ferdûn: 453, 475
İbn Hacer el-Askalânî: 336
İbn Haldûn: 124, 125, 162, 403
İbn Hanbel (Ahmed): 16, 118, 230, 260, 328, 408
İbn Hazım: 243, 260
İbn Hemmâm: 138, 473, 474
İbn Hibbân: 11, 291, 406, 426, 427, 433, 439
İbn Hübeyre: 38, 39, 58, 211, 439, 440, 443
İbn İshak: 125
İbn Kesîr: 136
İbn Kahtabe: 213
İbn Kudâme: 396
İbn Kuteybe: 175, 240
İbn Mâce: 474
İbn Me'sûd: 84, 282, 286, 289, 360, 362
İbn Mülcem: 334
İbn Ömer: 495
İbn Sa'd: 235, 237
İbn Seleme: 15, 358, 425
İbn Sîrîn: 116, 311
İbn Şübrüme: 445, 446, 469, 470, 492, 493
İbnu's-Sib'arî: 115
İbn Cârûd: 466
İbnül-Eş'as: 150, 156
İbnül-Mukaffa': 38, 39, 121
İbnünnedim: 387
İbrahim (Hz.): 181, 187, 449, 453
İbrahim b. Abdullah: 57
İbrahim b. Eş'as: 425
İbrahim b. Muhammed: 209
İbrahim b. Uyeyne: 69
İbrahim b. Velid: 35
İbrahim en-Nehaî: 170, 171, 226-228, 298, 310, 357-360, 395

İbrahim et-Teymî: 127
icma: 257-268, 323, 328
içtihat: 203, 239, 255, 262
ifk: 341
iftira: 330,331
İkrime: 55, 176, 456
ilham: 78, 307
ilim: 78, 162, 182, 264, 265, 307, 448
illet: 242-244
İlmi Kelam: 74, 75, 224, 225, 271
İmamlar(camide): 135-137
İmam Cevad: 470
İmam Hâdî: 470
İmam Mâlik: 14, 16, 56, 58, 213, 223, 227, 230, 237, 249, 303, 319, 323, 324, 395, 402, 403, 419, 421, 424, 457, 466, 473-475
İmam Muhammed (Şeybânî): 59, 72, 226, 360, 377, 383, 384, 436
İmam Rıza: 470
iman: 276, 350-354, 410-412
İmran b. Husayn: 341
insan hakları: 256
intikam: 485,486
İsa (Hz.): 326-328, 434
İsa b. Musa: 445, 446
İsmail Rasûhî: 389
istidrâk: 301
istihsan: 72, 245-251
istikbâr: 165, 166
istisqa: 322, 323
istiz'af: 164-169
israiliyyât: 123, 124, 289
isyan: 185-193

K

Kâbe: 34, 57, 115, 199, 344 412, 474
Ka'b el-Ahbâr: 125, 281-297, 303, 345
Kâdisiye: 149, 296
Kaffâl: 423, 424
kâfir: 61-64
kader: 172, 185
Kadı Abdülcebbâr: 253, 338, 375, 376, 380
kadın: 21, 195, 196, 310, 311, 364-366
Kadı Şerîk: 13, 419, 420
kalp okuma: 78
Kamil Miras: 235, 385
Kandehlevî: 456
kapitalizm: 166
Karafî: 245, 362, 363
Kâsânî: 376, 398
Kasım b. Muhammed: 281, 298
Katâde b. Diâme: 55, 457
Kazım Karabekir: 376
keramet: 78, 307
Kerderî: 459
Kerhî: 197, 246
Kevser Havuzu: 346
Kıbrıs: 127
kıskançlık: 69
kıyas: 52, 72, 77, 234, 242-244, 246, 358
kilise: 326, 327
kitap: 382
Komünizm: 166
konsil: 260-268
Konstantiniyye: 336
korku: 118-120, 166-169

kölelik: 85, 87, 162
Kudâme b. Maz'ûn: 343
kudret: 177-182
Kûfe: 41, 55, 58, 66, 71, 83, 94, 95, 148-155, 212, 224, 245, 274, 300, 426, 457
Kur'an: 279-283, 309, 310, 312, 314, 320, 374-379, 406-408, 467, 471
Kureyş: 94
Kurtuluş Savaşı: 164, 177, 178, 181, 192-195, 202, 487-489, 494, 499, 500
Kuşadalı İbrahim: 126-128
Kuteybe b. Müslim: 387
Küleynî: 11, 53-55, 77, 244, 397, 475, 476
Kümeyl b. Ziyâd: 110

L

laiklik: 19, 20, 190, 350, 355, 356, 496, 497
Leknevî: 384, 386, 459
Leys b. Sa'd: 422, 432

M

Mahmud et-Tahhân: 433
Mahmut Sebüktekin: 423
Mâlik b. Enes: 38
Mâlik el-Eşter: 150
Ma'mer b. Müsenna: 176
Mansûr (halife): 12, 28, 37-39, 56, 58, 70, 121, 154, 210, 213, 214, 217-219, 438, 440
maqâsıd: 248
Marx: 177
Marksizm: 167
Mâruf: 252, 255
maslahat: 234, 239, 246, 248-268, 300
Massignon (Louis): 66, 174
Matürîdî: 224, 478
mazlumlar: 181, 182
Mecelle: 233
Medine: 29, 113-116, 245, 319, 403, 417, 430, 457
mehdi (halife): 59, 368
Mehmed Ali Paşa: 232
Mehmet Akif: 194, 488, 489
Mekhûl: 344
Mekke: 58, 440
melekler: 188
Melikül-Muazzam: 432
Me'mûn (halife): 60, 179-182, 204, 205, 362, 407
Mevlâna Celaleddin: 206, 484
Meymûn b. Mihrân: 176
Merâğî: 499, 500
Merğînânî: 376
Merciazrâ: 110
Mervân b. el-Hakem: 29, 79, 93, 99
Mervân b. Muhammed: 35
Mervânîler: 31
Mescidi Aksa: 293, 294
Mescidi Nebevî: 30, 101
Mesrûk el-Kûfî: 298
Mes'ûdî: 121
Mevâlî: 16, 36, 51, 83, 87, 120, 143-182, 195-197, 207, 240, 442, 477
Mevlâna: 527

mirac: 308
Molla Gûranî: 479
Molla Yeğen: 479
Muamelât: 252, 254
Muaviye (Ebu Süfyan oğlu): 42, 77, 88-90, 97, 103, 107, 163, 206, 273, 276, 295 332, 333, 338, 342
Muğîre b. Şûbe: 66, 84, 85, 107, 161, 172, 335, 342
muhafazakârlık: 446-448
Muhammed (Hz.): 164, 165, 187, 192, 523
Muhammed Bâqır: 52-53, 54, 57
Muhammed Hamidullah: 230
Muhammed b. Abdullah: 213
Muhammed b. Ali: 52
Muhammed b. Âmir: 404, 422
Muhammed b. Ebubekr: 107
Muhammed b. İshak: 456
Muhammed b. Kasım: 362
Muhammed b. Mesleme: 14, 417
Muhammed b. Muqâtil: 68
Muhammed Bedî Şerif: 146-148
Muhammed Nefsü'z Zekiyye: 56, 213, 214, 438
Muhammed Yusuf Musa: 229
Muhtar es-Sekafî: 45, 156, 162, 169
Murat Bardakçı: 244
Murtaza el-Askerî: 337, 477
Musa (Hz.): 186, 187, 191, 192, 458
Musa Kâzım (imam): 470
Mus'ab ez-Zübeyrî: 32, 162
Mustafa Sabri: 220, 492, 493, 499-501
Musul isyanı: 214, 215
Mûtezile: 11, 40, 74, 75, 174, 205, 238, 239, 332, 351, 352, 407, 469
Muvaffak el-Mekkî: 459
Muvatta': 474, 475
Mücahid b. Cebr: 113, 176
Müdafaai Hukuk: 487, 488, 494
Müellefetü'l Kulûb: 200, 201, 247, 273, 288, 289, 290
müsle: 104, 105, 335
müstaz'aflar: 155, 164-169
Mürcie mezhebi: 11, 19, 40, 47, 51, 210, 352, 409-413, 437
mürted: 266, 267, 414
Müslim b. Aqîl: 43, 44
Müslim b. Haccac: 292, 470
Müslim b. Ukbe: 114, 123

N

Nâfî: 55
namaz: 152, 190, 191, 282, 283, 353, 371-398, 471
nass: 243, 244, 247-250
nazar: 311, 312
Nazzâm: 261-263
nebîz: 357-363, 423
Nedvî (Süleyman): 85, 304, 313
Nehrevan: 107, 110
Nemrut: 181
Nerşahî: 387
Nesaî: 474
Nesefî (Abdullah): 376, 418

nesh: 321, 322
Nevbahtî: 11,
Nevevî: 291
Nietzsche: 40, 66, 177, 439, 443, 454, 459, 477
Nuh b. Ebî Meryem: 48, 60, 384, 385
Numan b. Beşir: 43

O

Osmanlılar: 181, 206, 254
Osman b. Affân: 79, 91-101, 130, 150, 274, 282, 331, 335, 342, 343
Osman el-Bettî: 73, 243, 409

Ö

Ömer (Hz): 83-86, 88, 149, 161, 245, 247, 248, 272, 279-300, 343, 345, 362
Ömer b. Abdülazîz: 30, 31, 33, 56, 83, 101, 117, 140, 151, 401
Ömer b. Hammâd: 47, 406
Ömer b. Sa'd: 44, 45
örf: 245, 252-256
özgürlük: 195-197, 418

P

Patrik Sergios: 38
Pavlus: 287, 288, 327
petrol: 178
Platon: 181, 483
put: 173

R

Ragıp el-Isfahanî: 179, 381, 496
Râzi (Fahreddin): 244
Râzî (Ebu Hâtim): 11,
Rebî b. Ziyad: 107
Rebeze: 97-99
Reşit Rıza: 292, 295,
re'y: 168, 175, 230, 234-241, 409, 470
Ridde olayları: 85
Rifâe b. Mâlik: 392
riya: 21, 493-495
Rumlar: 123
Rüstem: 296

S

Sa'sa'a b. Sûhan: 335
Sâbık b. Abdullah: 118
Sa'd b. Ebî Vakkâs: 149, 286, 457
Sa'd b. Ubâde: 342
sahabe: 340-346, 401-403
Sâib b. Yezid: 286
Sâbiîler: 196
Saîd b. el-As: 93, 94, 96
Saîd b. Cübeyr: 86, 112, 113, 127, 151
Saîd b. el-Müseyyeb: 111, 456
Salahaddin Eyyubî:232
salât: 371, 372
salatü selâm: 436
Saymerî: 68
savaş: 19, 62, 177, 178
Seffâh (halife): 27, 35-38, 56, 58, 210, 441, 445
Sehl b. Sa'd: 28, 50
Selçuklular: 232
selef: 313, 476-479
Selman Farisî: 387
Semüre b. Cündeb: 163, 332-335, 341

Serahsî: 135, 261-263
Sevad-ı Irak: 94
Sıffîn: 88, 107, 109, 110, 276
Sibeveyh: 176
Sibt İbnül-Cevzî: 432, 433
siyaset: 130-131, 484, 499
Sokrat: 11, 17
Süfyan b. Muaviye: 39
Süfyan b. Uyeyne: 240, 339, 377, 465
Süfyan es-Sevrî: 11, 13, 15, 38, 52, 63, 68, 360, 403, 420
sülûk: 126, 127
Süleyman b. Abdülmelik: 31
sünnet: 33, 140, 285, 301, 309, 317-335, 401-403, 409, 424

Ş

Şabî (Âmir b. Şerâhil): 67, 103, 119, 133, 358
Şâfiî: 16, 223, 226, 230, 244, 250, 251, 321, 362, 392, 419, 457, 478
Şam: 83, 295, 296, 332, 336, 430
şarap: 357-363
Şâtıbî: 249, 260, 319
Şaqîq b. Seleme: 127
Şecer-i Melûne: 106
Şemsi Tebrizî: 484
Şerbînî (Hatîb): 393
şeriat: 19, 245, 347-349
Şeyh Müfîd: 11,
Şerif Hüseyin: 148
Şevkı (şair): 454
şiddet: 207, 208
Şiîlik: 76, 103, 273
şirk: 76, 311, 350, 353, 447
Şuûbiyye: 122, 157

T

Taberî: 328
tahsis: 321-325
Tâif: 94, 165
Tarabya Toplantısı: 507
Tarık b. Ziyad: 157
Tâvus b. Keysân: 128, 176, 310, 457
Tayâlisî: 328
tarih: 483-486
tarikatlar: 143-145
ta'zîr: 254
TBMM: 168
tebdil: 325, 326
tecdît: 203
Teftezanî: 130
tekke: 116-120, 129, 133
tenasuh: 417
terör: 203
ticaret: 155, 196
tövbe: 414, 415
Tûfî. 249, 253
Tûsî (Nusayruddin): 272
Tuğrul Bey: 232
Tuğrul Bey Medresesi: 48,
Türkî Cumhuriyetler: 502
Türkler: 148, 204

U

Ubâde b. Sâmit: 98
Ubeyd b. Umeyr: 314
Ubeydullah b. Hucr: 106-108
Ubeydullah b. Üneys: 50
Ubeydullah b. Ziyad: 43, 109
udûl olmak: 76, 77, 338-346
Uhud: 88-90, 104, 109, 115,

311, 335
Uhud Şehitliği: 105
Ulâ b. Zeyyâd: 113
Ukbe b. Âmir: 282
Ukbe b. Ebu Muayt: 93
ulema: 64, 74, 435, 520-521, 523, 526, 527
Urve b. Zübeyr: 298, 332
Utbe b. Gazvân: 149
Uzunpostalcı: 74

Ü

Ümeyye b. Abdüşşems: 199
Ümmü Seleme: 32, 171, 301
ümmü veled: 86
ümniye: 380, 381

V-W

vaaz: 313, 314
vahiy: 326, 327, 412
Vahdettin (padişah): 492
Vahhabîler: 148
Vâkıdî: 288
Vâsıl b. Atâ: 176
Vatikan: 124, 417
Veda Haccı: 345, 361
Vehb b. Münebbih: 125, 295
Vekâlet: 520-522
Vekî b. el-Cerrâh: 60, 470
vela akdi: 143-145
Velîd b. Abdülmelik: 30, 101
Velîd b. Ukbe: 93, 94, 130
Velîd b. Yezid: 34, 131, 443
Vişnab: 361, 362
Wellhausen: 85, 153, 158

Y

yabancılaşma: 120, 122
Yahya b. Maîn: 457
Yahudilik ithamı: 417
Yahudiler: 83, 177, 294, 434
Yahudileştirme hareketi: 297
Yahya b. Üksüm: 32
Yahya b. Zeyd b. Ali: 104
Yaqût el- Hamevî: 426
Yavuz Sultan Selim: 206, 207
Yezid b. Abdülmelik b. Mervân: 34
Yezid b. Ebu Müslim: 157
Yezid b. Muaviye (melûn): 29, 34, 42, 88, 104, 113-116, 131, 220
Yezid b. Ömer: 439
Yezid b. Velîd: 34, 35
yoksulluk: 119, 120
yozlaştırmalar: 296-298
Yuhanna b. Bıtrîk: 38
Yuhanna ed-Dimaşkî: 100
Yunus Emre: 173, 174, 206
Yusuf b. Esbât: 404
Yusuf b. Ömer es-Sekafî: 443, 445

Z

Zahid el-Kevserî: 230, 423, 427, 433
Zahiriyye Mezhebi: 243
zalimler: 189-194
zaman: 485
Zeccâc: 49
Zehebî: 50, 342
Zeyd b. Ali Zeynelâbidin: 29, 34, 41, 42, 55, 56, 104, 118, 153, 156, 169, 194, 211-213, 283, 367, 368, 438, 488
Zeyd b. Sâbit: 285-287

Zeyla'î: 376
Zerkeşî: 301
zındıklık: 39
Ziyad b. Ebîh:107, 153, 334, 335
Zota: 47
zulüm: 278, 282, 355, 480, 487-489
Zübeyr b. el-Avvâm: 57, 284
Zübeyr b. Bekkâr: 32, 54
Züfer b. Hüzeyl: 59, 213, 438
Zührî: 159, 240, 318
zühd: 116-122

İslam dünyasının '**fıkıh yaratan mezheb**'inin kurucusu olan, bugünkü Türkiye'de de 'dokunulmaz, tartışılmaz' kabul edilen İmamı Âzam (ölm. 150/767), yaşa[illegible]nlerde, 'dindışılık', 'dini tahrip etmek', 'Peygamber'in sözlerine ve[illegible]kafa tutmak', '**Mürcie, Cehmiyye** gibi sapık mezheplere [illegible]mak', 'kâfir' olmakla itham edilmiş hatta '**Yahudilik**', '**müşriklik**' ve[illegible]la suçlanmıştır.

Kilise babaları, Hz. Muhammed'e ilk günden beri **deccal** (antichrist) gözüyle bakmışlar, onu zındık, dinini de zındıklık olarak damgalamışlardır. Batı'nın en büyük şairlerinden biri sayılan İtalyan **Dante**, ünlü eseri **İlahi Komedya**'da, Hz. Muhammed'i, cehennemin en alt tabakalarında azap gören zındıklar arasında gösterir. Ünlü fizikçi **Newton**'a göre, Muhammed kelimesinin ebced hesabıyla rakam değeri **666**'dır ve bu rakam, **deccal** kelimesinin rakamsal tutarının aynıdır.

Öte yandan, İslam'ı, hortlattığı Cahiliye şirk şuuraltıyla yozlaştıran Emevîler, İmamı Âzam'a yönelttikleri ithamlar arasına '**deccal**' ithamını da koydular. Bu ithamı öne çıkarırken yandaşları ulemayı kullandılar. Batılılar ve onlarla işbirliği yapan "müslüman" yaftalı hainler de Hz. Peygamber' in kader savaşı **Bedir**'e benzeyen savaşlarıyla Kelimei Şehadet'in esir edilmesini engelleyen **Gazi Mustafa Kemal**'e **deccal** dediler. Bugün, bu **üç deccal** ithamının üç temsilcisi, âdeta bir teslis sistemiyle bir araya gelmiş, '**deccallerin ilki**' saydıkları Hz. Muhammed'le sonuncusu saydıkları **Mustafa Kemal**'e savaş açmışlardır.

Tarihin diyalektiği, '**Hz. Muhammed-İmamı Âzam-Mustafa Kemal üçlüsü**'nden, zulme karşı bir birlik çıkarmıştı; Kelimei Şehadet düşmanlarıyla 'müslüman' kimlikli hainler bu birliği, emperyalizme destek veren bir teslise dönüştürdüler.

Bugünkü İslam dünyasının ve Türkiye'nin kaderi bu teslisin yarattığı savaş mihverinde belirleniyor. Ya **Kelime Şehadet Düşmanlarının emperyalist teslisi** kazanacak yahut da **Hz. Muhammed-İmamı Âzam-Mustafa Kemal üçlüsünün antiemperyalist birliği**. Savaşların savaşı işte budur. Gerisi, hikâye ve dekor.

ISBN 978-975-8779-50-7

20.00